

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOMUL 18 — 1965

www.dacoromanica.ro

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMANE

COMITETUL DE REDACȚIE

Acad. A. OȚETEĂ (*redactor responsabil*); EUGEN STĂNESCU (*redactor responsabil adjunct*); acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI, acad. C. DAICOVICIU, MIRON CONSTANTINESCU, L. BÁNYAI, V. CHERESTEȘIU, V. POPOVICI (*membri*); NICOLAE FOTINO (*secretar de redacție*)

Prețul unui abonament anual este de 90 lei.

În țară abonamentele se fac la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii și difuzorii voluntari din întreprinderi și instituții.

Orice comandă din străinătate (numere izolate sau abonamente) se face prin CARIMEX, căsuța poștală 134 135, București, R.P. Română, sau prin reprezentanții sai din străinătate.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa comitetului de redacție al revistei „Studii” – revistă de istorie.

Apare de 6 ori pe an.

Adresa redacției
B-dul Aviatorilor nr. 1
București
Telefon 18.25.86

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

TOM 18 1965 Nr. 3

S U M A R

Pag.

20 DE ANI DE LA VICTORIA ÎMPOTRIVA HITLERISMULUI

- Col. C. NICOLAE, Din luptele armatei române pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist (23 August 1944 - 25 octombrie 1944) 507
- Col. D. TUȚU, Despre contribuția militară și economică a României la războiul antihitlerist 529
- Col. A. PETRI, Participarea armatei române la acțiunile militare desfășurate pe teritoriul Ungariei 547
- J.L.-col. I. C. PETRE, Acțiunile de luptă duse de trupele române pe teritoriul Cehoslovaciei (18 decembrie 1944 - 12 mai 1945) 565

STUDII

- V. NETEA, Cu privire la poziția democraților burghezi și a democraților revoluționari români din Transilvania în 1848 591
- FR. PAILL, Stăpânirea lui Iancu de Hunedoara asupra Chiliei și problema ajutorării Bizanțului 611

NOTE ȘI COMUNICĂRI

- D. MIOC și N. STOICESCU, Măsurile medievale de lungime și suprafața și instrumentele de măsurat lungimea din Țara Românească 639
- TH. HOLBAN, Documente externe (1552 - 1561) 667

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

- Lucrări recente asupra lui Babeuf și babuismului (V. Cristian) 675

DISCUȚII

- Istoriografia modernă a României. Tematica (Gh. Buzatu, D. Ciurea) 687

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

- Participarea delegației române la Conferința științifică de la Moscova consacrată aniversării a 20 de ani de la victoria asupra Germaniei fasciste (N. N. Constantinescu); A II-a Conferință internațională privind învățămîntul istoriei Rezistenței (Gh. Matei); Sesiunea de comunicări organizată cu prilejul celei de-a XX-a aniversări a victoriei asupra Germaniei hitleriste (M. Rusenescu); Expoziția organizată de Arhivele Statului din Tirgu-Mures, consacrată răscoalei lui Horia (L. Demény); Cronica 693

RECENZII

- V. ANESCU, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*, București, Edit. militară, 1964, 181 p. + 6 pl. (*Tr. Udrea*) 705
- * * * *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865 - 1900), București, Edit. politică, 1964; partea I (1865 - 1889), 641 p.; partea a II-a (1890 - 1900), 711 p. (*Gh. Cristea*) 708

- ZS. P. PACH, *Die ungarische Agrarentwicklung im 16–17. Jahrhundert. Abbiegung vom westeuropäischen Entwicklungsgang*, în colecția „Studia Historica”, nr. 54, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1964, 164 (166) p. (Eugen Stănescu) 714
- ERICII RO'HN, *Die Reformation in Siebenbürgen. Ihr Verhältnis zu Wittenberg und der Schweiz*, I. Teil, Köln, Graz, Bohlau Verlag, 1962, XVI + 224 p. (Siebenbürgisches Archiv, Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Dritte Folge, Bd. 2) (Șerban Papacostea) 718
- GEORGES DUBY, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans l'Occident Médiéval (France, Angleterre, Empire, IXe–XVe siècles)*, t. I II, Paris, Aubier, 1962, 822 p. (S. Columbeanu) 722

REVISTA REVISTELOR

- „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, București, Edit. „Știința”, an. IX (1963), nr. 1–6, 969 p., an. X (1964), nr. 1–6, 924 p. (I. Apostol) 729
- „История СССР”, Москва, Изд. Академии Наук СССР, 1964, nr. 1 6, 1 476 p. (A. V) 736
- „Исторически Преглед”, (revistă a Institutului de istorie de pe lângă Academia Bulgară de Științe), Sofia, 1963, nr. 1 6, 851 p.; 1964, nr. 1–6, 865 p. (C. N. Velichi) 740

INSEMNAȚII

- Istoria României** C. C. GIURESCU, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, 390 p. (I. C). **Istoria universală.** A. O. CIUBARIAN, *Брестский мир*, Москва, Изд. „Наука”, 1964, 247 p. (A. L.); * * * *Pápai János törökországi naplói* (Jurnalele lui Ioan Pápai din Turcia), Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1963, 472 p. + 16 ilustrații + 1 hartă (L. D.); * * * *Чехословакия и България през вековете* (Cehoslovacia și Bulgaria de-a lungul secolelor), Sofia, Изд. Българска Академия на Науките, 1963, 507 p. (C. N. V.); * * * *Prameny k dejinám Velkej Moravy* (Izvoare în legătură cu istoria Marii Moravii), Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akademie vied, 1964, 460 p. + 16 reproduceri (Tr. I.-N.); Dr. RADOVAN, *САМАРДЖИЦ Велики век Дубровника* (Marele veac al Raguzei), Belgrad, Biblioteka istoriča, 1962, seria I, cartea 4, 541 p. (S. I.); E. GII. PROTOPSALTIS, *Η Φιλική Έταιρεία* (Societatea prietenilor), Atena, Edit. Academiei, 1964, 295 p. (O. C.); KENNETH M. SETHON, *Lutheranism and the Turkish Peril*, în „Balkan Studies”, III, 1962, nr. 1, p. 133–168 (Ș. P.); MARC BLOCH, *Mélanges historiques*, Paris, S.E.V.P.E.N., 1963, vol. I, XIII + 559 p.; vol. II, 557 p. (Bibliothèque générale de l'école pratique des hautes études, VIe section) (P. S.); * * * *Hiller parle à ses généraux. Comptes rendus sténographiques des rapports journaliers au Q. G. du Führer (1942–1945)*, Paris, 1964, XXXIV + 350 p. (N. C.); EMILE CŒORNAERT, *Les français et le commerce international à Anvers (fin du XVe – XVIe siècle)*, vol. I, Paris, Marcel Rivière et Cie, 1961, 440 p.; vol. II, 338 p. (S. C.); FEDERIGO MELIS, *Aspetti della vita economica medievale (Studi nell'Archivio Datini di Prato)*, vol. I, Siena, Monte dei Paschi, Siena, Florența, 1962, XXIV + 729 p. + 100 pl. (S. C.); A. GONZALEZ, *История испанских секций Международного Товарищества Рабочих 1868–1873*, Москва, Изд. „Наука”, 1964. 181 p. (E. U). **Byzantinologie.** * * * *Actes de Xèropolatou*, ediție diplomatică de J. Vompaire, Paris, 1964, 300 p. + LIV pl. (E. Fr.); SP. VRYONIS Jr., *Byzantine δημοκρατία and the guilds in the eleventh century*, „Dumbarton Oaks Papers”, XVII, 1963, p. 289–314 (E. Fr.), **Bibliografie, arhivistică, muzeografie.**—Dr. GEORGIJE MIHAJLOVIĆ, *Српска библиографија XVIII века* (Bibliografia srbă pentru secolul al XVIII-lea), Belgrad, Narodna Biblioteka S. P. Србије, 1964. 383 p. (S. I); F. VERCAUTEREN, *Atlas historique et culturel de l'Europe*, Paris, 1963, 246 p. + 13 h. (F. C.) 747

DIN LUPTELE ARMATEI ROMÂNE PENTRU ELIBERAREA PATRIEI DE SUB JUGUL FASCIST

(23 AUGUST — 25 OCTOMBRIE 1944)

DE

Col. C. NICOLAE

În decursul veacurilor, străbuna noastră glie a fost martoră a nenumărate bătălii și războaie. Caracteristica generală a majorității celor pe care poporul nostru le-a purtat a constituit-o faptul că la baza lor au stat țeluri nobile : fie pentru dreptate și progres social împotriva împilării și exploatării, fie pentru libertate și independență națională.

Cu litere de aur sînt dăltuite în filele istoriei eroicele lupte și sacrificii de sînge ale poporului nostru în războiul antihitlerist. Acest război a început o dată cu insurecția armată din august 1944, organizată și condusă de P. C. R. ; ieșirea României din războiul antisovietic și întoarcerea armelor împotriva hitleriștilor fiind unul din obiectivele acesteia.

Ridicarea poporului la arme împotriva Germaniei naziste a avut rădăcini puternice în trecutul de luptă antifascist al maselor populare din țara noastră conduse de P.C.R., în activitatea curajoasă și plină de riscuri dusă de comuniști în ilegalitate în rîndurile armatei, de-a lungul unui șir întreg de ani, pentru atragerea acesteia de partea luptei revoluționare a poporului, pentru apărarea independenței și suveranității patriei. Insurecția armată și participarea României la războiul antihitlerist au constituit o încununare a acestei lupte.

Avînd pregătiți toți factorii interni, în alegerea momentului dezlănțuirii insurecției armate, a întoarcerii armelor împotriva Germaniei naziste, Partidul Comunist Român a folosit cu pricepere condițiile militare favorabile create ca urmare a puternicelor acțiuni ofensive ale glorioasei armate sovietice.

Războiul antihitlerist era o sarcină de interes vital pentru țara noastră. El avea ca țel eliberarea întregului teritoriu al României de sub jugul fascist, participarea la înfrîngerea definitivă a Germaniei naziste. Prin lupta și sîngele fiilor săi, România și-a adus contribuția la apărarea

cauzei popoarelor, la înfrângerea fascismului german, principalul dușman al libertății și civilizației umane.

Partidul Comunist Român a fost însuflețitorul maselor și al ostașilor în sprijinirea și ducerea cu succes a războiului, iar după instaurarea puterii populare (6 martie 1945) a condus și pe linie de stat întreaga activitate de susținere a campaniei. Războiul se împletea strâns cu lupta revoluționară a maselor, fiind o sarcină primordială a acesteia pentru consolidarea independenței și suveranității depline a patriei.

Cauza dreaptă a războiului antihitlerist a constituit izvorul de bază al faptelor eroice săvârșite de ostași în lupte, al patriotismului înalt de care au dat dovadă oamenii muncii în susținerea materială și morală a frontului.

România a întors armele împotriva Germaniei naziste la 23 August 1944. Conform planului insurecțional elaborat de P.C.R., imediat după arestarea guvernului de dictatură militară-fascistă, formațiunile de luptă patriotice și unitățile militare din București au ocupat principalele instituții de stat și au blocat obiectivele germane.

La orele 22 și 15 minute, pe toate posturile de radio ale României s-a transmis poporului și întregii lumi marea veste despre răsturnarea dictaturii fasciste, încetarea ostilităților împotriva Națiunilor Unite și ieșirea României din războiul hitlerist, alăturarea țării, cu arma în mână, la coaliția antihitleristă, a cărei forță hotăritoare era Uniunea Sovietică. Armata română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste.

Dezlănțuirea insurecției armate a stîrnit un val de bucurie și entuziasm în întreaga țară. Comuniștii, ieșiți din ilegalitate, au organizat în aceeași seară mitinguri în întreprinderi, mobilizînd pe muncitori la lupta cu arma în mână împotriva ocupanților hitleriști.

În noaptea de 23 spre 24 august, formațiunile patriotice și subunitățile militare din București au atacat și au arestat hitleriști în unele cantonamente și pe străzi. La Ploiești, formațiunile patriotice și ostașii au alungat gărzile hitleriste din întreprinderi și au preluat paza acestora. În nordul țării, în zona Mălini-Valea Seacă, la ora 23 și 30 de minute, Regimentul 3 grăniceri și un batalion din Regimentul 6 grăniceri au atacat prin surprindere Divizia 3 de munte germană, căreia, din prina zi de lupte i-au fost luați prizonieri 5 ofițeri și 350 de subofițeri și soldați ¹.

În aceeași noapte, noua conducere a Marelui Stat-Major a transmis o directivă operativă prin care se fixau misiuni de luptă armatei române pentru zdrobirea trupelor hitleriste de pe teritoriul țării. În esență, directiva prevedea : încetarea imediată a focului împotriva trupelor sovietice și regruparea forțelor aflate pe front în vederea curățirii teritoriului de hitleriști și eliberării părții de nord a Transilvaniei ; Armata 1 română, dislocată în Banat și sudul Transilvaniei, să zdrobească trupele germane din această parte a țării și să interzică pătrunderea de forțe hitleriste și

¹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 650 4, fila 1. Vezi și Paul Klatt, 3. *Gebirgs Division, 1939-1945*, Hans Henning Podzun, Bad Nauheim, 1958, p. 285.

horthyste de peste frontieră sau din nordul Transilvaniei, aflat sub ocupație ; Corpurile 1, 2, 5 teritoriale și Corpul 2 armată să nimicească forțele hitleriste din Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Directiva menționa că, „acțiunea militară trebuie să fie fulgerătoare, în scopul de a exploata surpriza inițială”².

În zorii zilei de 24 august 1944, ora 4, formațiunile patriotice și unitățile militare din București au început masiv atacarea obiectivelor militare hitleriste. În aceeași dimineață a apărut în presă declarația P.C.R., prin care se făcea un vibrant apel către popor pentru a zdrobi pe ocupanții fasciști. „În ciocnirea inevitabilă cu forțele hitleriste, Partidul Comunist din România cheamă muncitorimea, țărănimea, intelectualitatea și pe toți cetățenii României la luptă fără cruțare, cu toate armele, împotriva dușmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său”³.

Ca un val furtunos s-au ridicat la luptă formațiunile patriotice, armata, masele populare. Rînd pe rînd focarele de rezistență inamice din interiorul capitalei erau lichidate. Au fost luate cu asalt Comandamentul misiunii militare germane a aerului, Misiunea militară a armatei de uscat ; au fost zdrobite rezistențele de la Arenele „Venus”, din cartierele Rahova și Cotroceni, din parcul „Filipescu”, din zona Șerban Vodă etc. Toți ofițerii hitleriști cartiruiți în hotelele Athénée Palace, Ambasador, Grand Hôtel și în alte clădiri au fost dezarmați și făcuți prizonieri. De asemenea au fost luați în captivitate hitleriștii aparținînd diferitelor comandamente, servicii și formații auxiliare germane, precum și cei baricadați în clădirea legăției germane.

Concomitent, alte forțe insurecționale zdrobeau trupele hitleriste care faceau încercări desperate de a pătrunde pe diferite căi de acces în capitală. La podul Băneasa și la intrarea dinspre Alexandria, ostașii români și formațiuni patriotice, dezlănțuind un foc susținut asupra inamicului, au sfărîmat încercările a două coloane germane de a pătrunde în oraș. În încheștarea luptei, forțele noastre au distrus o baterie de artilerie moto a inamicului, au capturat peste 100 de prizonieri, 7 tunuri anti-aeriene și numeroase autocamioane.

Pînă la 26 august, toate punctele de rezistență inamice din interiorul capitalei au fost complet lichidate.

Lupte grele s-au desfășurat în împrejurimile Bucureștiului, și îndeosebi în partea de nord, unde se aflau concentrați peste 6 000 de hitleriști, care dispuneau de numeroase tunuri și de armament automat. Încă din dimineața zilei de 24 august, bateriile anti-aeriene române și ostașii de pe aerodromurile din zonă au dus continue atacuri și acțiuni de hărțuire a trupelor hitleriste. Astfel, subunități din Corpul de construcții au nimicit trupele hitleriste din zona fortului Străulești și Pădurea Vulpachi, capturînd o mare cantitate de armament și tehnică de luptă, printre care și două avioane. Pe aerodromul Pipera, subunități militare române, prin atacuri puternice, au făcut prizonieri peste 150 de hitleriști. De asemenea, în aceeași zi, la Jilava, ostași ai Regimentului de transmisiuni-aero, în

² Arh. M.F.A. M.St.M., dos. 457 106, f. 35 38.

³ „România liberă” din 24 august 1944.

care exista un grup de patrioți în frunte cu comuniștii, au capturat o baterie germană de proiectoare și stația de radio militară germană din satul Dărăști-Ilfov. În același timp, ostașii acestui regiment au respins prin lupte o coloană germană înarmată cu tunuri și mitraliere, care a încercat să ocupe podul de peste râul Argeș în apropiere de comuna Ferdinand (azi 30 Decembrie).

La 26 august, unitățile române și formațiunile patriotice din București devenite disponibile, precum și forțe noi sosite de la Tîrgoviște și din Dobrogea, au trecut la ofensivă în zona Băneasa-Otopeni. Chiar din prima zi, ele au reușit să formeze un mare arc de cerc în jurul dispozitivului inamic. În următoarele două zile, prin puternice atacuri concentrice, trupele noastre au lichidat forțele germane de pe raza localităților Băneasa-Otopeni-Chitila-Tunari-Mogoșoaia-Buftea, principala grupare germană care constituise o amenințare pentru capitala țării. Rămășițele acestor forțe (circa 1 500 de militari), încercînd să scape prin fugă, au fost capturate în aceeași zi de unități din Armata 4 română în apropiere de satul Gherghița (20 km sud-est de Ploiești). Printre prizonierii luați se afla și generalul Gerstenberg, comandantul grupării germane care acționase la București și avusese misiunea din partea lui Hitler de a înăbuși în sine insurecția. Astfel, pînă la 28 august, și împrejurimile capitalei au fost complet eliberate.

În lupta lor, unitățile militare și formațiunile patriotice au primit un larg sprijin din partea populației. Pe tot timpul acțiunilor, muncitorii de la întreprinderile de interes militar și de utilitate publică, de exemplu cei din ramurile panificației, gaz și electricitate, de la uzinele de apă, de armament și reparații, manifestînd profundă dragoste de patrie, în frunte cu comuniștii, au muncit chiar sub bombardamentele aviației inamice, asigurînd cele necesare traiului populației și luptătorilor noștri. În același timp, muncitorii de la transporturile orașenești — tramvaie și autobuze — au asigurat aproape continuu deplasarea trupelor române în diferite părți ale orașului și în împrejurimi, acolo unde nevoile de luptă cereau. Numeroși cetățeni ai capitalei și din satele din apropiere au ajutat forțelor insurecționale la dezarmarea hitleriștilor, la transportul munițiilor, la îngrijirea răniților, la descoperirea rezistențelor și grupurilor germane răzlețe.

În luptele din zona București (între 23 și 28 august 1944), forțele insurecționale române au făcut prizonieri 6 785 de hitleriști, dintre care 7 generali, 358 de ofițeri și 1 089 de subofițeri. De asemenea, ele au capturat o mare cantitate de tehnică de luptă, armament și materiale de război. Din rîndurile luptătorilor noștri au căzut la datorie peste 1 400 de soldați și ofițeri (morți și răniți) ⁴.

Concomitent cu luptele de la București, forțele insurecționale au desfășurat acțiuni de zdrobire a trupelor hitleriste și în alte părți ale țării. Lupte grele s-au dus la Ploiești și în întreaga Vale a Prahovei. Aici, comandamentul german dispunea de o divizie de artilerie antiaeriană, de

⁴ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 242 1, f. 43; dos. 242 2, f. 351, 354, 359 și 119; dos. 686/180, f. 9—11, 35—41 și 64.

aviație și de numeroase alte unități și formații militare dotate cu artilerie, tancuri și un tren blindat. Trupele Corpului 5 teritorial român, aflate în zonă, au trecut la acțiuni împotriva hitleriștilor încă din noaptea de 23-24 august. În zilele ce au urmat au fost lichidate sau dezarmate garnizoanele hitleriste și unele coloane în retragere în localitățile Breaza, Comarnic, Predeal, Azuga, Bușteni, Cîmpina, Băicoi, Pădurea Filipeasca, Ariceștii-Rachivani, Nedelea, Zamfira, Chițorani, Plopeni, Drăgănești, Corlătești și altele, fiind luați prizonieri peste 2 000 de hitleriști și capturate câteva trenuri cu armament și tancuri, numeroase depozite și posturi de radio-ascultare și alarmare⁵. În zilele de 26 și 27 august, ostașii români și formațiuni patriotice din zona Moreni, organizate de comuniști, au lichidat prin lupte grele rezistențele dușmane din oraș și de pe dealurile Pleașa, Țuicani și Singeriș, luând câteva sute de prizonieri și capturând toate bateriile anti-aeriene ale inamicului din zonă.

Pe timpul acțiunilor de la Moreni, populația a dat un substanțial ajutor luptătorilor noștri. În afară de muncitorii care au participat efectiv la lupte împreună cu ostașii, ceilalți muncitori au organizat paza întreprinderilor, au format echipe speciale de pompieri pentru stingerea eventualelor incendii ce le-ar fi putut provoca bombardamentele inamicului, au asigurat populația cu energie electrică și apă. Numeroși locuitori ai orașului au contribuit la lichidarea unor rezistențe dușmane din localitate, la arestarea hitleriștilor izolați, la tăierea legăturilor telefonice ale bateriilor de artilerie germane. Într-un raport al primăriei comunei Moreni din 29 august 1944 se menționau următoarele cu privire la contribuția populației la înfringerea hitleriștilor: „Autoritatea administrativă, jandarmii, premilitarii, membrii societății de vânătoare și parte din bărbații populației civile au fost la datorie, conlucrind la reușita rapidă a acțiunii în interiorul comunei”⁶.

Concomitent cu luptele de la Moreni, ostași din Regimentul 32 dorobanți și muncitori de la Schelele Boldești și Scăieni au barat căile de acces din zonă, după care au trecut la atacarea trupelor fasciste. În urma luptelor duse, inamicul a lăsat pe teren câteva baterii antiaeriene și 30 de autocamioane⁷.

În ziua de 28 august, majoritatea trupelor care au acționat la București, constituite în Corpul motomecanizat, s-au îndreptat pe mai multe direcții spre Ploiești și Cîmpina, cu scopul de a lichida din mișcare rezistențele inamice pe care le vor întâlni pe parcurs și a-și continua marșul pentru a intra pe front în centrul podișului Transilvaniei. În seara zilei respective, detașamentele înaintate ale acestui corp se apropiau de orașul Cîmpina. În aceeași zi, unitățile Corpului 5 teritorial, împreună cu forțe sosite din Moldova, s-au apropiat de orașul Ploiești din mai multe direcții și au curățat de hitleriști majoritatea satelor din jurul orașului, ca Tătărani,

⁵ Arh. M.F.A.-M.S.L.M., dos. 457/621, f. 107 și 171; dos. 985/10, f. 41.

⁶ Arh. st. Ploiești, dos. Pref. jud. Prahova, inv. 318/1944, adresa nr. 2 482 a primăriei comunei Moreni.

⁷ Arh. Institutului de istorie a partidului, dos. 113, f. 173-187.

Bucov, Valea Călugărească, Strejnic, Bărcănești, Românești, luând prizonieri peste 1 300 de hitleriști ⁸.

În ziua de 29 august aproape întreaga vale a Prahovei era eliberată. Mai rămăseseră câteva focare germane în jurul orașului Ploiești, care era ferm ținut în mână de trupele române și muncitori înarmați. Focarele inamice se aflau în zona gărilor de sud, vest și nord ale orașului, la Păulești, Pădurea și gara Buda, Crîngul lui Bot și pe aerodromul Tîrșor.

În jurul Ploieștiului însă, trupele române creaseră o largă centură de foc. Aceasta a fost completată dinspre nord-est, în cupa-amiaza zilei de 29 august, de Divizia 18 infanterie română și Brigada 6 infanterie moto sovietică, sosite din Moldova, care, intrînd în lupte, au zdrobit rezistențele hitleriste din partea de nord și sud a orașului Ploiești ⁹. La 30 august trupele române au nimicit inamicul din pădurea și de la gara Buda, Crîngul lui Bot și Tîrșor, făcînd prizonieri peste 700 de hitleriști ¹⁰. În ziua următoare, trupele române, sprijinite de o subunitate de tancuri sovietică, au zdrobit ultima rezistență inamică de lângă Ploiești, în satul și pădurea Păulești. O parte din forțele hitleriste care au reușit să se retraga de aici au fost hărțuite de muncitorii și ostașii de la Uzinele „Mărgineanca”. În aceste lupte a căzut eroic, străpuns de baionete, proiectantul Dumitru Barbu pe cînd trăgea la pușca-mitralieră, cu care timp de mai multe ore provocase inamicului numeroase pierderi.

Ajunse la Slănic, resturile trupelor germane au fost întîmpinate cu foc de elevii școlii de ofițeri de rezervă din localitate. Încercuit, inamicul s-a predat. Cu acest prilej, forțele noastre au făcut prizonieri peste 1 000 de soldați și ofițeri germani, 1 dintre care și pe generalul Kuderna, comandantul Diviziei 5 artilerie antiaeriană germane. Astfel au luat sfîrșit luptele din Valea Prahovei ¹¹.

În total, în acțiunile din această zonă forțele insurecționale române au capturat 9 076 de militari germani, 1 300 de autocamioane, numeroase trenuri cu armament, 260 de tunuri de diferite calibre. Naziștii au pierdut 1 500 de morți și au avut 2 300 de răniți. Pierderile noastre s-au cifrat la 800 de morți și răniți ¹².

Acțiuni de zdrobire sau dezarmare a trupelor hitleriste au avut loc și în celelalte zone și localități din Muntenia, unde aceste trupe s-au aflat dislocate sau în retragere. Astfel, în apropiere de Găiești, trupele române au capturat o coloană de 1 000 de ostași hitleriști și 70 de mașini ¹³, la Gura Ocnitei au zdrobit formații din Divizia 54 SS germana, reușind să facă 356 de prizonieri, printre care și pe comandantul acesteia, generalul Hoffmayer ¹⁴.

⁸ Arh. M.F.A. M.St.M., dos. 457 621, f. 107—109.

⁹ Ibidem, dos. 221 26, f. 369.

¹⁰ Ibidem, dos. 457 621, f. 107—109; dos. 221 26, f. 376.

¹¹ Ibidem, dos. 457/621, f. 5 și 107—109.

¹² Ibidem, dos. 456 23, f. 48; vezi și *23 August 1944. Culegere de articole*, București, Edit. politică, 1964, p. 98.

¹³ Ibidem, dos. 457 621, f. 108 și 109, și dos. 985/10, f. 54.

¹⁴ Ibidem, dos. 985 10, f. 43, 56 și 63.

Numeroși prizonieri au făcut trupele române, cu sprijinul populației, în acțiunile duse în zonele și localitățile: Călărași (5 425 de prizonieri, între care și un general)¹⁵, Slobozia (400), Tândărei (300), Fetești (375), Urziceni (1 000), Oltenița (în oraș și în zonă peste 1 000 de prizonieri), Turnu-Măgurele (900), Alexandria și Roșiorii de Vede (peste 1 100), Slatina, Cîmpu-Mare, Icoana (600) etc.¹⁶

Rezultate importante au avut de asemenea acțiunile forțelor insurecționale în Dobrogea. Misiunea pentru zdrobirea trupelor germane din această regiune a fost revărsată asupra Corpului 2 armată român. În cadrul său, greul acțiunilor a fost dus de Divizia 9 infanterie. Sprijinite de muncitori, organizați și mobilizați de comitetul regional de partid, trupele române, pînă la 26 august, au zdrobit, dezarmat sau alungat forțele germane din orașele Constanța, Eforie, Mangalia și Mamaia, precum și din localitățile Negru-Vodă, Topraisar, Hirșova și altele. Concomitent ele au dus lupte grele în orașul și zona Cernavodă, atît cu navele germane care încercau să se retragă pe Dunăre, cit și cu coloane terestre care urmăreau să-și croiască drum spre Bulgaria. În zona Cernavodă, trupele române au făcut prizonieri 4 591 de ostași și ofițeri hitleriști, în frunte cu generalul von Tschammer und Osten¹⁷. De asemenea, pînă la 29 august, Flotila de Dunăre română a capturat între Hirșova și Cernavodă, 14 remorchere, 2 șalupe și 60 de șlepuri germane înarmate¹⁸. Prin luptele de la Cernavodă a fost păstrat intact podul de peste Dunăre, obiectiv militar de importanță strategică. Pînă la 29 august, forțele insurecționale române au înfrînt toate rezistențele inamice din întreaga regiune a Dobrogei, unde au făcut prizonieri peste 12 000 de militari germani cei mai mulți fiind capturați de Divizia 9 infanterie, Regimentul 2 grăniceri și Flotila de Dunăre¹⁹.

Cu aceeași vitejie au luptat forțele insurecționale române de pe raza Corpului 1 teritorial (avînd majoritatea unităților în Oltenia). Între 25 și 27 august, formațiuni patriotice din Turnu-Severin și țărani din satele Șimian și Cerneți, mobilizați de organizația de partid din oraș, au zdrobit, împreună cu trupele române din zonă, două coloane hitleriste. Au fost capturați peste 1 600 de prizonieri printre care 58 de ofițeri și 280 de subofițeri, precum și 90 de autovehicule, 10 tunuri a.a. și o mare cantitate de alt armament și muniții²⁰. La Calafat, Corabia, Bistreț, Bechet, Rast, Hinova și alte localități dunărene, infanteriștii și marinarii români au dus lupte cu nave și trupe terestre germane, cărora le-au provocat serioase pierderi umane și materiale, printre care 26 de nave²¹. Numai în zona Hinova, ostași ai regimentelor 95 infanterie și 3 roșiori au luat

¹⁵ Arh. M.F.A. M.St.M., dos. 457 621, f. 51 52, 162, 258 și 277; dos. 297 11, f. 173; dos. 2 9, f. 15; dos. 212 6, f. 15 17, 19, 25 și 27; dos. 214/2, f. 4-10; arh. I.I.P., dos. 489, fond 9, f. 1 4.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, dos. 240 1, f. 40; 296 13, f. 250.

¹⁸ Navasart S. Florin, Cernavoda (din rubrica „Pe locurile unde s-a desfășurat insurecția armată din august 1944”), „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1961, nr. 4, p. 148.

¹⁹ Arh. M.F.A. — M. St. M., dos. 457/621, f. 267.

²⁰ Ibidem, dos. 211 2, livret 2, f. 2; vezi și „Studii”, 1959, nr. 4, p. 181-186.

²¹ Ibidem, dos. 457 621, f. 258.

în captivitate 1 256 de hitleriști ²². Au fost dezarmate și capturate toate posturile de pîndă, de radio ascultare și alarmare aeriene germane de la Craiova, Poiana Mare, Caraula, Murgaș, Rovinari și din alte localități ²³. Unitățile române au zdrobit orice încercare a trupelor hitleriste de a trece Dunărea din Bulgaria sau Iugoslavia pe teritoriul român.

Ca și în Oltenia, în sudul Transilvaniei și în Banat, acțiunile de curățire a teritoriului s-au împletit strîns cu cele de interzicere a pătrunderii trupelor inamice de peste graniță și din partea de nord a Transilvaniei, care se afla sub ocupația horthystă.

Un obiectiv important pe care inamicul viza să-l cucerească era orașul Brașov. În acest scop, în ziua de 24 august, el a încercat să ocupe cu forțe din zonă unele instituții și artere principale ale orașului. De asemenea hitleriștii au atacat stația de radio de la Bod. Inamicul a primit însă riposta hotărîtă a ostașilor Corpului de munte român și a oamenilor muncii, constituiți în formațiuni de luptă patriotice. La 25 august, forțele române au reușit să zdrobească toate rezistențele inamice din oraș și din întreaga zonă, capturînd peste 500 de militari germani, 36 de avioane de bombardament, 10 tunuri a.a., un tren sanitar, numeroase autovehicule și materiale de război ²⁴. În același timp, trupele Corpului de munte au trebuit să facă față atacurilor întreprinse de forțe hitleristo-horthyste din direcția orașului Sf. Gheorghe, în zona Doboli-Prejmer. În sprijinul ostașilor noștri, răspunzînd chemării P.C.R., au venit muncitorii de la Uzinele „Rogifer” din Tohan, care, folosind tunurile reparate în întreprindere, au alcătuit o baterie de artilerie formată din 57 de muncitori și funcționari voluntari. Zile de-a rîndul, muncitorii artileriști au semănat moarte în rîndurile inamicului, trîgînd cîteva mii de proiectile, pînă ce tunurile s-au decalibrat. În locul acestora, ei au primit o baterie nouă, pregătită de muncitorii de la Uzinele „Astra”. Toate atacurile dușmanului au fost zdrobite. Pentru faptele lor de vitejie cei 57 de voluntari au fost citați prin ordin de zi pe întreaga armată ²⁵.

Paralel cu luptele din zona Brașov, în localitățile Teliu, Întorsura Buzăului, Dobîrlău și altele, ostași români, sprijiniți de populație, au zdrobit unele subunități hitleriste care voiau să răzbească în partea de nord a Transilvaniei prin trecătoarea Buzăului. De asemenea, trupele române au dezarmat garnizoanele și coloanele hitleriste în trecere la Alba-Iulia, Aiud, Vințul de Jos, Ocna Mureșului, Războieni-Aiud, Sighișoara, Sebeș-Alba și alte localități ²⁶.

În zilele insurecției, în Banat și Crișana, muncitori din Timișoara, Arad și alte orașe, îndrumați și mobilizați de organizația regională a P.C.R.,

²² Arh. M.F.A.-M.S.I.M. dos. 457 621, f. 258.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem, dosar 1/7, f. 38; vezi și Atanase Chiriță, Brașov (din rubrica „Pe locurile unde s-a desfășurat insurecția armată din august 1944”), „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, 1964, nr. 4, p. 136—139.

²⁵ Ibidem, dos. 3 205, f. 2; „Revista militară”, 1944, nr. 11—12, p. 4 și 23 August 1944. *Culegere de articole*, p. 102—105.

²⁶ Ibidem, dos. 457 621, f. 264—265, și Arh. I.I.P., dos. 119, f. 142—145; dos. 116, f. 78—90.

au asigurat paza întreprinderilor și ordinea, au sprijinit trupele române în acțiunile împotriva hitleriștilor. Astfel, la Arad, trupe din Divizia 1 cavalerie-instrucție, Școala de subofițeri rezervă-Radna și Școala de ofițeri rezervă-Arad, împreună cu muncitori înarmați, au zdrobit rezistențele hitleriste din oraș și de pe aerodromul din apropiere, făcând prizonieri 158 de hitleriști și capturând 34 de avioane²⁷. În gara Sofronea, muncitori ceferiști au împiedicat trecerea peste frontieră a unui tren-atelier cu personal german. Militarii germani au fost dezarmați de o subunitate de grăniceri români cu concursul muncitorilor²⁸. De asemenea, având sprijin din partea populației, Divizia 19 infanterie, acționând energic, a dezarmat în ziua de 27 august garnizoanele hitleriste din orașele Lugoj, Caransebeș, Reșița, Anina, Oravița și din comunele Rușchița, Teregova, Topleț și Gușovăț, făcând prizonieri aproape 950 de militari germani și capturând două garnituri de tren încărcate cu materiale de război, două avioane F. W. și o importantă cantitate de armament și tehnică de luptă²⁹. Concomitent, ostașii acestei divizii au dus lupte deosebit de violente pentru zdrobirea puternicelor rezistențe inamice în spațiul dintre Orșova și Moldova Veche. Până la sfârșitul lunii august, și în această parte a Banatului inamicul a fost complet zdrobit.

Pe timpul luptelor insurecționale, forțele noastre terestre maritime și fluviale au fost sprijinite de unitățile de aviație, care au bombardat rezistențe și coloane ale inamicului, nave fluviale și au dus lupte aeriene împotriva aviației dușmane, doborând numeroase avioane ale acesteia.

Faptele de vitejie ale ostașilor români și ale formațiunilor patriotice săvârșite în timpul insurecției constituie pagini dintre cele mai glorioase în istoria poporului nostru.

Între 23 și 31 august 1941, forțele insurecționale române au reușit să înfrângă și să captureze trupele inamice din întreaga parte centrală, de sud-est, sud și sud-vest a țării, adică Muntenia, Dobrogea, Oltenia, Banatul și sudul Transilvaniei. Peste 56 000 de militari hitleriști, printre care 14 generali și 1 224 de ofițeri, au fost luați prizonieri, iar peste 5 000 au fost uciși în lupte. Astfel, echivalentul efectivelor a circa 6 divizii germane a fost definitiv scos din acțiune. Între 23 și 31 august, trupele române au capturat sau au distrus o mare cantitate de armament și tehnică de luptă a inamicului, printre care 282 de avioane, 498 de nave fluviale și maritime, mii de tunuri, mitraliere, puști și autovehicule militare, numeroase depozite de muniții și carburanți etc.³⁰.

În acest timp, armatele sovietice ale Fronturilor 2 și 3 ucrainene, care dezlănțuiseră încă de la 20 august o puternică ofensivă la aripa de sud a frontului sovieto-german, au reușit ca până la 25 august să încercuiască principalele forțe ale grupului de armate germane „Ucraina de sud”, iar până la 29 august să le nimicească obținând o mare victorie. În zilele de 30 și 31 august, populația Bucureștiului a primit cu mult entuziasm, aclamații

²⁷ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 224 139, f. 23.

²⁸ Arh. I.L.P., dos. 119, f. 142 145.

²⁹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 5 3, f. 2-4.

³⁰ Ibidem, dos. 457 621, f. 367; dos. 456 23, f. 52-54; dos. 650/4, f. 1; dos. 654/7, f. 3; dos. 686 82, f. 18 19; dos. 732, cap. 2, f. 53; dos. 1035/111, f. 17; dos. 456/23, f. 69.

și flori marile unități ale Frontului 2 ucrainean, care au trecut prin capitală în deplasarea lor spre granițele României cu Ungaria și Iugoslavia și spre nordul Transilvaniei, unde trupele române acționau împotriva forțelor hitleriste și horthyste.

Cot la cot cu armatele sovietice, marile unități române au luptat pentru eliberarea părții de nord-vest a țării și dincolo de granițele ei, pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei până la victoria finală împotriva Germaniei hitleriste.

Mărețele evenimente din august 1944 au avut o mare însemnătate politică, militară și economică atât pentru poporul nostru, cât și pentru mersul războiului în ansamblul său.

Prăbușirea planurilor de rezistență ale guvernului de dictatură fascistă și comandamentului german din România a înlăturat perspectiva transformării țării într-un teatru pustiitor de război, zeci de mii de vieți au fost salvate de la moarte, orașe și sate de la distrugere și ruină. Prin acțiunile forțelor insurecționale în spațiul respectiv, podurile, porturile maritime și fluviale, căile ferate, tunelurile, numeroase obiective industriale și îndeosebi instalațiile bazinului petrolifer din Valea Prahovei au fost cruțate de la distrugerile plănuite de hitleriști, fapt care a avut o mare însemnătate pentru desfășurarea operațiilor militare pe tot timpul războiului antihitlerist. Între 23 și 31 august, trupele noastre au lichidat întreaga apărare antiaeriană germană din interiorul țării, au lipsit aviația hitleriștilor de toate aerodromurile și posturile de radioascultare și alarmare din această parte a sud-estului european, precum și de bazele lor de aprovizionare. Victoria obținută de forțele insurecționale române a contribuit la prăbușirea sistemului de apărare german din Balcani, la scurtarea războiului în ansamblul său.

Referindu-se la consecințele actului de la 23 august asupra frontului hitlerist din Balcani, ziarul „Pravda” din 28 august 1944 scria: „Importanța ieșirii României din Axă depășește cadrul României. Ea are o importanță covârșitoare nu numai pentru această țară, ci pentru întreg Balcanul, deoarece prin aceasta se prăbușește întregul sistem de dominație german din sud-estul Europei... Ar fi greu să se subestimeze importanța acestei lovituri date întregului sistem de dominație german din Peninsula Balcanică”. La rîndul său, agenția Renter, într-un comentariu din 24 august, spunea: „Drumul spre Bulgaria, Iugoslavia de est și Ungaria este deschis. De asemenea, Dunărea este nu mai puțin deschisă Armatei Roșii, iar câmpia Bulgariei și Budapesta sînt direct amenințate”³¹. Ziarul american „New York Times” din 25 august 1944 scria că istoria va consemna actul de la 23 August 1944 din Romania „ca unul din cele mai hotărîtoare evenimente ale întregului război”³².

Victoria din august 1944 obținută de poporul român a deschis o eră nouă în istoria sa, a marcat începutul revoluției populare din România.

³¹ Fondul Ministerului de Propagandă, Direcția radioascultare, f. 3 și 4.

* Vezi și articolele: Ion Popescu-Puțuri, *Însemnătatea istorică a insurecției armate din august 1944*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1964, nr. 4, p. 19-34; Gheorghe Zaharia, *Două decenii de la victoria asupra Germaniei fasciste*, în „Lupta de clasă”, 1965, nr. 4, p. 15-18; Gheorghe Matei, *Insurecția armată din august 1944*, în „Studii”, 1964, nr. 4, p. 717-724.

După 1 septembrie 1944, armata română și-a concentrat toate forțele pentru eliberarea părții de nord a Transilvaniei.

Înflăcărînd ostașii pentru noile lupte ce se pregăteau, partidul comunist le arăta caracterul drept al războiului, le întărea tot mai mult convingerea în victoria coaliției antihitleriste împotriva Germaniei naziste. „Luptați într-un război drept — arăta partidul în manifestul din 2 septembrie către armată —, război de eliberare a țării de crotropitorii nemți, război victorios, avînd sprijin măreț din partea eroicei și neînvînsei Armate Roșii. Întregul popor român înconjură cu dragoste lupta voastră plină de elan și jertfă, căci lupta voastră este lupta întregului popor pentru libertate, independentă și o viață mai bună”³².

La această dată, frontul de la nord și nord-vest de Carpații Meridionali, lung de aproape 1 400 km, constituind un cap de pod strategic — front care se întindea de la Întorsura Buzăului, pe Mureș, Dealul Feleacului, vest Munții Apuseni și în continuare pe frontiera de sud-vest a țării —, era deținut de Armata 1 română încă din noaptea de 23 spre 24 august 1944. Pînă la 4 septembrie, aceasta a continuat să ducă acțiuni locale, făcînd aduci cercetări prin luptă în dispozitivul trupelor hitleriste-horthyste și îmbunătățindu-și aliniamentul de front pentru trecerea la ofensivă.

Dispunînd de o bună cercetare terestră și aviațică, analizînd, în funcție de caracteristicile terenului, toate posibilitățile de atac ale trupelor hitleriste și horthyste, Armata 1 română a descoperit la timp concentrările de forțe fasciste, tăria lor și a stabilit aproape cu exactitate direcțiile de ofensivă ale acestora, precum și data aproximativă cînd erau în măsură să dezlănțuie ofensiva. Acest lucru a determinat comandamentul nostru, deși în situația inițială dispunea de forțe puține, să-și concentreze de la început efortul pe direcțiile stabilite. La 4 septembrie, o parte din frontul deținut de Armata 1, adică porțiunea dintre Întorsura Buzăului și Munții Apuseni, a început să fie preluată de Armata 4 română, al cărui comandament se instalase cu o zi înainte la Sibiu.

În fișa de acțiune amintită, în contact cu inamicul se aflau Corpul de munte și Corpul 6 teritorial, care, pentru o perioadă de timp, au intrat în subordinea acestei armate. De asemenea, din organica Armatei 4 făceau parte Corpul 6 armată și Corpul motomecanizat, care erau în curs de concentrare în zonele de luptă.

Întrucît capul de pod strategic de la nord și nord-vest de Carpații Meridionali, deținut de trupele române, lipsea forțele hitleristo-horthyste de posibilitatea de a avea o apărare continuă pe un aliniament tare cum era lanțul carpatic și constituia un pericol serios pentru flancul și spatele celor care rezistau în Carpații Orientali, comandamentul hitlerist a hotărît să pornească o acțiune ofensivă în centrul Podișului Transilvaniei, conjugată cu altele ce urmau să înceapă în Banat și Crișana, cu scopul „de a cuceri trecătorile din Carpații Meridionali și de a le zăvori”³³.

La 5 septembrie 1944, inamicul a dezlănțuit ofensiva în centrul Podișului Transilvaniei cu 5 divizii, dintre care 4 ungare și 1 germană.

³² „România liberă” din 4 septembrie 1944.

³³ H. Friessner, *Veratene Schlachten*. Hamburg, Holstein Verlag, 1956, p. 107 și 113.

Cu toate că se aflau în curs de preluare a noului dispozitiv, trupele române au rezistat cu vitejie și eroism atacurilor forțelor inamice sprijinite de tancuri, încît fiecare palmă de pămînt cucerită de agresori s-a soldat cu mari pierderi pentru ei.

Întărite succesiv cu forțe sosite din cele două corpuri de armată care ajunseseră în zonele de concentrare, unitățile române au reușit pînă în seara zilei de 8 septembrie să oprească complet ofensiva inamicului, deținînd ferm aliniamentul Sighișoara-Bahnea, malul sudic al râului Tîrnava Mică pînă la Cornești-Asinip-nord Mirăslău-vest Cacova³⁴. Intrarea în luptă a celor două corpuri de armată române a creat un raport de forțe de 2/1 în favoarea noastră (Armata 4 română avea 8 divizii în eșalonul întîi și 3 în eșalonul doi, pe cînd inamicul dispunea de același număr de divizii ca la începutul ofensivei). Într-o astfel de situație, în ziua de 9 septembrie, Armata 4 a trecut la ofensivă pentru respingerea și zdrobirea inamicului, încît pînă în seara zilei de 10 septembrie l-a alungat, pe o porțiune însemnată a frontului, dincolo de râul Mureș³⁵.

Cu toate că ofensiva trupelor hitleriste-horthyste din podișul Transilvaniei suferise un eșec total, comandamentul german nu a renunțat la planul său. Începînd de la 11 septembrie el a trecut cu trupele sale la ofensivă, în mod succesiv, în Banat și Crișana, atacînd pe mai multe direcții, îndeosebi spre defileele Crișului Negru, Mureșului, Dunării și Timișului. În această parte a țării se apăra Armata 1 română. În fața ei inamicul dispunea de 8—9 divizii (circa 4 divizii hitleriste și 5 horthyste), dintre care două moto și una blindată.

Și aici trupele române au rezistat cu eroism forțelor superioare numericește ale inamicului. Folosind cu iscusință terenul și armamentul, existînd o bună cooperare între arme, unitățile noastre au reușit în cîteva zile, la date diferite, să stăvilească ofensiva dușmanului pe toate direcțiile. Forțele lui atacatoare fuseseră în general istovite. Armata 1 română, înclăstată în lupte, deținea ferm un aliniament ce trecea pe la sud de Beiuș-vest Sebeș-vest Păuliș-vest Timișoara—25 km vest Reșița-est Bozovici—20 km vest Orșova.

Numeroase au fost faptele de eroism individuale și de masă ale soldaților, gradaților și ofițerilor români în vîlvătaia luptelor pentru înfrîngerea invadatorilor fasciști. Astfel, în podișul Transilvaniei, unitățile române care veneau din zonele de concentrare, pentru a opri înaintarea inamicului, au intrat în acțiune chiar din marș. Unele subunități române, încercuite fiind de inamic, au luptat cu dirzenie, reușind nu numai să producă serioase pierderi acestuia și să-i stînjenească înaintarea, dar și să se despresoare. O comportare deosebită a avut-o în această privință batalionul de instrucție al Regimentului 6 grăniceri. Încercuit fiind de forțe superioare adverse, el a luptat cu îndrjire, întîrziind înaintarea acestora timp de o zi. În noaptea de 5 spre 6 septembrie, izbutind să iasă din încercuire, s-a retras în pădurea Cigasi din apropierea râului Mureș, aflîndu-se însă tot în dispozitivul inamic. De aici în ziua de 9 septembrie, în timp ce Divizia 9 infanterie

³⁴ Arh. M.F.A. M.St.M., dos. 3 11, f. 73 și 88.

³⁵ Ibidem, f. 106—107.

română trecuse la ofensivă, el a atacat flancul unităților fasciste din sectorul acesteia în zona satului Deag, producându-le pierderi însemnate, și astfel, după 4 zile de acțiuni în spatele frontului dușman, a ajuns în liniile noastre ³⁶.

Remarcabile sînt faptele de vitejie ale ostașilor români din Divizia 9 cavalerie și din alte unități care au apărat orașul Timișoara. Comandamentul hitlerist dăduse misiunea pentru cucerirea acestui oraș îndeosebi Diviziei 4 moto SS de poliție „Prințul Eugen”, punându-și toată speranța în reușita acțiunilor ei. Hitleriștii s-au izbit însă de rezistența dîră a ostașilor noștri. Astfel, grănicerii români din Regimentul 9, deși puțini la număr, luptînd cu multă vitejie, au oprit inamicul în fața pozițiilor lor timp de două zile, iar în zona satului Chișoda, unde s-au dat lupte deosebit de crîncene, ostașii Regimentului 13 călărași au distrus 12 tancuri și au rărit considerabil rîndurile infanteriei SS ce le însoțea. În această cruntă înclăstare, apărînd pămîntul scump al patriei, numeroși cavaleriști români au căzut la datorie, în frunte cu comandantul regimentului locotenent-colonel Ion Enescu ³⁷. Dar, în fața dîrzelor rezistențe ce i s-au opus peste tot, dușmanul nu și-a atins scopul. Divizia SS germană „a trebuit din această cauză să se resemneze și să treacă în apărare la vest de Timișoara” ³⁸ Orașul a rămas ferm în stăpînirea trupelor noastre.

Pilde de eroism legendar au dat elevii și soldații Detașamentului „Păuliș” în zona Lipova — Ghioroc — Cuvin, în fața defileului Mureș. Pe această direcție, inamicul, care urmărea să ocupe defileul și să ajungă în scurt timp la Deva, masase numeroase forțe, echivalente cu circa 7 regimente. Detașamentul „Păuliș”, care însuma numai 1 500 de oameni, le-a ținut piept cu multă dîrzenie și eroism. Astfel, Compania 6 de elevi, comandată de căpitanul Fătu Ion, a respins numeroase atacuri ale adversarului date cu tancuri. Elevii acestei companii secerau cu focul mitralierelor îndurîndu-se dușmanului de la distanță, iar cînd acesta ajungea în apropierea tranșeeilor lor, săreau la contraatac, ducînd lupte crîncene corp la corp. Într-una din asemenea înclăstări, căpitanul Fătu Ion, doborînd cu grenada un grup de dușmani, a continuat lupta chiar rănit fiind, pînă a căzut mort în fruntea companiei sale. În urma luptelor, în fața companiei s-au găsit peste 360 de inamici morți și 13 tancuri distruse ³⁹. Numeroase au fost faptele de eroism individual. Astfel, elevul sergent Motreanu Ion a sărit pe un tanc al inamicului, distrugîndu-l cu grenada. În același timp elevul a fost secerat de focul unei mitraliere ⁴⁰.

Pentru a cunoaște tot timpul forțele și intențiile dușmanului, ostașii detașamentului au executat numeroase incursiuni. În această privință s-a remarcă prin iscusință, vitejie și printr-un înalt simț al datoriei elevul-sergent Băbălău Alexandru. Acesta a executat în dispozitivul inamic 5

³⁶ Arh. M.F.A. M.St.M., dos. 654 7, livret septembrie, f. 6.

³⁷ Ibidem, dos. 1 26, f. 98.

³⁸ H. Friessner, *op. cit.*, p. 131—132.

³⁹ Arh. M.F.A., fond Decorații, dos. 46, f. 65.

⁴⁰ Alexandru Petrescu, Păuliș (din rubrica „Luptele pentru desăvîrșirea eliberării României de sub ocupația fascistă”), „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1964, nr. 5, p. 119.

incursiuni, aducînd de fiecare dată prizonieri. În ultima acțiune a capturat doi ostași ai inamicului. Rănit grav, pe cînd se afla încă în liniile dușmane, sergentul Băbălău, făcînd un efort deosebit, a adus totuși pe cei doi prizonieri la comandantul companiei sale, murind în clipa cînd raporta de îndeplinirea misiunii ⁴¹.

În total, între 13 și 19 septembrie 1941, Detașamentul „Păuliș” a provocat inamicului pierderi care s-au cifrat la 909 morți, 387 de prizonieri și 29 de tancuri distruse ⁴².

Stăvilirea de către armata română a acțiunilor ofensive ale trupelor hitleriste și horthyste în podișul transilvan, în Banat și Crișana a zădărnicit planul comandamentului german de a pune stăpînire pe Carpații Meridionali. Pe nici o direcție inamicul nu a reușit să-și atingă scopul. Armata română a menținut în continuare libere trecătorile Carpaților Meridionali și defileele din sud-vestul țării, un vast teritoriu la nord și vest de acești munți, care permitea concentrarea nestingherită de forțe masive de infanterie și tancuri, îndeosebi în șesul Banatului, în vederea unei mari ofensive date prin cîmpie pe direcțiile Debrețin, Budapesta, Viena.

Relevînd importanța opririi ofensivei inamice de către trupele române, generalul Managarov, comandantul Armatei 53 sovietice, menționa într-un ordin de zi : „Unitățile române . . . , oprind năvala trupelor germane și ungare, au acoperit mișcarea trupelor roșii spre cîmpia Ungariei . . . În aceste lupte, unitățile și subunitățile române, în condiții grele de regrupare, au dovedit bărbăție și dîrzenie și au îndeplinit cu cinste misiunea înaltă ce li s-a încredințat” ⁴³.

Același lucru este remarcat în lucrarea sovietică *Cel de-al doilea război mondial. 1939—1945*, în care se arată că forțele române din podișul Transilvaniei „au împiedicat trupele germano-ungare să iasă la trecătorile Carpaților Meridionali. Trupele române au menținut în stăpînirea lor trecătorile, ceea ce a avut o însemnătate esențială pentru deznodămîntul bătăliei din zona Aiud” ⁴⁴.

Deplasîndu-se prin trecătorile libere ale Carpaților Meridionali și prin capul de pod deținut de armata română la nord și vest de acest lanț muntos, trupele sovietice s-au concentrat și au ajuns pe pozițiile unde ostașii români se aflau în contact cu inamicul, la date diferite. La 6 septembrie 1944, în sectorul Corpului de munte român din sud-estul Transilvaniei au sosit Divizia 202 sovietică și Divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu” (care a fost formată încă în 1943 pe teritoriul sovietic din prizonieri români). Începînd de la 11 septembrie, mari unități ale armatelor 27 și 6 de tancuri sovietice au ajuns în sectorul Armatei 4 române din podișul Transilvaniei, iar între 15 și 18 septembrie au sosit succesiv alte forțe sovietice în fișa de apărare a Armatei 1 române din Banat și Crișana.

⁴¹ Dumitru Tușu, *20 de ani de la victoria asupra Germaniei hitleriste*, în „Tînrul leninist”, 1965, nr. 4, p. 1-6.

⁴² Arhiva M.F.A.-M.St.M., dos. 1 12, f. 57 și 74.

⁴³ Ibidem, dos. 1/8, f. 219.

⁴⁴ Генерал-Лейтенант Платонов С. К., *Вторая мировая война 1939—1945 гг.*, Москва, Военное издательство министерства Обороны СССР, 1958, стр. 607. Vezi și V. Zaharescu, *Participarea României la războiul antihitlerist*, în „Studii”, 1964, nr. 4, p. 799—800.

În unele puncte ale frontului, subunități sovietice din detașamentele de vîrf au intrat în acțiune chiar din marș. Așa s-au petrecut lucrurile în zona Păuliș și în apropiere de Timișoara.

Ocupînd poziții de luptă, armatele sovietice au schimbat considerabil raportul de forțe în detrimentul inamicului, atît în ceea ce privește efectivele de luptători, cît și din punctul de vedere al armamentului și tehnicii de luptă. S-au creat astfel condiții de trecere la contraofensivă. Venirea trupelor sovietice a fost primită cu bucurie de toți ostașii români.

Începînd de la 7 septembrie, marile unități române, conform ordinului Marelui Stat-Major român, au intrat din punct de vedere operativ, în mod succesiv, în cadrul Frontului 2 ucrainean. În aceeași zi, Corpul de munte român, împreună cu cele două divizii sosite în sectorul său, a trecut la ofensivă pe direcția Sf. Gheorghe-Odorhei. În ziua următoare, atacînd cu vigoare, ostașii Diviziei 1 munte română și cei ai Diviziei „Tudor Vladimirescu” au eliberat orașul Sf. Gheorghe. Continuînd ofensiva, Corpul de munte a interceptat șoseaua Odorhei — Tg.-Mureș, principala arteră de comunicații din zonă pentru inamic, iar la 11 septembrie, după ce au forțat din mișcare Tîrnava Mică și Tîrnava Mare, au eliberat orașul Odorhei.

Primind ordin să atace într-un alt sector pe direcția Tg.-Mureș, Corpul de munte, în cooperare cu trupele române și sovietice vecine, s-a avîntat în noi lupte. La 28 septembrie el a eliberat orașul Tg.-Mureș. Apoi, forțînd riul Mureș, a reușit ca pînă la 4 octombrie să creeze un cap de pod pe malul vestic al acestuia pe o adîncime de 8 km și o lărgime de 15 km, provocînd totodată grele pierderi unităților din diviziile 4 munte și 4 cavalerie SS germane pe care le avea în față.

Acțiunile din sud-estul Transilvaniei s-au dus concomitent cu cele ale armatelor sovietice care acționau pentru străbaterea Carpaților Orientali. Împreună cu acestea lupta și un grup de forțe române, format din Regimentul 3 grăniceri (care acționa în partea de sud-vest a Bucovinei) și din Divizia 103 munte, Detașamentul blindat și Regimentul 7 artilerie grea (care atacau de-a lungul Văii Trotușului pe direcția Ghimeș — Praid — Reghin). Forțele române care luptau în Carpații Orientali însumau un număr de 8 regimente. Împreună cu trupele sovietice, toate aceste unități s-au distins în lupte. Astfel, Regimentul 3 grăniceri a luptat din seara zilei de 23 august 1944 și pînă la 29 septembrie fără întrerupere. El a acționat (de la 24 august 1944) în cooperare cu ostașii sovietici din Corpul 50. Militarii români ai acestui brav regiment au contribuit la zdrobirea inamicului în zona orașelor Cîmpulung Moldovenesc, Gura Humorului și Vatra Dornei, au eliberat numeroase localități și au provocat dușmanului pierderi cifrate la peste 1 000 de morți și 400 de prizonieri. De asemenea au capturat, chiar din prima zi de luptă, 9 tunuri, 10 mitraliere și peste 120 de cai ⁴⁵.

Sprijinind trupele sovietice în lupte, Detașamentul blindat român și Regimentul 7 artilerie grea au luat parte la numeroase atacuri și contra-

⁴⁵ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 650/4, f. 1 17; dos. 457 385, livret 14, f. 2; Vezi și Paul Klatt, *op. cit.*, p. 285.

atacuri, au urcat cu tancurile și tunurile grele, pe drumuri aproape impracticabile, înălțimi pînă la 1 500 m, au provocat inamicului grele pierderi. Numai Detașamentul blindat a capturat 1 800 de militari inamici, a distrus 8 tancuri, 3 autotunuri, 16 camioane și numeroase cuiburi de arme automate. Din rîndurile lui au căzut în lupte 245 de ostași morți și răniți ⁴⁶. La rîndul ei, Divizia 103 munte a eliberat numeroase localități și a făcut numeroși prizonieri. Numai în masivul Berzunț a luat în captivitate peste 500 de hitleristi ⁴⁷. Cot la cot cu trupele sovietice, unitățile române au străbătut prin lupte masivul Berzunț, Munții Ciucului și Gurghiului și au ajuns către sfîrșitul luni septembrie 1944 pe rîul Mureș.

Acțiunile marilor unități sovietice și române pentru înfrîngerea apărării inamice din Carpații Orientali au fost înlesnite de ofensiva trupelor române și sovietice, care au atacat din partea de nord a Carpaților Meridionali pe direcția Sf. Gheorghe, Odorhei, Tg.-Mureș ⁴⁸.

Prin acțiunea energetică a forțelor sovietice și române, pînă la sfîrșitul lunii septembrie a fost eliberat sud-estul Transilvaniei, fapt care a determinat totodată o înrăutățire simțitoare a situației trupelor germane care rezistau încă în nordul Carpaților Orientali, avînd amenințat și mai mult flancul și spatel apărării lor.

În podișul Transilvaniei trupele române și sovietice au dus lupte grele pentru crearea de capete de pod peste rîul Mureș și pentru respingerea trupelor inamice spre nord. În această zonă, luptele au avut de ambele părți un caracter deosebit de înverșunat. Ele s-au succedat prin numeroase atacuri și contraatacuri, prin trecerea unor puncte importante de teren și localități dintr-o mînă în alta. Lupte grele s-au dus în zona Turda, Viișoara, Oarba de Mureș, Dealul Sîngeorgiu. Acesta din urmă constituia cheia apărării inamice pe rîul Mureș. Înălțimea are forma unui imens amfiteatru larg de peste 5 km, străjuit la sud de rîul Mureș. Aici inamicul își organizase o puternică apărare. Fortînd rîul, ostașii Corpului motomecanizat român, care au luptat în zona respectivă, au dat nenumărate atacuri ca să cucerească acest deal. Succesul obținut de ei s-a soldat însă cu pierderea a citorva mii de oameni. Și aici, ca și în alte lupte, ostașii noștri au săvîrșit numeroase fapte de vitejie. Așa, de exemplu, la 26 septembrie, cînd Batalionul 3 din Regimentul 36 infanterie asalta pentru a treia oară înălțimea cu cota 463 (unul din punctele cele mai înalte ale Dealului Sîngeorgiu), a fost oprit de focul puternic al inamicului. Nereușita asaltului s-ar fi soldat din nou cu jertfe mari. În acele momente critice, fruntașul Gheorghe Lungu s-a ridicat din mijlocul subunității și, lucru aproape neobișnuit în cel de-al doilea război, scoțînd o goarnă pe care o avea în sacul de merinde, a început să sune furtunos atacul. Electrizați parcă de sunetele trompetei, ostașii batalionului au țîșnit vijelios spre pozițiile dușmane, ducînd lupte corp la corp. Bravul gornist a continuat să sune atacul înaintînd cu ai săi pînă a ajuns pe vîrfurile înălțimii, unde a căzut eroic secerat de gloanțele dușmane.

⁴⁶ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 329 5, f. 51-55.

⁴⁷ Ibidem, dos. 335 1, f. 15 17.

⁴⁸ *Важнейшие операции Великой Отечественной войны, 1941-1945*, p. 406..

Dovadă de înalt spirit de jertfă a dat și sergentul Constantin Panciu din Batalionul 2 al Regimentului 11 infanterie, care acționa într-o altă zonă de pe malurile Mureșului. În timpul unui contraatac al inamicului, batalionul se afla într-o situație grea. Legăturile telefonice cu regimentul erau rupte de bombardamentele artileriei dușmane. Comandantul regimentului trebuia însă să comunice batalionului măsurile pe care trebuia să le ia. Sergentul Panciu s-a oferit să transmită ordinul scris al comandantului. În drum spre liniile de luptă, explozia unui proiectil i-a zdrobit însă ambele picioare. Pătruns de un înalt simț al datoriei, înfrângându-și durerile amețitoare, el s-a tîrît pînă la batalion, murind în momentul cînd preda picul cu ordinul regimentului ⁴⁹.

În luptele duse în podișul Transilvaniei pînă la 5 octombrie 1944, trupele sovietice și române, cu toată rezistența aprigă a inamicului, care între timp reușise să-și concentreze noi forțe, au făcut totuși însemnate pătrunderi în dispozitivul adversarului și au cucerit aliniamente favorabile în vederea unei noi ofensive.

Descriind caracterul înverșunat și crîncen al luptelor ce s-au purtat în acea perioadă pe frontul din partea de nord-vest a țării noastre, ziarul „Pravda” din 17 septembrie 1944 arăta : „Agățîndu-se cu desperare de orice întăritură naturală a terenului, fasciștii luptă pentru fiecare sat, pentru fiecare înălțime. Li s-a ordonat să stăvilească prin orice mijloace înaintarea armatei roșii, care luptă umăr la umăr cu trupele române ... Dar toate acestea n-au putut opri înaintarea noastră. Românii luptă alături de noi cu aceeași dîrzenie, cucerind cu vitejie fiecare metru de pămînt, fiecare nod de cale ferată, fiecare sat. Deseori duelurile de artilerie sînt urmate de lupte corp la corp. Pămîntul Transilvaniei arde sub picioarele ocupanților germani și unguri”.

Lupte asemănătoare s-au dus și în Banat și Crișana. Aici trupele sovietice și române, trecînd la ofensivă, au respins dușmanul pas cu pas. Înaintînd pe direcțiile Oradea și Arad, în noaptea de 21 spre 22 septembrie forțele sovietice au eliberat orașul Arad, iar în ziua de 22 septembrie Divizia 3 munte română, printr-un atac impetuos, a eliberat orașul Beiuș, garnizoana ei de reședință. Împreună cu alte unități române, ostașii acestei divizii au înaintat apoi spre Oradea, ajungînd prin lupte pînă în marginea de sud a orașului. Ca și în această zonă, trupele române și sovietice de la vest de Timișoara și din sudul Banatului au zdrobit apărarea dușmanului, aruncîndu-l pînă la sfîrșitul lunii septembrie dincolo de graniță.

În luptele purtate, alături de trupele terestre s-au distins și aviatorii Corpului aerian român. Ei au făcut fructuoase recunoașteri în adîncimea spatelui frontului inamic, au bombardat cu succes concentrările de trupe dușmane și au concurat cu multă eficacitate la înfrîngerea acțiunilor ofensive ale acestora. În același timp, împreună cu aviatorii sovietici, au contribuit la acoperirea aeriană a deplasărilor forțelor sovietice spre zonele de operații de peste Carpații Meridionali. Aviatorii noștri au aruncat asupra obiectivelor militare și coloanelor inamice zeci de tone de bombe și au doborât în luptele aeriene numeroase avioane.

⁴⁹ Arh. M.F.A., fond. Decorații, dos. 52, f. 20.

La 6 octombrie, Comandamentul sovietic a trecut la o nouă și mare ofensivă, denumită operația Debrețin. Scopul ei era să zbrobească inamicul din partea de nord-vest a României, din Ucraina subcarpatică și din părțile estice ale Ungariei și Iugoslaviei.

În fața forțelor sovietice ale Frontului 2 ucrainean și a armatei române se afla Grupul de armate german „Sud”, avînd în podișul Transilvaniei armatele 8 germană și 2 ungară, iar la vest de Munții Apuseni armatele 6 germană și 3 ungară.

În dimineața zilei de 6 octombrie au trecut la ofensivă trupele sovietice și române de la aripa stîngă a frontului, rupînd apărarea inamicului între Salonta și Mako.

În zona Salonta a luptat și Corpul de cavalerie român, care, în noaptea de 7—8 octombrie, a trecut granița de stat pe teritoriul Ungariei. În zona Oradea, două divizii române și două sovietice continuau să ducă lupte grele cu diviziile 7 germană și 4 ungară, care rezistau cu înverșunare. După 12 octombrie au pătruns pe teritoriul ungar și celelalte mari unități ale Armatei 1 române. Forțele sovietice și române, de pe direcția loviturii principale a Frontului, înaintau prin lupte spre Debrețin-Nyiregyháza.

Spre deosebire de acestea, care acționau în cîmpie (cîmpia ungară), trupele sovietice și române din partea de nord-vest a României aveau de întîmpinat în continuare dificultățile impuse de terenul frămîntat — deluros și muntos (excepție făcînd partea de cîmpie din vecinătatea graniței cu Ungaria) — și cu puține căi de comunicație. În plus, inamicul era favorizat de faptul că își organizase o puternică apărare pe Mureș și Arieș și avea din timp amenajate poziții de luptă pe Dealul Feleacului, pe râurile Someș și în zona muntoasă din partea cea mai nordică a țării, pe Munții Mezeș și Făget și în regiunea de cîmpie din fața orașelor Carei și Satu-Mare. La acestea se adăuga și timpul nefavorabil, cu ploi mărunte și reci, aproape interminabile, care desfundaseră terenul, încît în unele locuri artileria și autovehiculele se deplasau cu mare greutate sau erau nevoite să facă mari ocoluri pe drumuri mai ușor folosibile. Aici ofensiva a început la 9 octombrie. Armata 4 română, care ocupa o fișie de ofensivă între Tg. Mureș și Turda, dispunea de 10 divizii și avea misiunea de a înainta pe direcția Cîmpia Turzii — Cojocna — Carei. Încă din prima zi de luptă, trupele sovietice și române din podișul Transilvaniei au rupt apărarea inamicului pe un larg front și au pătruns în dispozitivul acestuia pînă la 8—10 km. La 11 octombrie, o mare unitate din Corpul 104 sovietic, în cooperare cu Divizia 18 infanterie română, a eliberat Clujul, iar în ziua următoare, printr-o acțiune convergentă, trupele sovietice și române au alungat forțele inamice din Oradea. Prin aceasta, principala cale de retragere a inamicului din direcția Cluj a fost tăiată. Situația creată, conjugată cu perspectiva încercuirii ce se întrevedea prin înaintarea forțelor sovietice și române spre Debrețin și a marilor unități ale Frontului 4 ucrainean spre Ujgorod, a determinat comandamentul germano-ungar să înceapă retragerea trupelor sale din nord-vestul României, ordonîndu-le să reziste însă pe toate aliniamentele favorabile.

Urmărind îndeaproape trupele fasciste, Armata 4 română a eliberat orașele Gherla și Huedin, a zdrobit rezistența dîră a inamicului din

Munții Mezeș și Făget și a ieșit în cîmpia de la vest de acești munți. Timp de cîteva zile, forțele române și sovietice au dus lupte grele pentru zdrobirea apărării dușmane din zona de graniță. Fiecare sat, pădure sau colină fuseseră transformate în puncte de rezistență. În ciuda tuturor greutăților, folosind o tactică abilă, bazată deseori pe manevre de flanc și învăluiri, ostașii români și sovietici au reușit să înfrîngă pe inamic și, în seara zilei de 24 octombrie, au ajuns în apropierea orașului Carei și Satu-Mare. În noaptea de 24/25 octombrie, diviziile 9 și 18 infanterie din Corpul 6 armată român, atacînd cu o parte din forțe de front, iar cu alta făcînd o dublă învăluire, au eliberat în zorii zilei orașul Carei. În aceeași zi, Divizia 133 sovietică a eliberat orașul Satu-Mare în cooperare cu Divizia 11 infanterie română, care a întors apărarea inamicului pe la vest de oraș.

La 25 octombrie, trupele române și sovietice au atins granița de nord-vest a țării și au început să pătrundă și în această parte pe pămîntul Ungariei. Astfel, întregul teritoriu al României a fost eliberat de sub jugul fascist. Acest eveniment a fost întîmpinat de ostașii noștri și întregul popor cu deosebită bucurie și mîndrie națională. La mitingurile și solemnitățile care au avut loc în numeroase localități ale țării, masele populare și-au exprimat recunoștința fierbinte față de vitejii ostași români și sovietici, au glorificat și au cinstit memoria celor care și-au dat viața pentru libertatea patriei noastre. În același timp, ele s-au angajat să susțină cu și mai mult avînt frontul pînă la zdrobirea definitivă a Germaniei hitleriste.

Prin desăvîrșirea eliberării teritoriului patriei a fost sfărîmat prin jertfe de sînge odiosul dictat de la Viena, s-a adus o contribuție de seamă la întărirea independenței noastre naționale, s-a creat posibilitatea extinderii luptei pentru prefaceri revoluționare pe întreg cuprinsul țării.

Pentru alungarea trupelor fasciste din partea de nord-vest a țării au luptat peste 265 000 de ostași români⁵⁰. Ei au eliberat 872 de localități, dintre care 8 orașe, au străbătut 4 masivi muntoși și au forțat 5 cursuri de apă⁵¹. Între 1 septembrie și 25 octombrie 1944, armata română a provocat inamicului pierderi care s-au ridicat la aproape 73 000 de oameni, dintre care mai mult de 60 000 de prizonieri⁵².

Pe aceeași perioadă, unitățile noastre au avut pierderi de peste 50 000 de ostași morți, răniți și dispăruți⁵³.

Pe tot timpul luptelor, ostașii noștri au dat dovadă de un înalt eroism de masă și individual, izvorît din cauza dreaptă a războiului eliberator, din dragostea fierbinte față de patria pe care o doreau cu înflăcărare să fie liberă, independentă și mereu prosperă.

În pregătirea și desfășurarea operațiilor, comandamentele și unitățile române și sovietice au cooperat strîns între ele. Dînd o înaltă apreciere luptelor comune duse de ostașii români și sovietici pentru libertatea patriei noastre, în expunerea sa la Sesiunea solemnă a Marii Adunări Naționale ținută cu prilejul aniversării a 20 de ani de la eliberarea României de sub

⁵⁰ Arh. I.I.P., dos. 198, fond 9, f. 4.

⁵¹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 3/13, f. 31.

⁵² Ibidem.

⁵³ Arh. I.I.P., dos. 498, fond 9, f. 3 4.

jugul fascist, Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta : „*Poporul român va cinsti veşnic amintirea vitejilor ostaşi sovietici care şi-au dat viaţa pentru libertatea ţării noastre ; sîngele vărsat în comun a cimentat prietenia şi alianţa dintre poporul român şi poporul sovietic, în lupta pentru triumful nobilei cauze a libertăţii popoarelor, a păcii şi socialismului!*...

Gîndul nostru se îndreaptă cu emoţie şi recunoştinţă spre eroicii soldaţi şi ofiţeri români, spre bravii luptători din formaţiile patriotice, spre toţi neînfricatii fii ai poporului, luptătorii antifascişti în frunte cu comuniştii care şi-au dat viaţa pentru cauza sfîntă a libertăţii patriei!”⁵⁴.

În acţiunile duse, ostaşii români şi sovietici s-au bucurat de sprijinul larg şi multilateral dat de masele populare. Astfel, muncitorii din Timişoara şi Arad, organizaţi de Comitetul regional al P.C.R. în formaţiuni de luptă patriotice, au făcut paza întreprinderilor, au construit baricade pe principalele căi de acces, au ajutat ostaşilor în luptă. Cu acelaşi avînt, muncitorii din Reşiţa, în frunte cu comuniştii, au luat măsuri pentru apărarea oraşului şi uzinei metalurgice. În localitatea Ciacova, lucrătorii şi ostaşii de la Atelierele de confecţii ale armatei, organizaţi pe subunităţi de luptă, au apărat cu dirzenie obiectivele militare din localitate. De asemenea, ei au participat împreună cu compania de grăniceri „Banloc” la luptele pentru eliberarea comunei Deta. Cu toată situaţia grea, aflîndu-se în spatele frontului inamic, muncitorii din Cluj, organizaţi de comunişti, au format gărzi înarmate, opunîndu-se autorităţilor militare fasciste care urmăreau evacuarea sau distrugerea instalaţiilor întreprinderilor. Minerii din Baia de Arieş şi personalul de la uzina electrică „Someşul Rece” au ajutat sub diferite forme batalioanele fixe „Arieş” şi „Someş”, contribuind astfel la înfrîngerea şi dezarmarea unor subunităţi inamice care acţionau în zonele respective. În luptele ce au avut loc, a căzut, alături de numeroşi ostaşi, muncitorul Dumitru Cadiş de la uzina „Someşul Rece”⁵⁵.

Cu aceeaşi dragoste de patrie au sprijinit trupele române şi sovietice în lupte locuitorii satelor aflate în zonele de operaţii şi în spatele frontului duşman. Ei au furnizat ostaşilor eliberatori informaţii despre inamic, s-au oferit călăuze în incursiuni, au transportat muniţii sub bombardamentele aviaţiei la zeci de kilometri depărtare de satele lor. au dat adăpost, îngrijiri şi hrană răniţilor. Cetăţeni ai satelor Salva, Coşluc, Tobolin, Cheresig, Urmeniş, Sălcioia, Văliug, Damiş etc. au luptat cu arma în mîină, dînd sprijin ostaşilor noştri. De exemplu, sătenii din Salva au dezarmat şi au făcut prizonieri aproape 200 de ostaşi şi ofiţeri horthyşti, iar cei din Văliug au capturat un grup de paraşutişti hitlerişti şi au respins împreună cu o subunitate de ostaşi, avangarda unei unităţi duşmane. În Cheresig a căzut luptînd cu vitejie, alături de ostaşi, tînărul Ioan Bojani. De asemenea, dînd dovadă de patriotism, ţăranul Ioan Deac din comuna Tăureni a scos din încercuire un batalion de grăniceri români⁵⁶. Populaţia din regiunile

⁵⁴ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*, Bucureşti, Edit. politică, 1964, p. 9 şi 10.

⁵⁵ Arh. I.I.P., dos. 114, f. 17, 28 30; dos. 2, f. 4, 6, 7, 12 13 (fond Procese-verbale, sect. Cluj); dos. 119, f. 3 15, 18 19, 24—32; vezi şi „Scinteia” din 14 august 1958.

⁵⁶ Ibidem, dos. 117, f. 69 78; dos. 6, f. 36 38.

Maramureș și Cluj a sabotat cu îndârjire aprovizionările și transporturile de război hitleriste. Din numeroase localități, locuitorii s-au refugiat cu vitele în păduri și la munte, au refuzat să se prezinte la încorporare în armata horthystă sau au trecut prin liniile frontului la trupele noastre.

Pentru atitudinea lor patriotică, mulți locuitori din nord-vestul țării, precum și din partea de sud-vest, din Banat, au fost uciși în mod bestial de către ocupanții fasciști. Astfel, în comuna Moiseiu au fost mitraliați 29 de țărani, la Novicior 11, la Seieni 9, iar în 10 localități din Banat 82 etc.⁵⁷ Mii de cetățeni și-au găsit moartea în lagărele și închisorile ocupanților fasciști sau în batalioanele de muncă forțată. Echipe speciale formate din hitleriști au incendiat numeroase localități din Moldova și, împreună cu echipe horthyste, în partea de nord-vest a țării, în Banat și în Crișana. Satele Moiseiu, Sabașa, Poienele de sub Munte (reg. Maramureș), Palanca, Preluci, Brusturoasa Hirja (reg. Bacău) și altele au fost aproape în întregime incendiate și distruse⁵⁸. Bestialitățile fasciștilor nu au înspăimântat însă pe cetățenii locurilor, ci din contra, le-au sporit și mai mult ura și hotărîrea de a acționa împotriva ocupanților.

Sprijinul larg, multilateral și entuziast dat de masele populare luptătorilor de pe front a dovedit caracterul popular al războiului antihitlerist, dorința vie, nestrămutată a poporului român de a se elibera de sub jugul fascist și a păși spre o viață nouă, unitatea de nezdruccinat a fiilor săi pentru refacerea și păstrarea integrității teritoriale a țării.

Eliberarea teritoriului național de sub jugul fascist a constituit o confirmare a justeții politicii P. C. R., care a luptat cu consecvență pentru libertatea și independența patriei, pentru o viață mai bună poporului nostru, fiind mobilizatorul maselor pentru sprijinirea frontului, însuflețitorul înflăcărat al ostașilor în luptele împotriva fascismului.

Partidul comunist acorda o mare grijă aprovizionării frontului cu muniții, armament, hrană și echipament, cu toate cele necesare ducerii cu succes a războiului. În acest scop, sub lozina „Totul pentru front, totul pentru victorie!”, el a mobilizat întregul popor pentru susținerea frontului.

Conducînd lupta revoluționară a maselor împotriva reacțiunii, partidul comunist a desfășurat totodată o intensă activitate de organizare și luminare politică a acestora, îndreptîndu-le pașii spre cucerirea de noi obiective politice, mereu mai înalte. Într-un timp scurt au fost organizate sindicate unice ale clasei muncitoare, comitete țărănești la sate, au fost întărite organizațiile de masă ca : Uniunea Tineretului Comunist, Apărarea patriotică, Frontul plugarilor și altele. Ducînd o politică justă și înțeleaptă, comuniștii au reușit să întrunească, pe baza unei platforme de luptă, toate

⁵⁷ Arh. C.C. al P.M.R., fond 92, dos. 338, f. 138; vezi și I. Iacoș și N. Condurache, *Acțiuni ale patrioșilor maramureșeni împotriva ocupanților fasciști*, în „Analele I.I.P.”, 1962, nr. 4, p. 82-90.

⁵⁸ Arh. I.I.P., dos. 114, f. 1-32, vezi și „Analele I.I.P.”, 1962, nr. 4, p. 89.

forțele democratice ale țării într-un front larg — Frontul național democrat. Prevederile platformei, care cuprindeau, în esență, cele mai arzătoare năzuințe ale maselor ca, sprijinirea frontului antihitlerist, reforma agrară, democratizarea aparatului de stat, instaurarea unui guvern democratic și refacerea economică a țării, au stîrnit un viu interes și în rîndurile militarilor. Ca și masele populare din țară, care luptau cu hotărîre împotriva reacțiunii, majoritatea covîrșitoare a ostașilor era profund interesată ca eforturile și jertfele ce le făcea să se așeze la temelia făuririi unei Români noi, înfloritoare, în care poporul să fie liber și stăpîn pe soarta sa.

DESPRE CONTRIBUȚIA MILITARĂ ȘI ECONOMICĂ A ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

DE

Col. D. TUȚU

Participarea României la războiul antihitlerist, începută o dată cu insurecția armată, era o sarcină primordială, de interes național, a cărei realizare cerea mobilizarea tuturor forțelor și resurselor țării. De mersul victorios al luptei pe front erau strâns legate interese arzătoare ale poporului român, ca eliberarea întregului teritoriu al țării de sub jugul fascist și consolidarea independenței naționale.

Pentru rezolvarea acestei sarcini, Partidul Comunist Român s-a adresat tuturor forțelor patriotice, și în primul rînd clasei muncitoare, partea cea mai înaintată, mai combativă și mai consecvent revoluționară a poporului.

Încă din timpul insurecției, C. C. al P. C. R. a lansat înflăcărâte apeluri, chemînd masele populare la lupta pentru lichidarea rămășițelor fasciste din interior, democratizarea țării și participarea activă la război alături de Uniunea Sovietică și de celelalte puteri din coaliția antihitleristă. Țelurile spre a căror împlinire chema partidul comunist au înrîurit puternic conștiința militarilor armatei române, deoarece exprimau năzuințele lor, ale tuturor celor ce muncesc.

Dragostea față de patrie, ura împotriva fasciștilor, țelurile nobile ale războiului au făcut ca armata română, sprijinită de masele populare, să lupte cu eroism pînă la victoria deplină asupra hitlerismului.

Peste 460 000¹ de militari, la care se adaugă alte mii de luptători organizați în formațiuni de luptă patriotice sau care au luptat izolat, au eliberat părțile centrale, de sud-est și sud-vest ale țării în timpul insurecției armate (23 - 31 august).

În timp ce armata sovietică dădea lovituri zdrobitoare grupului de armate „Ucraina de sud”, trecerea armatei române de partea forțelor

¹ Arh. M.F.A.-M.St.M. Datele au fost extrase din jurnalele de operații ale Marelui Stat-Major, ale Armateilor 1 și 4 române, unităților de aviație, marinei militare și unităților de grăniceri ; dos. 732 1 f. 26 - 29, 3/36, f. 29, 215 62, f. 99 ; 307 156, f. 107 și altele.

patriotice, vigoarea acțiunilor și surpriza realizată au pus comandamentul hitlerist și trupele acestuia în derută.

După întoarcerea armelor de către România, arată generalul von Tippelskirch, „frontul s-a amestecat și totul s-a transformat într-un haos. Peste tot unde apărarea era făcută de trupele române, frontul s-a deschis și rușii au putut înainta nestingheriți, chiar și în sectoarele de front până atunci neatacate. Ca niște valuri gigantice maritime se rostogoleau trupele dușmanului, strivind din toate părțile forțele germane”².

După luptele din timpul insurecției, o parte a trupelor centrelor de instrucție, ale serviciilor și comandamentelor teritoriale, școlilor militare, grănicerii și ale altor formații militare au trecut la îndeletnicirile pentru care erau destinate.

Au rămas în continuare, la acțiunile de acoperire a frontierelor și de stăvilire a acțiunilor ofensive ale trupelor germano-maghiare în podișul Transilvaniei, în Crișana și Banat, mari unități, unități terestre, aeriene și navale³.

Cu sprijinul larg al populației, umăr la umăr cu armatele sovietice, prin lupte crâncene împotriva unui dușman înverșunat, trupele române au luptat cu eroism pentru eliberarea teritoriului copleșit prin dictatul de la Viena.

La acțiunile de eliberare a întregului teritoriu al țării, armata română a participat cu un efectiv care se ridică la peste 270 000 de oameni⁴.

Jurnalele de operații, ordinele de front și comunicatele de război sovietice și române consemnează avântul eroic al celor peste 210 000⁵ de oameni care au luptat pe teritoriul Ungariei. La Debrețin, la forțarea Tisei, la Budapesta, în Munții Bükk, peste tot unde au participat la lupte, ei au înscris pagini de glorie.

Timpu de 143 de zile, circa 248 000⁶ de militari români au participat la operațiile Frontului 2 ucrainean desfășurate pe pământul Cehoslovaciei. În luptele de la Rožňava, din Munții Fatra, Javorina, de pe râul Hron, Banská-Bistrica, Kremínca, din Carpații Albi și Moravia și din alte localități, ostașii români au acoperit de glorie drapelele lor.

Pentru menținerea continuă a capacității de luptă a marilor unități pe toată durata războiului, au fost trimise completări din țară, care s-au ridicat la peste 160 000 de oameni⁷.

La sfârșitul războiului, Armata română avea pe front 16 divizii, un corp aerian, o divizie de artilerie antiaeriană, un regiment de tancuri

² Kurt von Tippelskirch, *Geschichte des Zweiten Welt Kriegs*, Bonn, 1959, p. 485.

³ Arh. M.F.A.-M.St.M. dosarele 732 1, f. 31-37; 193, f. 27; 1 28, f. 115; 157 464, f. 195-200; 3 193, f. 5, 9, 13; 1 258, f. 93; 315 70, f. 233-253; 686 82, f. 67, 95; 686/126, f. 16-48.

⁴ Ibidem, dosarele 732 1, f. 39; 1 153, f. 81, 92, 98, 457 205, f. 603-604; 315 95, f. 125.

⁵ Ibidem dosarele, 732/1, f. 31-35, 457-649, anexa 8, 1/193, f. 20-46; 1 258, f. 91-97; 1/28, f. 145-155 etc.

⁶ Ibidem, dosarele 1 191, f. 133-140; 1 28, f. 146-148; 686/126, f. 233; 3 168, f. 1; 3 194, f. 135; 3/179, f. 82; 3 20 A f. 148.

⁷ Ibidem dosarele 732 1, f. 35, 41, 80, 212, 214; 1/106, f. 100; 1 153, f. 81; 1/191, f. 225-230; 1/28, f. 145, 146.

și alte unități și formațiuni cu un efectiv de peste 198 000 de soldați, subofițeri și ofițeri ⁸.

Participarea României la războiul antihitlerist a fost comentată în coloanele diferitelor ziare străine, care au făcut aprecieri elogioase la adresa armatei române, chiar în timpul când aceasta se afla în toiul luptelor. De pildă, ziarul „Pravda”, în editorialul din 15 septembrie 1944, scria : „Faptul că România nu numai că a rupt relațiile cu Germania, dar a îndreptat armele împotriva ei, este o dovadă incontestabilă în plus că situația militară și internațională a Germaniei s-a agravat în mod catastrofal”.

Iar ziarul englez „Sunday Times” din ianuarie 1945 aprecia astfel participarea României la război : „România, din punctul de vedere al efectivelor, este în rîndul al 4-lea printre națiunile europene care luptă împotriva Germaniei”.

Despre eroismul de masă cu care au luptat ostașii români vorbește în mod grăitor faptul că unitățile românești au fost citate prin numeroase ordine ale comandamentelor române și prin 7 ordine ale Comandamentului suprem sovietic, 21 de comunicate de război sovietic, 2 documente ale Comandamentului Frontului 2 ucrainean și alte ordine ale comandamentelor unor mari unități sovietice cu care au cooperat forțele române. Semnificativă în acest sens este și decorarea a peste 300 000 de soldați, subofițeri și ofițeri români, dintre care 190 135 cu ordine și medalii de război sovietice, iar 5 676 cu ordine și medalii cehoslovace.

Efectivele luptătoare, jertfele de sînge și sacrificiile celor peste 167 000⁹ de morți, răniți și dispăruți, dintre care 5 000 de ofițeri și tot atîția subofițeri, constituie contribuția fundamentală a poporului român la înfrîngerea Germaniei hitleriste.

Pe tot timpul războiului, luptătorii din prima linie au simțit întreaga căldură și grijă cu care-i înconjură țara; frontul și spatele frontului erau unite prin legături puternice. „Întregul popor român — se spunea într-o chemare a C. C. al P. C. R. către ostașii de pe front — înconjoară cu dragoste lupta voastră plină de elan și jertfă, căci lupta voastră este lupta întregului popor pentru libertate, independență și o viață mai bună” ¹⁰.

La chemarea Partidului Comunist Român „Totul pentru front, totul pentru victorie!”, în jurul clasei muncitoare s-au unit toate forțele patriotice și democratice hotărîte să sprijine cu tot elanul lupta împotriva Germaniei fasciste. Muncitorii, țărani, meseriașii, intelectualii și-au mobilizat toate puterile, au acceptat cu bărbăție orice privațiuni pentru a asigura resursele și mijloacele necesare frontului.

Cu toate marile distrugerii și jafuri provocate de războiul hitlerist, țara noastră dispunea încă la 23 august 1944 de importante resurse materiale — petrol, gaze naturale, cărbuni, minereuri, grîne, produse agro-

⁸ Arh. M.F.A.-M.St.M., Sinteza lucrărilor de documentare asupra contribuției militare a României la războiul contra Germaniei și Ungariei, f. 6.

⁹ Arh. M.F.A.-M.St.M., Sinteza lucrărilor de documentare asupra contribuției militare a României la războiul contra Germaniei și Ungariei, f. 6.

¹⁰ „România liberă” nr. 20 din 4 septembrie 1944.

alimentare, lemn, produse de mare valoare strategică —, pe care le-a pus la dispoziția frontului antihitlerist, precum și de anumite rezerve de materii prime necesare producției militare. Poporul român și-a încordat forțele pentru reluarea și sporirea producției necesare în primul rînd aprovizionării permanente și la timp a frontului, cît și a populației. Muncitorii minieri, petroliști, ceferiști, cei din uzinele de armament, din fabricile industriei ușoare, în frunte cu comuniștii, au manifestat eroism de masă în acțiunea de sprijinire a frontului antihitlerist.

Configurația frontului în sud-estul Europei impunea eforturi deosebite pentru căile de comunicație române, cu prioritate pentru căile ferate, care aveau menirea să asigure transportarea la timp pe front a trupelor, armamentului, munițiilor, alimentelor și asigurarea evacuării răniților, să mențină legătura permanentă între front și spatele frontului.

Încă în primele zile după doborîrea dictaturii fasciste, muncitorii ceferiști, cărora li s-au alăturat numeroși ingineri și tehnicieni legați de năzuințele poporului, au pornit la muncă fără preget pentru refacerea transporturilor care suferiseră din cauza războiului.

Deși principalele triaje și numeroase clădiri ale C. F. R. suferiseră mari distrugeri din cauza bombardamentelor, la 23 august 1944 se aflau în stare de funcționare principalele artere de cale ferată care legau centrele industriale și agrare din interiorul țării cu frontul antihitlerist. Acestea au fost salvate de la distrugere de către forțele insurecționale. O parte din aceste căi ferate, care trebuiau să asigure transportul de trupe spre frontul din centrul Transilvaniei au fost reparate chiar în toiul luptelor insurecționale, încît în perioada acțiunilor pentru eliberarea părții de nord-vest a țării noastre și pînă la sfîrșitul războiului au fost utilizate din plin, asigurînd transportul pe calea ferată a unui mare număr de trupe române și sovietice și a însemnate cantități de armament și materiale de război în zonele de operații. În timpul retragerii din partea de nord-vest a României, trupele germane și ungare au săvîrșit mari distrugeri de linii, clădiri și lucrări de artă din sectorul feroviar. Refacerea lor a cerut intense eforturi din partea ceferiștilor și a altor categorii de oameni ai muncii.

Preluarea de către P. C. R. a Ministerului Comunicațiilor prin venirea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej la conducerea acestui minister a avut o mare însemnătate pentru efortul de război și refacerea economică a țării.

Ceferiștii din întreaga țară s-au angajat să muncească fără preget pentru a sprijini conducerea Ministerului Comunicațiilor în îndeplinirea sarcinilor grele de mare importanță ce reveneau acestui minister. Prin numeroase telegrame și moțiuni, ceferiștii, și împreună cu ei întreaga clasă muncitoare, au asigurat partidul comunist de sprijinul lor neprecupețit.

În scurt timp, cu sprijinul muncitorimii ceferiste, a fost elaborat un program de măsuri menit să ducă la îmbunătățirea continuă a transporturilor. Programul prevedea, printre alte sarcini concrete cu privire la folosirea la maximum a materialului rulant, continuarea cu și mai multă rapiditate și eficacitate a reparării liniilor și podurilor, a vagoanelor și locomotivelor avariate și reconstruirea grabnică a atelierelor C. F. R.,

pentru a putea satisface în mod sporit nevoile de reparații și întreținere ale căilor ferate ¹¹.

Până la finele lunii decembrie 1944, printr-o muncă eroică, muncitorii, tehnicienii și inginerii ceferiști au reușit să restabilească o cincime din lungimea totală a liniilor distruse și să repare 18° din suprafața totală a clădirilor C.F.R. Au fost redatate circulației linii de cale ferată importante, cum erau cele care leagă sudul cu nordul Transilvaniei, au fost repuse în funcțiune aproximativ 64° din liniile de telegraf și peste o treime din aparatele de telecomunicație ¹².

Paralel cu refacerea liniilor, a podurilor, a tunelurilor și instalațiilor distruse de război, o muncă intensă a fost depusă de ceferiști pentru refacerea atelierelor și utilajului. În această acțiune, muncitorii de la toate atelierelor C. F. R. din țară au dat dovadă de un înalt patriotism. Înfrângând greutăți de nedescris, neavând materiale suficiente, lucrând în ploaie și ger, ei au reușit în scurt timp să repună în funcțiune numeroase ateliere distruse de bombardament, să restabilească sute de kilometri de cale ferată ¹³.

Patriotismul de care au dat dovadă muncitorii ceferiști în sprijinirea războiului drept antihitlerist s-a materializat în eforturile depuse de ei de a asigura pe tot timpul războiului antihitlerist transportul de trupe, muniții, armament, alimente, echipament etc. Au asigurat transportul materiilor prime și al combustibilului pentru întreprinderile care lucrau pentru front, precum și acelea care asigurau aprovizionarea populației.

Pentru nevoile frontului antihitlerist s-a folosit întreaga capacitate de transport a căilor ferate din România, 63° fiind consacrată exclusiv sarcinilor militare ¹⁴. O mare parte a materialului rulant, și anume 23 000 de vagoane, 322 de locomotive și 8 automotoare ¹⁵, au fost utilizate în afara frontierelor României în zona de operații militare, iar aproximativ 80° din capacitatea de lucru a atelierelor căilor ferate a fost utilizată pentru repararea și amenajarea locomotivelor și vagoanelor destinate transporturilor de război.

În raportul politic al C. C. al P. C. R. prezentat de Gheorghe Gheorghiu-Dej la Conferința națională a partidului se spunea: „Prin eforturi supraomenești, transporturile noastre de cale ferată au fost puse în situația nu numai de a asigura real nevoile frontului, ci și de a crea condiții care să ducă la o normalizare a circulației feroviare” ¹⁶.

Pentru asigurarea continuității transporturilor militare necesare trupelor române și sovietice în războiul antihitlerist, o contribuție deose-

¹¹ „Scnteia” din 24 noiembrie 1944.

¹² „Scnteia” din 14 ianuarie 1945.

¹³ V. Ancescu, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*, unde se tratează mai pe larg această problemă. Vezi și T. Hăgan, *Lupta ceferiștilor din regionalele Cluj și Oradea pentru refacerea căilor ferate și sprijinirea frontului antihitlerist*, în „Studii”, 1961, nr. 5.

¹⁴ Arh. Ministerului Finanțelor. Departamentul livrărilor, fond. „Diverse”, pachet 60, dos. 2 „livrări”, p. 1.

¹⁵ Ministère des Affaires Etrangères, *Memoire sur l'effort militaire et économique de la Roumanie dans la guerre contre l'Allemagne et la Hongrie*. București, 1946, p. 20.

¹⁶ Gh. Gheorghiu Dej, *Articole și cuvintări*, ed. a 4-a, București, E.S.P.L. P., 1956, p. 32.

bită au adus-o și militarii feroviar. Lucrul lor s-a desfășurat atît pe teritoriul național, cît și pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei.

Printre lucrările mai importante executate de ei au fost lărgirea la ecartamentul căilor ferate sovietice a porțiunilor de cale ferată Reni — Galați și Rîmnicu Sărat — Buzău — Ploiești, pe o lungime totală de peste 160 km, repararea podurilor de cale ferată de peste riurile Putna Seacă, Rîmna și Buzău, a podului de cale ferată de la Reni peste Prut și a podului de la Barboși peste Siret, în total peste 400 m liniari de pod, refacerea și redarea în circulație a porțiunilor de cale ferată Brașov — Sf. Gheorghe — Ciceu și Războieni — Cîmpia Turzii, construirea podului de cale ferată peste Mureș. Totalul reparațiilor executate de unitățile de căi ferate pe teritoriul național în timpul războiului antifascist se ridică la 2 217 km de cale ferată, 73 de poduri mari și mijlocii cu o suprafață de 6 420 m pătrați, 13 970 km de linii de telecomunicații și 66 de instalații de alimentare cu apă ¹⁷. Pe teritoriul Ungariei au fost refăcute linia Ohat Pusztaokcs — Tiszafüred — Fűzesabony, în lungime de 46 km, și a liniei Vac — Parkany, în lungime de 80 km. Unitățile grupului operativ al Brigăzii de căi ferate române au mai participat la următoarele lucrări mai importante :

— restabilirea liniilor de cale ferată pe secțiunile Szeged — Szolnok — Ujszacs — Hatvan; Batonya — Oroshaza — Szentes — Kiskunfelegyháza — Kecskemet; Budapesta — Komorom — Győr etc.

— restabilirea liniilor de telecomunicații de căi ferate pe porțiuni din secțiunile în care s-au făcut și restabilirile de linii de cale ferată ;

— refacerea podurilor de cale ferată de la Tiszafüred, Poroslo și Szeged peste Tisa.

În cadrul acestor lucrări, Grupul operativ al Brigăzii de căi ferate a realizat peste 60 000 de oameni-zile exploatare de linii de căi ferate, peste 170 km de refaceri de linii, 35 de poduri refăcute și consolidate cu peste 600 m liniari réconstrucții de pod, peste 260 km de restabiliri de linii de telecomunicații feroviare, precum și peste 85 000 de oameni-zile pază linii și lucrări artă de căi ferate ¹⁸.

Unitățile de căi ferate române au acționat, de asemenea, în sprijinul operațiilor desfășurate de trupele sovietice și române pe teritoriul Cehoslovaciei, precum și în nord-estul Austriei.

Pe teritoriul Cehoslovaciei, unitățile de căi ferate române au participat la refacerea liniilor de cale ferată de pe secțiunile Filakovo — Lucěneč — Zvolen; Krupina — Zvolen — Banská-Bistrica; Parkan Novizamky — Galanta — Bratislava și Vesely — Bzenec Brno ¹⁹ și altele.

Pe teritoriul Austriei, prima subunitate românească feroviară care a început lucrul a fost compania 10 construcții din Regimentul 3 căi ferate. Această subunitate, împreună cu o companie de căi ferate sovietică, a început la 23 aprilie 1945 lucrările pentru restabilirea rețelei de căi ferate

¹⁷ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 672 57, f. 13—15, 43—44.

¹⁸ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 457 107, f. 54, 57; dos. 442 1, f. 24 25, 28 29, 31—32, 41—42, 45, dos. 672/1, f. 20, 24, 28, 33, 34, 37, 41 44.

¹⁹ Ibidem, dos. 442/1, f. 113.

din spațiul de la nord de Viena, executînd refaceri pe secțiunile de linie : Viena — Mistelbach — Loa, Viena — Stockereau — Ziersdorf ; Zelendorf — Loa și Leopoldau — Absdorf — Horn ²⁰.

Unitățile de căi ferate române și-au continuat lucrul pe teritoriile Cehoslovaciei și Austriei și după terminarea războiului, pînă la 20 iunie 1945, cînd au început transporturile pentru înapoierea în țară a trupelor române.

În cadrul lucrărilor executate pe teritoriile Cehoslovaciei și Austriei, Grupul operativ al Brigăzii de căi ferate a realizat peste 32 km de refaceri linii și peste 46 km de întrețineri linii căi ferate. În același timp, grupul a demontat și a montat un număr însemnat de ramificații de cale ferată și a restabilit traseele de telecomunicații ale rețelei de căi ferate pe mai mult de 120 km ²¹.

Prin lucrările, executate unitățile de căi ferate române au contribuit la satisfacerea diferitelor nevoi de transporturi ale Frontului 2 ucrainean, iar prin aceasta și-au dat contribuția la desfășurarea cu succes a operațiilor militare de pe teritoriile Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei, la refacerea și la restabilirea comunicațiilor din aceste țări.

În ordinul nr. 95 din 30 mai 1945, șeful Direcției restabilirii comunicațiilor și comandant al trupelor de căi ferate ale Frontului 2 ucrainean aprecia în mod elogios contribuția militarilor români la refacerea căilor ferate. „Acum — se arată în ordin —, cînd inamicul comun a fost învins și unitățile române de căi ferate care au contribuit la restabilirea comunicațiilor în Transilvania, Ungaria, Cehoslovacia și Austria se pot întoarce în patrie, sînt convins că lucrările de restabilire executate în comun cu trupele române vor constitui un nou prilej de cimentare a raporturilor de bună vecinătate între România democratică și Uniunea Republicilor Sovietice” ²².

În timpul războiului antihitlerist, un aport prețios la buna desfășurare a transporturilor pentru front l-au dat și unitățile de drumuri. Ele au executat lucrări de întreținere a rețelei de drumuri și șosele din spatele frontului, înlesnind astfel deplasările trupelor și executarea aprovizionărilor și evacuărilor necesare asigurării materiale a unităților. Activitatea lor s-a desfășurat atît pe teritoriul național, cît și pe teritoriile Ungariei și Cehoslovaciei.

În perioada concentrării forțelor sovietice și române în Banat și Transilvania și a pregătirii operației Debrețin, au luat parte la astfel de lucrări șase batalioane de drumuri. Acționînd sub ordinele nemijlocite ale Marelui Stat-Major, ele au menținut în stare bună de circulație comunicațiile importante de pe teritoriul național care deserveau nevoile Frontului 2 ucrainean ²³.

În total, unitățile române de drumuri au participat la războiul antihitlerist cu un efectiv de 210 ofițeri, 185 de subofițeri și 6 458 de soldați, executînd lucrări de întreținere a comunicațiilor pentru asigurarea materi-

²⁰ Arh. M.F.A.-M. St. M., dos. 672/52, f. 44, 46.

²¹ Ibidem, dos. 672/52, f. 44, 46.

²² Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 442/1, f. 33—35.

²³ Ibidem, dos. 457/107, f. 33.

ală a frontului pe mii de kilometri lungime, din care numai pe teritoriul național 2 410 km ²⁴.

În domeniul transportului aerian, pe lângă faptul că armata română participă la războiul antihitlerist cu un întreg corp aerian, toate aerodromurile și instalațiile lor au fost puse la dispoziția armatei sovietice, iar uzinele românești au efectuat reparații asupra aparatelor de zbor și instalațiilor. Astfel, muncitorii de la Industria aeronautică română (I. A. R.)—Brașov au reparat 98 de avioane românești și sovietice, 279 de mașini de transport pentru armata română și armata sovietică ²⁵.

În cadrul transporturilor militare trebuie apreciat și aportul flotei fluviale și maritime română : 92% din navele române au executat în tot acest timp transporturi pentru armatele sovietice. Cheiurile, porturile, docurile și antrepozitele au fost puse în întregime la dispoziția armatei sovietice, asigurându-le totodată reparații și amenajări noi.

În transporturile rutiere, un rol însemnat a avut utilizarea pentru armată a aproape tuturor mijloacelor auto, a întreprinderilor și atelierelor pentru reparații auto, iar pe de altă parte folosirea pentru transporturile militare a unei părți însemnate din mijloacele țărănești de tracțiune.

Însuflețiți de dragostea față de patrie, țărani din apropierea frontului, înfruntând pericolul bombardamentului aviației și artileriei inamice, au efectuat transporturi de muniție, piese de schimb pentru armament, alimente și furaje, mulți dintre ei ajungând cu carele pînă în liniile frontului.

Numai dintr-un singur județ, Mehedinți, în perioada octombrie 1944 — 15 februarie 1945, peste 24 300 de țărani muncitori, utilizând peste 10 000 de care, au efectuat transporturi de muniție, au lucrat la refacerea drumurilor etc. ²⁶.

În domeniul comunicațiilor, un rol important a jucat și rețeaua telefonică și telegrafică, în lungime de aproximativ 20 000 km, care a fost utilizată pentru nevoile frontului în proporție de 70%.

Asigurarea neîntreruptă a transporturilor, a menținerii și dezvoltării capacității de producție a industriei de război impunea cu necesitate ridicarea producției de cărbune. Răspunzînd cu aceeași însuflețire chemării partidului, muncitorii mineri din industria carboniferă au pornit cu entuziasm la refacerea minelor care suferiseră avarii în timpul luptelor, înfrîngînd sabotajul reacțiunii, ridicînd producția și asigurînd cu combustibil pe tot timpul războiului atît transporturile, cît și industria.

În stenograma ședinței Consiliului de Miniștri din 23 noiembrie 1944 a fost notată observația făcută de Gheorghe Gheorghiu-Dej, pe atunci ministru al transporturilor, că „muncitorii mineri, deși lucrează desculți, dezbrăcați și flămînzi, au propus ridicarea capacității de producție” ²⁷. Aceasta arată, pe de o parte, condițiile grele în care lucrau minerii, iar pe de altă parte hotărîrea lor neclintită de a contribui pe frontul luptei contra fascismului.

²⁴ Arh. M. F. A.-M. St. M., dos. 457 107, f. 34 72.

²⁵ Prima Conferință liberă 19—20 august 1954 „organizația regională P.C.R. Brașov”, p. 17—19.

²⁶ Arh. Institutului de istorie a partidului, fond. 2, dos. 35, p. 185.

²⁷ Arh. C.C. al P.M.R., dos. 290, t. 1.

Minerii de la Lupeni au reușit să ridice producția de cărbune de la 37 532 t în septembrie 1944 la 65 597 t în martie 1945²⁸, iar minerii din bazinul carbonifer Valea Troțușului au ridicat producția de la 100 t de cărbune zilnic în septembrie 1944 la 600 t zilnic în martie 1945²⁹. În martie 1945 minerii din Valea Jiului realizaseră o producție de cărbune cu 78% mai mare decât în septembrie 1944³⁰. În istoria sa, poporul român a consemnat la loc de cinste aceste eforturi ale muncitorilor mineri. În expunerea sa ținută cu prilejul consfățuirii pe țară a muncitorilor mineri (1952), conducătorul încercat al partidului și poporului român, Gheorghe Gheorghiu-Dej, consemna întâlnirea avută cu minerii din Valea Jiului în 1944: „Călătoria mea în Valea Jiului și întâlnirile cu muncitorii mineri mi-au rămas pentru totdeauna întipărite în minte. . . acești oameni flămânzi și desculți, cărora noi nu le puteam promite nimic, pentru că nu este în obiceiul nostru și pentru că condițiile nu ne permiteau, acești tovarăși au răspuns ca un singur om la chemarea Comitetului Central al partidului, și producția a început să crească necontenit”³¹.

În front comun cu întreaga muncitorime, petroliștii au dovedit devotament și dragoste fierbinte față de patrie, repunând în scurt timp în funcțiune instalațiile și rafinăriile distruse de bombardament.

Industria petrolieră suferise mari pagube de pe urma bombardamentului anglo-american și a jafului hitlerist. În septembrie 1944, în industria petrolieră, capacitatea de prelucrare a rafinăriilor scăzuse cu 85% la distilare față de martie 1944, iar la craking cu 82%; capacitatea de înmagazinare fusese redusă cu 61%³². Această situație s-ar fi agravat dacă formațiunile patriotice și unitățile militare române n-ar fi apărut cu strășnicie sondele și rafinăriile și n-ar fi izbit și zdrobit cu toată puterea trupele hitleriste de pe teritoriul țării.

Astfel, întreprinderile ce nu suferiseră stricăciuni sau au fost repuse în funcțiune chiar în timpul insurecției au funcționat cu întreaga lor capacitate, asigurând atât frontul, cât și consumul intern cu produse petroliere. După ce teritoriul țării a fost curățat de trupele fasciste, muncitorii petroliști au muncit cu mai mult spor la refacerea instalațiilor avariate și repunerea lor în funcțiune în vederea susținerii frontului și economiei naționale cu benzină, motorină, păcură etc.

Instalațiile rafinăriilor „Orion”, „Româno-americană”, „Astra română” etc. au fost refăcute și repuse în funcțiune printr-o muncă încordată, depusă zile și nopți în șir de muncitorii de la aceste rafinării³³. În timpul refacerii, muncitorii, tehnicienii și inginerii patrioți au adus unele îmbunătățiri tehnice care au permis sporirea producției. De pildă, instalației de distilație atmosferică nr. 1 i s-a mărit capacitatea de prelucrare a țițeiului

²⁸ Arh. Institutului de istorie al partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., fond. 2, dos. 113, f. 91; vezi și V. Anescu, *op. cit.*, p. 101.

²⁹ *Ibidem*, fond. 1, dos. 385, f. 3.

³⁰ Vezi V. Anescu, *op. cit.*, p. 103.

³¹ Gh. Gheorghiu Dej, *Articole și cuvântări*, p. 475-476.

³² *Ibidem*, p. 39-40.

³³ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 13, f. 152, 153 și 173.

de la 2 400 t la 2 800 t în 24 de ore ³⁴. Concomitent s-au adus îmbunătățiri și în sistemul de funcționare a unor motoare. Dînd dovadă de spirit creator, muncitorii petroliști au înlocuit unele piese care nu se fabricau în țară cu altele produse de ei. Astfel a fost înlocuit sistemul diesel cu motorină cu sistemul cu aprindere electrică cu benzină.

Datorită acestor îmbunătățiri tehnice au fost date în folosință în bune condiții două tractoare, un autocamion și alte mașini, asigurîndu-se activitatea normală a schelei de la Moreni. Au fost reparate și repuse în funcțiune numeroase sonde, care au contribuit la creșterea continuă a producției de țiței, ce ajunsese în mai 1945 să fie de trei ori mai mare față de cea din septembrie 1944 ³⁵.

În ansamblu, în 1945 extracția de țiței a țării se ridică la 4 680 000 t ³⁶.

Ca urmare a acestui fapt, frontul a fost aprovizionat cu sute de mii de tone de benzină, ulei, petrol, motorină etc.

Eforturi susținute pentru mărirea producției de război au depus și muncitorii din industria siderurgică și metalurgică prelucrătoare, ramuri a căror producție era aproape în întregime destinată frontului. Aprovizionarea cu armament și muniții a frontului era una dintre sarcinile de cea mai mare însemnătate. În ciuda numeroaselor greutăți (anevoioasa aprovizionare cu materie primă, lipsa pieselor de schimb), muncitorii siderurgiști au reușit să determine o creștere a producției de oțel și laminate.

Uzinele Ferdinand (azi Oțelul roșu) au dat în februarie 1945, cu 53 %, iar în martie același an cu 77 % mai mult oțel decît în octombrie 1933 ³⁷.

Producția de laminate a crescut cu 31 % în aceeași perioadă, asigurînd pe tot timpul războiului antihitlerist aprovizionarea industriei metalurgice prelucrătoare cu cantități importante de fontă, oțel și laminate. Muncitorii din fabrici și uzine ca „Reșița”, „Astra-Brașov”, „Mărgineanca”, „Regia metalurgică” din Brăila și altele au aprovizionat trupele române care luptau pe front cu peste 33 000 de pistoale, puști, puști-mitraliere, peste 400 de tunuri de diferite calibre, aruncătoare de mine și alt armament ³⁸.

Frontul a fost aprovizionat cu cantități însemnate de muniție, reprezentînd zeci de mii de tone, muniție, mine și materiale explozive ³⁹.

Consumul de muniție și de armament pe front a fost însă mai mare decît cantitățile livrate de fabricile din țară. Astfel, consumul de cartușe de armă de diferite calibre, numai la armata de uscat, s-a ridicat în perioada războiului antihitlerist la 91 000 000 de bucăți ⁴⁰. Diferența dintre consum și livrări este rezultată din stocurile existente la depozitele armatei în momentul începerii războiului, precum și din capturi.

³⁴ Arh. C.C. al P.M.R., fond. Memorii, dos. 112, f. 16.

³⁵ *Statistica industriei extractive pe anii 1940-1945*, București, p. 54.

³⁶ „Evoluția economiei românești”, 1948, nr. 1.

³⁷ Arh. M.I.G., fond. Comisariatul general al industriei metalurgice și de armament., dos. 19/1946.

³⁸ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 457/409, f. 3 4.

³⁹ Ibidem, f. 30.

⁴⁰ Ibidem, dos. 457/f. 57 bis.

Mult elan în sprijinirea frontului au dovedit muncitorii din porturile și șantierele navale care au reușit să îndeplinească la timp reparațiile de nave românești și sovietice. Șantierul naval din Constanța a executat lucrări de reparații la un număr de 440 de aparate, nave și mașini de luptă ⁴¹. Șantierul naval de la Galați a reparat numeroase vase de război sovietice, printre care și o vedetă rapidă sovietică nr. 322, care suferise avarii în timpul unei torpilări. Deși era greu de executat și necesita mult timp, datorită însă entuziasmului muncitorilor, reparația s-a executat în două zile și două nopți ⁴².

La atelierele navale din Giurgiu s-au executat în perioada războiului reparații la peste 200 de vase, șlepuri, remorchere, tancuri petroliere ⁴³ etc., iar muncitorii de la Șantierul naval Turnu-Severin au executat peste 350 de lucrări de reparații la navele de luptă, comerciale, de dragaj și altele ⁴⁴. Printre lucrările mai importante executate de muncitorii acestui șantier se numără reparațiile la monitoarele „Kerci” și „Azov”, la remorcherele „Maican” și „Basarab”, întrebunțate la curățirea de mine pe Dunăre.

În raportul ținut la primul Congres al sindicatelor din România, în ianuarie 1945, s-a apreciat că muncitorii din porturi și de pe șantierele navale au lucrat cu râvnă pentru susținerea frontului antihitlerist ⁴⁵.

Pentru ostașii de pe front, muncitorii din industria încălțăminte și pielăriei au lucrat 670 000 de perechi de încălțăminte și cantități însemnate de cojoace, șube, căciuli și altele ⁴⁶. Textiliștii au produs 6 500 000 m de țesături diverse, aproape 218 000 de cămăși, 133 000 de mantale, bluze, vestoane și mari cantități de foi de cort, ciorapi, batiste, vată etc. ⁴⁷.

Pentru front au mai fost livrate 45 000 t de alimente și subzistențe diferite, țigări, săpun, lenjerie de spital, medicamente și alte materiale sanitare ⁴⁸.

În afara eforturilor în producție, muncitorii au sprijinit frontul și cu importante sume de bani din salariile lor. De pildă, minerii din Valea Jiului au donat 14 000 000 de lei, muncitorii ceferiști 80 000 000, funcționarii publici din județul Dâmbovița 3 800 000 de lei. Sumele donate de salariați pînă la 8 aprilie 1945 s-au ridicat la peste 142 000 000 de lei. La aceasta mai trebuie adăugat faptul că muncitorimea a răspuns cu entuziasm apelului Confederației Generale a Muncii de a lucra șase ore săptămînal peste program pentru nevoile frontului.

Eforturile pline de abnegație ale clasei muncitoare în lupta pentru sprijinirea frontului au influențat puternic și celelalte mase de oameni ai muncii : țărănimea, meseriașii, intelectualii. Pe lângă masa mare de luptă-

⁴¹ Arh. Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor, dos. A 32/1945, raportul 2 414 1915, f. 8.

⁴² Arh. Institutului de istorie a partidului, fond. Memorii, dos. 135. f. 2.

⁴³ Arh. Ministerului Transporturilor și Telecomunicațiilor, dos. A. 32/1945.

⁴⁴ *Ibidem*, dos. A 32/1945, f. 9.

⁴⁵ „Viața sindicală” din 4 februarie 1945.

⁴⁶ Arh. M.F.A. M.St.M., S. 4, dos. 457/409, f. 8, 15 și 17.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 11 și 15.

⁴⁸ *Ibidem*.

tori pe front pe care a dat-o, țărănimea a desfășurat o luptă activă pentru asigurarea frontului cu alimente, furaje etc., furnizînd 220 000 t de produse agroalimentare și 142 000 t de furaje ⁴⁹, precum și un număr însemnat de cai.

În condiții extrem de grele, cu o mare parte din gospodării distruse de război sau jefuite de hitleriști, lipsite de inventar, țărănimea a efectuat lucrările agricole din toamna anului 1944 și primăvara anului 1945. Condițiile de muncă în care s-au realizat planurile de recoltat și însămintat au fost și mai grele din cauza opoziției moșierilor, care sabotau muncile agricole, deteriorau inventarul agricol. Cu ajutorul clasei muncitoare, țărănimea a reușit să învingă aceste greutăți, trecînd cu de la sine putere la împărțirea pămînturilor moșierești. Guvernul dr. Petru Groza, instaurat la 6 martie 1945, a desăvîrșit această acțiune, legiferînd reforma agrară. Înfăptuirea reformei agrare a dat un puternic imbold în luptă maselor de țărani îmbrăcați în haine militare în lupta contra hitleriștilor. Totodată, țărănimea a realizat cu un avînt deosebit planul de însămintări din primăvara anului 1945, depășindu-l pe cel din 1938.

De asemenea mii de țărani au participat alături de muncitori la repararea liniilor ferate, a drumurilor, la construcții de poduri. Au sprijinit aprovizionarea cu combustibil și materii prime a fabricilor. Au ajutat muncitorii unor întreprinderi în readucerea utilajelor dispersate în diferite localități din țară. În tot timpul războiului, țărănimea muncitoare a fost alături de clasa muncitoare în munca și lupta pentru susținerea cu maximum de efort a frontului.

În tot cursul războiului antihitlerist, sindicatele, „Apărarea patriotică” și alte organizații de masă au mobilizat sute de mii de oameni din diferite categorii sociale la acțiuni patriotice în sprijinul frontului; au fost colectate și trimise pe front mii de pachete cu diferite daruri în alimente, obiecte de îmbrăcăminte, medicamente, a fost organizată ajutorarea spitalelor de răniți. Numai pentru ajutorarea spitalelor din București a fost donată suma de 8 672 944 de lei, pentru cele din Brașov 2 000 000, pentru cele din Focșani 3 000 000.

Pe timpul dictaturii fasciste, marea majoritate a intelectualității n-a fost receptivă față de ideologia nazistă, naționalistă și antiumanistă. Poziția partidului comunist — de apărare consecventă a intereselor naționale ale poporului român, de promovare a ideilor umanitare care au predominat în cultura românească, de sprijinire și ocrotire a intelectualității — a constituit terenul prielnic care a determinat ca marea majoritate a oamenilor de cultură, în frunte cu floarea intelectualității, să participe la lupta de eliberare națională și socială.

Continuînd aceste tradiții, în timpul războiului antihitlerist oamenii de cultură, tot ce avea mai bun intelectualitatea țării, au răspuns apelului partidului comunist, și-au pus cunoștințele și capacitatea lor în slujba transformărilor democratice cerute de popor și cauzei nobile a războiului eliberator.

⁴⁹ Buletinul „Apărării Patriei” din 15 august 1945.

Dragostea de patrie a determinat numeroși medici să se înroleze voluntari în formațiile sanitare ale armatei noastre. Este semnificativă hotărârea luată de clinica chirurgicală a Facultății de medicină din Cluj (evacuată în timpul ocupației horthyste la Sibiu) ca să sprijine frontul cu medici și materiale. Ca urmare, a plecat pe front o echipă de specialiști chirurghi, înzestrată cu ustensilele necesare⁵⁰.

Medicii și sanitarii români, civili și militari, au dat dovadă de un înalt patriotism. Lucrînd zi și noapte, uneori cu mijloace improvizate, pe vreme rea, adesea sub focul artileriei și aviației inamice, personalul sanitar a reușit să facă față cerințelor frontului. Serviciul medical a reușit să vindece și să redea frontului un mare procent de răniți. Numai la Armata 4 română, din totalul de 11 908 răniți neevacuați și rămași la ambulanțe și spitale de campanie, au fost recuperați 8 760 de militari, adică 73,50%⁵¹.

Pe tot timpul războiului, personalul medical de pe front și din interior a îngrijit și evacuat 89 962 de răniți mai grav, în afara celor cu răni mai ușoare⁵².

Prin munca lor neobosită, medicii și sanitarii români și-au adus o contribuție directă la menținerea capacității de luptă a unităților, la ridicarea moralului ostașilor, la înfrîngerea cotropitorilor fasciști.

Însuflețiți de dragoste față de patrie, și alți intelectuali și-au adus contribuția la războiul antihitlerist.

Congresul general al învățătorilor membri ai Frontului plugarilor a votat la 5 februarie 1945 o moțiune care arăta hotărârea lor de a face „toate eforturile pentru a mări atît din punct de vedere material, cît și sufleteșc puterea noastră de luptă împotriva hitlerismului și a uneltelor lui”⁵³.

Artiști ai Operei din București și de pe alte scene, scriitori, muzicieni și alți oameni de artă au mers pe front, contribuind prin talentul lor la ridicarea și mai mult a moralului combativ al ostașilor. Actele de eroism săvîrșite de ostași pe front au constituit un larg izvor de inspirație pentru mulți dintre ei, care au dat opere de valoare care oglindesc contribuția poporului român la războiul antifascist.

Tineretul patriotic al țării, țărani, muncitorii, intelectualii au constituit baza efectivelor militare de pe front. Totodată, la chemarea partidului comunist, numeroși tineri au luptat în rîndul forțelor patriotice și, ca voluntari, în unitățile de pe front. De asemenea ei au muncit cu abnegație, alături de vîrstnici, pentru refacerea întreprinderilor distruse de război și pentru asigurarea producției necesare frontului. Cu prilejul săptămîinii mondiale a tineretului (21—25 martie 1945), C.C. al U.T.C. a lansat o calduroasă chemare patriotică: „... Să ne strîngem rîndurile pentru a munci cu rîvnă la întărirea frontului antihitlerist. Să ne amintim de răniții din spitale, de orfani, de părinții bătrîni ai celor căzuți la datorie”⁵⁴.

⁵⁰ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 1 434, f. 60—61.

⁵¹ Ibidem, dos. 3/20 A, f. 165.

⁵² Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 732/1, cap. 3, f. 6.

⁵³ „Frontul plugarilor” din 5 februarie 1945.

⁵⁴ *La luptă împotriva fascismului*, București, 1945, p. 35.

Însuflețit de dragostea față de patrie, tineretul, căruia îi era adresat acest apel, a răspuns cu entuziasm. Tinerii muncitori de la Uzinele „Mărgineanca” au lucrat zile și nopți pentru terminarea înainte de termen a unor comenzi pentru armată. Ca urmare a eforturilor lor și a celorlalți muncitori, comenzile militare au fost efectuate înainte de termen, iar drept recompensă uzinele au fost evidențiate pe ramură de producție⁵⁵. Uteciștii de la Atelierele C.F.R.-Palas au lucrat pentru front 1 500 de ore fără plată și au reparat, lucrând peste program, 100 de vagoane⁵⁶. În cadrul aceleiași săptămâni de solidaritate internațională a tineretului în Timișoara, tinerii au ridicat producția la Atelierele C.F.R., la fabrica de lanțuri și la alte întreprinderi cu 40—60 %⁵⁷.

Pe tot timpul luptelor împotriva Germaniei fasciste, ostașii români au avut sprijinul larg al întregului popor, care, învingând greutatea de tot felul, a susținut cu hotărâre și dârzenie eforturile de război ale țării. Oamenii muncii de la orașe și sate — muncitori, țărani, intelectuali, mici meseriași, funcționari, gospodine, studenți, elevi — au dat pilde înălțătoare de eroism și abnegație.

Pentru ducerea războiului antihitlerist, în fața poporului stătea sarcina nu numai de a mări producția în toate unitățile industriale existente și în agricultură, dar și de a reface și repune în funcțiune întreprinderile avariate sau distruse de război. În același timp, el trebuia să achite obligațiile ce decurgeau din convenția de armistițiu încheiată de România cu Națiunile Unite în septembrie 1944.

Asemenea condiții au impus poporului român uriașe eforturi pentru susținerea frontului, depunând o asiduă și eroică muncă, înfrângând cu dârzenie toate privațiunile de ordin material care-i stăteau în cale.

Gheorghe Gheorghiu-Dej, de la tribuna sesiunii solemne a Marii Adunări Naționale convocate cu ocazia celei de-a XX-a aniversări a eliberării patriei, cu înflăcărare patriotică spunea: „Înfruntând cu un minunat spirit de sacrificiu condițiile deosebit de grele, ruina economică provocată de război și sabotajul reacțiunii, poporul nostru a răspuns cu înflăcărare chemării partidului « Totul pentru front, totul pentru victorie ! ». Muncitorii, țăranii, meseriașii, intelectualii și-au mobilizat toate puterile, au acceptat cu bărbăție orice privațiuni pentru a asigura resursele și mijloacele necesare frontului. Asemenea momente de imens avânt patriotic rămân pentru totdeauna consemnate de istorie”⁵⁸.

Patriotismul înflăcărat de care au dat dovadă oamenii muncii în sprijinirea frontului a fost unul dintre factorii puternici care au contribuit la menținerea moralului trupelor pe front, la asigurarea succeselor lor în luptă. La rîndul lor, victoriile obținute pe front au însuflețit lupta revoluționară a maselor pentru democratizarea țării, pentru reconstrucția economică.

⁵⁵ Arh. C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 72, f. 52.

⁵⁶ Ibidem, dos. 451, f. 26.

⁵⁷ Arh. Comitetului regional al P.M.R. Banat, fond. 2, dos. 113, f. 16.

⁵⁸ Gh. Gheorghiu-Dej, *A XX-a aniversare a eliberării României de sub jugul fascist*. București, Edit. politică, 1964, p. 9 10.

Armata română a luptat neîntrerupt împotriva fasciștilor timp de 260 de zile. Drumul său de luptă început în țară s-a terminat la circa 100 km sud-est de Praga, numărând peste 1 000 km.

Prin lupte grele, ostașii români au eliberat 3 831 de localități, dintre care 53 de orașe importante, au străbătut 17 masivi muntoși și au forțat 12 cursuri de apă, provocând inamicului pierderi grele, dintre care aproape 118 000 de prizonieri, capturând totodată o însemnată cantitate de armament și tehnică de luptă.

Atît pe teritoriul național, cît și în afara granițelor țării, militarii români au luptat cu eroism și abnegație împotriva Germaniei fasciste. Nu de mult, Ministrul Apărării al U.R.S.S., mareșalul R. I. Malinovski, fostul comandant al Frontului 2 ucrainean, a consemnat aceasta în scrierile sale prin cuvintele „îmi amintesc cu multă satisfacție de glorioasele fapte de arme săvîrșite de ostașii români, în care, fără să-și cruțe forțele și chiar viața, luptau cu plin curaj și bărbăție, pentru obținerea victoriei asupra dușmanului urît de moarte. Prin faptele lor vitejești, ei au contribuit la apropierea zilei luminoase a victoriei”.

La contribuția militară se adaugă efortul economic al poporului român.

Contribuția pe plan economic a poporului român la victoria contra fascismului a cerut o extraordinară încordare a forțelor economice și financiare.

Pe baza calculelor făcute, dar încă incomplete, de economiști români, efortul economic și financiar al României în războiul antihitlerist pentru aprovizionarea și înzestrarea trupelor române cu cele necesare operațiilor militare de la 23 august 1944, cînd au început operațiile contra Germaniei hitleriste, și pînă la 1 septembrie 1945, cînd unitățile operative au revenit în țară, ca și pentru întreținerea, livrările de materiale militare, reparații, construcții, prestații etc. pentru unitățile militare sovietice, s-a ridicat la circa 700 000 000 de dolari, valuta 1938 ⁵⁹. La această sumă trebuie adăugate pagubele provocate prin distrugeri, bombardamente, prin jafuri în bunurile publice și particulare efectuate de către trupele fasciste izgonite de pe teritoriul României între 23 august și 25 octombrie 1944 și care s-au ridicat la 350 000 000 de dolari, valuta 1938 ⁶⁰.

Reiese deci că numai cheltuielile pentru armatele române și sovietice și pagubele suferite prin distrugerile provocate lucrărilor publice și particulare de către trupele fasciste izgonite au depășit un miliard de dolari, valuta 1938 ⁶¹.

⁵⁹ Arh. Ministerului Finanțelor, Departamentul livrărilor, fond. S., „Administrația livrărilor”, pachet 60, dos. 1, documentul Evaluarea în dolari a efortului total făcut de România în executarea convenției de armistițiu 12 septembrie 1944 — 31 martie 1947; Arh. M.A.E., fond. Conferința păcii de la Paris, vol. 75, Raportul general cronologic al declarațiilor, memoriilor, observațiilor și notelor delegației române adresate Conferinței de pace de la Paris, exp. 1, partea a II-a, ședința din 22 septembrie 1946.

⁶⁰ Ministère des Affaires Étrangères, *Mémoire sur les réparations que la Roumanie demande à la Hongrie*, București, 1946, p. 10.

⁶¹ N. N. Constantinescu, „Rezultatul cercetării științifice cu privire la contribuția economică a României la războiul antihitlerist”, lucrare prezentată la conferința de la Moscova din aprilie 1965, organizată cu ocazia celei de-a XX-a aniversări a zilei victoriei asupra Germaniei hitleriste.

Efortul economic al României iese și mai mult în evidență dacă ținem seama de faptul că a avut loc în numai aproximativ un an, că în 1945 venitul național era numai jumătate față de cel din 1938 și că suma totală amintită mai sus echivala cu peste patru ori bugetul general al statului român din 1937—1938.

Apreciind fapta eroică a poporului român ca un eveniment de o importanță deosebită, care a contribuit la prăbușirea întregului sistem de dominație hitleristă în Balcani, numeroase izvoare atestă că alăturarea României la coaliția antifascistă a constituit nu numai o puternică lovitură militară, economică și politică dată fascismului german, ci a dus și la creșterea forțelor umane și materiale ale coaliției antihitleriste, determinând o bruscă deplasare a raportului de forțe, în special pe frontul de sud-est, contribuind la scurtarea războiului.

Subliniind efortul economic al României, la 24 august 1944 publicația americană „The Christian Science Monitor” aprecia ca „egale în importanța cu lovitura militară dată hitleriștilor prin pierderea României, și pierderile suferite în domeniul economic din Balcani. Aceasta îi lipsește de asemenea pe germani de singura sursă importantă de produse petroliere naturale”⁶².

La rîndul său, ziarul englez „Sunday Times” consemna la 27 august 1944 că „grînele și rezervele economice ale României sînt acum de partea aliaților”⁶³. În septembrie 1944 revista sovietică „Voina i rabocii klass” arăta: „Înfîngerea nemților în România va avea de asemenea pentru Germania cele mai grele repercusiuni economice. . . Nemții au pierdut și petrolul și grîul românesc. În economia germană de război, acest lucru produce un gol atît de mare, încît întreaga lui importanță nici nu poate fi estimată acum”⁶⁴.

Cîțiva ani mai tîrziu, istoricul vest-german Kurt von Tippelskirch, referindu-se la consecințele pierderii regiunii petrolifere românești, consemna că „din punct de vedere economic a fost cea mai grea lovitură pe care a putut-o primi comandamentul german”⁶⁵.

Războiul antihitlerist constituie unul dintre cele mai glorioase capitole ale istoriei poporului român, ale luptei sale duse pentru cauza libertății patriei. Aportul militar al României la războiul antihitlerist s-a bucurat de o înaltă apreciere din partea a numeroase foruri și personalități politice din țările coaliției antihitleriste și din alte țări.

Într-o notă adresată de guvernul sovietic la 6 august 1945, prin care comunica guvernului român hotărîrea de a restabili relațiile diplomatice cu România, se menționa „participarea activă a României, începînd de la 23 August 1944, la lupta împotriva Germaniei hitleriste alături de aliați”⁶⁶.

⁶² E. Stevens, *România, un alt „zid” care se prăbușește*, în „The Christian Science Monitor” nr. 228 din 24 august 1944.

⁶³ „Viitorul” din 28 august 1944.

⁶⁴ N. Sergheeva, *Решения Румыны*, în „Война и рабочий класс”, din 1 septembrie 1944.

⁶⁵ Kurt von Tippelskirch, *Geschichte des Zweiten Weltkriegs*, ed. a 2 a, Bonn, 1959, p. 486.

⁶⁶ Arh. Ministerului Afacerilor Externe, dos. 309 bis, 71 1939, ed. 9 XX, Germania România.

În cadrul Conferinței de pace de la Paris din 1946, delegația sovietică dînd o înaltă apreciere contribuției României la războiul antihitlerist, a arătat : „La 24 august 1944, cînd nu se conturaseră perspectivele evoluției ulterioare a evenimentelor și cînd soarta Germaniei hitleriste încă nu se vedea cu suficientă claritate, România a făcut o cotitură hotărîtoare în politica sa externă. . . Prin acest act, România a acordat ajutorul său Națiunilor Unite, și în primul rînd Uniunii Sovietice, care a suportat într-o măsură mai mare decît alte țări greutățile agresiunii militare a Germaniei și sateliților ei. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor militare a confirmat importanța pasului făcut de poporul român, prin care el a răsturnat guvernul lui Antonescu, această agentură hitleristă, și s-a situat de partea țărilor democratice, devenind unul din participanții activi la lupta împotriva Germaniei hitleriste și a sateliților care i-au rămas credincioși”⁶⁷.

Tot în cadrul conferinței, delegatul militar al Cehoslovaciei spunea : „Contribuția armatei române la victorie a fost incomparabil mai mare decît aceea, de pildă, a Italiei, care a fost recunoscută ca stat beligerant. . . România, cu o populație de 14 000 000 de locuitori, a aruncat succesiv de la 15 pînă la 29 de divizii, în vreme ce Italia, cu 47 000 000 de locuitori, a putut pune în linie numai 6 divizii”⁶⁸.

În preambulul tratatului de pace încheiat cu România și semnat la 10 februarie 1947 se scrie : „. . . La 24 august 1944 România a încheiat toate operațiunile militare împotriva Națiunilor Unite. . . ; lucrînd în interesul tuturor Națiunilor Unite, ea a participat activ la războiul împotriva Germaniei”⁶⁹.

Exponenți ai cercurilor conducătoare ale principalelor țări capitaliste au recunoscut și ei contribuția țării noastre la războiul pentru nimicirea hitlerismului. Astfel A. Eden, pe atunci ministru de externe al Angliei, declara în septembrie 1945 în Camera Comunelor că „România a dat deja un ajutor substanțial cauzei aliaților, menținînd 14 divizii în luptă”⁷⁰.

Iar Edward Montgomery adăuga în plus la postul de radio Londra că, „prin poarta Carpaților deschisă de români, rușii vor putea ajunge la Munchen și înainta spre Berlin”⁷¹.

În cei 20 de ani care au trecut de la înfrîngerea Germaniei hitleriste, poporul român a parcurs un drum glorios de mari prefaceri economice și politice, transformînd România într-o țară industrială, cu o agricultură în dezvoltare și o cultură înfloritoare. Astăzi el trăiește într-o țară pe deplin liberă, independentă și suverană, într-o Românie socialistă în plin progres.

Realizările obținute de Republica Populară Română sînt rezultatul muncii creatoare, entuziaste a poporului român, care prin sîngele vărsat

⁶⁷ *Politica externă a Uniunii Sovietice în perioada celui de-al II-lea război mondial*, p. 264.

⁶⁸ „Scînteia” nr. 627 din 16 septembrie 1946.

⁶⁹ *Tratatul de pace între România și puterile aliate și asociate*, București, 1947, p. 9.

⁷⁰ „Viitorul” nr. 9 404 din 27 ianuarie 1945.

⁷¹ Arh. M.A.E., Evenimentele din România, f. 36.

și-a câștigat libertatea, devenind stăpîn pe soarta sa, conștient că toate eforturile sale slujesc propășirii țării, ridicării continue a nivelului său de trai. Întregul popor este strîns unit în jurul Partidului și muncește cu însuflețire pentru cucerirea de noi succese în opera de desăvîrșire a construcției socialiste în patria noastră. Plin de încredere în viitorul său luminos, prin munca plină de entuziasm, sub conducerea neabătută a Partidului, poporul nostru va ridica țara pe culmi și mai înalte ale progresului și civilizației.

PARTICIPAREA ARMATEI ROMÂNE LA ACȚIUNILE MILITARE DESFĂȘURATE PE TERITORIUL UNGARIEI

DE

Col. A. PETRI

Însuflețit de țelurile nobile ale luptei contra fascismului, poporul român și-a pus toate forțele umane și materiale în slujba cauzei comune, luptând cu abnegație pînă la zdrobirea definitivă a Germaniei naziste. Eliberarea întregului teritoriu al patriei de sub jugul fascist a însemnat sfîrșitul unei etape și începutul alteia noi în participarea țării noastre la războiul antihitlerist. „Trebuie — se sublinia în articolul redacțional din ziarul „Scinteia” din 27 octombrie 1944 — să luptăm mai departe, să nimicim în bîrlogul său fiara hitleristă...”.

Urînd de moarte pe cotropitorii fasciști, ostașii români au luptat cu vitejie și eroism, umăr la umăr cu ostașii sovietici, pentru traducerea în viață a acestui deziderat, care reprezenta voința întregului nostru popor muncitor. Prin lupte grele, înverșunate, trupele sovietice și cele române au zădărnicit planurile militare ale comandamentului hitlerist de a-și păstra pozițiile pe teritoriul Ungariei, de a stăvili ofensiva armatelor sovietice spre Austria și spre regiunile de sud ale Germaniei, unde se găsea o mare parte din industria de război a Reichului. Totodată, pe teritoriul Ungariei treceau singurele căi de acces pe care resturile trupelor hitleriste aflate în Peninsula Balcanică se mai puteau retrage spre Germania. Rezistența puternică a inamicului desfășurată în această parte a frontului, combinată cu numeroase acțiuni ofensive, a fost înfrîntă în urma unor operații de mare amploare, executate pe spații întinse și cu forțe numeroase. Acțiunile militare purtate pentru eliberarea Ungariei au început o dată cu operația Debrețin, au continuat cu cea de la Budapesta și au luat sfîrșit în timpul operației Viena. În cadrul acestor operații, în strînsă cooperare cu trupele sovietice, forțele române au acționat cu 2 armate, un corp aerian și alte unități și formații militare.

În timp ce ostașii români se acopereau de glorie pe front, în țară masele populare, forțele revoluționare și patriotice, organizate și conduse de P.C.R., își intensificau lupta pentru obiective mereu mai înalte ale

progresului social, spre desăvârșirea transformărilor burghezo-democratice și trecerea la instaurarea puterii muncitorești-țărănești.

Chemările avîntate ale partidului comunist în vederea sprijinirii frontului cu tot ce era necesar au avut un ecou profund în rîndurile poporului. În toamna și iarna anului 1944, acțiunea de ridicare a producției, de refacere a întreprinderilor distruse de război a cunoscut o puternică dezvoltare. În primele rînduri ale acestei acțiuni s-au situat muncitorii marilor întreprinderi din capitală și din restul țării. Mobilizați de sindicate, de comitetele de fabrică, muncitorii de la C.F.R., Uzinele „Malaxa”, S.T.B., Gaz și electricitate, minerii din Valea Jiului, petroliștii din regiunea Prahovei au obținut succese însemnate în acțiunea de refacere a unor obiective industriale principale, de creștere a producției atît de necesară în aprovizionarea populației, în sprijinirea frontului.

Însuflețite de chemările P.C.R., sprijinite de clasa muncitoare, masele de bază ale țărănimii și-au intensificat lupta în decursul lunii noiembrie împotriva sabotajului unor moșieri și al autorităților de stat locale reacționare. Ele au răspuns îndemnului partidului comunist de a lua în folosință pentru însămînțări pămînturile moșierilor fugiți și ale altor sabotori. Comitetele țărănești alese de țărani au organizat strîngerea recoltei de toamnă de pe pămînturile lăsate în paragină de anumiți proprietari, fapt deosebit de important mai ales în condițiile în care atît nevoile populației, cît și ale luptătorilor din tranșee cereau mari cantități de produse agroalimentare.

O importanță deosebită pentru activă participare a țării noastre la lupta contra fascismului a avut-o activitatea neobosită desfășurată de partidul comunist în rîndurile armatei. Politica justă a P.C.R., activitatea neobosită pentru sprijinirea frontului au sporit influența și prestigiul partidului comunist în siml oștirii. Prin organizațiile de masă ca U.T.C., Apărarea patriotică, Uniunea patriotică, partidul și-a consolidat și extins legăturile cu soldații, subofițerii și ofițerii. Folosind metode noi și variate, specifice muncii pe tărîmul militar și condițiilor concrete în care armata română lupta cu arma în mînă împotriva fascismului, comuniștii duceau cuvîntul partidului în rîndurile militarilor. Manifestele și chemările P.C.R., cuvîntările secretarului general al partidului, eminent conducător al clasei muncitoare și al poporului, Gheorghe Gheorghiu-Dej, și ale altor conducători de partid, articolele publicate în presa centrală și locală a partidului, îndeosebi în ziarul „Scînteia”, organul central de presă al C.C. al P.C.R., cuvîntul delegațiilor de muncitori care mergeau în mijlocul ostașilor însuflețeau pe militari, contribuiau la clarificarea lor politică, la atragerea lor continuă de partea luptei revoluționare a maselor pentru propășirea democratică a țării.

Lupta dîrză pentru prefaceri revoluționare dusă de clasa muncitoare organizată în sindicate unice, de țărănimea însetată de pămînt, de partidele și grupările reunite în Frontul național democrat, de formațiunile patriotice, eroismul cu care masele populare sprijineau frontul, dragostea și recunoștința cu care ele înconjurau oștirea țării, activitatea desfășurată

de partidul comunist în rîndurile armatei în această perioadă influențau pozitiv starea morală a ostașilor români în luptele purtate pe teritoriul Ungariei.

În scopul încercuirii și nimicirii forțelor principale ale Grupului de armate hitlerist „Sud”, comandamentul Frontului 2 ucrainean a constituit un dispozitiv operativ format din trei grupări: una principală la centru și două grupări la aripi. Gruparea de centru era compusă din Corpul 33 sovietic, Gruparea hipomecanizată Pliev, Armata 6 tancuri și Armata 53, precum și 5 divizii române, și anume: 2 și 3 munte, Divizia „Tudor Vladimirescu” și Corpul de cavalerie cu diviziile 1 infanterie instrucție și 1 cavalerie instrucție.

Gruparea de la dreapta frontului era formată din armatele 40, 7 gardă și 27 sovietice și Armata 4 română (cu 8 divizii), iar gruparea de la stînga frontului era alcătuită din Armata 46 sovietică și Armata 1 română (cu 4 divizii).

Acțiunile de luptă executate de Frontul 2 ucrainean, la care au participat și cele 17 divizii române, în octombrie 1944 s-au desfășurat pe un spațiu întins, care cuprindea partea de nord a Transilvaniei¹ și cea de est a Ungariei.

Acțiunile duse pe teritoriul ungar în cadrul operației Debrețin pot fi grupate astfel: 1) luptele din zona Debrețin; 2) acțiunile din zona Nyiregyháza; 3) luptele de pe Tisa mijlocie.

În cadrul operației Debrețin, luptele purtate în zona acestui oraș au avut o importanță deosebită. De rezultatul lor depindea în mare măsură succesul întregii operații. Această misiune a fost dată grupării principale a Frontului 2 ucrainean, a cărei compunere s-a menționat mai sus. Această grupare urma să acționeze pe direcția Arad-Debrețin, să iasă pe cursul superior al Tisei, unde trebuia să se unească cu trupele de la stînga Frontului 4 ucrainean, cu misiunea de a încercui și apoi de a participa la nimicirea forțelor fasciste aflate în Podișul Transilvaniei și în Ucraina Subcarpatică.

Acțiunea ofensivă a început în dimineața zilei de 6 octombrie. După o puternică pregătire de artilerie și aviație, trupele sovietice și române de la centrul și stînga Frontului 2 ucrainean au început asaltarea pozițiilor inamicului². De la început, luptele au avut un caracter deosebit de înverșunat. Trupele fasciste din compunerea armatelor 6 hitleristă și 3 horthystă au opus o rezistență îndârjită. Cu toate acestea, apărarea lor a fost ruptă încă din prima zi de ofensivă.

¹ Pentru acțiunile desfășurate în partea de nord-vest a țării noastre incluse în operația Debrețin, vezi articolul *Din luptele armatei române pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist* de colonel C. Nicolae, publicat în prezentul număr.

² Vezi general-locotenent în rezervă Mociușchi Leonard, *Participarea trupelor române la operația de la Debrețin pe teritoriul Ungariei*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1964, nr. 6, p. 41.

Elanul combativ al ostașilor sovietici și români n-a putut fi stăvilit nici de puternicile și numeroasele contraatacuri executate de trupele inamice. Numai după trei zile de lupte grele, ei au pătruns adânc în dispozitivul inamic, au atins Tisa mijlocie pe un front larg, iar gruparea hipomecanizată comandată de generalul Pliev, care acționa spre Debrețin, a depășit calea ferată Debrețin-Budapesta. Într-un timp relativ scurt, planurile comandamentului hitlerist de a păstra cu orice preț pozițiile din acest sector al frontului au suferit eșec. Deși a pus la grea încercare trupele sovietice și române aflate în plină ofensivă spre Oradea, nici puterica contralovitură executată de o grupare formată din 4—5 divizii de infanterie și blindate în flancul drept al grupării generalului Pliev nu a fost încununată de succes.

În timp ce trupele Corpului de cavalerie român au dus lupte grele pentru a elibera localitățile Nagybjom și Nagyrábé și a stăvili înaintarea inamicului spre vest și sud-vest³, gruparea generalului Pliev a executat o manevră largă, a continuat ofensiva spre nord, apropiindu-se de orașul Debrețin.

Concomitent, alte forțe ale grupării s-au îndreptat spre Oradea, unde, prin stabilirea la 12 octombrie a legăturii cu trupele Corpului 33 sovietic care înaintau dinspre sud, amenințau cu încercuirea trupele fasciste participante la contralovitură. Astfel s-a încheiat prima etapă a luptelor din zona sud Debrețin. Prin lupte crâncene, desfășurate timp de 7 zile (de la 6 la 13 octombrie), toate încercările forțelor fasciste de a stăvili ofensiva trupelor sovietice și române au fost zădărnice, iar apărarea lor organizată în acest sector la est de Tisa zdrobită. S-au creat condiții favorabile pentru eliberarea orașului Debrețin. Totuși, comandamentul hitlerist n-a considerat bătălia pentru cel mai important centru economic și nod de comunicație din partea de sud-est a Ungariei pierdută. El a organizat două noi fișii de rezistență pe căile de acces spre oraș și a executat o puternică contralovitură pentru despresurarea trupelor sale încercuite. Prin lupte aprige desfășurate între 14 și 18 octombrie la sud de Debrețin, contralovitura trupelor fasciste a fost zădărnicită, iar gruparea încercuită a fost nimicită. Spre Debrețin se dirijau, printr-o acțiune conjugată, trei grupări de forțe sovieto-române. O grupare, formată din diviziile române 3 munte și „Tudor Vladimirescu”, precum și din Divizia 337 din Corpul 33 infanterie sovietic, acționa direct spre oraș. Pe la est de Debrețin înainta Corpul 35 armată sovietic, în compunerea căruia intra și Divizia 2 munte română. Pe la vest de oraș acționau trupe din gruparea Pliev, între care și Corpul de cavalerie român.

Acțiunea conjugată a celor trei grupări a avut loc concomitent și s-a desfășurat între 14 și 19 octombrie 1944. În timp ce Corpul 35 sovietic a înfrînt rezistențele opuse succesiv de inamic ieșind, în ziua de 19 octombrie, la est de Debrețin, trupele Corpului de cavalerie român, în strînsă cooperare cu unități din Corpul 49 sovietic, după lupte îndirjite în zona localității Nagybjom, au reușit să iasă la vest de Debrețin. Acțiunile celor două grupări, amenințînd cu învăluirea ambelor flancuri

³ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 288 3, f. 21—39.

ale forțelor inamice din zona Debrețin, au ușurat eliberarea acestei importante localități.

În sectorul grupării care acționa direct spre oraș, luptele au avut un caracter deosebit de înverșunat. Forțele inamice, compuse din diviziile 76 infanterie, 1 și 23 tancuri hitleriste și din diviziile 4 și 12 infanterie horthyste, au opus o rezistență îndârjită. Împotrivirea lor a fost zădărnicită încă din ziua de 14 octombrie, când trupele sovietice și române au rupt apărarea inamicului pe Bereteu și astfel și-au deschis drum spre Debrețin. Apoi ele au asaltat a doua și cea mai puternică fișie de apărare, organizată în fața orașului ⁴. Rezistența inamicului devenea tot mai înverșunată pe măsură ce trupele sovietice și române se apropiau de Debrețin. Pe lângă acțiunile de apărare, inamicul a executat numeroase contraatacuri cu infanterie și tancuri, sprijinite de artilerie și aviație.

Prin lupte îndârjite desfășurate timp de trei zile, forțele române au provocat inamicului pierderi considerabile, slăbindu-i treptat capacitatea de luptă. Rezistența forțelor fasciste a fost complet zdrobită în ziua de 19 octombrie. Unitățile Diviziei „Tudor Vladimirescu”, prin lupte crâncene, au eliberat localitățile Hosszupaly și Monostorpaly, au respins numeroase contraatacuri ale inamicului și au capturat mai multe tunuri.

Cu multă vitejie și eroism a luptat Divizia 3 munte română, comandată de generalul Leonard Mociulșchi, pentru eliberarea localității Szarand. De abnegație și putere de sacrificiu au dat dovadă îndeosebi ostașii companiei 2 din batalionul 22 vânători de munte. Însuflețiți de exemplul comandantului lor, căpitanul Chicoș, ei au acționat cu iscusință și impetuositate, reușind să pătrundă cei dintâi în localitate. Acțiunea lor a deschis drumul întregului batalion. Dar reușita ei a cerut un greu tribut de sânge. Mulți luptători, printre care și viteazul comandant al companiei 2, au căzut eroic la datorie.

Zdrobite pe cele două fișii de apărare, forțele inamice în retragere au încercat să organizeze o nouă rezistență pe marginea de sud a orașului. Urmărind pas cu pas forțele inamice, trupele române au zădărnicit și această ultimă încercare de a stăvili înaintarea spre Debrețin, intrând în oraș pe mai multe direcții concomitent cu trupele sovietice. Prin lupte crâncene desfășurate fără întrerupere în noaptea de 19 spre 20 octombrie și în cursul dimineții zilei următoare, orașul a fost complet eliberat.

Eliberarea orașului Debrețin a marcat sfârșitul unei etape importante a operației respective. În cele 13 zile de lupte, inamicul a suferit pierderi grele în oameni și tehnică de luptă, totalizând efectivul a 3 divizii hitleriste și a unei divizii horthyste, 26 de avioane, 138 de tancuri, 130 de tunuri, precum și alte mijloace de război. Zdrobirea acestor forțe a pecetluit soarta apărării fasciste din partea de nord-vest a României și din estul Ungariei ⁵. Prin pierderea acestui important nod de comunicații și centru de sprijin al apărării sale de la est de Tisa, planurile inițiale ale coman-

⁴ Arh. M.F.A. M.St.M., dos. 333/3, f. 13.

⁵ Col. I. Cupșa și alții, *Contribuția României la războiul antihitlerist (23 august 1944 — 9 mai 1945)*, București, Edit. militară a M.F.A., 1958, p. 288.

damentului hitlerist au eşuat, acesta fiind nevoit să-şi mute apărarea pe malul de vest al râului.

Strălucita victorie de la Debreţin a avut un puternic ecou în rîndul maselor populare, care urmăreau cu legitimă mîndrie, dragoste şi recunoştinţă lupta eroică a ostaşilor noştri pentru înfrîngerea cotropitorilor fascişti. Eroismul şi puterea lor de sacrificiu au căpătat o înaltă apreciere din partea Frontului naţional-democrat, în frunte cu P.C.R., care a arătat că exemplul lor „însufleţeşte forţele armate române legate de popor... în lupta necruţătoare împotriva hitlerismului, pentru o Romînie liberă, democratică şi neatîrnată”⁶.

Pentru vitejia, eroismul şi dîrzenia de care au dat dovadă ostaşii Diviziei „Tudor Vladimirescu” în luptele pentru eliberarea oraşului Debreţin, această mare unitate a fost citată de Comandamentul suprem sovietic şi a fost distinsă, adăugîndu-i-se la titulatură numele oraşului⁷.

În amintirea eroilor care şi-au vărsat sîngele pentru eliberarea oraşului, populaţia recunoştitoare a înălţat un monument închinat ostaşilor români, pe care stă scris: „Ridicat cu pioasă recunoştinţă în memoria ostaşilor români căzuţi pentru eliberarea Debreţinului”.

Victoria obţinută la Debreţin a dat posibilitatea trupelor sovietice şi române să-şi dezvolte ofensiva şi să iasă pe rîul Tisa. Printr-o energetică lovitură, gruparea Pliev a rupt apărarea inamicului, a înaintat impetuos spre nord şi nord-vest, ajungînd cu forţele principale în zona Nyiregyháza, iar cu restul pe Tisa la nord de Tiszalök. Astfel a fost tăiată şi ultima comunicaţie importantă prin care marile unităţi inamice care luptaseră în Transilvania şi erau urmărite de trupele sovietice şi române de la dreapta Frontului 2 ucrainean se mai puteau retrage în nord-estul Ungariei.

În această situaţie, comandamentul hitlerist a hotărît să organizeze un nou aliniament de apărare, sprijinit pe pădurile de la nord de Debreţin şi în lungul căii ferate spre Tiszafüred. În vederea unei rezistenţe puternice şi de lungă durată, localităţile, digurile canalelor şi pădurile din zonă au fost amenajate cu lucrări genistice dezvoltate. Noul aliniament a fost ocupat de trupele germane din componerea Armatei 6 hitleriste, retrasă din Debreţin, precum şi cu alte forţe aduse din alte sectoare ale frontului, care au reuşit pentru moment să oprească înaintarea trupelor sovietice şi române.

Pentru nimicirea forţelor inamice înghesuite pe un spaţiu restrîns în nord-estul Ungariei, comandamentul Frontului 2 ucrainean a hotărît executarea unei acţiuni de amploare spre Nyiregyháza de către gruparea de la centrul său, compusă din armatele 27 şi 6 tancuri şi gruparea Pliev, precum şi din 5 divizii române, cît şi de gruparea care forma dreapta sa (armatele 40 sovietică şi 4 română)⁸.

În cadrul acestei misiuni, trupele sovietice şi române au reluat, la 21 octombrie, ofensiva pe întregul front de la nord de Debreţin. Un

⁶ „România liberă” din 23 octombrie 1944.

⁷ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 475 613, f. 369, Ordinul Comandamentului suprem sovietic nr. 0374 din 20 noiembrie 1941.

⁸ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 332/6, f. 110.

caracter deosebit de înverșunat au avut luptele purtate de Corpul 35 sovietic, din cadrul căreia făcea parte și Divizia 2 munte română, în zona localității Hajduhadház. Pe când se aflau în plin atac pe direcția acestei localități, vânătorii de munte români au fost puternic contraatacați de trupele inamice de infanterie, însoțite de tancuri. Fără zăbavă, ei au trecut la nimicirea forțelor atacatoare, asupra cărora au deschis un foc ucigător. Sprijiniți de o companie sovietică de tancuri, luptătorii români au respins contraatacul, pricinuind inamicului pierderi grele în oameni și tehnică de luptă. Apoi au urmărit îndeaproape restul trupelor fasciste, au pătruns în localitate, reușind pînă în seara zilei s-o elibereze. Bucuroasă că a scăpat de tirania fascistă, populația orașului Hajduhadház a ieșit cu flori în întâmpinarea trupelor române eliberatoare.

În acest timp, marile unități române și sovietice din Corpul 33 sovietic au dus acțiuni ofensive pentru curățirea pădurilor de la nord de Debrețin. Printr-o acțiune iscusită, ostașii Diviziei „Tudor Vladimirescu-Debrețin” și vânătorii Diviziei 3 munte române au reușit să se infiltreze în dispozitivul trupelor fasciste, au asaltat și au lichidat punctele lor de sprijin, ajungînd la marginea de nord a zonei împădurite.

Concomitent, o altă grupare, formată din Corpul 49 sovietic și Corpul de cavalerie român, a înfrînt rezistența inamicului în fișia ei de ofensivă, numeroasele lui contraatacuri, eliberînd localitatea Balmazújváros.

Pierderea celor două localități sus-amintite a pus forțele fasciste aflate la nord de Debrețin în situația de a fi încercuite și nimicite. Spre a evita încercuirea, ele s-au retras cîțiva kilometri mai la nord, cu misiunea de a rezista cu orice preț pe noul aliniament. În acest scop, comandamentul hitlerist a concentrat în acest sector al frontului forțe numeroase, care au executat o apărare înverșunată, conjugată cu repetate contraatacuri. S-au încins lupte crîncene, care au durat timp de 6 zile. Trupele sovietice și române au dat atacuri neîntrerupte, măcinînd treptat capacitatea de rezistență a forțelor germano-maghiare din această zonă.

Înaintarea vertiginoasă spre Tisa superioară a trupelor de la dreapta Frontului 2 ucrainean, între care și cele ale Armatei 4 române, a pus în pericol spatele forțelor inamice, care continuau să reziste între Debrețin și Nyiregyháza. În această situație, comandamentul hitlerist a fost nevoit să înceapă retragerea precipitată a trupelor sale spre Tisa superioară.

Trecînd la urmărirea inamicului și zdrobirea rezistenței ariergărzilor acestuia, trupele sovietice și române au ajuns în ultimele zile ale lunii octombrie pe malul de est al Tisei și în această zonă. Astfel, luptele purtate în zona Nyiregyháza s-au încheiat printr-o victorie deplină, la care armata română a participat cu 13 divizii. Prin aceasta a fost eliberată partea de nord-est a Ungariei și forțele inamice au fost aruncate la vest de Tisa.

Concomitent cu dezvoltarea ofensivei spre Debrețin, trupele sovietice de la aripa stîngă a Frontului 2 ucrainean din care făceau parte și patru mari unități ale Armatei 1 române au trecut la acțiune, au înfrînt rezistența Armatei 3 horthyste, au ajuns pe cursul mijlociu al Tisei, pe care l-au forțat din mișcare în mai multe sectoare, reușind să formeze și să consolideze puternice capete de pod la nord-est de Szeged, la vest de Mindszent și la vest de Szentes.

În acest timp, trupele Armatei 1 române — cu diviziile 2, 4, 19⁹ infanterie și 9 cavalerie, care compuneau Corpurile 4 și 7 armată — se apropiau prin marșuri forțate de Tisa mijlocie în vederea intrării imediate în luptă. Deplasarea a avut loc în condiții extrem de grele, determinate, pe de o parte, de ritmul înalt de marș, care ajungea uneori la aproximativ 80 km în 24 de ore, iar pe de altă parte de desfășurarea operației de reorganizare a unităților în vederea viitoarelor acțiuni. Primele subunități ale Corpului 7 armată român, comandat de generalul Nicolae Șova, au ajuns, în seara zilei de 11 octombrie, pe Tisa, aproape de Mindszent. Pe malul opus, trupele sovietice duceau lupte înverșunate pentru stăvilirea unui puternic contraatac inamic executat în scopul lichidării capului de pod. Din oră în oră situația devenea tot mai critică. Numai o acțiune rapidă, energetică îl mai putea salva. Și tocmai o astfel de acțiune au întreprins luptătorii Diviziei 19 infanterie română, de sub comanda generalului Mihail Lăcătușu, pentru a veni în ajutorul tovarășilor de arme sovietici, încleștați în lupte aprige pe malul opus. Solicitat de comandantul Diviziei 243 sovietice, Regimentul 96 din Divizia 19 infanterie, după un marș de aproximativ 120 km executat în ultimele două zile, a trecut în capul de pod, sub un puternic foc al artileriei și aruncătoarelor iramicului, chiar în seara zilei de 11 octombrie⁹. La revărsatul zorilor, ostașii români, în strânsă colaborare cu cei sovietici aflați în capul de pod, au trecut la atac, au respins inamicul și au asigurat astfel spațiul necesar pentru trecerea peste Tisa a întregii divizii române¹⁰. Inamicul însă nu a renunțat la planul de a lichida capul de pod, executând în cursul zilei de 12 octombrie 1944 două contraatacuri puternice. Dar ele au fost zădărnicate, prin lupte grele, de către unitățile Diviziei 19 infanterie, sprijinite de focul masiv al artileriei sovietice și române. Prin oprirea și zădărnicierea acestor contraatacuri, prin pierderile considerabile pricinuite unităților inamice, care se ridicau la aproximativ o treime din efective, situația în capul de pod de la Mindszent a fost definitiv consolidată¹¹. Pentru vitejia și eroismul de care au dat dovadă, soldații și ofițerii din unitățile Diviziei 19 infanterie au fost citați prin ordin de comandantul Corpului 7 armată român și de cel al Diviziei 243 sovietice. Apreciind în mod elogios eforturile și rezultatele obținute de trupele acestei mari unități române, comandantul Diviziei 243 sovietice, într-o notă transmisă Armatei 1 române și în jurnalul de operații al diviziei sale a consemnat: „... În timpul trecerii care s-a făcut în condiții foarte grele, toți ofițerii, subofițerii și soldații au arătat un curaj excepțional. Deși inamicul avea o apărare foarte bine organizată, efective numeroase și armament, unitățile Diviziei 19 infanterie au atacat în cursul nopții și, înfrângând dirza rezistență a dușmanului, au cucerit malul de inamic și au înaintat câțiva kilometri, ocupând poziții de luptă mai favorabile. În mod deosebit de eroic a acționat în tot cursul luptelor Regimentul 96 infanterie. Merită atenție deosebită curajul și măiestria

⁹ Vezi General-locotenent în rezervă Popescu Dumitru, *Operațiunile militare desfășurate de unitățile române pe Tisa mijlocie*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1964, nr. 6, p. 49.

¹⁰ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 1/9, f. 74—75.

¹¹ Ibidem, dos. 527/2, f. 8.

militară a ofițerilor din această divizie, care, disprețuind moartea, prin exemplul lor au demonstrat soldaților cum trebuie înfrînt inamicul”¹².

Trecerea trupelor Corpului 7 armată peste Tisa în ziua de 13 octombrie a dus la lărgirea și la adîncirea capului de pod de la vest de Mindszent. În cadrul acestei acțiuni, Divizia 9 cavalerie, comandată de generalul Dumitru Popescu, a primit misiunea să forțeze Tisa la vest de Szentes, să realizeze un cap de pod, după care să atace din flanc și spate forțele inamice aflate în fața Diviziei 19 infanterie. Folosind mijloace improvizate adunate din zonă și unele materiale de trecere puse la dispoziție de comandamentul sovietic, vitejii cavaleriști și-au îndeplinit misiunea. Pînă în seara zilei de 13 octombrie, ei au realizat un cap de pod cu o dezvoltare frontală de 8 km și o adîncime de 7.

Cu toate că Corpul 7 armată reușise să treacă Tisa, totuși diviziile sale se aflau într-o situație destul de grea, fiind izolate pe malul râului. În această situație, comandantul Corpului 7 român a luat hotărîrea justă de a uni cele două capete de pod într-unul singur, de dezvoltare mai mare. Printr-o acțiune energică, misiunea a fost îndeplinită, toate contraatacurile ulterioare ale inamicului fiind respinse cu pierderi grele pentru acesta.

Ca urmare a acțiunilor desfășurate de trupele sovietice, în zona Szolnok se crease o situație operativă complexă. La sud de această localitate se realizase un cap de pod pe malul drept al Tisei, în timp ce mai la est, pe malul stîng, forțele germano-maghiare continuau să mențină un cap de pod. De aici ele au declanșat la 14 octombrie o puternică contralovitură, cu scopul de a despresura gruparea încercuită de trupele sovietice și române la vest de Oradea.

Diviziile 2 și 4 infanterie române, împreună cu trei divizii sovietice (243, 257 și 409), prin lupte înverșunate desfășurate timp de două zile, au zdrobit contralovitura inamicului suferind însă pierderi însemnate. Pînă în seara zilei de 17 octombrie, trupele sovietice și române au reușit să-și întrunească forțele la sud de Szolnok, trecînd la consolidarea aliniamentului atins.

Pentru a-și redresa situația definitiv compromisă în acest sector, comandamentul hitlerist a conceput o nouă acțiune ofensivă de amploare, executată din zona Szolnok de către aproximativ două divizii blindate, în scopul de a cădea în spatele trupelor sovietice și române care acționau în zona Debrețin. Copleșite de numărul și capacitatea de foc a inamicului, trupele române au fost nevoite să se replieze pe noi aliniamente. Prin lupte îndîrjite care s-au dat în spațiul dintre Tisa, Bereteu și Criș, trupele sovietice și române au zdrobit în cursul zilelor de 21 și 22 octombrie gruparea inamică care executase contralovitura, au curățat malul stîng al Tisei, aruncînd resturile forțelor dușmane la vest de rîu.

După crearea unor condiții favorabile, Armata 1 română, în seara zilei de 22 octombrie, a primit misiunea să-și regrupeze forțele și să forțeze din nou Tisa în sectorul Uj-Bög-Alpar¹³. În urma unor acțiuni energice, în care ostașii români au făcut din nou dovada înaltelor lor calități morale

¹² Arh. M.F.A.-M.St.M., Jurnalul de operații al Armatei 1, octombrie 1944, f. 75 și 82.

¹³ Ibidem, dos. 1/9, f. 173.

și de luptă, misiunea a fost îndeplinită cu succes. În această zonă au fost formate mai multe capete de pod, care au constituit o bună bază de plecare la atacul din 29 octombrie, care a dat o lovitură zdrobitoare apărării inamicului pe Tisa, deschizând drumul spre vest și nord-vest.

După 18 zile de lupte grele, desfășurate fără răgaz pe spații întinse, acțiunile de pe Tisa mijlocie și-au atins pe deplin scopul. Ele au angajat forțe inamice numeroase, cărora le-a slăbit treptat capacitatea de luptă, tăindu-le posibilitatea să intervină în zona Debrețin, unde se desfășurau lupte hotărâtoare. Totodată, prin cucerirea capetelor de pod peste Tisa s-au creat condiții favorabile în vederea organizării unor noi operații ofensive pe direcția Budapesta.

Luptând umăr la umăr cu armatele sovietice, cele 17 divizii române, Corpul aerian român și alte unități și formațiuni, cu un efectiv de peste 210 000 de oameni, și-au adus contribuția de sînge la victoria obținută în operația Debrețin. Această victorie a avut o deosebită însemnătate pentru desfășurarea ulterioară a operațiilor de la acest flanc al frontului sovieto-german. Interceptarea căilor de comunicații dintre trupele germano-maghiare din Ungaria și resturile forțelor germane din Balcani a silit comandamentul hitlerist să părăsească și ultimele poziții pe care le mai deținea în Peninsula Balcanică. Prin pierderile pricinuite a slăbit și mai mult capacitatea militară a Germaniei hitleriste, iar puterea de rezistență a Ungariei horthyste a fost zdruncinată din temelie ¹⁴.

Victoriile obținute de trupele sovietice și române în operația Debrețin au creat condiții favorabile continuării ofensivei pentru eliberarea întregului teritoriu ungar și apoi a celui cehoslovac. În acest scop, comandamentul sovietic a hotărât să execute o nouă operație de amploare, cunoscută sub denumirea de operația Budapesta. Scopul politic-militar al acestei operații era de a nimici forțele hitleriste și horthyste aflate între Tisa și Dunăre, de a elibera capitala Ungariei și a scoate această țară din război ¹⁵. Această misiune a fost încredințată Fronturilor 2 și 3 ucrainene. Frontul 2 ucrainean a primit misiunea de a executa lovitura principală pe direcția Budapesta, de a elibera capitala maghiară și de a deschide direcția strategică Budapesta-Viena, concomitent cu desfășurarea unei lovituri pe direcția Polgár-Miskolc pentru a nimici rezistențele aflate în partea de nord-est a Ungariei și a elibera teritoriul ungar cuprins între Tisa și frontiera cu Cehoslovacia. Efortul principal pe această direcție a fost făcut inițial de Armata 46 sovietică, iar ulterior de Armata 7 de gardă sovietică, în compunerea căreia a acționat și Corpul 7 armată română. În cadrul efortului făcut de Armata 7 sovietică, Corpului

¹⁴ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1964, nr. 6, p. 47.

¹⁵ *Vezi Историю Великой Отечественной войны Советского Союза, 1911-1945*, t. 4, p. 390.

de armată română îi revenea misiunea principală de a rupe apărarea forțelor fasciste de la vest de Tisa pe o mare adâncime și, împreună cu trupele sovietice, să elibereze orașul Budapesta, important obiectiv strategic în ansamblul apărării hitleriste-horthyste la flancul sudic al frontului.

În același timp, Corpului 4 armată română, intrat în compunerea Armatei 27 sovietice, îi revenea misiunea să acționeze în zona sud Miskolc, să asalteze și să nimicească pozițiile inamicului din Munții Bükk și să treacă frontiera ungaro-ceshoslovacă.

Concomitent, Divizia „Tudor-Vladimirescu-Debrețin”, acționând în cadrul unui corp din Armata 53 sovietică, trebuia să străbată masivul muntos Matra și să iasă la aceeași frontieră.

În cadrul operativ-strategic în care s-au desfășurat acțiunile trupelor române în partea centrală și de nord a Ungariei, Armatei 4 române i-a revenit misiunea să forțeze cursul superior al Tisei, să cucerească masivul Hegyalya, după care să treacă pe teritoriul cehoslovac.

Acțiunile duse de Corpul 7 armată română alături de trupele sovietice, pentru eliberarea Budapestei pot fi grupate astfel: 1) pe căile de acces spre oraș; 2) pentru ruperea sistemului fortificat de apărare exterioară a capitalei maghiare; 3) din interiorul orașului.

Acțiunile desfășurate pe căile de acces spre Budapesta au fost începute de Corpul 7 română din capul de pod din zona Alpár, unde se aflau, către sfârșitul lunii octombrie, principalele sale forțe. În dimineața zilei de 29 octombrie, el a primit misiunea să treacă la ofensivă pe direcția Kapolna-Törtel. După ce a deplasat și trupele Diviziei 9 cavalerie în capul de pod realizat anterior, Corpul 7 armată română a trecut, în dimineața zilei de 30 octombrie, la ofensivă pe un front larg. Sprijinite de un foc violent de artilerie, diviziile 19 infanterie și 9 cavalerie au rupt repede apărarea inamicului și au desfășurat ofensiva în adâncimea dispozitivului acestuia. Nici rezistența îndârjită a unor ariergărzi puternice, nici repetatele contraatacuri executate cu unități de infanterie sprijinite de tancuri n-au putut stăvili elanul ofensiv al ostașilor români. Continuând ofensiva fără întrerupere ziua și noaptea, trupele române, în strânsă cooperare cu tanchiștii sovietici, au reușit să elibereze mai multe localități, printre care și orașul Törtel¹⁶. Luptele purtate în zona acestui oraș au avut un caracter înverșunat. În cadrul lor, ostașii români au dovedit încă o dată buna lor pregătire, pricepere și inițiativă în executarea unor acțiuni suplimentare și ingenioase.

Continuând cu aceeași vigoare acțiunile ofensive, trupele române au obținut noi și însemnate succese. Ele și-au adus contribuția la zdrobirea rezistențelor inamice din raioanele Abony și Cegléd, fapt ce a determinat căderea celor două localități, care constituiau centre puternice ale apărării inamicului pe direcția capitalei maghiare.

În această situație, comandamentul hitlerist a luat măsuri grabnice în vederea stăvilirii ofensivei trupelor sovietice și române spre Budapesta. La nord-vest de localitățile Abony și Cegléd, el a organizat un nou aliniament de rezistență, pe care l-a întărit cu rezerve aduse din altă parte a

¹⁶ Arh. M.F.A.-M.S.U.M., dos. 1/10, f. 24.

frontului. Astfel, rezistența inamicului din fața trupelor române devenea tot mai înverșunată, fiind combinată cu numeroase riposte ofensive. În raport cu situația creată, Corpul 7 român a primit ordin să se oprească temporar, să consolideze aliniamentul atins¹⁷ și să se pregătească în vederea reluării ofensivei. Măsura luată a fost judicioasă. Consolidarea aliniamentului a dat posibilitate trupelor române să zdrobească numeroasele și puternicele atacuri ale inamicului, menținând ferm pozițiile cucerite. Pentru vitejia și elanul cu care au respins și nimicuit contraatacurile date de forțe inamice mult superioare din punct de vedere numeric, într-o scrisoare trimisă comandantului Corpului 7 armată, generalul-colonel Sumilov, comandantul Armatei 7 de gardă sovietice, a felicitat trupele române. „Vă rog — scria generalul sovietic — să transmiteți generalilor, ofițerilor, subofițerilor și soldaților mulțumirile mele pentru lupta dusă în ultimele zile pentru respingerea atacurilor ocupanților germano-maghiari”¹⁸.

În timp ce trupele sovietice și române făceau pregătiri intense în vederea reluării ofensivei, inamicul a organizat un puternic sistem de apărare, compus din două fișii, transformând localitățile din zonă în noduri de rezistență. Totodată s-au luat măsuri de amenajare a fișiei a treia, iar în adâncime se pregătea cu febrilitate „linia Atila”. Pe primele două fișii acționau diviziile 24 tancuri germană, 20 infanterie și 8 infanterie rezervă ungare. În adâncimea dispozitivului se aflau rezerve echivalente cu efectivul aproximativ a două divizii de infanterie și una de tancuri, dispuse în raionul Budapesta.

Pentru ducerea cu succes a unei ofensive împotriva apărării inamice temeinic amenajate genistic, era nevoie ca acțiunile infanteriei să fie sprijinite nemijlocit de tancuri. Aflându-se pe direcția loviturii principale a Armatei 7 sovietice, comandantul acesteia a întărit Corpul 7 român cu Corpul 2 mecanizat de gardă sovietic. După stabilirea detaliilor de cooperare¹⁹ și realizarea dispozitivului ofensiv, trupele sovietice și române au pornit la asaltarea primei poziții. Cu sprijinul puternic al tancurilor sovietice, diviziile 9 cavalerie și 19 infanterie, aflate în primul eșalon, au rupt, încă din prima jumătate a zilei de 11 noiembrie, poziția întâi, au respins ripostele inamicului și au pătruns în adâncimea dispozitivului acestuia.

În zilele următoare, Corpul 7 armată a continuat ofensiva cu succes sporit, a rupt a doua fișie, a zdrobit rezistențele înverșunate opuse succesiv de inamic, ajungând către sfârșitul lunii noiembrie în fața primei fișii exterioare de apărare a Budapestei. S-a încheiat astfel prima etapă a participării trupelor române la luptele pentru eliberarea capitalei maghiare. Prin acțiuni energice și ingenioase desfășurate neobosit, în condiții climaterice grele, înfruntând un inamic înverșunat, experimentat și viclean, ostașii Corpului român au pătruns prin lupte aproximativ 100 km în adâncimea dispozitivului inamic, au rupt două aliniamente puternic orga-

¹⁷ Arh. M.F.A.-M.St.M., do. 224 5, f. 19.

¹⁸ Ibidem, f. 29.

¹⁹ Ibidem, f. 31.

nizate, ajungînd în fața centurii exterioare de apărare a Budapestei concomitent cu marile unități sovietice vecine²⁰.

În a doua etapă a luptelor pentru eliberarea Budapestei, Corpul 7 român a desfășurat acțiuni energice pentru ruperea sistemului fortificat de apărare exterioară a orașului. Prin poziția sa strategică, prin importanța sa politică și economică, Budapesta ocupa un loc central în planurile comandamentului hitlerist privind sectorul de sud al frontului sovietogerman. Pentru menținerea acestui bastion a fost creat din timp un puternic sistem fortificat, bazat pe trei centuri de apărare, care cuprindeau numeroase lucrări de fortificații, tranșee, cîmpuri de mine, rețele de sîrmă etc. Localitățile, pădurile, canalele au fost organizate în noduri și puncte de rezistență.

Ruperea unei asemenea apărări necesita o pregătire minuțioasă, multilaterală, pe care comandamentele și trupele române au executat-o în primele zile ale lunii decembrie. Pregătirile fiind terminate, în dimineața zilei de 5 decembrie, după o masivă pregătire de artilerie, trupele române și sovietice au trecut la asaltul fortificațiilor Budapestei. Inamicul rezista cu desperare, hotărît să nu cedeze nici o palmă de pămînt. Luptele au căpătat un caracter deosebit de înverșunat.

Animați de dreptatea cauzei pentru care își vărsau sîngele, ostașii români s-au avîntat în luptă, au asaltat primele tranșee, au pătruns pînă în seara zilei pe o adîncime de 3 km, iar în zilele următoare au continuat fără răgaz ofensiva, respingînd toate contraatacurile inamice. O dată cu cucerirea masivului păduros Gödöllő puternic fortificat, Corpul 7 român a rupt în zona sa de acțiune prima fișie de apărare a Budapestei. După consolidarea aliniamentului atins, trupele române au continuat ofensiva, pentru a ajunge pe aliniamentul localităților Cinkota, Rákosliget, Rákospesaba, care constituiau puncte principale ale rezistenței trupelor fasciste pe căile de acces spre Budapesta. Prin lupte violente, luptătorii români au asaltat rînd pe rînd și au lichidat rezistențele inamice, au eliberat localitățile menționate și au ajuns, în ultimele zile ale lunii decembrie, în fața centurii de apărare de la periferia Budapestei.

Anul nou a găsit pe vitejii ostași români în plină ofensivă la porțile capitalei maghiare. Străbătuseră un drum glorios de lupte și de victorii de pe malurile Tisei pînă sub zidurile Budapestei. Îi așteptau lupte și mai grele duse în plină iarnă, în interiorul unui mare oraș pe care inamicul îl transformase într-un adevărat reduct. Cu elan nestăvilit și dîrzenie, ostașii noștri se pregăteau intens pentru asaltul hotărît.

Însuflețiți de cauza nobilă pentru care luptau, de succesele obținute de masele populare din țară în lupta pentru libertate și pămînt, de chemările partidului comunist, ostașii noștri erau gata să lupte cu toată dîrzenia pentru nimicirea forțelor inamice din interiorul Budapestei.

Cu multă bucurie au primit ostașii Corpului 7 armată chemarea intitulată *Curînt către ostași*, publicată în ziarul „Scinteia” la sfîrșitul lunii decembrie 1944, în care se menționa că „urarea ce o trimitem ostașilor în acest prag de An nou este aceea pe care țara întregă le-o trimite.

²⁰ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 224 6, f. 57.

Încredere și virtușenie ca anul 1915 să vă încunună cu gloria victoriei depline și pacea cucerită prin lupte, să vă îndrepte pașii către ogoarele și vetrele dragi din țara liberă, independentă și democrație, în care armata să fie armata poporului”.

Înainte de a intra în oraș, comandantul Corpului de armată român a dat un ordin special, în care se spunea : „Prin lupte grele și cu sacrificii sîngeroase, unitățile Corpului 7 armată au ajuns în marginea Budapestei și de pe acum au început să pătrundă în inima orașului... Cer trupelor Corpului 7 armată să se bată cu îndirjire pentru a învinge, dar pretind în același timp să se poarte loial, cu demnitate și omenie, pentru a nu micșora cu nimic măreția victoriei obținute”²¹. Ordinul cerea ostașilor să aibă o grijă deosebită față de viața, liniștea și avutul populației civile, față de monumentele, obiectele de artă, instituțiile culturale, obiectivele de interes public etc.

În zorii primei zile a anului 1945, trupele române au trecut la ofensivă, cucerind primele porțiuni din marele oraș²². În cursul acestor acțiuni, printre alți ostași a căzut eroinic la datorie și sergentul sanitar Elena Chiriță. Înrolată voluntar, tînăra luptătoare a participat la numeroase acțiuni din Banat pînă la Budapesta. Rănită grav de un proiectil, și-a încordat ultimele puteri, îndemnînd ostașii : „Înainte, băieți !”, și a căzut apoi fără cunoștință. A fost transportată la un spital din țară, unde a încetat din viață datorită rănilor grave primite în luptele de pe străzile Budapestei.

Timp de 15 zile, ostașii Corpului român au dus lupte înverșunate în interiorul orașului. Fiecare stradă, fiecare casă a fost martora eroismului lor legendar. Pas cu pas, prin grele lupte de stradă desfășurate fără încetare ziua și noaptea, ei au cucerit peste 1 000 de blocuri și case, printre care obiective de o deosebită importanță în sistemul apărării orașului, ca : Poșta centrală, Cazarma „Franz Joseph”, Facultatea de medicină veterinară, Fabrica de cauciuc, Gara de Est²³ etc., au nimicit rezistențele fasciste de pe un mare număr de străzi și bulevarde, au străbătut în interiorul orașului peste 10 km, ajungînd în seara zilei de 15 ianuarie 1945 la mai puțin de 2 km de Dunăre. Cu aceasta, Corpul 7 armată română și-a încheiat participarea la acțiunile pentru eliberarea Budapestei. El primise o nouă misiune în Cehoslovacia, unde s-a deplasat în zilele următoare²⁴.

În cele 80 de zile și de nopți de participare a Corpului 7 armată român la operația Budapesta, trupele sale au pătruns prin lupte grele aproape 135 km în adîncimea dispozitivului inamic, au eliberat peste 50 de localități, pricinuind forțelor fasciste pierderi importante atît în oameni, cît și în tehnică de luptă. Numai în timpul luptelor desfășurate pentru ruperea fortificațiilor Budapestei și în interiorul orașului, Corpul român a capturat 6 522 de prizonieri și 310 autovehicule.

²¹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 224 7, f. 5 și 6.

²² Ibidem. dos. 1 12, f. 1-3, 9, 11, 24, 68.

²³ Ibidem, f. 95.

²⁴ General-colonel în rezervă Nicolae Șova, *80 de zile de lupte pentru eliberarea Budapestei de sub jugul fascist*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, 1965/1, p. 113.

În cursul grelelor lupte desfășurate de la Tisa pînă în centrul capitalei maghiare, rîndurile lui s-au rărit cu aproape 11 000 de luptători (morți și răniți)²⁵ din cei 36 348 de oameni cît avea la începutul acțiunilor de la vest de Tisa. Sîngele eroilor căzuți în luptele pentru eliberarea Budapestei, ea și în alte părți ale teritoriului ungar, reprezintă o parte însemnată a contribuției aduse de țara noastră la înfrîngerea fascismului.

Cinstind memoria ostașilor români, oamenii muncii din Budapesta au amenajat și îngrijesc cînitirul de la Rákosliget, în care odihnesc osemintele celor căzuți în luptele purtate în zona respectivă.

În timp ce Corpul 7 armată a participat la eliberarea Budapestei, trupele Armatei 4 române, continuînd urmărirea inamicului spre nord-vest, au ajuns, la sfîrșitul lunii octombrie, pe cursul superior al Tisei. După consolidarea aliniamentului atins, în cadrul acțiunii de forțare a Tisei de către Armata 40 sovietică, marile unități din compunerea Armatei 4 române au primit inițial misiunea de a angaja forțele fasciste pe care le aveau în față, de a executa treceri demonstrative în mai multe puncte în scopul de a atrage și a angaja în luptă în fișa lor cît mai numeroase forțe inamice. Prin aceasta, trupele noastre au ușurat acțiunea de forțare executată de Armata 40 sovietică. În situația favorabilă creată în timpul luptei, Armata 4 română și-a trecut forțele în capul de pod și a început asaltarea rezistențelor inamice din fața dispozitivului ei.

Hotărîte să lichideze capul de pod din zona Tiszalök, forțele fasciste au făcut eforturi desperate. Toate contraatacurile lor însă au fost zdrobite. Către mijlocul lunii noiembrie, trupele noastre au consolidat și au lărgit mereu acest cap de pod. Totodată, în ziua de 19 noiembrie, Divizia 18 infanterie, printr-o acțiune ingenioasă executată prin surprindere, a realizat un cap de pod în zona Venczello, iar în zilele următoare l-a lărgit și l-a adîncit. Repetatele contraatacuri date cu forțe mult superioare numericește de către inamic au copleșit pe apărătorii noștri, silindu-i să se replieze la sud de riu.

Concomitent, trupele Corpului 6 armată român au continuat ofensiva, au reușit să pătrundă spre nord-vest și să iasă pe cursul inferior al rîului Hernad. Acțiunile lor desfășurate în această zonă în a doua parte a lunii noiembrie au dat posibilitate Corpului 2 armată să forțeze Tisa și să silească trupele inamice să se retragă pe Bodrog. O dată cu trecerea forțelor principale ale Armatei 4 de la vest de Tisa s-a încheiat o etapă importantă a luptelor duse de trupele române în partea de nord-est a Ungariei.

Înfrînte pe Tisa, forțele fasciste au încercat să stăvilească ofensiva trupelor române și sovietice pe un aliniament de apărare, care se sprijinea pe masivii muntoși Hegyálya, Bükk și Matra, barînd căile de acces spre Cehoslovacia.

Către sfîrșitul lunii noiembrie și în prima jumătate a lunii decembrie, trupele Armatei 4 române, în strînsă cooperare cu Armata 40 sovietică, au dus lupte grele pentru zdrobirea forțelor inamice din masivul Hegyálya și cucerirea acestuia. Pentru desfășurarea cu succes a acțiunii ofensive,

²⁵ Arh. M.F.A.-M.S.I.M., dos. 732/1, cap. 2.

comandamentul Armatei 4 și-a regrupat forțele și a destinat atacului principal 5 din cele 8 divizii de care dispunea. După o puternică pregătire de artilerie, în dimineața zilei de 29 noiembrie, infanteria a pornit la atac, reușind pînă în seara aceleiași zile să rupă apărarea inamicului și să pătrundă în adîncimea ei. În zilele următoare, diviziile române au dus lupte înverșunate pe Valea Hernádului, înfrîngînd pas cu pas rezistențele inamice. Oprite temporar pentru a consolida succesul obținut, ele au reluat ofensiva în dimineața zilei de 10 decembrie, au rupt dispozitivul de apărare al forțelor fasciste, au zdrobit numeroasele lor contraatacuri și au pătruns de-a lungul comunicației de pe malul drept al Hernádului. Amenințate cu încercuirea, trupele inamice aflate în masivul Hegyálya au fost nevoite să se retragă, urmărite îndeaproape de forțele române și sovietice. Pînă în seara zilei de 17 decembrie, întreg acest masiv muntos a fost curățat de inamic. După ce au trecut la vest de Hernád, trupele Armatei 4 au continuat urmărirea și au depășit în mai multe sectoare frontiera ungaro-ceshlovacă. Prin atacuri impetuoase și fără răgaz, prin manevre îndrăznețe, trupele române au sfărîmat în fișia lor rezistențele dușmane din masivul Hegyálya, deschizînd pe această direcție drumul spre Cehoslovacia. Eforturile depuse și rezultatele obținute de luptătorii români au fost apreciate elogios de către comandantul Frontului 2 ucrainean, mareșalul Uniunii Sovietice, R. I. Malinovski, care, la 27 decembrie 1944, a transmis mulțumiri comandantului și ostașilor Armatei 4 române ²⁶.

Lupte înverșunate a purtat Corpul 4 armată român pentru cucerirea masivului muntos Bükk. Declanșată în dimineața zilei de 23 noiembrie, ofensiva trupelor române, conjugată cu a celor sovietice, a dus la nimicirea rezistențelor aflate în partea de est a acestui masiv muntos. Un caracter deosebit de înverșunat au avut luptele purtate pentru cucerirea înălțimii cu cota 718. Vitejii vînători din diviziile române 2 și 3 munte au asaltat fără răgaz pozițiile inamicului, au reușit să pătrundă pe ambele părți și să învăluiească pînă în ziua de 3 decembrie gruparea hitleristă de pe înălțimea cu cota 718. Numai puțini hitleriști au scăpat cu fuga, retrăgîndu-se spre vest. Amplasate pe crestele care acopereau spre est șoseaua Miskolc-Eger, trupele fasciste au organizat un aliniament de apărare. După o scurtă regrupare, trupele Corpului 4 armată român au reluat ofensiva și, în ziua de 12 decembrie, au interceptat șoseaua Miskolc-Eger.

Continuînd cu vigoare ofensiva, vînătorii de munte au pătruns în partea cea mai înaltă a masivului și, prin lupte grele, au reușit în ziua de 15 decembrie să cucerească înălțimea Balvány, cu cota 957. Prin acțiuni energice, cele două divizii de vînători de munte români au curățat, în fișia lor de ofensivă, Munții Bükk, trecînd pe teritoriul cehoslovac.

În timp ce trupele Corpului 4 armată au zdrobit rezistențele inamice din Munții Bükk, Divizia „Tudor Vladimirescu-Debrețin”, încadrată în Armata 53 sovietică, a luptat pentru cucerirea masivului muntos Matra. După o puternică pregătire de artilerie, ostașii acestei divizii au trecut la atac în dimineața zilei de 20 decembrie. Prin acțiuni impetuoase

²⁶ Arh. N.F.A.-M.St.M., dos. 732 1, cap. 4, f. 29.

și manevre îndrăznețe, ei au reușit pînă în seara zilei să cucerească creasta cu cota 1 010, cel mai înalt vîrf din Munții Matra. Continuînd ofensiva cu elan sporit, divizia română a desăvîrșit prin lupte grele cucerirea Munților Matra. Apoi a continuat înaintarea către nord și, printr-un reușit atac executat prin suprindere, în noaptea de 25 spre 26 decembrie a eliberat orașul Sálgotarján, important centru minier și nod de comunicații.

În urma acțiunilor desfășurate în partea de nord-est a Ungariei în ianuarie 1945, întreaga armată română acționa pe teritoriul cehoslovac.

Luptele purtate pe teritoriul Ungariei și rezultatele lor au avut o mare însemnătate politică și militară. Ele au dat peste cap planurile comandamentului hitlerist de a-și menține pozițiile pe teritoriul ungar. Prin eliberarea Budapestei a fost deschisă direcția strategică către Viena și sud-estul Germaniei hitleriste. Aruncarea forțelor fasciste în partea muntoasă din nord-estul Ungariei, cucerirea Munților Hegyálya, Bükk și Matra au deschis calea trupelor sovietice și române spre Cehoslovacia.

Victoriile militare obținute pe teritoriul ungar au avut importanțe consecințe pe plan politic și economic. Rezultatul politic cel mai important a fost eliberarea poporului maghiar de sub tirania fascistă. Prin ieșirea Ungariei din război, Germania a pierdut un însemnat rezervor de subzistență și de materii prime de mare importanță pentru continuarea războiului.

În obținerea acestei victorii, forțele române au participat cu 17 divizii de infanterie și cavalerie, un corp aerian (cuprinzînd și 2 brigăzi de artilerie antiaeriană), o brigadă de căi ferate și numeroase alte unități și formațiuni militare, însumînd un efectiv de peste 210 000 de oameni.

Luptînd umăr la umăr cu armatele sovietice, trupele române au desfășurat pe teritoriul ungar 7 operații și 81 de lupte importante, au cucerit 3 masivi muntoși (Hegyálya, Bükk și Matra), au forțat 4 cursuri mari de apă (Tisa, Badrogul, Hernádul și Ipelul), au pătruns 250—300 km în adîncimea dispozitivului inamic și au eliberat 1 237 de localități, dintre care 14 orașe. Ele au provocat inamicului pierderi care se cifrează la peste 30 000 de oameni (prizonieri și morți), la care se adaugă numeroși răniți și morți pe care inamicul a reușit să-i ridice de pe cîmpul de luptă. Totodată, forțele române au capturat, distrus sau avariat o mare cantitate de tehnică de luptă inamică.

În luptele purtate pe teritoriul Ungariei, armata română a dat un greu tribut de sînge, pierderile sale cifrîndu-se la peste 42 000 de morți, răniți și dispăruți. Pătrunși de scopurile nobile ale războiului, ostașii români au săvîrșit mărețe fapte de arme, care vor rămîne mereu vii în amintirea poporului român. Ei au avut o comportare demnă și prietenească față de populația pașnică maghiară, pe care au sprijinit-o prin forme și mijloace diferite. Sinistrații de război au fost ajutați cu hrană, iar pe unii cetățeni suferinzi cu consultații, tratamente și intervenții chirurgicale. Unitățile române au ajutat la deschiderea imediată a școlilor și a instituțiilor culturale.

La rîndul lor, numeroși oameni ai muncii maghiari au dat sprijin trupelor române, furnizîndu-le informații despre inamic, contribuind la repararea unor drumuri și poduri distruse de fasciști sau ajutînd la amenajarea unor poziții în adîncimea spatelui frontului.

În amintirea și spre cinstirea ostașilor români căzuți pe teritoriul ungar, populația maghiară a ridicat monumente în orașele Debrețin, Miskolc, Győr, Nyiregyháza și în alte localități.

În luptele duse în Ungaria, unitățile și marile unități române și-au acoperit de glorie nepieritoare drapelele de luptă, înscriind o pagină glorioasă în letopisețul participării active, prin toate forțele și mijloacele, a poporului român la lupta împotriva fascismului.

ACȚIUNILE DE LUPTĂ DUSE DE TRUPELE ROMÂNE PE TERITORIUL CEHOSLOVACIEI *

(18 DECEMBRIE 1944 12 MAI 1945)

DE

Lt.-col. I. C. PETRE

În ultima decadă a lunii decembrie 1944, marile unități sovietice și române de la dreapta Frontului 2 ucrainean, după ce au zdrobit rezistența trupelor hitleriste din nordul Ungariei în bătăliile de pe valea Hernadului și din Munții Bükk, urmărind inamicul, au pătruns pe teritoriul Cehoslovaciei. Pentru armata română a început ultima și cea mai lungă perioadă din participarea ei la războiul antihitlerist. Modul strălucit în care și-au îndeplinit misiunile, felul în care a fost organizată și realizată cooperarea cu marile unități și unități sovietice, atitudinea prietenoasă față de populația cehoslovacă, dârzenia, bărbăția, spiritul de sacrificiu cu care au înfruntat pe inamic au scos în evidență capacitatea organizatorică și de comandament a statelor-majore și comandanților, tăria morală și fizică a luptătorilor români, înțelegerea de către aceștia a cauzei nobile pentru care luptau.

La operațiile din Cehoslovacia, armata română a luat parte cu 16 divizii, încadrate în două armate — Armatele 1 și 4 — un corp aerian, o divizie de artilerie antiaeriană, o brigadă de căi ferate, un regiment de tancuri și alte numeroase unități și formații corp aparte, care au totalizat un efectiv de peste 248 000 de oameni.

După încadrarea lor în marile operații strategice în care a fost angajată aripa dreaptă a Frontului 2 ucrainean, acțiunile unităților române pe teritoriul Cehoslovaciei — desfășurate în strânsă cooperare cu cele sovietice — cuprind mai multe etape. În prima etapă, cuprinsă între 18 decembrie 1944 și 12 ianuarie 1945 — care se înscrie în cadrul operației

* Despre această problemă au mai scris : colonelul I. Cupșa și alții în lucrarea *Contribuția României la războiul antihitlerist*, Edit. militară, București, 1958, p. 388—522 ; Vl. Zaharescu, *Participarea României la războiul antihitlerist*. În „Studii”, 1964, nr. 4, p. 806 ; colonel Tuțu Dumitru, *La préparation et la réalisation de l'insurrection armée d'août 1944. La participation de la Roumanie à la guerre antihitlerienne*, în „Revue roumaine d'histoire”, tome III, 1964, f. 378—379. Vezi și „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1965, nr. 2. p. 65—144.

Budapesta —, armata română a acționat în zona fortificată de la granița ungaro-ceslovacă, reușind să sfărîme apărarea inamicului și să înfrîngă contraatacurile furibunde ale acestuia; în etapa următoare, de la 12 ianuarie 1945 și pînă la 25 martie, armata română, acționînd în cadrul mării ofensive din iarna anului 1945, a străbătut prin lupte grele teritoriul Cehoslovaciei pînă la riul Hron; în etapa a treia (luna aprilie pînă la 12 mai 1945), ostașii români au forțat riul Hron și au înaintat impetuos, ajungînd la circa 80 de km de capitala Cehoslovaciei. Acțiunile din această etapă s-au încadrat în operațiile Viena și Praga.

Potrivit desfășurării luptelor din fișile lor de ofensivă, unitățile române au pătruns succesiv pe teritoriul Cehoslovaciei: la 18 decembrie 1944 unitățile Armatei 4 române, la sfîrșitul aceleiași luni trupele Corpului 4 armată și Divizia „Tudor Vladimirescu” (încadrată în Corpul 49 sovietic), iar în a doua jumătate a lunii ianuarie 1945 Corpul 7 armată român, care luptase în Ungaria pentru eliberarea Budapestei, și Divizia 10 infanterie, care venea din țară. Primele acțiuni duse de trupele române pe teritoriul cehoslovac au vizat ruperea sistemului de fortificații de la granița ungaro-ceslovacă și cucerirea unor poziții favorabile desfășurării operațiilor ulterioare.

În fișa de ofensivă a Armatei 4 române (Corpurile 2 și 6 armată), inamicul¹ amenajase cu lucrări genistice dezvoltate aliniamente fortificate, permanente și de campanie, la adăpostul obstacolelor naturale, și întărise puternic localitățile Seňa, Perin, Buzica și Turna, care formau principalele noduri ale apărării trupelor fasciste. Inamicul era hotărît să opună o rezistență înverșunată, executînd puternice contraatacuri în zonele în care trupele noastre pătrundeau în poziția lui².

Lupte violente s-au dat în cursul zilelor de 18—20 decembrie 1944 de către Diviziile 3, 6 și 19 infanterie (din Corpul 6 armată) pentru cucerirea localităților Buzica și Turna³. Învăluite pe ambele flancuri și asaltate de ostașii români, trupele fasciste au fost silit să părăsească satele⁴ și să se retragă pe înălțimile de la sud de Košice.

Concomitent, Divizia 1 cavalerie, din același corp de armată, angajase lupte la fel de îndrjite în fața localității Seňa. Ostașii acestei divizii au atacat viguros, au înfrînt rezistența inamicului și au eliberat localitatea. Astfel, după două zile de lupte, apărarea trupelor fasciste de la sud de canalul Turna-Ida a fost ruptă în întreaga fișie de ofensivă a Corpului 6 armată, inamicul fiind silit să se retragă la nord de canal⁵.

¹ Diviziile 8, 15 infanterie și 4 munte, două batalioane din Regimentele 1 și 2 schiori și un batalion din Regimentul 2 asalt independent germanic; Brigăzile 1 și 2 munte, Diviziile 2 și 24 infanterie ungare și numeroase unități și subunități speciale: 50 de tancuri și autotunuri (Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 3/14, f. 149, 468).

² Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 3/14, f. 465.

³ Ibidem, dos. 304/7, f. 49.

⁴ Ibidem, f. 51.

⁵ Ibidem, dos. 3/14, f. 166.

În aceeași perioadă (18—22 decembrie), unitățile Corpului 2, care constituiau gruparea principală a armatei, au dus lupte ofensive pe direcția Rožňava. În sistemul de apărare al trupelor fasciste, nodul principal de rezistență — în fișia de ofensivă a corpului român — era amenajat pe localitatea Jablonov, important centru de comunicații, care include acce-sul spre Rožňava. Bravii luptători din Diviziile 11 și 21 infanterie, cu sprijinul unei puternice grupări de artilerie, au nimicir prin lupte violente, în zilele de 18—20 decembrie, gruparea fascistă care rezista în zonă și pe localitatea Jablonov⁶, pe care au eliberat-o casă cu casă, și au pătruns peste 5 km în adîncimea apărării inamicului, ajungînd în fața pantelor de sud ale podișului împădurit Silická.

În scopul menținerii importantelor noduri de comunicație Košice și Rožňava, al nimicirii trupelor române pătrunse la nord de valea Turna și al tăierii legăturii dintre Fronturile 2 și 4 ucrainene, comandamentul hitlerist și-a întărit apărarea din această zonă, a concentrat puternice forțe de infanterie și tancuri, iar în ziua de 23 decembrie a executat o contralovitură puternică între Turna și Jablonov. Eforturile sale au fost îndreptate în lungul comunicațiilor Košice-Buzica și Rožňava-Jablonov, vizînd ieșirea în valea Hernandului. Loviturile repetate date de hitleriști, încercările acestora de a-și deschide drum spre sud prin fișia de apărare a Armatei 4 române au fost respinse. Istovit de eforturile zadarnice și de marile pierderi suferite, inamicul a fost silit, la 28 decembrie, să renunțe la ofensivă.

În vreme ce unitățile Armatei 4 române înfrîngeau inamicul din zona Turna, Corpul 4 armată română, comandat de generalul Ion Boițeanu (Diviziile 2 și 3 munte), după ce traversase prin lupte grele Munții Bükk⁷ din nordul Ungariei, continuînd atacurile, în ziua de 26 decembrie a trecut pe teritoriul cehoslovac⁸. Învîgînd piedicile impuse de apărarea înverșunată a inamicului și de teren, vînătorii de munte au înaintat pînă în seara zilei de 31 decembrie aproximativ 30 km, apropiindu-se de riul Ipel'. Divizia 2 munte a eliberat pînă în seara zilei de 31 decembrie localitatea Ipolytarnóc⁹, iar în noaptea de 31 decembrie 1944 spre 1 ianuarie 1945, acționînd prin surprindere și folosînd cu iscusință mijloace improvizate, a reușit să treacă Ipelul și să cucerească un cap de pod la vest de rîu, pe care pînă în seara zilei l-a lărgit și l-a adîncit¹⁰.

Timp de 10 zile trupele sovietice și române au dat lupte grele pe malul nord-vestic al Ipelului; vînătorii de munte români, învîgînd rezistența opusă de inamic, au reușit să pătrundă în masivul păduros de la vest de Veliká și să cucerească în ziua de 4 ianuarie această localitate¹¹. În ziua de 10 ianuarie, prin luptele sîngeroase ce s-au dat în zona localității Jelsovec, puternic nod al apărării inamice, a fost eliberată această localitate¹². În strînsă cooperare cu unitățile române, forțele sovietice de la

⁶ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 298/4, f. 393.

⁷ Vezi revista de față, articolul semnat de colonel A. Petri.

⁸ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 298/4, f. 408—409.

⁹ Ibidem, dos. 217/7, f. 197—198.

¹⁰ Ibidem, dos. 332/9, f. 2.

¹¹ Ibidem, dos. 333/5, f. 12.

¹² Ibidem, dos. 217/8, f. 63—64.

dreapta Corpului 4 armată român s-au apropiat de orașul Lučenec, iar cele de la stînga au ajuns pe comunicația Závada-Halič. S-au creat astfel condiții favorabile pentru eliberarea Lučenecului, important nod de comunicații și puternic punct de rezistență în sistemul defensiv al hitleriștilor în sud-estul Cehoslovaciei.

La acțiunile ofensive din zona de frontieră ungaro-cehoslovacă a luat parte și Divizia de voluntari români „Tudor Vladimirescu”. Încadrată în Corpul 49 sovietic, marea unitate românească, după ce a participat la luptele pentru eliberarea orașului Sálgotarján, a urmărit trupele fasciste înfrînte și, în ziua de 1 ianuarie 1945, a ajuns la râul Ipel¹³. Împreună cu Diviziile 110 infanterie și 1 desant aero sovietice, divizia română a pornit la atac în ziua de 2 ianuarie, reușind să rupă poziția inamicului în fișa ei de ofensivă și să pătrundă prin lupte grele, în primele zile ale lunii ianuarie 1945, peste 15 km pe teritoriul Cehoslovaciei. În luptele din acest interval de timp s-au remarcat în special militarii Regimentului 1 infanterie, care au cucerit localitatea Vel. Zlievce¹⁴.

Prin acțiunile de luptă duse în zona frontierei ungaro-cehoslovace în perioada 18 decembrie 1944—10 ianuarie 1945, trupele române au zdrobit rezistențele opuse succesiv de inamic, au mobilizat puternice forțe ale acestuia și au contribuit la cucerirea unui teritoriu care a devenit o zonă favorabilă pentru trecerea la o nouă ofensivă.

În cadrul mării ofensive strategice desfășurate pe frontul de est¹⁵ în cursul lunii ianuarie 1945, trupele de la aripa dreaptă a Frontului 2 ucrainean au avut misiunea să lichideze rezistențele hitleriste din zonele lor de acțiune și să iasă pe cursul mijlociu al râului Hron. Îndeplinirea acestei misiuni s-a făcut în două etape: prima etapă (ianuarie 1945) cuprinde operațiile Rožňava, la care a participat Armata 4 română, și de la Lučenec, la care a participat inițial Corpul 4 armată român, iar spre finalul acesteia întreaga Armată 1 română; etapa a doua (8 februarie — 25 martie 1945) cuprinde operația din zona Zvolen, Banská Bystrica, la care a participat Armata 4 română, și operația din Munții Javorina, la care a participat Armata 1 română.

În primele zile ale lunii ianuarie 1945, unitățile Armatei 4 române au executat pregătiri intense. Conform hotărîrii comandantului Frontului 2 ucrainean, Armata 4 română și Armata 40 sovietică (în total 6 divizii române și 5 sovietice) aveau misiunea să rupă apărarea inamicului

¹³ Arh. M.F.A.-M.St.M, dos. 315 8, f. 140.

¹⁴ Ibidem, dos. 315 8, f. 189.

¹⁵ Pe baza hotărîrii Comandamentului suprem sovietic, în ianuarie 1945, s-a desfășurat pe frontul de est o mare ofensivă strategică, în scopul nimicirii marilor grupări de forțe hitleriste din Prusia orientală și din Polonia și deschiderii drumului spre capitala Germaniei. Ofensiva a fost susținută în principal de forțele sovietice dintre Marea Baltică și Carpați. Sarcina lichidării grupării hitleriste din estul Cehoslovaciei a fost încredințată Frontului 4 ucrainean și trupelor sovietice și române de la aripa dreaptă a Frontului 2 ucrainean. Vezi *История Великой Отечественной войны Советского Союза, 1941—1945*, vol. V, Moscova, 1963, p. 300.

din masivii muntoși împăduriți Silická și Plešivec, apoi să dezvolte ofensiva spre nord-vest și să iasă în valea cursului superior al râului Hron. Armata 4 sovietică urma să dea lovitura principală cu Corpul 51 pe direcția Dobšiná; în compunerea grupării sale de izbire intrau 3 divizii sovietice (6, 42 și 232 infanterie) și 2 divizii române (3 infanterie și 8 cavalerie).

Armata 4 română urma să dea lovitura principală cu Corpul 6 armată (compus la această dată din Diviziile 6, 18 și 21 infanterie) în direcția Jablonoș, Rožňava. Pe restul frontului armatei, Corpul 2 armată (care la acea dată avea în compunere Divizia 9 infanterie română și Sectorul 54 fortificații sovietic)¹⁶ trebuia să rămână inițial în apărare.

În fișa de ofensivă a Armatei 4 române se găseau trupe din Armata 8 hitleristă în valoare de aproximativ 3 divizii, însumând un total de circa 14—16 batalioane, dotate cu mult armament automat, sprijinite puternic de artilerie de toate calibrele. Terenul în care urma să-și desfășoare ofensiva Armata 1 era muntos și împădurit, cu pante rezeși și văi adânci, cu comunicații puține, reduse în general la simple poteci pe văi și pe spinările unor creste înguste mărginite de versanți abrupti. La acestea toate se adăugau distrugerile și minările masive făcute de inamic.

În dimineața zilei de 12 ianuarie, la orele 8,17 a început pregătirea de artilerie, care vestea dezlănțuirea ofensivei. Timp de 43 de minute, sute de guri de artilerie au aruncat focul lor nimicitor asupra pozițiilor trupelor hitleriste¹⁷. Învingând rezistența disperată a trupelor fasciste, care, după declarațiile prizonierilor, aveau ordin să reziste pînă la ultimul om, respingînd numeroasele contraatacuri executate de inamic, trupele Corpului 6 armată român, de sub comanda generalului Gheorghiu Gheorghe, au reușit încă din prima zi să cucerească platoul masivului Silická Planina. Lupte de o deosebită violență s-au dat pentru înălțimea 542, care a trecut de mai multe ori din mînă în mînă. Aici s-a remarcat în mod deosebit compania 3 din Regimentul 90 infanterie¹⁸.

Prin eforturi eroice, trupele Diviziei 18 infanterie, luptînd într-un teren extrem de greu, în care infanteria a desfășurat acțiuni numai cu propriile mijloace de luptă apropiată, după 8 zile de acțiuni îndirjite a ajuns la marginea de nord a masivului Silická Planina¹⁹. Concomitent cu acțiunile Corpului 6 armată, trupele de la dreapta Armatei 40 sovietice, prin lupte grele, au rupt apărarea inamicului, răzbind în valea râului Štitník. În cadrul acestora, Divizia 3 infanterie română eliberează în noaptea de 13 spre 14 ianuarie orașul Plešivec²⁰ și podurile peste râul Slaná²¹, iar Divizia 8 cavalerie română a ajuns în valea râului Slaná, care deschidea o nouă direcție de ofensivă spre Rožňava. Aceeași divizie cucereste în zilele următoare localitățile Borová, Silița, Gombasog, Kesovce,

¹⁶ Sectorul 54 fortificații era o mare unitate sovietică de valoarea unei divizii de infanterie. În cursul luptelor desfășurate pe teritoriul cehoslovac a acționat deseori în compunerea Armatei 4 române.

¹⁷ Arh. M.F.A. M.S.U.M., dos. 3/15, f. 461.

¹⁸ Ibidem, dos. 301 8, f. 26.

¹⁹ Ibidem, dos. 3 15, f. 472.

²⁰ Ibidem, dos. 290 8, f. 35—38.

²¹ Ibidem, dos. 3 15, f. 469.

Rekena, Solvec și pătrunde la 29 ianuarie în valea Hronului, în zona Červená Skala ²².

La 20 ianuarie au trecut la ofensivă și trupele Corpului 2 armată român. După trei zile de lupte înverșunate, inamicul a fost silit să cedeze în întreaga fișie a Armatei 4 române, ale cărei trupe au ajuns pînă în seara zilei de 22 ianuarie în apropierea orașului Rožňava ²³. S-au creat astfel condițiile încercării grupării hitleriste din această zonă. Continuînd cu vigoare ofensiva și pe timpul nopții, trupele noastre au atacat concentric gruparea inamică din Rožňava, pe care în parte au nimicit-o și în parte au capturat-o, eliberînd orașul.

În luptele duse pentru eliberarea orașului Rožňava s-au cauzat inamicului pierderi grele. Au fost capturați peste 1 700 de prizonieri ²⁴, comandantul militar al zonei Rožňava cu întregul său stat-major și o mare cantitate de mijloace tehnice de luptă.

În raportul comandantului Armatei 4 române referitor la luptele pentru Rožňava, se arată : „În urma atacului concentric executat de Corpul 6 armată și Corpul 2 armată, atac început la 22 ianuarie ora 8,30 și continuat fără întrerupere asupra inamicului care apăra defileul și localitatea Rožňava, trupele Armatei 4 române au reușit să zdrobească rezistența inamicului și, la 23 ianuarie, ora 1,30, să pătrundă în forță în oraș. La ora 3, localitatea a fost cucerită în întregime după lupte de stradă...” ²⁵.

În urma loviturilor primite, trupele hitleriste au fost silit să se retragă în Munții Tatra Mică și Metalici Slovaci, unde sperau să oprească înaintarea trupelor sovietice și române. În fișa de ofensivă a Armatei 4 române, Diviziile 24 maghiară și 3 munte germană s-au retras pe o poziție organizată din timp în sistem tranșee, avînd numeroase baraje de sîrmă ghimpată și cîmpuri de mine. Poziția inamicului acoperea axul Poprad-Tisovec și era mai puternic întărită în zonele comunicațiilor.

Timpe de trei zile, trupele Armatei 4 române au dat lupte grele pentru ruperea apărării inamicului și interceptarea șoselei Poprad-Tisovec. În acest cadru, Divizia 9 infanterie, comandată de generalul Costin Ionașcu, după contribuția la cucerirea Rožňavei a continuat să atace în lungul comunicației de pe valea Slaná, eliberînd localitățile de pe direcția ei de înaintare. Atacă gruparea inamicului care rezista în raionul Volhov, rupe puternica poziție organizată cu rețele și adăposturi, ocupată din vreme, și cucerește importantul oraș Dobšiná ²⁶, cheie de legătură între comunicațiile de pe văile Hronului și Vahului. Continuînd urmărirea resturilor inamicului, trece peste masivul muntos de la nord-vest de Dobšiná, învinge cu bărbăție și dîrzenie toate greutățile munților și viscolului, iar în seara zilei de 28 ianuarie ajunge la nord de Telgárt.

Înaintînd pe poteci de munte înguste și troienite, numai cu armamentul portativ, ostașii Diviziei 8 cavalerie, comandată de generalul

²² Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 3/15, f. 475, și dos. 326/7, f. 120.

²³ Ibidem, f. 325—326.

²⁴ Ibidem, f. 333.

²⁵ Ibidem, f. 332.

²⁶ Ibidem, dos. 296/4, f. 17.

Fortunescu Hercule, au zdrobit rezistența inamicului din zona vârfului Prislop și au ieșit în valea superioară a Hronului, în zona Telgárt, interceptând șoseaua Poprad-Tisovec. Divizia 3 infanterie a atacat inamicul frontal la sud de Muráň, reușind să elibereze această localitate. Regimentul 27 infanterie a trecut peste munți, prin viscol, prin troiene de zăpadă de peste un metru înălțime ²⁷, și în ziua de 28 ianuarie, împreună cu grupul de cercetare al Diviziei 3, a eliberat orașul Tisovec, puternic apărat de inamic ²⁸.

După ce au pus stăpânire pe șoseaua Telgárt-Tisovec, trupele române, respingând ariergărzile inamicului, au continuat înaintarea, străbătând 50 km în două zile, și au ajuns în seara zilei de 30 ianuarie în fața orașului Brezno, important centru industrial și nod de comunicații pe cursul superior al râului Hron. În după-amiaza zilei de 31 ianuarie și în cursul nopții spre 1 februarie, Divizia 3 a dat lovitura principală pe direcția orașului, iar Diviziile 8 cavalerie și 6 infanterie au lovit puternic flancurile inamicului, atacând pe la nord și sud de oraș. Loviți puternic din trei părți, hitleriștii au fost izgoniți la 1 februarie 1945 pentru totdeauna din oraș. La vest de Brezno, marile unități române au întâlnit un nou aliniament de apărare hitlerist, amenajat din timp și ocupat de efective mari. Pentru ruperea acestuia era nevoie de organizarea unei noi operații.

Prin acțiunile ofensive întreprinse între 12 și 31 ianuarie 1945, unitățile Armatei 4 române au pătruns în adâncimea apărării inamicului aproape 100 km, eliberând un teritoriu cu o suprafață de peste 2 000 km² și cu 160 de localități, printre care și orașele Rožňava, Dobšiná, Tisovec și Brezno, importante noduri de comunicații și centre industriale din Valea Hronului, precum și puternice puncte de rezistență în apărarea inamică ²⁹.

După înfrângerea rezistențelor inamice de pe malul drept al râului Ipel', realizată în prima decadă a lunii ianuarie 1945, Armata 27 sovietică, în a cărei fișie de ofensivă acționa și Corpul 4 armată român, a ajuns la 8 ianuarie în zona orașului Lučenec, important nod de comunicații și puternic punct de rezistență în sistemul defensiv al hitleriștilor. În fața trupelor sovietice și române, inamicul ³⁰ dispunea de o linie de apărare continuă, care trecea pe la sud Lučenec, pantele de la nord de râul Ipel', nord Jelsovec. Comandamentul german spera să interzică pătrunderea unităților sovietice și române la nord de Lučenec.

Față de această situație, comandantul Armatei 27 sovietice a conceput și a hotărât să angajeze cu o parte din forțe gruparea germană din zona Lučenec, atacând orașul frontal, iar cu celelalte forțe s-o învâluie pe la ambele flancuri. Corpul 4 armată român a primit misiunea ca, printr-o manevră largă, executată pe la vest de oraș, să întoarcă apărarea inami-

²⁷ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 293/5, f. 166.

²⁸ Ibidem, dos. 3 15, f. 437.

²⁹ Ibidem, f. 471.

³⁰ Diviziile germane 15, 75 infanterie și 8 vânători, întărite cu artilerie grea (Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 217/8, f. 72-74).

cului ³¹, să dea lovitura principală pe direcția Jelsovec, Maskova, Halič ³², să nimicească forțele inamice din masivul păduros de la vest de Lučenec, ușurând astfel acțiunea trupelor sovietice care atacau pe front.

În dimineața zilei de 12 ianuarie 1945 a început atacul general. Luptele din această zonă au avut loc în condiții de teren și meteorologice deosebit de grele. Văile Maskovei și Jelsovecului erau inundate. Podurile de trecere peste Ipel' fuseseră rupte de revărsarea râului.

După trei zile de lupte crâncene purtate fără răgaz, unitățile Corpului 4 armată au ajuns în seara de 14 ianuarie la marginea de nord a masivului păduros de la vest de Lučenec ³³. Amenințate și pe la est de Corpul 33 sovietic, trupele hitleriste care rezistau în oraș au fost nevoite să-și disperseze forțele pentru a face față situației create. Acest fapt a ușurat efortul unităților Corpului 35 sovietic, care au pătruns în orașul Lučenec. Trupele sovietice și române și-au îndeplinit cu succes misiunea imediată ce li se încredințase.

Pentru a opri înaintarea trupelor române și sovietice spre nord, comandamentul hitlerist a adus în grabă noi unități ³⁴, cu care a întărit apărarea pe care trupele fasciste o organizaseră la sud de localitățile Tomášovce, Halič, Lehota, Pravica și Suhe Brezová. Între 15 și 23 ianuarie, trupele noastre au dus lupte deosebit de înverșunate pentru ruperea acestei fișii de apărare.

În timp ce ostașii Corpului 4 armată român duceau lupte grele pentru eliberarea localităților Maskova și Lehota, marile unități ale Corpului 7 armată român (Diviziile 2, 19 infanterie și 9 cavalerie), care luptaseră pînă la 15 ianuarie în interiorul Budapestei, și Divizia 10 infanterie, care venea din țară, au intrat în dispozitiv alături de Corpul 4 armată. Ambele corpuri au acționat sub ordinea Armatei 1 române ³⁵. Astfel, de la 18 ianuarie 1945, toate marile unități române participante la războiul antihitlerist s-au grupat pe teritoriul cehoslovac, unde au acționat pînă la sfîrșitul victorios al războiului.

Succesele obținute de trupele române, pierderile mari suferite de inamic au determinat comandamentul hitlerist să-și retragă forțele principale pe pantele sud-estice ale masivului muntos Javorina, pe poziții amenajate din timp cu lucrări de campanie și chiar cu unele fortificații permanente, lăsîndu-și în fața Armatei 1 ariergărzi puternice cu scopul de a întîrzia înaintarea unităților noastre pe direcțiile principale ³⁶. În

³¹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 217 8, f. 60 (ordinul de luptă nr. 0013 din 9 ianuarie 1945 al Armatei 27 sovietice). Vezi și *История Великой Отечественной войны Советского Союза*, p. 301.

³² Ibidem, f. 71.

³³ Ibidem, f. 93—94.

³⁴ Diviziile 7 infanterie moto, 4 poliție S.S și Brigada 107 pionieri germane.

³⁵ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 1 12, f. 172—173 (ordinul de luptă nr. 0022 din 22 ianuarie 1945 al Armatei 27 sovietice, transmis prin generalul Sumilov).

³⁶ Prin păstrarea masivului muntos Javorina, inamicul avea posibilitatea interzicerii unei pătrunderi a trupelor sovietice și române de la est la vest spre cursul mijlociu al râului Hron, respectiv spre raionul Zvolen. Tot de aici se putea dezlănțui o contralovitură spre sud, în flancul și spatele forțelor sovietice și române ce acționau la Budapesta și pe Hronul inferior. Din aceste considerente a rezultat pentru comandaamentele sovietic și român necesitatea stringentă a cuceririi masivului Javorina.

fața acestei situații, corpurile de armată române au trecut imediat la acțiune.

Înfrângînd rezistențele inamice, opuse de ariergărzi sprijinite de multă artilerie, învingînd greutățile impuse de teren și de asprimea iernii, unitățile Armatei 1 române au eliberat pînă în seara zilei de 24 ianuarie orașul Halič și satele Maskova, Lehota, Lupoc, Pravrea, cucerind aproape în întregime masivul păduros Lysec și amenințînd comunicația Ábelová-Sula.

Luptele din zilele de 1—6 februarie au arătat că forțele sovietice și române ajunseseră în fața unui nou aliniament de apărare al trupelor germane, organizat din timp pe pantele de est ale munților Javorina. Încercările ostașilor români de a rupe din mișcare aliniamentul apărării germane nu au dat rezultate. Reluarea ofensivei s-a făcut după o pregătire temeinică.

Masivul muntos Javorina, așezat între râurile Ipel' și Hron, avînd nălțimi ce uneori depășesc 1 000 m, prezenta o importanță deosebită pentru ansamblul apărării germane din sud-estul Cehoslovaciei. În fișia de ofensivă a Armatei 1 române se apărau trupe hitleriste din Diviziile 8 vînători, 75 infanterie și 4 motorizată și din Brigada 107 pionieri.

Ofensiva începută la 10 februarie de unitățile Corpului 4 armată, cu toate că s-a executat într-un teren acoperit și frământat, a luat aspectul unei infiltrări continue și s-a desfășurat favorabil. Aceasta însă, în condițiile grele ale iernii, cu posibilități reduse de aprovizionare datorită stării comunicațiilor și anotimpului, a cerut trupelor noastre eforturi uriașe prin care și-au îndeplinit cu cinste misiunile ce le-au fost încredințate.

Armata 1 a reușit pînă în seara zilei de 16 februarie să elibereze localitățile Horni Tisovnik, Certazky și Panov Laz ³⁷. În ziua de 17 februarie, după o săptămînă de lupte dîrze, Diviziile 2 și 3 munte, unindu-și eforturile și învingînd greutățile impuse de teren, au cucerit vîrfurile cel mai înalt al Javorinei, cu cota 1 044, și localitatea Červená. Continuînd ofensiva pentru a desăvîrși învăluirea ³⁸ apărării inamicului din raionul Oremov Laz, unitățile române au reușit ca pînă în seara zilei de 18 februarie să cucerească localitățile Oremov Laz ³⁹ și înălțimile din jur, prin lupte deosebite de grele duse de Regimentele 23 și 38 infanterie.

Sub loviturile tot mai puternice primite din partea unităților române, inamicul și-a retras trupele pe o nouă poziție, grupîndu-și forțele principale ⁴⁰ în raionul Hnonia Kova, Pliešovce, pentru a interzice pătrunderea în lungul comunicației Pliešovce-Sasa-Dobrá Niva. Un alt grup de forțe inamice apăra raionul Senohrad, interzicînd pătrunderea spre orașul cu același nume.

³⁷ Arh. M.F.A.-M.S.L.M., dos. 217 9, f. 107 108.

³⁸ Ibidem, dos. 1/13, f. 183.

³⁹ Ibidem, dos. 224 8, f. 67.

⁴⁰ Diviziile 76 infanterie și 8 vînători germane, întărite cu batalionul demitraliere „Dresden”.

După o pregătire amănunțită executată în zilele de 21—24 februarie, în dimineața de 25 februarie s-a început atacul. Înfrângând rezistențele hitleriștilor și respingând numeroasele contraatacuri ale acestora, unitățile române au reușit ca pînă seara să rupă apărarea inamicului aproape pe tot frontul, să cucerească satele Pod Javorina, Uhliska, Hronia Kova, Buchimki. Spărtura făcută în dispozitivul german a fost adîncită și lărgită în cursul nopții de 25/26 și în ziua de 26 februarie pe tot frontul armatei. Au fost eliberate 11 localități mai importante, printre care Lanec, Neresnica și Utalky ⁴¹. S-a interceptat rocada Zvolen-Dobrá Niva-Krupina.

Apreciind eforturile și eroismul de care au dat dovadă ostașii români în aceste lupte grele, comandantul Armatei 1 române, generalul Atanasu Vasile, în ordinul de zi din 27 februarie, arăta : „... În zilele de 25 și 26 februarie 1945, prin bravura voastră, ați înfrînt toate rezistențele inamicului, i-ați rupt frontul, i-ați cucerit pozițiile și ați înaintat într-un teren foarte greu, acoperit cu zăpadă mare, mai bine de 6 km, cucerind vîrfurile 1 024, 1 012 din Munții Javorina și mai mult de 20 de localități, printre care importantul nod de comunicații Senohrad... Marele nostru aliat, armata sovietică, v-a adus mulțumiri și v-a felicitat pentru bravura voastră ...” ⁴².

Reluînd ofensiva la 27 februarie, trupele române au reușit ca pînă în ziua de 3 martie să cucerească localitatea Pliešovce ⁴³ și, în cooperare cu trupele sovietice vecine de la stînga, să elibereze orașul Krupina ⁴⁴. Inamicul a fost respins pe aliniamentul general Dobrá Niva-Banská Štiavnica, ultima poziție de ansamblu care acoperea trecerile peste Hron. Pentru ruperea acesteia, Armata 1 română și-a concentrat forțele în zona orașului Dobrá Niva, iar Armata 53 sovietică, cu care coopera, în zona Banská Štiavnica.

Printr-o manevră de dublă învăluire, trupele române, înfrîngînd rezistența și numeroasele contraatacuri ale inamicului, au reușit ca în ziua de 8 martie să elibereze orașul Dobrá Niva ⁴⁵. În același timp, Armata 53 sovietică a nimicit gruparea hitleristă din zona Banská Štiavnica și a eliberat orașul. Cu această acțiune s-a încheiat operația pentru cucerirea masivului Javorina. În această operație, pierderile suferite de Armata 1 română au însumat peste 13 000 de oameni ⁴⁶ (morți și răniți) din cei peste 58 923 de soldați și ofițeri participanți la lupte ⁴⁷.

În Munții Javorina au luptat și ostașii Diviziei de voluntari români „Tudor Vladimirescu”, care au acționat în componerea Corpului 49 sovietic. Timp de 12 zile (12—24 ianuarie), ostașii Diviziei „Tudor Vladimirescu”, învingînd rezistența înversunată a inamicului pe pantele sud-vestice ale masivului muntos Javorina, au înaintat de la localitatea Pôtor

⁴¹ Arch. M.F.A.-M.St.M. dos. 217 9, f. 234.

⁴² Ibidem, dos. 224 8, f. 110, și dos. 1/13, f. 227.

⁴³ Ibidem, dos. 217 10, f. 27.

⁴⁴ Ibidem, dos. 224/9, f. 12, și dos. 1/13, f. 12.

⁴⁵ Ibidem, dos. 217/10, f. 37, 42, și dos. 224/9, f. 23.

⁴⁶ Ibidem, dos. 1 15, f. 190.

⁴⁷ Ibidem, dos. 1 28, f. 20.

în direcția localității Brezová. Lupte deosebit de grele s-au dat în zona înălțimii cu cota 328 ⁴⁸, unde inamicul amenajase un puternic nod de apărare. Manevrând cu iscusință și asaltând cu vigoare rezistența inamicului, Regimentul 2 infanterie a reușit să cucerească înălțimea.

La 24 ianuarie, în urma regroupărilor ce s-au făcut în dispozitivul Frontului 2 ucrainean, Divizia „Tudor Vladimirescu” a fost înlocuită cu trupe din Corpul 7 armată român, unitățile ei s-au deplasat mai la vest și au intrat în luptă la 25 ianuarie în zona Jablonovce. În noua zonă de acțiune, reluând ofensiva la 13 februarie, a reușit ca, prin lupte grele, să iasă pînă la 19 martie pe râul Hron, în zona localității Zarnovica.

Pentru vitejia și eroismul de care au dat dovadă ostașii diviziei, pentru faptele de arme săvârșite și rezultatele obținute de la intrarea lor în luptă pe teritoriul patriei, apoi în Ungaria și Cehoslovacia, Divizia „Tudor Vladimirescu” a fost decorată de Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. cu ordinul „Drapelul Roșu”.

Prin luptele duse în ultima decadă a lunii ianuarie 1945, marile unități ale Armatei 4 române, aflate în urmărirea inamicului înfrînt la Rožňava, ajunseseră în zona orașului Brezno, în fața unei noi poziții de apărare a inamicului, sprijinită pe Munții Tatra Mică, creasta vestică a Munților Metalici Slovaci și Munții Javorina, pe care inamicul o ocupase din timp cu forțe puternice și o amenajase cu adăposturi întărite pentru armamentul automat și greu, șanțuri de comunicație, adăposturi încălzite pentru personal. Pe creasta Munților Metalici Slovaci se apărau unități din Divizia 24 infanterie ungară ⁴⁹, pe pantele de sud ale Munților Metalici Slovaci și pe cele de nord ale Munților Javorina se apărau Diviziile 15 și 76 infanterie și 4 S. S. germane ⁵⁰.

Încercările făcute în primele zile ale lunii februarie de trupele armatelor 40 sovietică și 4 română de a rupe din mișcare acest aliniament s-au soldat cu mici pătrunderi locale și au scos în evidență necesitatea organizării unei noi lovituri pentru zdrobirea rezistenței inamicului și ieșirea pe cursul mijlociu al râului Hron, în zona Banská Bystrica-Zvolen.

Pentru zdrobirea apărării inamicului, Armata 40 sovietică urma să atace în lungul depresiunii dintre Munții Metalici Slovaci și Javorina, pe cursul râului Slatina, în direcția Zvolen, iar Armata 4 română, în lungul depresiunii dintre Munții Tatra Mică și Metalici Slovaci, pe cursul râului Hron, în direcția Banská Bystrica. Cu stînga trebuia să cucerească creasta vestică a Munților Metalici ⁵¹.

Ofensiva pregătită cu multă minuțiozitate a început în dimineața zilei de 10 februarie. După 10 zile de lupte aprige, marile unități ale Corpului

⁴⁸ Arh. M.F.A.-M.St.M., Jurnalul de operații al Diviziei „Tudor Vladimirescu”, divizat ianuarie 1944, f. 12.

⁴⁹ Ibidem, dos. 293 6, f. 80.

⁵⁰ Ibidem, dos. 3 26, f. 118.

⁵¹ Ibidem, dos. 3 29, f. 123.

2 armată⁵² au rupt poziția trupelor fasciste de la nord de Hron pe un front de 15 km și o adâncime de 10 km și au eliberat localitățile Bystrá și Mýto. Aducând forțe proaspete, comandamentul hitlerist a reușit să-și reconstituie apărarea.

În această perioadă, trupele Corpului 6 armată erau angajate în lupte pentru cucerirea ramificațiilor vestice ale Munților Metalici Slovaci. Condițiile de teren și anotimp în care s-au desfășurat luptele au fost din cele mai grele: terenul foarte accidentat, lipsit de comunicații și frecvent bîntuit de viscol. Mișcarea trupelor, aprovizionarea și evacuările s-au făcut în condiții extrem de grele⁵³. Prin lupte violente, Divizia 1 cavalerie a reușit să cucerească înălțimea cu cota 1 240. Deși fasciștii au adus forțe proaspete, trupele noastre nu numai că și-au menținut poziția, dar au și cîștigat teren spre nord, înaintînd spre vîrfurile Vepor, cu cota 1 341, unde patrulile Diviziei 6 infanterie au stabilit la 22 februarie legătura cu un grup din Regimentul 3 partizani cehoslovaci⁵⁴.

În vreme ce Armata 4 română ducea acțiunile arătate mai sus, Armata 40 sovietică a purtat lupte neîntrerupte în direcția orașului Zvolen, reușind să rupă apărarea trupelor fasciste și să înainteze pînă în fața unei noi poziții de apărare a hitleriștilor, la 12—15 km est de Zvolen. În dispozitivul Armatei 40 sovietice au luptat în această perioadă și Diviziile 18 și 21 infanterie române. Atacînd cu multă hotărîre, manevrînd cu îndrăzneală rezistențele hitleriștilor, atacînd ziua și noaptea, unitățile diviziilor române și-au adus aportul la crearea condițiilor pentru asaltul final asupra Zvolenului.

Prin ofensiva începută la 10 februarie, trupele armatelor 4 română și 40 sovietică ajunseseră, la începutul ultimei săptămîni a lunii, pe Valea Hronului la 32 km est de Banská Bystrica, iar pe versanții văii Slatina se găseau la 10 km de Zvolen și la 20 km sud-est de Banská Bystrica. S-a hotărît concentrarea efortului ambelor armate pe valea Slatina, pentru a se lichida cît mai repede apărarea inamicului din raionul Zvolen⁵⁵.

În dimineața zilei de 25 februarie, dușă o pauză operativă de patru zile, timp în care s-au făcut regrupările necesare⁵⁶, trupele române și sovietice au reluat ofensiva. Forțele inamicului din fața Armatei 4 române au opus de la început o rezistență înverșunată. Trupele Corpului 2 armată, prin eforturi deosebite, au reușit să cîștige teren, apropiindu-se de centrul industrial Potbrevová. Divizia 8 cavalerie a eliberat la 6 martie localitatea

⁵² În această etapă, dispozitivul Armatei 4 române era următorul: Corpul 2 armată, cu diviziile 9, 11 infanterie, 8 cavalerie române și Sectorul 54 fortificații sovietice; Corpul 6 armată cu diviziile 3, 6 infanterie și 1 cavalerie române. Diviziile 18 și 21 infanterie române acționau acum în cadrul Armatei 40 sovietice.

⁵³ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 293 6, f. 68 80.

⁵⁴ Ibidem, f. 147—148.

⁵⁵ Ibidem, dos. 3/26, f. 126, și dos. 3 16, f. 345 347.

⁵⁶ Pentru a asigura o cît mai mare putere loviturii spre Zvolen, fișa de ofensivă a Armatei 4 sovietică a fost micșorată prin extinderea spre stînga a frontului Armatei 4 române, care urma să-și deplaseze treptat forțele principale în această parte, pentru a și suda lovitura cu armata sovietică vecină.

Valaská⁵⁷, puternic punct de sprijin al apărării trupelor fasciste în valea Hronului.

La centrul fișiei de ofensivă a armatei — în Munții Metalici Slovaci —, luptele au avut o deosebită intensitate, inamicul făcând mari eforturi pentru a opri pătrunderea trupelor sovietice și române spre Zvolen. Deosebit de puternic întărite erau localitățile Viglaš și Zvol. Slatina de pe comunicația principală care duce la Zvolen.

Cucerind cele două puncte de sprijin ale inamicului, trupele sovietice și române au ieșit în ziua de 14 martie pe râul Hron, în zona orașului Zvolen. În aceeași zi, unități sovietice au intrat în oraș, pe care pînă seara l-au curățat de rezistențele inamice.

În luptele duse pe direcția Zvolen, în ultimele zile ale lunii februarie și în prima jumătate a lunii martie, s-au distins Diviziile 3 și 21 infanterie române de sub comanda generalilor Ion Popescu și respectiv Petre Anțonescu. Ultima a acționat în sectorul de efort al Armatei 40 sovietice, în lungul șoselei de pe malul de nord al râului Slatina, șosea care duce la Zvolen. Ea a atacat chiar de la începutul ofensivei puternicul nod de apărare organizat de hitleriști pe satul Viglaš și în castelul cu același nume și a cucerit înălțimile care domină orașul Zvolen dinspre nord-vest, fapt pentru care a fost din nou evidențiată de comandantul Armatei 40 sovietice⁵⁸.

Reluînd ofensiva, după 4 zile de lupte trupele sovietice și române au reușit să rupă poziția de apărare a inamicului la nord și nord-est de Zvolen și să înainteze pe ambele maluri ale Hronului. S-au creat astfel condiții favorabile desfășurării ofensivei pentru eliberarea orașului Banská Bystrica, important centru economic, administrativ și nod de comunicații în partea de est a Cehoslovaciei. Armata 4 română și parte din forțele Armatei 40 sovietice⁵⁹ au acționat concentric spre acest oraș.

Ofensiva a început în dimineața zilei de 19 martie. Gruparea principală de forțe acționa dinspre Zvolen, de o parte și de alta a Hronului; dinspre est și sud-est, în lungul cursului superior al Hronului, trecuseră la ofensivă diviziile 11, 6 și 18 infanterie române și Sectorul 54 fortificații sovietic⁶⁰.

Pentru menținerea în mîinile sale a orașului Banská Bystrica, comandamentul hitlerist a organizat apărarea pe căile de acces către oraș pe trei centuri succesive de fortificații, concentrîndu-și efortul apărării pe capul de pod de la sud și sud-est de această localitate.

Din prima zi a ofensivei, trupele române și sovietice au reușit să rupă pe mai multe direcții prima poziție a inamicului. Divizia 1 cavalerie, în strînsă cooperare cu unități din Divizia 21 infanterie, a eliberat prin lupte crîncene satele Sliach și Rybary⁶¹. Apoi cavaleriștii români au înaintat impetuos, au traversat Hronul și au cucerit una după alta pozițiile inamicului de pe înălțimile muntoase ce străjuiesc malul drept al cursului

⁵⁷ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 326/9, f. 34-35.

⁵⁸ Ibidem, dos. 307/11, f. 37.

⁵⁹ Ibidem, dos. 3/17, f. 324-325.

⁶⁰ Diviziile 9 și 21 infanterie, 1 și 8 cavalerie române, 42 și 232 sovietice.

⁶¹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 224/10, f. 22.

de apă. Atacul cavaleriștilor a fost atît de puternic, încît inamicul, surprins, n-a avut timp să distrugă cele două poduri de peste Hron, care au căzut intacte în mîna trupelor noastre ⁶². Lupte deosebit de îndrjite au dus ostașii Diviziei 8 cavalerie pentru eliberarea localității Badin ⁶³, unul din principalele noduri ale apărării inamicului pe căile de acces spre Banská Bystrica.

Un succes deosebit îl obținuseră trupele Corpului 2 armată, care în cîteva zile de lupte grele au eliberat localitățile Podbrezová, Predajná, Lucalin, Slov. Lupca, apropiindu-se vertiginos dinspre est de Banská Bystrica.

Lovite puternic de la sud, presate de la est, forțele inamice din cotul Hronului au fost silite să cedeze pas cu pas, să dea îndărăt. În ziua de 24 martie, în timp ce unitățile Diviziei 9 infanterie română au pătruns în Banská Bystrica pe la nord-est, trupele Diviziei 232 sovietice au intrat în partea sudică a orașului. A doua zi dimineața, Divizia 42 sovietică a atins liziera de sud-est a orașului. În tot cursul zilei de 25 martie, trupele române și sovietice au dus lupte de stradă crîncene. Luînd cu asalt clădirile apărute de hitleriști, înaintînd în lungul străzilor, ele au izgonit pe fasciști din oraș, eliberîndu-l complet.

Prin cucerirea orașului Banská Bystrica s-a încheiat o etapă importantă a acțiunilor desfășurate pe teritoriul Cehoslovaciei de trupele române și sovietice de la dreapta Frontului 2 ucrainean, inamicul fiind azvîrlit dincolo de rîul Hron, în masivul muntos Fatra Mare. Comandamentul german pierduse o importantă bază industrială de pe valea Hronului, ceea ce a contribuit la înrăutățirea și mai mult a situației economice a Germaniei.

Pentru minunatele lor fapte de arme și acte de vitejie, iscusința și avîntul ofensiv de care au dat dovadă în operația Zvolen, Banská Bystrica, Comandamentul suprem sovietic le-a citat prin ordin : „În luptele pentru cucerirea orașului Banská Bystrica s-au remarcat trupele generalului-locotenent Jmacenko și ale generalului de corp de armată al armatei române, Dăscălescu.

Astăzi 26 martie, ora 21,00, capitala patriei noastre, Moscova, salută vitezele trupe ale Frontului 2 ucrainean, precum și trupele armatei române de sub conducerea generalului de corp de armată Dăscălescu, care au cucerit Banská Bystrica, prin 12 salve de artilerie trase din 124 de tunuri”⁶⁴.

Zdrobirea grupării hitleriste din sud-estul Cehoslovaciei și ieșirea trupelor sovietice și române pe cursul mijlociu al rîului Hron au creat condiții favorabile pentru eliberarea părții centrale a acestei țări, care s-a realizat în cadrul operației sovietice Viena.

În martie 1945, condițiile din țara noastră erau cu totul altele față de cele din decembrie 1944, cînd trupele române se angajaseră în lupta

⁶² Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 320/8, f. 72.

⁶³ Ibidem, dos. 326 9, f. 107 109.

⁶⁴ Ibidem, dos. 3 18, f. 111.

pe teritoriul Cehoslovaciei. Torentul luptei revoluționare a maselor, devenit tot mai puternic, înlăturase rînd pe rînd, în numai cîteva luni de zile, cele trei guverne cu majoritatea reacționară, hotărînd soarta bătaiei pentru putere.

Lupta plină de avînt a maselor populare conduse de P.C.R. pentru desăvîrșirea transformărilor burghezo-democratice și instaurarea puterii muncitorești-țărănești, trecerea la înfăptuirea pe cale revoluționară a reformei agrare, venirea la putere a primului guvern, în care clasa muncitoare avea rolul precumpănitor, a exercitat o puternică influență asupra stării de spirit a soldaților și ofițerilor de pe front, asupra capacității de luptă a armatei române.

În prima sedință a noului guvern (la 7 martie), Gheorghe Gheorghiu-Dej spunea : „Trebuie să facem în așa fel, încît armata noastră să simtă întreaga căldură a poporului, întregul sprijin al poporului”.

A fost legiferată reforma agrară, dîndu-se întietate la împărțirea pămînturilor ostașilor de pe front și țăranilor săraci. A sporit și mai mult efortul de război al poporului român. Ostașii au primit muniții, armament, alimente și echipament în cantități și mai mari; în aprilie, o delegație guvernamentală a venit pe front, interesîndu-se la fața locului despre desfășurarea operațiilor militare, aprovizionarea ostașilor cu cele necesare și a conferit ordine și medalii celor ce s-au distins în luptă. La sfîrșitul aceleiași luni, P.C.R. și guvernul democratic au introdus aparatul politic în unitățile și marile unități de pe front. Prin aceasta, partidul și-a creat o legătură directă cu toate unitățile operative, un aparat de educare politică și ostășească în spirit nou al maselor de militari.

Toate acestea au constituit un stimulent în plus pentru ostași, concretizat prin noi și numeroase acte de eroism individual și de masă, prin noi victorii repurtate de unitățile noastre.

Astfel, în ultimele zile ale lunii martie și în cursul lunii aprilie 1945, trupele române, acționînd mai departe în strînsă cooperare cu cele sovietice, au continuat să dea lovituri nimicitoare inamicului. Acțiunile desfășurate în această perioadă de unitățile noastre s-au caracterizat prin largi manevre de forțe și mijloace de la un flanc la altul al fișilor de ofensivă, în vederea întoarcerii rezistențelor succesive opuse de inamic pe puternice aliniamente naturale de apărare. Condițiile în care s-au dus luptele și în această perioadă au impus o activitate deosebită din partea comandanților și statelor majore și un mare efort, disciplină și tenacitate din partea trupelor. Armata 4 română a executat succesiv operațiile pentru cucerirea Munților Fatra Mare și Fatra Mică, iar Armata 1 română operația dintre Hron și Morava și operația pentru cucerirea orașelor Uherski Ostroh și Kroměříž.

În dimineața zilei de 26 martie, marile unități ale Armatei 4 române⁶⁵ au trecut la ofensivă către nord-vest peste crestele înzăpezite ale masivului

⁶⁵ La 25 martie 1945, Armata 4 română se găsea cu dreapta pe pantele vestice ale Munților Tatra Mică, cu forțele principale la nord-vest de Banská, pe pantele sud-estice ale Munților Fatra Mică. Iar cu stînga urcase pe ramificația sudică a acestor munți. Armata 4 română avea misiunea să zdrobească rezistența inamicului din Munții Fatra Mare pe direcția Banská Bystrica, Dor. Stubra și să iasă la vest de acești munți, în valea rîului Turiec.

Fatra Mare. Corpul 6 armată, care forma dreapta armatei, a dus de la început lupte deosebit de singeroase pentru eliberarea localității Sv. Jakub, principalul nod al apărării inamicului la nord de Banská Bystrica⁶⁶. Corpul 2 armată și-a desfășurat ofensiva în partea sudică a masivului Fatra Mare. După trei zile de lupte, trupele române au reușit să intercepteze comunicația care lega orașele Banská Bystrica și Kremnica.

Înfringînd rezistențele succesive opuse de hitleriști, Diviziile 3 și 9 infanterie române, care acționau în cadrul Armatei 40 sovietică, au reușit pînă în seara zilei de 3 aprilie să rupă poziția inamicului, să pătrundă în orașul Kremnica, să-l curețe de hitleriști și să cucerească prin lupte grele înălțimile de la nord de localitate. Concomitent au fost eliberate încă 25 de localități⁶⁷.

Prin eliberarea orașului Kremnica, centru industrial și important nod de comunicații, s-a încheiat prima etapă a luptelor pentru cucerirea Munților Fatra Mare, s-au creat condiții favorabile pentru zdrobirea apărării trupelor fasciste care mai rezistau în partea centrală și nordică a acestui masiv muntos. Succesele obținute de trupele române în luptele pentru eliberarea orașului Kremnica au fost evidențiate prin ordin de Comandamentul suprem sovietic⁶⁸.

În dimineața zilei de 2 aprilie, după o pauză operativă de două zile, forțele principale ale Armatei 4 române au reluat ofensiva. În lupte îndârjite, trupele Diviziei 11 infanterie au eliberat localitatea Spania Dolina. Diviziile 6 și 18 infanterie au intrat în noaptea de 3 spre 4 aprilie în Ulmanka⁶⁹, unde inamicul rezistase cu înverșunare. În ziua următoare au ieșit pe cursul superior al râului Turiec. S-a prăbușit astfel complet apărarea trupelor fasciste din masivul muntos Fatra Mare.

Învingînd greutățile impuse de terenul muntos, cu comunicații puține, distruse și minate de inamic, trupele române și sovietice au trecut imediat la dezvoltarea succeselor obținute : Armata 4 română, cu Corpul 6, peste masivul Fatra Mare, în lungul comunicației Banská Bystrica-IIor. Štubňa, iar cu Corpul 2 în lungul văii Turiec.

Ziua de 6 aprilie a fost bogată în evenimente pentru militarii Armatei 4 române : o grupă de luptă din Regimentul 19 infanterie, înaintînd de la Lipt. Osada spre nord, a ajuns la Ružomberok, unde a luat legătura cu trupele Corpului cehoslovac care luptau la stînga Frontului 4 ucrainean⁷⁰ ; la orele 15,25, un parlamentar din Divizia 24 ungară, care suferise pierderi mari în luptele anterioare, a făcut cunoscută Diviziei 6 infanterie română hotărîrea soldaților acestei mari unități de a se preda trupelor noastre⁷¹. În aceeași zi postul de radio București anunța : Rocada Banská

⁶⁶ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 3 18, f. 109.

⁶⁷ Ibidem, dos. 3 19, f. 87.

⁶⁸ Ibidem, f. 51 52.

⁶⁹ Ibidem, dos. 304 9, f. 7-12, și dos. 293/8, f. 36 41.

⁷⁰ Ibidem, Jurnalul de operații al Diviziei 11 infanterie, ziua de 6 aprilie 1945.

⁷¹ Ibidem, dos. 3/19, f. 100.

Bystrica-Ružomberok, care leagă valea râului Hron cu aceea a râului Vah, este în stăpînirea trupelor noastre⁷².

Zdrobind pas cu pas apărarea inamicului, marile unități ale Armatei 4 române au curățat complet, pînă la 11 aprilie, Valea Turiecului. Ele au eliberat străvechiul oraș Martin și au cucerit creasta sud-estică a masivului Fatra Mică. În luptele pentru orașul Martin, Divizia 18 infanterie și-a îmbogățit tradițiile glorioase cu noi și strălucite fapte ostășești. Numai în 4 ore de la începerea atacului, ostașii Regimentului 92 infanterie și ai Batalionului 2 din Regimentul 18 infanterie, conduși cu fermitate de comandanții lor, au reușit să zdrobească trupele cetrobitoare din localitate.

În luptele purtate în munții Fatra Mare, trupele noastre au pierdut aproape 2.400 de oameni, care au căzut în mod eroic în înleștarea cu dușmanul. În Ordinul de zi nr. 1 din aprilie 1945, ministrul de război român, adresîndu-se ostașilor acestei mari unități, arăta : „Victoriile repute de voi la Tisovec, Brezno, Banská Bystrica și Kremnica vor rămîne înscrise cu litere de aur în istoria neamului românesc, arătînd generațiilor viitoare lupta aprigă dusă alături de bravii ostași ai U.R.S.S. pentru un singur scop, victoria finală”.

Prin lovituri neîntrerupte de zi și noapte, prin respingerea numeroaselor contraatacuri executate de inamic, pînă la 27 aprilie, trupele noastre au cucerit creasta principală a masivului muntos Fatra Mică, au ieșit la vest de creasta principală a Carpaților Albi, ajungînd în valea râului Morava.

În dimineața zilei de 28 aprilie, aripile interioare ale armatelor 4 română și 40 sovietică au obligat trupele hitleriste de la est de râul Vah să-și părăsească pozițiile, acoperindu-și retragerea cu ariergărzi puternice. Trupele Corpului 6 armată au trecut la urmărire și au ajuns pe râul Vah o dată cu trupele hitleriste, zădărnîcîndu-le planul de a-și reface apărarea pe acest mare curs de apă. În ziua de 1 mai 1945, Diviziile 18 și 1 infanterie române și sectorul 54 fortificații sovietic au forțat râul pe un front larg. Pînă în seara zilei de 3 mai trupele noastre au ajuns în valea râurilor Dřevnice și Lutonica, parcurgînd prin lupte 25—30 km în trei zile.

În cursul zilei de 3 mai, în dispozitivul grupului de armate s-au făcut mari regrupări. Corpul 6 armată română a fost dirijat spre Morava în vederea trecerii la vest de râu, Armata 4 română rămînînd să continue urmărirea pe vechea direcție numai cu Corpul 2 armată⁷³, cu care a ajuns în dimineața zilei de 4 mai pe aliniamentul localităților Holešov-Hulin, pe care trupele române le-au eliberat. În ziua de 5 mai, forțele Armatei 4 române au început să treacă la vest de Morava. Astfel s-au încheiat grelele și îndelungatele lupte susținute de trupele Armatei 4 române în munții Fatra Mică și pe versantul de nord al Carpaților Albi.

La sfîrșitul lunii martie și începutul lunii aprilie, Armata 1 română, continuînd să acționeze în cooperare cu Armata 53 sovietică, ieșise pe

⁷² Arh. M.F.A. M.S.T.M., dos. 298 6, f. 22.

⁷³ Ibidem, dos. 290 10, f. 9 10.

malul de est al râului Hron. Ajunsă în această zonă, a primit misiunea să participe la zdrobirea forțelor inamicului aflat în spațiul dintre Hron și Morava.

Pentru îndeplinirea misiunii primite, Armata 1 română urma să execute o lovitură frontală asupra masivului muntos Nitra, să rupă apărarea inamicului pe o adâncime de peste 115 km, să forțeze succesiv, la intervale relativ mici, importante cursuri de apă Hron, Nitra, Vah și Morava. Luptele purtate pentru îndeplinirea acestei misiuni au fost deosebit de grele și numai îmbinarea armonioasă a capacității organizatorice și de conducere a comandamentelor cu eroismul și cu tenacitatea trupelor au dus la victoria.

În fața Armatei 1 române se aflau în apărare diviziile germane 8 vânători, 271 și 357 infanterie, cu efective completate recent. Inamicul era avantajat de faptul că în fața trupelor atacatoare se aflau un curs lat și adânc de apă, Hronul, care trebuia forțat și masivul muntos Nitra, ce se întinde pe o adâncime de 40 km, cu creste orientate perpendicular pe direcția de înaintare a trupelor române, un al doilea obstacol natural greu de trecut.

În a doua jumătate a nopții de 24-25 martie, când pregătirile făcute în cel mai mare secret erau terminate, a început pe tot frontul armatei forțarea prin surprindere a Hronului. Dovedind pricepere în ducerea unei asemenea acțiuni complexe, diviziile 2 munte, 19 și 10 infanterie, care pregătiseră temeinic forțarea, au realizat fiecare câte un cap de pod, cu efective de valoarea unui batalion. Divizia 2 munte a creat capul de pod în raionul Bukorina, 19 infanterie la sud de Zarnovica, iar 10 infanterie la nord de Tekov. Breznica. Timp de patru zile, pînă la 29 martie, inamicul, sub un puternic sprijin de artilerie, a executat șapte contraatacuri cu infanterie însoțită de tancuri. Lovind fără cruțare în dușman, subunitățile române din capetele de pod au respins unul după altul contraatacurile hitleriștilor, rezistînd eroic pe poziție. Prin menținerea capetelor de pod realizate, Armata 1 română a angajat forțele inamice din fața sa, ușurînd acțiunea de la sud a Armatei 53 sovietice, care, în acest timp, zdrobind rezistența inamicului, realizase un mare cap de pod în raionul Tekov. Kalua, amenințînd cu întoarcerea pe la sud-vest apărarea inamicului din masivul Nitra.

În vederea exploatării succesului obținut, Corpul 7 armată a primit ordin să-și treacă diviziile prin capul de pod de la Tekov. Kalua, prin fișa de ofensivă a Diviziei 227 infanterie sovietică, să înainteze spre nord-vest și să întoarcă rezistența trupelor fasciste din masivul muntos Nitra. Corpul 4 armată român a primit misiunea de a pătrunde direct în Munții Nitra, avînd ca ax al înaintării șoseaua Žarnovica-Oslany.

Ofensiva s-a generalizat pe întregul front al armatei. Pînă în seara zilei de 30 martie, unitățile Corpului 7, zdrobind prin acțiuni viguroase și rezezi rezistența opusă de inamic, au înaintat aproximativ 15 km, eliberînd mai multe localități, printre care Kozárovce, Volkovce, Zlaté Moravce, Bana Victoria. Între timp, trupele Corpului 4 armată, nedînd nici un răgaz inamicului, l-au urmărit și au reușit să elibereze prin lupte grele marele centru minier Nová Baňa, precum și alte localități, printre

care Žarnovica, Rukovina, Vel. Lehota. Se creaseră condițiile pentru înaintarea trupelor de la stînga armatei în valea râului Nitra.

Relevînd succesele importante obținute de unitățile Armatei 1 române în aceste zile, comandantul armatei, Generalul Vasile Atanasiu, remarcă : „Prin violența atacurilor și înțeleala mișcărilor voastre, prin vitejia ostașilor, prin priceperea și energia comandanților, trecînd peste toate greutățile, trupele Armatei 1 au reușit astfel să zdrobească rezistența inamică de pe Hron și să înainteze în două zile dincolo de rîu pe adîncimea între 10 și 20 km, cucerind centrul minier Nová Baňa, importantul nod de comunicații Žarnovica și încă alte 15 localități”⁷⁴.

Pentru a evita încercuirea, hitleriștii, cu forțe proaspete aduse din adîncime, au căutat să oprească cu orice preț înaintarea unităților române. Ei au minat comunicațiile și au organizat noi puncte de rezistență. Eforturile fasciștilor s-au dovedit și de data aceasta zadarnice.

Pînă în seara zilei de 2 aprilie, Armata 1 română ajunsese cu forțele de la stînga și centrul dispozitivului pe valea râului Nitra, la nord-vest de localitatea Oslany, Vel. Uherce, Bošany, Krenso, Vel. Bošany, iar cu stînga făcuse joncțiunea cu Divizia 133 infanterie sovietică pe crestele de nord ale munților Nitra. Deși dispunea de foarte puține mijloace de trecere, în ziua de 3 aprilie Armata 1 a forțat rîul Nitra, realizînd un cap de pod de 25 km front și 6—8 km adîncime⁷⁵.

Astfel, într-un interval de timp relativ scurt (8 zile), datorită eforturilor depuse de luptătorii români în cooperare cu cei sovietici, s-au încheiat luptele dintre Hron și Nitra, în cursul cărora unitățile române au cucerit Munții Nitra și au ieșit pe rîul cu același nume, pe un aliniament de pe care au continuat acțiunile ofensive ulterioare.

În continuarea luptelor, Armatei 1 română i-a revenit misiunea să împiedice pătrunderea inamicului spre sud și sud-vest, în lungul râurilor Nitra, Nitrica, Bedrava și Libica, să cucerească Munții Inovec, să înainteze pe rîul Vah între orașul Nové Mesto și Pieštany și să asigure legătura cu Armata 10 sovietică din dreapta sa⁷⁶.

În fișa de ofensivă a Armatei 1 române, orașul Bánovce, important nod de comunicații în spațiul dintre Nitra și Vah, avea o însemnătate deosebită. Comandantul Armatei 1 române a hotărît să dezvolte ofensiva spre nord cu trupele Corpului 4 armată și să elibereze orașul Bánovce, iar cu Corpul 7 să reia ofensiva spre vest și să ajungă pe rîul Vah⁷⁷.

În dimineața zilei de 4 aprilie, după o puternică pregătire de artilerie, s-a reluat atacul spre nord, concomitent, de către diviziile 2 munte și 10 infanterie. Sub loviturile impetuoase și neîntrerupte ale luptătorilor noștri, trupele fasciste au fost silite să cedeze terenul pas cu pas. După lupte grele, unitățile noastre au eliberat localitățile Rjbany, Skačany și Bistričany⁷⁸, au pătruns în orașul Bánovce și, pînă în dimineața zilei de 5 apri-

⁷⁴ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 1/14, f. 277.

⁷⁵ Ibidem, dos. 1 16, f. 112.

⁷⁶ Ibidem, dos. 1 15, f. 11—13.

⁷⁷ Ibidem, f. 22.

⁷⁸ Ibidem, f. 25, 27.

lie, l-au curățat de inamic, silind trupele hitleriste să se retragă spre Munții Inovec și riul Vah. Dînd o înaltă apreciere eroismului dovedit de ostașii români în luptele pentru eliberarea orașului Bánovce, Comandamentul suprem sovietic a citat prin ordin de zi unitățile Armatei 1 române. „Astăzi 5 aprilie, la orele 21 — se arată în ordinul de zi amintit —, capitala patriei noastre, Moscova, va saluta, în numele Patriei, vitezele trupe ale Frontului 2 ucrainean, printre care Armata 1 a generalului de corp de armată Atanasiu, care a cucerit orașele sus-amintite, prin 20 salve de artilerie trase de două sute douăzeci și patru de tunuri” (Ordinul nr. 331 din 5 aprilie 1945 al Comandamentului suprem sovietic).

Între timp, aripa stîngă a armatei, unitățile Corpului 7 armată română, dezvoltînd ofensiva spre vest, la dreapta Armatei 53 sovietice, au străbătut în ziua de 4 aprilie creasta Munților Inovec, au trecut în capul de pod realizat de trupele sovietice la Pieštany și au înaintat 6-7 km de-a lungul cursului superior al Vahului, curățînd malul de est al riului pînă la Nové Mesto și dezvoltînd capul de pod de la Pieštany pînă la linia sud Nové Mesto, Čachtice.

Luptele dintre Nitra și Vah au durat numai trei zile, în cursul cărora marile unități ale Armatei 1 române au eliberat importantul oraș și centru de comunicații Bánovce⁷⁹, au cucerit creasta principală a Munților Inovec și au lărgit capul de pod de la Pieštany, pe malul de vest al Vahului.

În zilele de 7—8 aprilie, unitățile Corpului 7 armată au continuat ofensiva pe tot frontul, eliberînd orașul Nové Mesto⁸⁰ și nodul de comunicații Stará Turá⁸¹; Corpul 4 armată și-a trecut succesiv marile unități la vest de Vah.

Sub presiunea tot mai puternică a trupelor noastre, inamicul din fișa de ofensivă a Armatei 1 române și-a deplasat apărarea pe pantele de sud-est ale crestei principale a Carpaților Albi, pentru a opri înaintarea unităților noastre spre Uherski Ostroh și a le împiedica să taie retragerea trupelor hitleriste care luptau în fața Armatei 40 sovietice.

În zilele de 9—11 aprilie, în Masivul Carpaților Albi s-au dat lupte singeroase corp la corp, în cursul cărora ostașii români au dovedit o deosebită îndemînare în folosirea grenadei și baionetei. Un succes important a obținut în ziua de 11 aprilie Divizia 2 munte, care, atacînd frontal și manevrînd pe la vest masivul păduros Mandet, a reușit să-l cucerească și să iasă în valea Moravei.

În a doua jumătate a lunii aprilie, forțele Armatei 1 române, după ce au forțat riul Morava, au dus lupte violente, în cooperare cu trupele de la dreapta Armatei 53 sovietice, pentru dezvoltarea capului de pod de la vest de riu. Înfrîngînd pas cu pas rezistențele îndrjite ale inamicului de la sud de Uherski Ostroh, trupele Diviziei 2 munte au atacat în dimineața zilei de 26 aprilie gruparea fascistă care se apăra în oraș. Pînă seara, localitatea a fost eliberată⁸². Concomitent, pe malul de vest al Moravei,

⁷⁹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 217/11, f. 33.

⁸⁰ Ibidem, dos. 224 10, f. 40.

⁸¹ Ibidem, f. 47.

⁸² Ibidem, dos. 217/11, f. 215.

trupele Corpului 7 armată duceau lupte tot atât de îndârjite. În acest sector s-au distins trupele Diviziei 2 infanterie, care au eliberat mai multe localități și, pătrunzând la nord-vest de Uherški Ostroh, au ușurat eliberarea acestuia de către Divizia 2 munte.

Conjugându-și acțiunea cu a Armatei 1 române, Armata 53 sovietică a eliberat în ziua de 26 aprilie marele centru industrial Brno. Eliberarea orașului Brno de către trupele sovietice și a nodului de comunicații Uherški Ostroh de către trupele române au pecetluit soarta trupelor hitleriste de la est de Morava.

În fața pericolului iminent de a fi încercuite prin înaintarea concentrică a forțelor sovietice și române spre Olomouc, trupele hitleriste au început în noaptea de 27 spre 28 aprilie să se retragă spre nord, acoperindu-și retragerea cu puternice ariergărzi. Față de situația care se crease, unitățile noastre au trecut imediat la urmărire⁸³. După două zile de lupte neîntrerupte, trupele Armatei 1 au depășit pe un front larg șoseaua Staré Město - Koryčany. În ziua de 1 mai, orașul Staré Město⁸⁴ a fost eliberat de Divizia 2 munte.

Zdrobind succesiv rezistențele opuse de ariergărzile inamicului, trupele Armatei 1 române au pătruns pe o adâncime de aproximativ 20 km, unde au luat contact cu o nouă poziție, amenajată de hitleriști la o distanță de 10 - 12 km în fața orașelor Kroměříž și Kojetin. Azvirlite înapoi pas cu pas, unitățile dușmane se grupaseră în aceste orașe, în fortificațiile pe care le construiseră din timp. Satele din apropiere fuseseră transformate în puncte de sprijin, iar la marginea orașului era organizată o poziție cu tranșee, baraje antitanc și contra infanteriei. Trupele hitleriste din această zonă primiseră ordin să reziste „cu orice preț”⁸⁵.

Misiunea de a cuceri orașele Kroměříž și Kojetin a revenit Corpului 4 armată. Comandantul acestui corp a luat hotărârea să nimicească pe rând, prin lovituri succesive, grupările inamice din cele două orașe. Atacul pentru zdrobirea hitleriștilor din Kroměříž a început în dimineața zilei de 4 mai, orele 8, după o puternică pregătire de artilerie. Gruparea hitleristă a fost izbită concentric cu Diviziile 2 infanterie dinspre sud și 19 infanterie dinspre vest. Divizia 10 infanterie asigură flancul stîng al corpului⁸⁶.

Acționînd cu mult elan, trupele noastre au rupt în mai multe secțiuni apărarea hitleriștilor și au pătruns în oraș. Lupta a continuat în lungul străzilor baricadate, minate și bătute cu foc de inamic. Pînă spre seară, trupele Diviziei 2 infanterie au eliberat partea de sud-vest a orașului⁸⁷, iar cele ale Diviziei 19 în partea de sud. Intervenția Diviziei 10 infanterie a grăbit nimicirea inamicului și eliberarea completă a orașului (ora 21,00)⁸⁸. Pe timpul acțiunilor pentru eliberarea orașului, hitleriștii au suferit pierderi grele. Trupele române au luat circa 700 de prizonieri,

⁸³ Arh. M.F.A. M.S.U.M., dos. 1/15, f. 276.

⁸⁴ Ibidem, dos. 224 11, f. 1.

⁸⁵ Ibidem, dos. 217 13, f. 12.

⁸⁶ Ibidem, dos. 217 12, f. 25 - 26.

⁸⁷ Ibidem, f. 32 - 34.

⁸⁸ Ibidem, dos. 297 13, f. 15.

au capturat mai multe tunuri de diferite calibre, un număr important de arme automate și o mare cantitate de muniție de artilerie și infanterie. Rândurile luptătorilor noștri s-au rărit și ele cu încă 175 de ostași morți și răniți. Cinstind memoria celor căzuți în luptele din zona Kroměříž, populația a ridicat în centrul orașului un monument.

După eliberarea orașului Kroměříž, comandantul Corpului 4 armată român a constituit o grupare din Divizia 10 infanterie, întărită cu Regimentul 95 infanterie din Divizia 19 infanterie și toată artileria grea a armatei, căreia i-a incredințat misiunea de a zdrobi gruparea hitleristă din zona Kojetin și a elibera orașul⁸⁹. În noaptea de 4 spre 5 mai, unitățile Diviziei 10 infanterie au executat un marș de 20 km spre Kojetin, până la amiază au realizat dispozitivul ofensiv, iar la orele 14,15 au trecut la atac.

După cinci ore de lupte, unitățile noastre au reușit să pătrundă pînă în centrul orașului. Inamicul a executat un foarte puternic contra-atac cu infanterie și tancuri de la centru către marginea de nord-vest a orașului, care a fost respins. Regrupîndu-și forțele, Divizia 10 infanterie a reluat ofensiva după căderea întinericului. Luptele n-au conținut în tot cursul nopții. Dimineața zilei de 6 mai a găsit trupele noastre înclăștate în lupte crîncene cu dușmanul. Lovite frontal și manevrate de echipe de șoc, rezistențele inamicului au fost lichidate pe rînd; în primele ore ale dimineții, trupele fasciste au fost silit să cedeze peste tot, luptătorii români eliberînd complet localitatea și capturînd numeroși prizonieri, armament și alte materiale.

Desăvîrșind nimicirea în primele zile ale lunii mai a grupării hitleriste din zona Berlinului, trupele sovietice au determinat încheierea nefastei existențe a guvernului condus de Hitler. Cu toate că în dimineața zilei de 2 mai garnizoana Berlinului a depus armele și a început să se predea în masă, forțele hitleriste aflate în zona muntoasă a Cehoslovaciei, cu un efectiv de peste 900 000 de oameni și dispunînd de 10 000 de tunuri și aruncătoare, peste 2 200 de tancuri și autotunuri, și de aproape 1 000 de avioane, cu scopul de a-și deschide drum spre trupele anglo-americane cărora să li se predea, au continuat lupta. Aceste planuri au fost zădărnice de acțiunea conjugată a Fronturilor 1, 2 și 4 sovietice, Armatele 1 și 4 române, Armata 2 poloneză și Corpul cehoslovac pe direcția Praga⁹⁰.

Comandamentul suprem sovietic a prevăzut încercuirea și nimicirea grupării fasciste din Cehoslovacia, prin executarea a două puternice lovituri convergente în direcția Praga: una cu Frontul 1 ucrainean din zona Dresda, alta cu Frontul 2 ucrainean din zona Brno; Frontul 4 ucrainean avea misiunea de a acționa frontal asupra grupării inamice. Operația urma să înceapă la 7 mai. Ea a fost pregătită cu iscusință într-un timp extrem de scurt, executîndu-se o complicată regrupare operativă a trupelor.

⁸⁹ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 1 6, f. 30 31.

⁹⁰ *История Великой Отечественной войны Советского Союза 1941—1945*, p. 317.

Regrupate în zona nord-vest Brno, cele două armate române au participat alături de trupele sovietice la lupte, urmărind inamicul în direcția Praga. Continuând urmărirea cu vigoare sporită, marile unități române au zdrobit împotrivirea ariergărzilor și a ultimelor focare de rezistență dușmane, au înaintat într-un ritm viu, parcurgând 30—50 km pe zi, și au ajuns la 12 mai la aproximativ 80 km de Praga, unde au primit ordin să se oprească, acțiunea de urmărire și lichidare a rezistențelor hitleriste fiind aproape terminată. Cu aceasta s-a încheiat drumul de luptă și de victorii al armatei române în războiul antihitlerist.

Împreună cu trupele terestre, un aport important la luptele de pe teritoriul Cehoslovaciei a avut Corpul aerian român, cu un efectiv de peste 7 300 de oameni ⁹¹, 20 de escadrile și un număr de 239 de avioane ⁹². Sprijinind activ atât acțiunile ofensive, cât și pe cele de apărare, aviatorii români au dat dovadă de un înalt spirit de eroism și sacrificiu. Trecând prin barajele artileriei antiaeriene inamice și înfringând atacurile aviației de vânătoare a acestuia, zburătorii noștri au dat lovituri puternice sistemului de apărare hitlerist, i-au dezorganizat transporturile pe calea ferată și șosele, i-au lovit rezervele și grupările de contraatac din adâncimea dispozitivului și au împrăștiat coloanele ce se deplasau spre front sau în spate, spre noi aliniamente de apărare.

Sprijinirea ofensivei de la Zvolen sau a luptelor pentru eliberarea orașelor Kremnica și Prievidza, a ofensivei de la Trenčín sau Uherský Brod, iată numai câteva dintre acțiunile de luptă în care aviatorii români au intervenit prompt, hotărît și eficace în sprijinul trupelor terestre.

Pentru participarea activă și eroismul de care au dat dovadă în luptă, aviatorii români au fost citați prin ordine de Comandamentul suprem sovietic. În ordinul nr. 329 din 4 aprilie 1945 al Comandamentului menționat, se arată că „în lupte duse de trupele sovietice, în cooperare cu cele române, s-au distins trupele Armatei 4 române și aviatorii Corpului aerian român de sub comanda generalului de divizie Emanoil Ionescu” ⁹³.

Activitatea de luptă dusă de Corpul aerian român pe teritoriul Cehoslovaciei însumează, statistic, 2 578 de misiuni cu 4 981 de ieșiri avion în 6 304 ore de zbor. În timpul acestor misiuni au fost lansate asupra inamicului peste 900 t de bombe, producându-i pierderi evaluate la 29 tancuri, 20 de baterii de artilerie de diferite calibre, 448 de autovehicule și 239 de căruțe cu materiale de război și trupă, peste 40 de trenuri militare, 5 aerodroame și nenumărate puncte de sprijin ale infanteriei și alte lucrări de apărare. Succesele obținute în luptă de către aviatorii noștri au fost obținute cu jefra a 135 de oameni ⁹⁴ și 62 de avioane pierdute.

⁹¹ Arh. M.F.A.-M. St. M., dos. 686/84, anexa 21, și dos. 686 126. f. 217—183.

⁹² Ibidem, dos 686/187, f. 195; dos. 686/85, f. 24, 31; dos. 686/82, f. 37; dios. 732 1, f. 37.

⁹³ Ibidem, dos. 457 387, f. 21.

⁹⁴ Ibidem. dos. 686 187, f. 195; dos. 234 2, f. 279—426; dos. 234/3, f. 427—565; dos. 686/2, f. 34, 35, 75; dos. 732/1, f. 37, 44; dos. 234 63, f. 13, graficul nr. 44.

Prezența unităților române în operațiile de zdrobire a cotropitorilor fasciști pe teritoriul cehoslovac a mai cuprins acțiunile desfășurate de tanchiștii Regimentului 2 care de luptă, care au operat pe o direcție diferită de cea a celorlalte mari unități și unități române. Această unitate a luptat în sud-vestul Cehoslovaciei, îndeplinindu-și cu cinste misiunile încredințate în cadrul acțiunilor duse pentru forțarea cursului inferior al râurilor Hron, Nitra și Vah. Acționând în sprijinul unor divizii din Armata 7 de gardă sovietică, tanchiștii români au contribuit la înfrângerea pricinuită inamicului în zona Bratislava, apoi au pătruns în luna aprilie pe teritoriul Austriei, au dat grele lovituri trupelor hitleriste, la circa 20 km nord și est de Viena, în zonele Mistelbach, Schrick, Wilfersdorf etc., după care au revenit în cursul luptelor pe pământul cehoslovac.

Regimentul 2 care de luptă a pricinuit inamicului mari pierderi în oameni și materiale. A făcut prizonieri peste 4 000 de ofițeri și soldați hitleriști, a capturat 18 tancuri, 49 de tunuri, 58 de aruncătoare de mine, 86 de mitraliere și 55 de autovehicule. Faptele de arme ale acestui regiment i-au atras două citări prin ordin ale Ministerului de Război român și patru citări ale Comandamentului suprem sovietic, iar comandantul Frontului 2 ucrainean a felicitat în numeroase rânduri pe tanchiștii români.

Perioada luptelor din Cehoslovacia a fost cea mai lungă din războiul antihitlerist dus de armata română. Ea a durat 5 luni de zile și s-a desfășurat în condiții de luptă, de anotimp și teren deosebit de grele. În acest timp, armatele române au pătruns prin lupte în dispozitivul inamic peste 400 km, au forțat 4 cursuri mari de apă, au eliberat 9 masivi muntoși și 1 722 de localități, între care 31 de orașe. Cele 16 divizii, Corpul aerian și Regimentul 2 care de luptă au luat parte la 295 de lupte, dintre care 260 de acțiuni importante fiecare constituind pagini de glorie nepieritoare în istoricul lor.

Comandamentele sovietice au apreciat efortul trupelor române pe tot timpul luptelor din Cehoslovacia. La 13 aprilie 1945, comandantul Frontului 2 ucrainean, mareșalul R. I. Malinovski, a declarat ministrului de război român, care se afla în inspecție pe front, următoarele : „Armatele române luptă foarte bine și sînt foarte mulțumit de comandanți, de statele-majore și de trupe, care sînt brave și gata de orice sacrificiu”.

Militarii români, călăuziți de țeluri nobile, au sprijinit populația cehoslovacă, și îndeosebi locuitorii sinistrați de război, au contribuit la deschiderea școlilor, au refăcut sute de km de cale ferată și numeroase poduri și trasee de telecomunicații distruse de hitleriști. Numai subunitățile de pioneri ale Armatei 4 au construit 47 de poduri și reparat alte 66, au refăcut 325 km de drumuri și au deminat 31 de porțiuni de șosea, precum și numeroase cîmpuri de mine plantate de inamic pe terenuri cultivabile.

De asemenea, serviciile sanitare au acordat asistență medicală locuitorilor din diferite localități. De exemplu, serviciul sanitar al Armatei

1 române a efectuat 20 000 de consultații și tratamente medicale, 300 de intervenții chirurgicale și 650 de analize medicale. Numai ambulanța Diviziei 6 infanterie a acordat populației din localitățile Dobroč, Ponický, Strání, Selkova, Lesná și altele peste 150 de consultații și tratamente.

Fii ai unui popor iubitor de libertate și prietenie cu toate popoarele, care prin propria experiență cunoșteau nenorocirile cauzate de dominația străină, în numele cauzei drepte pentru care luptau, ostașii români au stropit cu sângele lor pământul țării prietene. Pentru amintirea sacrificiilor făcute de trupele române pe pământul Cehoslovaciei, care însumează peste 66 000⁹⁵ de morți, răniți și dispăruți, guvernul Republicii Socialiste Cehoslovace a ridicat la Zvolen un monument și a acordat militarilor români peste 5 600 de ordine și medalii.

Neșterse vor rămâne în memoria poporului nostru faptele de arme ale soldaților Ioan Stroe și Oprea Rățoi, căzuți la datorie sub zidurile cetății Turna, ale lui Constantin Godeanu, membru al C.C. al U.T.C., căzut la datorie în luptele crâncene din zona localității Jablonovce, ale bravilor vânători de munte în luptele din zona Lučenec, ale locotenentului tanchist Viorel Mărceanu și adjutantului aviator Dirjan Traian, ale sublocotenentului aviator Mociornița Gheorghe și a atîtor alții, care în luptele duse pentru eliberarea poporului cehoslovac și-au dat bunul cel mai de preț, viața, înscriind cu sângele lor noi pagini de glorie militară în istoria poporului nostru.

Luptele purtate de armata română pe teritoriul Cehoslovaciei au reprezentat continuarea și în același timp încununarea aportului României la înfrîngerea Germaniei hitleriste. Poporul român a întâmpinat ziua victoriei cu un sentiment de legitimă mîndrie, izvorît din conștiința înaltă a datoriei împlinite. În acele zile, „Scînteia”, exprimînd gîndurile și sentimentele poporului nostru, scria : „Am contribuit... cu hotărîrea fățișă și sinceră la grăbirea ceasului răsplătitor pe care îl trăim acum alături de întreaga omenire.. Participăm cu entuziasm la bucuria impetuosă a omenirii, prilejuită de victoria militară asupra fascismului. Să ne-o cîștigăm și pe aceea de a ne împărtăși din binefacerile senine ale păcii, să ne încordăm eforturile pentru a zidi o Românie luminoasă și fericită”⁹⁶.

⁹⁵ Arh. M.F.A.-M.St.M., dos. 732 2, f. 47.

⁹⁶ „Scînteia” din 11 mai 1945.

CU PRIVIRE LA POZIȚIA DEMOCRAȚILOR BURGHEZI
ȘI A DEMOCRAȚILOR REVOLUȚIONARI ROMÂNI
DIN TRANSILVANIA ÎN 1848*

CONVOCAREA ȘI ORGANIZAREA ADUNĂRII DE LA 18/30 APRILIE

DE

V. NETEA

I

Noile cercetări ale științei istorice române asupra revoluției din 1848 din Transilvania și Banat întreprinse de pe pozițiile materialismului istoric — prin integrarea acesteia în cadrul larg al revoluției europene și prin înfățișarea în mod amplu a rolului maselor populare în dezlănțuirea și dezvoltarea luptei revoluționare — au reușit să dea evenimentelor din 1848, în sinteza recent publicată¹, o interpretare critică de un remarcabil nivel științific. Noua sinteză deschide largi perspective de adâncire a cercetărilor asupra cauzelor interne și a desfășurării revoluției și de fixare temeinică a rolului activ al maselor, precum și al exponenților revoluționari, ridicați din sinul poporului, care au îmbrățișat cu elan și consecvență revendicările economice, sociale și naționale ale maselor oprite.

O nouă cercetare a periodicelor transilvănene din această perioadă — „Gazeta Transilvaniei”, „Foaie pentru minte, inimă și literatură” și „Organul luminării” —, precum și a scrisorilor inedite ale lui Timotei Cipariu aflate în depozitul Academiei R.P.R.², ne permit a urmări în mod mai amănunțit atitudinile și acțiunile unora din acești exponenți — și în primul rând ale lui G. Barițiu, T. Cipariu și S. Bărnuțiu — în decursul lunilor martie, aprilie și mai 1848, luni de mare frământare obștească, pînă în momentul adunării de la 3-15 mai, și de a aduce informații și concluzii noi asupra contribuției lor.

* În anexă, cinci scrisori inedite ale lui Timotei Cipariu.

¹ *Istoria României*, vol. IV, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 113-179; *Din Istoria Transilvaniei*, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., ed. 1, 1961 și vol. II, ed. a 2 a, 1963, p. 1-132.

² Vezi ms. nr. 991.

În *Istoria României* (vol. IV, p. 126—127), grupările de intelectuali transilvăneni participanți la revoluția din 1848 sînt împărțite în cinci categorii³. În prima categorie sînt menționați intelectualii grupați în jurul lui Avram Iancu, printre care se aflau și Al. Papiu-Ilarian și Ioan Buteanu, care, prin atitudinea lor față de revendicările sociale ale țărănimii, au fost considerați democrați-revoluționari. Apropiat de curentul democrat-revoluționar, se arată în continuare, era și Simion Bărnuțiu, care „punea înainte de toate problema recunoașterii națiunii române ca națiune de sine stătătoare, cerînd însă și «desființarea iobăgiei fără despăgubire»”. Atitudinea sa față de nobilimea, burghezia și masele populare maghiare, fără a face distincție între ele, a creat însă dificultăți în calea colaborării revoluționare româno-maghiare și, față de hotărîrea nobilimii și burgheziei maghiare de a uni Transilvania cu Ungaria, desconsiderîndu-se voința poporului român, „a făcut să se ivească divergențe. . . între democrații revoluționari și gruparea condusă de George Barițiu și Timotei Cipariu”. Gruparea acestora, numită liberal-democrată sau burghezo-democrată, era o grupare „moderată”, care credea că dezvoltarea burgheziei românești și ridicarea economică, socială și culturală a poporului român se vor realiza o dată cu victoria revoluției maghiare, prin lichidarea feudalismului, prin modificarea legilor fundamentale ale statului și prin introducerea unor largi reforme burghize.

Celelalte două grupări, mai puțin însemnate, s-au constituit în jurul episcopilor Ioan Lemeny și Andrei Șaguna.

În cele ce urmează, călăuziți în primul rînd de articolele lui Barițiu și de scrisorile lui Cipariu, vom căuta să urmărim cronologic activitatea prerevoluționară a grupului de democrați burghizi, atitudinea lor față de exponenții și acțiunile celorlalte grupări și, îndeosebi, față de inițiativa democraților-revoluționari de a convoca prima adunare de la Blaj, cea din 18 30 aprilie 1848, precum și, ca o consecință a convocării acesteia, atitudinea față de S. Bărnuțiu și relațiile lor cu dinsul în această perioadă.

Într-o lumină mai vie va fi prezentată și contribuția lui Aron Pumnul, care, pentru a nu se diminua prestigiul lui Cipariu, a fost ținut prea mult în umbră de către istoriografii de pînă acum, deși prin inițiativa sa de a se convoca adunarea de la 18 30 aprilie și prin proclamația alcătuită și difuzată în acest scop, el s-a afirmat, pe linia democraților-revoluționari, ca un element principal al pregătirii revoluției.

În februarie 1848, în momentul izbucnirii revoluției burghize din Franța, căreia la scurt timp aveau să-i urmeze mișcările din centrul și sud-estul Europei, G. Barițiu și T. Cipariu erau, fără îndoială, elementele cele mai reprezentative ale intelectualității române din Transilvania și cei care dispuneau de cele mai sigure mijloace pentru a influența opinia publică, ei fiind conducătorii presei transilvane. Primul conducea de zece ani „Gazeta Transilvaniei” și „Foaie pentru minte, inimă și literatură de la Brașov”⁴, care pătruseseră adînc în toate „plasele”

³ Vezi și *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, ed. a 2 a, București, Edit. Acad. R.P.R., 1963, p. 29—30.

⁴ „Gazeta de Transilvania”, așa cum se va numi pînă la 1 decembrie 1849, apăruse la 17 martie 1838, iar „Foaie pentru minte...” la 2 iulie 1838.

de cititori, iar al doilea înființase cu un an mai înainte, la Blaj, *Organul luminării*⁵. În jurul ficcării dintre ei se găsea un însemnat număr de colaboratori, corespondenți și cititori care contribuiau la difuzarea periodicelor menționate și, în același timp, la popularizarea numelor și a ideilor celor doi erudiți redactori. Barițiu în 1848 avea 36 de ani; Cipariu 43. Un al treilea nume cunoscut și apreciat în Ardeal era al lui S. Bărnuțiu, fost pînă în 1845 profesor la Blaj și secretar al capitolului de canonici, loc de unde fusese demis în urma unui răsunător proces cu episcopul Lemeny — din cauza atitudinii reacționare și maghiarofile a acestuia — și silit să părăsească Blajul. Cu puțin înainte părăsise Mica Romă și un grup de 12 teologi, eliminați de Lemeny pentru nesupunerea lor, dar apărați cu îndăzneală de Bărnuțiu. Printre ei se afla Ion Axente Severu, Al. Baternai, Ion Mărgineanu și Const. Roman-Vivu, viitori prefecți și tribuni ai revoluției din 1848. Legăturile lui Bărnuțiu cu aceștia datează din 1842—1845. Bărnuțiu, în primăvara anului 1848, nu mai era profesor și locuia în Sibiu, fiind student la Academia juridică săsească, fără a avea nici o funcție oficială. Procesul cu episcopul și expulzarea din Blaj îl făcuseră însă popular și respectat în sinul tineretului. Avea 40 de ani și se impunea prin erudiție, fermitate de voință și consecvență. Democrații-revoluționari canceliști, avocați și profesori — erau cu toții tineri și nu aveau încă un nume în fața opiniei publice. Al. Papiu-Ilarian avea 21 de ani, Avram Iancu 24, Ioan Buteanu 27, Aron Pumnul 30. Cu toate acestea, îmbrățișînd revendicările țăranilor iobași și susținîndu-le cu căldură, ei vor deveni adevărații exponenți ai opiniei publice și, în opoziție cu cei doi redactori, își vor impune, aliindu-se cu S. Bărnuțiu, punctul de vedere în organizarea mișcării revoluționare.

La 4 martie st. v., în urma evenimentelor din capitala Franței, care au culminat cu detronarea lui Ludovic-Filip, Barițiu scria cu o remarcabilă clarviziune: „Crunta și feroasa revoluție din Paris, însoțită de totală cădere a tronului nu e nici o îndoială că va scutura și va cutreiera pe toată Europa, începînd de la staturile cele mari și tari pînă la cele mai mici și neputincioase”⁶.

În același număr, comentînd unele zvonuri în legătură cu intențiile agresive ale puterilor suzerane și protectoare Turcia și Rusia față de Moldova și Țara Românească, din cauza creșterii spiritului revoluționar, Barițiu exclama cu aprindere: „Ce fricoși sînt oamenii! Ar fi să ne informăm o dată că peste moldo-români nu mai pot sosi acele timpuri fatale pe care bătrînii încă nu le pot uita. *Alte timpuri, alți oameni, alte condiții, alte rezultate. Să fim mai bărbați; căutați la evenimente drept în față*”⁷.

Într-un mod asemănător aprecia evenimentele și Timotei Cipariu, dar el se deosebea de Barițiu în ceea ce privește scopul și finalitatea revoluției. „*Vezi ce grozăvii se tîmplă la Paris?* — se grăbea el să-i scrie în primele zile ale lui martie. *Mie mi se pare că această tîmplare a scuturat*

⁵ „Organul luminării” apăruse la 4 ianuarie 1847, iar la 12 mai 1848 va lua numele de „Organul național”.

⁶ „Gazeta de Transilvania”, nr. 19 din 1848, 4 martie, p. 76.

⁷ Ibidem, p. 78.

din țîini toată Europa și de nu se va așeza Franția cu rege constituțional poate să ajungem timpurile din 1793”⁸. Canonicul privea deci revoluția prin prisma „grozăviilor” legate de amintirea dictaturii iacobine și voia, ca și burghezia franceză, ca revoluția să se încheie printr-un regim monarhic constituțional.

Pe Barițiu, cu toate că o vedea „cruntă și feroasă”, revoluția nu-l neliniștea și nu-l îngrijora ca pe Cipariu, considerînd-o ca o soluție îndreptățită a contradicțiilor sociale și naționale ale timpului.

Ca ziarist, el urmărește revoluțiile din vestul și centrul Europei, comentîndu-le cu înțelegere și entuziasm.

La 11 martie expune mișcările din Franța⁹ și publică manifestul lui Lamartine¹⁰; la 15 martie relatează evenimentele de la Viena și din Ungaria, arătînd că dieta maghiară a votat ștergerea iobăgiei. Vestea aceasta, deși ea nu privea deocamdată decît pe iobagii din Ungaria, îl mișcă profund. „Plînsul mă înecă — scria Barițiu, pentru că în viața mea publică de jurnalist, lovită și cutreierată de atîtea valuri și loviri nemeritate, nu mai cunoscui altă bucurie”. Îndemnul către cititori e totuși cumpănit, recomandîndu-se așteptarea: „Iubit popor și iubii români care sînteți iobagi, vă rugăm pe numele părintelui ceresc, încă puțin timp, încă un period de luni mai aveți răbdare, fiți în liniște, păziți legile țării, binecuvîntați numele monarhului”¹¹. Prin acest îndemn el își mărturisea convingerea că dieta Transilvaniei, urmînd exemplul celei din Ungaria, va veni și ea cu o lege pentru desființarea iobăgiei. La 18 martie st. v., Barițiu are într-adevăr ocazia de a publica un comunicat al celor două partide maghiare transilvane, liberal și conservator, conduse de baronul Ludovic Jósika și de contele Ioan Bethlen, prin care la 9 21 martie, cerînd convocarea dietei Transilvaniei pentru votarea uniunii cu Ungaria, se anunța încheierea acordului pentru egalitatea socială și pentru rezolvarea problemei iobăgiei. „Nouă, din parte-ne — adaugă redactorul —, nu ne rămîne alta decît să înălțăm fierbinte rugăciuni la ceriu ca să le lumineze mintea spre îndeplinirea acestor lucruri, pe cît de mărețe, pe atît de sfinte, din a căror înființare nu poate să răsară decît binecuvîntare și fericire”¹². Bucuria de a vedea apropiindu-se ștergerea iobăgiei, a cărei apăsare îl indignase de atîtea ori, îl împiedica însă de a observa că acordul dintre cele două partide maghiare urmărea în primul rînd ideea uniunii Transilvaniei cu Ungaria, „fiindcă — se preciza în textul acordului celor două partide maghiare transilvane — viitorul patriei noastre și însăși supraviețuirea noastră numai prin unirea acestor două patrii o vedem asigurată, asemenea și guvernul Casei Austriace numai prin ea îl vedem întărit”.

În nerăbdarea lui de a vedea realizate aceste reforme, Barițiu nu se oprea asupra celui mai important punct al acordului, uniunea Transilvaniei cu Ungaria, asupra punctului care — prin nesocotirea voinței

⁸ Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 994, p. 199.

⁹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 21 din 11 martie 1848, p. 83 84.

¹⁰ „Foaie pentru minte...”, nr. 11 din 15 martie 1848.

¹¹ „Gazeta de Transilvania” nr. 22 din 15 martie, 1848, p. 9.

¹² Ibidem, nr. 23 din 18 martie 1848.

maselor, prin nerecunoașterea naționalității române și prin menținerea obligațiilor urbariale — va determina formarea grupării democrat-revoluționare a lui Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian, acțiunea lui Bărnuțiu și, în cele din urmă, adunarea și hotărârile de pe Cîmpia Libertății.

Dar ceea ce evita să discute redactorul legat încă de rigorile cenzurii discutau cititorii, discutau masele care începeau să se agite, să-și afirme voința, așa încît Barițiu trebui să se pronunțe mai clar asupra noii situații politice, să-și precizeze punctul de vedere față de uniune și să dea lămuriri asupra direcției de urmat.

La 22 martie st. v. el publică în „Foaie pentru minte...” două articole menite să-i înfățișeze poziția.

În primul din aceste articole, intitulat *Unele idei practice despre libertatea tiparului*¹³, Barițiu aruncă o privire asupra mișcărilor revoluționare europene din luna martie, manifestîndu-și din nou increderea în desfășurarea evenimentelor, afirmînd că și pentru români se deschise „o epocă care să pună temeiul stătoriu al fericirii”, cu condiția însă ca aceștia să se știe folosi de ea. Dar redactorul nu arată cum anume ar trebui să se folosească românii de noua epocă, iar „declarația” pe care o anunțase o amîină pe altă dată, îndemnîndu-și cititorii să urmărească evenimentele, „fiindcă acelea nu se vor opri unde se văd” și fiindcă „minutele anticului blestem”, adică ale societății asupritoare, „sînt numărate”. Îndemnul practic pe care Barițiu îl aduce în acest articol este cultivarea „tiparului liber”, pentru a răspîndi principiile de libertate, egalitate și fraternitate și pentru a arăta „compatrioților noștri” *ce voim, dacă într-adevăr știm să voim*, pentru ca asupra tuturor cererilor formulate să existe *unire* între români, fiindcă „fără unire voința nu are tărie”.

Barițiu propunea deci, într-o vreme cînd „minutele erau numărate”, o largă dezbateră în presă, fără a formula însă, împiedicat fiind și de cenzură, un program concret spre a servi ca punct de plecare pentru eventualele discuții. Al doilea articol se intitula *Unirea Transilvaniei cu Ungaria*, această unire fiind considerată drept „reforma reformelor”, fiindcă prin ea se vor rezolva raporturile politice și sociale „peste toate plasele locuitorilor”. Barițiu nu avea la acea dată o idee prea clară despre ceea ce ar putea reprezenta uniunea, fiindcă, în decursul expunerii, cu gîndul la o soluție mai largă, care ar fi depășit punctul de vedere al unioniștilor maghiari, el se întrebă dacă unirea Transilvaniei cu Ungaria se va putea asemăna cu confederația elvețiană, cu cea germană sau cu republica Statelor Unite. Esențialul pentru Barițiu, ca și în 1850 pentru Bălcescu¹⁴, într-o asemenea confederație era libertatea și egalitatea socială și națională între popoarele asuprite de Habsburgi, aceasta fiind, în acel moment, una din modalitățile prin care se putea împiedica uniunea Transilvaniei cu Ungaria. Tot atît de circumspect se arăta și el în privința dreptului public și privat al Transilvaniei, asupra privilegiilor existente și asupra viitoarelor raporturi dintre stat și cetățeni. Semnificativă pentru Barițiu era mișcarea sașilor de la Brașov, care, prin ziarul „Satelit”

¹³ „Foaie pentru minte...”, nr. 12 din 22 martie 1848.

¹⁴ N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 359—362.

se declaraseră pentru uniune, cu condiția recunoașterii vechilor lor statute politice în care se găsea garanția naționalității lor. Barițiu găsea în orientarea sașilor o justificare pentru propria sa atitudine.

Timotei Cipariu, redactorul de la Blaj, vedea și el lucrurile în același sens. „Ungaria — scria „Organul luminării” la 31 martie st. v. — cu o lovitură a sfărâmat toate privilegiile cu Verböczi, *Corpus Juris Hungarici* etc. pînă în fața pămîntului, cit pe ea, ca pe o tablă rasă, n-a rămas alta, decît rege, dinastie și egalitate în drepturi și datorii pentru toți locuitorii ei întru asemenea...”.

Cu toate că la 18 martie dieta maghiară votase cele 31 de articole de lege care aveau să alcătuiască constituția burgheză a Ungariei, fără a asigura însă „dreptul folosirii limbii române, germane și a limbilor slave în administrație, justiție și școli, impunînd folosirea exclusivă (ca limbă de stat) a limbii maghiare”¹⁵, cei doi redactori continuară a crede în sinceritatea democratică a conducătorilor revoluției maghiare. La 29 martie Barițiu scria astfel că „după cele mai proaspete semne” însăși aristocrația ambelor țări „este atît de matură” sau „atît de înteițită, cît spre a consolida viitorul patriei și cel propriu, va fi gata, de voie de nevoie, a-și lua ziua bună de la toate scuturile și prerogativele”¹⁶. Semnele, deocamdată, nu se vedeau decît în manifestele și declarațiile propagandistice și ele puteau impresiona prin prospețimea și strălucirea lor, dar nu puteau constitui garanții pentru politica unui întreg popor, căruia nu i se recunoscuse încă nici măcar calitatea de națiune.

II

Un alt mod de a privi și interpreta evenimentele și îndeosebi problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria au avut Simion Bărnuțiu și Aron Pumnul, independent unul de altul. Concomitent cu tinerii canceliști Avram Iancu și Al. Papiu-Ilarian de la Tîrgu-Mureș și cu avocatul Ioan Buteanu de la Cluj, îndată ce au cunoscut hotărîrile dietei maghiare, ca și intențiile nobilimii și burgheziei maghiare din Transilvania, ei au preconizat ideea unei rezistențe naționale bazate pe solidaritatea intelectualității române transilvane și pe ridicarea maselor populare. Prin ei, mișcarea revoluționară românească va dobîndi elan, consistență și amploare.

Într-adevăr, în seara zilei de 12/24 martie, Bărnuțiu alcătui proclamația — răspîndită apoi în nenumărate exemplare manuscrise —, prin care lua o categorică atitudine antiunionistă. Cuvîntul său pornise îndrăzneț și tăios, fără posibilități de răstălmăcire și fără șovăire: „Ascultați strănepoți ai romanilor, de la fapta aceasta atîrnă viața, moartea. Deschidă-și ochii fiecare român, folosească-se de prilej pentru că sau cîștigă tot, sau pierde tot... *Pînă ce dieta țării nu va recunoaște națiunea română ca națiune, voi despre unire nu stați de vorbă... Nu voiți să știți nimic pînă ce nu veți avea adunare națională, în care să vă spuneți dorințele, naționale. Cereți să nu judece mereu de nobis sine nobis...*

¹⁵ Din istoria Transilvaniei, vol. II, p. 5, 7.

¹⁶ „Foaie pentru minte...”, nr. 13 din 29 martie 1848.

*Afurisit pe veci să fie românul care va îndrăzni să facă uniunea câtă vreme națiunea română nu va fi fost recunoscută ca națiune politică”*¹⁷.

Proclamația lui Bărnuțiu, datorită patriotismului și radicalismului ei, constituie unul din documentele de bază ale revoluției din 1848 și a avut un rol determinant în orientarea politică a intelectualității și a maselor populare române.

Aron Pumnul, la rîndul său, fără a cunoaște intențiile lui Bărnuțiu, adună în ziua de 25 martie pe cîțiva din profesori, pe teologii și studenții din Blaj, cărora, după relatarea lui Cipariu, le-a „grăit multe de toate, de drepturi” etc.¹⁸, lămurindu-i asupra situației și obligațiilor politice ale tineretului român. Consfătuirea de la Pumnul și declarațiile acestuia constituie întiul gest revoluționar al Blajului.

Istoricul S. Dragomir, în monografia sa asupra revoluției din 1848¹⁹, citind pe Coriolan Suciu²⁰ — care, la rîndul său, s-a inspirat din *Memoariile* lui Vasile Moldovan —, afirmă că această consfătuire s-ar fi ținut în casele lui Cipariu, învățatul canonic propunînd cu acest prilej să se întocmească o petiție către împăratul din Viena, Cipariu fiind deci însuflețitorul Blajului²¹. Cercetînd însă corespondența Cipariu-Barîțiu, aflăm nu numai că întrunirea nu s-a ținut la Cipariu, ci și că *acesta nici n-a participat măcar la dînsa*. Într-adevăr, în scrisoarea de la 5/17 aprilie 1848, Cipariu, informînd pe Barîțiu despre călătoria — asupra căreia vom reveni — pe care o făcuse la Cluj, unde însoțise pe Lemeny, îi scrie, vorbind despre întrunirea lui Pumnul: „Eu avînd de a-mi găta scrisorile pentru « Organ » și, avînd de a călători, nu fui de față, măcar fui chemat. De aceea (nici) nu știu în ce ton s-a vorbit”²².

În același timp, în ziua de 25 martie au avut loc consfătuirile și manifestațiile de la Tîrgu-Mureș ale tinerilor intelectuali maghiari, secui, români și sași, la care participă Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian, împreună cu numeroși alți canceliști, și în care canceliștii români încearcă să pună în discuție, alături de problema „uniunii” cu Ungaria, și marile probleme sociale și economice ale Transilvaniei și, îndeosebi, desființarea iobăgiei. Papiu, în corespondențele sale trimise foilor de la Brașov și de la Blaj²³, arată că la întrunirea de la Tîrgu-Mureș, la care tineretul maghiar se arătase preocupat în primul rînd de uniunea Transilvaniei cu Ungaria, pentru înfăptuirea căreia s-a alcătuit și semnat o petiție, relatează că „io cînd am subscris [petiția] am zis că și io ca român subscriu această petițiune, cea dulce speranță mîngîindu-mă că va fi fără întîrziere și deodată răscumpărarea totală și fără nici o despăgubire, egalitate deplină și drepturi civile și politice, respectarea și asigurarea feluritelor naționalități și limbi din Transilvania și Ungaria”²⁴. Cererile tinerilor români fiind respinse

¹⁷ C. Bogdan Duică, *Simion Bărnuțiu*, București, 1921, p. 75 și 76.

¹⁸ Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 994, p. 200.

¹⁹ S. Dragomir, *Revoluția românilor din Transilvania*, Cluj, 1946, vol. V.

²⁰ *Cum a fost pregătît 3 15 mai 1848*, Blaj, 1925, p. 8.

²¹ *Op. cit.*, p. 111.

²² Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 994, p. 200.

²³ Adresele de la Tîrgu-Mureș, în „Foaie pentru minte...”, nr. 13 din 29 martie 1848.

²⁴ „Foaie pentru minte...”, nr. 13 din 29 martie 1848.

de colegii lor maghiari și secui, era firesc ca ei să caute înțelegere și reazem în altă parte, și în primul rînd la intelectualii din celelalte orașe transilvănene, pentru a sfîrși apoi prin apelul la mase și la mobilizarea lor. Astfel, Papiu participă peste trei zile la consfătuirea de la Cluj, convocată de avocații Ioan Buteanu și Florian Micaș, unde s-a preconizat de asemenea, printr-un manifest al lui Buteanu, întrebuintarea limbii române în administrație, justiție și învățămînt și soluționarea problemei iobăgiei transilvane în conformitate cu articolele de lege votate pentru Ungaria²⁵. De la Cluj, Papiu aleargă — așa cum se va vedea mai jos — la Blaj, unde se sfătuieste îndelung și hotărît cu Aron Pumnul, care căutase și el legătura cu cancelistii de la Tîrgu-Mureș prin juristul N. Birlea, consfătuire ce se ține peste cunoștința și voința lui Cipariu, care, așa după cum îi scria lui Barițiu la 5/17 aprilie, cunoscînd la Cluj manifestul lui Buteanu, nu-i aprobase „în conștiință”²⁶ conținutul.

Proclamația lui Bărnăuțiu, întrunirea lui Pumnul și consfătuirile de la Tîrgu-Mureș, Cluj și Blaj, din care avea să se nască apoi adunarea de la 18 30 aprilie, asupra căreia vom reveni, sînt primele manifestații ale curentului revoluționar ce începe a se organiza. Barițiu, în foile sale, în afară de corespondența lui Papiu-Ilarian, nu relatează despre nici una din ele. La 5 aprilie el publică însă, în „Foaie pentru minte...”, un lung articol, intitulat *Ce voiesc românii?*²⁷, în care, în primul rînd, își destăinuiește convingerea, manifestată și în 1847²⁸, că „pe noi proaspetele evenimente ne aflară cam nepregătiți”, motivîndu-și afirmația prin faptul că intelectualii transilvăni, cei care ar reprezenta „cultura și cunoașterea teoretică și practică a științelor politice”, avuseseră pînă atunci prea puține prilejuri de a se întîlni și cunoaște, ideile susținute de ei fiind „mult puțin unilaterale”. Constatarea lui Barițiu era într-adevăr întemeiată, fiindcă, întocmai ca și în discuțiile despre limbă și ortografie, principalii exponenți transilvăni și bănățeni — Barițiu, Bărnăuțiu, Cipariu, Murgu — aveau, din punctul de vedere al detaliilor, programe politice diferite, fixarea și unificarea acestora făcîndu-se, sub presiunea democraților-revoluționari, abia în preziua adunării de pe Cîmpia Libertății. Cipariu, de altfel, își publica programul în „Organul luminării” tocmai în zilele cînd, la Brașov, și-l tipărea și Barițiu pe al său²⁹. Redactorul „Gazetei de Transilvania” dorea ca mișcarea românească să se adune în jurul unui singur program, al unui singur om, care să vină și să-l susțină el însuși. „De vor fi între noi — scrie Barițiu — oameni care cu mintea lor mult cultivată, după un studiu îndelung al constituției transilvane și al raporturilor nației române... [și care] să se fi înălțat pe un punct de unde, în conformitate cu împrejurările prezente, să fie în stare a ne

²⁵ *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 13.

²⁶ Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 994, p. 200—201.

²⁷ „Foaie pentru minte...”, nr. 14 16 din 5 19 aprilie 1818.

²⁸ „Gazeta de Transilvania” nr. 7 din 1847.

²⁹ Vezi asupra programului lui Cipariu : S. Dragomir. *op. cit.*, p. 131 135. Si Cipariu, strîns și el în cătușele cenzurii, se declarase pentru uniune. În „Organul luminării” el scriese la 24 martie, deci mai înainte de a merge cu Lemny la Cluj, și tocmai în ziua în care Bărnăuțiu își redacta proclamația, că „aspectele sînt așa cît veri-neveri trebuie să ne unim”.

lua de mină și a ne zice : « Veniți încoace, aici să stați ; de aci să porniți ; cutare să voiți ; acestea să pretindeți înainte de toate », *oh, dacă se află între noi bărbați așa bine pregătiți, pătrunzători, inimoși, onorați cu încrederea poporului nostru, să iasă acuma la mijloc, acuma să ne arate calea dreaptă mintuitoare*”.

S. Dragomir afirmă că aceste propoziții l-ar viza în primul rând pe Cipariu sau eventual pe sine însuși, dar nici într-un caz pe Bărnuțiu ³⁰. Noi, dimpotrivă, socotim că pasajul îl privește tocmai pe Bărnuțiu, el fiind cel care, fără să iasă la lumină prin periodicele lui Barițiu și ale lui Cipariu, spusese totuși nației, prin proclamația manuscris, „acestea să pretindeți”, „acestea să răspundeți” etc., dînd astfel mișcării o direcție fermă și un obiectiv clar. De altfel, așa a înțeles lucrurile Bărnuțiu însuși, fiindcă în „Notiția biografică” ce însoțește „Dereptulu publicu alu românilor” (1867), notiță scrisă, desigur, după informațiile sale, chemarea lui Barițiu e subliniată și citată ca o dovadă a importanței lui Bărnuțiu și a recunoașterii sale de către conaționali săi ³¹.

S-ar putea spune că Barițiu, cu o discretă insinuare, să se fi gîndit la sine însuși, așteptînd — cum admite și S. Dragomir — să fie recunoscut și proclamat ca atare, el fiind omul care studiasse îndelung „raporturile nației”. Cit despre Cipariu, pentru care Barițiu avea într-adevăr un vechi respect, acesta nu mai avea nici pentru ce și nici cu ce să iasă „la mijloc”, fiindcă își publicase programul — ale cărui idei unioniste se potriveau cu cele ale redactorului de la Brașov — tocmai în zilele cînd Barițiu începea să-și publice și el pe al său.

Raporturile dintre Bărnuțiu și Barițiu în această epocă nu erau însă dintre cele mai cordiale, după cum rezultă din scrisoarea din 7 aprilie către Iacob Mureșanu, prietenul și colaboratorul vechi al redactorului, în care vorbea despre „inconsecvența” și „aroganța” lui Barițiu, care „nu vrea să se înțeleagă la scopul tuturor comun” ³².

Inconsecvența lui Barițiu, cel puțin pînă la această dată, nu se poate susține, dar „aroganța” lui poate să-l fi izbit pe Bărnuțiu în relațiile lor personale. Mai cordiale nu erau nici relațiile dintre Cipariu și Bărnuțiu. Cipariu vorbise despre „înstrăinarea” care se „agita” între ei încă din 1841, iar atitudinea sa din anii 1842 și 1843, în timpul conflictului lui Bărnuțiu cu Lemeny, îl îndepărtase și mai mult de viitorul orator de la 2 14 mai 1848.

În corespondența așa de strînsă dintre Barițiu și Cipariu s-a discutat și problema conducătorului mișcării românești. După consfătuirile de la Blaj, Tirgu-Mureș și Cluj, această problemă începuse să devină din ce în ce mai actuală și să scoată tot mai mult în evidență rolul tineretului democrat-revoluționar. Or, de acest tineret, nebănuit și necunoscut pînă atunci și care începuse a se îndrepta către Bărnuțiu, se pare că Cipariu se cam temea. „Eu — îi scria Cipariu lui Barițiu la 16 28 aprilie, cu două zile înainte de adunarea de la Duminea Tomii, vizînd pe Bărnuțiu — nu mă

³⁰ *Op. cit.*, p. 110 111.

³¹ *Dereptulu publiculu alu românilor*, Iași, 1867, p. XIV.

³² „Transilvania”, Sibiu, 1921, nr. 4, p. 258.

pot lăuda cu acea încredințare mai ales înaintea tinerimii, deoarece eu niciodată n-am avut acea natură ca să fiu demagog, au să propun tinerimii lucruri ce nu se țin de sfera mea, măcar că convingerile mele n-au fost mai puțin liberale ca ale altora, ci eu nu credeam a fi din activitatea mea a agita, de aceea s-a împlătit cât alții făcând ce n-am făcut eu și-au câștigat mai multă popularitate. Ei bine, țină-și-o ! Eu de aici sînt anticesarian și vreau mai bine să fiu secundus decît primus. Fie Cesar cui îi place, nu voi pizmui nimănuia !”³³. Aceste rînduri au fost scrise numai cu două zile înainte de adunarea de la 18 30 aprilie. Cipariu, cu toată supărarea lui din cauza atitudinii impetuoase a tineretului democrat-revoluționar, înțelegea deci că acesta va avea rolul principal în conducerea mișcării, hotărîndu-se, datorită solidarității sale cu revendicările ridicate pe primul plan de acest tineret revoluționar, să accepte pentru sine situația de „secundus”.

III

„Cezar”, după expresia lui Cipariu, nu se gîndea să fie nici Barițiu, și de altfel nimeni, în întreg cursul revoluției, n-a revendicat un asemenea rol, dar prin trecutul său de luptă democratică și prin experiența sa politică el se considera îndreptățit, ca și Bărnuțiu, să definească o orientare și să indice o atitudine.

Prin articolul *Ce voiesc românii transilvăniți?*, menționat mai sus — pe care el îl voia articol de orientare atît în sus cît și în jos, dar mai ales în sus —, Barițiu își arătase încă o dată solidaritatea cu primele 11 puncte democratice ale revoluției de la 15 martie, considerate ca tot atîtea „drepturi sfinte”, afirmînd că „românii transilvăniți declară și manifestă cu fruntea senină, în auzul Europei, că vor ține numai cu aceia care le vor apăra și realiza”, fiind „cu neadormită priveghere ca acelea să devină adevăr”, recunoscînd o singură partidă comună care să lupte pentru înfăptuirea tuturor revendicărilor revoluționare, „ori se va întîmpla uniunea ori nu”. În cazul însă, adăuga Barițiu cu prudență, dacă revoluția ar eșua, sau dacă în Transilvania naționalitățile ar avea a se „demarca întocmai ca și pînă acum, atunci românii — prin petițiuni la dietă și la monarh — se vor ținea cu viața o dată de punctul 5 al *Supplex*-ului, care pretindea completă egalitate pentru toți fiii Transilvaniei” (subl. ns. V. N.).

Despre ultimul punct al revoluției maghiare, uniunea Transilvaniei cu Ungaria, Barițiu, cu gîndul la marea putere de rezistență și apărare națională pe care o constituiau pentru românii transilvăniți cele două Principate de peste Carpați, scrie: „Din parte-ne mărturisim că mulți români pînă acum avură puțină simpatie către uniune, deși ea ne promite cele 11 puncturi: noi însă dacă se va realiza nu-i ducem nici o frică”.

Din cele de mai sus se pot desprinde în mod clar trei constatări: 1) Barițiu, întocmai ca și Bălcescu, credea în sinceritatea revoluționarilor maghiari; 2) în cazul eșuării revoluției maghiare el nu găsea altă soluție, pentru rezolvarea problemei românești, decît revenirea la *Supplex*

³³ Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 994, p. 204.

și la noi petiții „cătredietă și monarh”; 3) privea „fără frică” uniunea cu Ungaria, fiindcă în cazul cînd drepturile votate de dieta din Pesta s-ar fi aplicat românilor, atunci ei ar fi constituit majoritatea în Transilvania.

Prima constatare dovedește, ținînd seama de tot ceea ce avea să se întîmple în timpul revoluției, că Barițiu n-a apreciat în mod just adevăratul raport de forțe dintre cele două aripi ale revoluției maghiare; cea de-a doua, prin recomandarea de noi petiții către dieta care le respinsese pe toate cele înaintate vreme de un secol, confirmă încrederea sa, remarcată și în *Istoria României* (vol. IV, p. 127) într-o legalitate dovedită de atîtea ori ineficientă, iar cea de-a treia, venită după cunoașterea proclamației lui Bărnuțiu, relevă faptul că Barițiu, scriind sub cenzură, nu putea sublinia la justa ei valoare marea putere de agitație și solidaritate politică a respingerii uniunii Transilvaniei cu Ungaria, respingere impusă de masele populare și de democrații-revoluționari.

Ceea ce-l determina pe Barițiu să privească „fără frică” uniunea Transilvaniei cu Ungaria, era, în primul rînd, „legătuița frățească”, „genetică”, literară și religioasă între românii din Transilvania și cei din Țara Românească și Moldova, — „legătuiță” în care vedea însăși „garanția” și „conservarea naționalității române”, afirmînd „că cei 1 200 000 de români ardeleni nu se pot preface, apune și desființa, pînă nu ar apune și muri, nația întregă”.

Conceptia sa despre unitatea națională a românilor — ca și încrederea în importanța politică a Principatelor — e formulată astfel în mod clar și categoric, și e de mirare că Barițiu n-a înțeles să se refere la ea tocmai ca la un element de opoziție, de negație, față de ideea uniunii preconizată de revoluționarii maghiari.

Tot atît de entuziast vorbește el și despre viitorul poporului român privit în totalitatea lui. „Pe român — scria Barițiu în acest articol — îl așteaptă un viitor atît de strălucit, pe cît poate fi viitorul unui popor așa numeros, dăruit de la natură cu atîtea însușiri frumoase, pînă acum părăsite și înțelenite în cea mai mare a lor parte”.

Ce propune Barițiu — în linii generale — pentru realizarea acestui viitor? În primul rînd un program cultural și ecleziastic bazat pe libertatea tiparului, pe înființarea de tipografii și biblioteci și pe cultivarea și întrebuițarea limbii române. El recunoaște dreptul limbii maghiare de a fi — așa cum hotărîse dieta din 1847 și cum fusese mai înainte limba latină — limbă oficială, fără a prejudicia însă limba naționalităților „genetice”, fiindcă „orice încercare de a desnaționaliza pe românii transilvani este numai osteneală prea deșartă”. În propunerile pe care le face pentru respectarea dreptului celorlalte limbi vorbite în Transilvania, Barițiu amintește din nou de modelul Elveției, ale cărei cantoane se administrează fiecare în limba poporului, germană, italiană sau franceză, în timp ce în dietă, printr-un consimțămînt tacit, se întrebuițează totuși numai limba germană. Acesta — subliniază el — ar putea fi și cazul Transilvaniei.

Pentru asigurarea egalității și libertății religioase, reluând o idee mai veche a lui Bărnuțiu³⁴, el propune ca alegerea episcopilor să nu mai fie „țărnută și intrigată” ca pînă acum, iar episcopii să aibă dreptul și datoria de a convoca sinoadele în fiecare an pentru a discuta despre toate „trebile interne” ale bisericii. Ambele episcopii românești vor trebui să fie scoase de altfel de sub jurisdicția Strigoniului (catolic) și a Carlovitului (ortodox) și să fie ridicate la treapta de mitropolii, iar preoțimea, fără deosebire de confesiuni, să fie trecută în bugetul statului. În privința școlară, redactorul preconizează înființarea de școli primare subvenționate de stat în toate comunele românești, licee și gimnazii la Făgăraș și Hunedoara, întemeierea unei universități românești la Blaj, deschiderea de școli tehnice, montanistice (miniere) și comerciale la Blaj, Abrud și Brașov, precum și ridicarea nivelului învățămîntului la școlile grănice-rești de la Năsăud și Orlat.

Programul lui Barițiu, formulat pe linia vechilor deziderate ieșite din discuțiile din 1842 și 1847, într-o vreme cînd revoluția nu intrase în calculele exponenților politici, cu toată bogăția lui de revendicări culturale și ecleziastice și vrednic de subînțeles mai ales pentru propunerea de înființare a unei universități românești, nu mai atrăgea însă, ca finalitate, în 1848, și nu mai constituia o soluție a raporturilor dintre români și statul maghiar. Un astfel de program, mai ales că el se subordona uniunii Transilvaniei cu Ungaria, nu satisfăcea marea sete de libertate a românilor transilvăni și nu le asigura — prin nerecunoașterea lor ca națiune — viitorul fericit despre care vorbea redactorul de la Brașov.

Proclamația antiunionistă a lui Bărnuțiu și atitudinea lui categorică atrăgeau și impuneau mai mult. De altfel, chiar în decursul publicării articolului lui Barițiu, care a ținut 15 zile (5-19 aprilie) s-a petrecut — fără participarea redactorului — un eveniment revelator pentru noua orientare și care a arătat cît de mult se deosebeau, în acțiunea pentru promovarea naționalității române, vederile și metodele democraților-revoluționari în comparație cu cele indicate de Barițiu.

Evenimentul s-a petrecut la Brașov, chiar sub ochii lui Barițiu, fără ca el să-i aprecieze importanța și semnificația revoluționară. E vorba de acțiunea întreprinsă de avocatul Ioan Bran, care, în urma unor consfătuiri avute cu intelectualii, negustorii, meșteșugarii și muncitorii români din Brașov și din Scheiu, s-a îndreptat, în ziua de 12 aprilie (st. n.), în fruntea unei mulțimi de 400 de oameni, către sfatul orașului, pentru a cere, printre altele, — urmărind problema numai din punct de vedere local —, ca și românii să fie primiți imediat în senatul orășenesc și, în proporție de 50%, în consiliul municipal de o sută³⁵.

Intervenția energetică a lui Bran, care a determinat consiliul orășenesc să procedeze la o grabnică mobilizare a gărzilor cetățenești săsești, nu era desigur menită să rezolve ea singură raporturile dintre români și sași, dar ea a arătat că de acum înainte revendicările naționale nu se

³⁴ *Soborul cel mare al episcopiei Făgărașului*, în „Foaie pentru minte...”, 1843, p. 26-33.

³⁵ S. Dragomir, *op. cit.*, p. 125.

mai susțin prin memorii și petiții, ci prin ridicarea maselor populare, prin luptă directă împotriva privilegiatilor.

Barițiu a criticat însă cu asprime acțiunea lui Bran atît în momentul desfășurării ei ³⁶, cît și mai tîrziu, în *Părți alese din istoria Transilvaniei*, cînd a aruncat o privire retrospectivă asupra evenimentelor de la 1848³⁷.

Cu totul alta a fost însă atitudinea lui Bărnuțiu, care, la 23 aprilie (st. n.), în urma convocării adunării de la 18/30 aprilie, n-a șovăit a veni la Brașov pentru a se înțelege cu Bran și cu oamenii săi, printre care locul de frunte îl ocupa protopopul Popasu, atît asupra atitudinii antiunioniste, cît și a pregătirii adunării de la Blaj. De acum înainte Ioan Bran și Ioan Popasu, împreună cu aderenții lor, se vor mișca pe linia indicată de Bărnuțiu.

În relatarea sa asupra acestei vizite, Al. Papiu-Ilarian vorbește — nominal — numai de întîlnirea dintre Bărnuțiu și Popasu, „cu care s-a învoit în punctul naționalității și a protestului în contra uniunii” ³⁸. Gh. Bogdan-Duică adaugă la convorbiri și pe Barițiu și pe Ioan Bran ³⁹; S. Dragomir introduce și pe tinerii C. Secăreanu și N. Orghidan, cărora li se va încredința apoi, în timpul revoluției, conducerea prefecturii Brașovului ⁴⁰. Istoricii viitori vor descoperi probabil și alți interlocutori brașoveni fiindcă Bărnuțiu va fi vorbit, desigur, cu toți cei care ar fi putut să fie utili acțiunii sale. *Cu Barițiu, Bărnuțiu n-a vorbit însă*. Cei doi fruntași nu s-au întîlnit la 23 aprilie. Afirmatia lui Bogdan-Duică e o simplă supoziție. Ea nu se bazează pe nici un document. N-o amintește nici Papiu, care își scrisese istoria imediat după revoluție, în 1852, și care își adunase informațiile atît de la Barițiu, cît și de la Bărnuțiu. În *Părți alese*, unde se arată atît de atent față de acțiunile și contribuțiile sale, n-o amintește nici George Barițiu. Nicăieri el nu scrie despre această vizită a lui Bărnuțiu la Brașov și nu afirmă — cu toată „aroganța” care i se atribuie chiar de către Bărnuțiu — că viitorul orator ar fi venit să-l întîlnească. Și nici el, oratorul, aflîndu-se la Brașov, nu s-a dus să-l vadă. Admițînd, împotriva evidenței, că cei doi protagoniști s-ar fi văzut, *e sigur că ei nu s-au înțeles*. Aceasta ne-o confirmă faptul că și după vizita lui Bărnuțiu la Brașov, Barițiu continuă să publice în foile sale informații și articole favorabile uniunii ⁴¹ și nu participă la consfătuirea de la Blaj pentru pregătirea și convocarea adunării de la 18/30 aprilie.

Să ne oprim însă cîteva momente asupra acestei adunări — premergătoare celei de la 3/15 mai — și mai ales asupra pregătirii ei, pentru a face o seamă de rectificări necesare restabilirii adevărului istoric.

IV

În monografia sa, care este fără îndoială cea mai viguroasă contribuție a vechii istoriografii la cunoașterea revoluției din 1848, S. Drago-

³⁶ „Gazeta de Transilvania”, nr. 25 din 25 martie 1848 (Adaosul).

³⁷ *Părți alese* vol. II, p. 87–88.

³⁸ Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, p. 124.

³⁹ *Ibidem*, p. 79.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 130.

⁴¹ Vezi „Gazeta de Transilvania”, nr. 31 din 15 aprilie 1848, p. 127; „Foaie pentru minte...”, nr. 17 din 26 aprilie 1848.

mir afirmă că hotărîrea de a se convoca o mare adunare națională la Blaj se luase în urma consfătuirii de la 25 martie, pe care defunctul istoriograf, greșit informat de Coriolan Suciu ⁴², o atribuie inițiativei lui Timotei Cipariu, care ar fi avut rolul principal. În paginile precedente, bazați chiar pe relatarea lui Timotei Cipariu, am arătat însă că învățatul canonic nu a fost de față la această consfătuire inițiată de Aron Pumnul și nu cunoștea nici măcar „tonul” întrebuintat de acesta. Plecînd de la o astfel de informație, S. Dragomir afirmă că, în zilele următoare — după ce se luase contact și cu canceliștii din Tirgu-Mureș, asupra cărora vom reveni — s-a redactat „un manifest prin care se invita poporul din tot Ardealul la Adunarea din Duminica Tomii... Acest manifest este opera profesorului Aron Pumnul... care, nu încapă îndoială... *exprima formula Blajului pentru acțiunea politică ce se impunea atunci, formulă dospită în întrupările dese inspirate de povețele lui Cipariu*” (p. 113-114). Cercetarea noilor documente descoperite — documente ieșite chiar din pana lui Cipariu — duce la eu totul alte constatări, fiindcă, și acesta este adevărul, Cipariu nu numai că n-a făcut propuneri în sensul indicat de S. Dragomir, ci, dimpotrivă, s-a declarat cu toată hotărîrea împotriva inițiativei și acțiunii lui Aron Pumnul.

Să restabilim deci faptele în conformitate cu indicațiile documentelor. La 25 martie, st. n., fără a cunoaște proclamația lui Bărnuțiu, Aron Pumnul convoacă o întrunire a profesorilor și studenților, cărora le expune noua situație politică creată de revoluția maghiară, anunțînd că și românii trebuie să ia o atitudine potrivită cu interesele lor. Cuvintele sale au produs o impresie adîncă și au trezit în tineret dorința de a porni o acțiune revoluționară. Cipariu n-a participat la consfătuire. În seara aceleiași zile, la îndemnul lui Pumnul, urmărindu-se solidarizarea tuturor elementelor tinere, a fost trimis de la Blaj la Tirgu-Mureș juristul Nicolae Birlea, pentru a intra în legătură cu canceliștii din acest oraș și a-i determina la o acțiune comună. Trimisul Blajului îi găsi pe canceliști, decepționați și indignați de atitudinea colegilor lor unguri și secui, în cea mai prielnică dispoziție sufletească pentru astfel de discuții. Hotărîrea de acțiune se luă cu promptitudine și entuziasm: toți canceliștii prezenți în adunare au declarat că se vor găsi la Blaj — în ziua de 18/30 aprilie (Duminica Tomii) — „împreună cu toți cunoscuții lor civili și preoți, inteligenți și țărani, pe cîți îi vor putea îndupleca”. În ziua următoare, Birlea se întoarce la Blaj, aducînd răspunsul canceliștilor, urmat la cîteva zile și de A. Papiu-Ilarian. La Tirgu-Mureș, în ziua de 28 martie st. n., ajunse și proclamația lui Bărnuțiu. „Acesta era destul — scrie Papiu — ca acum tot cel ce avea vreun dubiu în obiectul uniunii să se facă cel mai înflăcărat luptaci al principiului național, și prin urmare cel mai determinant inamic al uniunii” ⁴³.

În urma primirii răspunsului de la Tirgu-Mureș, Pumnul, care primise și el între timp proclamația de la Sibiu, lansă chemarea pentru adunarea de la 18/30 aprilie.

⁴² Coriolan Suciu, *Cum a fost pregătit 315 mai 1848*, Blaj, 1925, p. 8.

⁴³ *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. II, p. 109.

În timpul acestor discuții, în care s-au pus bazele convocării și pregătirii adunării de la 18/30 aprilie, Cipariu nu se afla la Blaj. El părăsise orașul în dimineața zilei de 27 martie st.n. pentru a însoți pe Lemeny la Cluj, unde acesta fusese chemat de guvernatorul Iosif Teleki — invitația o primise în ziua de 26 —, spre a-l informa asupra situației și spre a-l consulta asupra atitudinii românilor, fără ca acesta să cunoască nici proclamația lui Bărnăuțiu și nici hotărârea canceliștilor de la Tîrgu-Mureș. Lipsit de aceste informații și dînd expresie propriului său sentiment de docilitate față de aristocrația conducătoare, Lemeny s-a crezut astfel îndreptățit să dea guvernatorului asigurările cele mai liniștitoare și să-i ofere, în numele său și al citorva canonici, chiar și unele sume de bani pentru susținerea revoluției maghiare⁴⁴.

La Blaj, furtuna izbucnise în timpul lipsei episcopului și a lui Cipariu. Ce au făcut aceștia la Cluj și ce au găsit la întoarcerea în Blaj a povestit Cipariu într-o scrisoare trimisă lui Barițiu la 5/17 aprilie. Scrisoarea cuprinde considerații generale asupra evenimentelor întîmplate între 25 martie/8 aprilie și 5/17 aprilie și împlinește — parțial — lacuna constatată de S. Dragomir, care afirmase că asupra vizitei lui Lemeny la Cluj și asupra întrevederilor avute de acesta încă „nu avem informații lămurite” (p. 132).

Spicuum din ea. Scrisoarea începe prin a relate condițiile în care s-a ținut prima întrunire convocată de Pumnul, asupra căreia ne-am oprit în paginile anterioare. În urma acestei ședințe, precizează Cipariu, profesorii se prezintă episcopului pentru a-l asigura de disciplina elevilor și teologilor, iar marți, „după ducerea noastră la Cluj”, trimiseră episcopului și o adresă în acest sens, rugîndu-l să o prezinte el însuși guvernatorului.

„De la Cluj — continuă Cipariu — nu aș putea în scurt a te înștiința cu toate, destul că guvernatorul ne îndeamnă a împiedica toată întărirea, promițîndu-ne că vor urma lucruri *bune de la sine etc.*”.

Relativ la convorbirile politice desfășurate în capitala Transilvaniei, Cipariu menționează pe cele avute cu contele Bethlen, exponentul partidului liberal, cu Iosif Mehesi și cu Ioan Buteanu, care „ne arată o compunere (memoriu), pe care — după cum am relatat mai sus — eu, în conștiință, nu o puteam aproba”⁴⁵.

Interesante sînt relatările lui Cipariu și asupra celor aflate după întoarcerea la Blaj, unde izbucnise între timp un violent conflict între profesorii aderenți ai episcopului, în frunte cu Iosif Many, care au acuzat pe Aron Pumnul și pe susținătorii săi că au „întăritat” pe studenți și teologi, „băgîndu-le idei ce nu-s de capul lor”, precum și asupra consfătuirilor dintre Aron Pumnul și Al. Papiu-Ilarian. Papiu, venind de la Tîrgu-Mureș, „însoțindu-se” cu Aron Pumnul, „întăritară și mai mult”, iar în ziua plecării elevilor și teologilor în vacanța de Paști îi convocară la o nouă întrunire, unde se citi proclamația lui Pumnul, prin care se

⁴⁴ Gh. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 71.

⁴⁵ Vezi asupra manifestului lui Buteanu, S. Dragomir, *op. cit.*, p. 115, și *Din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 13.

chemară la Blaj în 18/30 aprilie toți protopopii uniți și neuniți, însoțiți de cîte doi preoți și de cîte doi țărani din fiecare sat.

„Planul — precizează Cipariu — era croit mai de mult, încă precum se aude din Oșorhei, aci numai se puse în scris. *D. P[umnul] mi-a arătat proclamația cerînd să i-o tipăresc, ci eu i-am arătat marea responsabilitate ce-și ia pe sine convocînd o națiune întregă, care e una din prerogativele autorității.*

„Ci i-am promis că vom ține consistoriu și vom cere un sinod național au măcar diecezan. S-a învoit, însă proclamațiunea s-a scris în sute de exemplare și clericii și școlarii luară porunci a o vesti în toată țara”⁴⁶.

Acesta e deci adevărul, acestea sînt „povețele” lui Cipariu. Scrisoarea canonicului dovedește astfel clar că el nu s-a manifestat activ pînă la această dată, că n-a îmbrățișat ideea convocării adunării de la 18 30 aprilie — mulțumindu-se cu un simplu sinod diecezan gr. cat. — și că, pentru a nu indispuie pe episcop și pe guvernator, a respins și cererea convocatorilor ca proclamația pentru adunare să se tipărească la tipografia episcopiei, al cărei director era el însuși, fapt ce l-a determinat pe Pumnul să-și multiplice și difuzeze proclamația prin teologi și elevi.

Ceea ce numește S. Dragomir „formula Blajului”, și ea a Blajului era într-adevăr, aparține astfel lui Aron Pumnul, și nu lui Timotei Cipariu, iar Blajul în această acțiune a fost susținut de Tîrgu-Mureș, de canceliști, acolo „croindu-se” planul.

Să continuăm însă cu scrisoarea acestuia pentru a reveni la Barițiu. „Vineri — relatează Cipariu — 30 martie/11 aprilie, [după ce proclamațiile lui Pumnul pleaseră deci de două zile] ținurăm consistoriu și cererea prin expres se trimise la Cluj”, la guvernator deci, pentru aprobare. Guvernatorul o respinse însă imediat și în ziua de 4/16 aprilie o comunică episcopului, pentru ca apoi, după cîteva ore, să revină asupra respingerii și să dea „decretul concedutor”. „Mai pe larg — continuă Cipariu — nu-ți pot scrie, *dar cred că acum vei veni la Blaj.* Eu voi face să ți se trimită și d-tale un convocator prin care să alegi și de acolo [din Brașov] cîțiva bărbați înțelepți care să vie cu d-ta la consfătuire, și mă încred că vei convoca bărbați zdraveni și pricepuți”.

Din această scrisoare rezultă astfel în mod clar că oficialitatea Blajului, capitulul, pus în fața faptului împlinit al convocării lui Pumnul, și-a însușit punctul de vedere al acestuia, cerînd guvernului să aprobe ținerea unei adunări a românilor. În primul moment guvernatorul a răspuns negativ, dar numai peste cîteva ore, în urma unor intervenții care urmează să fie identificate de acum înainte, el și-a dat totuși consimțămîntul — asupra căruia avea să revină iarăși —, lăsînd ca data adunării să o fixeze însuși episcopul, care, așa cum vom arăta în paginile următoare, a profitat de acest fapt pentru a crea o nouă serie de dificultăți.

Hotărîrea capitulului, bazată pe aprobarea guvernatorului și a episcopului, au deschis însă calea acțiunii lui Cipariu, mereu preocupat, ca și Barițiu, de respectarea legalității, și au făcut din el un susținător fervent al convocării adunării de la 18/30 aprilie și apoi a celei de la 3/15 mai.

⁴⁶ Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 991, p. 200.

Informînd pe Barițiu despre toate aceste frămîntări, el îi cerea să vină la Blaj și, totodată, să îndeplinească rolul de conducător al delegației brașovene.

Chemarea lui Cipariu nu l-a determinat însă pe Barițiu să părăsească Brașovul, redactorul „Gazetei Transilvaniei” continuînd să îndemne la „privire înainte”⁴⁷ și la „cumpăt”⁴⁸.

La 9 21 aprilie, Cipariu îi trimitea o nouă scrisoare, alarmantă de astă dată, comunicîndu-i că guvernatorul Teleki, aflînd de convocarea lui Pumnul și de proclamația lui Bărnuțiu, a revenit asupra autorizației și, printr-un nou decret, a interzis categoric adunarea de la 18/30 aprilie, deși știa că invitațiile porniseră deja la drum. Teleki da însă episcopului, în care avea desăvîrșită încredere, aprobarea de a convoca el însuși o adunare cînd și cum va crede de cuviință, cu recomandarea de a reduce cît mai mult numărul participanților. „Frate — îi scria Cipariu, care anunțase adunarea prin „Organul luminării” și care ajunsese și el acum în conflict cu Lemeny — ieri și alaltăieri era mai să fie revoluție care, de era tinerimea aici, poate că nu se înconjură — Joia Mare pentru blăjeni e fatală”⁴⁹. Episcopul de capul său marți și miercuri a răspuns la două ștafete, una de la Cluj și alta de la consistoriul neunit de la Sibiu, în amîndouă arătînd că nu defige (fixează) termenul (adunării) pînă la Dumînica Tomii „și așa ce scrisesem eu de capul meu în «Organul», cum că termenul se va defige pe poșta viitoare, era să rămînă minciună”. În continuare, Cipariu relatează demersurile făcute de unii canceliști și de avocații Ioan Buteanu și Florian Micaș pe lingă Lemeny pentru a-l convinge să accepte termenul fixat în proclamația lui Pumnul, deoarece adunarea se va face „negreșit” la acea dată, asigurîndu-l, pentru a-l liniști, „că vor face a nu veni preoți și popor prost la adunare. . .”.

„Ci episcopul, oricînd i-am demonstrat necesitatea lucrului, n-a urmat a se îndupleca, la [a fixa] mai aproape termenul de 3/15 mai. Disputele ne fu însă cam iuți și mai ales eu, măcar m-am conținut cu toate puterile a rămîne între marginile cuviinței. În urmă, episcopul, joi de dimineață, trimise pe Teodor Sereni (Canonicul) și Pop Gusti la consistoriul neunit, să-l înduplece a sta pe termenul de 3/15 mai”.

Neuniții, sibienii, pentru a evita o dezbinare, acceptaseră propunerea lui Lemeny, dar Cipariu dîndu-și seama de „furia” canceliștilor care făcuseră apel la mase, îl asigură pe Barițiu că la „Dumînica Tomii pe toată tîmplarea va fi adunarea în Blaj de popi foarte puțini ci seculari mulți (mireni), ci asta va fi numai pregătitoare. Veni-veți și Dvs? Să nu lipsiți a veni cît de mulți. . .”⁵⁰.

Scrisoarea lui Cipariu infirmă aserțiunea lui S. Dragomir (p. 146) că înțelegerea cu Lemeny asupra fixării termenului adunării s-ar fi făcut

⁴⁷ „Gazeta de Transilvania”, nr. 30 din 12 aprilie 1848, p. 124.

⁴⁸ Ibidem, nr. 3 din 15 aprilie 1848, p. 127.

⁴⁹ Cipariu face aici aluzie la faptul că și conflictul lui Bărnuțiu cu Lemeny, în 1843, izbucnise tot din cauza unei întîmplări din Joia Mare.

⁵⁰ Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 994, p. 202.

„repede”, și confirmă—ceea ce de altfel se știa și pînă acum adevărata atitudine a episcopului față de adunarea de la 3/15 mai ⁵¹.

Furia canceliștilor și avocaților, despre care scria Cipariu, a fost provocată de faptul că episcopul, deși știa că proclamația lui Pumnul se răspîndise în sute de exemplare și prin elevi — ajunsese pretutindeni, nu a voit să accepte soluția lor ca, dînd ascultare și decretului, să fixeze adunarea pe ziua de luni sau marți după Duminica Tomii, pentru ca astfel participanții să nu se fi deplasat zadarnic. Lemeny, refuzînd să accepte această sugestie, i-a făcut pe canceliști să creadă că el urmărind totodată și compromiterea lor — este înțeles cu guvernatorul ca adunarea românilor să se țină cît mai tîrziu, pentru ca între timp ungurii să convoace dieta pe data de 21 sau 29 mai, și astfel să voteze uniunea mai înainte ca românii să se fi pronunțat asupra ei ⁵².

Stăruințele canceliștilor, ale lui Cipariu și ale lui Pumnul, la care s-au alipit și ceilalți profesori, precum și graba consistoriului de la Sibiu, influențat de Bărnățiu, de a primi cea mai apropiată dată propusă, au făcut însă ca această manevră să nu reușească, românii avînd să-și spună cuvîntul înaintea deschiderii dietei.

Nici de astă dată Bărnățiu nu satisface așteptările lui Cipariu. La 12 aprilie, el publică în „Gazetă” comunicatul pentru interzicerea adunării de la 18/30 aprilie și anunță pe cea fixată de episcopul Lemeny la 3/15 mai, cînd—după informațiile sale—*se vor aduna protopopii și mireni români inteligenți* (intelectualii), spre „a se consulta despre rugămîntea ce vom avea a susține la dietă”⁵³. Țăranii nu fuseseră chemați.

La 15 și 19 aprilie publică circularele către protopopi ale consistoarelor din Sibiu și Blaj, dar, contrar așteptărilor și insistențelor lui Cipariu, nu se duce la adunarea din 18 30 aprilie, deși știa că aceasta avea să fie determinantă pentru orientarea politică a intelectualității și a maselor populare române.

Lucrul este cu atît mai semnificativ cu cît, la 16 28 aprilie, numai cu două zile înaintea adunării, Cipariu îl chemase din nou, făcîndu-i o sinceră spovedanie asupra punctului său de vedere. „...*Eu — scria Cipariu mărturisesc că cu toate că mă țin strîns de naționalitate, nu sînt plecat a mă învoi decît cu partîda ce va avea pentru sine mai mare prospect de succes sigur (și) cu mijloace practice. Cu un cuvînt eu nu pot fi radical—quand même*”.

În continuare el subliniază ideile „excentrice ale multora”, ale lui Pumnul și Papiu în primul rînd, pe care cei „cuminte” se vor sili a-i aduce „la calea dreaptă” deși „capetele înfocate ale tinerilor ” dau puține speranțe de ascultare. „Dumnezeu dea bine tuturor și pace”⁵⁴.

Amicul de aproape 20 de ani al lui Bărnățiu se găsea, așadar, la o răscruce. Nu știa cu cine să meargă. Cu „radicalii”, cu linia lui Bărnățiu și a tineretului democrat-revoluționar adică, sau cu moderații? De partea cui avea să fie succesul? Spovedania sa aștepta o încurajare, o solidarizare.

⁵¹ Cf. Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, vol. II, p. 120—123.

⁵² *Ibidem*, p. 121.

⁵³ „Gazeta de Transilvania” din 12 aprilie 1848.

⁵⁴ Bibl. Acad. R.P.R., ms. nr. 994, p. 204.

Redactorul de la Brașov nu s-a lăsat însă convins de chemările canonicului și n-a participat la adunarea de la 18/30 aprilie. Pentru felul său de a aprecia evenimentele, și socotind că dieta de la Cluj va aduce ea însăși hotărârile așteptate cu privire la libertatea națională și la desființarea iobăgiei, Barițiu nu socotea încă necesară o manifestație de amploarea celei proiectate de tineretul democrat-revoluționar.

V

La Blaj, în această zi, s-a dus însă Bărnuțiu, el avînd să se impună atenției maselor și să devină purtătorul de cuvînt al revoluției române. Consacrarea sa avea să se facă însă chiar cu concursul larg și viguros al lui Cipariu, care, dîndu-și seama de desfășurarea evenimentelor, s-a raliat punctului de vedere al susținătorilor lui Bărnuțiu. Ce s-a petrecut la Blaj în 18 30 aprilie au relatat istoricii revoluției, Al. Papiu-Ilarian⁵⁵, G. Barițiu⁵⁶, Silviu Dragomir⁵⁷, și, recent, tratatul de *Istoria României*⁵⁸. Participarea poporului, cu toată interdicția guvernului și măsurile sale samavolnice, n-a putut fi oprită. Mii de țărani au ocupat în acea zi piața Blajului. Oamenii episcopului evitară însă orice contact cu adunarea, iar organele guvernului căntară să-i stăvilească elanul prin concentrarea de forțe militare atît în interiorul orașului, cît și în satele din împrejurimi.

S-a evocat de asemenea, documentar și sugestiv, episodul sosirii lui Bărnuțiu în mijlocul maselor⁵⁹. Acesta alergînd spre mișcare, căutînd-o și organizînd-o — sosise la Mănărade încă din ajun. De acolo urmărise cu satisfacție afluxul țăranilor spre Blaj și cîntărise prin agenții săi — satul Mănărade se află abia la cîțiva kilometri de Blaj — forța și importanța adunării. Cînd ștafetele îl anunțară că piața Blajului clocotește de vuietul maselor, Bărnuțiu porni spre oraș.

Mulțimea, entuziastă, se repezi să-i deshame cail și să-i tragă trăsură pînă la locul întrunirii. De pe treptele catedralei, el vesti apoi noua epocă a libertății, a desființării iobăgiei, proclamarea națiunii române și convocarea mării adunări naționale de la 3/15 mai, cînd se va prezenta programul general al revendicărilor poporului român, îndemnînd la liniște și la satisfacerea obligațiilor urbariale pînă la rezolvarea acestora. După cuvîntul oratorului adunarea se risipi în ordine.

Pentru Bărnuțiu urmară însă două zile deosebit de grele, în care trebui să cîștige pentru acțiunea revoluționară și concursul Blajului oficial, al Blajului cu care, în urma conflictului și procesului cu Lemeny, el rupsesese legăturile cu patru ani mai înainte.

Și fiindcă lui Lemeny nu voia să i se adreseze, iar pentru un astfel de rol Aron Pumnul era prea tînăr, el nu șovăi să facă apel la Cipariu, cărturarul cu cel mai mare prestigiu și redactor al „Organului luminării”.

⁵⁵ *Istoria românilor din Dacia Superioară*, vol. II, p. 129—152.

⁵⁶ *Părți alese din istoria Transilvaniei*, vol. II, p. 96—102.

⁵⁷ *Revoluția românilor din Transilvania*, vol. V, f. 152—159.

⁵⁸ *Istoria României*, vol. IV, p. 125—126.

⁵⁹ Gh. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 80.

În zilele de luni și marți el avu lungi consfătuiri cu Cipariu, pe care izbuti să-l convingă de pericolul uniunii Transilvaniei cu Ungaria, atrăgându-l către „radicalismul” său și făcînd din el omul de legătură cu capitlul din Blaj. Și cum la Blaj, în acel moment, pe lângă Bărnuțiu, Cipariu și Aron Pumnul, se mai aflau și Al. Papiu-Ilarian, Avram Iancu, Ioan Buteanu și Simion Balint, care împărtășeau cu toții intransigența viitorului orator, nu-i fu prea greu acestuia să constate, mai ales că se înțelesese și cu Popasu de la Brașov, că mișcarea revoluționară se desfășura pe linia vederilor sale.

Baza pregătirii zilei de 3/15 mai, precum și a revendicărilor ce aveau să fie susținute cu acest prilej, s-a pus în aceste consfătuiri, Cipariu avînd marele merit de a se lăsa antrenat de tineretul democrat-revoluționar și de Bărnuțiu, acceptînd să fie, așa cum prevăzuse, secundul său. „Organul luminării”, ziarul lui Cipariu, va susține de acum înainte linia lui Bărnuțiu. În zilele de 8 și 9 mai st. n., după întoarcerea lui Șaguna de la Carlovitz, se ținură alte consfătuiri la Sibiu, cu participarea lui Bărnuțiu, a lui Cipariu, venit acum — împreună cu canonicul T. Sereni — ca reprezentant oficial al capitlului de la Blaj, a lui August Treboniu Laurian sosit de la București, a lui Al. Papiu-Ilarian și Ioan Buteanu, și în care s-a stabilit în linii generale programul ce avea să fie prezentat adunării de la 3 15 mai⁶⁰.

Barițiu n-a participat însă nici la aceste consfătuiri. Ele au consolidat și mai mult prestigiul lui Bărnuțiu, care, prin înțelegerea cu Șaguna, prin reluarea legăturilor cu Blajul, prin acordul cu brașovenii și prin încadrarea în acțiunea sa a tineretului și a profesorilor transilvani reînțorși din Principate — Laurian, Axente, Constantin Roman-Vivu —, devenise conducătorul efectiv al mișcării.

Deși n-a participat la consfăturile de la Blaj și Sibiu, pregătitoare ale adunării de la 3 15 mai, totuși nu se poate spune că Barițiu le-a ignorat sau că, în urma acțiunii lui Bărnuțiu, nu și-ar fi dat seama de importanța națională a adunării proiectate.

Astfel, în numărul „Gazetei” de la 22 aprilie, aflînd de intenția guvernului de a constrînge pe români întemeiat pe considerente profesionale — să țină două congrese, unul la Blaj și altul la Sibiu, Barițiu scria cu fermitate: *„Aceasta nu se mai poate întîmpla: congresul trebuie să se țină la un loc, oriunde el trebuie să fie unul: aici nu se poate amesteca nimeni ce nu este de mestecat, adică confesia: congresul are scop civil și politic, iar nu religios”*.

Cît despre congres în sine, pornind de la zvonurile asupra neînțelegerii dintre români, Barițiu afirma: *„Nu opinia unuia sau altuia, ci judecata totului, reprezentată prin majoritate, va avea a determina puncturile petițiunii noastre... Mai virtos rugăm pe junime ca focul sfînt al pieptului său să sufere a se stîmpăra prin cumpătul bărbaților în capetele cărora se unește teoria cu o experiență bogată”*. În încheiere, Barițiu, dorește *„călătorie bună — spre Blaj — și întîlnire frățească tuturor”*⁶¹.

⁶⁰ Al. Papiu-Ilarian, *op. cit.*, vol. II, p. 189.

⁶¹ „Gazeta de Transilvania”, nr. 33 din 22 aprilie 1848, p. 135.

În preajma adunării de la 3/15 mai, redactorul de la Brașov, trecînd peste programul său, își mărturisea deci și el adeziunea la hotărîrile majorității care, precum s-a evidențiat în paginile anterioare, se adînase în jurul lui Bărnuțiu.

La 10 mai, tot prin „Gazeta” răspunzînd unui articol prounionist apărut în presa săsească de la Brașov, prin care se contesta dreptul românilor de a fi considerați ca a patra națiune, el scrie aceste categorice rînduri : „*Noi, mai înainte de a ști rezultatul adunării naționale de la Blaj, îi răspundem scurt că românii sînt atît de pătrunși de trebuința drepturilor politice, pe care pînă acuma românii nu le avură încît... o nouă străformare politică cu totala trecere din vedere a nației române astăzi anevoie s-ar putea duce în deplinire, fără a nu trage după sine urmări nedorite*”⁶².

Cu aceste precizări, scrise în preajma pornirii sale spre Blaj, dar apărute după plecare, Barițiu se apropie în mod definitiv, ca și Cipariu cu trei săptămîni mai înainte, de programul și atitudinea democraților revoluționari, reprezentaiți de Bărnuțiu, așa încît, la 2/14 mai, cînd se vor întîlni la Blaj, cei doi protagoniști nu vor susține păreri deosebite.

La o jumătate de veac după aceste discuții și frămîntări, vorbind în *Părți alese* despre săptămînilor premergătoare adunării de la 3/15 mai, săptămîni dominate de nenumărate zvonuri și atitudini contradictorii, Barițiu, confirmînd el însuși divergențele dintre cele două grupări, scrie următoarele : „În acele împrejurări nu se va mira nimeni dacă și românilor în cele dintîi două luni le fu peste putință a se reculege și a se afla în noua situație care nu se putea asemăna cu nici una din cîte i-au ajuns pe ei vreodată în această țară. De aci urmă prea firește că precum alte popoare, așa și poporul român se aduna în grupe diverse, cîtea, discuta se consulta care cum îl ajuta mintea și cunoștințele sale. Redactorul de atunci al «Gazetei» om de familie, însă de ani numai 36, nu se putea nunăra nici între tineri și nici între bătrîni, ci stătea la mijloc între cele două generațiuni ; și se adresau ambele către el ; deci el cunoștea prea bine că scopul unanim al ambelor generațiuni era emanciparea definitivă a tuturor claselor poporului, prin urmare a națiunii întregi așa încît — adaugă Barițiu — nu se va mira nimeni dacă în săptămînilor de întîi s-au întîmplat și la români unele neînțelegeri între bătrîni și tinerii mai înfocați. De cînd lumea, vocațiunea și dorința bătrînilor este a cumpăni toate împrejurările și a modera, iar tinerimea crede că nu are timp de pierdut, ci pleacă înainte fără a reflecta la nici o piedică”⁶³.

Istoricul, prezentînd pe redactorul din 1848 ca om al „cumpătului” și al moderației, se zugrăvea în culori într-adevăr concludente, fiindcă moderația și cumpătul au fost caracteristicile lui Barițiu în întregul curs al revoluției.

În încheiere, pornind de la articolele lui George Barițiu scrise în lunile martie, aprilie și mai 1848, pînă la adunarea de la 3/15 mai, articolele cărora le-am dat, atît ca succesiune cronologică, cît și ca desfășurare de

⁶² „Gazeta de Transilvania”, nr. 38 din 10 mai, p. 15.

⁶³ *Părți alese*..., vol. II, p. 74 și 81.

idei, o atenție mai stăruitoare decât cele arătate pînă acum, dînd și citatorilor o extensiune mai largă, precum și de la cele cinci scrisori ale lui Timotei Cipariu, necunoscute pînă astăzi cercetătorilor noștri, putem înfățișa următoarele concluzii. Atît Barițiu, cît și Cipariu, au îmbrățișat la început programul revoluționarilor maghiari publicat la 15 martie, crezînd cu tărie în sinceritatea democratică a acestora și în posibilitatea unei înțelegeri democrate româno-maghiare. În această perioadă martie și aprilie 1848 — ei nu s-au îndoit nici o clipă că rezultatele democratice ale revoluției maghiare se vor răsfrînge și asupra Transilvaniei și că, pe această cale, se va desființa atît iobăgia cît și legislația feudală care împiedicase pînă atunci recunoașterea românilor ca a patra națiune în Transilvania, egală în drepturi cu toate celelalte națiuni conlocuitoare. Această credință i-a îndemnat la „cumpăt și moderație”, la așteptare adică, văzînd în revoluția maghiară o garanție a satisfacerii postulatelor poporului român, și îndeosebi a celor de natură social-culturală, didactică și ecleziastică. Programul lor se inspira din vechile tradiții iluministe ardelenene și din revendicările *Supplex*-ului, închipuindu-și o Transilvanie organizată după modelul Elveției, strîns legată din punct de vedere cultural și economic de Principatele de peste Carpați.

Acesta e motivul pentru care ei au susținut cu atîta stăruință revendicările revoluției maghiare, acceptînd „fără frică”, deși „veri neveri” uniunea, și pentru care, temîndu-se de manifestările tineretului revoluționar, ei n-au socotit util să facă apel la masele populare românești și nici să încerce o mobilizare și organizare a acestora. Numirea de burghez-democrați de nuanță moderată, aflată în *Istoria României* (vol. IV, p. 127) e astfel pe deplin justificată și ea caracterizează în mod obiectiv orientarea și activitatea lor.

În opoziție cu atitudinea lui Barițiu și Cipariu, îndată după cunoașterea manifestațiilor unioniste ale revoluției maghiare, a hotărîrilor dietei din Pojon (18 martie) și a întrunirilor de la Tîrgu-Mureș (25 martie) și Cluj (28 martie) prin care s-a evidențiat caracterul șovin al conducerii revoluției maghiare, s-a ridicat Simion Bărnuțiu, proscrisul din 1845 al Blajului și, concomitent cu acesta, Aron Pumnul, Avram Iancu, Al. Papiu-Iliarian, Ioan Buteanu, Simion Balint, Ion Bran etc., care și-au dat seama că uniunea, în care ei vedeau cel mai mare pericol pentru dezvoltarea poporului român din Transilvania și pe care revoluționarii maghiari voiau să o impună fără consultarea populației majoritare, nu putea fi combătută decît prin ridicarea maselor pentru a împiedica prin forța lor a se hotări *de nobis sine nobis* și a obține recunoașterea națiunii române ca națiune egală în drepturi cu celelalte națiuni transilvane. Cel mai sigur reazem al politicii lor a constituit-o mobilizarea maselor, prin îmbrățișarea revendicărilor economice, sociale și politice a acestora și apoi, constrînși de conjunctura politică creată prin conflictul dintre Curtea din

Viena și revoluționarii maghiari, o alianță cu Habsburgii — în care ei vedeau în mod fals pe *Împăratul* ocrotitor al tradițiilor latiniste — părin-du-li-se posibilă și utilă.

Și ei vor avea, în privința aliaților, aceeași decepție ca și brughezii-democrați în privința bunăvoinței și înțelegerii dietelor de la Pojon și Cluj.

Metodelor de afirmare politică, pur teoretice, bazate exclusiv pe articolele din periodice, scrise pe temeuri iluministe și pe invocarea dreptului natural, ale burghezilor-democrați moderați, ei le-au opus — printr-o dinamică și consecventă activitate mobilizarea maselor populare, marile adunări de la Blaj și, în cele din urmă, ridicarea cu armele. Cum între gruparea lui Simion Bărnuțiu, sau mai bine-zis între acesta și Avram Iancu, Al. Papiu-Ilarian și Ion Buteanu Bărnuțiu neavînd o grupare deosebită de a acestora, ei fiind principalii săi susținători a existat de la început o strînsă legătură și o fecundă colaborare, subliniată și în *Istoria României* (vol. IV, p. 127), avînd atitudini identice atît în problema uniunii Transilvaniei cu Ungaria, cît și în cea a desființării iobăgiei „fără desdăunare”, acestea fiind problemele esențiale ale revoluției românești, credem că este cazul ca, spre deosebire de cele susținute pînă acum, ambele grupări

în limitele ideologiei pașoptiste transilvane să fie considerate una singură purtînd aceeași denumire: democrat-revoluționară. Cercetările făcute în ultimii ani asupra gîndirii social-politice a lui Simion Bărnuțiu⁶⁴, și mai ales asupra atitudinii sale în problema agrară și a transformării statului român într-un stat republican, susținută cu atîta vigoare în cursurile sale de drept de la Universitatea din Iași⁶⁵, dau păreri noastre o și mai pregnantă justificare.

Cît despre cele două grupări formate în jurul episcopilor Ioan Lemeny și Andrei Șaguna, acestea, sub presiunea maselor și a acțiunii democraților revoluționari, își vor pierde caracterul politic, rămînînd legate de conducătorii lor, în faza de care ne ocupăm, numai prin elementele clericale aflate în subordinea directă a episcopilor.

Convocarea și organizarea adunării de la 18 30 aprilie, ca și a consfă-tuirii de la Sibiu (8 9 mai), care avea să fie urmată de marea adunare de la 3 15 mai, au fost opera democraților revoluționari, și în primul rînd a lui Simion Bărnuțiu, Aron Pumnul, Al. Papiu-Ilarian și Avram Iancu, care, prin mobilizarea maselor și prin adunările de la 18/30 aprilie și 3/15 mai, au izbutit fără a atinge nivelul ideologic al lui Bălcescu — să depășească poziția democraților burghezi, determinîndu-i să accepte programul și tactica impuse de ei.

⁶⁴ N. Bagdasar, *Concepția social politică a lui Simion Bărnuțiu*, în „Studii și cercetări științifice”, serie a III a, Iași, 1955, nr. 3 4, p. 241 262; Elena Gheran, *Un precursor al Republicii*, în „Tribuna”, Cluj, 1957, nr. 47; Radu Pantazi, *Simion Bărnuțiu*, în „Contemporanul”, 1964, nr. 22; Vasile Netea, *Simion Bărnuțiu, combattant pour les droits du peuple roumaine*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 1964, nr. 3, ș.a.

⁶⁵ Vezi *Dreptul publicu alu româniloru*, Iași, 1867.

A N E X Ă

CINCI SCRISORI ALE LUI TIMOTEI CIPARIU ⁶⁶

1

Domnule Bariți,

Alăturat trimit la d-ta exemplarul cerut pentru D. Teodori de la Inceput, numeri următori se vor trimite prin N. Chr. Georgiu din Iași cum arătarați. Acești frați dacă n-au căpătat „Organul” pînă-n 5 febr. poate fi, ci de atunci luai de-a dreptul scrisori de la d-lor din 9 și 20 febr., din care cea din 9 arată că i-a venit și o scrisoare a mea adaosă lîngă „Organ”, dar nici putea să sosească mai curînd, căci scrisoare d-tale din 15 ian. o primii joi în 22¹ ian. și exemplarele le trimisei numai miercuri 28 ian., deci nu e mirare că în 5 febr. încă nu le primise; eu nu scriu pe adresă alta decît: Iași; de Seret nu pomenesc că n-am știre de poștele pe unde trec pîn-în Iași⁶⁷. Vezi ce grozăvii se tîmplară în Paris? Sînt cu nerăbdare oare poșta proximă aduce-ne-va jurnale din Paris și ce s-a mai tîmplat. Mie mi se pare că această tîmplare a scuturat din țîțini toată starea Europei, și de nu se va așeza Franția cu rege constituțional poate să ajungem timpurile din 1793. De sinod auzii și eu pe episcop zicînd că vom avea sinod, ci crezi d-ta că după aste împrejurări se va pleca Curtea a ne da? Însuini nu știu nimica⁶⁸. În capăt adaug numai o băgare de seamă, la alta a d-tale de mai înainte cu vreo 14 zile, ci fără nici o aluzie la disputele ce avurăm: adecă, că desă sașii și ungurii respectă numerii, stau ca 1 la 3 către români, ci în privința de a ști cetă români, către ei nici măcar ca 1 la 3 nu stau, măcar că aici era să fie puterea argumentului d-tale, noi numai *numerus summus*, alta nemica⁶⁹; vezi că mai nu este sas și săsoaica să nu știe ceti, dar din români abia numai popii și diecii și încă și dintr-aceștia mulți numai rău, scrie și mai rău. Încep a mă dura ochii.

Al d-tale

ca frate Cipariu Timotei

(pe verso, scris de mîna lui Barițiu: 1848 mart. pe la Inceput)

Mss. 944, p. 199.

⁶⁶ Pentru a înlesni lectura acestor scrisori și neurmărînd o demonstrație lingvistică ci una exclusiv istorică, am modernizat ortografia lor, respectînd însă vocabularul și regionalismele lui Cipariu.

⁶⁷ Explicații cu privire la modul de trimitere al ziarului „Organul luminării” către abonații din Iași.

⁶⁸ E vorba de convocarea sinodului episcopiei Blajului, proiectată pentru primavara anului 1848.

⁶⁹ Raportul numeric între români, unguri și sași calculat de către aceștia din urmă, cu privire la acordarea de drepturi politice, numai în raport cu numărul știutorilor de carte. Cipariu se pronunță pentru înglobarea în acest calcul a tîntregii populații românești.

2

5/17 aprilie 1848.

Domnul meu,

După ce vă sînt recunoscător de știrile interesante din România și din Brașov, mă simt îndatorat a vă înștiința și eu ceva de la noi.

Din nr. „Organului” de astăzi veți cunoaște știrea importantă pentru un *Congres-național*, acum legitim, ci să vă descriu cursul lucrurilor. Curînd după demonstrațiunea din Cluj⁷⁰, duminică în 26 mart. st. n., Episcopul luă poruncă a merge împreună cu mine la Cluj. Știrile ce pînă atunci circulau numai din auzite despre tîmplările din Viena, Pojon, Pesta, Cluj sosiră deodată în gazete în aceea zi. Impresiunea fu nespūsă. D. P.⁷¹ numai decît cu vreo cîțiva profesori adunară tinerimea școlastică și le-au grăit multe de toate, de drepturi etc. Ci eu avînd de a-mi găta scrisorile pentru „Organ” și avînd de a călători, nu fui față, măcar fui chemat, de aceea într-adevăr nu știu anume în ce ton s-a vorbit; ci în urmă profesorii în corpore arătîndu-se înaintea episcopului declarară cumcă ei stau buni pentru purtarea tinerimii. Marți, după ducerea noastră la Cluj, adunîndu-se capitulul⁷² cu profesorii, dădură o adresă către episcop în același înțeles, rugîndu-l ca acesta să o descopere și Ex. Sale Guvernatorului trimițînd-o prin poștă la Cluj, care se și tîmplă și guvernatorul acceptă aceea declarație cu multă bueric.

De la Cluj nu te-aș putea în scurt a te înștiința de toate, destul că guvernatorul ne îndemnă a împiedica toată întăritarea, apromițînd că vor urma lucruri bune, de sine etc. Eu nu putui avea întîlnire cu mulți, afară de cei ai noștri, singur cu Bethlen I. am grăit din cei mai însemnați și cu Meheș. Și I. Buteanu era în Cluj, ne arătă o compunere care eu în conștiință nu o puteam aproba. Pe larg nu-ți pot demonstra. Poate că și-a venit la mină scrisoarea ce apoi au amendat-o încetva etc. În Blaj se iscară diferențe între Mány și alți profesori ce în urmă veniră la atît est P. să declare că cu M. nu va mai fi colaborator⁷³; eu m-am silit să-i împac, ci mi se pare că în deșert. Cauza ostentivă a împerecherii e că M. impută profesorilor că în loc de a mulcomi ci au întăritat tinerimea, băgîndu-le idei ce nu fu de ei; ceștia răspund că ci au făcut-o cu eugetul a împiedica răscoala ce era să irumpă etc. Destul că după aceea tinerimea se înfierbîntă prin proclamațiunile evasi anonime, între care una și cu subscrierea S. B. din care manifestul comunicat de dv. e numai capătul; și iarăși prin uncele cîntecce. Venind de la Oșorhei Pop Alex.⁷⁴ și înfățișîndu-se cu P. întăritară și mai mult. Micreurea trecută, cînd se sloboziră clericii și școlarii acasă⁷⁵, iarăși se convocară unde li se cetti o proclamațiune de P., în care românii se provocă a veni pe Duminica Tomii toți prot. uniți și n.u.⁷⁶ cu cite 2 parohi din tract.⁷⁷ și cite 2 oameni din tot satul, aici la Blaj spre sfătuire. Planurile erau croite mai de mult, încă precum se aude din Oșorhei, aci numai se puse în scris. D. P. mi-a arătat-o⁷⁸ cerînd să i-o tipăresc, ci eu i-am

⁷⁰ Pentru revoluția din Ungaria și pentru uniunea Transilvaniei.

⁷¹ Aron Pumnul.

⁷² Capitulul de canonici al episcopiei Blajului.

⁷³ Conflictul între Iosif Mány și Aron Pumnul amîndoi redactori la „Organul Luminării”.

⁷⁴ Al. Papiu-Harian.

⁷⁵ E vorba de plecarea în vacanța de paști a studenților și elevilor din Blaj.

⁷⁶ Protopopii greco-catolici și ortodocși.

⁷⁷ Protopopiat.

⁷⁸ „Proclamația” de convocare pentru adunarea de la 18/30 aprilie.

arătat marea responsabilitate ce-și ia pe sine convocând o națiune întreagă, care e una din prerogativele autorității. Ci i-am apromis că vom ține consistoriu și vom cere au sinod național au măcar diecezan. S-a învoit, însă proclamațiunea s-a scris în sute de exemplare și clericiei și școlarii luară porunca a o vesti în toată țara. Vineri, ținându-se consistoriul, cererea prin expres se trimise la Cluj. Expresul sosi înapoi aseară cu negativa de la guvernator, ci o ștafetă de azi noapte ne aduse decretul conceditoriu. Publicarea acelei proclamațiuni se și începu prin țară și icri au și sosit două alte ștáfete de la jurisdicțiuni, întrebând de episcopul dacă este cu știrea și învoirea sa. Mai pe larg nu-ți scriu.

D-Ta dar cred că acum vei veni la Blaj. Eu voi face să ți se trimită și D-Tale un convocatoriu, prin care să alegi și de acolo pe vreo câțiva bărbați înțelepți care să vie cu dv. la consfătuire, și mă încred că vei convoca bărbați zdрави și pricepatori. Miine negreșit vom avea consistoriu și termenul⁷⁹ se va defige însă aș voi ca acesta să fie aproape de al dietei, din pricina că de aici o deputațiune respectabilă să ducă dorințele națiunii la dieta⁸⁰.

Al D-Tale

Cipariu Timotei

P. s. Trinite „Gazeta” comunității Blajului

3

Domnul meu !

Iată aci tti trimit⁸¹ circularul episcopesc către protopopi de termenul adunării naționale⁸². Frate, aici ieri și alaltăieri era mal să se faca revoluțiune, care de era tincrimea aici, poate că nu se înconjura. Joia-Mare pentru blăjeni e fatală⁸³.

Episcopul de capul său marți și miercuri a răspuns la două ștáfete, una din Cluj și alta de la consistoriu n. u. din Sibiu, într-amîndouă arătînd că nu va defige termenul pînă la Duminica Tomii, și așa ce scrisesem eu de capul meu în nr. 4 al „Organului” cum ca termenul se va defige pe poșta viitoare era să rămîină minciună. În urma venind unii advocați

⁷⁹ Termenul pentru ținerea adunării.

⁸⁰ Dieta din Cluj convocată pe data de 29 mai 1818.

⁸¹ Serisoarea este scrisă chiar pe hîrtia pe care se imprimase circulara episcopului Lemeny.

⁸² Iată și textul acestei circulare :

Onorate în Hristos Frate !

Nevoindu-ne a împlini făgăduința care în 6 18 a lunei curgătoare sub nr. 712 a.c. către Frațiile-Voastre o am făcut, după ce cu Prea-Onorații Frați canonici căutînd la stavile împrejmur, și după ce despre aceasta și cu Prea Onoratul Consistoriu al Scaunului Sibiului am și avut o înțelegere, statomnicește am hotărît ca pe 3 15 a lunei lui Mai să ținem Adunare în Blaj, la care după sunetul Decretului gubernial singur Frățiile Voastre protopopii cu unii bărbați pricepuți, adevăci care au zel spre nația sa și cunoștința liniei și drepturilor omenesți și politicești din protopopiatul în carele s-ar afla, veți avea a vă aduna.

Drept Frățiile-Voastre veți îndrepta popoarele încredințate ca să nu trimită soli precum cugetă unii care numai în deșert au împiedicarea economiei ar face osteneală ; că cei ce se vor aduna pentru drepturile nației și a aceiași reînviere cu un cuget uniți și neuniți se vor sfătui, și cererea în numele a toată nația se va așterne la dieta cît mai curînd următoare ; care cei mai cu inteligență de bună seamă mai întocmit și mai cu temei vor hotărî. Altmintrea înca protopopii despre amîndouă părțile, cu naționalii care vor veni la mare număr vor sui.

După care rămîn Frăției tale de binevoitor.

Blaj 9 21 aprilie 1848

(Episcop I. Lemeny)

⁸³ Vezi nota nr. 49.

și canceliști, l-au rugat ca să defigă termenul cît se poate mai aproape de Duminica Tomii, pentru ca adunarea ce se va face negreșit la acea duminică să se legitimeze avînd putere episcopul, puterea de a defige termenul pe cînd ar vrea, iar canceliștii obligîndu-se că vor face a nu veni preoții și poporul prost la adunare. Ci episcopul oricît i-am demonstrat necesitatea lucrului, n-a vrut a se îndupleca la mai aproape termen de 3/15 mai. Disputele ne fură cam iuți și ales eu avui de a înghiți, înăcar ma-m conținut cu toate puterile între marginile cuviinței. În urnă episcopul joi, ieri dîmineață, trimise pe Soreni⁸⁴ și Pop Gusti la cons. n.u. sa-l înduplece a sta pe termenul de 3/15 mai. Canceliștii se duseră înfuriați, și negreșit nu vor grăi de episcopul decît rău. Dumnezeu apere de rele urmări. Sibienii încă n-au fost mulțumiți cu răspunsurile episcopului, ci *ceserunt necesitati* ca să nu ne dezbinăm. La Duminica Tomii pe toată tîmplarea va fi adunare la Blaj, de popi poate puțini, ci seculari mulți; ci asta va fi numai pregătitoare. Veni-veți și dv? Să nu lipsiți a veni cît de mulți, măcar zic nu știu cum vom putea prini atita mulțime de români. De aceea și grăbesc a-ți trimite cum apromisei această înștiințare cu poșta de azi.

Mss 994, p. 202—203

T. Cipariu

4

Blaj 16/28 aprilie 1848

Domnul meu !

O știre tristă-ți însemnez. Tocmai acum îmi spuse G. Mihali de la Zlatna cum că Mikas în Cluj ar fi prins. D-lui auzi astă știre de la Silași decimatorul, carele a sosit azi aici, dar eu încă nu am dat față cu el, și de la un cleric. Eu i-am fost arătat, aici fiind el, ce era scris în „Gazeta” D-tale de un avocat P. Florian, după o scrisoare din ziua de Paști, scria că în Cluj era vorba că pe B. și B.⁸⁵ i-ar fi vîndut să-i prinză. Domnul meu, împerechierea între ai noștri din Cluj e nespuse de mare. Eu m-am silit și aici a-i capacita sa fie toleranți către oricine de orice opiniune ar fi. Ci capetele sînt înfocate ca ale tinerilor. Dumnezeu dea bine tuturor și pace. Ieri fură convocați la Aiud toți protopopii uniți și neuniți din com. Albei Inferioare de fișpanul⁸⁶ unde li se inculcă ca să nu vină pe Duminica Tomii cum s-a fost vestit. Aici au și sosit un kișbirău cu un solgibirău și un procurator, pe cum se pare avînd cuget să rămînă pînă după duminică. Servitorii săteni de pe lîngă ei toți sînt unguri și nici un român. De la Abrud vor să sosească pe mline vreo 6—7 civiliști, alții nime, ci gloata poporului va fi poate de prin satele vecine. În Sincel și Hususău spun că vor sa sosească militari secui. Aste semne pentru securitatea publică în sine sînt bune, ci ma tem să nu dea prilej la vrajbe. Oamenii de prin prejurimi vorbesc de cu totul altminterea decît pînă aici, dea Dumnezeu ca să nu înceapă a nu se teme de nime, că apoi singur Dumnezeu poate cunoaște urmarile de toată partea. De sălașuri pentru atîția oameni va fi cam cu greutate a dispune deplin. Ci clericii și scolasticii se vor demite în săptămîna viitoare și apoi în seminar. Și în școli se vor putea sălășlui mulți. Episcopul zidi în vara trecută o șură minunată, cu 4 porți, aci încă se vor putea mulți adăposti. De mîncare se va îngrijii episcopul

⁸⁴ Canonicul.

⁸⁵ I. Buteanu și S. Balint?

⁸⁶ Prefectul.

cu capitlul după puțină, ci măsurile încă nu sînt luate, mai așteptînd ce ne va învîța Dum-nica Tomii. Întărim, cine știe stările Blajului va trebui să fie mulțumit și cu puțin. Eu din parte-mi te voi vedea cu toată dragostea, de vei veni voi a trage la mine; la care te rog, deși știu că rudeniile te așteaptă și te vor accepta cu dragoste. Ideile știu bine că ale mul-tora sînt excentrice că eu avui prilejul a auzi destule și pînă acuma, ci cei cu minte și care au încredințarea publicului se vor sili a-i aduce la calea dreaptă. Eu nu mă pot lăuda cu acea încredințare mai ales înaintea tinerimii, deoarece eu niciodată n-am avut acea natura ca să fiu demagog, au să prezint tinerimii lucruri ce nu se țineau de sfera mea; macar ca convingerile mele n-au fost mai puțin liberale ca ale altora; ci nu credeam a fi din activi-tatea mea a agita; de aceea s-a timplat, cît alții făcînd ce n am făcut eu, și au cîștigat mai multă popularitate. Ei bine, țină-și-o, eu de aici sînt mai bucuros anticesarian și vreau mai bine a fi *secundus* decît *primus*; *fie Cesar cui îi place*, eu nu voi pizmui nimanuia.

Desfășura-voi au nu toate ideile ce am despre cele ce avem de a face, nu pot ști, cercustările⁸⁷ vor determina, carele sînt mai potențioase decît mine; și pîn acum multe mi au tăiat din *Art.*⁸⁸ de cum l-am fost croit, eu însă mărturisesc că cu toate că mă țin strîns de națio-nalitate, nu sînt plecat a mă învoi decît cu partida ce va avea pentru sine mai mare prospect de succes și sigur cu mijloace pacinice. Cu un cuvînt eu nu pot fi radical quand mème

Fii sănătos.

Al d-tale ca frate Cipariu Timotei.

Blaj 16 28 aprilie 1848.

Mss. 994, p. 204 205

5

Domnule meu,

În săptămîna trecută, luni-joi fui la Cluj, și auzii multe știri de tot felul despre sași și aleșii de Brașov, cum că românii ar fi scos pe sași din Șcheiu și numai prin militarii secui s-ar fi pus d-lor iar înapoi. Mai puțin se credea știrea că românii iar fi ocupat casa Senatului; încă se auzea că în Sibiu și în Brașov ar fi îmbiat sașii pe români cu drepturile etc. D-ta nic' nu pomeniști nimica, poate că nu-i adevărat nimica dintra-asta, poate că nu-ți e iertat a pomeni. În atare împrejurări așa momentoase n-ar strica a ne înțelege de unele obiecte mai aproape, și eu dacă n-ar fi atît de momentoasă clipita, cînd încă eram pe drum de la Cluj, aș fi proiectat să ne întîlim cel puțin la Sibiu.

Vezi și să-mi scri

Al d-tale

ca frate Cipariu Timotei

f. d.

Mss. 994, p. 206

⁸⁷ Împrejurările.

⁸⁸ În aprilie 1848 Cipariu a publicat în „Organul” o serie de patru articole asupra situației din Transilvania și în legătură cu programul său politic. În ultimul articol în care se ocupă de *naționalitate* și limbă cenzura a făcut unele tăieturi care l-au întristat pe autor.

STĂPÎNIREA LUI IANCU DE HUNEDOARA ASUPRA CHILIEI ȘI PROBLEMA AJUTORĂRII BIZANȚULUI

DE

FR. PALL

Problema Chilieii medievale, datorită importanței comerciale și strategice a acestui tîrg portuar și cetăți situate în apropierea gurilor Dunării, lingă brațul nordic al Deltei, și datorită rolului jucat de această așezare în contradicțiile politice din secolul al XV-lea, a reținut adeseori atenția istoriografiei. Se știe că, după ce fusese sub stăpînire bizantină, genoveză, probabil și bulgară, apoi munteană și moldoveană¹, Chilia — chemată, cu o denumire mai veche, de origine greacă, și Licostomo — a fost cedată în 1448, de Petru al II-lea, domnul Moldovei, lui Iancu de Hunedoara (cu care era înscris), în schimbul ajutorului pentru reobținerea domniei împotriva lui Roman al II-lea, alt pretendent, sprijinit de feudații poloni. Ea a fost încadrată de acum înainte în sistemul militar antiotoman de sub conducerea marelui comandant de oști, în preajma expediției sale balcanice din același an.

I

S-a subliniat un aspect mai puțin cunoscut al istoriei Chilieii, rolul său în relațiile comerciale și politice moldopolone. S-a arătat că pe la mijlocul secolului al XV-lea începea să crească interesul politic al Poloniei pentru acest port de tranzit, în urma înfiripării unei noi căi a negoțului polon, îndeosebi liovean, spre Marea Neagră prin Chilia, ca o ramură a vechiului drum internațional spre Cetatea Albă (și în prelungire spre Caffa genoveză), drum „bazat pe comerțul peștelui și pe exportul din Polonia al postavurilor venite acolo din Flandra și de la Rin”². De aceea regatul

¹ N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilieii și Cetății Albe*, București, 1900, mai ales p: 31 35, 38 42, 47 57, 71 74, 84 90 și 102 103.

² P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în sec. XV și problema Chilieii*, în „Romano-slavica”, III (1958), p. 95.

Poloniei era interesat ca Moldova, asupra căreia își păstra pretențiile sale de suzeranitate, să recupereze localitatea cedată.

Regele Poloniei, Cazimir al IV-lea, care nu voia să recunoască faptul împlinit și, în general, dorea să împiedice ajungerea Moldovei sub influența Ungariei, a guvernatorului acesteia, Iancu de Hunedoara, se apropie cu oaste de hotarele Moldovei. Neputînd conta pe un ajutor efectiv imediat al lui Iancu, căci acesta își concentra din nou forțele împotriva turcilor în vederea campaniei ce se va termina cu înfrîngerea sa la Kosovo, Petru al II-lea, ca să se poată menține pe tron, se văzu silit să se recunoască, la 22 august 1448, asemenea predecesorilor săi, vasal al regelui Poloniei. Petru al II-lea se obliga să nu înstrăineze, fără consimțămîntul regelui, nici o parte din teritoriul Moldovei și să ia înapoi ceea ce s-a înstrăinat, obligație în care s-a văzut, pe bună dreptate, o aluzie la cedarea Chiliei către Iancu³. În lupta confuză a grupărilor boierești și a pretenzenților sprijiniți de ele, care oscilau între dependența polonă și cea ungară, Petru al II-lea dispăru curînd, pe la începutul anului 1449, de pe scenă⁴, probabil fără să fi încercat reluarea cetății. De altfel, trebuie să adăugăm că la marea bătălie de la Kosovo (17—19 octombrie 1448) a luat parte, în oastea lui Iancu, pe lângă trupe muntene, și un contingent moldovenesc, care nu putea fi trimis decît de acest voievod, ocrotitul guvernatorului⁵. Dintre domnii următori ai Moldovei, Petru al III-lea Aron, în iunie 1456, și apoi Ștefan cel Mare, în martie 1462, își asumau și ei față de Cazimir, suzeranul lor, un angajament de recuperare asemănător cu acela al lui Petru al II-lea⁶. Repetarea acestei clauze în sus-zisele tratate polono-moldovenești învederează importanța ce o atribuia Polonia Chiliei în politica sa de expansiune spre Gurile Dunării și Marea Neagră.

În urma cedării de către domnul Moldovei, Chilia a primit o garnizoană trimisă aici de Iancu și a fost integrată în frontul comun al luptei împotriva cotozirii otomane. Întreaga linie a Dunării inferioare, de la Belgrad pînă la Gurile ei, putea fi controlată astfel de Iancu. S-a emis, printre altele, părerea că, luînd în stăpînire această localitate dunăreană, el a recunoscut totodată și drepturile pe care le avea asupra ei, încă din timpul lui Mircea cel Bătrîn, Țara Românească⁷.

Nu ni se pare însă probabil ca recunoașterea drepturilor Țării Românești asupra Chiliei de către Iancu să fi avut loc în același timp cu cedarea ei acestuia, adică în iunie-iulie 1448, așa cum s-a presupus recent. De altminteri după părerea noastră, Chilia trebuia să fi fost dobîndită de Iancu ceva mai devreme, încă prin februarie același an, cînd a avut loc,

³ P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone în sec. XV și problema Chiliei*, în „Romano-slavica”, III (1958), p. 104—105.

⁴ N. Grigoraș, *Din istoria diplomației moldovenești (1432—1457)*, Iași, 1948, p. 151.

⁵ N. Iorga, *Du nouveau sur la campagne turque de Jean Hunyadi en 1448*, în „Revue Historique du Sud-Est Européen”, III (1926), p. 15—16 și 20; A. Decei, *Oastea lui Iancu II înainte de bătălia de la Kosovo (1448)*, în „Revista istorică română”, XXI (1945), p. 41—42 și 50 (nu cunoaște articolul lui N. Iorga).

⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 105—106. Cf. I. Ursu, *Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 25. Aceasta însă nu înseamnă *eo ipso* că Petru Aron „se pregătea să ocupe Chilia” (*Istoria României*, vol. II, București, 1962, p. 423—424).

⁷ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 107.

cu ajutorul său, restaurarea lui Petru al II-lea în scaunul domnesc al Moldovei. Este mai verosimil că această recunoaștere s-a întâmplat mai târziu, după lupta de la Kosovo, mai bine zis după ce Iancu s-a eliberat din captivitatea în care îl ținuse Gheorghe Branković, „despotul” Serbiei, și și-a revenit în oarecare măsură de pe urma acestei înfringeri, așadar prin 1449. Această recunoaștere a fost desigur consecința apropierii lui Petru al II-lea de Polonia și, totodată, credem noi, o urmare a clarificării și la rigoare a îmbunătățirii relațiilor dintre Iancu și Vladislav al II-lea, domnul Țării Românești.

S-a mai observat că Iancu, ținând garnizoană în pomenita cetate de pe teritoriul domnului Țării Românești, pe care-l considera vasalul său, aceasta nu însemna că „politicește cetatea și mai ales orașul, nu țineau de teritoriul și de cîrmuirea Țării Românești”. Iancu — se spune în continuare — „a admis că vama, pescăriile, tîrgul și administrația, ba chiar și folosirea militară a cetății rămîne muntenilor”⁸.

În sprijinul acestei păreri s-a invocat — nu fără dreptate — clauza finală din cel de-al doilea tratat de închinare al lui Bogdan al II-lea, unul dintre frații și urmașii efemeri ai lui Petru al II-lea pe tronul Moldovei, către Iancu, în calitatea acestuia de guvernator al regatului Ungariei, tratat din 5 iulie 1450, prin care se dau asigurări reciproce de ajutor militar și de adăpost în caz de nevoie, ca de altminteri și în primul tratat, din 11 februarie 1450. În clauza amintită Bogdan se angajează: „Și de asemenea noi nu vom cuceri în nici un chip Chilia cu sabia, cît vom trăi, fără voia părintelui și domnului nostru Ianiș voievod”⁹. Această frază, cam ambiguă, a fost și credem că poate fi interpretată în sensul că ar fi ciudat ca Bogdan să-l asigure pe Iancu, suzeranul său, care avea o garnizoană în Chilia, că nu va ataca cetatea „fără voia lui”, dacă această cetate, pe care o ținea sub ocupație militară, n-ar fi fost trecută de el (de Iancu), din nou, din pricina arătată mai sus, sub stăpînirea politică a Țării Românești. Din clauza în discuție s-a tras deci concluzia că „guvernatorul exercita o protecție asupra Chilieii, dar nu o stăpînire politică efectivă”, și că în aceeași clauză „se presupune posibilitatea ca protecția să fie retrasă”¹⁰.

În favoarea acestei concluzii s-au adus mai multe mărturii narative, care prezintă Chilia mai târziu, cu prilejul expediției turcești din 1462

⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 103, 104, 106 și 112. Vezi articolul nostru *Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447—48*, pe bază și de izvoare neutilizate sau inedite, în „Studii”, XVI (1963), nr. 5, p. 1 049—1 072.

⁹ I. Bogdan, *Cinci documente istorice slavo române*, în „Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice”, seria a II-a, t. XI (1888—1889), p. 52—58; citatul în forma tradusă de P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 107. În virtutea obișnuinței, în acest citat, ca și în alte izvoare contemporane, i se dă lui Iancu epitetul de „voievod”, deși la această dată el nu mai purta dregătoria respectivă a Transilvaniei, pe care o avusese în 1441—1446, și cîlta timp în 1448. Între 1449 și 1457, voievozii ai Transilvaniei au fost Nicolae de Ujlak și Ioan de Rozgony (Teleki J., *Hunyadiak kora Magyarországon* (Epoca Huniazilor în Ungaria), vol. X, Pesta, 1853, p. 213; Fr. Pall, *Voievozii, vicevoievozii și guvernatorii Transilvaniei*, în *Documente privind istoria României*, „Introducere”, vol. I, București, 1956, p. 504).

¹⁰ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 107. Ideea a fost exprinsă, mai puțin explicit, și de N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IV, București, 1937, p. 103.

împotriva lui Vlad Țepeș, ca posesiune a Țării Românești¹¹, precum și faptul că Ștefan cel Mare încearcă, în iunie din acel an, s-o reia în timpul războiului pomenit, deși cetatea continua să fie apărată tot de garnizoana ungară¹², pe care o păstra, prin urmare, între zidurile sale, și fiul lui Iancu, regele Matia Corvin. De altminteri relațiile regelui s-au înrăutățit cu domnul Moldovei, acesta în vara anului 1461 prădând teritoriul Secuimii (unde găsisese, desigur, adăpost rivalul său Petru Aron)¹³.

Trebuie să adăugăm și mențiunea din privilegiul înnoit de Ștefan liovenilor, la 3 iulie 1460, prin care le îngăduie să-și ducă prin Moldova postavurile lor „în Țara Ungurească”, în Țara Românească, la Chilia și la Turci”¹⁴. Ni se pare că locul deosebit ce i se asigură aici Chilieii între numele de țări, respectiv popoare, în ceea ce privește comerțul de tranzit denotă, la rindul său, caracterul specific al regimului ei politic din acea vreme.

S-ar putea ca garnizoana lui Matia Corvin să fi fost menținută la Chilia pînă în ianuarie 1465, cînd Ștefan, folosindu-se de angajarea forțelor militare ale Ungariei împotriva turcilor în Bosnia, a reușit, în sfîrșit, s-o realipească Moldovei, cucerind-o (după mărturia *Cronicii moldovase* și a celei *moldo-polone*) „de la unguri”¹⁵. Existența garnizoanei ungare pînă la această dată, admisă de unii istorici¹⁶, nu este însă absolut sigură¹⁷, căci, după cronicarul polon contemporan Długosz, Chilia s-ar fi predat de bună voie, încă mai înainte, lui Radu cel Frumos, domnul instaurat de boieri și de turci în toamna anului 1462 în Țara Românească. Astfel, el ar fi ocupat cetatea „pentru sultan”, „după ce ungurii au fost scoși” din ea¹⁸,

¹¹ Cronica bizantină inedită. *Historia Turcorum* din secolul al XV-lea (descoperită de P. Năsturel); Amintirile ienicerului Constantin Mihailovici, participant la expediția otomană din 1462 împotriva Țării Românești, amintiri scrise însă spre sfîrșitul aceluiași secol (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 107). Adăugăm mărturia, de altfel cunoscută, a istoricului bizantin Laonic Chalcocondil (Chalkokondylos), *Expuneri istorice*, trad. V. Grecu. București, 1958, p. 286 (autorul scrie pe la 1480).

¹² *Cronica moldo-polonă* (din a doua jumătate a secolului al XVI-lea), în I. Bogdan, *Cronicle slavo-române din sec. XV-XVI*, ed. P. P. Panaitescu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 169 (178).

¹³ Letopisețul anonim al Moldovei, în I. Bogdan, *op. cit.*, p. 7 (15), și alte prelucrări ale vechiului prototip slavon ale Cronicii interne a Moldovei din secolul al XV-lea, *ibidem*, p. 28, 56 (61), 70 și 169 (178). Cf. și Ursu, *op. cit.*, p. 18-21.

¹⁴ I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 274; P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone*. p. 96.

¹⁵ I. Bogdan, *Cronicile*, p. 157 (161) și 169 (178). Considerînd ca această știre nu se află în *Letopisețul anonim* al Moldovei care e cel mai apropiat de letopisețul prototip redactat la curtea lui Ștefan cel Mare, dar care nu ni s-a păstrat, nu este exclus, după presupunerea lui I. Bogdan, ca în cele două prelucrări mai noi menționate ale aceluiași prototip ea să fie o interpolare.

¹⁶ I. Ursu, *op. cit.*, p. 37-43; Iorga, *Isl. rom.*, IV, p. 144.

¹⁷ Vezi și L. Elekes. *Nagy István moldovai vajda politikája és Mátyás király* (Politica lui Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei, și regele Matia), Budapesta, 1937, p. 24 (consideră ca această chestiune rămîne deschisă).

¹⁸ Ioannes Długosz, *Historia Polonica*, t. II, Lipsiae, 1712, col. 344: „... Quod [oppidum] Kilia, cum arce super Danubii littus situm] per deditionem spontaneam, Hungaris exclusis, ipse Radul occupaverat, pro Turco tenebat”.

fără a se da alte precizări în această privință¹⁹. După versiunea lui Długosz, Ștefan a cucerit Chilia în 1465 de la Radu, cu concursul țirgoveștilor și cu sprijinul — e adevărat numai moral — primit din partea regelui Poloniei, țară care era interesată din punct de vedere comercial, cum am văzut, ca portul dunărean să reajungă în sfera ei de influență.

II

Exprimându-se părerea de mai sus cu privire la ceea ce s-a numit mai nou „un condominium ungaro-muntean la Chilia.”²⁰ și raportînd acest condominium nu numai la vremea lui Iancu, între 1448 (mai bine zis 1449) și 1456, dar și la anii următori, pînă la 1462 (sau chiar 1465), nu s-a ținut seama de toate izvoarele cunoscute privind problema Chilieii. Căci utilizarea ansamblului datelor cunoscute și a unora noi permite sesizarea anumitor schimbări în situația politică a Chilieii în această perioadă.

Astfel, ca să începem cu un izvor cunoscut demult, dar citat de obicei în mod greșit, menționăm tratatul de armistițiu turco-ungar încheiat pe trei ani la 20 noiembrie 1451, la Adrianopol, între sultanul Mehmed al II-lea, pe de o parte, și Iancu, ca guvernator al Ungariei, și „domnii” (baronii și prelații care formau consiliul de stat) din acest regat, pe de altă parte²¹. Deși este inclus în tratat și Vladislav al II-lea, domnul Țării

¹⁹ Długosz nu afirmă lămurit că Radu a cucerit Chilia de la unguri, cum îi atribuie I. Ursu (*op. cit.*, p. 40) și N. Iorga (*Ist. rom.*, p. 143). I. Minea (*Informațiile românești ale cronicii lui Ian Długosz*, Iași, 1926, p. 44) interpretează pasajul pe care l-am reprodus (mai sus, n. 18) în sensul că „ungurii au fost împotriva acestei predări spontane” (a Chilieii către Radu).

²⁰ P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone*, p. 106.

²¹ N. Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, vol. III, București, 1897, p. 23—27. Editorul greșeste cînd atribuie acestui tratat cea de-a doua dată, 13 aprilie 1452 (vezi și *Ist. rom.*, IV, p. 106—107, n. 3), ce urmează imediat după cea dintîi, 20 noiembrie 1451. Cea de a doua dată se referă la momentul întocmirii copieii (de către Udalrich Spanngel) în care ni s-a păstrat actul, iar nu la „ratificarea” lui, cum afirmă C. Jireček. *Geschichte der Serben*, II 1, Gotha, 1918, p. 194 (sub influența erorii lui Iorga). La 20 noiembrie 1451, tratatul a fost chiar încheiat, nu „prelungit” (cum scrie Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, vol. II, Gotha, 1909, p. 8; după el, L. Elekes, *Hunyadi*. Budapesta, 1952, p. 392), căci mai înainte izvoarele vorbesc numai de tratative, începute în 1449 și, se pare, întrerupte în mai multe rînduri (cf. doc. din 21 mai 1449: E. Hurmuzaki—N. Densușianu, *Documente*, vol. I 2, Buc., 1890, p. 760—761; 17 decembrie 1449: Hurmuzaki Iorga, *Doc.*, XV/1, București, 1911, p. 36; 28 ianuarie 1451: I. Radonić, *Acta et diplomata Ragusina*, I 2, Belgrad, 1934, p. 519). Numai în tratatul încheiat la 20 noiembrie 1451 se poate referi scrisoarea lui Iancu către brașovenii din 6 februarie 1452 (Hurmuzaki Iorga, *NV 1*, p. 37), precum și informația istoricului bizantin Ducas (*Istoria turco-bizantină*, XXXIV, 1; XXXVIII, 13, ed. V. Grecu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 290 și 342), potrivit căreia Iancu a denunțat, după începerea asediului Constantinopolului de către sultan (deci în aprilie 1453) tratatul pe trei ani, „din care un an și jumătate se împlinise” atunci. De aceea nu ni se pare întemeiată părerea lui Gr. C. Conduratu (*Relațiunile Țării Românești și Moldovei cu Ungaria*, București, 1898, p. 146, n. 1) că „tratatul are două date: 20 noiembrie 1451 și 13 aprilie 1452, probabil pusă cea dintîi la Adrianopol, cealaltă la Buda”. I. Minea (*Din trecutul stăpînirii românești asupra Ardealului*, București, 1914, p. 32—33, extras din „Convorbiri literare”, vol. 15) vorbește greșit despre „armistițiul” din 20 noiembrie 1451 și „pacea” din 13 aprilie 1452, ca două lucruri deosebite. Este inexactă și aserțiunea lui Fr. Babinger (*Maometto il Conquistatore*, Torino, 1957, p. 160), punînd încheierea tratatului în „primăvara anului 1451”, iar data „lărgirii” sale la „6 [?] noiembrie 1451”. Sint de rectificat și afirmațiile din *Ist. Rom.* (II, p. 431, 444) că „în

Românești, vorbindu-se pe larg despre obligațiile sale față de părțile contractante, după îndatoririle lui Gheorghe Branković, despotul Serbiei (mijlocitorul armistițiului) și înainte de cele ale lui Ștefan Toma, regele Bosniei, totuși problema Chilieii nu este pusă în legătură cu Țara Românească. Chilia este cuprinsă într-o altă parte, pe la începutul tratatului, imediat după Dubrovnik (Raguza), „care se ține de acesta [regatul Ungariei] și e supus lor [domnului guvernator și domnilor Ungariei]”. Și anume, sultanul, în numele căruia se emite documentul tratatului, păstrat într-o versiune latină destul de stângace (iar aceasta într-o copie defectuoasă), pomenește Chilia în următorul pasaj: „Astfel, de asemenea, Chilia și ce se țin de ea, care sînt supuse lor și toate celelalte ce se țin de sacra coroană a Ungariei, ținute de domnia-mea și de oamenii domniei-mele, [să aibă pace] pe timp de trei ani”²².

La prima lectură a acestui pasaj s-ar putea înțelege că Chilia și anexele sale (probabil tîrgul și împrejurimile) supuse regatului Ungariei ar fi fost ocupate de turci, fiind „ținute” de sultan și de „oamenii” (pașalele sau guvernatorii) săi. Evident, despre aceasta nu poate fi vorba în 1451 și nici chiar mai tîrziu, înainte de 1484. Credem că în această frază, transmisă într-o formă nu prea limpede (ca de altfel întreg textul), avînd în vedere realitatea istorică din acel moment, trebuie să distingem, pe de o parte, Chilia și împrejurimile, considerate în tratat ca fiind dependente de statul feudal maghiar, iar pe de altă parte acele locuri de graniță ale Imperiului otoman cu Țara Românească de-a lungul Dunării pe care turcii le cotropiseră deja și care vor fi devastate de oștile voievodului Vlad Țepeș în iarna anului 1462, începînd cu localitățile din vecinătatea Chilieii, așa cum scrie, în februarie 1462, însuși voievodul către regele Matia²³. Atît teritoriile vasale Ungariei, cît și cele de sub dominația otomană, amintite în fraza analizată, trebuiau să beneficieze, pe bază de reciprocitate, de armistițiu. De altminteri, pe aceeași bază bilaterală se amintește, în pasajul următor, și despre „cetățile, începînd de la Severin, cea dintîi lîngă Dunăre” și singura dintre cetățile de lîngă marea fluviu (în afară de Chilia), amintită cu numele, care, după cum se știe, aparținea pe atunci tot statului feudal maghiar. În același pasaj se face o mențiune generală și despre celelalte fortărețe de pe linia Dunării, care se aflau fie sub stăpînire ungară, fie sub cea turcească. Se prevedea pentru cele două părți dreptul de a întări cetățile pe care le stăpîneau în această regiune, interzicîndu-se ridicarea de noi cetăți²⁴.

timpul domniei lui Vladislav [vodă] se încheie pacea de la Adrianopol, ratificată la Seghedin între Imperiul otoman și Ungaria” (prin confuzie cu tratatele din 1444) sau că la Adrianopol s-a încheiat în aprilie 1452 pacea pe trei ani, prin care s-a întărit armistițiul din noiembrie 1451.

²² „Sic etiam Kilie et ad eam pertinentes, sibi [domino gubernatori et dominis Ungarie] obedientes et alie quecunque ad sacram regni Ungarie coronam pertinentes, tenute a meo dominio et ab hominibus mei dominii [habeant pacem] per tres annos” (N. Iorga, *Acte și fragm.*, III, p. 24).

²³ I. Bogdan, *Vlad Țepeș*, București, 1896, p. 78—82; P. P. Panaitescu, *Legaturile moldopolone*, p. 109.

²⁴ N. Iorga, *loc. cit.* I. Minea (*op. cit.*, p. 38) nu observă distincția făcută în tratat între cetățile vechi, care puteau fi întărite (așa și Chilia), și interzicerea ridicării de *nova castra*.

Așadar, din acest tratat, încheiat în 1451, cu un an și jumătate după cel de-al doilea act omagial al lui Bogdan al II-lea față de Iancu, din 1450, nu rezultă existența la acea dată a unui condominium, fără de care — trebuie să recunoaștem — ar fi greu de înțeles clauza referitoare la Chilia din documentul menționatului domn al Moldovei. Că trebuia să fi fost vorba totuși de un condominium munteano-ungar, dar nu în vremea încheierii acestui tratat, reiese și din pomenitele mărturii, ulterioare, referitoare la răstimpul dintre 1460 și 1465. Nu găsim altă explicație pentru discordanța dintre textul tratatului și amintitele mărturii decât presupunerea că „Ionăș-voievodul” — care, potrivit plîngerii lui Vladislav al II-lea, nerespectînd învoielile făcute cu acesta, amenința să-i retragă („trimite să-mi răpească”, scrie Vladislav), tot cam în 1451 sau 1452, Făgărașul și Amlașul în Transilvania²⁵ — va fi trecut cu vederea și drepturile Țării Românești asupra Chiliei, din motive asupra cărora izvoarele nu ne informează. Oare din pricină că lui Iancu „nu-i ajunge gubernatoria Țării Ungurești”, cum îl învinuia Vladislav pe „părintele” său în mîhnirea lui indignată, în legătură cu amenințarea feudelor transilvănene? Nu știm. În orice caz, spre deosebire de aceste posesiuni, n-avem nici o indicație că Vladislav vodă s-ar fi plîns de atitudinea lui Iancu în ceea ce privește Chilia. Deși Iancu prezenta oficial Chilia uneori (bunăoară în armistițiul din 1451) ca dependentă de regatul Ungariei, alteori însă, în anii următori — după cum arată documentele despre care va fi vorba mai jos —, el înclina poate s-o considere chiar o posesiune a sa (întreținută însă din veniturile regatului)²⁶ și se pare că așa o considera însuși Vladislav, cel puțin în urma unor momente de îmbunătățire a relațiilor dintre ei²⁷. În asemenea condiții, condominiumul în discuție a cunoscut o îndelungată intermitență în cadrul perioadei mai largi delimitate mai sus (între anii c. 1449—c. 1465), așa cum reiese din izvoarele pe care le analizăm în paginile următoare.

III

Într-adevăr, date inedite, confruntate cu cercetări mai vechi și mai noi, permit și alte întregiri, precizări sau rectificări cu privire la statutul politic-militar al Chiliei în vremea lui Iancu.

Ele fac posibilă, în primul rînd, stabilirea identității, măcar pentru anii 1453—1454, a comandantului garnizoanei din Chilia.

Într-o scrisoare, de altfel cunoscută, adresată de Vladislav al II-lea brașovenilor, dată din Tîrgoviște, la 11 aprilie 1453, e vorba de o slugă (*famulus*) a lui Stoica zis Gizdavich, trimisă de acesta la pomenitul domn

²⁵ I. Bogdan, *Documente privilegiate la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, vol. I. București, 1905, p. 85—87. Cele două feude au și fost retrase de Iancu: Amlașul probabil în 1453, iar Făgărașul după 23 aprilie 1452 și înainte de 6 aprilie 1456 (după I. Minea, *op. cit.*, p. 37 și 44—45). Totuși în documentele sale din 2 august și 4 octombrie 1453, Vladislav mai menționează, în titlul său, aceste posesiuni (*Documente privind istoria României*, veacul XIII—XV, B. Țara Românească, București, 1953, p. 125—126).

²⁶ Cf. aluzia la „censul de Sf. Martin” mai jos (în doc. cit. la n. 29).

²⁷ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.* XV I, p. 39 (septembrie 1453), 41—42 (noiembrie—decembrie 1455).

al Țării Românești. „Omul” lui Stoica l-a informat pe voievod că Iancu voia să transmită de la Brașov „niște arme” la cetatea Chilia (*castrum Klyle*). Voievodul muntean, dorind să-l servească „cu credință” nu numai în această privință, ci și în multe altele „pe domnul și părintele său” Iancu, ruga deci magistratul orașului Brașov să trimită pe numele său (al voievodului) la Curtea sa de la Țirgoviște, aceste arme, dar în taină, de teama turcilor, ca ei să nu afle că acest lucru se face „cu voia” sa și să-i creeze dificultăți. El va avea apoi grijă să le transmită tot pe ascuns, de la Țirgoviște, prin omul lui Stoica și printr-un om al său propriu, la Brăila, iar de acolo la cetatea Chilia ²⁸.

Pe același Stoica îl găsim amintit și într-o altă scrisoare, de astă dată inedită și necunoscută pînă acum ²⁹, adresată de asemenea brașovenilor, de către Iancu însuși — care se intitulează aici comite al Bistriței, titlu pe care îl avea după încetarea funcției sale de guvernator. În această scrisoare dată din Trnava, la 30 aprilie 1454 ³⁰, el le cerea ca, în contul „censului de Sf. Martin” (datorat, precum se știe, de sași regilor Ungariei) să procure fără întârziere anumite cantități de armament, specificate în scrisoare ³¹, „distinsului Stoica” (*egregio Stoyka*) „pentru păstrarea cetății noastre Chilia” ³², spune Iancu. Totodată, acesta îi mai ruga ca lucrurile menționate și chiar altele, pe care Stoica le-ar cumpăra în același scop, să aibă grijă a le transporta pînă la Brăila (de unde urmau, desigur, să ajungă la Chilia prin grija lui Stoica).

S-a afirmat că în primul din aceste două documente Vladislav vodă l-ar pomeni pe Stoica drept „omul său”; de fapt, acolo e vorba de „sluga” sau „omul” lui Stoica. În temeiul acestei erori s-a crezut că el — Stoica Ghizdaveț, după cum i s-a spus — ar fi fost un boier al lui Vladislav vodă ³³.

În realitate, din cele două scrisori rezultă cu toată probabilitatea că Stoica era căpitanul garnizoanei pe care Iancu o ținea la Chilia. Așadar, trebuia să fi fost un om de încredere sau, ca să folosim un termen al epocii, un *familiaris* al marelui comandant de oști.

De altfel, Stoica e cunoscut de mai înainte. El e una și aceeași persoană cu acel Stoica Gizdavić (Gizdavich) — căci aceasta ni se pare

²⁸ I. Bogdan, *op. cit.*, p. 315 — Hurmuzaki — Iorga, *op. cit.*, XV 1, p. 38.

²⁹ Din volumul V în ms. al colecției de documente F. Zimmermann și G. Gündisch, *Urkundenbuch*, nr. 2 898 (după orig. în Arh. st. Brașov). Volum în Arhiva Institutului de istorie al Acad. R.P.R., Filiala Cluj.

³⁰ „In profesto beatorum Philippi et Jacobi apostolorum, anno domini M CCCCL quarto”.

³¹ „Duo milia sagittas, quindecim arcus, ducenta amenta vulgo ideg et duas centenas aut masas ferri”. Pentru *ideg* cf. St. Szamota și I. Zolnai, *Lexicon vocabulorum Hungaricorum*, Budapesta, 1902–1906, s. v.

³² „Pro conservatione civitalis nosre Kylia”. La 11 aprilie 1453 el amintește, după cum am arătat, simplu numai de „castrum Klyle”.

³³ Bogdan, *Vlad Tepeș*, p. 64; idem, *Relațiile*, indice, p. 373. Greșește și I. Ursu (*op. cit.*, p. 24), când, reproducind în traducere trunchiat scrisoarea lui Vladislav vodă, îi atribuie acestuia cuvintele: „A venit la noi Stoica și ne-a spus” etc. E inexact și ceea ce afirmă V. Pârvan (*Alexăndrel Vodă și Bogdan Vodă*, București, 1904, p. 46): „Venindu-i [lui Vladislav] un trimis de la Ioan de Hunedoara”.

acum forma cea mai probabilă a numelui său ³⁴ — despre care am avut prilejul să arătăm mai demult că a jucat un rol important în tratativele diplomatice din 1444. Într-adevăr, Vladislav, regele Poloniei și Ungariei, zis Varneanul (după locul unde va cădea în lupta cu turcii), l-a trimis în aprilie 1444 pe „nobilul și distinsul Stoica zis Gisdavich omul nostru credincios în fapte și în treburi” ³⁵, precum scrie regele, la sultanul Murad al II-lea, predecesorul lui Mehmed, ca șef al soliei ungaro-sîrbești care să trateze și să încheie pacea cu turcii.

După cum aflăm din scrisorile umanistului italian Ciriaco d'Ancona — care se afla în acea vreme la Adrianopol, capitala Imperiului otoman, și care ne-a transmis și copia scrisorii de acreditare a lui Stoica de către regele Vladislav, din această solie mai făceau parte Vitislaus, trimisul lui Iancu, și doi soli ai lui Branković, anume logofătul său (probabil Bogdan) și un mitropolit sîrb, Atanasie Frașak ³⁶. Solia avea o suită impunătoare, compusă din 60 de călăreți. Ea încheie la 12 iunie 1444 cu sultanul un tratat de pace pe 10 ani, la Adrianopol. Potrivit înputernicirii pe care Stoica o avea de la rege (din 25 aprilie același an), în acest tratat fu inclus, pe lângă Branković, și Vlad Dracul, domnul Țării Românești, căruia i se recunoaște o dublă dependență față de cele două mari puteri vecine ³⁷, așa cum se va prevedea și pentru Vladislav vodă mai târziu, prin cel de-al doilea tratat de la Adrianopol, din 20 noiembrie 1451, despre care s-a amintit mai înainte. Primul tratat de la Adrianopol, încheiat de Stoica Gisdavich, a fost apoi ratificat, după noi negocieri și cu unele modificări,

³⁴ După originalul doc. din 11 apr. 1453 (păstrat în Ath. st. Brașov, Ab. I. d. I. 12, col. Schnell) ar fi justificată atît lectura *Gizdauch*, cît și *Gizdanich*, literele *u* și *n* neputînd fi deosebite grafic în acest act. Totuși, forma corectă trebuie să fie *Gizdauch*, atestată și de numele unui pisar, Vukašin Gizardvič, de la care s-a păstrat un act în limba sîrbă, dat la Dubrovnik, 27 octombrie 1487 (Fr. Miklosich, *Monumenta Serbica*, Viena, 1858, p. 537). Cf. și un „magister Petrus Gyzdawyth rector schole de Papa” (comit. Veszprém, Ungaria), în 1534, la R. Bekéfi, *A káptalani iskolák története* (Istoria școlilor capitulare), Budapesta, 1910, p. 512—513. La români se întâlnește varianta Ghizdaveț. Astfel, în actele de danie ale lui Basarab Laiotă, Basarab cel Tânăr (Țepeluș) și Vlad Călugărul, voievozi ai Țării Românești, e menționat de mai multe ori prietru boierii martori, în 1476—1485, „jupan Dimitrie Ghizdaveț”, arătat o dată ca „stratornic” (postelnic), altă dată ca „ispravnic” (*Doc. priv. ist. Rom. vechi* XIII—XV, B., 155, 159, 173, 181 și 182). Sus-zisa variantă l-a determinat desigur pe I. Bogdan (*Relațiile*, p. 373), ca s-o aplice și lui Stoica. Acest nume de familie, inițial porecla, așa cum arată completarea *dictus* (în cazul doc. din 11 aprilie 1453, la care adăugăm și scrisoarea regelui Vladislav, Buda, 25 aprilie 1444, vezi mai jos) derivă din *gizdav* =

împodobit, frumos, elegant, în limba sîrbo-croata (cf. *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, vol. III, Zagreb, 1887, s.v.). Cuvîntul se află și în limba română: *ghizdav*, devenit și nume de persoană. Forma *Gizdanich*, în cazul lui Stoica, figurează în copii din corespondența umanistului italian Ciriaco d'Ancona, în Codiciele nr. 555 al Bibliotecii capitulare din Lucea (Fr. Pall, *Ciriaco d'Ancona e la crociata contro i Turchi*, în „Bulletin Historique de l'Académie Roumaine”, XX, 1937, p. 29, n. 1). Această formă ar putea fi o greșeală de transcriere, deși n-ar fi imposibilă nici ea, adică forma *Gisdanich*, pe care am adoptat-o în lucrarea noastră citată. Acest nume ar putea să derive din *gizavane* — iast, orgoliu, împodobire (*Rječnik*, s.v.). Cît privește prenumele Stoica, el e pomnit în izvoare și în cazul sîrbilor (nu numai al bulgarilor și românilor): Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen*, Heidelberg, 1927, p. 15 și 101.

³⁵ „Nobilem et egregium Stoyka Gisdanich | — Gisdauich] dictum, hominem nostrum fidelem in factis et negotiis” (Fr. Pall, *Ciriaco d'Ancona*, p. 62).

³⁶ *Ibidem*, p. 29—30.

³⁷ *Ibidem*, p. 33—34.

la Seghedin, de către regele Vladislav, la sfârșitul lui iulie 1444, care l-a călcat însă, precum se știe, peste câteva zile, pornind cruciada ce și-a găsit deznodământul în dezastrul de la Varna (10 noiembrie 1444) ³⁸.

În legătură cu Stoica s-a remarcat ca un fapt ciudat că el, ca șef al unei solii „ungurești”, era „sîrb” ³⁹. În realitate este vorba de o solie ungaro-sîrbă. Apoi, judecînd după nume, deși probabil el era sîrb, totuși nu este exclusă nici ipoteza originii sale dintr-un alt grup iugoslav (croat, sloven) din părțile de sud-vest ale regatului Ungariei. Pe de altă parte, nu este nimic neobișnuit în faptul că lui Gisdavić i s-a încredințat o misiune atât de importantă cum era conducerea delegației ungaro-sîrbești, cu toate că el nu era un înalt demnitar al regatului ⁴⁰.

Faptul că Iancu, care în 1444 — în calitate de voievod al Transilvaniei și căpitan suprem al Ungariei — era subordonat regelui Vladislav și avea totuși un reprezentant special în solia condusă de Stoica, anume pe Vitislaus ⁴¹, nu trebuie să ne mire. Acest lucru atestă, desigur, prestigiul deosebit de care se bucura Iancu, în urma biruințelor cîștigate în anii precedenți, îndeosebi în 1443, ceea ce i-a silit pe turci să încerce calea tratativelor de pace încă de la începutul anului 1444. Datorită prestigiului ce-l avea nu numai în politica internă, ci și în relațiile internaționale, Iancu întreținea în 1444 (cum va face și mai târziu), ca un adevărat șef de stat, legături cu conducătorii țărilor vecine. Autoritatea pe care și-o dobîndise, prin victoriile sale împotriva turcilor, era atât de mare în Țara Românească, încît în timpul captivității lui Vlad Dracul la Poartă, după informația cronicarului Jean de Wavrin, muntenii l-ar fi ales „căpitan” al lor ⁴². Se știe că în politica sa de atragere a țărilor române într-un front comun de luptă împotriva cotropirii otomane, Iancu intervenea des în treburile lor interne. O politică asemănătoare ducea el și față de Bosnia, al cărei rege, Ștefan Toma, a fost recunoscut și întărit în domnie de Vladislav, suzeranul acestuia, în urma recomandării sale, iar la 3 iunie 1444 s-a încheiat chiar un tratat de alianță între Iancu și regele Bosniei împotriva „păgînilor” și altor dușmani, inclusiv cei interni ⁴³.

³⁸ Fr. Pall, *Un moment décisif de l'histoire du Sud-est européen: la croisade de Varna (1444)*, în „Balcania”, București, VII (1941), p. 112.

³⁹ Fr. Babinger, *Von Amurath zu Amurath. Vor und Nachspiel der Schlacht bei Varna (1444)*, în „Orient”, Leiden, vol. III, nr. 2 (1950), p. 236.

⁴⁰ J. Dąbrowski, *L'année 1444*, în „Bulletin international de l'Académie Polonaise, classe d'histoire et de philologie”, Cracovia, 1952, p. 19 (citează mai multe exemple); cf. în același sens și D. Caccamo, *Eugenio IV e la crociata di Varna*, în „Archivio della Società romana di Storia patria”, Roma, vol. LXXIX (N della terza serie), 1956, p. 75, n. 4.

⁴¹ După nume, el ar putea fi polon (cf. formele *Vitoszlawus*, *Viteslaus*, în *Codex diplomaticus Maioris Poloniae*, vol. IV, Poznań, 1881, indice; *Scriptores rerum Polonicarum*, vol. XII, Cracovia, 1888, p. 306). Numele se întîlnește însă și la celii (Miklosich, *Die Bildung der slav. Personen- u. Ortsn.*, p. 41). Un alt polon în serviciul diplomatiei al lui Iancu era binecunoscutul Nicolae Lasocki, însărcinat cu misiuni la papa în 1447—1450.

⁴² N. Iorga, *Cronica lui Wavrin și românii*, în „Buletinul Comisiei istorice a României”, VI (1927), p. 63.

⁴³ L. Thallóczy, *Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter*, München Leipzig, 1914, p. 366—368; L. Elekes, *Hunyadi*, p. 230—231. Alianța lor a fost reînnoită la 11 noiembrie 1449 (I. Teleki, *op. cit.*, vol. X, p. 245—246).

Din cele două documente prezentate mai sus, din 1453 și 1454, putem deduce că Stoica, după moartea regelui Vladislav, a devenit *familiaris* al lui Iancu, acesta punându-l căpitan al Chilieii. Stoica fiind originar probabil din ținuturile meridionale ale regatului Ungariei, credem că Iancu îl va fi cunoscut încă de la începutul propriei sale cariere militare, atunci când petrecuse mai mulți ani în sudul regatului, de pildă în slujba lui Ștefan Lazarević, despotul Serbiei, antecesorul lui Branković, sau poate l-a cunoscut în urma legăturilor ce-și crease prin căsătorie, soția sa fiind înrudită cu familii din nobilimea mijlocie, care își aveau posesiunile în aceleași regiuni de miazăzi ⁴⁴. Știm că din acest mediu provenea și colaboratorul intim al lui Iancu în politica externă, Ioan de Zredna (Vitéz), cunoscutul umanist, devenit cu sprijinul său episcop de Oradea. În orice caz, Iancu îi va fi dat lui Stoica o misiune de mare răspundere, încredințându-i paza Chilieii, acest punct de sprijin important la gurile Dunării.

IV

De la începutul anului 1453 ⁴⁵, după ce frânele conducerii au fost preluate nominal de regele Ladislav al V-lea, deși Iancu nu mai purta titlul de guvernator, el continua să exercite puterea efectivă în calitate de căpitan general și „administrator” al veniturilor regale. Înțelegea deci să conducă mai departe statul cu ajutorul „familiarilor” săi, legați de el prin relații de caracter personal, vasalic, în mod independent de consiliul regal. Acesta se afla sub influența rivalilor și dușmanilor săi personali, nepăsători sau neputincioși în fața principalei probleme la ordinea zilei în ajunul, în timpul și după căderea Constantinopolului : primejdia reprezentată de expansiunea Imperiului otoman. Dar, așa cum s-a observat ⁴⁶, oricât ar putea justifica împrejurările această atitudine independentă a lui Iancu (omul cel mai potrivit pentru a organiza apărarea în acele momente grave), totuși guvernarea sa efectivă, acțiunile lui întreprinse din proprie inițiativă, existența a două centre de conducere rivale (în jurul regelui și al lui Iancu), evident, nu puteau promova întărirea, în continuare, a procesului de centralizare a statului.

În astfel de împrejurări nu ne surprinde că Iancu persista și în anii succesivi armistițiului din 1451 în a face abstracție de drepturile Țării Românești asupra Chilieii și că avea politica sa proprie în această privință. Rolul de mediator al lui Vladislav vodă, în aprilie 1453, în trimiterea de arme de către Iancu pentru Chilia, a fost interpretat de unul dintre istoricii mai vechi chiar în sensul că Chilia se afla „sub directa suveranitate” a lui Iancu. „Căci în cazul contrar, Vladislav n-ar fi avut motiv să se ascundă de turci și să dea tranzit în cel mai strict secret pentru armele trimise”

⁴⁴ L. Elekes, *op. cit.*, p. 88-95.

⁴⁵ I. Teleki, *op. cit.*, vol. I, Pesta, 1852, p. 267. Ultimul document cunoscut în care Iancu se intitulează guvernator este din 29 decembrie 1452 (*ibidem*, X, p. 345).

⁴⁶ E. Mályusz, *A magyar rendi állam Hunyadi korában* (Statul maghiar reprezentativ de stări în timpul lui Iancu de Hunedoara) în „Századok”, 91 (1957), p. 595-598; cf. recenziia noastră în „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, I-II (1958-59), p. 387.

de el. Iar un alt istoric remarcă, în legătură cu același episod, că Iancu considera Chilia „ca proprietatea sa”⁴⁷. În orice caz, în scrisoarea din 30 aprilie 1454, despre care a fost vorba, Iancu, luînd măsuri din nou pentru expedierea de armament la Chilia — într-o vreme cînd, în cadrul planurilor agresive ale turcilor, judele Sibiului scria că sultanul vrea s-o atace⁴⁸ — o numește „cetatea noastră”. Tot așa, doi ani mai tîrziu, la 7 aprilie 1456, el va vorbi despre „fortăreața noastră Făgăraș”, luată, după cum știu, de la Vladislav vodă, avînd instalați în ea pe castelanii „noștri”⁴⁹. În amîndouă documentele (din 1453 și 1454), avînd ca obiect trimiteri de arme pentru Chilia, în ambele cazuri de la Brașov, prima oară în secret, prin mijlocirea domnului Țării Românești, a doua oară fățiș, fără această mijlocire și fără nici o preocupare pentru domnului, deși armamentul trebuia transportat de brașoveni prin teritoriul acestei țări⁵⁰, în amîndouă documentele, deci, Brăila apare indirect ca ultimul popas de pe teritoriul aceleiași țări pentru amintitele transporturi în direcția Chilie. Adică Brăila e un popas specificat și oarecum obligatoriu, ca un fel de punct de trecere peste graniță, înainte de destinația finală.

Credem că din acest fapt rezultă de asemenea statutul deosebit creat de Iancu, cel puțin în acești ani, Chilie, statut pe care i l-a menținut însă, probabil, și în restul vieții, deci pînă în august 1456. În același timp, aceste documente arată că legăturile sale cu cetatea dunăreană se făceau prin teritoriul Țării Românești, nu printr-o altă regiune, adică prin Moldova, unde se afirma mai puternic influența Poloniei, cu toate încercările fracțiunii boierești din jurul lui Alexandrel-vodă de a duce o politică de echilibru între cele două regate feudale vecine.

Concluzia noastră privitoare la acest statut pare confirmată și de un alt document, acela emis de Ladislau al V-lea din Viena, la 6 martie 1453, deci cu o lună înainte de actul în care se vorbește despre primul transport de arme pentru Chilia. În urma cererii fostului guvernator, regele roagă pe predicatorul franciscan Giovanni da Capistrano — care va juca peste cîțiva ani, alături de Iancu, un rol de larg răsunset în marea victorie de la Belgrad asupra turcilor — să consimtă la planul acestuia de a înființa o mănăstire a ordinului respectiv „la Chilia în marginile Moldovei”⁵¹ și de a aproba, după cum îi mai ceruse (Iancu), să trimită acolo doi călugări,

⁴⁷ I. Ursu, *op. cit.*, p. 24; N. Iorga, *Ist. rom.*, V, p. 107.

⁴⁸ Oswald [Wenzel], judele Sibiului, către magistratul Vienei, descrie la 15 mai 1454 Chilia în felul următor: „geslos vnd auch dy stat dabey, das da haist Kyla, dy da ligen an dem enden da dy Tainaw in das mer flusset” (*Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*, Neue Folge, II (1855), p. 163). Despre vestea, în mai 1454, a pregătirii unei flote turcești și a demonstrației făcute de aceasta în fața Cetății Albe și despre prădarea coastelor Crimeii, în vara aceluiași an, vezi N. Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, p. 113—114.

⁴⁹ Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XV 1, p. 43.

⁵⁰ Afirmăția după care, începînd din 1448, „trupe și arme” (de-ale lui Iancu) au fost trimise prin Tîrgoviște la Chilia (I. Minea, *Informațiile românești*, p. 44, și, după el, N. Gri-goraș, *op. cit.*, p. 136) nu se bazează, ca indicație de an și cu referire la trupe, pe nici un izvor.

⁵¹ „In Kÿlÿa in finibus Moldavie”.

care să grăbească zidirea noii fundații⁵². El va fi recurs la intervenția regelui pe lângă Capistrano, care se afla în acea vreme în Silezia într-o acțiune de propagandă împotriva „ereticeilor” husiți, după ce un demers al său anterior rămăsese fără rezultat.

Desigur, prin proiectul întemeierii acestei mănăstiri la Chilia Iancu avea în vedere trebuințele de cult religios nu numai ale garnizoanei, ci și ale negustorilor catolici (din Transilvania, Ungaria, Polonia, Raguza, Italia)⁵³ care frecventau portul dunărean. În același timp, mănăstirea ar fi putut servi și ca bază pentru încercările de readucere la catolicism a numeroaselor elemente husite din Moldova, mai ales a celor refugiate în fața persecuțiilor din Ungaria. Izvoarele franciscane se complac în pomenirea unor planuri de prozelitism și în rîndurile populației ortodoxe, pretinzînd că domnul Moldovei, Petru Aron, s-ar fi convertit la catolicism (în 1455) și ar fi vrut să sprijine realizarea acestor planuri⁵⁴. Se știe că, în ceea ce privește Transilvania de sud-vest, la începutul anului 1456 Capistrano a izbutit să-l atragă în oarecare măsură chiar pe Iancu în sprijinul încercărilor sale, de altfel zadarnice, de convertire forțată a românilor și sîrbilor. În aceste încercări, agentul cel mai zelos era Mihail Székely, unul dintre cei doi călugări pe care Iancu voia să-i trimită, în 1453, la Chilia. Românii din sud-vestul Transilvaniei se opuneau acestor tentative de subjugare din partea bisericii catolice, cu atît mai mult, cu cît extinderea asupra lor — în caz de convertire — a obligației de dijmă ecleziasitică le-ar fi agravat situația economică⁵⁵. Nu știm dacă din proiectul înființării unei mănăstiri catolice la Chilia s-a ales ceva în timpul lui Iancu, căci izvoarele nu ne mai dau vreo informație în această privință. Se pare că mai tîrziu — dar probabil încă înainte de evacuarea Chilieii de garnizoana lui Matia Corvin, deci înainte de 1465 — a luat, totuși, ființă acolo o asemenea mănăstire⁵⁶.

Era necesar să ne oprim asupra acestui proiect pentru că și el vădește eforturile lui Iancu de a-și întări nu numai din punct de vedere militar, ci și pe plan ideologic-religios stăpînirea sa asupra Chilieii. În pomenitul document regal nu se face nici o aluzie la vreun raport de dependență a Chilieii față de regatul Ungariei ca atare și nici față de Țara Românească. Așadar, nici din acest izvor nu rezultă existența la acea dată a unui con-

⁵² B. Pettkó, *Kapistrán János levelezése a magyarokkal* (Correspondența lui Giov. de Capistrano cu ungurii), în „Történelmi Tár”, 1901, p. 164—165. Documentul este menționat inexact, în ceea ce privește conținutul său, de I. Minea (*Din trecutul stăpînirii rom.*, p. 38) și de N. Iorga (*Ist. rom.*, IV, p. 105).

⁵³ Despre raguzani se arată că au suferit mari pierderi în comerțul lor cu ocazia cuceririi Chilieii și Cetății Albe în 1484 de către turci (G. O. Luccari, *Copioso ristretto degli annali di Rausa*, Veneția, 1605, p. 116).

⁵⁴ L. Waddingus, *Annales Minorum*, ed. a 3-a, de I. M. Fonseca, t. XII, Quaracchi 1932, p. 160 (1452), 301 (1455), 365 (1456).

⁵⁵ Cf. și L. Elekes, *Hungari*, p. 417, n. 39.

⁵⁶ Așa rezultă dintr-o însemnare inedită de pe scoarța unui codice purtînd titlul „De septem donis Spiritus S.”, din 1467: „... [A?]d locum de Kyle [de?]putatus est liber iste...”, codice destinat deci pentru acest „loc” (= mănăstire) de către Francisc „de Banyá” (Baia, în Moldova), vicar al călugărilor franciscani (ms. din biblioteca mănăstirii franciscane din Șumuleu-Ciuc, azi în Muzeul raional Miercurea-Ciuc. Informație amabilă de la prof. univ. S. Jakó din Cluj).

dominium al lui Iancu și al Țării Românești. În schimb, se amintește de așezarea Chilieii „în marginile Moldovei”. Dar o asemenea aluzie vagă nu poate avea nici un sens de apartenență politică la această țară, căci o astfel de presupunere este contrazisă de tot ceea ce știm, datorită celorlalte izvoare, despre Chilia în perioada studiată. Mențiunea este de interpretat în acest caz, fără îndoială, într-un sens geografic, situând generic localitatea la (sau aproape de) hotarele Moldovei ⁵⁷.

V

Tendența lui Iancu de a-și consolida stăpânirea asupra Chilieii se explică prin importanța ei deosebită în planurile sale de stăvilire a cotozirii otomane, planuri la care nu renunțase, în ciuda înfringerii de la Kosovo, a dificultăților interne și a situației internaționale nefavorabile, mai ales datorită contradicțiilor dintre puterile apusene și lipsei lor de interes pentru o acțiune comună. Pentru el, armistițiul cu turcii trebuia să fie doar un răgaz pentru reluarea luptei în condiții mai bune. Din partea sa, sultanul Mehmed al II-lea însuși încheiase acel armistițiu în noiembrie 1451 numai spre a-și putea concentra toate forțele în vederea cuceririi Constantinopolului și a lichidării complete a Imperiului bizantin. Neîndoielnic că el reînnoiește în același scop, în septembrie 1451, și tratatul de pace cu Venetia.

Era firesc ca, în fața supremei primejdii, basileul Constantin al XII-lea să-și îndrepte privirile după ajutor în toate părțile și îndeosebi spre vestitul conducător al luptei antiotomane, Iancu. Relațiile acestuia cu Bizanțul în ajunul căderii Țarigradului au fost analizate într-un studiu special, în care știrile bizantine, cunoscute demult, au fost confruntate cu alte date, nepuse îndeajuns în valoare de cercetările anterioare ⁵⁸. S-a arătat astfel (pe baza unui poem istoric, bine informat, al lui Ubertino Puscolo, despre cucerirea Constantinopolului) că, drept răspuns la o solie a împăratului bizantin, în toamna anului 1452 sosiră la Constantinopol, pe mare, soli din partea lui Iancu ⁵⁹. Ei făgăduiau ajutorul solicitat, cu condiția de a i se pune la dispoziție lui Iancu portul Mesembria

⁵⁷ Este neîntemeiată părerea lui O. Böleskey — *Capistrânoi Szt. János élete és kora* (Viața și epoca sf. Ioan de C.), vol. I, Székesfehérvár, 1923, p. 454 —, care, pe motiv că în Analele franciscane (ale lui Wadding, compilate în secolul al XVII-lea) nu se menționează o mănăstire franciscană la Chilia, crede că în actul lui Ladislau al V-lea nu este vorba despre cetatea dunăreană, ci despre satul Kilyén (Chilieni) din Secuime. Pe lângă lipsa de identitate dintre numele celor două localități, nu vedem ce interes ar fi purtat Iancu acestui mic sat din Secuime, spre deosebire de Chilia, pe care o considera ca posesiune a sa și unde ținea o garnizoană. De altfel, se pare că Wadding nici nu cunoștea proiectul lui Iancu, scrisoarea lui Ladislau al V-lea fiind descoperită abia în 1888 și publicată la începutul secolului al XX-lea. Böleskey, *loc. cit.*, presupune — în contradicție cu părerea sa menționată, exprimată pe aceeași pagină — că Giov. da Capistrano ar fi dat totuși urmare „dorinței regelui”, căci, unul dintre cei doi călugări solicitați de Iancu, Ladislau Tari, a umblat prin Moldova în 1453.

⁵⁸ Gy. Moravcsik, *Ungarisch byzantinische Beziehungen zur Zeit des Falles von Byzanz*, în „Acta antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae”, t. II, fasc. 3-4, 1954, p. 349-359.

⁵⁹ Puscolo spune că solii au fost trimiși de regele Ungarici și de Iancu (*ibidem*, p. 355). Dar despre un rol al celui dintâi, Ladislau al V-lea, în toamna anului 1452, când el încă nu preluase nici măcar nominal puterea, nu poate fi vorba.

(azi Nessebar, la circa 60 km sud de Varna), pentru a debarca acolo trupe care să lupte împotriva turcilor, ajutînd în felul acesta la salvarea capitalei bizantine. La început Curtea bizantină ar fi refuzat oferta, cu motivarea (bazată probabil pe faptul că Mesembria rezistase asediului turcesc din vara aceluiași an) că intenționa să-și apere propriile cetăți prin forțe proprii. Pînă la urmă însă, pare-se la începutul anului 1453, sub presiunea pericolului, împăratul consimți să cedeze în secret lui Iancu Mesembria ca feudă. Cronicarul Georgios Sphrantzes, care era pe atunci mare logothet, mărturisește că a scris chiar el hrisovul imperial de donație, transmis apoi lui Iancu ⁶⁰. Tot de la începutul anului 1453 din 16 ianuarie, datează răspunsul — în termeni foarte generali și fără nici o promisiune concretă — a lui Ladislau al V-lea ⁶¹. După începerea asediului Constantinopolului, așadar în aprilie, Iancu, precum relatează de astă dată Ducas, ar fi denunțat tratatul de armistițiu ungaro-turc, sub motivul că el, nemaifiind guvernator al Ungariei, nu mai era în măsură să-și mențină angajamentele contractate ⁶². Acest motiv, dacă a fost într-adevăr, invocat, nu corespundea situației de fapt, deoarece, așa cum am văzut, în pofida schimbării de titlu, el înțelegea să exercite în continuare puterea efectivă. În realitate, precum rezultă din documente neutilizate pînă acum ⁶³, armistițiul ungaro-turc a rămas în vigoare pînă aproape de expirarea lui, în 1454, cînd, în primăvară, bătrînul Brankovic, din însărcinarea „fiului” său Iancu, iniția tratative pentru reînnoirea lui, lucru la care însă nu s-a ajuns.

În cadrul amintitelor contacte diplomatice bizantino-ungare și al planului schițat de Iancu pentru ajutorarea Bizanțului, în forma arătată de izvoare, un rol însemnat trebuia să-i revină Chilie. Solii lui Iancu sosiți la Constantinopol pe calea mării (de altminteri ei nici n-ar fi putut să apuce drumul pe uscat prin Peninsula Balcanică, stăpînită de turci) treceau, fără îndoială, prin acest port fluviul situat lîngă brațul de miază-noapte al Deltei, folosit în navigație de către corăbiile epocii în comunicațiile dintre Dunăre și Marea Neagră.

Astfel, la Chilia îl așteptau pe împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, predecesorul lui Constantin al XII-lea, navele bizantine, cînd, în 1424, el se întorcea din Ungaria, unde solicitase ajutorul lui Sigismund de Luxem-

⁶⁰ G. Phrantzes (= Sphrantzes), *Chronicon Minus*. In J. P. Migne, *Patrologiae cursus completus, series graeca*, t. CLVI, Paris, 1866, col. 1 063 C ; idem, *Annales*, lib. IV. cap. 2, ed. Bonn, 1838, p. 327. Vezi și observația lui Moravesik (*op. cit.*, p. 353) asupra identității de fond dintre cele două versiuni ale izvorului cu privire la aceste date.

⁶¹ N. Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVe siècle*, seria a II-a, Paris, 1899, p. 512. În ultimele săptămîni ale asediului Constantinopolului, Ladislau al V-lea ar fi cerut sultanului să încheie pace cu Bizanțul, în cazul contrar amenințîndu-l că declară război din partea Ungariei (Moravesik, *op. cit.*, p. 358-359).

⁶² Ducas, *op. cit.*, XXXVIII, 13, ed. cit., p. 342.

⁶³ Scrisoarea citată a lui Oswald [Wenzel], 15 mai 1454 ; scrisoarea lui Branković către Ladislau de Gara, palatinul Ungariei, Smederevo, 31 mai 1454 (*Codex diplomaticus comitum Zichy*, ed. P. Lukacsics, t. XII, Budapesta, 1931, p. 237-239). Despotul trimise pentru negocieri la curtea sultanului pe „egregium nostrum Wokosaw vayvodam de Zenderew”. Acesta e identic, desigur, cu „Book Wayda” amintit la sfîrșitul tratatului de armistițiu din noiembrie 1451, ca unul dintre delegații săi cu acel prilej (N. Iorga, *Acte și frag.*, III, p. 27).

burg contra turcilor ⁶⁴. Pe la Chilia — în acea vreme posesiune a Țării Românești, iar nu a Moldovei — trecuse și flota burgundă, când, în primăvara anului 1445, venea de la Constantinopol spre a lupta, în alianță cu oștile lui Vlad Dracul și ale lui Iancu, împotriva garnizoanelor otomane din cetățile de la Dunărea de Jos ⁶⁵.

Transporturile maritime de trupe, prevăzute în planul lui Iancu în vederea ajutorării Bizanțului, ca să ajungă la Mesembria, nu puteau să urmeze altă cale decât tot prin Chilia, bază militară deținută de el la Gurile Dunării și aflată, după toate probabilitățile, sub comanda lui Stoica Gisdavić. Armele destinate de Iancu Chiliei, despre care vorbesc documentele din 1453 și 1454, pot fi puse și ele în relație cu măsurile luate de fostul guvernator, acum comitele Bistriței; pentru întărirea acestui punct de sprijin, în urma situației create mai întâi de împresurarea și asediul Constantinopolului, apoi de căderea lui.

S-a afirmat că proiectul lui Iancu pentru salvarea Constantinopolului n-a putut fi realizat din cauza desfășurării rapide a evenimentelor, Mesembria fiind cucerită prin februarie sau martie de turci, iar capitala bizantină căzând, sub asaltul lor, la 29 mai 1453. S-a spus de asemenea că acest proiect a fost zădărnicit „de orgoliul încăpăținat și de prejudecățile față de Apus”, la care bizantinii nu erau în stare să renunțe nici măcar în ceasul extremei primejdii ⁶⁶, aluzie la ezitarea lor inițială în fața ofertei lui Iancu și la îndărătnicia lor în „schismă”, exprimată prin faimoasa zicală, transmisă de Ducas, potrivit căreia ei ar fi preferat turbanul turcesc tiarei latine ⁶⁷.

Afirmațiile acestea nu țin seamă de situația concretă din acel moment istoric. Fără a mai insista asupra situației internaționale categoric nefavorabile ⁶⁸ — spre a ne referi numai la planul despre care vorbesc izvoarele în legătură cu Iancu, plan de care se leagă în mod logic și problema Chiliei —

⁶⁴ Phrantzes [= Sphrantzes], *Annals*, p. 118-119; cf. Moravcsik, *op. cit.*, p. 356. Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 130-131.

⁶⁵ N. Iorga, *Cronica lui Wavrin*, p. 100-101 și 103. Jean de Wavrin scrie despre „chastel de Lycocosme” (!), „sciet en la Vallaquie”, „apartenoit au seigneur de Vallaquye”, „arriverent [burgunzii] au chastel de Lycocosme, où ilz trouverent les Vallaques”. Asadar, Chilia, după acest izvor bine informat, aparținea în 1445 Țării Românești. Cronicarul (al cărui nepot, Walerand, căpitanul galerelor burgunde, îl cunoscuse personal pe „seniorul Valahiei”, Vlad Dracul nu pare de loc să înțeleagă aici prin „valahi” pe moldoveni, cum face adesea izvoarele polone. Așadar, din informația lui Wavrin rezultă că în această vreme Chilia nu se afla sub stăpânirea Moldovei, contrar tezei admise de obicei pînă acum (P. P. Panaitescu, *Legăturile moldo-polone*, p. 103 și 112). Foarte curînd însă, un document din 19 februarie 1446, dat de voievodul Ștefan al II-lea, o atestă din nou în stăpînirea Moldovei (M. Costăchescu, *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, vol. II, Iași, 1932, p. 244-245).

⁶⁶ Gy. Moravcsik, *op. cit.*, p. 359. Pentru data aproximativă a caderii Mesembriei, vezi și A. Bakalopoulos, *Les limites des l'empire byzantin depuis la fin du XIVe siècle jusqu'à sa chute (1453)*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 55 (1962), p. 64-65.

⁶⁷ Ducas, *op. cit.*, XXXVII, 13, p. 328. De altminteri, lipsa de patriotism a aristocrației bizantine, care nu era dispusă la nici un sacrificiu pentru apararea imperiului, s-a putut constata și în preajma, precum și în timpul, asediului Constantinopolului de către otomani (E. Frances, *La féodalité byzantine et la conquête turque*, în „Studia et acta orientalia”, București, t. IV (1962), p. 76-78.

⁶⁸ G. Ostrogorsky, *Histoire de l'État byzantin*, Paris, 1956, p. 590.

nu putem uita că contradicțiile interne din Ungaria, duplicitatea anturajului regal (regele minor Ladislau al V-lea fiind sub influența ducelui Ulrich de Cilli, rivalul lui Iancu), ostilitatea și unelțirile marilor feudali contra gloriosului comandant de oști frînau politica lui de apărare activă în fața expansiunii otomane⁶⁹.

Planul lui Iancu de a-și asigura — în strînsă legătură cu stăpînirea sa asupra Chilie — o bază de operații militare la Mesembria, i-ar fi oferit, fără îndoială, mai mulți sorți de izbîndă decît „un atac frontal prin întreaga Peninsulă Balcanică”⁷⁰, așa cum încercase în marile expediții din 1443, 1444 și 1448. Dar ne putem întreba : de unde și-ar fi asigurat el, și în timp util, o flotă destul de numeroasă pentru transportul armatei sale din regiunea Dunării pînă la acest port din Marea Neagră? El nu și-ar fi putut construi decît ambarcațiuni ușoare, cum va avea pe Dunăre în 1456, cu ocazia apărării Belgradului⁷¹. De unde și-ar fi putut procura corăbiile necesare? Bizanțul nu mai dispunea de o flotă, iar republicile maritime italiene (Veneția și Genova), preocupate numai de interesele lor comerciale, se mențineau într-o atitudine prudentă, evitînd posibilitățile de conflict militar cu turcii⁷². Nici Alfons al V-lea, puternicul și ambițiosul rege al Aragonului și Neapolului, care avea o flotă considerabilă, nu părea dispus să dea, direct sau indirect, un ajutor Bizanțului⁷³.

Toate aceste împrejurări îngreădeau în chip serios șansele de reușită ale lui Iancu și, în pofida intențiilor sale și a nădejdelor unor contemporani, nu i-ar fi îngăduit organizarea în acea vreme a unor forțe suficient de puternice pentru o intervenție militară eficientă în favoarea Bizanțului.

Ar depăși cadrul prezentului articol discutarea în amănunt a problemei găsirii raportului just dintre tratativele lui Iancu cu Bizanțul și negocierile în care s-a lăsat atras în primăvara anului 1453, tot prin aprilie⁷⁴, de către Milano și Florența, în vederea unei alte intervenții armate, care l-ar fi dus și ea dincolo de hotarele regatului Ungariei. Este vorba de propunerea atestată de izvoare diplomatice și narative italiene — dar nerelevantă în istoriografia noastră și nici în cea maghiară — făcută de cele două state italiene pentru a-l cîștiga pe Iancu și, în același timp, pe dncele de Cilli, ca ei să întreprindă în august același an, în calitate de aliați subvenționați ai Milanului și Florenței, un atac în Friul împotriva Veneției, dușmana lor⁷⁵. Conform acestui plan, Ladislau al V-lea, Iancu și Cilli ar fi oferit în atare

⁶⁹ Cf. și Elekes, *Hunyadi*, p. 119.

⁷⁰ Gy. Moravesik, *op. cit.*, p. 356.

⁷¹ B. Cselényi, *Az 1456 évi nándorférvári csata néhány részletkérdéséről* (Cîteva probleme de detaliu ale luptei de la Belgrad din anul 1456), în Kelemen L. *Emlékkönyv* (Omagiul lui L. Kelemen), București Cluj, 1957, p. 150—156.

⁷² E. Thiriet, *La Romanie Vénitienne au Moyen Âge*, Paris, 1959, p. 381—382; R. Lopez, *Storia delle colonie genovesi nel Mediterraneo*, Bologna, 1938, p. 408—411.

⁷³ Ostrogorsky, *loc. cit.*

⁷⁴ Serisoarea lui Iancu către ducele Milanului (Francesco Sforza), 19 aprilie 1453 (N. Iorga, *Notes et extraits*, seria a II-a p. 513).

⁷⁵ Asupra cererilor de ajutor ale lui Constantin al XII-lea, adresate Europei apusene și Ungariei, vezi și R. Guiland, *Études Byzantines*, Paris, 1959, mai ales p. 141—143 și 147 (menționează în treacat relațiile Florenței cu Iancu după lucrarea lui N. Iorga citată în nota precedentă).

scop o oaste de 12 000 de călăreți ! Așadar, încă din timpul asediului capitalei bizantine Iancu fusese antrenat în aceste tratative, care ar fi împiedicat, la rîndul lor, îndreptarea unor eforturi serioase în direcția despresurării Constantinopolului. Din cauza căderii acestuia însă, negocierile n-au mai avut urmare, așa cum notează în *Analele* sale Matteo Palmieri, care era pe atunci „gonfalconiere di giustizia” (șeful guvernului) al republicii florentine ⁷⁶.

VI

Stăpînirea lui Iancu (fără nici un condominium) asupra Chilieii a durat fără îndoială pînă la moartea sa (11 august 1456), căci nu vedem de ce ar fi făcut el ulterior o concesie în această privință lui Vladislav al II-lea, voievodul Țării Românești. Domnia acestuia se termină cam în aceeași vreme (prin iunie 1456), în urma unui conflict deschis cu Iancu, ale cărui posesiuni din ținutul Făgărașului au fost atacate de voievod, probabil sub presiunea partidei turcofile boierești ⁷⁷. Dar o revenire, de astă dată mai îndelungată, la un condominium munteano-ungar va avea loc în mod cert, potrivit amintitei mărturii a izvoarelor. Acest lucru se va realiza, desigur, după înlăturarea lui Vladislav de către Vlad Țepeș, care va urca în scaunul domniei Țării Românești cu sprijinul lui Iancu ⁷⁸, și după ridicarea lui Matia Corvin pe tronul Ungariei.

De acum înainte (așadar din 1456—1458), în condițiile unei noi accentuări a solidarității celor două țări în fața pericolului otoman, se poate vorbi iarăși despre un condominium munteano-ungar, care va ține pînă la încercarea de recucerire din 1462 sau probabil chiar pînă în 1465, cînd Ștefan cel Mare va izbuti să realipească Chilia Moldovei. Acest centru comercial, devenit prin creșterea producției de cereale-marfă, unul din debușeele exportului de grîne al Moldovei spre Marea Neagră ⁷⁹, dublat de importanța lui ca baza militară, se va mai menține sub stăpînirea moldovenească două decenii, pînă la cîmpul turcesc din 1484. Dominația otomană va pune capăt atît prosperității Chilieii, cît și a Cetății Albe, socotite de înșiși protagoniștii evenimentelor istorice desfășurate în jurul lor — de Ștefan cel Mare și Baiazid al II-lea — ca bastioane și chei

⁷⁶ N. Iorga, *Notes et extraits*, seria a II-a p. 487 (cf. p. 499, unde însă nu poate fi vorba decît de un zvon); M. Palmieri, *Annales*, p. 168 (în L. A. Muratori, *Berum Italicarum Scriptores*, t. XXVI 1, Città di Castello, 1903). În decembrie 1453, Venetia voia să atragă pe Iancu ca aliat al ei în războiul din Lombardia (contra Milanului). Deci s-a făurit un plan exact invers celui precedent ! Dar proiectul venețian era legat ingenios de problema luptei antiotomane (vezi documentele rezumate de N. Iorga, *Notes et extraites*, seria a II-a, p. 499, n. 5).

⁷⁷ *Ist. Rom.*, II, p. 431.

⁷⁸ Cf. Hurmuzaki-Iorga, *op. cit.*, XV 1, p. 44.

⁷⁹ Bogdan, *Doc. lui Ștefan cel Mare*, vol. I, București, 1913, p. 158—159. Vezi B. T. Cămpina, *Despre rotul genovezilor la gurile Dunării*, în „Studii”, nr. 1, 1953, p. 229. Informația, potrivit căreia Chilia, în preajma căderii sale sub jugul turcesc, ar fi avut 20 000 de locuitori (*ibidem*, p. 227 n. 3, și *Istoria României*, II, p. 453), se referă de fapt la Cetatea Albă (după raportul reprezentanților Veneției la Constantinopol, în Hurmuzaki, *Doc.*, VIII, București, 1894, p. 28 nr. 31; N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 85).

ale Moldovei și, dincolo de aceasta, ale Poloniei și Ungariei, precum și ale altor țări înconjurătoare⁸⁰.

Din paginile de mai sus credem că se pot desprinde următoarele concluzii :

Centru de negoț și punct strategic în apropierea Gurilor Dunării, Chilia a jucat un rol important în contradicțiile politice din secolul al XV-lea, fiind socotită ca una din „cheile” care comandau apărarea regiunii cursului inferior al Dunării în fața expansiunii otomane. Astfel se explică interesul deosebit dovedit Chiliei de către Iancu de Hunedoara, conducătorul neobosit al frontului comun de luptă al popoarelor din sud-estul Europei împotriva acestei expansiuni.

Din mult discutata problemă a Chiliei am reluat, în primul rând, chestiunea stăpînirii exercitate asupra ei de Iancu, care, dobîndind această localitate de la unul din voievozii Moldovei, instalat la putere prin sprijinul său, a încadrat-o ca bază defensivă în sistemul militar antiotoman de sub conducerea sa.

Spre deosebire de unele cercetări recente, care au formulat teza unui condominium ungaro-muntean la Chilia, în sensul prezenței unei garnizoane maghiare și a existenței simultane a stăpînirii politice a Țării Românești în perioada 1448—1462 — deci nu numai în vremea lui Iancu, ci și a fiului său, regele Matia Corvin —, analiza ansamblului izvoarelor, printre care a materialelor neutilizate îndeajuns și a unor date noi, impune anumite precizări și rectificări.

Acest condominium caracterizează statutul politico-militar al Chiliei se pare o dată în 1449—1450, ca să se revină la o situație asemănătoare abia după moartea lui Iancu, adică din 1456—1458, în timpul lui Vlad Țepeș și al lui Matia Corvin, pînă la 1462 sau chiar 1465, cînd Chilia a putut fi realipită Moldovei de Ștefan cel Mare. Așadar, în cadrul unei perioade mai largi (circa 1449—1465), condominiumul în discuție a cunoscut o intermitență destul de îndelungată (între 1451—1456), în care vreme, probabil în urma încordării relațiilor dintre Iancu și Vladislav al II-lea, voievodul Țării Românești, primul înțelegea să exercite stăpînirea sa asupra Chiliei (pe care o numește într-un document „*civitas nostra*”), după cum a procedat și în cazul Făgărașului și Amlașului, posesiuni ale Țării Românești în Transilvania.

Relevăm în treacăt și constatarea că în 1445 Chilia aparținea Țării Românești, iar nu Moldovei, cum se credea pînă acum.

În al doilea rînd, am încercat să arătăm că tendința lui Iancu de a-și consolida dominația asupra Chiliei este în legătură și cu situația Bizanțului în ajunul prăbușirii sale.

Din izvoare rezultă (așa cum subliniează un studiu special mai nou) că atunci cînd turcii se pregăteau să dea ultima lovitură Constanti-

⁸⁰ I. Bogdan, *op. cit.*, II, p. 346 (350); V. Makušev, *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum*, t. II, Belgrad, 1882, p. 135.

nopolului, Iancu, răspunzînd la chemarea de ajutor ce i se adresase de către Bizanț, intenționa să debarce trupe pe litoralul bulgar, la Mesembria.

Am căutat să atragem atenția asupra faptului că în contactele diplomatice dintre Iancu și Bizanț și în cadrul planului celui dintîi de a ajuta Constantinopolul un rol de seamă trebuia să revină Chilieii, pe unde treceau comunicațiile dintre Dunăre și Marea Neagră.

În sfîrșit nu trebuie să ignorăm împrejurările (contradicțiile interne, situația internațională nefavorabilă, mai ales prin lipsa de interes a puterilor apusene etc.) care, în ciuda intențiilor gloriosului comandant de oști, nu-i permiteau să organizeze o acțiune în măsură să salveze capitala bizantină.

MĂSURILE MEDIEVALE DE LUNGIME ȘI SUPRAFAȚĂ
ȘI INSTRUMENTELE DE MĂSURAT LUNGIMEA
DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ*

DE

D. MIOC și N. STOICESCU

1. MĂSURILE DE LUNGIME

Sînt amintite în documente mai tirziu decît cele de greutate și capacitate, aceasta deoarece pînă în secolul al XVI-lea au fost puțin folosite, vînzările de pămînt făcîndu-se pînă atunci în părți de sate, delnițe, moși, funii, coarde etc., și de-abia din secolul al XVI-lea în pași sau stinjeni.

Menționăm că în evul mediu lipseau măsurile pentru distanțe mari. În *Îndreptarea legii* se vorbește de 20 de mile de pămînt¹, deoarece editorii legiurii nu au găsit o măsură românească cu care să înlocuiască mila, ea în cazul vedrei sau mierței, amintite mai înainte în aceeași legiuire².

În secolele XVIII—XLX, distanțele mari se socoteau în ceasuri de mers sau în poște (poșta fiind echivalentă cu distanța la care se schimbau caii de menzil, circa 20 km)³. În *Almanahul statului* pe 1836 și 1837, distanțele dintre localități sînt calculate în poște: de la București la Oltenița erau 3 poște, pînă la Ploiești 4, la Giurgiu 5, la Călărași 6, la Focșani 10, Brăila 11, Craiova 12 etc.⁴.

Pasul. Este cea mai veche măsură de lungime, fiind moștenită de la romani (*passus*). Este o măsură egală cu distanța dintre picioare în timpul mersului obișnuit⁵.

* Continuare la articolele publicate în revista „Studii”, 1963, nr. 6, p. 1 351—1 378, și 1964, nr. 1, p. 88—105.

¹ *Îndreptarea legii*, București, Edit. Acad. R.P.R., p. 69.

² *Ibidem*, p. 60.

³ La mijlocul secolului al XIX-lea, stațiunea de poștă era calculată uneori în verste rusești, avînd 18 asemenea măsuri („Buletinul oficial” din 29 martie 1854, p. 97).

⁴ *Almanahul statului*, 1836, p. 159—163 și 1837, p. 219—223.

⁵ Sau, cum spune Dinicu Goleseu în dicționarul său rămas în manuscris, egală cu „cît loc cuprinde omul cu picerela umblînd” sau „întînderea de la un picior la altul cînd umblă” (Acad. R.P.R., ms. rom. 818, f. 24 v.).

Prima mențiune în documentele interne este din 1519 iulie 11, când se întărește mănăstirii Argeș un loc cu mori lângă Pitești, precizându-se că locul este „de la morile de jos la vale o sută de pași. . . , iar dinspre morile de sus, de la gardul curții lui Vișa, 20 pași”⁶. Apoi pasul este amintit de numeroase ori, în toată țara, pînă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai mult în secolele XVI-XVII și mai rar după aceea, când domină stînjenu. În general, pasul este menționat mult mai des în Oltenia decît în Muntenia.

În toată această vreme, pasul este folosit la măsurarea pămîntului. În unele documente, cînd se vinde sau se măsoară pămîntul, se spune că ocina are atîția pași, dîndu-se fie o singură dimensiune (de regulă lățimea), fie, mai rar, ambele, numărînd uneori sute de pași.

Știrile despre mărimea pasului sînt destul de tîrzii, începînd de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. După cum rezultă din documente, pasul avea 4 sau 6 palme⁷. Astfel, la 1696 iulie 15 se măsoară în pași o ocină în regiunea Rm.-Sărat-Focșani, specificîndu-se „și pasul cîte de șase palme”⁸. În acest caz, pasul era egal cu trei sferturi de stînjen sau cu doi coți. În cealaltă parte a țării, la Scărișoara-Romanați, peste 5 ani, la 1701 martie 20, pasul avea numai 4 palme⁹, adică jumătate de stînjen.

La începutul secolului al XIX-lea, la 1811 decembrie 14, în „pouturile” privind obligațiile țăranilor, pasul era considerat ca avînd în toată țara 6 palme¹⁰. Un document din aceeași vreme ne arată însă că în Oltenia sătenii continuau să folosească vechea măsură a pasului, de 4 palme sau jumătate de stînjen. La 1818 iunie 12, cu prilejul unei hotărnicii a moșiiilor boierului Grigore Brîncoveanu din județul Romanați, se spune că țăranii „au știință că din doi pași s-au făcut un stînjen” și că se mulțumiseră „să dea tot doi pași pentru un stînjen”; dacă banul Grigore Brîncoveanu ar fi luat „un stînjen pentru un pas”, țăranii și-ar fi pierdut moșia¹¹.

Ca măsură, pasul a continuat să fie folosit în unele localități din țară și după introducerea sistemului metric. La 1878, în răspunsurile la un chestionar trimise de la Ionești-Gorj, se arăta că, „deși stînjenu este unitatea de măsură, oamenii măsoară mai obișnuit cu pasul, considerînd doi pași buni un stînjen”¹².

În măsură modernă, pasul de 4 palme, egal cu jumătate de stînjen, avea circa 1 m sau, mai exact, 0,981 m, socotit cu palma domnească a stînjenuului lui Șerban vodă, și 1,010 m, cu aceea a stînjenuului lui Constantin Brîncoveanu. Pasul de 6 palme avea 1,471 m, măsurat cu primul stînjen, și 1,515 m cu cel de-al doilea.

⁶ Documente privind istoria României, B, veac. XVI, vol. I, p. 148; vezi și doc. din 1521 aprilie 11 (*ibidem*, p. 167).

⁷ În dicționarul citat, Dinicu Goleșcu afirmă că pasul „dă obște să socotește a fi da dooă palme și jumătate” (Acad. R.P.R., ms. rom. 848, f. 24 v.), fapt înfirmat de documente.

⁸ Arh. st. Buc., ms. 464, f. 34 v. 36.

⁹ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 452.

¹⁰ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, XI, p. 719.

¹¹ „Arhivele Olteniei”, 1938, p. 355.

¹² Acad. R.P.R., ms. 3 438, f. 21 v.

Cotul. La origine, cotul a reprodus distanța dintre cot și degetul mijlociu al mâinii ¹³, distanță care putea fi ușor folosită pentru măsurători. Ca și pasul, este de origine latină (*cubitus*). În textele slave se întrebuintează cuvântul *лактъ* și *локоть*.

Cotul a fost o măsură foarte mult utilizată în evul mediu, în numeroase țări (Austria, Germania, Elveția, Imperiul otoman etc.), avînd însă măsuri diferite în fiecare din aceste țări.

În Țara Românească — ca și în Moldova — cotul a fost unitatea de lungime cea mai des folosită la măsuratul stofelor și pînzeturilor, fiind amintit în mii de documente interne, în care se vorbește de vînzări sau danii de țesături, începînd de la 1517 iunie 20 ¹⁴ și pînă după introducerea sistemului metric. În privilegiile comerciale cotul este menționat încă de la începutul secolului al XV-lea, în privilegiul acordat brașovenilor de Mihai I, fiul lui Mircea cel Bătrîn, la <1415—1418> ¹⁵. Țesăturile se vîmuiiau însă în această vreme în mod obișnuit cu bucata (vigul), balotul sau sulul, nu cu cotul ¹⁶, care începe să fie folosit mai des din secolul al XVI-lea.

Cotul era utilizat destul de rar la măsurarea pămîntului, de obicei în orașe. Începînd din secolul al XVIII-lea, cotul a fost folosit și la măsuratul sau „cotitul” bușilor ¹⁷.

În secolul al XIX-lea, cotul era o unitate de măsură atît de des folosită, încît cu el se măsura și înălțimea oamenilor. Despre vestitul haiduc Grozea se spune că avea înălțimea de doi coți și opt verșoace ¹⁸ (verșocolul sau verșogul era o măsură rusească, de aproape un palmac, întîlnită în documentele oficiale din Țara Românească din deceniile IV—VI ale secolului trecut) ¹⁹.

Știrile sigure despre mărimea cotului sînt toate tîrzii, cele mai multe din secolul al XIX-lea. Avînd în vedere faptul că cotul este întîlnit prima oară într-un privilegiu comercial acordat brașovenilor, este foarte probabil că mărimea acestuia era aceea a cotului din Transilvania. Mai tîrziu însă, în secolul al XVI-lea, cînd relațiile comerciale cu Imperiul otoman s-au dezvoltat în mod deosebit, s-a împrumutat probabil mărimea cotului turcesc. Așa se explică de ce cotul folosit în mod obișnuit în Țara Românească, de 0,664 m, era foarte apropiat ca mărime de cotul turcesc, care era de 0,650—0,660 m, fiind mai mare decît cel utilizat în Cehia și Polonia, care avea 0,590 m ²⁰.

¹³ În dicționarul său, Dinicu Goleșcu afirmă că cotul este o măsură egală cu distanța „din cotul mîinii pînă în degete” (Acad. R.P.R., ms. rom. 846, f. 146).

¹⁴ *Doc. priv. ist. Rom.*, B. veac. XVI, vol. I, p. 43 și p. 83, vol. II, p. 390, vol. IV, p. 151, 368 și 449 *passim*; *Tezaur de monumente*, vol. II, p. 166, 224 etc.

¹⁵ I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*, București, 1905, p. 7.

¹⁶ *Ibidem*, p. 5, 12 *passim*.

¹⁷ Vezi „Studii”, 1964, nr. 1, p. 100—102.

¹⁸ Arh. st. Buc., Vornicia temnițelor, dos. 4 010/1832, f. 15.

¹⁹ Vezi și mai jos p. 651.

²⁰ I. Nistor, *Handel und Wandel*, p. 139; Kafka František, *Din istoria relațiilor comerciale româno-ceshoslavoce în evul mediu. Produse textile cehe pe piețele românești* („Studii”, 1957, nr. 4, p. 109) și Al. Zane, *op. cit.*, p. 22.

În afară de acest cot, documentele de la mijlocul secolului al XIX-lea mai menționează cotul „ordinar” și cotul „halep”. La 1859 cotul „ordinar” era considerat ca avînd 0,636 m, în timp ce cotul „halep” avea 0,680 m ²¹.

La sfîrșitul secolului al XVII-lea, cotul pare să fi avut 0,654 m. Un document din 1699 iunie 20, vorbind de o măsurătoare făcută la București, precizează că „stînjenu au fost de 3 coți domnești” ²². Cum stînjenu lui Șerban vodă — cel mai obișnuit la măsurători — avea 1,962 m, rezultă că cotul avea la data aceasta 0,654 m (dacă am admite 0,664 m — cît măsură cotul la mijlocul secolului al XIX-lea —, stînjenu ar avea 1,992 m, mărime mai apropiată de stînjenu lui Constantin Brîncoveanu) .

Menționăm că asemenea schimbări de măsuri aveau loc și în Transilvania. Cronicarul sas Krauss ne informează că, la 1654, dieta de la Cluj a stabilit „un funt și un cot mai mare” ²³.

La mijlocul secolului al XIX-lea, cotul era împărțit în 8 rupii a cîte 0,085 m pentru cotul halep și 0,0795 pentru cel ordinar, și în 16 grefi a cîte 0,0425 m în cazul primului și 0,0397 pentru cel de-al doilea ²⁴.

În unele sate din județele Dolj, Rm.-Sărat, Buzău, cotul — ca și stînjenu — a fost folosit multă vreme și după introducerea oficială a sistemului metric ²⁵.

În încheiere, trebuie să arătăm că cotul din Țara Românească era mai mic decît cel din Moldova. La 28 octombrie 1842, o comisie mixtă, alcătuită din reprezentanți ai celor două principate, constatînd deosebirea dintre cele două caturi, considera că aceasta „este o înființată dovadă că unul sau celălalt este greșit” și cerea formarea unei comisii „cu știință dă mathematică” pentru unificarea caturilor. La 6 decembrie 1842, delegații Țării Românești — după ce verificaseră caturile oficiale ale celor două principate — arătau că „cotul Valahiei este făcut întocmai pã ocoa sa. . . pã bazul dă 10 oca în vadră și ocoa dă 400 dă dramuri”, în timp ce al Moldovei „este în nepotrivire și cu chiar ocoa sa” (care era mai mare cu 22 de dramuri decît a Țării Românești), din care pricină la măsurătoarea buților cotul moldovenesc dădea mai puțin 11 vedre și două ocale la suta de vedre față de cel al Țării Românești. Delegații conchideau că atît cotul, cît și ocaua din Țara Românească „sînt alcătuite pã bazuri mai temeinic” decît cele din Moldova ²⁶.

Menționăm că și în secolul al XVIII-lea cotul moldovenesc pentru măsuratul buților fusese făcut „după măsura cotului muntenesc”, despre care se spunea că „nu aruncă năpaste” ²⁷.

²¹ Arh. st. Buc., Min. Lucr. Publice, dos. 259 1859, f. 8 11.

²² Acad. R.P.R., CCCLXXIV 283.

²³ G. Krauss, *Siebenbürgische Chronick*, în *Fontes Rerum Austriacarum*, vol. I, p. 209.

²⁴ Arh. st. Buc., Min. Lucr. Publice, dos. 259 1859, f. 8 11.

²⁵ Vezi Acad. R.P.R., ms. rom., 3 437, f. 320; ms. 3 438, f. 244 v., 297 (din 1878).

²⁶ I. Cojocaru, *Documente privilegiate la economia Țării Românești*, vol. II, București 1958, p. 769 și 779—781.

²⁷ „Noua revistă română”, vol. II, nr. 21 din 1 noiembrie 1900. p. 355 și *Uricarul*, I, p. 293.

Prăjina. Este o unitate de măsurat lungimile mai mare decât stînjenul și pasul, care și-a luat numele de la lemnul lung și subțire folosit la măsurători și numit astfel ²⁸.

Menționată prima oară în documente la 1579 iulie 5, cu ocazia unei vânzări de ocină măsurată în fălci, prăjini și coarde la Ciorăști ²⁹, prăjina nu apare în documentele din secolele XVI—XVII cu frecvența cu care este amintit pasul sau stînjenul.

Cu prăjina se măsurau atât locurile de casă, cât și, mai ales și mai târziu, viile. De pildă, la 1650 septembrie 10, un loc de casă de la Muscel-Buzău avea 12 prăjini în lat și 17 în lung, în timp ce tot acolo via se măsură cu pogonul, iar ocina cu stînjenul ³⁰.

Pînă la mijlocul secolului al XVII-lea prăjina este amintită în documente fie singură, fie însoțind noverii unități de suprafață ca falcea și ferdela; începînd din această vreme, prăjina este menționată cel mai adesea alături de pogon, îndeosebi la măsuratul viilor. Este însă greu de spus în mod sigur dacă această prăjină era o măsură de lungime sau una de suprafață (cum pare mai probabil).

Cît privește mărimea prăjinii, ea a variat de-a lungul vremurilor între 16 și 24 de palme, adică 2—3 stînjeni. La 1764 ianuarie 25 se spune că un loc din Urlați, măsurat „cu prăjina cea veche”, avusese 4 pogoane; „iar acum, cu prăjina de acum, s-au găsit pogoane 3, cez <virte> 1, prăjină 1 pol” ³¹, deci o diferență de trei sferturi de pogon la 4 pogoane, ceea ce arată că, la mijlocul secolului al XVIII-lea, prăjina se mărise.

La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, prăjina avea 18 palme, adică doi stînjeni și două palme ³², iar la 1816 aprilie 5, boierii arătau domnului că „prăjina obicinuită noi știm că este de 18 palme domnești și un pumn” ³³, fapt confirmat și de alte documente de pînă la 1831 ³⁴. În dicționarul său, Iordache Golescu afirmă însă că prăjina avea pînă la Regulamentul Organic doi stînjeni, adică 16 palme ³⁵.

Mărimea prăjinii a fost fixată, în 1831, la 24 de palme, prin Regulamentul Organic, unde se specifică „fieșcare prăjină este de 3 stînjeni domnești, socotîndu-se de măsură statornică stînjenul lui Șerban rodă” ³⁶. Această măsură a prăjinii este confirmată și de o serie de documente de

²⁸ Menționăm că, în unele documente din Oltenia, prăjina are și sensul de parte de sat. În 1675 iunie 24, niște locuitori din Costeni-Gorj, vind „din 9 prăjini care este peste tot hotarul... partea noastră, două prăjini, din cîmp, din pădure, din apă, din vad de moara, din siliștea satului, din munte” (G. Ghibănescu, *Surele și izvoade*, vol. VI, p. 114).

²⁹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. IV, p. 403; vezi și p. 481 și 484; veac. XVII, vol. II, p. 26, 54, 431; vol. III, p. 16 și 391.

³⁰ Acad. R.P.R., DCCXC 19.

³¹ „Buletinul Comisiei istorice”, V, p. 259.

³² *Analele Acad. Rom. Mem. Secf. ist.*, s. III, t. XXIX, 1946—1947, p. 15.

³³ V. A. Urechia, *Istoria românilor*, X B, p. 184.

³⁴ Arh. st. Buc., m-rea Radu vodă, XCVI/3, și „Miron Costin”, IV, 1916, p. 280 (doc. din 1801 septembrie 13 și 1831 noiembrie 29).

³⁵ Acad. R.P.R., ms. rom. 848, f. 97—97 v.

³⁶ *Regulamentul Organic al Valahiei*, București, 1832, p. 58.

după Regulamentul Organic³⁷. Ea a fost folosită la măsurătoarea pământului și după introducerea sistemului metric³⁸.

La mijlocul secolului al XIX-lea, după stabilirea mărimii prăjinii la 3 stînjeni, au continuat să se utilizeze la măsurarea viilor și prăjinile mai vechi, de cîte 16 sau 18 palme și de 18 palme și un pumn³⁹, adică cu circa un sfert mai mici decît prăjina oficializată prin Regulamentul Organic.

Prăjina de 24 de palme avea 5,886 m, iar cea de 18 palme și un pumn circa 4,5745 m.

Stînjenul. A fost cea mai des folosită măsură de lungime din evul mediu, fiind utilizată multă vreme și după introducerea sistemului metric.

B. P. Hasdeu susține că numele de stînjen derivă din cuvîntul latin *extendere*, care a trecut și în limba italiană, sub forma *stendere*; de aici măsura *stensione*. De la romani l-ar fi împrumutat slavii, de unde apoi l-am luat noi⁴⁰. În *Dicționarul limbii române moderne* se acceptă însă proveniența bulgară a cuvîntului stînjen⁴¹.

Cuvîntul apare în mii de documente sub forma *сѣжен* în actele de limbă slavă, și *stej*, în cele românești.

Ca majoritatea măsurilor de lungime și suprafață, stînjenul este amintit în secolul al XVI-lea. Prima sa mențiune cunoscută este din 1526, într-un document privind satul Frăsinet⁴². După aceea, stînjenul este amintit în mii de documente referitoare la hotărnicii, vînzări și împărțiri de sate și ocine.

Pînă către mijlocul secolului al XIX-lea, moșiile se măsurau de regulă cu stînjenul, unele avînd dimensiuni de cîteva mii de stînjeni⁴³.

Despre mărimea stînjenului nu avem știri sigure pînă către sfîrșitul secolului al XVII-lea, cînd domnia a luat măsuri pentru fixarea unui stînjen etalon.

Este foarte probabil că înainte de domnia lui Șerban Cantacuzino — care a stabilit mărimea stînjenului ce-i poartă numele — se foloseau stînjeni de mărimi diferite. Într-un document din 1675 mai 15, referitor la vînzări de ocine la Tiha-Romanați, se și vorbește, de altfel, de stînjeni și stînjeni mari⁴⁴.

În timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, acesta a stabilit mărimea stînjenului numit după aceea stînjenul lui Șerban vodă; în măsură modernă,

³⁷ Vezi doc. din 1835 și 1845 (I. Cojocaru, *Documente*, II, p. 581; N. Iorga, *St. și doc.*, XXI, p. 533). Vezi și *Anal. Acad. Rom., Mem. sect. ist.*, s. III, t. XIX, 1946 — 1947, p. 15 și 17, și T. Pamfile, *Agricultura la români*, p. 231.

³⁸ Acad. R.P.R., ms. 3 437, f. 85 v., 3 438, f. 76 v., 109 v., 141 v., 182 (este vorba de județele Muscel, Dimbovița, Prahova și Rm-Sărat și de anul 1878).

³⁹ Doc. din 1832 iulie 4 și 1852 noiembrie 17 („Miron Costin”, III, 1915, p. 168, și „Bul. Com. ist.”, VI, p. 19).

⁴⁰ „Columna lui Traian”, I, 1870, nr. 54, p. 3.

⁴¹ Cf. și G. Ghibănescu, *Slovar*, anexă la *Ispisoac și zapise*, III 2, p. 53.

⁴² *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. II, p. 6.

⁴³ Doc. din 1768 august 1; 4 166 de stînjeni la Orașul de Floci (N. Iorga, *St. și doc.*, VII, p. 157); 1724 iulie 10, 2 747 de stînjeni la Romani-Vilcea (*ibidem*, XXI, p. 306) etc.

⁴⁴ Copie Institutul de istoric.

acest stînjien avea 1,962 m⁴⁵, mărime care a fost apoi modificată în 1864 — înainte de introducerea sistemului metric — la 1,9665 m. Menționăm că, după palma etalon păstrată de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, stînjienul lui Șerban Cantacuzino ar fi avut 1,968 m⁴⁶.

Urmașul lui Șerban Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, a făcut și el un alt stînjien, ceva mai mare decît cel al predecesorului său (în măsură modernă 2,020 m)⁴⁷. Stînjienul lui Constantin Brîncoveanu a fost folosit mult mai rar decît acela al lui Șerban Cantacuzino⁴⁸, dar introducerea lui a creat multe greutăți la efectuarea măsurătorilor. De aceea, pentru a se evita neînțelegerile, măsurătorile trebuiau făcute cu stînjienul cu care se măsurase și înainte, iar uneori se utilizau ambele măsuri. De pildă, la 1781 iunie 5, cînd se hotărîncește moșia Bogdănei-Ialomița, se arată că avea 1581 de stînjieni măsurată cu stînjienul lui Constantin Brîncoveanu și 1587 cu acela al lui Șerban Cantacuzino⁴⁹.

Folosirea unor stînjieni diferiți a dat naștere la numeroase procese, îndeosebi în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. La sfîrșitul secolului al XVIII-lea, de pildă, sătenii din Cotești-Muscel se plungeau domnului că hotarnicii măsuraseră moșia „cu alt stînjien, cu două degete mai mic” decît stînjienul pe care îl găsiseră ei însemnat de multă vreme pe biserica satului și cu care „ne-au spus bătrînii noștri că cu acela s-au sforit moșia odată”⁵⁰, iar la 1792 iunie 18 se porunceau unor hotarnici să măsoare la Pupezeni cu stînjienul lui Constantin Brîncoveanu, nu cu acela al lui Șerban Cantacuzino, așa cum făcuseră, creînd nemulțumiri⁵¹.

Pentru a pune capăt unor astfel de neînțelegeri, domnia s-a văzut silită să legisfeze folosirea stînjienului, dînd preferință stînjienului lui Șerban Cantacuzino, care era mai mult utilizat în țară. În *Pravilniceasca condică*, la capitolul hotărniciei, se spune: „Cînd se face hotărnicie și este să se tragă moșia, să aibă a să trage cu stînjînul cel vechiu, cu care să dovedește și să arată suma acelor stînjîni; iar numărul sumei stînjînilor ce iaste să se scrie acum în cartea de hotărnicie să se scrie după stînjînul de acum”⁵² (fără să se precizeze de care stînjien este vorba). *Legiuirea lui Caragea* este mai precisă. Repetînd dispoziția de a se folosi „stînjienul ce anume să coprinde în seneturile” hotărnicilor vechi — al lui Șerban Cantacuzino sau al lui Constantin Brîncoveanu — „se cere ca, în cazul cînd nu se spune ce anume stînjien s-a folosit, să se măsoare cu stînjienul lui Șerban vodă, iar „de acum înainte, în cărțile de hotărnicie și în zapisele

⁴⁵ Dicționarul lui Dinicu Goleșcu (Acad. R.P.R., ms. rom. 849, f. 187 v.; I. Brăescu, *Măsurătorile pămîntului la români*, București, 1913, p. 4. De această mărime apare stînjienul și în lucrarea lui I. Ghica din 1848, *Măsurile și greutățile*, p. 55.

⁴⁶ Vezi mai jos p. 648.

⁴⁷ Dicționarul lui Dinicu Goleșcu (Acad. R.P.R., ms. rom. 849, f. 187 v.).

⁴⁸ Vezi doc. din: 1780, 1787 octombrie 18, 1802 august 23 etc. („Arhivele Olteniei”, VI, 1927, p. 53; fond. Crețulescu; G. Polra, *op. cit.*, p. 635).

⁴⁹ Acad. R.P.R. CDVIII/73.

⁵⁰ I. Răuțescu, *Mănăstirea Aninosa*, Clmpulung, 1933, p. 236.

⁵¹ Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., XX 5.

⁵² *Pravilniceasca condică*, București, Edit. Acad. R.P.R., p. 140.

de vânzarea moșiilor, să se scrie stinjenul lui Șerban vodă”⁵³; cu alte cuvinte se desființează stinjenul lui Constantin Brîncoveanu, care a continuat totuși să fie folosit⁵⁴, îndeosebi la remăsurarea unor moșii care fuseseră anterior măsurate cu acest stinjen.

În Regulamentul Organic se prevede că fixarea pogoanelor se făcea „socotindu-se de măsură statornică stinjenul lui Șerban vodă”⁵⁵.

Mai târziu, în cadrul măsurilor luate după 1831 pentru controlul și unificarea unităților de măsură, o comisie specială a fixat și mărimea stinjenilor. Într-o scrisoare din 1853, Petrache Poenaru arată că mărimea stinjenului lui Constantin Brîncoveanu „se află determinată încă din 1838 de către o comisie ce a fost atunci orînduită de Logofetia Dreptății, după ale căreia cercetări s-a găsit că stinjenul Costandin vodă este de 2 020 milimetri, adică mai mare decît al lui Șerban vodă cu 58 milimetre [care avea deci 1,962 m] și după această alegere de atunci s-a și consacrat aflata măsură prin multe uvrăje date la tipar”⁵⁶.

La 1835, ținînd seama de faptul că ambii stinjeni aveau o lungime de circa 2 m și că „nu va fi mare deosebire între stinjenul obicinuit și stinjenul de două metri”, s-a propus folosirea unui stinjen de doi metri; „și pentru ca să se înlesnească calculația”, noul stinjen urma să fie împărțit în zece palme, palma în zece degete, iar degetul în zece linii. Această operație avea să ușureze mult introducerea sistemului metric. Comisia de boieri conservatori căreia i s-a dat în studiu proiectul l-a respins însă, socotind că există o măsură statornică de Regulamentul Organic, stinjenul lui Șerban vodă, „care este cunoscut acum de stăpînire” (adică recunoscut sau oficial) și că, dacă s-ar introduce o nouă măsură, s-ar „sminti toată sistima moșiilor”, trebuind măsurate din nou toate moșiile, ceea ce ar produce multe încurcături și procese. Comisia a propus și domnul a aprobat ca stinjenul să rămînă „o dată pentru totdeauna” acela al lui Șerban Cantacuzino, care să fie împărțit „după orînduiala matematică” în linii, degete și picioare „metricesti”. Se cere ca acest nou stinjen, Sfatul administrativ „prin exemplare îl va publicui în toată țara”⁵⁷.

Peste 20 de ani, în septembrie 1855, Departamentul Dinlăuntru a propus și domnul a fost de acord ca stinjenul „să se determine după sistemul metric, hotărîndu-se a fi pe viitor de o lungime de 2 000 milimetre sau de 2 metre și aceasta să serve de bază de acum înainte la toate măsurătorile în general”. În aprilie 1856, Consiliul administrativ extraordinar a propus ca noul stinjen să se numească stinjenul Știrbei vodă (spre a se deosebi de stinjenul lui Șerban Cantacuzino și al lui Constantin Brîncoveanu). Din acest stinjen nou, de 2 m, s-au făcut 50 de modele de fier „cu o perfectă exactitate, verificate de Comisia tehnică și stampate

⁵³ *Legiuirea Caragea*, București, Edit. Acad. R.P.R., p. 18.

⁵⁴ În dicționarul său, alcătuit în deceniul al 3-lea al secolului trecut, Dinicu Goleșcu afirmă că „doi stinjeni la noi sînt obișnuiți... al lui Șerban vodă și al lui Constantin vodă” (Acad. R.P.R., ms. rom. 849, f. 187 v.).

⁵⁵ *Regulamentul Organic*, București, 1944, p. 38.

⁵⁶ „Arhivele Olteniei”, 1934, p. 403.

⁵⁷ *Analele parlamentare*, V, partea I, 1834-1835, p. 35 și 330-332. Vezi și „Buletinul oficial” din 30 martie 1853, p. 59, unde se spune: „... Stinjenul împărțit în 10 palme, palma în zece degete și degetul în zece linii”.

de Ministerul Justiției”, care au fost împărțite la magistraturi și tribunale⁵⁸, pentru a servi de etalon.

Noul stînjien era deci dublul metrului, fiind împărțit, ca și acesta, după sistemul zecimal. În 1855 se vorbește despre cărămida necesară unei construcții că trebuia să fie de 0,145 stînjieni (adică o palmă, patru degete și cinci linii decimale)⁵⁹, iar la sfîrșitul aceluiași an se spune „stînjien sau metru 2”⁶⁰. În 1857, D. Iarcu propunea chiar ca multiplii și submultiplii stînjienului să fie numiți ca cei ai metrului : decastînjien, hectostînjien, kilostînjien, decistînjien (palma), centistînjien (degetul) și milistînjien (linia)⁶¹.

Stînjienul a fost deci prima unitate de măsură care s-a adaptat sistemului metric, pentru faptul că lungimea sa era egală cu aproape 2 m.

Datorită faptului că stînjienul a fost principala unitate de măsurat lungimile în evul mediu, în multe regiuni (Rm.-Sărat, Buzău, Prahova, Dîmbovița, Mehedinți, Dolj, Gorj), el a continuat să fie utilizat pe scară largă încă multă vreme după introducerea sistemului metric⁶².

Palma. Este o măsură mică de lungime, care a devenit în secolul al XVII-lea submultiplul stînjienului.

De origine latină⁶³, palma este amintită în documente încă din secolul al XVI-lea, în unele porunci în care se cere sătenilor „nici o palmă de pămînt să nu treceți peste hotare”⁶⁴ sau în altele în care se spune că nu s-a vîndut „nici o palmă de pămînt”⁶⁵. Alteori palma dă sensul de apropiere între două locuri, ca într-un document din 1691 mai 25, în care se arată că de la Rîmnic la Vlădești este „numai o palmă de loc”⁶⁶.

Ca unitate de măsurat o întîlnim începînd din secolul al XVII-lea, mai întîi la orașe, unde s-a simțit mai stringent nevoia unei unități mai mici pentru măsurat pămîntul. La 1679 aprilie 11 este pomenită prima oară palma domnească⁶⁷, care a fost fixată de domnie, ca submultiplu al stînjienului, foarte probabil o dată cu stabilirea mărimii stînjienului lui Șerban Cantacuzino.

Cu palma se măsurau distanțele mici : adîncimea gropilor, lungimea scîndurilor etc. Mai rar — și mai întîi la orașe, unde pămîntul era mai scump — s-a utilizat palma și la măsuratul pămîntului, unde însoțea de obicei stînjienul, îndeosebi în secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului următor.

⁵⁸ „Bul. of.” din 7 aprilie 1856, p. 105, și 13 aprilie 1856, p. 118.

⁵⁹ I. Bujoreanu, *Colectiune de legiuirile României*, București, 1873, p. 949.

⁶⁰ „Vestitorul românesc”, 7 ianuarie 1856, p. 5.

⁶¹ „Timpul”, 10 ianuarie 1857, p. 4.

⁶² Acad. R.P.R., ms. 3 437 f. 60 v., 85 v., 138 v., 208, ms. 3 438, f. 5 v., 32 v., 50 v., *passim*.

⁶³ I. Ghica afirmă chiar că palma „ar fi fost măsură adusă de romani în Dacia” (*Măsurile și greutatele românești și moldovenești*, p. 54).

⁶⁴ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. II, p. 240.

⁶⁵ *Ibidem*, veac. XVII, vol. III, p. 59 și 104.

⁶⁶ Arh. st. Buc., ep. Rîmnic, XXXIX 62.

⁶⁷ Arh. st. Buc., ep. Argeș, XXXVII/13.

Palma, ca măsură, era egală cu distanța dintre vârful degetului mare și al celui mic cînd palma era deschisă la maximum⁶⁸. Se înțelege că mărimea sa varia de la om la om, motiv pentru care — mai ales în Moldova — se însemna adeseori pe hotărnicie mărimea palmei celui care măsurase.

Aceste palme, care erau mai mici decît cea oficială sau „domnească”, se numeau palme „proaste” sau palme „mici”⁶⁹.

Palma domnească era — ca și stînjenu domnesc — de două feluri : una numită a lui Șerban vodă, care avea 0,24525 m, și alta a lui Constantin Brîncoveanu, care era mai mare, avînd 0,2525 m, fiecare din acestea fiind a opta parte din stînjenu respectiv.

S-au păstrat două asemenea palme-etalon de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, confecționate din șipci de lemn și împărțite în cîte patru părți egale, avînd pe ele însemnările lui Dionisie Eclesiarhul, prima : „palma domnească a lui Șerban vodă ; opt palme de acestea iaste un stînjenu de al mării sale”, iar a doua : „palma domnească a lui Constantin voevod Brîncoveanu ; opt palme de acestea iaste un stînjenu domnesc de al mării sale”. Prima palmă avea 0,246 m, iar a doua 0,257 m⁷⁰, fiind deci ceva mai mari decît palma calculată exact la a opta parte din cei doi stînjeni.

Numeroase documente de la sfîrșitul secolului al XVII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea dovedesc că stînjenu avea 8 palme domnești⁷¹. În același timp însă, cînd stînjenu era calculat în palme „proaste” sau obișnuite, el avea 9 astfel de palme mai mici. La 1746, mitropolitul Neofit spunea că stînjenu domnesc „este de 9 palme de ale noastre”⁷², fapt confirmat și de unele documente⁷³.

La 1855, stînjenu a fost împărțit în 10 palme, fiecare avînd cîte 0,1962 m⁷⁴. La rîndul său, palma aceasta avea 10 degete și 100 de linii. După ce mărimea stînjenui a fost fixată la 2 m, s-au folosit două feluri de palme : palma veche, numită și „optimală”, a opta parte din stînjenu vechi, și palma „zecimală”, egală cu 0,200 m.

Menționăm că, înainte de fixarea mării stînjenui de către Șerban Cantacuzino, care a fost împărțit în 8 palme domnești, stînjenu este amintit ca avînd 6 palme, într-un document referitor la satul Plăviceni-Romanați, din 1656 octombrie 10⁷⁵. Cum este singura mărturie despre

⁶⁸ În dicționarul citat al lui Dinicu Golescu, acesta arată că palma este o măsură egală cu „cît să poate întinde din vârful degetului celui mic pîna în vârful degetului celui mare” (Acad. R.P.R., ms. rom. 848, f. 7 v.).

⁶⁹ G. Potra, *op. cit.*, p. 481 și 598.

⁷⁰ I. Leonte, *Două etaloane : palma lui Șerban Vodă și a lui Constantin Brîncoveanu* („Rev. arhivelor”, I, 1958, p. 218 și foto la p. 219).

⁷¹ Vezi doc. din : 1690 iulie 24, 1694 noiembrie 6, 1811 octombrie 29 etc. (Arh. st. Craiova, CVII/12, Muzeul de istorie, București, nr. 28 393 ; V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 558). Vezi și dicționarul lui Dinicu Golescu (Acad. R.P.R., ms. rom. 849, f. 187 v.).

⁷² „Bis. ort. rom.”, II, 1875—1876, p. 639.

⁷³ Doc. din 1699 iunie 9, 1798 etc. (Acad. R.P.R. CCCLXXII/149, Bulctinul Comisiei istorice, IX, p. 106).

⁷⁴ Arh. st. Buc., Min. Lucr. Publice, dos. 259/1859, f. 8 11.

⁷⁵ Arh. st. Buc., m-rea Bistrița, XXIV/14.

numărul palmelor unui stîjnen în secolul al XVII-lea, înainte de domnia lui Șerban Cantacuzino, este greu de spus dacă în toate cazurile stîjnenul avea 6 palme în această vreme (generalizarea este cu atît mai riscantă cu cît în Oltenia unele măsuri erau diferite de acelea din restul Țării Românești).

În unele regiuni ale țării (Rm.-Sărat, Prahova, Dîmbovița, Dolj, Gorj), palma a continuat să fie folosită la măsurarea grosimilor multă vreme și după introducerea oficială a sistemului metric⁷⁶.

În secolul al XVIII-lea, datorită necesității de a se măsura distanțe mici, s-a perfecționat sistemul acesta de măsurat aflat la îndemîna oricui; pentru măsurarea distanțelor mai mici decît o palmă a început să se utilizeze mîna omului deschisă altfel decît la palma (șchioapă, lat de mînă), închisă (pumnul), sau chiar degetul.

Șchioapa. Apare în documente alături de palmă, fiind folosită la măsurarea dimensiunilor mici, începînd din secolul al XVIII-lea. Astfel, la 1723 martie 12 se vindea la București un loc de un stîjnen jumătate și o șchioapă⁷⁷; la 1781 mai 9 se aprecia o distanță la Craiova ca fiind de două palme și o șchioapă⁷⁸, iar la circa 1820, tot în Oltenia, scîndurile se măsurau cu palma, șchioapa, latul de mînă etc.⁷⁹.

Ca mărime, șchioapa era ceva mai mică decît palma, reprezentînd distanța de la vîrfurile degetului mare pînă la vîrfurile degetului arătător, cînd acestea sînt bine depărtate unul de altul.

În unele documente din prima jumătate a secolului al XIX-lea sînt amintite și șchioapele „domnești”⁸⁰, ceea ce poate fi un indiciu că și șchioapa era fixată de domnie, dar mărimea ei nu o cunoaștem cu precizie.

Latul de mînă și podul mîinii. Sînt amintite în documente mai tirziu decît șchioapa, la începutul secolului al XIX-lea⁸¹. După cum arată Dinicu Golescu în dicționarul său adeseori citat, latul de palmă era „cît coprinde patru degete ale mîinii lipite unul lîngă altul”⁸². Cum palma avea 12 degete, rezultă că latul de mînă reprezenta a treia parte din palmă sau 0,0817 m. Podul palmei sau mîinii era o distanță aproximativ egală cu latul de mînă.

Pumnul. Ca măsură apare în documente la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, însoțind palma⁸³. În prima jumătate a secolului trecut, prăjina avea uneori 18 palme și un pumn, iar în 1863 se spunea că toți caii de poștă din județul Ilfov trebuiau să aibă măsura de 14 pumni și jumătate pînă la 15 pumni⁸⁴. După cum arată Al. Zanne, pumnul era de 2/3 din palmă; el adaugă însă că „nu este o măsură precisă”⁸⁵.

⁷⁶ Acad. R.P.R., ms. 3 437, f. 85 v., 228 v., 320, 390 v și ms. 3 438 f., 5 v., 109 v. *passim*.

⁷⁷ G. Potra, *op. cit.*, p. 300; vezi și p. 369 și 598 *passim*.

⁷⁸ *Meșteșugari și neguțatori din trecutul Craiovei*, p. 64.

⁷⁹ N. Iorga, *Situația agrară, economică și socială a Olteniei*, p. 107; vezi și V. A. Ureclia, *op. cit.*, X A, p. 858, XI, p. 315-316 etc.

⁸⁰ *Ibidem*, X A, p. 828.

⁸¹ V. A. Ureclia, *op. cit.*, X A, p. 858, și N. Iorga, *op. cit.*, p. 107.

⁸² Acad. R.P.R., ms. rom. 848, f. 7 v.

⁸³ *Meșteșugari și neguțatori din trecutul Craiovei*, p. 64 și 78 (doc. din 1781 mai 9 și 1795 iunie 7).

⁸⁴ „Monitorul oficial”, 1863, p. 133 și 215.

⁸⁵ Al. Zanne, *op. cit.*, p. 15.

Degetul sau *parmacul*. Primele mențiuni cunoscute sînt de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. La 1796 mai 30 se vinde la București un stînjén de loc, 6 palme proaste și 2 degete⁸⁶.

Degetul este o măsură de origine romană (*digitus*), care avea 12 linii, fiind egală cu lungimea a 4 grăunțe de orz⁸⁷.

Înainte de împărțirea stînjénului după sistemul zecimal, degetul era a 12-a parte din palmă⁸⁸ sau a 96-a parte dintr-un stînjén, avînd 0,02043 m; după împărțirea stînjénului în 10 palme degetul a devenit a 100-a parte a acestuia, avînd înainte de introducerea sistemului metric 0,01962 m, după stînjénul lui Șerban Cantacuzino, și 0,02 m, după stînjénul de 2 m, înființat la 1855.

Parmacul sau *palmacul*. Este pomenit în documente la începutul secolului al XIX-lea⁸⁹, fiind folosit îndeosebi la măsuratul scîndurilor. Cuvînt de origine turcească, *parmacul* este sinonim cu degetul⁹⁰.

În 1859, palma era împărțită în 10 palmace sau degete⁹¹.

Linia. După ce stînjénul a fost împărțit după sistemul zecimal, era a 10-a parte din deget sau *parmac*, a 100-a parte din palmă și a 1000-a parte din stînjén, avînd 0,00196 m după stînjénul lui Șerban Cantacuzino, și 0,002 m după stînjénul de 2 m.

Înainte de introducerea sistemului metric, linia avea întrebuințarea de azi a milimetrului (fiind însă dublul acestuia). De pildă, în 1853, se hotăra că planurile moșilor să fie făcute la scara 1 10 000 sau „10 stînjéni pe o linie”⁹².

În afară de aceste măsuri de lungime mai obișnuite, în documente se întîlnesc mult mai rar și unele măsuri străine, ca urma, arșinul, verșogul, țolul etc.

Urma. Numele este latin (*orma*). Prima mențiune cunoscută este din 1693 octombrie 30, cînd se spune că un răzor de vie trecea ca lungime de un vișin cu un pas și două urme⁹³. În 1768 mai 12 se aprecia că 100 de urme erau egale cu 66 de coți și 1/2⁹⁴, raportul dintre urmă și cot fiind deci de 2 3. Urma avea deci circa 0,443 m, socotind cotul de 0,664 m.

⁸⁶ G. Potra, *op. cit.*, p. 598; vezi și p. 635 și V. A. Urechia, *Ist. rom.*, X A, p. 858.

⁸⁷ Bartal, *Glossarium*, s. v. și Al. Zanne, *op. cit.*, p. 23.

⁸⁸ În dicționarul citat al lui Dinicu Golescu, acesta afirmă că degetul sau *parmacul* sînt a 8-a parte dintr-o palmă (Acad. R.P.R., ms. rom. 850, f. 282 v. și 848, f. 19). La palmă însă informația sa este mai exactă; aici el arată că palma „să împarte în 12 *parmace*” (ibidem, ms. 848, f. 7 v). Măsurînd o palmă cu lățul palmei (patru degete lipite), aceasta are exact trei laturi de palmă, adică 12 degete.

⁸⁹ *Catalogul doc. turcești*, I, p. 267 și 389.

⁹⁰ Iordache Golescu în dicționarul său spune că degetul este o măsură „care să zice și *parmac*” (Acad. R.P.R., ms. rom. 850, f. 282 v. și 848, f. 19).

⁹¹ Arh. st. Buc., Min. Lucr. Publice, dos. 259/1859, f. 8 11.

⁹² „Bul. of.” din 30 martie 1853, p. 59.

⁹³ Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., LV/19.

⁹⁴ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 477.

Arșinul. Este o măsură rusească, ceva mai mare decât cotul, utilizată în Țara Românească la mijlocul secolului trecut⁹⁵, ca urmare a staționării trupelor rusești pe teritoriul nostru în vremea războaielor cu turcii. Arșinul avea 0,711 m⁹⁶.

Verșogul sau *verșocul*. Este tot o măsură rusească, folosită în aceeași vreme cu arșinul⁹⁷, cu ceva mai mare decât un palmac⁹⁸. În toate cazurile în care l-am întâlnit, verșocul era folosit alături de cot sau de arșin.

Țolul este utilizat către mijlocul secolului al XIX-lea în diverse lucrări de construcții și la alcătuirea de planuri, îndeosebi de către inginerii și arhitecții străini aflați în țara noastră. Astfel, în 1845, maiorul Rudolf von Borroczyn arăta că planul orașului București va fi ridicat la scara de „1 1 000 parte din măsura cea firească, adică de 1 țol decimal în potrivire cu 10 stînjeni”⁹⁹.

2. INSTRUMENTELE DE MĂSURAT LUNGIMEA

Stînjenii din prima jumătate a secolului al XIX-lea erau confecționați din fier sau din lemn și erau împărțiți în opt părți egale, care reprezentau palmele.

Ca și în cazul celorlalte măsuri, la sfîșitul secolului al XVIII-lea vistieria trimitea în țară stînjeni pecetluiți. În 1780, se făcea o hotărnicie la Craiova „cu stînjenul cel pecetluit ce iaste trimes de la București, care să numește stînjenul răposatului Constantin vodă Brîncoveanu”¹⁰⁰, iar la începutul secolului al XIX-lea, pentru plata pogonăritului sau tutunăritului, pămîntul se măsura „cu stînjenul cel pecetluit ce se va da de la vistierie”¹⁰¹ sau cu „stînjenul de opt palme domnești ce se va da de la vistierie”¹⁰².

Pentru a avea oricînd la îndemînă un stînjen-etalon, locuitorii țării își însemnau mărimea acestuia în diverse locuri unde se puteau păstra, de obicei pe pereții bisericilor. În afară de cazul citat mai sus al stînjenului însemnat pe biserica din Cotești-Muscel (care a dispărut), s-au păstrat asemenea exemplare pe bisericile din Moșteni-Mănăilești și Marița¹⁰³, ambele în nordul Olteniei. Pe prima biserică, construită în 1776, stînjenul este crestat pe o birnă din peretele pronaosului și are 2,010 m și însemnarea : „Acesta este stînjenul de la Craiova de optu palme. Bujorianu”. Pe a doua biserică, construită din lemn în secolul al XVI-lea,

⁹⁵ Vezi „Bul. of.”, 12 iulie 1851, p. 237, 16 iulie 1852, p. 245. 8 noiembrie 1852, p. 385 etc.

⁹⁶ *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958, s. v.

⁹⁷ „Bul. of.”, 16 iulie 1852, p. 245, 8 noiembrie 1852, p. 385, Arh. st. Buc., Vornicia tenișelor, dos. 4 010 1832, f. 15.

⁹⁸ „Ucenie Zapiski”, XXXIII, 1958, p. 128.

⁹⁹ Arh. st. Buc., Min. Lucr. Publice, dos. 52/1844, f. 238.

¹⁰⁰ „Arhivele Olteniei”, VI, 1927, p. 53; vezi și „Oltenia”, I, 1940, p. 172.

¹⁰¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, XI, p. 165.

¹⁰² *Ibidem*, p. 567. Despre trimiteri de stînjeni de la București în secolul al XIX-lea vezi și Arh. st. Buc., Vornicia diulăuntru, dos. 1 940, 1833 și 482 1834, Catastife m-rești, m-rea Brîncoveni, dos. 32 1835 etc.

¹⁰³ Informația ne-a fost dată de C. Bălan, din colectivul de inscripții al Institutului de istorie din București.

stînjenu are dimensiunea de 2,060 m. Nici unul, nici celălalt stîjnen nu sînt egali deci nici cu stîjnenul lui Șerban Vodă (de 1,962 m), nici cu acela al lui Constantin Brîncoveanu (de 2,020 m), de mărimea căruia sînt însă mai aproape.

Se înțelege că folosirea unor stîjnjeni de dimensiuni diferite dădea naștere la numeroase conflicte între proprietari cu ocazia hotărnicilor. Din aceste motive, la 1832 septembrie 17, Logofeția Dreptății cerea să i se facă 18 măsuri de fier după stîjnenul lui Șerban Vodă pentru a fi trimise la tribunalele din țară în vederea soluționării juste a „prigoni-rilor” dintre proprietari¹⁰⁴.

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, măsurile de un stîjnen — de lemn sau de fier — se puteau cumpăra de la magazine speciale, cum era acela al lui A. Trehsler din București¹⁰⁵ sau de la Consiliul municipal din București, care vindea în 1861 cu 6 sfanți un stîjnen de lemn Șerban vodă, „obicinuit în țară”¹⁰⁶.

Funia (otgonul) nu este o măsură, ci un instrument de măsurat. Măsurătoarea moșiilor cu funia în evul mediu a fost atît de des folosită, încît operația se numea ea însăși „funire”; cei care măsurau spuneau că au „funit” moșia.

În afară de funie — parte de moșie —, tot funie sau otgon se numea instrumentul principal de măsurat pămîntul pînă în secolul al XIX-lea, funia, care avea un număr variabil de stîjnjeni. Pentru ușurarea măsurătorilor distanțelor mari cu stîjnenul, se confecționau niște otgoane sau funii, lungi de un număr oarecare de stîjnjeni, cu care se făcea măsurătoarea¹⁰⁷. Cînd se efectuau asemenea măsurători și se întărea sau vindea numărul de funii rezultat se menționa de obicei și lungimea funiei în stîjnjeni. Astfel, în 1568 iunie 8, la Pătirlage-Buzău, niște locuri de stupină aveau 20 de funii în lungime și 20 în lățime „și funia de 30 de stîjnjeni”¹⁰⁸; la 1572 aprilie 25, la Popești (probabil r. Răcari) se întărește unuia stăpînirea asupra a 23 de funii de pădure „și funia cite 12 stîjnjeni”¹⁰⁹, iar la 1634 iulie 25, la Potlogi-Romanați, se întăresc 59 de funii de ocină mănăstirii Brîncoveni și 43 megiașilor, specificîndu-se „însă să se știe că au fost funea de 15 stîjnjeni”¹¹⁰.

Funia aceasta de măsurat avea deci dimensiuni variabile de 12, 15, 16¹¹¹, 20¹¹², 25¹¹³, 30, 33¹¹⁴, 40¹¹⁵ sau chiar 100¹¹⁶ de stîjnjeni (deci 24—200 m).

¹⁰⁴ Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 410 1832.

¹⁰⁵ „Mon. of.”, 1865, p. 304.

¹⁰⁶ *Ibidem*, 1861, p. 467.

¹⁰⁷ Mardarie Cozianul traduce оуже prin lanț, funie (*Lexiconul*, p. 267).

¹⁰⁸ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. III, p. 268.

¹⁰⁹ *Ibidem*, vol. IV, p. 68.

¹¹⁰ Arh. st. Buc., m-rca Brîncoveni, I 4.

¹¹¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. IV, p. 375.

¹¹² *Ibidem*, p. 491.

¹¹³ *Doc. din 1698 noiembrie 14* (Arh. st. Buc., ms. 1 234, f. 456 457).

¹¹⁴ *Doc. din 1678 iunie 15, 1680 noiembrie 28, 1681 martie 7 etc.* (*ibidem*, ms. 173, f. 332, Muzeul de istorie București, nr. 1 724 D, 1 732 D).

¹¹⁵ *Doc. din 1682* (Acad. R.P.R. CXXXIV/83).

¹¹⁶ *Doc. din 1690 ianuarie 6* (*ibidem*, CCXCIX/52).

Mai rar, funia se măsoara în pași sau chiar în coți. De pildă, în septembrie 1682, la Scărișoara-Romanați, funia de măsurat era de 40 de pași¹¹⁷, în timp ce la Brătianii de Sus-Argeș, în februarie 1657, se vînd 600 de funii „o funie de 12 coți”¹¹⁸.

La mijlocul secolului trecut erau folosite la măsuratul pămîntului mai ales lanțuri de fier de cîte 10 stînjani, care se trimiteau de la București¹¹⁹.

Cotul. Încă din secolul al XVII-lea, folosirea cotului ca instrument de măsurat de către negustori a fost o sursă importantă de venituri pentru domnie și unii dregători ai săi. Începînd din vremea domniei lui Constantin Brîncoveanu — cînd este amintit prima oară și cotul „domnesc” — exista o categorie de dregători domnești, numiți cotari, care încasau cotăritul, venitul domniei de la cei care vindeau cu cotul. În 1709 februarie 19, cotăritul era de 142 de bani de nume de negustor, jococarii și mătăsarii plătînd pe jumătate¹²⁰.

Grija coturilor cădea în sarcina marelui cămăraș, despre care banul Mihail Cantacuzino spune : „...Negustorii sînt datori să ia coturi de la cămărașul cel mare și să plătească pentru aceasta cîte 1 leu și 12 bani”¹²¹.

În secolul al XVIII-lea, coturile erau date negustorilor de la cămara domnească, fiind pecetluite la capete¹²². După reglementarea măsurilor, în 1831 mai 21, s-a trimis în țară un număr de 955 de astfel de coturi pecetluite¹²³.

Către mijlocul veacului trecut, negustorii care vindeau cu coturi „nedrepte” erau amendați cu cîte 5 galbeni¹²⁴.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea existau două feluri de coturi : unele de fier, pentru măsurat țesăturile, și altele de lemn, pentru măsuratul buților¹²⁵. În 1861, Consiliul municipal din București anunța pe cei care doreau să cumpere că avea de vînzare coturi de fier pentru bogaserie, a cîte 5 sfanți bucata, și coturi de lemn pentru măsuratul buților, cu cîte 6 sfanți cotul¹²⁶. În dicționarul său, Iordache Goleșcu arată că cotul cu care se măsoară buțile se deosebea de cel cu care măsoară negus-

¹¹⁷ N. Iorga, *St. și doc.* vol. V, p. 449.

¹¹⁸ Acad. R.P.R., Suluri nr. 5.

¹¹⁹ Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 885/1845, f. 7 8 și 56.

¹²⁰ N. Iorga, *St. și doc.*, V, p. 347.

¹²¹ *Istoria Țării Românești*, ed. Tunuși, p. 56. La 1804 ianuarie, negustorii bucureșteni care vindeau cu cotul dădeau marelui cămăraș cîte un taler anual drept cotărit (V. A. Ureclîa, *Ist. rom.*, XI, p. 153).

¹²² Vezi doc. din 1783 octombrie 6 și 1793 mai 6 (*ibidem.* I, p. 406 și VI, p. 629-630).

¹²³ Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 27 1830, f. 142-144. Coturile au fost împărțite apoi „mămurarilor ce să neguțătoresc prin sate” după listele întocmite de „comisarii” măsurilor și cumpenelor (N. Iorga, *St. și doc.*, XXV, p. 138).

Menționăm ca la Muzeul de istorie a orașului București (nr. inv. 67 877) există un asemenea cot de fier din 1827, măsurînd 0,536 m și împărțit în 14 părți cu cîte o linie, în alte 7 părți cu cîte două linii și la jumătate cu trei linii. Un alt cot pentru măsurat, asemănător cu cel de mai sus, se găsește la expoziția de numismatică a aceluiași muzeu.

¹²⁴ *Mesleșugari și neguțatori din trecutul Craiovei*, p. 291.

¹²⁵ Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 749/1841 și 885/1845, f. 7,8 și 56. Despre măsuratul buților cu cotul, vezi „Studii”, 1964, nr. 1, p. 100-102.

¹²⁶ „Mon. of.”, 1861, p. 467.

torii, fiind „cu mult mai lung” decât acesta din urmă; „și la împărțirea lui are mare deosebire, fiind împărțit gheometriceste”¹²⁷.

În afară de aceste coturi simple, se utilizau uneori și stînjeni care aveau marcată mărimea cotului. De pildă, la 1841 aprilie 25, sîtatul orășenesc Cîmpulung cerea Departamentului Dinlăuntru un stînjen de fier pe care, pe o parte să fie însemnat stînjenul, iar pe cealaltă cotul pentru măsurarea buților¹²⁸.

Tabelul nr. 1

Măsurile de lungime

Măsura	Durata (s.c.)	Observații	Metri
Pasul	XVI XIX	{ pasul mic 4 palme	0,981 și 1,010*
		{ „ mare 6 palme	1,171 și 1,515*
Cotul	XVI XIX	{ cotul domnesc	0,664
		{ „ ordinar	0,636
		{ „ halep	0,680
Prăjina	XVI XIX	{ 18 palme și un pumn { 24 de palme (dupa 1831)	1,5715 5,886
Stînjenul	XVI XIX	{ Șerban vodă (c. 1679)	1,962 și 1,9665 (la 1864)
		{ Constantin Brîncoveanu (c. 1700)	2,020
		{ Știrbei vodă (1855)	2,000
Palma	XVI XIX	{ palma optimală Șerban vodă	0,24525
		{ „ „ Constantin Brîncoveanu	0,2525
		{ „ zecimală Șerban vodă (1855)	0,1962
		{ „ „ Știrbei voda (1855)	0,200
Degetul (parnaucul)	XVII XIX	{ a 12 a parte din palma { a 10 a „ „ „ (1855)	0,02043 0,01962 și 0,020**
Linia	XIX	a 10-a parte din deget	0,00196 și 0,002**

* Prima cifră reprezintă mărimea calculată cu stînjenul lui Șerban vodă, iar cea de-a doua cu cel al lui Constantin Brîncoveanu.

** Prima cifră reprezintă mărimea calculată după stînjenul Șerban vodă, iar cea de a doua după stînjenul de 2 m.

3. MĂSURILE DE SUPRAFAȚĂ

Hotărnicia și măsuratul moșiilor a fost în evul mediu una dintre atribuțiile cele mai de seamă ale administrației și justiției feudale. În 1835, marele vornic Mihai Ghica recunoștea că „prigonirile de hotarele moșiilor sînt acum pricina celor mai multe și mai grele judecăți într-această țară”¹²⁹.

¹²⁷ Acad. R.P.R., ms. rom. 816, f. 116. Despre modul cum se confecționa cotul pentru măsuratul buților în prima jumătate a secolului trecut, vezi I. Vlădeleanu, *Hotărnicul și cotul român. Invațături de neapărată trebuință pentru orice măsurător, precum hotărnic, cotar și pentru oricare proprietar, arendaș sau și clucaș*, București, 1843, p. 16-19.

¹²⁸ Arh. st. Buc., Vornicia dinlăuntru, dos. 719/1841, f. 97.

¹²⁹ *Analele parlamentare*, 1834-1835, p. 333.

Deși despre felul cum se măsoară pământul în evul mediu — îndeosebi în secolele XVIII—XIX — s-au scris relativ numeroase lucrări, problema ar merita să fie reluată, pe baza unui material documentar mai bogat, care nu a stat la îndemîna cercetătorilor mai vechi.

Unul dintre aceștia, I. Brăescu, remarca, pe bună dreptate, că românii au adoptat tîrziu măsura pe două „dimensii”, măsurînd pământul cu unități de lungime¹³⁰. Aceasta explică faptul că primele unități de măsură reglementate de domnie au fost cele de lungime și că mărimea pogonului s-a fixat destul de tîrziu.

Menționăm că în prima jumătate a secolului trecut moșile se măsurau tot pe una sau două dimensiuni, nu în măsuri de suprafață. În *Legiuirea Caragea* se cere ca „pentru mai multă a hotarilor deslușire, de acum înainte să se măsoare și lungul moșiilor și să se treacă în cartea de hotărnicie”¹³¹, iar într-o serie de documente din aceeași vreme se spune că tutunarițul se calcula nu după pogoane, ci măsurîndu-se „lungul și latul (locului) la un cap, și pe cîți stînjeni va eși lungul și latul la un cap, au să plătească de fieșcare stînjeni cîte 10 parale, fără de altă înmulțire sau altă deosebită măsurătoare”. În această vreme, măsurătoarea cu stînjenuț era considerată a fi cea „mai dreaptă”¹³².

Măsurătoarea marilor moșii în pogoane a început în mod sistematic către mijlocul secolului al XIX-lea. În 1835 s-a propus înființarea unei comisii centrale însărcinate cu „măsurătoarea cadastrală în toată Țara Românească”, ce urma să se facă „după regulile gheometricești ce sînt cunoscute și primite de toată lumea”¹³³. În anul următor, Obșteasca Adunare arăta însă că „pravila pământului” avea „legiuit chipul măsurătorii moșiilor adică latul și lungul lor” și că „nu venise încă vremea” pentru un alt fel de măsurătoare¹³⁴. Mai tîrziu însă, în 1853, în instrucțiunile date „despre temeiurile pe care au a se încheia contracturi pentru hotărnicirea moșiilor mănăstirești”, se spune că „la orice măsurătoare de moșie ce se va face de acum înainte va fi dator hotarnicul a evalua suprafața moșii în pogoane și stînjeni pătrați, iar nu în stînjeni masă”¹³⁵.

Aceasta nu înseamnă, se înțelege, că pînă în secolul al XIX-lea nu se utilizau măsuri de suprafață; ele erau folosite mai ales la măsur-

¹³⁰ I. Brăescu, *op. cit.*, p. 31.

¹³¹ *Legiuirea Caragea*, p. 18.

¹³² V. A. Urechia, *op. cit.*, N1, p. 558, și XIII, p. 276.

¹³³ *Analele parlamentare*, 1831 1835, p. 333 348.

¹³⁴ *Ibidem*, 1835 1836, p. 41. După această dată, pe lîngă calcularea moșiilor în pogoane, s-a continuat măsurarea moșiilor doar pe două dimensiuni: la 1850 se spune despre moșia Tima Nleca că are 1 000 de stînjeni lațime și 6 000 lungime sau că o altă moșie din Prahova avea 2 000 de stînjeni lațime și 9 000 în lungime („Vestitorul românesc”, 1850, p. 201 și 365). La 1851 numai proprietarii de moșii care stăpîneau „de la 30 stînjeni în sus masă” (nu pogoane) aveau dreptul de a fi alegatori (*ibidem*, 1851, p. 73) și „Bul. of.”, 9 martie 1851, p. 81).

¹³⁵ „Bul. of.”, 30 martie 1853, p. 59. La 1856 iunie 9. Ministerul Dinlăuntru anunța începutul măsurătorii cadastrale a țării de către ofițeri ingineri austriei „spre mărginire: cu desavîrșire a prigonirilor și determinarea hotarilor fiecărei proprietăți”. („Bul. of.”, 11 iunie 1856, p. 181).

rarea unor suprafețe mici, mai ușor de calculat și avînd o valoare mai mare, îndeosebi la vii și livezi.

Pînă la utilizarea pe scară largă a măsurilor de lungime sau suprafață mai exacte, la vînzarea pămîntului s-au folosit o serie de măsuri destul de relative.

Mărimea acestor măsuri neprecise depindea de forța musculară a omului (cît arunca omul cu măciuca, securea, bățul, cît trage omul cu săgeata), de puterea de muncă a omului și a animalelor (ziua de arătură sau de coasă), de puterea unor instrumente (cît trage omul cu pușca), de greutatea grăunțelor dintr-o unitate de măsurat capacitatea ce trebuiau semănate pe o suprafață (banița, ferdele etc.) sau de cantitatea de produse recoltate (care de fin).

În afară de acestea, trebuie să mai amintim de părți, ogoare, delnițe, răzoare, coarde, codri, sfori, funii și tei de moșie, care nu erau măsuri propriu-zise, ci anumite părți din sate¹³⁶. Aceste noțiuni țin de organizarea obștii sătești¹³⁷ și nu le vom trata într-o lucrare privind măsurile de suprafață.

Ziua de arătură. Prima mențiune cunoscută este din 1560 iunie 16, cînd se spune că un anume Vitan dăduse lui Neagoe „un ogor la Glod (Muscel) arătură de două zile”¹³⁸. Din veacul al XVII-lea și pînă la începutul secolului al XIX-lea vînzările de pămînt calculate în zile de arătură sînt destul de numeroase, toate acestea întîlnindu-se numai în regiunea de munte a țării, în fostele județe Dîmbovița, Muscel, Vilcea, Gorj și Mehedinți¹³⁹.

În această vreme exista o noțiune destul de exactă a unei zile de arătură, de îndată ce se poate spune că locul cutare are 6, 11, 23 sau 35 de zile de arătură¹⁴⁰.

Tot în zile de arătură se calcula negri și partea din cîmp ce revenea fiecărui membru al obștii posesor al unei delnițe. Astfel, la Stoenеști-Argeș, la o delniță din sat reveneau „cite 12 locuri în cîmpu”¹⁴¹, același număr de locuri ca și la Căprioaru-Dîmbovița¹⁴², în timp ce la Corșori-Muscel numărul de locuri de arătură de o zi ce revenea unei delnițe era de 10¹⁴³. Alteori, numărul de zile de arătură varia de la o delniță la alta :

¹³⁶ Vezi îndeosebi doc. din <1632 1654 , în care se vorbește de o vînzare de pămînt la Doba de Jos-Vilcea „dintru o funie a patra parte, cîtă să va alege în lung și în lat, cum umblă funia” (N. Iorga, *St. și doc.*, XIV, p. 322—323).

¹³⁷ Vezi P. P. Panaitescu, *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, cap. VII, „Împărțirea pămîntului obștii pe bătrîni, funii și locuri”, p. 148—174.

¹³⁸ *Doc. priv. ist. Rom.*, B, veac. XVI, vol. III, p. 125. Vezi și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 114.

¹³⁹ La 1662 martie 26, la Gănguești—Muscel (Acad. R.P.R., XLIV 78); 1667 august 31, Ostrov în Loviște (ibidem, CCCLXIV/62); 1675 mai 20, Îngă Șuici Argeș (Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., CLVII/68); 1813 octombrie 8, Bogdănești—Vilcea („Arhivele Olteniei”, 1942, p. 213); 1818 ianuarie 17, în Gorj (N. Iorga, *St. și doc.*, XXII, p. 343).

¹⁴⁰ Doc. din 1647 decembrie 1, 1675 mai 20, 1677 aprilie 8 etc. (Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., CLVII/66. 68 și 83).

¹⁴¹ Doc. din 1646 august 29 (Arh. st. Buc., cp. Argeș, XVIII 3).

¹⁴² Doc. din 1647 mai 12 (ibidem, A. N., CXII/55).

¹⁴³ Doc. din 1685 aprilie 5 (ibidem, Mitr. Țării Rom., XCVIII 88 și 89).

la Scăuiani, de pildă, existau la 1677 octombrie 15 delnițe cu câte 9, 11, 12 și 22 de zile de arătură în câmp ¹⁴⁴.

Măsurarea locurilor în zile de arătură a durat în unele regiuni pînă către mijlocul secolului al XIX-lea. În unele județe, acest fel de măsurătoare avea întinsele asupra măsurătorilor mai exacte, cu stînjenu sau cu pogonul. La 1831 decembrie 24, cîrmuitorul județului Mehedinți arată că „la acest județ, pînă acum nici lăcuiitorii, nici din boieri sau alți muncitori de pămînt n-au fost obișnuiți a-și face sămănaturile cu pogoane..., ci în zile de arătură” ¹⁴⁵.

Mărimea locului de arătură de o zi este greu de precizat. Dintr-un document din 1693 octombrie 15 rezultă că ziua de arătură era egală cu jumătate dintr-o falce ¹⁴⁶ sau circa 2 500 — 3 000 m².

După cum rezultă dintr-o serie de documente din anii 1685 — 1687 privitoare la cumpărăturile de pămînt măsurat în zile de arătură făcute de monahul Teodosie din Aninoasa, la Cotești și Corșori-Muscel diferența dintre prețul zilelor de arătură nu era prea mare ¹⁴⁷, ceea ce arată că, în aceeași regiune, suprafața lor nu era prea mult diferită.

Ziua de coasă. Se întîlnește mult mai rar decît ziua de arătură, în aceleași regiuni și uneori împreună cu aceasta ¹⁴⁸. Nici în privința mărimii ei documentele nu dau știri sigure. Ea era, probabil, mai mică decît ziua de arătură.

Cît aruncă omul cu toporul, securea, bățul sau măciuca. În secolele XVI—XVII, întinderea suprafețelor mici se aprecia adesea prin aruncarea unui obiect greu în patru părți sau în toate părțile, din mijlocul locului respectiv. Aceasta este una din metodele cele mai des folosite la aprecierea întinderii locurilor de lingă vadurile apelor, pe care se construiau morile. Locul calculat astfel avea o suprafață fie pătrată (în cazul cînd se arunca în patru părți), fie aproximativ rotundă (dacă se arunca „în toate părțile”).

În numeroase documente din secolele XVI—XVII — îndeosebi din regiunea Buzău — se spune că întinderea acestor locuri pentru moară va fi „cît arunci cu toporul” ¹⁴⁹, „cît va arunca omul cu toporul în toate părțile” ¹⁵⁰, „cît aruncă omul cu săcurea” ¹⁵¹, „cît poate arunca un voinic cu bățul” ¹⁵² sau „cît aruncă omul cu măciuca în patru părți, cruciș câte o dată” ¹⁵³.

¹⁴⁴ Doc. din 1677 octombrie 15 (ibidem, ms. 209. f. 179 — 179 v.).

¹⁴⁵ I. Cojocău, *Documente privitoare la economia Țării Românești*, vol. II, p. 491.

¹⁴⁶ Doc. se referă la satul Voicesti — Dimbovița și da echivalențele: 5 fălci loc — 10 zile, 2 fălci — 4 zile, 4 fălci — 8 zile (Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., CLVII 102).

¹⁴⁷ Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., XCVIII 88, 89 și 92, XCIV 44, CVIII 27 și 93.

¹⁴⁸ Vezi doc. din 1685 aprilie 5 și 1700 iunie 7 (Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., XCVIII/89 și CLXV 2). La 1687 — 1688 este amintit un loc „cît să cosească ciuci oamni într-o zi” (Acad. R.P.R., CCLIII 7).

¹⁴⁹ Doc. din 1623 ianuarie 16 (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVII, vol. IV, p. 216).

¹⁵⁰ Doc. din 1625 iulie 11, 1626 februarie 18 etc. (*ibidem*, p. 539 și Arh. st. Buc., A. N., CNI 17).

¹⁵¹ Doc. din 1629 septembrie 16, 1634 septembrie 6, 1642 februarie 4 (Acad. R.P.R., CLXV/61, CXLIV 249 și LXX 9).

¹⁵² Doc. din 1632 iulie 25 (Arh. st. Buc., ep. Buzău, X/10).

¹⁵³ Doc. din 1660 decembrie 20 și 1696 iulie 15 (*ibidem*, X/34 și ms. 464, f. 34, v. —36).

În afară de locurile pentru moară, se calcula uneori în acest fel și suprafața viilor¹⁵⁴, care era măsurată de obicei în pogoane. În Moldova, acest fel de calcul se întrebuița mult mai des și la aprecierea suprafețelor locurilor de prisacă sau stupină.

Cît trage omul cu săgeata sau cu pușca. Ambele metode se utilizau rar; prima din acestea tot la aprecierea locurilor pe care se construiau morile. La 1517 septembrie 1 se dă un vad de moară lângă Rîmnic „și din sus și din jos de moară cît poate trage un om cu săgeata în pistreală”¹⁵⁵. Mai târziu, cînd armele de foc au înlocuit arcul și săgeata, laturile suprafețelor mai mari se măsurau uneori în lungimea bățăilor de pușcă. De pildă, în 1774 se aprecia mărimea moșiei Făgețel „lungul iaste cît bate pușca de 20 ori, iar lat cît bate pușca o dată”¹⁵⁶.

Locuri măsurate după grăunțele semăcate sau după recolta obținută. Sistemul acesta de măsurare a locurilor era foarte uzitat în sudul Transilvaniei, unde se întîlnesc adeseori în documentele din secolul al XVIII-lea locuri măsurate după numărul de găleți sau ferdele de grîu semăcate¹⁵⁷ sau locuri de finețe calculate după numărul de care sau de clăițe obținute¹⁵⁸.

În Țara Românească, acest fel de măsurarea pămîntului îl întîlnim și în regiuni mai depărtate de hotarul cu Transilvania, ceea ce arată că nu este vorba de o influență directă. Astfel, la 1764 noiembrie 15 și la 1769 septembrie 10 se vînd la Stănești-Vlașca o baniță și două banițe de loc, cu 30 și, respectiv, 40 de taleri¹⁵⁹ (sumele destul de mari indică o mărime apreciabilă a suprafețelor).

Cît privește măsurarea locurilor după produsele obținute, acest sistem îl întîlnim îndeosebi la finețe. La 1663 iulie 15, la Nămăești-Muscel, se vinde un loc „de 3 care de fin”¹⁶⁰, iar la 1746 aprilie 22 două livezi din Ialomicioara erau socotite una „ca de vreo 7 care de fin” și alta „ca de vreo 10 care de fin”¹⁶¹. Sistemul acesta de măsurare a locurilor de finețe după carele de fin recoltate a continuat și în secolul al XIX-lea. În 1850 se vindea la București loc de finețe „ca la 6 cară de măsură” și la Foișoru-Dolj un loc de finețe „ca la 200 de care de fin”¹⁶².

În afară de aceste măsuri neprecise, s-au mai folosit și o serie de alte măsuri mai precise: falcea, pogonul, prăjina pogonească, stinjenul pătrat și prăjina pătrată.

¹⁵⁴ În 1537 iunie 28 se vinde un loc de vie „cît poate să arunce un om în patru părți cu bățul” (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. II, p. 229).

¹⁵⁵ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. I, p. 124.

¹⁵⁶ „Bul. Com. ist.”, V, 1927, p. 293.

¹⁵⁷ *Catalogul doc. românești de la Brașov*, nr. 1 371, 2 017, 2 735, 2 897 și 3 197 *passim* și St. Mețes, *Viața agrară*, p. 228 și 282 *passim*.

¹⁵⁸ *Catalogul doc. rom. de la Brașov*, nr. 731, 2 758, 2 809, 2 817 și 3 467 *passim*.

¹⁵⁹ Acad. R.P.R., CCCX 99 și 107.

¹⁶⁰ Șt. Grecianu, *Genealogiile documentate*, vol. II, p. 39.

¹⁶¹ N. Iorga, *St. și doc.*, VII, p. 26.

¹⁶² „Vestitorul românesc”, 1850, p. 252 și 364; vezi și suplimentele din 12 și 19 ianuarie 1852.

Falcea. Alături de pogon este cea mai des folosită unitate de măsurat suprafețele în secolele XVII-XVIII. Numele este de origine latină (*falx* = „secure”, „coasă”) și ea a însemnat la început cât poate secera un om într-o zi ¹⁶³.

În documentele Țării Românești falcea apare în prima jumătate a secolului al XVI-lea ¹⁶⁴, fiind pomenită apoi foarte adesea cu prilejul vânzării unor suprafețe mici de arat, livezilor, pădurilor, locurilor de casă și mult mai rar la măsuratul viilor, unde se folosea de obicei pogonul.

Amintită la început în regiunea de munte și deal a țării — îndeosebi în fostele județe Vilcea, Gorj și Mehedinți —, falcea s-a răspândit apoi și în restul țării, predominând însă în regiunea de nord a Olteniei. Așa se explică faptul că, în *Lexiconul* lui Mardarie de la Cozia de la jumătatea secolului al XVII-lea, *мѣрки земакъ* (măsură de pământ) se traduce prin fălci de pământ ¹⁶⁵, ceea ce arată că cea mai folosită măsură de suprafață în această regiune era falcea ¹⁶⁶.

În secolul al XVIII-lea, falcea este tot mai rar folosită, cedind locul pogonului, spre deosebire de Moldova, unde falcea rămâne unitatea principală de măsurat suprafețele.

Despre mărimea falcei nu posedăm documente decât din secolele XVII-XVIII, toate privind numai nordul Olteniei. Astfel, într-un document din 1665 iunie 1 se spune că falcea de loc avea, la Vădeni-Gorj, 8 funii lățime și 12 în lungime „și funea de 12 coți” ¹⁶⁷. Falcea avea deci 96 de coți în lat și 144 în lung, sau 6 050 m², deci cu ceva mai mult decât o jumătate de ha. O mărime asemănătoare cu aceasta are falcea și în județul Vilcea, în secolul al XVIII-lea. Într-un document din 1766 aprilie 10, fiecare latură a unei fălci măsura cite 108 coți ¹⁶⁸, falcea fiind deci o suprafață de 5 138 m², sau circa jumătate de ha. Aceeași suprafață (mai exact 5 181 m²) este atestată și într-un document vilcean din <circa 1720>, în care o suprafață de 19 funii lungime și 10 funii lățime, măsurată cu funia de 36 de stinjeni, era socotită ca avînd 190 de fălci ¹⁶⁹.

Reținem deci, în concluzie, că falcea din Oltenia avea circa 5 000 — 6 000 m² (adică aproape cit pogonul, care avea 5 012 m²), spre deosebire de falcea moldoveană care era cu mult mai mare (de 14 322 m²).

În sfîrșit, la 1687 mai 3, la vânzarea unei poeni la Costeni, se spune că „într-aceste părți sînt 100 și 20 de prăjini de falce” ¹⁷⁰, adică falcea avea 120 de prăjini (mai tîrziu, pogonul avea 144 de prăjini pătrate).

¹⁶³ Ducange „*quantum unus sector per diem falcare potest de prato*”. Vezi și *Dicționarul limbii române*, București, 1934 s. v.

¹⁶⁴ Vezi doc. din 1528 octombrie 28 (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. II, p. 56). Vezi și p. 79, 211 și 380 *passim*.

¹⁶⁵ *Lexiconul*, ed. Gr. Crețu, p. 176.

¹⁶⁶ Cf. și I. Vîlculeanu, *Holarnicul și colitorul român...* București, 1843. p. 10, care arată că în Oltenia nu se cunoștea măsuratul pământului în pogonau.

¹⁶⁷ G. Ghibanescu, *Surele și izvoade*, vol. VI, p. 97.

¹⁶⁸ T. G. Bulat, *Contribuțiuni documentare*, p. 70.

¹⁶⁹ N. Iorga, *St. și doc.*, XIV, p. 270 (suprafața avea deci 684 de stinjeni lungime și 360 m lățime sau, în metri, 1368 și 720 m suprafața totală 1568 × 720 = 982 960 m² : 190 = 5 181).

¹⁷⁰ Acad. R.P.R., DCCXXXVI 98.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, falcea nu mai apare în documente, nefiind amintită nici în lucrările referitoare la convertirea măsurilor vechi în sistemul metric.

Pogonul. A fost cea mai răspândită unitate de măsurat suprafețele din evul mediu ¹⁷¹. Începînd de la 1493 septembrie 10, cînd este menționat prima oară în documente ¹⁷², pogonul este amintit în mii de tranzații de pămînt, îndeosebi la vînzarea unor suprafețe mici cultivate cu viță de vie și mai puțin a pădurilor.

Mărimea pogonului nu a fost totdeauna aceeași. La mijlocul secolului al XVII-lea, pogonul avea dimensiunile de 12x48 stînjeni ¹⁷³, adică 576 de stînjeni pătrați, deci mai puțin de jumătate din mărimea pogonului de la mijlocul secolului al XIX-lea. Într-un document din 1680 iulie 25, pogonul apare ca avînd „8 prăjini în lat, 16 în lung” ¹⁷⁴ (deci 128 de prăjini pătrate), iar în 1681 iunie 1, 60 de stînjeni în lung și 5 1 2 în lat ¹⁷⁵ (deci 330 de stînjeni pătrați). În toate cazurile întîlnite în documente, pogonul din secolul al XVII-lea este deci mult mai mic decît cel din secolul al XIX-lea.

Din documentele secolului al XVII-lea rezultă că pogonul avea totuși o suprafață acceptată de locuitorii dintr-o anumită regiune, de îndată ce se spune că s-au măsurat 4 pogoane de vie și s-a găsit un circ mai mult ¹⁷⁶, că pogoanele vor fi mai mari decît sînt altele cu un stîngen în lung și altul în lat ¹⁷⁷, sau că se vînd 6 pogoane de țelină în lat de 12 prăjini și în lung „pînă se vor împlini cele 6 pogoane” ¹⁷⁸.

Într-un document din 1796 se spune că un loc lung de 450 de stînjeni și lat de 250 de stînjeni „se adună în pogoane 278” ¹⁷⁹, pogonul fiind, la această dată, de 404 stînjeni pătrați, iar într-un „tratată” de topometrie de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, completat cu unele date din primele decenii ale secolului următor, se arată că cezvîrtea (sfertul de pogon) avea 182 1/4 stînjeni pătrați, pogonul fiind deci de 729 stînjeni pătrați ¹⁸⁰. Acesta este așa-numitul pogon mic, care s-a păstrat și după Regulamentul Organic.

În sfîrșit, în dicționarul său, alcătuit în deceniul al 3-lea al secolului trecut, Iordache Golescu arată că pogonul este „o măsură dă pămînt

¹⁷¹ După părerea lui P. P. Panaitescu, „pogonul era o măsură de lungime care numai mai tîrziu devine măsură de suprafață”, pogonul fiind „la origine locul cît este arat într-o zi, adică cît pot fi mînați, goniți din urmă boii, pe timp de o zi de lucru” (*op. cit.*, p. 172). Din documente nu rezultă însă că pogonul a fost vreodată unitate de lungime; din secolul al XV-lea, de cînd este amintit în acte, el are accepția de măsură de suprafață. Despre pogon vezi și Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, s. v. care l aseamană măsurii germane *Joch*.

¹⁷² *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII—XV, p. 222.

¹⁷³ *Doc. din 1648 iunie 20 și 1651 iunie 20* (G. Ghibanescu, *Surete...*, vol. VI, p. 208—209).

¹⁷⁴ *Arh. st. Buc.*, m-rea Rm.-Sărăt, II 25.

¹⁷⁵ Muzeul de istorie al orașului București, nr. 31/242.

¹⁷⁶ *Doc. din 1697 aprilie 17* (*Arh. st. Buc.*, *Mitr. Târnă Rom.*, LXXVII/1).

¹⁷⁷ *Doc. din 1680 octombrie 14* (*ibidem*, XCI 11).

¹⁷⁸ *Doc. din 1699 iunie 12* (*ibidem*, m-rea Radu vodă, XXVII 31).

¹⁷⁹ V. A. Urechia, *Ist. rom.*, VII, p. 511.

¹⁸⁰ *Anulele Acad. Rom.*, *Mem. secf. ist.*, s. III, t. XXIX, 1946—1947, p. 15.

pentru vii și sămănături dă dooăzeci și patru dă prăjini, însă 12 în lung și 12 în lat sau 24 în lung și 6 în lat sau 36 în lung și 4 în lat sau 48 în lung și 3 în lat sau 72 în lung și 2 în lat sau 144 în lung și 1 în lat, care fac prăjini cadrate (pătrate) una sută patruzeci și patru, iar prăjina să socotește dă doi stinjeni și stinjenul dă opt palme. Care vine pogonul dă 576 de stinjeni cadrati, iar palme cadrate 2 304". Mai tîrziu, desigur după 1831, autorul dicționarului a adăugat: „Acest pogon acum s-a mărit, făcîndu-să prăjina dă trei stinjeni”¹⁸¹.

În acest dicționar suprafața pogonului este socotită deci la 576 de stinjeni pătrați, atît cît măsura și în secolul al XVII-lea. Cum „tratatul” de topometrie citat mai sus dă pentru pogon suprafața de 729 de stinjeni pătrați, rezultă că existau la începutul secolului al XIX-lea două feluri de pogoane: unul de 576 de stinjeni pătrați și altul de 729, care a supraviețuit și după Regulamentul Organic.

În mod sigur pogonul dinainte de Regulamentul Organic a fost mai mic decît acela de după 1831, de îndată ce la discutarea Regulamentului Organic se cerea majorarea dijmei de porumb de la 8 la 10 banițe de pogon, pe motiv că pogonul s-a mărit ¹⁸².

Prin Regulamentul Organic, art. 139, s-a hotărît că „*obicinuita măsură în țară este pogonul, care are 24 prăjini în lung și șase în lat și fiește care prăjină este de trei stinjeni domnești, socotîndu-se de măsură statornică stinjenul lui Șarban vodă*”. Editorul din 1832 adaugă: „Această măsură, prin urmare, este asemenea o față de cuprinde în sine 1 296 stinjeni pătrați” ¹⁸³.

Această măsură nouă a pogonului a fost folosită în toată țara după 1831. În contractele tip de arendare a moșilor de după această dată se spune că măsurătoarea locurilor se va face conform art. 139 din Regulamentul Organic ¹⁸⁴.

În mărime modernă pogonul fixat prin Regulamentul Organic avea o jumătate de ha, mai exact 5 012 m² sau — în măsuri mai vechi — 144 de prăjini pătrate și 1 296 de stinjeni pătrați.

În afară de acest pogon oficial, numit „pogonul mare” ¹⁸⁵, măsurat cu prăjina de 24 de palme domnești sau de 3 stinjeni ¹⁸⁶, a continuat să dăinuie și pogonul mic și mijlociu, mai ales la măsuratul viilor ¹⁸⁷. Primul

¹⁸¹ Acad. R.P.R., ms. rom. 848, f. 97-97 v.

¹⁸² *Analele parlamentare*. I, I, p. 1, 1831, p. 565. Vezi și I. Vilceleanu, *Hotarnicul și colilorul român...*, București, 1843, p. 9, care afirmă că, înainte de 1830, pogonul avea 6 prăjini în lung și 24 de prăjini în lat, măsurate cu prăjina de 18 palme și un pumn, deci 784 de stinjeni pătrați. Regulamentul Organic l-a lăsat de același număr de prăjini, însă a mărit prăjina la 24 de palme sau la 3 stinjeni, pogonul avînd acum 1 296 de stinjeni pătrați sau 144 de prăjini pătrate.

¹⁸³ *Regulamentul Organic*, ed. 1832, p. 58, ed. 1944, p. 38.

¹⁸⁴ N. Iorga, *St. și doc.*, XXI, p. 533.

¹⁸⁵ „Vestitorul românesc”, 1850, p. 28 și 204.

¹⁸⁶ Vezi doc. din 1859 ianuarie 13 și 30 (Arh. st. Buc., A. N. CCCVIII 94, 97 și 98).

¹⁸⁷ I. Brănescu, *op. cit.*, p. 35. Menționăm că pogonul mic este amintit și în reglementările oficiale ale relațiilor dintre săteni și proprietarii de moși („Bul. of.”, 9 februarie 1850, p. 31).

avea 729 de stinjeni pătrați, iar al doilea 784 de stinjeni pătrați¹⁸⁸, adică 2 817 și, respectiv, 3 032 m².

Ca submultipli ai falcei și pogonului menționăm mai întâi ferdela, cezvirtea și ciricul, fiecare dintre ele fiind a patra parte a acestor măsuri de suprafață.

Ferdela (firtaiu, fertalul). Ca și măsura de capacitate cu acest nume, ferdela, fertalul sau firtaiul¹⁸⁹ a fost împrumutată din Transilvania. În Țara Românească se întâlnește în veacurile XVI-XVIII¹⁹⁰, începând de la 1567 august 5¹⁹¹, numai în regiunea de munte apropiată de Transilvania.

Din documentele secolelor XVII-XVIII rezultă că ferdela era — ca și ciricul și cezvirtea — un sfert din falce sau pogon, pe lângă care apare în mod obișnuit. Astfel în (circa 1720), la Bodești-Vâlcea, se spune că 5 ferdele fac o falce și o ferdelă¹⁹². Alteori se vind pogoane cu jumătăți și ferdele¹⁹³, ferdela fiind deci mai mică decât jumătatea de pogon.

Cezvirtea (cedvirtea, ciozvirtea). Este amintită în numeroase documente din secolul al XVII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea, începând de la 1621 martie 30¹⁹⁴, îndeosebi în regiunea Buzău, însoțind de obicei pogoanele de vie¹⁹⁵, dar și singură¹⁹⁶.

După cum rezultă din documente, spre deosebire de cezvirtea submultiplu al chilei, care era a opta parte din aceasta, cezvirtea de suprafață era a patra parte dintr-un pogon sau dintr-o funie. Astfel, în 1700 aprilie 7 se vinde a patra parte dintr-o funie la Cîrlogani „însă o cezvirți”¹⁹⁷, iar la 1680 aprilie 8 se vind la Vernești trei cetvirți de țelină și o cetvirte de pădure „ca să fie un pogon deplin”¹⁹⁸.

Într-un tratat de topometrie de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, se arată și modul cum se măsoara o ciozvirte : „...Ciozvirte una, adică a patra parte din pogon dă porumb, cum obicinuiesc țaranii : își fac prăjina za palme 18 și urmează pă răzor, măsurînd în lung prăjini 6, care fac stinjeni 13 pol ; apoi măsura și în curmeziș alte prăjini 6, ce sînt iar stinjeni 13 pol, pe carii, poliplasiasindu-i (înmulțindu-i) 13 pol cu 13 pol să cuprindă

¹⁸⁸ D. Iarcu, în „Timpul” din 17 ianuarie 1857, p. 4 și I. Brăescu, *loc. cit.*

¹⁸⁹ Sub forma firtai și fertal se întâlnește mai rar, cu aceeași accepție (vezi doc. din 1699 noiembrie 9 și 1785 august 4, Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., LXII 9 și *Meșleșugari și neguțători din Craiova*, p. 66).

¹⁹⁰ Prima mențiune sub forma fertele în documentele Țării Românești este din 1453 octombrie 4, dar se referă la satul Dijani din raionul Făgăraș, aflat atunci sub stăpînirea unui boier din Țara Românească (*Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XIII XV, p. 127).

¹⁹¹ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVI, vol. III, p. 246-247.

¹⁹² N. Iorga, *St. și doc.*, XIV, p. 270.

¹⁹³ Doc. din 1677 octombrie 8 (Arh. st. Buc., Mitr. Țării Rom., LXXIII/13).

¹⁹⁴ *Doc. priv. ist. Rom.*, veac. XVII, vol. IV, p. 18.

¹⁹⁵ Vezi doc. din 1659 septembrie 4. (Muzeul de istorie al orașului București, nr. 1 675) 1675 septembrie 11, 1685 septembrie 28, 1704 iunie 8 (Acad. R.P.R., CCCLXXV 147 și CLXXVII 20 și Arh. st. Buc., m-rea Ghigliu, XI/10); 1815 ianuarie 3 (Acad. R.P.R., XVII/1942) etc.

¹⁹⁶ Trei cezvirți de țelină, la 1691 februarie 2 (Arh. st. Buc., ep. Buzău, XXVII/38).

¹⁹⁷ Acad. R.P.R., CCCLXXI/194.

¹⁹⁸ Arh. st. Buc., ep. Buzău, XXVI/44.

înăuntrul cizvirtei stinjeni tetrigoni (pătrați) 182 i al patrulea parte dintr-un stinjen, adică palme doao; și pentru lungimea plugului îi așterne înainte alte trei asemenea cizvirți spre împlinirea unui pogon". După Regulamentul Organic, textul a fost întregit astfel: „... Iar astăzi, după Regulament, prăjina este de trei stinjeni și să adună în o cezvirte st. 329, iar într-un pogon st. 1 296”¹⁹⁹.

Ciozvirta avea deci 182 1/4 stinjeni pătrați (tetrigoni) înainte de Regulamentul Organic și 324 de stinjeni pătrați după aceea.

Ciricul. Este amintit tot începînd din secolul al XVII-lea²⁰⁰, fiind întilnit îndeosebi în partea de cîmpie a țării (în timp ce ferdela este amintită mai ales în regiunile de munte și deal).

Din documente rezultă că era — ca și cezvirtea — a patra parte dintr-un pogon sau dintr-o delniță. La 1678 noiembrie 2 se vinde a patra parte dintr-o roată de moară „cum să chieamă un ciricu”²⁰¹. Menționăm că, în fostul județ Ilfov, ciricul este considerat și astăzi ca fiind un sfert dintr-un pogon (deși *Dicționarul limbii române moderne* nu îl amintește).

Dramul. Și-a luat numele de la dramul submultiplu al ocalei. Un dram de pămînt era egal cu a 400-a parte dintr-un pogon, așa cum dramul era a 400-a parte dintr-o oca. Ca măsură a pămîntului, se întilnește la mijlocul secolului al XIX-lea în județele Gorj și Mehedinți. Ion Ionescu de la Brad ne informează că în județul Mehedinți „proprietatea se socotește în dramuri și jumătăți de dramuri; un dram pre une locuri este mai mic decît un stinjin și pre altele mai mare”²⁰². În răspunsurile la un chestionar din 1878 ni se explică modul de calculare al dramurilor; se spune că la Ionești-Gorj un sfert de pogon se numea litră (adică 100 de dramuri), a opta parte alcătuia 50 de dramuri „și așa mai departe, pînă la un dram”²⁰³.

Stinjenul pătrat. Ca unitate de măsură este amintit încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. În „tratatul” de topometrie menționat și mai sus se spune că cezvirta avea 182 1/4 stinjeni „tetrigoni”²⁰⁴. În documentele din aceeași vreme și din prima jumătate a secolului al XIX-lea, stinjenii pătrați sînt amintiți destul de rar, la măsurarea unor suprafețe mici²⁰⁵ suprafețele mai mari calculîndu-se de obicei în pogoane sau dîndu-se dimensiunile locului în stinjeni de lungime.

¹⁹⁹ I. Nistor, *Un tratat de topometrie din secolul al XVIII-lea*, în *Analele Acad. Rom., Mem. Secf. ist.*, s. III, t. XXIX, 1946—1947, p. 15.

²⁰⁰ Vezi documentele din: 1674 mai 25, 1679 mai 30, 1724 ianuarie 15, 1798 aprilie 14 etc. (Arh. st. Buc., ms. 457, f. 100—101 v., Mitr. Țării Rom., XCV 14 și LXIII 26 și *Doc. relații agrare*, p. 872).

²⁰¹ Arh. st. Buc., sch. Trivalea, XVIII/1.

²⁰² I. Ionescu de la Brad, *Agricultura română în jud. Mehedinți*, București, 1868, p. 397.

²⁰³ Acad. R.P.R., ms. 3438, f. 21 v.

²⁰⁴ *Analele Acad. Rom. Mem. Secf. ist.*, s. III, t. XXIX, 1946—1947, p. 15.

²⁰⁵ Vezi doc. oltene din 1784 mai 2 și 1813 octombrie 8 („Arhivele Otteniei”, 1942—p. 215 și 224). Vezi și „Vestitorul românesc”, 1850, p. 268, și 1851, p. 188. Despre modul cum se calcula în această vreme suprafețele în stinjeni pătrați, vezi I. Vilceleanu, *op. cit.*, p. 6, care spune: „... Orice loc pătrat, orielt de mare ar fi, de-i vom înmulți lungul cu latul aflăm cîți stinjeni pătrați sînt în acel loc”.

Un pogon avea 1 296 de stinjeni pătrați²⁰⁶, iar stinjenul pătrat avea 3,8671 m², calculat cu stinjenul lui Șerban vodă.

Prăjina pogonească. În secolul al XIX-lea era a 24 -a parte dintr-un pogon, fiind socotită o suprafață avînd o latură de o prăjină și cealaltă de șase prăjini; ea avea 54 de stinjeni pătrați²⁰⁷ sau 208,82 m². Este foarte probabil că la aceste prăjini pogonești se referă numeroase documente din secolul al XVII-lea din regiunea Buzău (mai apropiată de Moldova, de unde probabil s-a împrumutat măsura), în care sînt amintite vînzări de vie de 3 pogoane jumătate și 4 prăjini, un pogon și jumătate și o prăjină, 4 pogoane fără 2 prăjini, un pogon și 50 de prăjini etc.²⁰⁸.

Spre deosebire de ea, *prăjina pătrată*, înainte de Regulamentul Organic, era o suprafață cu laturile de cîte 2 stinjeni, avînd 4 stinjeni pătrați sau 7,8480 m²; după mărirea pogonului prin dispozițiile Regulamentului Organic, prăjina pătrată avea laturile de cîte 3 stinjeni, însumînd 9 stinjeni pătrați sau 17, 6985 m²; în ambele cazuri prăjina pătrată era a 144 parte dintr-un pogon²⁰⁹.

Tabelul nr. 2
Măsurile de suprafață

Măsura	Durata (sec.)	Observații	Metri pătrați
Falcea	XVI XVIII		5 000 6 000
Pogonul	XV XIX	mic — 729 de stinjeni pătrați mijlociu 781 de stinjeni pătrați mare (după 1831) 1 296 de stinjeni pătrați	2 817
			3 032
			5 012
Stinjenul pătrat	XVIII XIX	—	3.8671
Prăjina pogonească	XVII XIX	a 24-a parte din pogon (după 1831)	208.82
Prăjina pătrată	XIX	— a 144-a parte din pogon	{ 7,8480 (ante 1831) { 17,6985 (după 1831)

În concluzie la studiul privind măsurile vechi ale Țării Românești, se cuvine să facem cîteva sublinieri :

1. Poporul nostru a avut în timpul orînduirii feudale un sistem propriu de măsuri, destul de dezvoltat, care cuprindea numeroase unități de măsurat, unele valabile pentru teritoriul întregii țări, iar altele avînd o circulație restrînsă, regională.

2. Multe din aceste măsuri sînt mai vechi decît apariția statului feudal, fiind moștenite de la romani, create de populația locală sau împru-

²⁰⁶ Al. Zanne, *op. cit.*, p. 36.

²⁰⁷ *Ibidem.*

²⁰⁸ Doc. din 1674 mai 27 și octombrie 15, 1680 octombrie 14, 1691 noiembrie 30 etc. (Arh. st. Buc. Mitr. Țării Rom., LXXIX 1 și XCI 9, Acad. R.P.R., CCCLXXV 146, și Muzeul de istorie București, nr. 30 434).

²⁰⁹ Al. Zanne, *op. cit.*, p. 36.

mutate de la unele din populațiile cu care aceasta a conviețuit. În afară de aceste măsuri vechi, poporul nostru a mai împrumutat o serie de alte măsuri de la turci, în vremea când țările noastre, căzute sub dominația otomană, au fost obligate să întrețină un schimb comercial foarte intens cu Imperiul otoman.

3. Până în veacul al XVII-lea nu există dovezi despre intervenția statului în reglementarea și controlul măsurilor. Intervenția domniei a fost cauzată de necesități interne : reglementarea măsurilor de lungime — care s-a făcut mai întâi — a devenit necesară datorită înmulțirii cazurilor de alegere și hotărnicire a ocinelor în secolul al XVII-lea, iar aceea a măsurilor de capacitate și greutate din secolul al XVIII-lea — prima treime a secolului al XIX-lea este datorită dezvoltării pieței interne la nivelul întregii țări.

4. Datorită folosirii lor vreme de veacuri, unele din aceste măsuri au supraviețuit multă vreme după introducerea sistemului metric, care s-a făcut destul de greu. Precum s-a arătat în acest studiu, în 1878, în numeroase sate din Țara Românească se foloseau încă măsurile vechi.

DOCUMENTE EXTERNE

(1552—1561)

DE

TH. HOLBAN

Publicăm mai jos câteva documente inedite din arhivele polone, privind relațiile Moldovei cu Polonia și Imperiul otoman, în prima domnie a lui Alexandru Lăpușeanu (1552—1561). Ele cuprind date interesante asupra situației grele a Moldovei, la puțin timp după căderea ei sub stăpânirea otomană, ca și informații despre politica trădătoare a marii boierimi și a clerului înalt.

REZUMATE

- 1) *1552 august* — Jurământul lui Alexandru Lăpușeanu față de regele Poloniei.
- 2) *1552 septembrie 19* — Despre numirea lui Lăpușeanu ca domn al Moldovei.
- 3) *1553 <după> aprilie 8* — Solia domnului Moldovei la Cracovia.
- 4) *1553 (7061) iulie 29* — Solia lui Movilă, mare postelnic, la regele Poloniei.
- 5) *<1555 august>* — Alexandru Lăpușeanu cere regelui polon extrădarea lui Negrilă hatmanul.
- 6) *1555 decembrie* — Solia lui Banilovschi în aceeași chestiune, a trădării lui Negrilă hatmanul.
- 7) *1561 iunie 2* — Jurământul lui Alexandru Lăpușeanu față de regele Poloniei.

1552 august

Spisanie niektóre stanowienia pokoju między królem Jego Mością a Cesarzami tureckimi i wojewodami wołoskimi.

Przysięga Alexandra wojewody wołoskiego, którą uczynił będąc w ziemi króla jego Mosci u Bakotu przed panem Mikolajem Sieniowskim, wojewoda ruskim :

My Piotr Alexander wojewoda ziem Mołdawskich i wołoskich od Jego Kr. M. obrany i postanowiono ze wszystkimi radami starszymi i młodszymi : Negrilo Hetman Wielki, Dan podskarbi, Mogilda logofet, Moczog marszałek, Niegój starosta Sorocki, Leczol postelnik, Hrana dwornik zwiężki, Toder starosta w Hoczim, Mohila klucznik Soczawski, Nckulass watach mniejszy, Tador Bokothka burkulab Sorocki, Wranczan burkulab Czyczewski, Hera wathach wielki Soczawski, Spanczuk wathach Jaskij dzierzawi, Kazan starosta Urzejowski, Ohula starosta Suczawski, Harla wathuch wielki Bierliegotura, Jursza wielki watach Dorzynski, Bernowski, Aronaszko marszałek nadworny, Feria logofet mniejszy, Horiss kamanar, Heremia Genda mownik Choczynski i inszych o sześćdziesiąt person ut supra.

W poniedziałek przed panny Mariej Narodzenim lata Bożego 1552.

1552 august

Transcrierea unor conditii de pace între regele polon și împărații turci și domnii Moldovei.

Jurământul lui Alexandru, domnul Moldovei, pe care l-a depus la Bakota, fiind în țara regelui, în fața domnului Nicolaie Sieniawski, voievodul Rusiei.

Noi, Petru Alexandru, domn al țărilor Moldovei și Valahiei, ales de maria sa regele și întărit de toți sftnicii bătrini și tineri : Negriță mare hatman, Dan vistiernic, Mogildea logofăt, Moțoc mareșal, Negoii staroste de Soroca, Leciol postelnic, Hrana mare vornic, Toader staroste de Hotin, Movilă clucer de Suceava, Neculai vâtaf mic, Todor Boentea pîrcălab de Soroca, Vrîncean pîrcălab de Ciceu, Hera vâtaf mare de Suceava, Spancioe vâtaf al ținutului Iași, Cazan staroste de Huși, Ohul staroste de Suceava, Hiria mare vâtaf de Cîrligatura, Iurșă mare vâtaf de Dorohoi, Bernovschii, Aronașeu mareșalul curții, Feria logofat mic, Horiș cămănar, Eremia Ghindă spătar de Hotin și alții, în total peste șaiszeci de persoane.

Luni maintea nașterii sf. Mariei, anul domnului 1552.

(Biblioteca Universității din Varșovia, 3.3 I, fol. 31)

1552 septembrie 19

Ad maiores consiliarios de rebus Valachicis.

Sigismundus Augustus.

Magnifice serenissime nobis dilecte. Scripsit nobis generosus Mathias Wlodek, vexilli fer et capitaneus Kamencensis quod cum Valachii exercitum nostrum quem ad praesidia finium miseramus adisse audissent. Se quen. et a Magnifico Palatino Belzensis et a se petise, ut ipsis quemadmodum ante petebant a nobis Palatinus constitueretur et cum ad Ripam fluvii Niestr accessissent, petierunt et cum Petru Stolnik, quem ipsi sibi praefici petebant in Valachiam ingredientur offerens se aut Stephanum Palatinum aut caput eius ad illos adlaturos. Nam feria quinta ante festum Nativitatis Marie proxima noctua St(eph)anus captus est ac capite plexus, cuius rei seriem die Sabbati proximo Cancellarius olim ipsius Stephani a Valachis missus ipsis significavit. addens Primates omnes superioritatem nostram agnoscere velle et suscepto Palatino illis promisso eum in propriam nostram tradituros. Tametsi autem quidam, persuasione matris capite plexi palatini adducti. alium quam Petrum acceptare vellent, omnes tamen esse captos,

et ipse Petrus Stolnik feria sexta ante festum Nativitatis Marie nobis iuramentum praestitit. Quod tandem per nuncios solemniter conservaturum se obtulit.

Anno Domini M D LII sept. XIX, Regni nostro XXIII.

1552 septembrie 19

Către mării sfetnici <însărcinași> cu treburile Moldovei. Sigismund August.

Prea-strălucite <mult> prețuit de noi. Ne-a scris nouă nobilul Mathias Wlodek, stegarul și căpitanul de Camenița, că, de cum au auzit moldovenii că vine armata noastră, pe care o trimisesem la paza hotarelor, au cerut și de la măritul palatin de Belz și de la el, după cum le au mai cerut și mai înainte, ca să li se numească un domn de către noi, și cum au ajuns la malul râului Nistru s-au rugat ca să între <acștia> în Moldova cu Petru Stolnicul, pe care se rugau ei să le fie pus ca domn, arătându-se gata să le aducă lor sau pe Domnul Ștefan <Rareș>, sau capul lui¹. Căci în joia dinaintea sărbătorii nașterii <fecioarei> Maria, în timpul nopții, Ștefan a fost prins și ucis, după cum le-a declarat în simbăta din urmă fostul logofăt al lui Ștefan, trimis la ei de moldoveni, adăugind că toți mării boieri (Primates) vor să recunoască suzeranitatea noastră, și după primirea domnului ce le-a fost promis ni-l vor lăsa pe seama noastră. Dar, totuși, unii, îndemnați de stăruințele mamei domnului ucis, voiau să primească de domn pe altul decît pe Petru, dar toți au fost prinși și însuși Petru Stolnicul în vinerea dinaintea nașterii <fecioarei> Maria, ne-a prestat jurământul <de credință>, pe care apoi s-a oferit solemn prin soli să-l păstreze <neclintit>.

(Archivum Główny Akt Dawnych, Libri Legationum, 16, fol. 106–107, Varșovia)

Anno 1553

Nuncii Palatini Valachie nomine primo wisternik, secundo capitaneus Choczimensis, qui venerunt Cracoviam die 7 Marcij, stipati personis, primus 48 equis 62, secundus personis 52 equis 74. Procursor vero equis 6 cum personis 5. Provisor Martinus Stoianiczki. In toto personis 117 equos 150. Manscrunt Cracoviam ad diem 8 Aprilis, per septimanas 4 4. Facit flor. 1272/19

1553 după> aprilie 8

Anul 1553

Solii voievodului Moldovei, și anume primul vistiernicul și al doilea căpitanul de Hotin, care au sosit la Cracovia în ziua de 7 martie, fiind însoțiți: primul de 48 de persoane și 62 de cai, iar al doilea de 52 de persoane și 74 de cai. Avangarda lor avea 5 persoane și 6 cai. Intendentul lor a fost Martinus Stoianiczki. În total au fost 117 persoane și 150 de cai. Au stat la Cracovia pînă în ziua de 8 aprilie, adică 1 săptămîni și 4 zile. S-a cheltuit în total 1 272 de florini și 19 groși.

(Archivum Główny Akt Dawnych, Rachunkie Królewskie, 170, fol. 81–82, Varșovia)

¹ Text neclar.

1553 iulie 29

Lata Bożego 7061 Iulji XXIX poselstwo do Zygmunta Augusta, króla polskiego od Alexandra wojewody i Hospodara ziemię Mołdawski przez Mohila wielkiego posezielnika ys Suczawy.

Hospodar nasz Alexander wojewoda kazał nam mówić waszej królewskiej mości, iż gdy było pierwszych czasów jego miłość pana mojego postać swoje posły do wielkiej królewskiej mości pana Ogra starosty chocimskiego i pana Dana wielkiego podskarbiego, prosząc u jego mości miru i pokoju wieczystego i o listy przysiężny.

Też jego miłosc kazał nam w.k.m. (waszej królewskiej mości) powiedzieć, iż czasów niedawno przeszłych przyszedł do nas jeden tureczyn z listem od cesarza i przeszedł przez nasze ziemie do Węgierskiej ziemi i kazał tak, że jego postać cesarz turecki do Raduła tego wojewody i przybychy co są z niem, co były powini oni na Mircea wojewody, aby go wygnać z państwa jego, aby był Raduł pan Multanskiej ziemi i kazał że jest z rozkazania tureckiego cesarza.

Hospodar nasz kazał waszej królewskiej miłości powiedzieć, iż panowic postani byli od jego mości do Cesarza tureckiego z danią, którą dań z dawna dawa turkum a Cesarz napastował i naczysnął i mnogo jego mości oddał Cesarzu tureckiemu, abyś dał dań ziemską 25 tysięcy czerwonych węgierskich a tot szalony Stephanicza przydał 30 tysięcy złotych węgierskich czerwonych i jeszcze on został tak rok dłużeń i napostawili teraz dngu na nas na jego 16 tysięcy złotych węgierskich i więcej ino oni proszą od jego mości.

Wszystko jest pobrano od tych łotrów Machmeta i brata jego mniejszego. Jeszcze prosi ziemie Moldawskie aby był gospodarem ten łotr mniejszy Constantin i przydaje dani ziemski 40 tysicy złotych czerwonych i 500 koni i 10 tysięcy baranów na każdy rok.

1553 iulie 29

Anii domnului 7061 iulie 29. Solie către Sigismund August, regele polon, din partea lui Alexandru voievod și domn al țării Moldovei, prin Movilă mare postelnic de la Suceava.

Domnul nostru Alexandru voievod ne-a poruncit să spunem măriei-tale că atunci când domnul meu milostiv și-a trimis mai înainte solii la măria sa regele, și anume pe domnul Ogra, staroste de Hotin, și pe domnul Dan, mare vistiernic, a cerut măriei-tale pace veșnică și scrisoare de jurământ.

De ascemenea, milostivirea-sa a poruncit să spun măriei-tale că recent a venit la noi un turc cu scrisoare de la sultan și a trecut prin țara noastră în Ungaria, spunând că sultanul l-a trimis la Radul voievod și la pribegii ce snt cu el, care vor năvăli asupra lui Mircea voievod, spre a-l alunga din țara sa, iar în locul său să fie domn în Țara Muntenească Radul. Toate acestea se fac din porunca împăratului turesc.

Domnul nostru a poruncit să spunem măriei-tale că măria-sa a trimis pe boieri la împăratul turesc cu tributul, care se dă turcilor din vechime, iar împăratul l-a năpăstuit și a cerut ca să-i dea mai mult, să dea tributul țării de 25 000 de zloti roșii ungurești, iar nebunul acela de Ștefan a dat 30 000 de zloti roșii ungurești, rămânând un an dator. Această datoric a sa apasă acum asupra noastră, adică 16 000 de zloti ungurești, datorăți de el, ba cer cliiar și mai mult de la domnul nostru.

Totul au luat lotrii lui Mahomed și ai fratelui său mai mic. Ba în plus mai cere ca să fie numit domn al Moldovei ael lotru mai mic, Constantin¹, care mărește tributul la 10 000 de zloti, 500 de cai și 10 000 de berbeci în fiecare an.

(Archiwum Głównic Akt Dawnych, Libri Legationum, 14, fol. 161 183, Varșovia)

¹ Fratele lui Ilic și Ștefan Rareș.

1555 (august)

Milosczywy nainieyszi krolyu gdy byl nasz Hospodar w waszej k. m. ziemi, iadal chleb y sol w.k. mezi z bożą pomocą a z waszej kr. mezi laski poszedl do swei ziemye y stal sie hospodarem y postawil swoich panow kazdego na swoim miycsuzu y tego to Niegriła postawil fethmanem y poslal go do swego stolca do Suczaw gdzie byla mathka Stephana Woyewody mayacz przy sobyc wszitkie skarby swoye y syna swego. A ten ista (sic!) Nicgrilo wszitkie skarby od niey pobral, pothem gdy hospodar prziiachal do Soczaw y pital ia gdzie są twoie skarbi y sina thwego, a ona mowila ysz wszitkie skarbi moie y sina mego Niehrilo pobral, o czo gdi sie hospodar pithal on sie zaprzal powiedaiacz isz zadnei rzeczi nie bral y hospodar iemu za to niecz nie uczinil, za-sie pothem naliasl u niego swoich wolew kradzionych pięcz seth, y sidmdziesiāt koni pod piētnem hospodarskiem. I to mu wszitliko hospodar nasz odpuszcil, a on przed sie nie chcial sie tak sprawowacz iako na stan iego przisluszało, nie byl spokojnem alie sie poczāl wadzicz s pany y panowie wszitchezi przed hospodarem pokliēknawszy abi ich hospodar odpuszcie od ciebie bo nie mozem siedzicz z Niehrilem wspolck. Ino hospodar to obaczziwszi odstawil go od tego panstwa y dal mu insze pansthwo, a on i tam nie siedzial s pokojem alie chcial hospodara swego zabicz. Ino hospodar y panowie kazali go za ten wistēpek posadzicz w Soczawie, tho pak on stamtād uciekl iako to czlowiek kazdi od ięczsthwa ucieka y przyachal tu do ziemi w. k. mezi gdzic y thū będacz nie s pokojem, alfc posila slug do Tureczki ziemi do tego to Kapothi ktori uciekl z w. k. mezi ziemi dlia tego aby ten Kapotha zlozcz iakā hospodarowi naszemu udzialal. Ino meziwi nainieyszi kroliu hospodar nasz sin w.k. mezi Alexander woiewoda prosi w.k.m. aby w.k.m. raczil tego to Niehrila roskazacz wziacz y posadzicz, iakoby iusz więczy s ten to Kapotham towarzistwa nie miał ażebi thesz do Turek nie uciekl, bo ten Kapotha iest wielki nieprzyaczici naszemu hospodarowi a w.k. mezi takiesz on budzicz nieprzyaczilem gdi on do Turek uciecze.

I k temu tesz hospodar nasz usliszal takowe rzeczi mowięcz na hospodara naszego, iakobi sie on miał pomierzicz z nieprzyaczilem w. k. mezi y na ten bi miał przysięgacz isz gdibi iakā niezgoda z nieprzyaczilem w.k. mezi bila, azeby miał hospodar nasz poslacz na w.k.m. z jednei stranei a Moskiewski z drugi. Ino tego nie naidzie nainieyszi meziwi kroliu ale sin w.k. mezi Alexandr Woiewoda kazal mowicz aszbi w.k. mezi raczil poslacz do Caesarza Tureczkiego prosz ięczy dal naszego hospodara w.k.m. na pomocz gdi będzic to niezgoda albo iakā potrzeba. I tesz by w.k.m. raczil poslacz swego posla do naszego hospodara a hospodar nasz na tem przysięge uczini przed posli w.k. mezi.

I tesz hospodar nasz Alexandr woiewoda kazal mowicz w.k.m. mezi isz idziech do Uho-rskiei ziemi abi othworzil stolca sina Janusza kroliā Węgierskiego Siestrzencza w.k. mezi y prosil w.k.m. raczil poslacz do swoich panow pogranicznich abi wscięgali poddanich w.k. mezi bo cziniā barzo zlie rozbyā kradną, silā biorā, gorzei cziniā niszli bylc przy Pietrze Woiewodzie. I tesz hospodar nasz Alexandr Woiewoda roskazal w.k.m. mowicz ustlinie abi w.k.m. w jesieni swoich panow Commiszarow na granicze i hospodar nasz takiesz swoich, abi sądzily z obu stron, a zlich bi karali gardlem tak naszich iako y w. k. mezi poddanich ktorzi będā winni a dobrze abi pokoi mieli. O wszitliko to Alexandr Woiewoda hospodar nasz kazal mowicz nainieyszemu y meiwemu naszemu kroliowi.

1555 august >

Milostive și prea luminate rege, atunci cind domnul nostru era în țara mărici-tale regale, a mîncat pîinea și sarea mărici-tale regale, apoi, cu ajutorul lui Dumnezeu și din mila mărici tale regale, a plecat în țara sa și a ajuns domn, punîndu-și boierii fiecare la locul său, iar pe acel Negrilă l-a numit hatman și l-a trimis la reședința sa, la Suceava, unde se afla mama lui Ștefan Vodă, avînd la ea toate averile sale și pe fiul său. Negrilă a luat însă toate averile

de la ea, iar atunci când domnul a sosit la Suceava și a întrebat-o : unde-ți sînt averile și fiul, ea a răspuns : toate averile și pe fiul meu, Negrilă le-a luat. Dar când domnul l-a întrebat despre aceasta, el a răspuns că n-a luat nimic și pentru aceasta domnul nu i-a făcut nimic. Mai pe urmă însă a găsit la el 500 de boi ai săi fucați și 70 de cai cu semnul domnesc. Toate acestea domnul i le-a iertat, iar el nu s-a purtat cum se cuvenea unuia cu demnitatea lui, că a început să se certe cu boierii. Și toți boierii s-au închinat în fața domnului, cerînd să i scape de el, căci nu pot să stea alături de Negrilă. Domnul, văzînd aceasta, i a luat slujba deplină, atunci și i a dat alta, dar el nici aici nu s-a astîmpărat, ci vroia să omoare pe domnul său. Atunci domnul și boierii, pentru astfel de fapte, au dat ordin să fie închis în Suceava, iar de acolo a fugit cum fuge un om din închisoare și a venit aici în țara mării tale regale, unde nici aici nu stă liniștit, ci trimite slugi în țara turcească la acel Capota, care a fugit din țara mării-tale regale, pentru ca acel Capota să facă un rău domnului nostru. Dar milostive și prealuminat rege, domnul nostru, Alexandru voievod, fiul mării-tale regale, roagă pe mării-ta regală să binevoiască a da poruncă ca Negrilă să fie închis, ca să nu mai aibă legături cu acel Capota și pentru ca să nu fugă la turci — căci Capota este un mare dușman al domnului nostru și pentru mării-ta regele va fi tot atît de mare dușman de va reuși să fugă la turci.

În afară de acestea, domnul nostru a auzit vorbindu-se pe socoteala sa următoarele : cum că el s-ar fi aliat cu dușmanul mării-tale regale și că ar fi jurat că dacă s ar ivi vreun război între mării-ta regală și dușmanul tău, domnul nostru ar fi urmat să trimită armata împotriva mării-tale regale, pe de o parte, iar pe cealaltă parte, Moscovitul. Dar aceasta nu se va întîmpla iar domnul nostru Alexandru voievod, fiul mării tale regale, ne-a poruncit sa spunem mării-tale regale să trimită un sol la împăratul turcesc, rugîndu l să trimită pe domnul nostru în ajutorul mării-tale regale, cînd va fi acel război sau cînd va fi vreo nevoie. Și de asemenea domnul nostru roagă pe mării-ta regele să trimită sol la domnul nostru, pentru ca în fața solilor mării-tale domnul nostru să depună jurămînt.

De asemenea, domnul nostru, Alexandru voievod, a poruncit să spunem mării tale regale că pleacă în Țara Ungurească, ca să susțină la tron pe fiul lui Ianus, regele Ungariei, nepotul mării-tale regale și roagă pe mării-ta regală să binevoiască a trimite la domnia sa de la graniță, ca să stăpînească pe supușii mării-tale regale, căci fac foarte mult rău, omoară, fură, iau cu forța, mai rău fac decît ce a fost în vremea lui Petru voievod. Și de asemenea domnul nostru, Alexandru vodă, a poruncit să spunem verbal mării-tale regale ca la toamnă mării-ta regală să-și trimită comisarii la graniță și domnul nostru de asemenea li va trimite pe ai săi, pentru ca să judece de ambele părți, pe cei răi să i pedepsească cu moartea, atît pe ai noștri, cit și pe supușii mării-tale regale, care vor fi vinovați, iar cei buni să poată trăi în pace. Și toate acestea domnul nostru Alexandru voievod a poruncit să le spunem prea luminatului și milostivului nostru rege.

(Biblioteka Ordynacji Krasiejskich, Varșovia, 48, folio 33 36, Polonia)

1555 decembrie

Legatio ab Alexandro Palatino Walachiae ad Regie Maesatem per Abrahamum Baniowski Walachum allata Vilnam in Decembre, anno Domini M.D.L.V.

...Mowicz od hospodara iego moszczi ku iego k(rolewskiejj) m. za Nehrla y metropoliha, ktorzi uczielki z Moldawskiej ziemi, y dzierzal ich u siebie woiewoda Ruski y wipusezil ich ss koroni polskiey y wyprowadzil ich ss swoimi ludzmi wissey Joroslavia, y dal im na strawa.

dwieszcie węgierskich zlothich, y prowadzil ich pan Procop, brath pana wojewodf Ruskiego, y therasz są u czara Tureczkiego we sspolek y z onem wojewodą y z inemi zebralo ssyę nieprzyacziol ni malo, y dayą Czesarzowi Tureczkiemu wielką Bucatę (sic) ziemie od Polonin od granicz węgierskich alisz do Dniestra y wlozcz Orcheiewską y Lopusna, y Kihsiyaczka wlozcz. A w thich wloscziech liudu gdi idą na woine wichodzi dwadziesezia thisiyacz liudu, y obieczal Czesarzowi tureczkiemu y wszisthkiem Bassam Podolie podacz y trzi kroc z dan dacz, wicksza nissli mi therasz daiem od ziemie Moldawskiej, y obieczal y on wojewoda ktori ssie czini sinem hospodarskiem Czesarzowi y wszisthkiem Bassam wielkie dari im dawacz od ziemie Moldawskiej, Tho obieczali czarzu tureczkiemu y wszisthkiem Bassam dacz y sluzicz, aby mu dano Hospodarstwo ziemie Moldawskiej na miesze Hospodara naszego Alexandra Woiewodi hospodara ziemi Moldawskiej. Tho wszisthko stoi Niehrilo czo ubiezał od hospodara naszego, y metropolitth ktorzi nye są przyaczielowie panom chrzesczianskiem y proszą Czessarza tureczkiego abi iem dal hospodarstwo ziemie Moldawskiej cztirech wielkich panow a piąthego wladikę Romanskiego Makarziia w poselstwie do Czessarza tureczkiego y skarbu czo mial Hospodarz nasz wssytek poslal Czessarzowi tureczkiemu.

1555 decembrie

Solie din partea lui Alexandru, domnul Moldovei, la rege, prin Abraham Banilowski moldoveanul, Irimis fa Vilna în decembrie, anul 1555.

...Să spun din partea măriei sale domnului către măria-sa regele despre Negrilă și despre mitropolit, care au fugit din țara Moldovei și i-a ținut la el voievodul Rusiei și le-a dat drumul din Polonia și i-a condus cu oamenii săi pînă mai sus de Jaroslaw, dîndu-le pentru hrană două sute de zloți ungurești, i a călăuzit domnul Prokop, fratele domnului voievod al Rusiei. Acum ei se află la împăratul turcesc, împreună cu acel voievod și cu alții, înceț s-au adunat mulți dușmani; ei oferă împăratului turcesc o mare bucată de țară din munți, de la granița ungurească și pînă la Nistru și ținuturile Orhei și Lăpușna și ținutul Chigheciului. Iar în aceste ținuturi în vreme de război se pot ridica 20000 de oameni, făgăduind împăratului turcesc și tuturor pașilor să le dea Podolia și de trei ori mai mare tribut decît dăm noi acum din țara Moldovei. Și acel voievod, care se dă drept fiu de domn, a făgăduit împăratului turcesc și tuturor pașilor să le dea mari daruri din țara Moldovei. Toate acestea au promis împăratului turcesc să dea și să slujească, numai ca să-i dea lui domnia țării Moldovei, în locul domnului nostru Alexandru voievod, domnul țării Moldovei. Toate acestea le pune la cale Negrilă, care a fugit de la domnul nostru și mitropolitul, care nu sînt prieteni ai domnilor creștini și roagă pe împăratul turcesc să dea aceleia domnia țării Moldovei. Patru boieri mari, iar al cincilea vlădica Romanului, Macarie, au plecat în solie la împăratul turcesc și tot tezaurul pe care l a avut domnul nostru. I a trimis împăratului turcesc.

(Biblioteca Ordynacji Krasiniskich, 48, fol. 36 39, Varșovia)

1561 <iunie 2>

Anno 1561

My Alexander z łaski Bożej wojewoda, pan i dziedzic ziemi moldawskiej i wołoskiej.

Hrehorie mitropolit Soczawski, kir Makarie biskup Romanski i Nowogrodski i wsej ziemi Dolicznej i kir Gregorie biskup Radowski i Puthenski i Czarnowitcki i wsej Horisznej ziemi,

Pan Mohila Hudziez a wielki kanclerz, pan Simon Uchrilowicz Burkulab Soczawski horoda, najwyzszy wszego naszego dworu, pan Iwan Nadabajkowicz, wielki marszałek wsej ziemi Dolicznej, pan Sturza Ureklewicz, pan Petr Korkowicz, pan Lukocz Popowicz, a pan Iwan Hirowicz starostowie Hocimscy, pan Iwan Daneczulowicz, pan Waisel Prasanowicz niemieckich kamienieckich, pan Josef Wewericzowicz a pan Waskan starostowie Romanskich i Nowogrodskich, pan Iwan Jaczkowicz a pan Dziurdza starostowie Soczawskich, pan Danilo Mossowicz wielki podskarży, pan Iwan Sandreiskothowicz miecznik, pan Todor Vrohojowicz podezasy, pan Mediolan Skoworlaja wielki stolnik, pan Negoi wielki koniusi, pan Iwan Moczowicz marszałek, pan Bornowski starosta Czerniowski, pan Drohiez Nadibajkowicz wielki miedniczak, pan Antoni wielki Chlebnik, pan Drohiez Spanczakowicz wielki dwiernik, pan Hrehori Liczulowicz postelnik, pan Iwan Mohildowicz wiestniernik i zupnik, pan Iwan Petrikowicz, pan Hrehori Perionicz atc.

1561 <iunie 2>

Anul 1561

Noi Alexandru, din mila lui Dumnezeu domn și moștenitor al țării Moldovei și Valahiei,

Grigore, mitropolit de Suceava, chir Macarie, episcop de Roman și de Cetatea Nouă și a întregii Țări de Jos, și chir Grigorie, episcop de Rădăuți și de Putna și de Cernăuți și a întregii Țări de Sus.

Pan Movilă Hudici mare cancelar, pan Simon Uchrilovici pircălabul cetății Suceava, mai mare peste toată curtea noastră, pan Iwan Nadăbaicovici mare mareșal a toată Țara de Jos, pan Sturza Ureclivici, pan Petru Cîrcovici, pan Lucoci Popovici și pan Ion Hirovici starosti de Hotin; pan Iwan Danciułowici, pan Vasile Prasanovici starosti de Piatra-Neamț; pan Iosif Veverițovici și pan Văscan staroști de Roman și Cetatea Nouă, pan Iwan Iașcovici și pan Giurgea staroști de Suceava: pan Dănilă Mosovici mare vistiernic, pan Iwan Sandreiscotovici spătar, pan Todor Vrohoiowici paharnic, pan Mediolan Seovarlaia mare stolnic, pan Negoi mare comis, pan Iwan Mociowici mareșal, pan Bornowski staroste de Cernăuți, pan Drohici Nădăbaicovici mare medelnicer, pan Antoni mare pitar, pan Drohici Spanciocovici mare ușier, pan Grigorie Liciulovici postelnic, pan Iwan Mogildovici vistiernic și cămăraș, pan Iwan Petricovici, pan Grigorie Perionici etc.

*(Biblioteca Universității din Varșovia, 3.3/I, fol. 35)

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

LUCRĂRI RECENTE ASUPRA LUI BABEUF ȘI BABUVISMULUI

Pentru cine cercetează istoriografia babuvistă, un fapt iese încă de la început în evidență : acela că marea majoritate a lucrărilor privind mișcarea și ideologia „egalilor” sînt rezultatul ultimelor decenii. Situația poate fi pusă în legătură cu dezvoltarea generală a științei istorice ; ea are însă și cauze mult mai profunde. Multă vreme studiul istoriei a fost, în general, efectuat de cercetători burghezi ; or, este evident că aceștia nu puteau acorda o deosebită atenție unei organizații și unei ideologii care tindeau să înlăture tocmai societatea pe care ei trebuiau, prin convingere și prin interes, s-o apere. S-ar putea da aici multe exemple ; ne vom limita să arătăm că voluminoasa și clasică *Istorie generală* apărută sub redacția lui Lavisse și Rambaud, cu pre-dilecția sa spre o anăunțită expunere a faptelor, consacră mișcării babuviste mai puțin de doua pagini¹. În asemenea condiții nu este surprinzător că, după publicarea cunoscutei monografii asupra Conjurației egalilor a lui Buonarotti², au trebuit să treacă nu mai puțin de cinci decenii pînă la publicarea primei lucrări serioase consacrate acestei teme³ și alte cîteva pînă la formarea unei preocupări constante în direcția studierii babuvismului, ale cărei începuturi se plasează în deceniul al IV-lea al secolului nostru⁴. În acest sens nu putem să nu fim de acord cu J. Godechot că publicarea de către M. Dommanget, în 1935, a unui util și cunoscut volum de *Pages choisies de Babeuf* „marchează o dată în istoria studiilor babuviste”⁵ ; dar afirmația sa că „singură curiozitatea științifică, stimulată de lucrările lui A. Mathiez și M. Dommanget⁶, explică redeşterptarea istoriografiei babuviste”⁷ ni se pare prea limitată. Credem că avîntul acesteia de după 1935 și mai ales în perioada postbelică trebuie pus în legătură cu dezvoltarea generală a istoriografiei marxiste interesată în studierea acestei probleme , ca și cu faptul, subliniat de un cercetător recent, că „forța mereu crescîndă a comunismului ca ideologie și ca experiență umană, părerea din ce în ce mai răspîndită că socialismul constituie adevărata rezolvare a problemei sociale au contribuit

¹ Lavisse Rambaud, *Histoire générale du IV e siècle à nos jours*, t. VIII, Paris, 1925, p. 382 383.

² Ph. Buonarotti, *Conspiration pour l'Égalité, dite de Babeuf*, t. I—II, Bruxelles, 1828.

³ Advielle, *Histoire de Gracchus Babeuf et du babouisme, d'après de nombreux documents inédites*, t. I 11, Paris, 1884.

⁴ Merită totuși semnalată broșura lui M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuration des Égaux*, Paris, 1922, 98 p.

⁵ J. Godechot, *Les travaux récents sur Babeuf et le babouisme*, în „Annales historiques de la Révolution française” (în continuare A.H.R.F.), 1960, nr.162, p. 369.

⁶ Notăm că încă în 1923, într o lucrare publicată la Paris (*L'idée de révolution dans les doctrines socialistes. Étude sur l'évolution de la tactique révolutionnaire*), M. Ralea acorda o deosebită atenție babuvismului ; de altfel, el va mai reveni asupra acestei probleme (M. Ralea, *Cele două Franțe*, București, E.S.P.L.A., 1957, p. 212 227).

⁷ J. Godechot, *op. cit.*, p. 370.

la sporirea interesului pentru gândirea socială veche”⁸. Or, în cadrul acesteia babuivismul ocupă un loc deosebit; Marx sublinia faptul esențial că Babeuf este „inițiatorul primului partid comunist într-adevăr activ”⁹. Spre deosebire de predecesorii lor, babuviștii nu se limitează la descrierea doar a unei noi societăți utopice; ei elaborează un plan concret pentru a se ajunge la o asemenea societate, acționează în acest sens în cadrul Conjurației egalilor, și astfel, „pentru prima dată socialismul intra în istoria evenimentelor”¹⁰. Studiarea babuivismului prezintă deci o dublă importanță și avântul pe care-l cunoaște cercetarea sa în ultimii ani este pe deplin justificat.

În cele ce urmează ne propunem să trecem în revistă lucrările apărute începând din 1960¹¹. La prima vedere, perioada pare foarte redusă; trebuie să spunem însă că cercetările efectuate în acești ani depășesc prin amploarea lor rezultatele oricărei perioade anterioare. Sărbătorirea bicentenarului nașterii lui Babeuf, în 1960, a constituit nu numai o simplă aniversare; ea poate fi considerată ca marcând începutul unei noi etape în istoriografia babuivistă. Amintim aici faptul că, eu prilejul celui de-al XI-lea Congres de științe istorice, la Stockholm, a avut loc un amplu colocviu internațional consacrat lui Babeuf și babuivismului¹² primul de acest fel la care se adaugă și alte manifestări¹³. În afara comunicărilor prezentate aici, ulterior au apărut numeroase lucrări. Aspectele asupra cărora s-au oprit istoricii sînt deosebit de variate; ele se referă la formarea lui Babeuf, activitatea babuviștilor în timpul revoluției și raportul lor cu alți revoluționari, compoziția Conjurației egalilor, ideologia ei, procesul de la Vendôme, influența babuivismului asupra ideologiei și mișcării socialiste ulterioare, istoriografia sa etc. Firește, nu toate temele menționate au fost tratate în mod egal; se poate afirma totuși că în toate au fost aduse contribuții importante fie pe baza unor noi documente, fie pe baza unei noi interpretări a celor cunoscute deja.

O chestiune care a preocupat și preocupă în mod constant pe cercetători este aceea a formării lui Babeuf și a babuivismului. Importanța acestei teme nu mai are nevoie să fie demonstrată; este evident că fără cunoașterea ei nu poate fi înțeleasă însăși ideologia și mișcarea babuivistă. Studiarea formării babuivismului a fost mult facilitată de publicarea într-o nouă ediție, completată, a corespondenței lui Babeuf cu secretarul Academiei din Arras, Dubois de Fosseux¹⁴, ca și de rodnicile cercetări din arhivele franceze și arhiva Institutului de marxism-leninism din Moscova, unde se păstrează importante documente privind această problemă¹⁵. Studiile efectuate mai

⁸ Claude Mazauric, *Babeuf și conspirația pentru egalitate*, București, Edit. politică, 1964, p. 8.

⁹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 4, București, Edit. politică, 1958, p. 343.

¹⁰ G. Lefebvre, *Préface*, la Buonarotti, *Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf*, t. I, Paris, Editions sociales, 1957, p. 10.

¹¹ Pentru perioada anterioară, vezi J. Godechot, *op. cit.*, p. 369-387.

¹² Vezi prezentarea lui B. F. Porșnev în „Французский Ежегодник” (în cont. Ф. Е.), 1960, p. 275-278. O parte din lucrările colocviului au fost publicate în A.H.R.F., 1960, nr. 162 — consacrat special lui Babeuf și în 1961, nr. 163, 164 și 165 (o prezentare a lor în „Studii și cercetări științifice. Istorie”, Iași, nr. 2, 1963, p. 279-283) și în Ф.Е., 1960. Unele dintre ele au fost reunite în volumul *Babeuf et les problèmes du babouvisme*, Paris, Editions sociales, 1963, 320 p.

¹³ Notăm în primul rând adunarea Societății de studii robespierriste, din 20 noiembrie 1960, în omagiul lui Babeuf (vezi A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 175-176) și ședința jubiliară din 6 decembrie a secției de științe istorice a Institutului de istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S. (vezi „Analele româno-sovietice”. Istorie, 1961, nr. 3, p. 122).

¹⁴ *Correspondance de Babeuf avec l'Académie d'Arras (1785-1788)*, publicé sous la direction de M. Reinhard, P.U.F., Paris, 1961, X + 160 p.

¹⁵ Puse în valoare mai ales prin cercetările lui V. M. Dalin.

ales de V. M. Dalin¹⁶ și C. Mazauric¹⁷ permit să se afirme cu certitudine că ideile egalitarist-comuniste apar în embrion la Babeuf încă înainte de 1789. Asupra originii apariției lor nu există însă o deplină unitate de vederi. În timp ce V. M. Dalin consideră, pornind de la o teză a lui G. Lefebvre¹⁸, că ea trebuie căutată alături în influența filozofilor din secolul al XVIII-lea — mai ales Rousseau și Mably, cit și în influența mediului țărănesc în care a trăit și a activat¹⁹, C. Mazauric acordă înțietate „cauzelor morale”; ideologia conducătorului „egalilor” ar fi pornit de la filozofia secolului al XVIII-lea — îndeosebi de la Morelly, „ignorând procesele economice”²⁰. Această din urmă teză ni se pare discutabilă; studiile întreprinse de Dommanget, Lefebvre, Dalin au subliniat în mod convingător importanța influenței situației social-economice a Franței „vechiului regim” asupra gândirii prerevoluționare a lui Babeuf, exercitată mai ales în perioada când deținea funcția de feudist. De altfel chiar el va spune mai târziu că „în praful arhivelor senioriale am descoperit tainele jafului exercitat de casta nobilă”, afirmație citată și de Mazauric²¹.

Subliniind că ideile egalitariste se întâlnesc la Babeuf încă înainte de 1789, autorii menționați insistă asupra faptului că ele nu trebuie confundate cu ideologia sa de mai târziu. C. Mazauric consideră, pe buna dreptate, că „nu trebuie să se proiecteze asupra tânărului Babeuf opiniile sale comuniste din 1795 — 1796 enșue după cinci ani de revoluție democratică și după eșecul robespierrismului; o asemenea metodă ar împiedica să se urmărească evoluția gândirii lui Babeuf, cu ezitățile, întoarcerile (ca în 1792), revelațiile sale”²². În legătură cu aceasta trebuie reținută ideea lui V. M. Dalin: „Concepția comunistă a lui Babeuf s-a format pe deplin numai pe baza experienței revoluției și, în special, a dictaturii iacobine”²³.

Citeva din studiile recente urmăresc tocmai activitatea sa din perioada revoluției și, paralel, evoluția gândirii sale. Rețin atenția mai ales lucrările semnate de V. M. Dalin²⁴ și R. Legrand²⁵ privind începuturile activității politice a lui Babeuf, legate de conducerea mișcării din Picardia împotriva impozitelor indirecte, mișcare ce a constituit „prima sa școală politică”²⁶. Studierea activității sale din această perioadă, ca și de mai târziu, ne ajută în mare măsură să

¹⁶ V. M. Dalin, *Гражд. Babeuf накануне и во время Великой французской революции 1789—1794*), Москва. Изд. АН СССР, 1963, 616 p.; idem *Социальные идеи Babeufa накануне революции*, în „Новая и новейшая история”, 1961, nr. 1, p. 57—71.

¹⁷ C. Mazauric, *Le rousseauisme de Babeuf*, în A.H.R.F., 1962, nr. 170, p. 440—468; idem, *Babeuf și conspirația pentru egalitate*, p. 55—72; idem, *La correspondance de Babeuf*, în „La Pensée”, 1961, nr. 100, p. 96—101.

¹⁸ Pentru concepțiile lui G. Lefebvre asupra acestei chestiuni, ca și a contribuției sale la cunoașterea babuismului în general, vezi J. Dautry, *Georges Lefebvre et le babouvisme*, în A.H.R.F., 1960, nr. 159, p. 47—56.

¹⁹ V. M. Dalin, *Гражд. Babeuf ...*, p. 36 și 62.

²⁰ C. Mazauric, *Babeuf și conspirația pentru egalitate*, p. 70—75.

²¹ *Ibidem*, p. 58.

²² C. Mazauric, *La correspondance de Babeuf*, p. 62.

²³ V. M. Dalin, *Гражд. Babeuf ...*, p. 62.

²⁴ Idem, *Начало политической деятельности Babeufa*, în Ф. Е., 1960, p. 20—47; idem, *Babeuf im Frühjahr 1793*, în culegerea de articole ale aceluiași autor, *Babeuf-Studien. Gedenkenband aus Anlass des 200. Geburtstages von Gracchus Babeuf am 23.11.1960*, Eingeleitet und herausgegeben von W. Markov, Berlin, Akademie Verlag, p. 99—125. În aceeași culegere, Dalin publică *Ein unbekanntes Manuskript Babeufs* (p. 52—88), interesant pentru concepțiile lui Babeuf din 1790. Vezi și idem, *Гражд. Babeuf ...*, p. 207—467. În general, această din urmă lucrare este deosebit de importantă pentru întreaga activitate a lui Babeuf anterioară lui 9 Thermidor.

²⁵ R. Legrand, *Babeuf en Picardie (1790—1792)*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 458—470.

²⁶ V. M. Dalin, *Начало политической деятельности Babeufa...*, p. 20.

înțelegem caracterul practic, chiar dacă utopic, al babuismului. La aceasta trebuie să adăugăm și influența exercitată de evoluția social-politică a Franței acelor ani. Aici o contribuție interesantă aduce mai ales studiul lui Kare D. Tonneson (Oslo) — cunoscut prin preocupările sale privind mișcarea populară ce a urmat căderii iacobinilor²⁷ — asupra influenței evenimentelor de după 9 Thermidor în formarea babuismului²⁸. Istoricul finlandez își propune să demonstreze că „reacțiunea thermidoriană constituie o epocă decisivă pentru dezvoltarea babuismului atât ca doctrină, cât, mai ales, ca program de acțiune”. Ideea nu este nouă, ea fiind emisă în unele lucrări mai vechi²⁹, ce-i drept necitate de K. Tonneson; meritul său constă în argumentarea ei. Făcând o analiză a situației de după 9 Thermidor, el subliniază că „în nici o altă perioadă a revoluției conflictul social între burghezii și sanchiloși nu s-a exprimat atât de net ca în anul III”, pentru a ajunge la concluzia că „ideile lui Babeuf erau coapte de multă vreme, dar evenimentele din anul III și începutul anului IV, și mai ales mișcările din Germinal și Prairial³⁰, sînt cele care au provocat manifestarea lor”. Lucrarea cuprinde considerații interesante asupra evoluției atitudinii babuviștilor față de iacobini. Regretăm însă că autorul a neglijat unele documente deosebit de importante, care aduc precizări interesante pentru tema discutată. Ne referim în special la circulara din 18 Florcal anul IV a Directoriului secret babuivist către agenții celor 12 arondismente, în care se sublinia că insuficiența forțelor trebuie să determine oprirea „unui elan patriotic care ar putea deveni semnalul exterminării democrațiilor, cu atât mai mult cu cît lecțiile teribile din Germinal și Prairial trebuie să fie în permanență sub ochii republicanilor”³¹.

O chestiune deosebit de importantă dar nu mai puțin dificilă pentru înțelegerea mișcării babuiste este cea a compoziției sociale a ei, aspect care a fost multă vreme neglijat. Pornind de la această constatare și mergînd pe linia unor preocupări mai vechi³², cunoscutul istoric al Revoluției franceze³³, Albert Soboul, își propune într-un remarcabil studiu³⁴ să stabilească compoziția socială nu numai a celor care au participat direct la Conjurația ei, în general, a celor care, pentru diverse motive, merită să fie considerați babuviști. Autorul a folosit în special listele abonaților la „Tribun du peuple”, a „patrioților capabili de comandă” și a celor implicați în afacerea din câmpul Grenelle. Din analiza primelor se constată preponderența pari-

²⁷ În special prin publicarea lucrării *La défaite des sans culottes. Mouvement populaire et réaction bourgeoise en l'an III*, Oslo-Paris, 1959, bine primită de specialiști.

²⁸ Kare D. Tonneson, *L'an III dans la formation du babouisme*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 411-425.

²⁹ M. Boulay, *Babeuf et le mouvement babouiste*, Vendôme, 1931, p. 75; J. Lepine, *Babeuf*, Paris, 1949, p. 187.

³⁰ Asupra acestora, în afara studiului menționat al lui Tonneson, vezi E. V. Tarle, *Germinal et Prairial*, Moscou, Éd. en langues étrangères, 1959, 408 p.

³¹ Haute Cour de Justice, *Copie des pièces saisies dans le local que Babeuf occupait lors de son arrestation*, Paris, Frimaire-Nivôse An. V, p. 81-82.

³² Și mai ales de la teza sa de doctorat *Les sans-culottes parisiens en l'An II. Histoire politique et sociale des sections de Paris (2 juin 1793 - 9 thermidor An II)*, Paris-La Roche-sur-Yon, 1958, 1170 p.

³³ Cu privire la lucrările asupra Revoluției franceze vezi S. Columbeanu, *Conceptii actuale în problema Revoluției franceze*, în „Studii”, 1964, nr. 3, p. 599-610; I. Seftiuc, *Unele probleme ale Revoluției franceze în revista „La Pensée”*, în „Studii și Cercetări științifice. Istoric”, Iași, 1963, nr. 1, p. 126-133; Al. Dușu, *200 de ani de la nașterea lui Robespierre. Lucrări și manifestări*, în „Studii”, 1959, nr. 2, p. 206-209.

³⁴ A. Soboul, *Personnel sectionnaire et personnel babouiste*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 436-457.

zientilor, ceea ce „verifică astfel în anul IV una din trăsăturile permanente ale mișcării revoluționare începând din 1789 : preponderanța Parisului și rolul său conducător” (p. 439). În privința apartenenței sociale a abonaților parizieni, deși informațiile nu sînt suficiente, se poate nota „absența elementului proletar propriu-zis și slaba prezență a burgheziei posedante” (p. 441). În provincie, majoritatea o constituie abonații înstăriți sau chiar bogați, ceea ce tinde să verifice o altă trăsătură a mișcării revoluționare : decazul nu numai politic, ci și social între Paris și departamente. În rîndul „patrioților capabili de comandă”, „meșteșugul și prăvălia domină”. Vechi membri ai personalului secționar din anul II sau oameni noi, ei aparțin păturilor mijlocii ale sanchiloților, impresie confirmată de analiza compoziției participanților la răscoala de la Grenelle. Compoziția lor denotă o continuitate a aripii celei mai revoluționare.

Prima de acest gen, lucrarea lui Soboul nu putea rezolva toate chestiunile legate de compoziția socială a mișcării babuviste. Evident, analiza listei abonaților la „Tribun du peuple” este concludentă ; ziarul apărea însă într-un număr mult mai mare de exemplare, atingînd uneori 2 000, și oameni cărora resursele materiale nu le permiteau abonarea — să ne gîndim și la situația financiară din perioada respectivă — puteau să-și procure numere separate. Apoi, „Tribun du peuple” era citit uneori în colectiv ; un document din Marsilia vorbește de 800 de muncitori care au ascultat lectura ziarului³⁵. Cifra poate fi exagerată, dar faptul este întărit de cunoscutele lecturi comune de la clubul Panthéon, aflat sub influența babuviștilor. Pentru răspîndirea relativă a publicațiilor babuviste ar fi interesant de făcut o comparație între tirajul acestora și cel al altor publicații. Să nu uităm apoi că babuviștii preferau de multe ori să-și raspîndească ideile prin afișe și broșuri, mijloc mai comod. Toate aceste chestiuni, la care pot fi adăugate și altele, pot fi însă mult mai ușor rezolvate, cu limitele pe care le impune documentația existentă, după apariția lucrării lui Soboul. Și nu putem omite dintre meritele acesteia formarea unei imagini clare a Conjurației egalilor. „În centru apare nucleul conducător sprijinit pe un mic număr de revoluționari încercați, apoi categoria de simpatizanți « patrioți » și « democrați », ținuți în afara secretului și care nu par c-ar fi împărtășit noul ideal revoluționar ; în sfîrșit, masele înseși pe care era vorba să le antreneze” (p. 455). Între nucleul comunist și celelalte categorii ale Conjurației, adevrate în general a micii proprietăți, există o discordanță ; dar faptul că Babeuf și adepții săi au conceput, în cursul experienței anului II și al dramei anului III, aceste „idei care duc dincolo de cadrul ideilor vechii rînduiei a lumii” pentru a relua expresia lui Marx³⁶ constituie marea lor.

Într-un articol recent³⁷, Armando Saitta (Pisa) își propune tocmai să demonstreze existența unui program comunist fără echivoc la toți membrii Directoriului secret babuvist. Istoricul italian consideră că între cei șapte membri ai acestuia nu au existat decît deosebiri de ordin psihologic și că toți au împărtășit ideile comuniste. Pentru Babeuf și Maréchal lucrurile sînt clare. Comunismul lui Buonarotti, Debon, Lepeletier poate fi demonstrat documentar ; excepțînd pe Darthe pentru care lipsește documentația existentă rîndine Antonelle. Acesta a criticat în mod repetat și public ideologia lui Babeuf, exprimîndu-și nelcrederea mai ales în privința posibilității creării comunității de bunuri. Voind să demonstreze unitatea ideologică a Directoriului, A. Saitta consideră însă că articolele lui Antonelle „au fost scrise cu intenția secretă de a permite o fulgerătoare ripostă din partea lui Babeuf în favoarea comunității de bunuri” (p. 433-431), punîndu-și la sfîrșit întrebarea, la care întreg articolul încearcă să răspundă în

³⁵ S. Bernstein, *Buonarotti*, Paris, 1919, p. 102.

³⁶ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 2, ed. a 2-a, București, Edit. politică, 1962, p. 133.

³⁷ A. Saitta, *Autour de la Conjuration de Babeuf. Discussion sur le communisme (1796)*, în A.I.I.R.F., 1960, nr. 162, p. 426-435.

mod afirmativ : „Citind paginile lui Antonelle nu le putem privi ca pagini ezoterice, manifestare a unei tactici prestabilite, și nu expresia unei ideologii particulare?” Fără îndoială, avem aici o concluzie interesantă. Este surprinzător însă faptul că A. Saitta nu menționează că ipoteza aceasta a fost emisă, chiar dacă nu demonstrată, încă în 1922 de către M. Dommanget³⁸. De altfel, credem că problema nu poate fi soluționată fără o studiere amănunțită a activității și ideologiei lui Antonelle și aceasta — mai ales în timpul procesului de la Vendôme, ca și în perioada Restaurației³⁹ — pune în fața cercetătorului anumite probleme care nu sînt de natură să întărească afirmațiile istoricului italian.

Dintre lucrările privind compoziția Conjurației merită să fie semnalate de asemenea două lucrări ale lui G. S. Kucerenko asupra lui Sylvain Maréchal⁴⁰, lucrări care vin să completeze monografia publicată în 1950 de M. Dommanget⁴¹. Pot fi amintite apoi unele lucrări care precizează unele detalii⁴².

Pentru stabilirea locului Conjurației egalilor în cadrul Revoluției franceze o importanță deosebită o prezintă, evident, legăturile și atitudinea babuviștilor față de celelalte curente din această perioadă. Se impun atenției mai ales cercetările privind raporturile „egalilor” cu „turbații” și iacobinii.

Studierea legăturilor dintre „turbații” și babuviști este cit se poate de necesară, dacă avem în vedere filiația existentă între ideile lor, filiație remarcată încă de Marx⁴³. Cercetarea lor a fost facilitată de apariția unor valoroase studii privind ideologia și activitatea ambelor curente⁴⁴.

Încercînd să depășească stadiul actual al cercetărilor, I. M. Zaher își propune să studieze nu numai raporturi ideologice între ele, ci și relații între persoane, insistînd asupra legăturilor lui Babeuf cu J. Roux⁴⁵ și Varlet⁴⁶. Importanța lor nu trebuie exagerată; I. M. Zaher insistă asupra faptului că atît ideologia cit și planurile de acțiune ale babuviștilor le depășeau cu mult pe cele ale „turbaților”.

Un loc important în istoriografia babuvistă l-a ocupat problema raportului babuviști-iacobini. S-a considerat multă vreme, pornindu-se de la o idee a lui Mathiez⁴⁷, ca „egali” ar fi con-

³⁸ M. Dommanget, *Babeuf et la Conjuration des Égaux*, p. 72.

³⁹ Cînd Antonelle devine un adept al monarhiei constituționale.

⁴⁰ G. S. Kucerenko, *Conceptiile social-politice ale lui Sylvain Maréchal*, în „Probleme de istorie”, 1963, nr. 1, p. 189—238; idem, *Роль Сильвена Марешала в „Заговоре равных”*, în „Новая и новейшая история”, 1961, nr. 6, p. 114—121.

⁴¹ M. Dommanget, *Sylvain Maréchal l'Égalitaire*, „L'Homme sans dieu”, 1750—1803. *Vie et œuvre de l'auteur du Manifeste des Égaux*, Paris, Spartacus, 1950, 510 p.

⁴² M. Chartier, *Un abonné du Tribun du peuple: Etienne Grostevin*, în A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 394—396; R. Cobb, *Babeuf et les électeurs d'Abeville*, în A.H.R.F., 1961, nr. 165, p. 392—393.

⁴³ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 2, p. 133—131.

⁴⁴ Dintre lucrările recente referitoare la „turbații” menționăm pe cele ale lui W. Markov, *Jacques Roux avant la Révolution*, în A.H.R.F., 1963, nr. 174, p. 453—470; I. M. Zaher, *Contribuții la problema importanței concepțiilor „turbaților” în preistoria ideilor socialiste*, în „Probleme de istorie”, 1963, nr. 1, p. 140—188; idem, *Социально-экономические и политические взгляды Жака Ру*, în „Исторические записки” 1960, nr. 1; idem, *Теофиль Лекдер и его „Друг народа”*, în Ф.Е., 1960, p. 61—73.

⁴⁵ I. M. Zaher, *Babeuf и „Бешенные”*, în Ф.Е., 1960, p. 52.

⁴⁶ Idem, *Jean Varlet pendant la réaction thermidorienne*, în A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 19—24.

⁴⁷ A. Mathiez, *Babeuf et Robespierre*, în volumul său *Autour de Robespierre*, Paris, 1926, p. 243—258.

tinuatorii direcți ai iacobinilor. Este evident însă că ei reprezintă interesele unei categorii diferite fapt care se reflectă în programul lor. Un merit în clarificarea acestor chestiuni revine lui V.M. Dalin, cu studiile sale privind atitudinea lui Babeuf față de căpeteniile iacobine⁴⁸. Prezintă importanță aprecierile lui Babeuf referitoare la Robespierre, asupra cărora Dalin se oprește în mai multe rânduri, încercând — și reușind — să explice contradicțiile întâlnite la conducătorul „egalilor” în considerațiile sale despre șeful iacobin prin evoluția gândirii și țelurilor sale, ca și a situației politice. Credem totuși că afirmația lui Dalin după care robespierrismul din ultima perioadă a lui Babeuf nu este „oportunist” trebuie să fie primită cu rezerve; chiar Dalin citează o apreciere a lui Babeuf care sublinia că pentru redarea avântului democrației trebuie reanimat nu hebertismul, cu adepți puțini, ci robespierrismul, sprijinit în întreaga țară. În această privință considerăm că istoricii au trecut prea ușor peste un document care spune explicit că scopurile babuviștilor diferă de ale iacobinilor și că sprijinul acestora din urmă este necesar doar până la obținerea victoriei⁴⁹. De altfel, afirmația V. M. Dalin se află în contradicție cu părerea exprimată de M. Dommanget⁵⁰ că revendicarea de către „egali” a Constituției din 1793 era o măsură tactică, menită să realizeze masele largi cauzei insurecționale.

Cercetările efectuate în ultimul timp în arhive au permis elucidarea și a unor probleme care se referă la perioada de sfârșit a conjurației. Interesant și inedit ni s-a părut studiul lui J. Surateau consacrat propagandei Directoratului împotriva ideilor comuniste⁵¹, studiu care îmbogățește datele mai vechi oferite de Advielle⁵². Reține atenția în deosebi faptul că prin acțiunea sa, Directoratul a contribuit în fond la răspândirea concepțiilor babuviste. În același sens a contribuit și un ziar publicat în timpul procesului de la Vendôme, a cărui existență era cunoscută⁵³ dar care a fost studiat abia acum⁵⁴. Notăm apoi datele noi pe care le aduce J. Dautry, privitoare la situația deportaților după proces⁵⁵, date care completează informațiile nu prea bogate asupra acestei perioade⁵⁶.

Dacă în general problemele privind activitatea babuviștilor au intrat adesea în sfera preocupărilor istoricilor, nu același lucru se poate spune despre ideologia lor. Lucrările privind acest aspect sînt mult mai puține, două din ele impunându-se totuși prin însemnătatea și ineditul lor. Prima dintre acestea, semnată de J. Dautry, se referă la pesimismul economic al lui Babeuf⁵⁷.

⁴⁸ V. M. Dalin, *Robespierre et Danton, vus par Babeuf*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 388—410. În volumul *Babeuf-Studien*, citat mai sus, sînt reunite mai multe studii ale lui V. M. Dalin privind raporturile lui Babeuf cu conducătorii iacobini: *Babeuf und Marat in den Jahren 1789 bis 1790*, p. 24—51 (vezi de același autor *Babeuf și Marat în anii 1789—1790*, în „Probleme de istorie”, 1956 nr. 9); *Neue Dokumente über das Verhältnis Babeuf zu Danton*, p. 89—108; *Robespierre und Babeuf*, p. 126—147; *Marc-Antoine Jullien nach dem 9 Thermidor*, p. 148—221. Vezi de asemenea, idem, *Первый отзыв Babeufa о Робеспьере*, în „Новая и повешая история”, 1960, nr. 3, p. 120—121.

⁴⁹ *Copie des pièces de Babeuf*, t. I, p. 83—84.

⁵⁰ M. Dommanget, *Равные и конституция 1793 г.*, în Ф.Е., 1960, p. 72—94.

⁵¹ J. Surateau, *Бабувисты „красная опасность” и пропаганда Директории*, în Ф.Е., 1960, p. 95—120.

⁵² Advielle, *op. cit.*, I, p. 231—248.

⁵³ *Ibidem*, p. 235.

⁵⁴ R. Bouis, *P. N. Hésine, rédacteur de „Journal de la Haute Cour ou l'Écho des Hommes vrais et sensibles”*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 471—487.

⁵⁵ J. Dautry, *L'incarcération à Cherbourg de Buonarotti*, în A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 71—87. Documentele provin de la arhivele poliției.

⁵⁶ Datorate în special articolului lui P. Robiquet, *Les déportés babouvistes au Fort National*, în „La révolution française”, t. LXII (1912), p. 481—509.

⁵⁷ J. Dautry, *Le pessimisme économique de Babeuf et l'histoire des utopies*, în A.H.R.F., 1961, nr. 164, p. 215—233.

Frapat de absența completă în opera conducătorului „egalilor” a descrierilor unei societăți comuniste bazate pe abundența produselor, de raritatea aluziilor la o asemenea societate, de maniera timidă în abordare a problemelor economice și de predilecția pentru formele economice vechi, istoricul francez caută explicația acestei trăsături în situația din acea epocă și în situația materială a lui Babeuf. Tulburările economice datorate perioadei revoluționare nu i-au permis o încredere în dezvoltarea industriei. Într-o etapă următoare, o dată cu avântul industrial și comercial de la începutul secolului al XIX-lea Saint-Simon are meritul de a-și fi arătat încrederea în dezvoltarea forțelor economice.

Concluziile lui J. Dautry sînt, fără îndoială, interesante. Ne putem pune totuși întrebarea de ce Buonarotti, care a trăit mai tîrziu în aceleași condiții ca și Saint-Simon, a continuat să rămînă, din punct de vedere economic, un „pesimist”? Poate că în explicații ar trebui mărită ponderea formației lor ideologice; pe de altă parte, condamnarea luxului și a consecințelor sale este o constantă a întregii gândiri progresiste franceze din secolul al XVIII-lea. Notăm, de altfel, că încă în *Cadastre perpetuel* — lucrare apărută încă în 1789 și concepută într-un moment cînd economia Franței nu fusese zguduită de revoluție — Babeuf considera că „natura, economă cu darurile sale, nu produce aproape decît ceea ce este util tuturor ființelor pe care le-a creat și unii nu pot acapara un plus fără ca alții să fie lipsiți de necesar”⁵⁸. Tulburările economice din perioada revoluției vor întări, firește, această idee; nu putem omite totuși, în explicarea pesimismului economic al lui Babeuf, că ea a apărut înaintea lor. Făcînd aceste observații, subliniem însă că studiul lui J. Dautry face parte din categoria lucrărilor indispensabile pentru cine cercetează istoria „egalilor”.

Un alt aspect puțin studiat al ideologiei babuviste este abordat de M. Dommanget într-o lucrare consacrată problemelor educației la Babeuf⁵⁹. Ceea ce trebuie reținut în primul rînd de aici este atenția pe care babuviștii o acordă educației ca unul din mijloacele principale pentru transformarea societății în sens comunist.

Vorbînd despre istoriografia babuvistă, nu putem omite, evident, acele lucrări care se referă la ecoul sau influența activității și ideologiei conjurațiilor. Ele privesc atît ecoul mișcării în Europa timpului, cît, mai ales, influența exercitată asupra mișcării socialiste ulterioare. Din prima categorie se remarcă mai ales acele lucrări referitoare la ecoul procesului de la Vendôme în Germania⁶⁰. Mai numeroase sînt lucrările privind influența babuvismului asupra gândirii și mișcării socialiste ulterioare. Majoritatea acestora sînt consacrate tradiției babuviste în istoria socialismului francez⁶¹. Reține atenția îndeosebi un studiu sintetic al lui J. Dautry⁶², care se străduiește să descopere ceea ce s-ar putea numi babuvism subteran — înțeles numai

⁵⁸ A. Thomas, *Babeuf. La doctrine des Égaux. Extraits des oeuvres complètes*, Paris, 1906, p. 24.

⁵⁹ M. Dommanget, *Babeuf et l'éducation*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 488—506; 1961, nr. 163, p. 35—46.

⁶⁰ W. Markov, *L'affaire Babeuf vue de Hambourg*, în A.H.R.F., 1960, nr. 126, p. 507—513; idem, *Babeuf и современная ему Германия*, în Ф. Е., 1960, p. 136—153; I. I. Мещковская, *Отклики на процесс Бабёфа в Германии*, în Ф. Е., 1960, p. 121—135.

⁶¹ J. Dautry, *Saint-Simon et les anciens babouvistes de 1804 à 1809*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 514—529; R. Bouis, *Иксин и les anciens babouvistes sous l'Empire et la Restauration*, în A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 88—91; A. I. Ioannissian, *Из истории утопического коммунизма во Франции в начале XIX столетия*, în „Новая и новейшая история”, 1961, nr. 1, p. 58—69; S. Bernstein, *Необабуви́стская печать 1837—1838 гг.*, în Ф. Е., 1960, p. 188—209; V. P. Volghin, *Французская коммунистическая пресса 40-х XIX века* în „Новая и новейшая история”, 1960, nr. 1, p. 3—24.

⁶² J. Dautry, *Бабуви́стская традиция после Бабёфа и до революции 1830 г.* în Ф. Е., 1960, p. 154—187.

ca doctrină, și nu ca acțiune — între 1797 și 1830. Cîteva lucrări se referă la activitatea lui Buonarrotti după procesul de la Vendôme⁶³, reușind să acopere, în parte, „breșă” în cunoștințele despre acțiunile sale din 1815—1830⁶⁴. Merită să fie semnalată mai ales lucrarea istoricului belgian J. Kuypers⁶⁵, întocmită după surse inedite, provenite din arhivele lui Félix Delhasse, și care aruncă o nouă lumină asupra activității lui Buonarrotti din ultima parte a vieții sale în cadrul societăților secrete.

Clarificarea unor aspecte ale istoriei babuivismului, ca și studierea mai temeinică a ideilor socialiste franceze de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea⁶⁶, au permis stabilirea cu mai multă precizie a momentului istoric al apariției Conjurației egalilor. Pornind de la aprecierea lui Engels că, „cu prilejul fiecărei mișcări burgheze mari, izbucneau mișcări de sine stătătoare ale clasei care era precursorul mai mult sau mai puțin îndepărtat al proletariatului modern”⁶⁷, V. P. Volghin sublinia⁶⁸ că apariția babuivismului se datorește unui proces social care avea loc în timpul revoluției. După 9 Thermidor, muncitorii au rămas dezolați de toate remediile propuse de conducătorii care se succedaseră în timpul anilor revoluționari. Sub influența luptelor de clasă din anii 1789—1794 asistăm la fenomenul formării preproletariatului ca grup social aparte, separat de masa plebeiană a cărei parte integrantă se socotise pînă atunci. Mișcarea babuivistă este reflectarea politică a acestui proces. Pe de altă parte, babuviștii au preluat moștenirea comunismului prerevoluționar, încercînd, cu ajutorul ei, să dea un răspuns cerințelor noii categorii sociale, cerințelor unui proletariat care începea să se trezească la o viață politică autonomă. Prin momentul apariției și influența sa babuivismul constituie o importantă etapă a comunismului anterior lui Marx și afirmația lui Volghin că fără un studiu al moștenirii ideologice lăsate de mișcarea babuivistă este imposibil să înțelegem complet evoluția gîndirii socialiste din prima jumătate a secolului al XIX-lea ni se pare perfect justificată.

Cercetările menționate, la care pot fi adăugate și altele⁶⁹, au permis redactarea a două

⁶³ A. Lehning, *Buonarrotti et la révolution belge de 1830*, în A.H.R.F., 1960, nr. 162, p. 530—543; V. Dalin, *À propos de Buonarrotti*, în A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 104—105; P. Massé, *Une lettre du conventionnel Piorry à Buonarrotti*, în A.H.R.F., 1961, nr. 165, p. 396—397; J. Godechot, *À propos de Buonarrotti*, în A.H.R.F., 1962, nr. 167, p. 121—122.

⁶⁴ Pe care o semnală S. Bernstein, *Buonarrotti*, Paris, 1949, p. 172.

⁶⁵ J. Kuypers, *Les Égalitaires en Belgique. Buonarrotti et ses sociétés secrètes d'après des nombreux documents inédites (1824—1836)*, Bruxelles, 1960, 154 p.

⁶⁶ V. P. Volghin, *Французский утопический коммунизм*, Moscova, Изд. АН СССР 1960, 376 p.; *idem*, *Революционная идеология во Франции XVIII в., ее противоречия и его развитие*, în Ф. Е. 1959 (apărut în 1961), p. 5—18; A. R. Ioannisian, *Из истории идей утопического коммунизма в период Директории*, în „Вопросы истории”, 1957, nr. 6, p. 115—125; *idem*, „Социальный план” Жана Клода Шанюи, în „Новая и новейшая история”, 1963, nr. 2, p. 118—132; I. M. Zaher, *Жак Ру и якобинская конституция 1793*, în *Из истории якобинской диктатуры (1793—1794)*, Odessa, 1962, p. 317—344; *idem*, *К вопросу о значении взглядов Анаксагора Шометта для предистории социалистических идей*, în Ф. Е., 1961, p. 95—108; S. S. Safronov, *Концепțiile sociale ale lui Pierre d'Olivier*, în „Probleme de istorie”, 1963, nr. 1, p. 239—267; A. R. Ioannisian, *Джон Освальд и „Социальный кружок” (конец XVIII в.)*, în „Новая и новейшая история”, 1962, nr. 3, p. 59—75.

⁶⁷ F. Engels, *Anti-Dühring*, ed. a 3 a, București, E.S.P.L.P., 1955, p. 25.

⁶⁸ V. P. Volghin, *Moștenirea socialismului utopic*, în „Probleme de istorie”, 1963, nr. 1, p. 3—37; *idem*, *Место бабуизма в истории социальных идей*, în Ф. Е., 1960, p. 7—13.

⁶⁹ L. S. Gordon, *К иконографии Бабефа*, în Ф. Е., 1960, p. 246—251; S. Bernstein, *Из истории „Постыдного кадастра”*, în Ф. Е., 1961, p. 485—487.

valorose lucrări de sinteză, menționate deja, semnate de V. M. Dalin⁷⁰ și C. Mazauric⁷¹, care, prin scopul pe care și-l propun, se completează reciproc.

Despre lucrarea lui V. M. Dalin, care constituie de fapt teza sa de doctorat, am mai vorbit. Ea se bazează pe un vast material inedit, oferit de arhiva Institutului de marxism-leninism din Moscova, și își propune, pornind de la unele studii anterioare, menționate în parte mai sus, să studieze importanta perioadă a formării lui Babeuf. Vom adăuga doar că lucrarea este însoțită de o judicioasă analiză a istoriografiei acestui aspect și de o excelentă bibliografie, ambele prezentând o reală utilitate pentru cercetător⁷².

Monografia lui C. Mazauric — recent tradusă în românește⁷³ — are un caracter diferit. Folosind rezultatele obținute până în prezent de istoriografia babuvistă, autorul își propune să îmbrățișeze într-o privire de ansamblu întreaga Conjurație, cu toate problemele ei importante. În general, în lucrare se face o prezentare deosebit de nuanțată a diferitelor aspecte ale temei tratate; i s-a reproșat totuși — și credem că pe bună dreptate — susținerea fără rezerve a unui „pesimism” și a unui „caracter economic retrograd” al ideologiei babuviste⁷⁴, ca și exagerarea uneori a profunzimii gândirii lui Babeuf⁷⁵. Subliniem însă că, prin bogăția ideilor sale, lucrarea lui C. Mazauric este indispensabilă celor care urmăresc istoria babuismului, ea constituind nu numai o sinteză a cercetărilor anterioare, ci și un bun punct de plecare pentru noi cercetări.

Fără îndoială că realizările menționate — care se reflectă și în spațiul destul de larg acordat mișcării babuviste în unele recente lucrări cu caracter general⁷⁶ — n-ar fi fost posibilă fără o suficient de bogată bază documentară, care s-a extins deosebit de mult în anii din urmă. Ne referim aici atât la reeditarea unor materiale⁷⁷ ceea ce avea să le facă mai accesibile, cât și la publicarea unor documente inedite⁷⁸. Nu trebuie uitat, de asemenea, ca multe dintre lucrările citate aduc în circuitul istoric materiale noi.

⁷⁰ V. M. Dalin, *Гракс Babeuf накануне и во время Великой французской революции (1785—1794)*, Москва, Изд. АН СССР, 1963, 616 p.

⁷¹ C. Mazauric, *Babeuf et la conspiration pour l'égalité*, Paris, Éditions sociales, 1962, 246 p.

⁷² Dintre bibliografiile anterioare merită să fie amintite cele întocmite de M. Dommangeat pentru culegerea sa de *Pages choisies de Babeuf*, Paris, 1935, și de J. Dautry pentru ediția din 1957 a monografiei lui Buonarrotti, *Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf*. O bibliografie a lucrărilor mai recente în sinteza menționată a lui C. Mazauric. Dintre lucrările istoriografice privind cercetările de după 1935, vezi J. Godechot, *Les travaux récents sur Babeuf et le babouvisme*, în A.H.R.F., 1950, nr. 162, p. 369—387; J. Dautry, *Georges Lefebvre et le babouvisme*, în A. H.R.F., 1960, nr. 159, p. 47—56; C. Mazauric, *Babeuf, Buonarrotti, et les problèmes du babouisme*, în *Babeuf et les problèmes du babouisme*, p. 285—310.

⁷³ Vezi nota 8.

⁷⁴ V. M. Dalin, *Гракс Babeuf*, p. 37.

⁷⁵ Vezi recenziile lui J. Godechot în A.H.R.F., 1963, nr. 171, p. 108.

⁷⁶ S. B. Kan, *Istoria ideilor socialiste*, București, Edit. politică, 1964, p. 63—74; A. Soboul, *Revoluția franceză*, București, Edit. științifică, 1962, p. 439—445; V. P. Volghin, *Французский утопический коммунизм*, Moscova, Изд. АН СССР, 1960, p. 57—86.

⁷⁷ Și mai ales a cunoscutei lucrări a lui Buonarrotti. Éditions Sociales au publicat de asemenea, în 1965, o nouă ediție de *Textes choisis de Babeuf*, apărută sub îngrijirea lui C. Mazauric.

⁷⁸ În afara celor menționate, vezi *Autour de Babeuf*, în A.H.R.F., 1963, nr. 171, p. 70—96; M. Dommangeat, *Un inédit de Buonarrotti*, în A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 56—73; *Неопубликованные письма Babeufa*, în „Новая и новейшая история”, 1960, nr. 5, p. 97—111; *Неопубликованные письма Babeufa*, în Ф. Ф., 1960, p. 252—274; *Новые документы Гракха Babeufa*, în „Вопросы истории”, 1961, nr. 2.

Lucrările apărute pînă în prezent au clarificat în mare măsură problemele legate de mișcarea babuivistă. Trebuie să spunem însă că au mai rămas destul de multe probleme neelucidate, în afara celor menționate mai puțin și altele. Ne referim aici la unele chestiuni privind atât menținerea Conjurației în general și a unora dintre conducătorii ei (Darthé, Debon, Germain ⁷⁹), cât și ideologia babuivistă. În special aceasta din urmă comportă încă multe puncte obscure, situație explicabilă, în parte, prin faptul că „egalii”, fiind în primul rînd oameni de acțiune, au acordat principala atenție luptei împotriva regimului nou constituit, mijloacelor de instaurare a comunismului, neavînd întotdeauna posibilitatea să descrie în mod amănunțit și sistematic diferitele aspecte ale societății pe care o plănuiau. Elucidarea lor este însă deosebit de necesară pentru înțelegerea ideologiei babuiviste în ansamblul ei. Astfel, nu s-a precizat încă felul cum concepeau babuviștii organizarea muncii în societatea viitoare; G. Lefebvre înclina să vadă în aceasta un simplu „socialisme de partageaux” ⁸⁰, deși Buonarotti vorbea de „muncii comune” ⁸¹. Este interesant de urmărit apoi rolul rezervat familiei ⁸², religiei ⁸³, armatei, în societatea viitoare, ca și politica externă a acesteia ⁸⁴.

Problemele menționate nu epuizează lista aspectelor care nu sînt cunoscute încă în suficientă măsură. Avîntul pe care-l cunoaște în ultimul timp istoriografia babuivistă ne dă însă dreptul să sperăm că ele nu vor rămîne multă vreme neclarificate. Creдем că la aceasta ar contribui și punerea în practică a propunerii unor istorici francezi privind publicarea operelor complete ale lui Babeuf, în care să fie incluse, în afara celor editate deja sau care se află în arhivele din Franța, și materialele inedite păstrate la Institutul Feltrinelli din Milano, Institutul Marx-Engels din Amsterdam și Institutul de marxism-leninism din Moscova ⁸⁵. În felul acesta, ar putea fi cunoscută și mai bine mișcarea babuivistă, care, încercînd să transforme în sens comunist societatea de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, a eșuat tocmai pentru că trăia într-o asemenea societate, necoaptă încă, dar care a transmis un puternic mesaj generațiilor care au urmat.

V. Cristian

⁷⁹ Singurul studiu asupra lui Germain a fost publicat de Advicelle în „La Révolution française”, t. VIII, 1885.

⁸⁰ Într-un raport asupra originilor comunismului lui Babeuf, prezentat la cel de al IX-lea Congres de științe istorice, republicat în *Études sur la Révolution française*, Paris, 1954, p. 298-319.

⁸¹ Buonarotti, *op. cit.*, t. II, p. 147.

⁸² Menționăm ca o lucrare privind *Rotul femeii în societatea babuivistă* a fost prezentată de către Zamfir Ecaterina (Iași), la sesiunea pe țară a cercurilor științifice studențești din 1964.

⁸³ Unele indicații se găsesc în *Prefața* lui G. Lefebvre la ediția din 1957 a monografiei citate a lui Buonarotti, dar ele merită să fie aprofundate.

⁸⁴ Am încercat să tratăm unele dintre aceste probleme în lucrarea *Aspecte puțin studiate ale ideologiei babuiviste: Politica externă și organizarea militară a Republicii Egalilor* (manuseris).

⁸⁵ Propunere făcută în cadrul adunării Societății de studii robespierriste din 20 noiembrie 1960, în omagiul lui Babeuf (vezi A.H.R.F., 1961, nr. 163, p. 176) și reluată de C. Mazauric, *La correspondance de Babeuf*, în „La Pensée”, 1961, nr. 100, p. 101.

ISTORIOGRAFIA MODERNĂ A ROMÂNIEI. TEMATICĂ

GII. BUZATU (Institutul de istorie și arheologie al Academiei R.P.R., filiala Iași)

Apariția proiectului de tematică a *Istoriografiei moderne a României* a stîrnit, cum era de așteptat, un interes deosebit în rîndul specialiștilor pe tărîmul istoriei din țara noastră. În cele ce urmează, fără a mai insista asupra meritelor incontestabile ale lucrării datorate prof. Ștefan Pascu și conf. Eugen Stănescu relevate deja în cadrul intervențiilor anterioare —, ne propunem să răspundem inițiativei revistei „Studii” de a supune unei cît mai ample dezbateri studiul celor doi autori menționați, privind *Încercarea de periodizare și fixare a principalelor curente și tendințe istoriografice de la noi din epoca modernă*.

Din cîte am înțeles, atît autorii, cît și revista solicită din partea tuturor participanților la discuții nu numai *observații* pe marginea proiectului de tematică publicat în nr. 1/1964, ci și eventuale *sugestii* asupra modului în care credem fiecare dintre noi că ar trebui prezentată și tratată istoria istoriografiei noastre proiectată să alcătuiască al VIII-lea volum al tratatului de *Istoria României*. Ca atare, vom încerca să ne conformăm acestor cerințe, subliniind încă de la început că nu am urmărit să facem o diferențiere strictă între observațiile și sugestiile noastre, deoarece presupunem că ele se completează reciproc.

1. În ce ne privește, socotim că titlul dat proiectului de tematică — *Istoriografia modernă a României* — nu este tocmai potrivit, întrucît el poate da naștere la confuzii. Acest lucru se datorește, înainte de toate, accepției foarte largi pe care o are azi cuvîntul „modern” în limba noastră. Astfel, pornind de la acest titlu, nimeni nu i-ar trece prin gînd că lucrarea se va ocupa exclusiv de dezvoltarea istoriografiei noastre între 1848—1918, neglijînd celelalte aspecte ale istoriografiei române (tot modernă !) din ultimele decenii în ce privește cercetarea perioadelor vechi, medie, modernă și contemporană. De aceea apreciem că se impune revizuirea titlului și înlocuirea lui cu un altul, care să exprime fidel conținutul. După părerea noastră, cel mai nimerit ar fi ca lucrarea sau capitolul respectiv să se intituleze *Istoriografia României în epoca modernă*.

2. Nu sîntem de acord cu tratarea *monografică* a istoricilor noștri incluși în istoriografia epocii moderne, așa cum ne sugerează tematica. Folosirea metodei monografice ar prezenta după noi următoarele inconveniente :

I. Din discuțiile purtate pînă acum a reieșit că tematica este susceptibilă de a fi îmbogățită cu numele mai multor istoriografi. Or, mulți dintre aceștia nu pot și nu trebuie să fie tratați monografic.

II. Pornind de la principiile metodei monografice, este probabil că autorii care urmează să redacteze capitolul consacrat istoriografiei române din epoca modernă vor prefera, în unele cazuri, să treacă cu vederea peste activitatea unor istorici, pentru motivul că vor considera că mulți

dintre ei nu justifică o tratare aparte. (De altfel, credem că așa se și explică de ce un număr apreciabil de istoriografi merituoși¹ nu au fost cuprinși în tematică).

III. În sfârșit, prezentarea separată a istoricilor români din epoca modernă, chiar dacă sînt încadrați în anumite curente și tendințe, cum se procedează în tematică, împiedică în mod serios desprinderea — pentru un moment sau altul din evoluția istoriografiei noastre — a problemelor fundamentale care au stat în fața ei și gradul în care le-a rezolvat. Apoi, metoda monografică îngreuiază urmărirea expunerii de către cititor, care se va orienta cu greutate în numeroasele împărțiri pe care le propune tematica: a) perioada istorică, b) curentul istoric, c) tendințele și orientările proprii fiecărui curent, d) în cadrul fiecărui curent sau tendință, istoriografii, așezați într-o ordine nu tocmai strictă (de exemplu, Bălcescu înaintea lui Kogălniceanu, iar Schuller, Teutsch și von Libloy, autori ai unor lucrări publicate în preajma anului 1850, trecuți în urma lui Gr. Tocilescu, care s-a născut la 1850). O astfel de compartimentare nu poate facilita în nici un fel efectuarea unei analize ample și convingătoare a fenomenului istoriografic. Mai mult chiar, utilizarea metodei monografice riscă să sărăcească istoria istoriografiei noastre, evoluția fenomenului scăpînd examenului autorilor și atenției cititorului, dacă acesta din urmă — căruia în ultimă instanță îi este destinată lucrarea — nu va izbuti s-o întuiască printre rînduri.

3. În altă ordine de idei, mărturisim că nici modul de prezentare a istoricilor pe curente și tendințe nu ni se pare a fi cel mai indicat. În primul rînd, ar trebuie pornit de la faptul că, într-adevăr, în evoluția istoriografiei noastre din epoca modernă distingem exact aceleași curente ca și în istoriografia apuseană, care avea în acea vreme puternice tradiții și reprezentanți proeminenți, adevărați conducători de școală. Dacă admitem influența pentru oricare dintre ele — a curentelor istoriografice apusene asupra istoricilor noștri, nu este oare deja *prea mult* să fixăm începutul unui anumit curent la noi aproximativ concomitent cu apariția lui în apusul Europei? (vezi, de pildă, iluminismul și pozitivismul).

De asemenea, ni se par riscante încercările de încadrare — forțată, am putea spune a fiecărui istoriograf în cîte un curent, tendință etc. Avem impresia, că în ceea ce-i privește cel puțin pe unii dintre marii noștri istorici, tematica nu a reușit să-i includă în modul cel mai just în diversele curente. În intervențiile lor, P. P. Panaitescu, D. Brîndoi, N. Gogoneață ș. a. au dovedit în mod argumentat că Xenopol, de pildă, nu a fost pozitivist, că N. Iorga nu poate fi așezat alături de reprezentanții tipici ai „criticismului istoric” (și numai atît!), după cum concepțiile istorice ale lui Bălcescu depășesc limitele curentului romantic. Dacă așa stă cazul cu unii dintre cei mai iluștri reprezentanți ai științei istorice de la noi din epoca modernă, atunci este lesne de înțeles ca cu atît mai dificilă va fi determinarea apartenenței celorlalți istoriografi la diferite curente. Aceasta pentru simplul motiv că mulți (dacă nu chiar foarte mulți) dintre cei pe care, de regulă, sîntem înclinați să-i includem în istoria istoriografiei din epoca modernă nu s-au ocupat de istorie decît ca de ceva auxiliar, pentru a nu spune ca diletanți (C. Bolliac, D. Bolintineanu ș. a.). În ce-i privește pe majoritatea celor care au stăruit în această vreme asupra studiilor de istorie, este cazul să ne întrebăm: cîți dintre ei stăpîneau o metodă riguroasă de cercetare și mijloacele adecvate de investigație științifică? Ridicîndu-i pe toți aceștia la rangul de reprezentanți ai unui curent istoriografic oarecare, înseamnă a exagera importanța activității lor. Tot astfel, a-i lăsa deoparte, excluzîndu-i din istoria istoriografiei noastre, înseamnă a le face o mare nedreptate.

În legatură cu acest lucru, socotim că volumul al VIII-lea din tratat trebuie să se mențină pe linia contribuțiilor substanțiale și originale aduse de către celelalte volume la elucidarea unor probleme fundamentale ale istoriei noastre. De aceea, deși acest volum va reprezenta, e adevărat, prima sinteză generală a istoriografiei României, se impune ca el să întreprindă nu numai o

¹ Unii dintre ei au fost semnalăți în intervențiile anterioare.

analiză științifică și sistematică asupra *anumilor* reprezentanți ai științei istorice de la noi, cu alte cuvinte să ne facă cunoscut ce știm deja. Pentru a evita acest lucru, se impune ca și în domeniul istoriografiei să se procedeze la o uriașă *operă de revalorificare*, urmărindu-se pe cât posibil includerea numelor tuturor cercetătorilor care au adus contribuții cît de cît *notabile* la studierea trecutului. Ne referim în această direcție la propunerea formulată de V. Netea² ca în volumul al VIII-lea să fie prinși chiar și acei istoriografi ale căror lucrări s-au păstrat numai în manuscris (Gerontie Cotarcea).

Pentru înfăptuirea dezideratului definit de noi mai sus, apreciem că se impune ca studierea istoriei istoriografiei să fie realizată pe baze cît mai largi, întemeindu-se cît mai puțin cu puțință pe diferite *cazuri speciale* care să împiedice cuprinderea unui istoriograf pe considerentul că lucrările sale ar veni în contradicție cu principiile dinainte stabilite ale unui curent, tendințe, școli istorice ș.a.m.d. Or, tocmai de acest neajuns suferă tematica aflată în discuție.

După convingerea noastră, istoria istoriografiei noastre nu poate și nu trebuie să fie tratată monografic și pe curente. Ar fi mult mai potrivit ca fenomenul istoriografic să fie analizat pe perioade istorice scurte, ținându-se numai dect seama de periodizarea propusă în volumele precedente ale tratatului de *Istoria României*. În ce ne privește, credem că în dezvoltarea istoriografiei române din epoca modernă s-ar putea distinge cel puțin patru perioade distincte :

I. *Istoriografia română în perioada descompunerii feudalismului și apariției capitalismului*. Aici ar urma să fie analizați toți istoriografii pe care autorii tematicii li încadrează în curentul iluminist de diferite tendințe. Specificăm că nu toți istoriografii din această perioadă trebuie însă considerați iluminiști ; o deosebire între cei mai mulți dintre ei și reprezentanții școlii ardelenă a existat totuși.

II. *Istoriografia română între 1818 și 1878*. În centrul atenției ar trebui să se găsească istoriografia pașoptistă și a Unirii. Începuturile ei pot fi stabilite ceva mai devreme de 1848, lundu-se în deosebi ca punct de plecare activitatea istoriografică a lui M. Kogălniceanu și N. Bălcescu. Se vor analiza lucrările istorice ale luptătorilor pașoptiști din cele trei țări române. După înfrîngerea revoluției, mulți dintre ei au participat la lupta pentru înfăptuirea și consolidarea Unirii sub domnia lui Cuza. În răsłimpul de după detronarea lui Cuza, lucrările istoriografilor pot fi analizate după unele criterii, cum ar fi : atitudinea față de revoluția din 1848, poziția față de dinastia străină, tendințele junimiste etc.

III. *Istoriografia română între 1878 și 1900*. Dezvoltarea istoriografiei noastre după cucerirea independenței de stat. Activitatea primilor istorici români posesori ai unor metode stricte de cercetare : Xenopol, Onciul, Iorga. Apariția și dezvoltarea preocupărilor pentru științele auxiliare ale istoriei (arheologie, numismatică, paleografie etc). Începuturile istoriografiei marxiste.

IV. *Istoriografia română între 1901 și 1918*. Se va referi la dezvoltarea istoriografiei noastre de către cștiva reprezentanți de seamă Iorga, Părvan, C. Giurescu, Bogdan, Onciul, Șutzu etc. , care au ridicat o la nivelul celei europene. Probleme speciale : dezvoltarea istoriografiei române în Transilvania și Bucovina, începînd în deosebi din ultimul deceniu al veacului trecut ; istoriografia oficială (lucrările privind istoria armatei române, *Memoriile Regelui Carol* etc.) ; ecoul principalelor evenimente (războalele din 1907, războaiele balcanice, primul conflict mondial ș. a.) în istoriografie.

În cadrul fiecăreia dintre aceste perioade, tratarea fenomenului istoriografic urmează să se facă *nu monografic*, ci, așa cum a propus prof. P. P. Panaitescu, pe probleme. Astfel, pentru oricare dintre perioadele amintite, s-ar putea releva : care au fost marile imperative ale luptei naționale și sociale ale epocii respective, cum au contribuit reprezentanții istoriografiei la promovarea și înfăptuirea lor, cum în acest din urmă scop s-a îmbinat activitatea istorică cu

² Cf. „Studii”, 1964, nr. 5, p. 1152.

cea politică, literară, filozofică, economică etc., care au fost orientările cercetărilor istorice din punctul de vedere, ca să-l numim așa, strict „tehnicist” (preocupări pentru istoria veche, numismatică, bizantinologie, memorialistică, istorie contemporană etc.). Examinarea istoriei istoriografiei noastre pe perioade și pe probleme este în măsură să contribuie la rezolvarea unor chestiuni delicate, care se ivesc ori de câte ori este vorba de tratarea fenomenului istoriografic, literar, filozofic etc., fie numai după principiul monografic, fie numai după cel al perioadei, ori după ambele la un loc. Ne referim la modul în care ar putea fi analizat un istoriograf a cărui activitate se întinde pe două-trei perioade (Xenopol, Iorga, Pârvan), ori acela ale cărui concepții depășesc limitele unui singur curent (Iorga)? Analiza pe perioade și probleme *în același timp* ne oferă avantajul că nu se vor mai ivi discuții, spre exemplu, în jurul lui Xenopol pe motivul că el a fost încadrat în perioada 1878—1900, deși a continuat să publice lucrări importante și după această dată. La fel e cazul lui Iorga și al multor alți istorici.

Tratarea istoriei istoriografiei noastre pe perioade și probleme prezintă și alte avantaje: se ține seama îndeaproape de principalele transformări petrecute în evoluția societății, se evită încadrarea forțată a istoricilor în diverse curente (acolo unde influența acestora se face resimțită, ea va fi subliniată ca atare), se desprind principalele probleme care au stat în fața istoriografiei în diferite perioade, se evidențiază ecoul evenimentelor contemporane în lucrările istorice.

4. Precizăm că nu este reală aprecierea tematicii potrivit căreia N. Iorga ar fi considerat evenimentele sau faptele istorice ca „fenomene unice, nerepetabile” (p. 153) și că, pornind tocmai de la această premisă, el ar fi ajuns la negarea legilor sociale (*ibidem*). Cu toate consecvențele de care a dat dovadă de-a lungul activității sale, Iorga a afirmat întotdeauna însă că în ce privește faptele istorice el nu le consideră ca fenomene unice, ivite o dată pentru totdeauna. Dimpotrivă, el a insistat deseori asupra ideii că în istorie faptele se repetă, că acestea „nu există *pentru* ele și nu există *prin* ele”³. În discursul său de recepție la Academie, el arăta că faptele istorice nu numai că le este proprie repetabilitatea, dar sublinia totodată că ele „nu se reproduc niciodată întocmai, ci au o nouă noutate nesfârșită”, calificând această trăsătură a lor drept o „divină originalitate fără sfârșit”⁴. Mai târziu, Iorga a afirmat în mod nemijlocit că în istorie „faptele se repetă”⁵ și a aplicat acest principiu în încercarea lui de sinteză asupra istoriei universale. De asemenea, pornind de la principiul repetabilității faptelor în istorie, Iorga a început să elaboreze o vastă lucrare de sinteză în 20 de volume care avea să fie unică în genul ei în întreaga istoriografie mondială (*Istoriologia umană*), dar care a rămas din păcate neterminată în urma survenirii groaznicului său sfârșit.

În ceea ce privește concepțiile lui Iorga referitoare la existența legilor sociale, știm că el respingea acțiunea unor astfel de legi în istorie. Acest lucru reiese cu claritate din lucrările sale și trebuie pus în legătură cu concepțiile lui idealiste asupra procesului istoric al dezvoltării societății. Rămâne deci ca în analiza părerilor lui Iorga în domeniul legităților în istorie să se pornească de la esența concepțiilor lui, și nu de la premisa nejustificată că istoricul ar fi considerat evenimentele sau faptele ca fenomene unice și nerepetabile.

Exprimându-ne speranța că dezbaterile care vor continua vor aduce o contribuție substanțială la îmbunătățirea tematicii supuse discuției, nu putem încheia fără a aprecia într-o înaltă măsură eforturile depuse de către prof. Ștefan Pascu și Eugen Stănescu, a căror contribuție la întocmirea primei sinteze a istoriei istoriografiei noastre se dovedește a fi — de ce să n-o spunem de pe acum? — incontestabilă.

³ N. Iorga, *Două concepții istorice* (Academia Română, *Discursuri de recepțiune*, XXXV) București, 1911, p. 14.

⁴ *Ibidem*, p. 22.

⁵ Cf. *Idem*, *Essai de synthèse sur l'histoire de l'Humanité*, vol. I, Paris, 1926, p. VII.

D. CIUREA (Institutul de istorie și arheologie al Academiei R.P.R., filiala Iași)

Tematica *Istoriografiei moderne și contemporane a României*, care va fi dezvoltată în volumul al VIII-lea din tratatul de *Istoria României*, este prima sistematizare de acest gen la noi.

Anterior, unii istorici, ca P. P. Panaitescu, I. Crăciun și alții, au publicat materiale de acest gen, în periodice străine și românești, dar numai în serie cronologică, pe probleme și cu mari omisiuni.

Elementul nou al tematicii îl constituie prezentarea pe curente, pentru întreg teritoriul țării, a unui mare număr de autori și opere, dintre care unele aproape necunoscute, nerelevante și nevalorificate.

Materialele publicate deja în revista „Studii” în cadrul acestui referendum al specialiștilor au scos în relief unele inadvertențe sau neconcordanțe și au prezentat sugestii privind terminologia cu care s-a operat și care a fost propusă pentru a intra în uz și circulație largă, și completări privind unele figuri care ar merita să fie reconsiderate.

Tematica propusă impresionează prin minuțiozitate, orizont istoric și profunzime. Am putea spune că ar fi chiar prea microscopică.

Dat fiind faptul că anumite curente, care în unele țări s-au delimitat în mod net, la noi au constituit simple reflexe (nu au fost congenitale), credem că ar fi cazul să operăm cu ele cu mai multă prudență sau să nu le folosim direct pentru clasificarea autorilor, istorici veritabili sau diletanți, și să preferăm criteriul marilor diviziuni cronologice, bineînțeles având posibilitatea, la tratare, de a sublinia curentul care a influențat maniera pe care și-a însușit-o autorul. În modul acesta s-ar putea evita unele clasificări oarecum forțate.

A. D. Xenopol se îndoia de încadrarea istoricilor în curente literare. Autorii tematicii fac uz și de terminologie de curente literare și filozofico-științifice.

Nu putem fi de acord cu expresia „scrisul istoric umanist de la începutul secolului al XVIII-lea”, chiar dacă este vorba numai de o manieră a scrisului și nu de curentul propriu-zis, depășit la această dată. S-ar putea vorbi de un neumanism? Aici trebuie pusă problema: în ce măsură țările române (mai ales Moldova și Țara Românească) au putut depăși decalajul și s-au putut pune la curent cu liniile dominante ale civilizației europene avansate. Reflexe ale umanismului au pătruns în țările române în secolul al XVI-lea, dar fără rezultate durabile și mai mult indirect, din surse secundare. La fel este cazul cu barocul în secolul al XVII-lea (se știe că barocul a fost identificat și în literatură).

În opera lui Miron Costin se resimt influențe ale barocului. Dimitrie Cantemir nu poate fi considerat umanist înfrânt¹. Cantemir a fost contemporan și a avut preocupări comune cu L. F. Marsigli, pe care istoriografii italieni nu-l consideră „umanist”. Marsigli se definește ca un „scientist-eruditist”.

Despre „iluminism” se poate vorbi desigur. Mai puternic sub unele aspecte în Transilvania, s-a manifestat precoce și în celelalte două țări române. Nu este operantă trifurcarea iluminismului. „Tendința feudală tirzie” se poate confunda cu „tendința burgheză timpurie”, știut fiind faptul că există interferențe, fără posibilitatea unei delimitări nete între curente sau subcurente care se nasc și se dezvoltă unul în cadrul celuilalt. La fel este cazul cu romantismul. „Pozitivismul” este impropriu și anacronic folosit, dacă așa cum s-a arătat — ne raportăm și la curentul filozofic respectiv. Ar putea fi contopit cu „descriptivismul”, termen care apare artificial forțat. În definitiv, descriptivi au fost și alți istorici clasificați în alte curente. De ce nu s-ar spune „factologismul istoric”. În loc de pozitivism s-ar putea adopta termenul „factologismul genetic”¹.

¹ „Școala” lui N. Iorga a fost numită „raționalistă” de unii dintre elevii săi. Cf. *Mélanges d'Histoire Générale*, vol. I, 1927, p. 374.

În cadrul istoriografiei iluministe ar trebui incluși — tocmai pentru că afirmă și întăresc prezența curentului la noi — acei călători sau străini care s-au stabilit pentru mai mult timp (A. Wolf, d'Hauterive, Raicewich) sau, cel puțin, menționați într-un grup aparte.

Pentru Transilvania credem că n-ar trebuie ignorat *M i c h a e l L e b r e c h t* (*Geschichte der aboriginen dazischen Völker in Abendunterhaltungen*, Sibiu, 1791), precursorul lui Roth.

Alte figuri care ar trebuie incluse în tematică : M. Drăghici, Alex. Sturdza, C. Kogălniceanu, I. Antonovici, Șt. Berechet, Gh. Ghibănescu.

V I A Ţ A Ş T I I N Ţ I F I C Ă

PARTICIPAREA DELEGAŢIEI ROMÂNE LA CONFERINŢA ŞTIINŢIFICĂ DE LA MOSCOVA CONSACRATĂ ANIVERSĂRII A 20 DE ANI DE LA VICTORIA ASUPRA GERMANIEI FASCISTE

Între 14 și 16 aprilie a.c. a avut loc la Moscova a conferință științifică consacrată celei de a XX-a aniversări a victoriei asupra Germaniei fasciste. Conferința a fost organizată de către Academia de Științe a U. R. S. S., Institutul de marxism-leninism de pe lângă C. C. al P. C. U. S. și Ministerul Apărării al U. R. S. S.

La conferință au participat oameni de știință din U. R. S. S., Anglia, Austria, R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacă, Cuba, Finlanda, Franța, R. D. Germană, R. F. Germană, R. S. F. Iugoslavia, R. P. Mongolă, R. P. Polonă, R. P. Română, S. U. A., R. P. Ungară etc. În total au luat parte aproximativ 600 de persoane, dintre care circa 100 de invitați din străinătate.

Delegația română a fostă formată din : I. Popescu-Puțuri, directorul Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R., șeful delegației, Gheorghe Zaharia, director-adjunct al Institutului de istorie a partidului de pe lângă C. C. al P. M. R., prof. univ, Valter Roman N. N. Constanținescu, șef de secție în Institutul de cercetări economice al Academiei R. P. R., general Constantin Popa și lt. col. Leonida Loghin.

Conferința a fost prezidata de acad. P. N. Fedoseev, vicepreședinte al Academiei de Științe a U. R. S. S. Lucrările pe secții ale conferinței au fost conduse de prof. V. L. Israelian (secția I), profesor general-locotenent V. G. Pozneak (secția a II-a), profesor general-maior E. A. Boltin (secția a III-a).

La conferință au fost expuse referate și s-au făcut intervenții de către aproximativ 100 de vorbitori. La ședința de deschidere au fost prezenți acad. M. V. Keldiș, președintele Academiei de Științe a U. R. S. S., P. N. Pospelov, directorul Institutului de marxism-leninism de pe lângă C. C. al P. C. U. S., mareșalii Uniunii Sovietice Konev, Eremenko, Voronov, Ciukov, generalii de armată Epișev, șeful direcției superioare politice a armatei și flotei sovietice, P. A. Kurokokin, șeful Academiei Militare „Frunze”, istorici, economiști, generali și ofițeri din armata sovietică.

În cadrul ședinței plene de deschidere, Ion Popescu-Puțuri a prezentat referatul *Insurrecția armată antifascistă din august 1944 și participarea României la înfrângerea Germaniei hitleriste. Însemnătatea lor în istoria poporului român*, elaborat împreună cu Gh. Zaharia și Ilie Rădulescu.¹

Șeful delegației române a început prin a sublinia contribuția hotărâtoare adusă de Uniunea Sovietică în obținerea victoriei contra hitlerismului și a evidențiat faptul că, dînd uriașe jertfe de sînge, poporul sovietic a purtat cu eroism greul luptei contra Germaniei naziste, dînd aripi luptei antifasciste a popoarelor, insuflîndu-le încredere în victorie. În continuare au fost analizate condițiile interne în timpul subjugării României de către Germania hitleristă și dictaturii

¹ Comunicările prezentate de delegația română au fost publicate în volumul *Contribuția României la victoria asupra fascismului*, București, Edit. politică, 1965.

militare-fasciste, lupta poporului român pentru eliberare, coalizarea de către partidul comunist în jurul său a tuturor forțelor antihitleriste, organizarea și conducerea de către el a insurecției armate antifasciste din august 1944.

În comunicare s-a pus în evidență faptul că, în interesul luptei pentru doborârea dictaturii militare-fasciste și a alăturării țării la coaliția antihitleristă, P. C. R. a folosit toate posibilitățile pe care le oferea criza regimului fascist, contradicțiile dintre guvernul fascist, monarhie și partidele burghezo-moșierești. Ținând seama alături de ceea ce una și aceeași apropiere între ele diferitele grupări ale clasei dominante, de contradicțiile din lagărul partidelor și grupărilor politice burgheze, dintre guvernul antonescian și monarhie, dintre ofițerii superiori din conducerea armatei și guvernului fascist, cât și de evoluția evenimentelor pe front, P. C. R. a acționat cu fermitate principială și elasticitate tactică pentru a determina și grăbi regrouparea și îndreptarea diferitelor partide și cercuri politice în direcția răsturnării dictaturii fasciste.

Bazându-se pe un vast material documentar, vorbitorul a analizat apoi însemnătatea insurecției armate și a întoarcerii armelor de către România contra Germaniei hitleriste, ca și legătura organică dintre desfășurarea revoluției în interiorul țării și lupta armatelor române pe frontul antihitlerist.

În încheiere, referentul s-a oprit asupra faptului că, sfărâmând dictatura militară-fascistă, insurecția armată din august 1944 a dat o lovitură puternică pozițiilor claselor exploatoare în genere, a marcat începutul revoluției populare în România. Descătușind uriașă energie revoluționară a maselor populare, ea a creat premisele favorabile pentru cucerirea treptată de noi și importante poziții politice, deschizând drumul care a dus la instaurarea puterii clasei muncitoare în alianță cu țărănimă, la victoria socialismului în România.

În cadrul secției I, pentru problemele politice, internaționale și economice, N. N. Constantinescu a expus referatul *Rezultatele cercetării științifice cu privire la contribuția economică a României în războiul antihitlerist*, referat la care a contribuit și col. V. Anescu. La 23 August 1944, s-a arătat, în referat, o dată cu doborârea dictaturii militare-fasciste de către forțele populare sub conducerea P.C.R., România a trecut de partea coaliției antihitleriste cu întregul ei potențial militar și economic. Alăturarea României la coaliția antifascistă a constituit o grea lovitură dată puterii economice și militare a Germaniei naziste, determinând o bruscă deplasare a raportului de forțe, în special pe frontul de sud-est, în favoarea coaliției antihitleriste, atât în ce privește efectivele militare, cât și din punct de vedere economic.

Deși suferise pagube mari de pe urma exploatarei, jafului și războiului hitlerist, România dispunea încă, la 23 August 1944 de însemnate resurse materiale cu o mare valoare strategică, pe care le-a pus imediat la dispoziția frontului antifascist. În fruntea clasei muncitoare, P.C.R. a chemat întregul popor să-și încordeze forțele pentru susținerea războiului antihitlerist. Lozincă lansată a fost: „Totul pentru front, totul pentru victorie!”.

Înfăptuirea lozincii partidului comunist a întâmpinat împotrivirea forțelor reacționare, a monopolurilor și moșierilor, care se temeau de creșterea acțiunii independente a maselor, acțiune indisolubilă legată de lupta pentru democratizare profundă a țării. Masele de oameni ai muncii de la orașe și sate însăși și-au însușit cu însuflețire lozincă lansată de P.C.R. și au făcut totul pentru transformarea ei în viață. Muncitorii au desfășurat întreceri patriotice pentru a produce cât mai repede și în cantități suficiente cele necesare frontului antifascist. Merita subliniat că, în tot timpul războiului, baza de aprovizionare a armatei române a fost în exclusivitate economia țării.

România a îndeplinit și în unele cazuri a depășit sarcinile pe care și le-a asumat fața de coaliția antifascistă în războiul contra Germaniei hitleriste. Pe baza calculului făcute, contribuția economică și financiară a României în războiul antihitlerist s-a ridicat la peste un miliard de dolari, valuta 1938. Din ei, circa 700 000 000 au fost pentru înzestrarea și aprovizionarea tru

pelor române și pentru întreținerea, livrările de materiale, prestații etc. pentru unitățile militare sovietice, iar 350 000 000 de dolari au constituit pierderile provocate prin distrugerii, bombardamente, jafuri ș.a.m.d., efectuate de trupele fasciste izgonite din România între 23 august și 25 octombrie 1944. Luată global, contribuția economică a României în războiul antifascist a însemnat o sumă egală cu peste patru bugete anuale ale statului din 1937-1938.

În cadrul secției a II-a, pentru istoria luptei forțelor armate și istoria artei militare, generalul Popa Constantin a prezentat un referat, elaborat împreună cu col. Ion Leonida și lt.-col. Leonida Loghin, având ca temă: *Cercetarea arhivistică privind participarea armatei române, umăr la umăr cu armata sovietică, la războiul antihitlerist*. El a arătat că în lupta împotriva trupelor fasciste s-a angajat întreaga armată română. Formațiunile de luptă patriotice, organizate de P.C.R., au luptat umăr la umăr cu unitățile militare. Acțiunile desfășurate cu energie și prin surprindere au dus la lichidarea completă a rezistențelor hitleriste din zona capitalei până în ziua de 28 august, iar din alte regiuni ale țării până la 31 august 1944. Concomitent cu acțiunile pentru lichidarea trupelor hitleriste din interiorul țării, forțele Armatei I și IV române au acoperit frontierele de nord și de vest în scopul de a împiedica pătrunderea pe teritoriul României a noi forțe fasciste. Lichidarea trupelor hitleriste de pe teritoriul țării și acoperirea frontierelor de către armata română au dat posibilitatea trupelor sovietice, care nimiciseră gruparea de forțe germane din zona Iași-Clușinău, să înainteze într-un ritm rapid pe teritoriul dintre Carpați și Dunăre, să se dirijeze prin trecătorile libere ale Carpaților Meridionali și să se concentreze în capul de pod de la nord și nord-vest de acești munți. Trecând la ofensivă, trupele sovietice și române au înfrânt rezistența înverșunată a Armatei VI și VIII hitleriste, precum și a Armatei II și III horthyste, reușind ca până la 25 octombrie să elibereze întregul teritoriu al României. La aceste acțiuni, care au avut ca rezultat desăvârșirea eliberării teritoriului național, armata română a participat cu un efectiv de peste 260 000 de oameni. De la 25 octombrie 1944 și până la 9 mai 1945, armata română a luptat alături de armata sovietică pe teritoriile Ungariei și Cehoslovaciei, aducându-și contribuția la înfrângerea Germaniei hitleriste.

Pentru faptele glorioase săvârșite, peste 300 000 de soldați, subofițeri și ofițeri români au fost decorați cu ordine și medalii române, sovietice și cehoslovace.

În secția a III-a a conferinței, pentru problemele istoriei mișcării de eliberare și a luptei de partizani, prof. Valter Roman, prezentând referatul *Cercetarea istoriei mișcării de rezistență antifascistă în România*, elaborat împreună cu V. Zaharescu și A. Petri, a scos în relief faptul că în România mișcarea de rezistență antifascistă a luat naștere în perioada imediat următoare instaurării dictaturii militare fasciste și a intrării trupelor germane în țară și a crescut continuu în amploare și vigoare de-a lungul anilor, culminând cu insurecția armată din august 1944.

Forța cea mai organizată, combativă și consecventă a luptei antifasciste a fost clasa muncitoare. Ea a polarizat în jurul ei toate forțele patriotice, a atras la o luptă din ce în ce mai activă jărănimea, intelectualitatea, elementele patriotice din armată etc. P.C.R. a fost singurul partid politic care a formulat cu claritate sarcinile luptei antifasciste și perspectivele ei, a inițiat și a organizat mișcarea de rezistență, a fost factorul însuflețitor și mobilizator al luptei tuturor forțelor antifasciste. Lupta a îmbrăcat forme din cele mai diverse: greve și acte de sabotaj. În uzine, mine, la căile ferate, sabotarea de către țărani a livrărilor forțate de produse agricole, refuzul de a plăti impozitele, refuzul de a subscrie la împrumuturile de război, nesupunerea la încorporare și mobilizare etc. În armată, între militarii români și cei germani s-au produs ciocniri, iar numeroși ostași români treceau de partea armatei sovietice sau a partizanilor. Lupta antifascistă a maselor populare din România găsea un puternic impuls în evoluția situației pe fronturile de luptă ale coaliției antihitleriste îndeosebi a celui de răsărit.

Un moment deosebit de important al dezvoltării luptei antifasciste din România s-a produs în vara anului 1943, când activul revoluționar al P.C.R., în frunte cu Gheorghe Gheorghiu-Dej,

a elaborat linia strategică și tactică pentru răsturnarea prin forță, printr-o largă acțiune de masă, a dictaturii militare-fasciste și întoarcerea armelor contra Germaniei hitleriste. O dată cu activitatea pentru crearea unei largi coaliții politice antihitleriste în interior, a fost acordată o deosebită atenție pregătirii militare a insurecției. P.C.R. a creat formațiunile de luptă patriotice, avînd un comandament general, condus de Emil Bodnăraș, și comandamente regionale, conduse de secretarii comitetelor regionale de partid. În același timp, în Valea Prahovei, Delta Dunării, Munții Vrancei, Banat, Suceava, Maramureș se desfășurau acțiuni de partizani. O deosebită atenție s-a acordat atragerii armatei la înfăptuirea insurecției.

Insurecția armată din august 1944 a constituit coticura hotărtoare în dezvoltarea rezistenței antifasciste din România. Înfăptuirea ei victorioasă a făcut ca lupta antifascistă a întregului popor să se ridice pe o treaptă calitativ superioară.

Primită cu mult interes de către asistență și ascultate cu atenție, referatele prezentate de delegația română la Conferința de la Moscova, așa cum au ținut să arate o serie de participanți, au contribuit la cunoașterea științifică de către specialiștii din numeroase țări europene și extraeuropene a unuia din cele mai glorioase capitole din istoria luptei poporului nostru pentru libertate și independență națională și, totodată, a aportului său la apropierea victoriei asupra Germaniei hitleriste, la marea bucurie trăită de popoarele lumii la 9 mai 1945.

Conferința științifică de la Moscova consacrată aniversării a douăzeci de ani de la victoria asupra fascismului a prilejuit o dată mai mult, prin glasul oamenilor de știință, afirmarea voinței popoarelor pentru zădărnicierea acțiunilor agresive ale imperialismului, pentru împiedicarea reinvierii militarismului german, pentru unirea tuturor forțelor care militează pentru pace ca dezlănțuirea unui nou război mondial să nu mai fie posibilă, iar cauza păcii să triumfe în întreaga lume.

N. N. Constantinescu

A II-A CONFERINȚĂ INTERNAȚIONALĂ PRIVIND ÎNVĂȚĂMÎNTUL ISTORIEI REZISTENȚEI

Între 13 și 15 aprilie a.c. a avut loc la Praga cea de-a doua conferință internațională privind învățămîntul istoriei Rezistenței, organizată de Federația Internațională a Luptătorilor din Rezistență (F.I.R.). Au participat cadre didactice din învățămîntul universitar și de alte grade, cercetători științifici din domeniul istoriei și pedagogiei și activiști pe tărîm social din 18 țări: Anglia, Austria, Belgia, R.P. Bulgaria, R.S. Cehoslovacia, Franța, R.D. Germana, R.F. Germană, Grecia, Israel, Italia, R.S.F. Iugoslavia, Luxemburg, Norvegia, R.P. Polonă, R.P. Română, R.P. Ungară și U.R.S.S. Au participat, de asemenea, reprezentanți ai unor organizații internaționale, ca, Uniunea internațională a studenților, Federația internațională sindicală a învățămîntului, Comisia internațională pentru învățămîntul Rezistenței etc.

Prima conferință pe tema amintită a avut loc în noiembrie 1959, la Florența. Rezultatele obținute cu acel prilej, ca și experiența dobîndită în anii ce au urmat, au îndemnat la continuarea acestei activități pe o scară cît mai largă, la cercetarea stadiului în care se afla învățămîntul istoriei Rezistenței antifasciste în școlile de toate gradele, ca și în alte forme de educație extrașcolară.

Raportul principal la această conferință a fost prezentat de delegatul italian, Ernesto Raggioneri, profesor de istorie modernă la Universitatea din Florența. Acesta a relevat faptul

„că există o deosebire calitativă fundamentală între situația din țările socialiste pe de o parte, și cea din țările capitaliste, pe de alta. În legătură cu învățămîntul istoriei Rezistenței antifasciste într-o serie de țări vest-europene, raportorul a arătat că atenția mai mică ce se acordă acesteia se datorește interesului oficialității de a subestima și neglija învățămîntul întregii istorii contemporane, cu scopul vădit de a trece sub tăcere profundele prefaceri social-politice ce au avut loc în lumea postbelică.

Făcînd o serie de considerații asupra rolului și însemnătății Rezistenței antifasciste, raportorul a subliniat că această Rezistență reprezintă un proces viu care „continuă în Europa și în afara Europei, unde experiența și moștenirea sa au fost transmise, în mai mare măsură decît s-ar crede, popoarelor care luptă pentru libertate și independență . . .”.

Au urmat numeroase comunicări și informări ale delegațiilor, care au prilejuit un larg schimb de experiență și opinii în problemele puse în discuție, concretizat și în documentul final: Declarația celei de-a doua conferințe internaționale privind învățămîntul istoriei Rezistenței.

În lucrările conferinței au fost abordate succint aspecte esențiale ale istoriei Rezistenței antifasciste: forțele social-politice care au acționat pe o platformă comună, caracterul larg, de masă, pe care l-a îmbrăcat Rezistența, rolul de frunte îndeplinit de clasa muncitoare, corelația și interacțiunea factorilor interni și internaționali etc.

Analiza stadiului învățămîntului istoriei Rezistenței în diferite țări a relevat atât realizările, progresele obținute, cât și neajunsurile și greutățile ce mai trebuie învinse într-o serie de țări: insuficiența documentării și lipsa de obiectivitate a textelor din manuale și cursuri, absența problemelor privind lupta antifascistă în acțiunea de pregătire a cadrelor didactice și altele; s-a reliefat faptul că în unele țări capitaliste învățămîntul istoriei Rezistenței fie că suferă de lipsuri și deformări de-a dreptul îngrijorătoare (de pildă R.F. Germană), fie că nu-și găsește loc în planurile, programele și manualele de învățămînt (de exemplu Grecia, Belgia).

Ca o problemă conexă temei conferinței, au fost prezentate unele aspecte și tendințe actuale ale istoriografiei celui de-al doilea război mondial. În legătură cu aceasta s-au făcut referiri la creșterea interesului pentru istoria luptei antifasciste și la lărgirea bazei documentare în vederea studierii acesteia (s-a amintit în acest sens de extinderea activității Comitetului de istorie a celui de-al doilea război mondial, care există în Franța, de crearea în Belgia a Centrului național de istorie a celor două războaie mondiale, de pregătirea unei documentări asupra Rezistenței de către Ministerul Educației din Austria etc.); au fost abordate de asemenea probleme ca cea a răspunderilor pentru pregătirea și dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial, pentru distrugerile și masacrele savîrșite în numeroase țări etc.

În același timp, o serie de vorbitori au dezvăluit direcțiile reacționare antiștiințifice ale unei părți a istoriografiei burgheze cu privire la Rezistență și lupta antifascistă a popoarelor, constînd în minimalizarea sau ignorarea mișcării de Rezistență, a caracterului profund popular al acesteia, în încercarea de a reduce lupta antifascistă la acțiunea unor grupuri complote rivale și chiar de justificare și reabilitare a fascismului. Delegata franceză Jeanne Chevalier a expus cu exemple din istoriografia franceză denaturarea caracterului și rolului istoric al Rezistenței antifasciste. Delegatul vest-german, prof. I. Müller, a arătat că în R.F.G., cu rare excepții, lucrările de istorie prezintă o imagine falsă a istoriei celui de-al doilea război mondial. În universități, prezentarea istoriei perioadei celui de-al doilea război mondial reduce la minimum rolul Rezistenței, exclude total lupta antifascistă dusă de clasa muncitoare germană, de regulă nu se vorbește despre Rezistența antifascistă desfășurată în alte țări. Publicațiile periodice de de istorie sînt dominate de propaganda anticomunistă, falsifică realitatea istorică, ignorează legăturile și sprijinul dat lui Hitler de marile monopoluri și de *Wehrmacht*, reduc rezistența la

atentatul din 20 iulie 1944, păstrează tăcere asupra jafurilor și atrocităților comise de hitleriștii în țările temporar cucerite.

În comunicarea făcută de cinci profesori italieni asupra modului cum se reflectă istoria Rezistenței în lucrări de istorie din această țară au fost demascate unele încercări de precărmirire a „realizărilor sociale” ale lui Mussolini și de prezentare a Rezistenței antifasciste ca un „război fratricid” între partizani și între adepții fascismului (astfel se procedează în lucrările lui A. Bossio — I. Domeniconi, *Luci di Civiltà*, vol. III, Torino, 1962, p. 251 și B. Bardoro — G. Ferrara, *Storia Economica e Civiltà*, vol III, Florența, 1963, p. 402); s-a arătat totodată că, chiar atunci cînd prezintă de o manieră negativă fascismul, lucrările burgheze în genere nu subliniază esența acestuia, caracteristicile lui fundamentale.

În cadrul conferinței, delegații din țara noastră au prezentat comunicările: *Istoria Rezistenței și noua generația din Republica Populară Română* (Gh. Matei) și *Studiul istoriei Rezistenței în învățămîntul de toate gradele din R.P.R.* (Aron Petric). În cuprinsul acestora au fost reliefate realizările obținute în țara noastră în domeniul predării problemelor istoriei Rezistenței, mijloc important de educare a maselor, și în primul rînd a tinerei generații, în spiritul patriotismului și internaționalismului socialist, al mărețelor idealuri ale luptătorilor antifasciști, al acțiunii unite cu toate forțele păcii și progresului din lume, pentru a face astfel ca tirania și ororile fascismului să nu se mai poată repeta niciodată. S-a arătat de asemenea că în R.F.R. învățămîntul istoriei Rezistenței își găsește o largă reflectare sub cele mai variate forme: în programele și manualele școlare, în cursuri universitare, în munca de cercetare științifică și de creație literar-artistică, în activități extra școlare, cum sînt excursiile și vizitele la muzee, case memoriale, monumente și locuri legate de lupta antifascistă, vizionări de filme și piese de teatru inspirate din rezistența antifascistă etc.

În comunicările delegaților români a fost reliefată semnificația luptei patriotice antifasciste a poporului român, al cărei apogeu și încoronare a constituit o insurecția armată din august 1944, eveniment de cotitură radicală în istoria României, avînd o însemnatate deosebită și pe plan internațional; a fost subliniată contribuția poporului nostru la lupta comună a popoarelor pentru zdrobirea hitlerismului.

S-a relevat faptul că, acordînd o mare atenție educării tineretului patriei noastre în spiritul celor mai înalte idealuri umanitare, statul nostru democrat-popular și-a adus și își aduce în același timp contribuția la acțiunile pe scară internațională privind educarea tinerei generații.

Declarația celei de-a doua conferințe internaționale privind învățămîntul istoriei Rezistenței care a fost adoptată în unanimitate a dat expresie dezideratului participanților de a se efectua un schimb regulat de experiență și materiale referitoare la problemele predării istoriei luptei antifasciste. S-a menționat în cuprinsul declarației „dorința ca toți educatorii europeni să fie puși în posesiunea unei importante documentări, sub forma unei cronologii internaționale, a unui glosar, a unei bibliografii, a hărților, a fotografiilor și a altor mijloace audio vizuale. Această documentare ar trebui adusă la zi. Ei cer F.I.R. să promoveze și să sistematizeze această acțiune fundamentală, menită să sublinieze pentru tineri caracterul universal al Rezistenței și al mesajului ei”. De asemenea a fost adoptată în unanimitate o declarație împotriva prescripției crimelor naziste.

Prin însemnătatea problemelor abordate și multitudinea datelor cuprinse în materialele prezentate, prin recomandările adoptate și contactele prilejuite între cei peste 100 de profesori, cercetători științifici etc. sosiți din numeroase țări, conferința a marcat un pas înainte în direcția studierii istoriei Rezistenței și a transmiterii către noua generație a patrimoniului ei spiritual.

Gh. Matei

SESIUNEA DE COMUNICĂRI ORGANIZATĂ CU PRILEJUL CELEI DE-A XX-A ANIVERSĂRI A VICTORIEI ASUPRA GERMANIEI HITLERISTE

În ziua de 6 mai 1965, în sala de festivități a Muzeului de istorie a partidului, a avut loc sesiunea de comunicări a Academiei R.P.R., Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., Academiei militare generale și Comitetului organizatoric al veteranilor de război, consacrată aniversării a 20 de ani de la victoria asupra Germaniei fasciste. Au participat academicieni, cadre didactice din învățământul superior, generali și ofițeri superiori, numeroși cercetători.

Deschizând sesiunea, acad. Andrei Oțetea, directorul Institutului de istorie al Academiei R.P.R., a subliniat faptul că cel de-al doilea război mondial nu a fost numai o gigantică măsurare de forțe pe câmpul de luptă, ci el a reprezentat o confruntare economică, socială, politică și ideologică de însemnătate decisivă pentru destinele umanității. Victoria de la 9 mai 1945 a coaliției antihitleriste se înscrie între evenimentele care delimitază perioade în istoria contemporană și marchează o dată însemnată în istoria universală. Vorbitorul s-a oprit apoi asupra contribuției istoriografiei românești, care pune în lumină lupta Partidului Comunist din România pentru doborârea dictaturii militare-fasciste, formele mișcării de rezistență din țara noastră, condițiile interne și externe în care s-a desfășurat insurecția armată din august 1944, precum și contribuția României la înfrângerea Germaniei hitleriste. În încheierea cuvîntului său, acad. Andrei Oțetea a arătat că lucrările acestei sesiuni sînt un omagiu adus celor aproximativ 170 000 de ostași cazuți pe frontul antihitlerist.

În comunicarea intitulată *Însemnătatea istorică a victoriei asupra Germaniei hitleriste*, elaborată de V. Maciu, membru corespondent al Academiei R.P.R., V. Liveanu și Tr. Udrea, cercetători principali la Institutul de istorie al Academiei R.P.R., a fost subliniat faptul că victoria de la 9 mai 1945 a fost rodul luptei pline de abnegație a popoarelor iubitoare de libertate, al eforturilor desfășurate de coaliția antihitleristă, din care făceau parte U.R.S.S., Anglia, S.U.A. și multe alte țări. Forța hotărîtoare a victoriei a fost marea țară a socialismului, Uniunea Sovietică. Autorii au relevat amploarea considerabilă pe care a luat-o mișcarea de rezistență antifascistă. În comunicare s-a subliniat, de asemenea, contribuția poporului român la înfrângerea Germaniei hitleriste. Ziua de 9 mai 1945 marchează data la care s-a încheiat cel mai mare conflict — la care au participat în mod oficial 72 de state — din cîte au sîngerat vreodată omenirea. Înfrîngerea fascismului german și japonez a avut o uriașă influență asupra dezvoltării sociale: formarea sistemului mondial socialist, înlăturarea pe care acesta o exercită asupra dezvoltării societății contemporane, creșterea rolului clasei muncitoare și a mișcării comuniste și muncitorești internaționale, avîntul mișcării de eliberare națională și apariția de noi state independente sînt procese istorice ireversibile, care au schimbat raportul de forțe în favoarea păcii, democrației și progresului social.

Insurecția armată de la 23 August 1944 — punct culminant al luptei antifasciste, moment de cotitură în viața poporului român, a constituit obiectul comunicării elaborate de I. Popescu-Puțuri, directorul Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P. M.R., Gh. Zaharia, director adjuncț al aceluiași institut și I. Rădulescu. Memorabilul eveniment de la 23 August 1944 a intrat în istoria României ca o piatră de hotar. Autorii au arătat că forțele politice care au acționat în august 1944 și au tras seva din lupta eroică a poporului român, care a culminat cu luptele ceferiștilor și petroliștilor din 1933. În anii care au urmat, mișcarea antifascistă a luat amploare și a frînat pentru un timp fascizarea țării. Forța activă a luptei antifasciste a fost clasa muncitoare, condusă de P.C.R. Autorii au analizat în amănunțime poziția partidelor politice

„istorice”, a regelui și a cercurilor din jurul său față de războiul dus de România, condusă de generalul Antonescu, alături de Germania hitleristă. Au fost redată pe larg starea de spirit potrivnică războiului a maselor, măsurile și acțiunile întreprinse de P.C.R. în anii 1941—1944 pentru scoaterea țării din războiul antisovietic. În vara anului 1944, condițiile pentru înlăturarea clictii antonesciene erau coapte. Realizând o largă unitate a tuturor forțelor patriotice, folosind cu pricepere împrejurările favorabile create de succesele militare ale coaliției antihitleriste, P.C.R. a condus poporul român la înfăptuirea insurecției armate victorioase, eveniment de importanță crucială care a marcat o cotitură hotărâtoare în destinele patriei noastre. După victoria insurecției armate din august 1944, România s-a alăturat coaliției antihitleriste cu întregul ei potențial militar și economic, luptând pentru cucerirea independenței și suveranității naționale, pentru zdrobirea Germaniei hitleriste.

Amplourea efortului militar român la războiul antihitlerist a fost tratată în comunicarea *Participarea armatei române la războiul antihitlerist umar la umar cu armata sovietică*, elaborată de generalul-maior C. Popa și lt.-col. I. Loghin. Între unitățile militare române și cele sovietice s-a arătat în comunicare au fost stabilite legături încă din seara zilei de 23 august pe frontul din Moldova. În decurs de numai 8 zile, unitățile militare românești și formațiunile de lupta patriotice au zdrobit trupele hitleriste din regiunile centrale, de sud, sud est și sud vest ale României. Umăr la umăr cu armata sovietică, armata română a continuat cu înflăcărare lupta pentru eliberarea părții de nord-vest a României, terminată la 25 octombrie 1944. Cu aceeași abnegație și vitejie a luptat armata română și dincolo de hotarele țării, pe pamintul Ungariei și Cehoslovaciei. Autorii au inclus în comunicare date interesante privind numărul ostașilor români participanți la diferite bătălii, numărul orașelor și localităților eliberate, al prizonierilor făcuți pe câmpurile de luptă etc.

Efortul economic al României în războiul antihitlerist a constituit obiectul comunicării prof. N.N. Constantinescu și col. V. Anescu. În prima parte autorii s-au oprit asupra aprecierilor privind însemnătatea deosebită din punct de vedere economic, pentru întregul curs al războiului, a ieșirii României din războiul hitlerist și întoarcerea armelor împotriva Germaniei. Participarea României la războiul antihitlerist a constituit în acea vreme problema de stat cea mai importantă, efortul statului cuprinzând toate ramurile economice și toate regiunile țării. Atenția a fost îndreptată în primul rând către refacerea transporturilor, care constituiau veriga principală în ansamblul de măsuri necesare măririi efortului de război și refacerii economice a țării. Până la sfârșitul lunii iunie 1945 au fost restabilite 3/4 din liniile crenate de cale ferată distruse; finiele nou construite și cele lărgite sau modificate însumau aproape 400 km. În același timp, 92% din flota fluvială a făcut transporturi pentru aliați. A sporit producția de țigete, care la sfârșitul lunii mai 1945 era de peste trei ori mai mare decât în septembrie 1944. Minerii au asigurat cărbune pentru transporturi și industrie; 80% din cărbunele extras a fost folosit pentru război. Siderurgiștii au aprovizionat industria metalurgică, care lucra pentru front, cu cantități importante de fontă, oțel și laminate. O contribuție importantă în sprijinirea frontului au adus o și oamenii muncii din industria ușoară. Peste 6 700 000 de perechi de încălțăminte, 6 000 000 de metri de țesături, 45 000 de tone de alimente etc. au fost livrate ostașilor de pe front. Țărănimia a făcut față cu abnegație sarcinilor ce i reveneau în aprovizionarea frontului și populației. Peste 220 000 de tone de produse agroalimentare, sute de mii de cai și alte animale au fost furnizate frontului antihitlerist. Sprijinirea războiului împotriva Germaniei naziste a constituit o cauză vitală a întregului popor. Efortul economic și financiar al României în războiul antihitlerist s-a ridicat la peste 1 miliard de dolari (valuta anului 1938), ceea ce reprezenta de patru ori bugetul statului român pe 1937—1938.

Din Grecia până în Norvegia, din Franța până în cele mai îndepărtate colțuri ale Uniunii Sovietice, milioane de oameni ai muncii s-au ridicat la lupta împotriva mașinii de război

naziste. *Mișcarea de rezistență a popoarelor împotriva fascismului și a agresorilor hitleriști* a făcut obiectul comunicării lui P. Nichita și C. Nicolae, șefi de secție la Institutul de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. În prima parte autori s-au ocupat de mișcarea de rezistență până la izbucnirea celui de al doilea război mondial. În Italia, Franța, Austria, Spania, Polonia, Cehoslovacia, China și alte țări, zeci de mii de bărbați și femei, prin numeroase acțiuni, s-au ridicat împotriva războiului. Autorii au subliniat, începând cu eroicele lupte ale ceferiștilor și petroliștilor români din 1933 mesaj înflăcărat de luptă antifascistă adresat tuturor popoarelor —, contribuția poporului român la mișcarea de rezistență împotriva războiului. Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a făcut ca mișcarea de rezistență să cunoască o creștere continuă, să cuprindă pături tot mai largi din toate țările. Lupta împotriva războiului hitlerist a fost dusă prin diverse mijloace, începând de la acte de sabotaj și până la acțiuni armate. O formă larg răspândită în diverse țări a mișcării de rezistență a fost lupta de partizani. Subliniind că mișcarea de rezistență s-a ridicat în unele țări până la insurecția armată, autorii au conchis că insurecția armată din august 1944 din România reprezintă principala contribuție a poporului nostru la mișcarea de rezistență împotriva războiului declanșat de Germania hitleristă.

Ultima comunicare, elaborată de un colectiv compus din: prof. dr. V. Roman, Gh. Matei, Eliza Campus, Gh. Unc, Gh. Cazan și col. A. Petri, s-a ocupat de *Istoriografia burgheză despre cel de al doilea război mondial*. Autorii au subliniat faptul că mulți istorici occidentali redau real unele aspecte ale războiului dar alții, în mod tendențios, le denaturează. Principalele probleme care sînt denaturate de către acești istorici, și în special de cei vest-germani, se referă la cauzele și originea războiului, la rolul și importanța pe care le-a avut în război Uniunea Sovietică, mișcarea de rezistență, cît și învățămintele care trebuie trase de pe urma celui de-al doilea război mondial. Comunicarea a consacrat un spațiu larg combaterii aprecierilor false ale unor istorici occidentali cu privire la țara noastră.

Prin diversitatea temelor abordate, cît și prin bogăția faptelor înfățișate și a concluziilor formulate, sesiunea a constituit o elocventă manifestare științifică închinată celei de-a 20-a aniversări a victoriei asupra fascismului german.

M. Rușnescu

EXPOZIȚIA ORGANIZATĂ DE ARHIVELE STATULUI DIN TÎRGU-MUREȘ, CONSACRATĂ RĂSCOALEI LUI HORIA

La sfîrșitul anului trecut, colectivul de la Arhivele statului din Tîrgu-Mureș a organizat o interesantă expoziție consacrată răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan. Pe lângă materialele iconografice cunoscute din publicații mai vechi sau mai noi, expoziția mai cuprinde de asemenea documente contemporane inedite.

În cele două săli ale expoziției, organizată la sediul Arhivelor statului din Tîrgu-Mureș, au fost expuse un mare număr de documente inedite, cu bogate informații despre răscoala lui Horia în general, precum și despre nișcărilor și frămîntările țărănilor din satele comitatului Timavei și a scaunelor secuiești. Aceste documente largesc în mod considerabil cunoștințele de pînă acum despre aria de răspîndire a răscoalei din 1784, întăresc concluziile și constatările făcute acum aproape 30 de ani de către acad. David Prodan cu privire la participarea țărănimii iobage maghiare alături de țărani români răsculași. Din documentele expuse se poate constata extinderea răscoalei lui Horia pînă în părțile fostului comitat Trei Scaune. Sînt pomenite în aceste documente zeci de sate, în care, în perioada noiembrie-decembrie 1784, au avut loc frămîntări sau răscoale locale. Amintim aici că în majoritatea acestor sate abia pe baza acestor

documente expuse se poate constata pentru prima dată extinderea mișcării în părțile Văii Mureșului și a Nirajului. Un deosebit interes prezintă acele câteva documente care se referă la activitatea unui țăran secu, Iosif Kádár din Turia de Jos (Trei Scaune). Acesta, după acuzarea ce i se aducea în noiembrie 1784, nu numai că s-a înțeles cu țărani răsculați, dar, prin activitatea sa, s-a străduit să promoveze cauza răscoalei din 1784. Acest Iosif Kádár căuta să pregătească terenul extinderii răscoalei în secuime, umbla din sat în sat, chema țărani secu la unire cu răsculații, pregătea terenul pentru înaintarea cetelor de răzvrățiți. După cum reiese din documente, el primea unele misiuni din partea unor conducători de cetă țărănești răscolite. Tot din aceste documente apare faptul că Iosif Kádár umbla adesea în Moldova, trecând frontiera clandestin. Fiind judecat de nobilime pentru faptele sale, el a fost condamnat la aceeași moarte ca și conducătorii răscoalei din 1784 (Arh. st. din Tîrgu-Mureș, fond. Scaunului Mureș, Registrul Tablei pe anul 1784-1785, f. 167-171).

Despre participarea țărănimii maghiare la răscoala lui Horia sînt referiri și în alte documente din expoziție. Printre altele, în scrisoarea sa, adresată Tablei din Tîrgu-Mureș, Ștefan Halmágyi, comitele comitatului Tirnavci și al scaunului Mureș, scria la 26 noiembrie 1784 că „nu numai iobagii români, dar și cei unguri” și-au exprimat dorința de a face cauză comună cu răsculații (Arh. st. din Tîrgu-Mureș, colecția Horia, cota 49). Amintim tot aici că recent, cu ocazia unor investigații făcute la Biblioteca documentară Teleki-Bolyai, în fondul de documente, cota 150, am găsit alte două documente necunoscute despre răscoala lui Horia. Unul dintre aceste documente, raportul lui Ioan Nemegeyi din Aiud din 14 noiembrie 1784, conține informații interesante referitoare la desfășurarea răscoalei în satele comitatelor Zărand și Alba și în Munții Apuseni. Mai pe larg sînt descrise cele întimplate la Remetea și Singiorgiu, unde o bună parte a țăranilor unguri — cum se spune și în acest raport — s-a alăturat mișcării. Raportul acesta mai prezintă interes și prin aceea că menționează rolul preoțimii române de la sate, care în multe locuri s-a solidarizat cu țărani. Acești preoți de la sate răspindeau în același timp ideile eliberării naționale. Ei vorbeau țăranilor români despre originea lor romană, de faptul că ei sînt locuitorii băștinași ai țării și că au fost asupriți și supuși cu forța, dar că a sosit timpul să arunce jugul etc. În felul acesta, raportul lui Ioan Nemegeyi este un document prețios pentru cercetarea legăturilor strînse ce au existat între lupta de eliberare socială și cea de eliberare națională, începută prin largă activitate a lui Inochentie Micu și dusă mai departe de către continuatorii lui. Este de relevat că în unul dintre procesele verbale de judecare a participanților la răscoală, prezentat în expoziție, apare informația că în timpul răscoalei se răspîndise ideea lichidării dominației nobilimii maghiare exploatare.

Avînd în vedere valoarea materialelor inedite prezentate în expoziția organizată de Arhivele statului din Tîrgu-Mureș, credem că va fi necesară elaborarea unui articol în care aceste materiale să fie valorificate. Articolul ar putea să fie scris de către cei care cu atîta migală și interes au adunat documentele expuse și care au întocmit un fond special, denumit „Colecția Horia”.

L. Demény

CRONICĂ

În cadrul programului de schimburi cultural-științifice româno-franceze, între 3 martie și 6 aprilie a.c. prof. Șt. Pascu, membru corespondent al Academiei R.P.R., a ținut mai multe conferințe la Sorbona și la universitățile din Strasbourg și Montpellier, cu temele: *Gîndirea soci-al-politică, istoriografia medievală românească; Ideologia iluministă la români ș.a.*

Tot în cadrul programului de schimburi cultural-științifice, între 27 martie și 19 aprilie acad. prof. Andrei Oțetea a făcut o vizită în Franța, Belgia și Olanda. D-sa a ținut la Școala națională de limbi orientale o comunicare despre *Eleria. 150 de ani de la întemeierea ei* și la Sorbona o conferință despre *Napoleon al III-lea și Unirea Principatelor (Acordul de la Osborne, 9 august 1857)*.

La 9 aprilie a.e., la Clujpina, s-a deschis Muzeul memorial „B. P. Hasdeu”. În muzeu se află peste 250 de manuscrise, fotografii și fotocopii, poezii, piese originale și alte documente, din viața și opera marelui cărturar român. După cuvântul de deschidere rostit de Gh. Stan, președintele Comitetului executiv al Statului popular regional Ploiești, au luat cuvântul acad. D. Panaitescu-Perpessieus, dr. Mihai Băcescu, membru corespondent al Academiei R. P. R., președintele Comisiei muzeelor științifice din Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă și candidatul în științe istorice Ștefan Ștefănescu. În curtea muzeului a fost dezvelit un bust al lui B. P. Hasdeu.

Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu” de pe lângă C.C. al P.M.R., Institutul de istorie a partidului și institutele de științe sociale ale Academiei R.P.R. au organizat în ziua de 22 aprilie a.e. un simpozion consacrat împlinirii a 95 de ani de la nașterea lui V.I. Lenin. În fața a numeroși studenți, cadre didactice și cercetători au fost prezentate referatele: *Victoria ideilor marxism-leninismului în opera de construcție a socialismului în România*; *Date noi cu privire la legăturile lui Lenin cu mișcarea comunistă din România*; *Marxism-leninismul și dialectica revoluției socialiste*; *Aplicarea de către P.C.R. a învățăturii lui Lenin despre folosirea contradicțiilor din rândul claselor exploatare în revoluție*; *Lenin și problemele realității în fizica contemporana*.

În sala mică a Palatului R.P. Române a avut loc la 5 mai a.e. un simpozion cu tema: *România în războiul antihitlerist*, organizat de Consiliul pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice din Comitetul de Stat pentru Cultură și Artă. Simpozionul a fost prezidat de prof. Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei R.P.R. Au luat cuvântul Gheorghe Zaharia, director-adjunct al Institutului de istorie a partidului, general-colonel în rezervă Dumitru Dămăceanu, general-colonel în rezervă Costin Ionașcu, general-colonel în rezervă Ilie Crețulescu.

V. ANESCU, *Efortul economic al poporului român în războiul antihitlerist*,

București, Edit. militară, 1964, 181 p. + 6 pl.

În ultimii ani, în țara noastră apar tot mai numeroase lucrări și articole care scot în relief, sub diverse aspecte, contribuția poporului român la războiul antihitlerist. Re-luând o serie de cercetări anterioare în acest domeniu, lucrarea col. V. Anescu aduce unele date și interpretări noi privind aspectul economic al participării României la războiul antihitlerist.

Într-un prim capitol, autorul, bazându-se pe concluziile la care a ajuns istoriografia noastră, face o serie de considerații judicioase privind însemnătatea trecerii României de partea coaliției antifasciste care a contribuit la scurtarea războiului antihitlerist. Insurecția armată antifascistă din august 1944 a avut o deosebită importanță nu numai pentru scoaterea României din războiul hitlerist și înlocuirea armelor împotriva cotropitorilor hitleriști, dar și pentru întreaga desfășurare a operațiilor militare din spațiul dunareano-balcanic. Prin consecințele sale imediate, insurecția armată a ușurat înaintarea fără lupte grele a armatelor sovietice pe spații largi de sute și, în anumite direcții, de peste o mie de kilometri și a contribuit enorm la prăbușirea rapidă a rezistenței hitleriste în Balcani. „Trecerea României de partea coaliției antifasciste subliniază autorul — a slăbit mașina de război hitleristă cu valoarea diviziilor române angajate pe front și a celor din interiorul țării, a adus aceste forțe armate în balanța celor care loveau blocul statelor fasciste, determinând astfel o bruscă deplasare

a raportului de forțe, în special pe frontul de-sud-est, în favoarea coaliției antifasciste” (p. 15—16).

În ultima parte a războiului antihitlerist, prin contribuția sa militară și economică, România a fost principalul aliat al armatelor sovietice pe frontul răsăritean. După cum se știe, în cele 260 de zile de participare efectivă la războiul antihitlerist, cei peste 360 000 de ofițeri și trupă română și-au adus, alături de armatele sovietice, o contribuție importantă la eliberarea popoarelor ungar și cehoslovace sub jugul fascist. În luptele pentru eliberarea Ungariei armatele române au pierdut peste 42 000 de morți, răniți și dispăruți, iar în cele pentru eliberarea teritoriului cehoslovac peste 66 000 de morți, răniți și dispăruți. După 23 August 1944, România a constituit, de asemenea, în permanență o puternică bază de aprovizionare a frontului antihitlerist.

Pe baza unor izvoare documentare de prim rang (Arhivele centrale ale Ministerelor Forțelor Armate, de Externe, de Industrie și Comerț, al Înzestrării Armatei și Producției de Război și arhivele principalelor întreprinderi de stat și particulare din perioada anilor 1944—1945), autorul confirmă concluziile unor cercetări anterioare (vezi „Anale”, 1963, nr. 6). V. Anescu ajunge la concluzia (p. 168) că „armamentul, muniția, subzistențele, carburanții și lubrefianții, mijloacele de transport și alte materiale cu care poporul român a aprovizionat frontul antihitlerist de la începutul războiului și pînă la demobilizarea armatei.

(vara anului 1945), la a căror valoare se adaugă cea a pagubelor suferite de economia țării în urma distrugerilor de fonduri de producție și a jafurilor săvârșite de trupele fasciste în retragere (23 august — 25 octombrie 1944), ridică efortul economic al țării noastre în războiul împotriva Germaniei fasciste la peste 106 429 000 000 de lei (valuta 1938), respectiv la 767 215 000 dolari (valuta 1938)". Pentru a da cititorului un termen de comparație, autorul arată că efortul economic al României în războiul antifascist echivalează cu mai mult de trei ori totalul cheltuielilor bugetare ale anului financiar 1937—1938. Această comparație devine și mai concludentă dacă se face precizarea că efortul economic amintit a fost solicitat unei economii naționale care în 1944—1945 nu mai lucra, din cauza pierderilor suferite, decât cu o parte din capacitatea sa din 1938 și care, în plus, se resimțea de pe urma jafului economic hitlerist, ca și de pe urma participării la războiul hitlerist.

Pentru a face față în aceste condiții uriașului efort cerut de participarea României la războiul antihitlerist, mergându-se pînă la epuizarea ultimelor stocuri de materii prime existente (unele, cele importate, greu de procurat ulterior), economia națională a României a fost solicitată la maximum, ceea ce a făcut mai dificilă și mai îndelungată refacerea economică a țării după încheierea războiului. Ar trebui de asemenea arătat că evaluarea completă a efortului economic al României în războiul antifascist este greu de calculat, ținînd seama de faptul că în special în primele luni ale războiului antihitlerist unitățile armate române și sovietice, urmărind inamicul în retragere, erau nevoite uneori să se aprovizioneze operativ în zona lor de acțiune, fără a putea aștepta venirea subunităților proprii de aprovizionare rămase uneori mult în urmă. Evaluarea acestor aprovizionări din mers va fi oricînd aproximativă și incompletă. Se poate aprecia totuși că a fost vorba de importante cantități, în special de alimente și mijloace de transport, ținînd seama de faptul că trupole aflate în marș spre granița de vest a României însumau sute de mii de ostași români și sovie-

tici. Spre a da un singur exemplu, în calculele sale autorul omite să treacă efortul economic și participarea populației românești din nordul și centrul Moldovei, eliberată de armata sovietică încă de la sfîrșitul lunii martie 1944. În primăvara și vara anului 1944 trupele sovietice din zona Iași-Chișinău s-au aprovizionat parțial cu cele necesare de pe teritoriul României recent eliberat. Populația din nordul și centrul Moldovei eliberată de sub jugul fascist și al cărui număr, după unele calcule, se ridică la peste 700 000 de oameni, a sprijinit înainte și după 23 August 1944, sub diverse forme, frontul antihitlerist. Pentru necesitățile frontului s-au dat în medie 2/3 din recolta culesă în întreaga regiune eliberată. De asemenea, s-a asigurat aprovizionarea unităților sovietice eliberatoare cu zeci de mii de atelaje. Populația a efectuat sute de mii de zile de înucă pentru necesitățile frontului antihitlerist. Este și aceasta o pagină din contribuția poporului român la înfrîngerea militară a fascismului. O situație similară a existat și în nordul Transilvaniei. Toate acestea duc la concluzia că valoarea totală a efortului economic de pe întregul teritoriu al R.P.R. la războiul antihitlerist este de fapt mai mare decât cea indicată de autor în lucrarea sa.

În ultimul capitol, în care încearcă o sinteză privind participarea activă a poporului român la obținerea victoriei împotriva Germaniei hitleriste, autorul, pe baza analizării principalelor aspecte ale contribuției militare și economice la războiul antihitlerist, ajunge la concluzia că participarea României la lupta împotriva fascismului german a grăbit sfîrșitul războiului în Europa, lucru apreciat ca atare într-o serie de documente oficiale, între altele și cu prilejul lucrărilor Conferinței de pace de la Paris. Poate ar fi fost necesar ca autorul să fi arătat că, în ciuda recunoașterii exprese în Tratatul de pace a aportului poporului român la zdrobirea hitlerismului, totuși României i-a fost refuzat dreptul legitim, pe baza eforturilor depuse și recunoscute, de cobeligerant. Neacordarea statutului de cobeligerantă a produs grele și însemnate daune morale și materiale poporului român, care

s-au repercutat negativ, mulți ani după încheierea războiului antihitlerist, asupra dezvoltării economice a țării și asupra poziției sale internaționale, pe plan diplomatic și politic.

Interesante și în parte inedite sînt părțile lucrării care analizează condițiile istorice concrete în cadrul cărora s-a desfășurat participarea României la războiul antihitlerist (cap. II), precum și aportul oamenilor muncii din principalele sectoare de activitate economică (transporturi, industrie extractivă, siderurgie și metalurgie, industrie ușoară și alimentară, agricultură). Aceste capitole, care constituie miezul lucrării, reprezintă o amplă și suficient de concretă și convingătoare trecere în revistă a modului în care majoritatea covârșitoare a poporului român a contribuit în spatele frontului la sprijinirea războiului antihitlerist, asigurînd, sub lozincă „Totul pentru front! Totul pentru victorie!”, aprovizionarea unităților care luptau pe front. Redînd aspectele majore (ilustrate de multe ori cu date noi, inedite) ale participării maselor largi la chemarea partidului, pentru aprovizionarea frontului antihitlerist, autorul izbuțește să releve modul specific și particularitățile pe care le-a îmbrăcat acest efort într-o ramură sau alta de activitate. Ca o trăsătură generală a efortului depus de poporul român la aprovizionarea frontului antihitlerist, autorul relevă, pe baza datelor prezentate, avîntul patriotic al maselor largi, care, înfruntînd mari greutăți economice, dînd o grea bătălie pentru repunerea în funcțiune a utilajelor distruse sau evacuate, au înscris pagini de croșm în muncă. Cu excepția unei minorități reacționare, care a căutat să saboteze efortul de război al României, pentru majoritatea covârșitoare a poporului român participarea activă la războiul antihitlerist, pe toate planurile, inclusiv pe plan economic, a devenit o sarcină națională majoră, căreia i s-au dedicat toate forțele.

De asemenea autorul aduce numeroase informații noi, care atestă contribuția de seamă adusă de poporul român, în frunte cu clasa muncitoare și partidul ei de avangardă, la sprijinirea cu toate forțele a frontului antihitlerist. Sub acest aspect, merită să fie rele-

vate îndeosebi capitolele 3, 4 și 5, care scoț în relief cu pregnanță aportul muncitorilor din industria grea și prelucrătoare la sprijinirea războiului antihitlerist. Capitolele privind efortul muncitorilor din industria ușoară și alimentară, precum și cel privind contribuția țărănimii la sprijinirea frontului antihitlerist, deși conțin și ele date și aspecte inedite, sînt mai puțin complete. Apreciînd munca prețioasă de documentare și interpretare depusă de autor, considerăm că lucrarea ar fi fost mai completă dacă ar fi folosit deplin lucrările și articolele deja publicate pe aceeași temă. Prezentînd în genere principalele concluzii la care a ajuns istoriografia noastră, precum și concluzii proprii, autorul nu folosește în schimb o serie de date concrete aflate în studii și articole deja publicate, probabil pornind de la ideea de a nu repeta ceea ce s-a mai scris o dată. Din păcate, unele date cuprinse în lucrări de istorie locală, în presa locală, folosite spre pildă de unii autori care au descris aspecte din efortul de sprijinire a frontului antihitlerist al oamenilor muncii din Moldova, Banat, nordul Transilvaniei etc., nu sînt utilizate suficient. În genere, istoriografia problemei e slab menționată și nu se încearcă o apreciere critică a rezultatelor la care s-a ajuns în studierea aspectului economic al participării României la războiul antihitlerist.

Ajutat de o documentare largă și valoroasă, prezentînd principalele date ale problemei suficient de sistematic, autorul reușește să surprindă esența factorilor sociali, economici, politici, condițiile istorice în care s-a desfășurat și importanța pe care a avut-o efortul economic al poporului român în cadrul contribuției generale aduse de România la războiul antihitlerist. Din întreaga lucrare se desprinde concluzia că, alături de celelalte popoare din coaliția antihitleristă, și în primul rînd alături de poporul și armatele sovietice care au dat jertfele și contribuția cea mai mare, poporul român și-a adus, în ultima parte a războiului, contribuția sa la zdrobirea militară a fascismului.

În concluzie, lucrarea col. V. Anescu reprezintă o nouă și valoroasă contribuție în studierea acestei probleme interesante. Editată în bune condiții grafice, având în cuprinsul său o serie de diagrame, tablouri statistice, grupaje de titluri sau fragmente din

presa vremii în genere bine alese și care se dovedesc utile, lucrarea se prezintă nu numai prin conținutul său de idei, dar și prin prezentarea generală, ca o reușită realizare a Editurii militare.

Tr. Udrea

* * * *Presa muncitorească și socialistă din România,*

vol. I (1865—1900), București, Edit. politică, 1964; partea I (1865—1889), 611 p.; partea a II-a (1890—1900), 714 p.

Elaborată sub egida Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. și sub îngrijirea unui colectiv de redacție format din Ion Popescu-Puțuri (redactor responsabil), Nicolae Goldberger, Augustin Deac și Ion Felea, ampla lucrare *Presa muncitorească și socialistă din România* (cele două părți ale primului volum însumează 1 385 p.) pune la îndemna specialiștilor și a publicului cititor dornic să cunoască în mod temeinic tradițiile presei noastre muncitorești și unele din cele mai interesante file ale istoriei gândirii social-politice, un bogat și valoros material documentar, un prețios mijloc de informare.

În afară de introducere, lucrarea cuprinde succinte prezentări monografice privind cele peste 70 de publicații muncitorești și socialiste care au apărut în România, începând cu deceniul al 7-lea pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea, fiecare prezentare fiind însoțită de selecțiuni antologice, date în ordine cronologică și, cu unele excepții, în întregime; cele două părți ale volumului au, în final, note explicative, precum și indici de numiri geografice, de nume, de ziare, de instituții și congrese; menționăm, de asemenea, materialul ilustrativ, în primul rînd fotocopiile unor articole și ale unor pagini întregi de ziare sau reviste.

La întocmirea acestei lucrări adevărată antologie a presei muncitorești și socialiste din țara noastră — autorii s-au străduit să urmeze indicațiile lui V. I. Lenin, care, în articolul *Din trecutul presei muncitorești din Rusia*, arăta că istoria presei muncitorești

este în strînsă legătură cu istoria mișcării democratice și socialiste și că „numai cunoscînd principalele etape ale mișcării de eliberare putem într-adevăr să înțelegem de ce pregătirea și apariția presei muncitorești au urmat un anumit drum, și nu altul”¹. În realitatea din România, subliniază autorii, își găsește deplină confirmare teza leninista potrivit căreia istoria presei muncitorești este indisolubil legată de însăși istoria mișcării muncitorești și socialiste².

Apărută în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, cînd, în urma unor adînci transformări social-economice, care duceau la creșterea rapidă a noilor relații capitaliste, la dezvoltarea noilor clase cu interese diametral opuse, proletariatul începe să se afirme ca forța socială cea mai înaintată, purtătoare a nobilelor idealuri de eliberare socială și națională, presa muncitorească și socialistă a continuat pe o treaptă superioară cele mai bune tradiții ale presei revoluționar-democratice din țara noastră. În paginile publicațiilor muncitorești și socialiste prezentate de lucrarea recenzată se oglindește întreaga evoluție a mișcării muncitorești, etapele ei de dezvoltare, drumul greu, spinos pe care l-a străbatut, succesele, slăbiciunile și

¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 25, București, Edit. politică, 1964, ed. a 2-a, p. 99.

² *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), București, Edit. politică, 1964, partea I, p. VII. În continuare, trimerile la această lucrare vor fi date în text.

înfringerile sale; se oglindește, de asemenea, rolul deosebit de însemnat al acestor publicații în procesul de organizare a proletariatului, de creștere a conștiinței sale de clasă, în lupta pe care elementele cele mai înaintate ale mișcării muncitorești au dus-o pentru drepturi și libertăți democratice, pentru progres social.

Seria prezentărilor se deschide cu „Tipograful român” (1865 1867, 1870), a cărei conducere era formată din P. Ispirescu și S. Walter. Deși exprima vederile asociației profesionale a tipografilor, din care făceau parte atât lucrătorii, cât și patronii din ramura artei grafice, totuși, prin conținutul său (de exemplu relevarea grelelor condiții de lucru și de trai ale muncitorilor tipografi, publicarea unor articole menite să sprijine ridicarea cunoștințelor în domeniul meseriei pe care accesia o profesau, apararea anumitor interese deși nu dintre cele mai arzătoare — al acestora), „Tipograful român” a reprezentat „prima licărire pe calea spre o presă muncitorească și trebuie apreciat ca atare, mai ales dacă ținem seama de perioada în care a apărut” (I, p. 3).

Un pas înainte pe tarinul presei muncitorești din România l-au constituit, cu toate limitele lor, datorită în primul rând influențelor patronale, „Analele tipografice” (1869), organ de presa al Asociației lucrătorilor tipografi din București redactat numai de muncitori, milita pentru o organizație profesională a tipografilor apărătoare a intereselor lor de clasă, „Uvrierul (1872), „Lucrătorul român” (1872), organ al primei Asociații generale a lucrătorilor din România, gazetă săptăminală care avea ca program, tendințe, aspirații, printre altele, „de a stringe legăturile de înfrățire între meseriași”, „de a combate tot ce e rău și vătămător lucrătorilor din orice punct de vedere” (I, p. 30).

Legate de primii pași ai proletariatului din România pe calea organizării constituirea asociațiilor de meseriași și lucrători cu caracter de ajutor reciproc și economic profesional aceste ziare, încă tributare ideologiei burgheze, reflectau interese profesionale

patronale, dar și acțiunile clasei muncitoare împotriva exploatării capitaliste (greve spontane, izolate), în același timp exprimând, în germene, ideea solidarității internaționale a celor ce muncesc.

O dată cu încliegarea și dezvoltarea celor dintii cercuri socialiste la București și Iași, s-a simțit și nevoia editării unor publicații care să stringă în jurul lor elemente înaintate, revoluționare, să ducă la o mai mare coeziune, înlăturându-se tendințele de izolare și fărâmițare a activității acestora, să contribuie la însuși clarificarea ideologică a acestor elemente, condiție esențială pentru patrunderea și răspândirea teoriei socialismului științific în rândurile muncitorilor. Procesul complex de creștere a conștiinței de clasă, de răspândire și afirmare a marxismului, de organizare și dezvoltare a acțiunilor îndreptate spre înlăptuirea unirii socialismului științific cu mișcarea muncitorească — în condițiile în care diferite concepții, ca narodnicismul, anarhismul, lassalleianismul, prudhonismul existau în aceleași timp cu ideile marxiste care își faceau tot mai mult loc în cercurile socialiste se reflectă puternic atât în prezentările monografice ale lucrării recenzate, cât și în coloanele ziarelor și revistelor socialiste din care autorii au reprodus numeroase materiale semnificative.

Aparut în 26 mai 1877, din inițiativa Cercului revoluționar din București condus de Nicolae Codreanu, „Socialistul”, primul ziar din România care se intitulează socialist, deși era departe de orientarea marxistă, se situa totuși pe poziții politice înaintate, lupta sa avea ca țel reforme general-democratice, eliberarea maselor populare de sub influența partidelor burgheze (în această luptă nu vedea însă rolul proletariatului); el chema pe intelectuali (în primul rând lor li se adresa) să militeze pentru deșteptarea poporului care să devină conștient de forța sa, să militeze pentru progresul economic și cultural al țării (I, 35-40).

Începuturile pătrunderii ideilor marxiste se reflectă în ziarele următoare, care publică în paginile lor articole inspirate din ideile socia-

lismului științific, folosesc și uneori dau citate din lucrările lui Marx (de exemplu *Capitalul*, *Adresa Consiliului General cu privire la războiul civil din Franța*): „Besarabia” (editat în 1879 de Cercul socialist din Iași, în frunte cu dr. Russel), „România viitoare” (apărut un an mai târziu, sub directa îngrijire a lui C. Dobrogeanu-Gherea), „Înainte” (1880), „organ democratic-socialist și al proletariatului român”, având ca redactor principal pe Titus Dunca, ce luptase ca voluntar în Italia sub comanda lui Garibaldi, luase parte, cu grad de ofițer francez, în războiul franco-prusian din 1870, când a fost și rănit, și care, de asemenea, luptase pentru independența patriei în războiul româno-ruso-turc din 1877–1878.

Primul ziar socialist ce se intitula al proletariatului, „Înainte”, atrăgea pe muncitori nu numai ca cititori, dar și în calitate de colaboratori; folosind ironia, satira, titlurile-lozinci, materialele scurte, vii, adevărate manifeste, el se caracteriza printr-o deosebită combativitate. Scrise în primul rând de Titus Dunca (acesta avea un deosebit talent publicistic, de altfel era și autor de lucrări beletristice), sprijinite pe argumente concrete, luate din viața social-politică contemporană, articolele din ziarul „Înainte”, cu toate limitele și confuziile lor datorită amestecului de idei marxiste, narodniciste, proudhoniste etc., chemau la adevărata revoluție pentru binele țării, pentru crearea unei societăți în care muncitorii să-și găsească răsplata muncii sale, chemau la luptă intransigentă, în fruntea căreia să se găsească proletariatul revoluționar și care să atace organismul social-burghez în întregime a lui. „În fața inamicului, burghezul se arăta în articolul *La luptă socialiști! La luptă proletari!*, publicat în numărul din 27 noiembrie 1880, nu mai sînt concesii de făcut și de transigeat, nu!... *Proletari români, cei de la cîmp și cei de orașe, stați cu ertarea și concesionile! Opriți-vă, căci ora revendicărilor și a încetării*

suferințelor trebuie să sune, a început a suna!

De acum lupta. Lupta continuă, picătură cu picătură, pentru ca să se formeze valul și cataractul care să înceapă societatea actuală... ce putrezește în desfrîu, cu evanghelia și dogmele sale, păzite de tmururile și baionetele plătite tot de voi, robilor!”.

Combativitatea revoluționară, atitudinea înaintată a ziarului „Înainte” față de ideea revoluției sociale și a hegemoniei proletariatului (din cauza aceasta a și fost suprimat), se explică în mare măsură prin legăturile pe care Titus Dunca le avea cu Karl Marx și cu alți conducători ai Internaționalei I, prin sprijinul moral pe care l-a primit de la aceștia.

Este un merit al lucrării că scoate în evidență în mod deosebit trăsăturile caracteristice ale acestui ziar de luptă revoluționară foarte puțin cunoscut și ale activității redactorului și întemeietorului său, Titus Dunca (I, 67–78).

Urbind evoluția mișcării muncitorești și socialiste, autorii prezintă, în continuare, ziarele și revistele din etapa imediat următoare, când ideile marxiste încep să fie sistematic răspândite. Ei subliniază în mod deosebit contribuția pozitivă a acestor publicații în care apar fragmente, traduse în limba română, din lucrările lui K. Marx și F. Engels („Capitalul”, „Originea familiei, a proprietății private și a statului”, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, „Anti Dühring”) și care încearcă, cu mijloacele și posibilitățile lor, atât de reduse cum erau pe vremea aceea, să releve superioritatea socialismului științific și să combată diferitele concepții și curente neștiințifice, mic-burgheze, ce se intitulau „socialiste”, abordînd în același timp o serie de probleme din domeniul literaturii, artei, științei în articole scrise de pe poziții marxiste. Așa cum este și firesc, *Presa muncitorească și socialistă din România* acordă o deosebită atenție (acest lucru îl demonstrează și spațiul repartizat: p. 101–204) cunoscutei reviste „Contemporanul” (Iași, 1881), care, în cei 10 ani de existență, a ocupat un loc de prim

rang în publicistica românească în general, în cea muncitorească și socialistă în special, prin apariția ei mișcarea socialistă din România afirmându-se „hotărît pe arena luptei ideologice și culturale” (I, p. 104). Se subliniază, de exemplu, poziția înaintată pe care s-a situat „Contemporanul” încă de la apariție, prestigiul său datorat înaltei ținute, se analizează în mod amănunțit activitatea acestei publicații în cele două etape. În prima etapă (1881-1885), revista a militat pentru revendicări general-democratice, în spiritul ideilor democrat-revoluționare de la 1848, pentru propagarea concepției materialiste despre lume, fără a-și defini însă direct atitudinea față de evenimentele social-politice; în a doua etapă, începînd de la 1885, ea devine un propagator al socialismului științific, autorii mărturisindu-și deschis convingerile socialiste în numele carora acționează.

Lucrarea releva, în mod deosebit, lupta revistei pentru afirmarea glândirii materialiste, pentru promovarea și răspîndirea teoriilor științifice. „Parcurend paginile acestei vechi reviste de înalt prestigiu, cum era «Contemporanul», și văzînd cit de multe și interesante articole a consacrat științei înaintate se arata în lucrare, admirînd curajul științific de care au dat dovadă redactorii «Contemporanului» în acțiunea de răspîndire în cercuri tot mai largi a teoriei evoluționiste a lui Darwin, unele aspecte ale teoriei celulare și ale legii transformării energiei, adică cele trei mari descoperiri ale secolului al XIX-lea care au contribuit la fundamentarea și la elaborarea concepției materialist-dialectice” (I, 108).

Lucrarea scoate în evidență orientarea revistei spre atragerea în mijlocul redacției a intelectualității progresiste, spre formarea unei noi generații de intelectuali, crescuți în spiritul materialismului și ateismului, participanți activi la lupta împotriva exploatării și asupririi. În jurul revistei s-au grupat, de exemplu, pe lângă C. Dobrogeanu-Gherea, Sofia, Gheorghe și Ioan Nădejde, Const. Mille, V. Gh. Morțun, I. Păun Pincio, Th. Speranța, V. Lăteș, dr. Șt. Stîncă, A. Bacalbașa, Șt. Besarabeanu, O. Carp, Gh. Kern-

bach (Gheorghe din Moldova), I. Catina etc.. Printre colaboratori a fost și marele scriitor Ion Creangă.

Traducerea și publicarea (în 1885) în întregime a lucrării lui F. Engels *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în „Contemporanul”, la numai doi ani de la apariția ei se subliniază în prezentarea monografică — marchează momentul de trecere la etapa a doua a revistei (I, 114). Apariția acestei lucrări a influențat puternic pe colaboratorii „Contemporanului”, care, însușindu-și ideile ei, le foloseau în argumentare și, în același timp, formulau ideile proprii pentru a explica adevăratele cauze ale vieții în apăsătoare social-culturale în care trăiau masele populare din România.

În paginile „Contemporanului” (nr. 6 din ianuarie 1888) s-a publicat scrisoarea lui F. Engels adresată socialiștilor români. În această scrisoare, care a avut un deosebit ecou, mai ales în cercurile muncitorești, F. Engels afirma: „Cu mare plăcere am văzut că socialiștii din România primesc în programul lor principiile de competență ale teoriei care a izbucnit a aduna într-un mănunchi de luptători pe toți socialiștii din Europa și America: e vorba de teoria prietenului meu, răposatul Marx”.

În afară de problema dezbaterii și propagării tezelor marxiste, *Presa muncitorească și socialistă* trece în revistă și alte mari merite ale „Contemporanului”: poziția activă în literatură și artă, lupta pentru o estetică materialistă, pentru apărarea realismului critic în literatură din țara noastră într-o vreme cînd curentul decadentist începuse să se manifeste zgomotos, pentru afirmarea concepției scriitorului militant, a artistului cetățean; publicarea în paginile sale a unor lucrări literare pătrunse de revoltă împotriva nedreptăților sociale, cu o tematică inspirată, în general, din viața celor oprimați; importanța acordată studiilor și culegerilor de folclor; popularizarea celor mai valoroase creații ale literaturii universale realiste; influența deosebit de puternică pe care a exercitat-o asupra muncitorilor socialiști și a intelectualilor cu idei progresiste.

În același timp sînt evidențiate, deși doar în treacăt și fără a fi analizate, limitele „Contemporanului”, lipsurile sale, parte datorate influenței oportuniste, reformiste, concepțiilor înguste de care erau călăuziți unii conducători. Astfel, revista n-a luat atitudine în problemele social-politice la ordinea zilei decît în mod tangențial; ea nu s-a ocupat de eforturile proletariatului din România de a se organiza tot mai mult în spirit de clasă, nici de grevele cefeștiștilor și tipografilor din 1888, adevărate bătălii de clasă împotriva orînduirii capitaliste; a ignorat, de asemenea, problemele vitale ale țărănimii (I, 105).

Un loc deosebit de important ocupă, în paginile lucrării, „Revista socială” (p.274—386), prima publicație teoretică socialistă din România. Evidențind meritele acestei reviste în încercarea mai amplă de a analiza, în lumina socialismului științific, realitățile sociale din țara noastră și de a desprinde pe aceasta bază sarcinile ce reveneau mișcărilor socialiste organizate (semnificative din acest punct de vedere sînt studiile *Karl Marx și economiștii noștri și Ce vor socialiștii români?*), lucrarea recenzată subliniază rolul însemnat pe care „Revista socială”, cu toată influența concepțiilor mic-burgheze, oportuniste, l-a avut prin bogatul conținut de idei pe linia marxistă, prin atitudinea hotărîtă împotriva anarhismului, în pregătirea din punct de vedere ideologic a formării partidului muncitoresc socialist în România (I, 285).

În continuare, autorii arată evoluția presi muncitorești paralel cu procesul de creștere a conștiinței de clasă, de maturizare a proletariatului, prin prezentarea, alături de ziare ale asociațiilor profesionale ca „Solidaritatea”, „Vocea lucrătorului tipograf”, „Gutenberg”, „Govora”, și a unor publicații zilnice sau săptămînale ca „Drepturile omului” (1885), „ziar politico-social, cotidian”, editat de Cercul socialist din București într-o formă modernă, cu rubrici fixe, știri de ultimă oră, ale cărui articole, bogat argumentate, deosebit de combative și scrise cu talent, au contribuit la ridicarea pe o treaptă mai înaltă a publicisticii muncitorești, „Dezrobirea” (1887)

și „Muncitorul” (1887—1888), scoase de cele două cercuri muncitorești existente în București și Iași. Aceste două ziare din urmă, ca și altele editate în provincie („Frăția”, Galați, 1888; „Unirea muncitorilor”, Brăila, 1888) se intitulau organe ale „partidului” sau „partidei” muncitorilor și își luau ca sarcină să militeze pentru organizarea politică și profesională a proletariatului la lupta împotriva exploatării capitaliste. „Fiind expresia intereselor poporului muncitor, interese opuse tuturor claselor privilegiate se spune în articolul-program *Declarație*, apărut în „Dezrobirea” din 12 decembrie 1887, partidul muncitorilor se va alcătui în vrajmășie cu celelalte și va fi dușman tuturor, începînd cu conservatorii și sfîrșind cu radicalii inclusiv”.

Totodată, autorii subliniază, pe bună dreptate, că în această perioadă, paralel cu răspîndirea ideilor marxiste, cu dezvoltarea și întărirea curentului revoluționar ce milita pentru organizarea politică și profesională a clasei muncitoare, în mișcarea muncitorească din România se manifestau și tendințe reformiste, oportuniste, susținute de elemente burghezo-liberale care voiau să abată mișcarea muncitorească pe făgașul campaniilor electorale și al acțiunilor parlamentare.

Lupta proletariatului din țara noastră pentru făurirea partidului său de clasă trece pe primul plan, mai ales după luptele greviste din 1888 ale cefeștiștilor și tipografilor, intră într-o nouă etapă, hotărîtoare. Aceasta luptă, care se duce în același timp cu intensificarea răspîndirii teoriei marxiste printre muncitori, se reflectă în paginile gazetelor a căror activitate e analizată și în lucrarea de față: „Revolta” (1889), redactată și editată de un grup de muncitori socialiști din București, considerată ca officios al mișcării muncitorești din întreaga țară (subtitlul său era „organ al muncitorilor de toate breslele”), „Munca” (1890), editată de Centrul muncitorilor din București, „Democrația socială” Ploiești (în numărul 19 din 1892 publică un apel prin care propune convocarea Congresului partidului muncitorilor), „Lucrătorul” Galați (1892—1893), cu subtitlul „organ social-democrat”.

Lucrarea insistă îndecosebi asupra meritelor mari pe care le-a avut „Munca”, prin publicarea unor variate și numeroase materiale, în tratarea și clarificarea problemelor multiple și complexe privind mișcarea muncitorească din țara noastră : atenția ce trebuia acordată muncitorinii industriale ; demascarea regimului burghezo-moșieresc ce impunea muncitorilor condiții înrobitoare de muncă și de trai ; combaterea teoriilor ideologilor claselor dominante, care susțineau că în România socialismul este o „plantă exotică” ; condamnarea șovinismului, „patriotismului” burghez, subliniind legătura organică între adevăratul patriotism și solidaritatea proletară ; sprijinirea luptei românilor transilvăneni împotriva asupririi naționale, pentru unirea Transilvaniei cu România, rezolvarea definitivă a problemei naționale realizându-se numai după ce clasa muncitoare va deveni clasă conducătoare în stat ; îmbunătățirea vieții țăranilor (deși nu s-a cerut în proprietățile lor cu loturi de pământ) ; intensa popularizare a învățăturii marxiste privind problemele legate de lupta proletariatului și de necesitatea organizării lui într-un partid politic, singurul în stare să conducă clasa muncitoare la victorie, popularizare care constituie, în primul rând, meritul incontestabil al gazetei „Munca”. Se relevă de asemenea activitatea gazetei „Munca” în perioada de pregătire a Congresului ce va pune bazele Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România, precum și după crearea acestuia (1893), când va deveni organul oficial al P.S.D.M.R. și va milita pentru transpunerea în viață a programului partidului. Remarcându-se diferitele tendințe existente pe vremea aceea în mișcarea muncitorească, tendințe ce se reflectau în activitatea desfășurată de „Munca”, se arată, în același timp, ca în coloanele acesteia, cu toată abundența expunerii și susținerii tezelor marxiste, și-au făcut totuși loc și puncte de vedere oportuniste, datorită influenței elementelor burghezo-liberale ce se găseau în conducerea ziarului.

Necesitatea unui cotidian care să apere interesele tuturor celor exploatați și în primul rând ale muncitorilor, care să reflecte nevoile și frământările de fiecare zi ale acestora, a făcut ca la 2 noiembrie 1894 gazeta săptămânală „Munca” să se transforme în „Lumea nouă”, organ zilnic al social-democrației române, sub direcția Consiliului General al P.S.D.M.R.

Este analizată activitatea cotidianului „Lumea nouă”, contribuția pozitivă la întărirea mișcării muncitorești, cauzele care au făcut să nu-și îndeplinească menirea, propagând calea luptei legale sau difuzând germele confuziei și descurajării prin articolele scrise de elementele burghezo-liberale ce puseseră mîna pe conducerea ziarului și, cu ajutorul acestuia, încercau să-și popularizeze acțiunile dizolvante, care, pînă la urmă, au dus la dezorganizarea partidului. În același timp se scoate pregnant în evidență lupta dusă de muncitori și socialiști înaintați, ca I.C. Frimu, Al. Ionescu, Th. Neculuță, C.Z. Buzdugan, Iosif Nădejde-Arnașu etc., împotriva elementelor capitulare, oportuniste și din conducerea ziarului ; de la trădarea „generoșilor”, care au trecut în partidul liberal și pînă la încetarea apariției ziarului „Lumea nouă”, elementele înaintate, în frunte cu I.C. Frimu, ce s-au aflat în conducerea acestuia, i-au imprimat o linie revoluționară, care s-a reflectat mai ales în acțiunea cea mai importantă : promovarea ideii privind necesitatea reorganizării mișcării muncitorești.

Un spațiu adecvat este consacrat și altor publicații editate în această perioadă : „Lumea nouă științifică și literară” (București, 1895), „Lumina” (Iași, 1895), „Dezrobirea” (Focșani, 1896), „Revoluția socială” (Craiova, 1898), „Drepturile țăranului” (București, 1899) etc.

Prezentarea cu rigurozitate științifică a peste 70 de ziare și reviste apărute în numeroase orașe ale țării (București, Iași, Botoșani, Roman, Focșani, Galați, Brăila, Rim.-Sărat, Ploiești, Craiova, Tr.-Severin etc. datorită politicii de cruntă asuprire națională duse de clasele dominante maghiare și oportunistului

conducerii centrale a Partidului Social-Democrat din Ungaria, în Transilvania nu s-a editat nici o gazetă socialistă în limba română), precum și a unor bogate selecțiuni antologice mărturii ale tradițiilor revoluționare ale presei muncitorești și socialiste în care au activat valoroși și talentați ziariști și care a reflectat lupta și aspirațiile proletariatului și ale celor mai înaintate elemente pentru eliberarea națională și socială a poporului român, pentru propășirea lui economică, socială și culturală —, constituie o realizare importantă în istoria publicisticii noastre.

Subliniind din nou meritele acestei lucrări, menționăm că în alcătuirea ei există și unele deficiențe. Pe alocuri nu se face o demarcație precisă între diferitele publicații denumite de către autori „muncitorești”; în cadrul presei socialiste sînt intercalate publicații care nu au un profil socialist, ci mai mult unul democratic; în unele prezentări monografice, activitatea diverselor ziare și reviste nu este analizată ținîndu-se suficient seama de raportul forțelor de clasă din epocă, de condițiile specifice în care aceste publicații au apărut, de curentele de idei care aveau circulație în

acea vreme³. Semnalăm totodată lipsa unui studiu introductiv aprofundat, cu caracter de sinteză, care să redea tabloul general al epocii respective, înbrățișînd în ansamblu multiplele și complexe probleme privind apariția și evoluția presei muncitorești și socialiste, legătura strînsă, organică a acesteia în primul rînd cu mișcarea muncitorească, dar și cu lupta și năzuințele întregului popor pentru progres economic și social; acest studiu nu poate fi suplinut de introducerea, de altfel amplă și documentată, care redă pe alocuri, în rezumat, fragmente din prezentările monografice.

Considerăm, în același timp, că repetarea unor probleme într-o serie de prezentări monografice putea fi evitată; materialul ilustrativ ni se pare de asemenea insuficient.

Cu toate aceste deficiențe, care, într-o eventuală nouă ediție vor putea fi ușor înlăturate, volumul *Presa muncitorească și socialistă din România* constituie o valoroasă lucrare antologică, realizată în excelențe condiții tehnice.

Gh. Cristea

ZS. P. PACH, *Die ungarische Agrarentwicklung im 16. 17. Jahrhundert. Abbiegung vom westeuropäischen Entwicklungsgang*, în colecția „Studia Historica” nr. 54,

Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1964, 164 (166) p.

Zs.P. Pach prezintă în această lucrare o sinteză a structurilor social-economice din Ungaria în secolele XV XVII, analizate în lumina citorva probleme fundamentale, în scopul înfățișării unui tablou de ansamblu, dar detaliat în unele privințe, pentru cititorul din străinătate nefamiliarizat cu amănuntele istoriei Ungariei. Se poate spune în legătură cu aceasta că autorul a izbutit într-adevăr

să întocmească o lucrare care, prin metoda și concepția cercetării, prin încercările comparative care o caracterizează, introduce pe cititor în istoria specifică a uneia dintre cele mai importante regiuni ale Europei centrale. E rezultatul firesc al unei activități îndelungate și laborioase, reprezentată de un șir impresionant de cercetări speciale, de multe ori îndrăznețe și întotdeauna sprijinite pe o bogată temelie de fapte, condiție esențială pentru ca un autor să poată alcătui la un moment dat sinteze clare și eficiente.

³ C. Antip și H. Dona, *O valoroasă antologie a presei muncitorești și socialiste*, în „Lupta de clasă”, seria a V-a, an. XLV, nr. 3, martie 1965, p. 61.

Lucrarea este alcătuită din două părți, diferențiate printr-un anume hotar cronologic.

În prima parte se tratează tendințele fundamentale ale evoluției agrare din Ungaria de la sfârșitul secolului al XV-lea pînă la sfârșitul secolului al XVII-lea, subliniindu-se similitudinea de esență cu evoluția agrară a Europei occidentale în decursul secolului al XV-lea. Pornind de la această premisă, autorul arată cum în perioada anilor de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea apar tendințe contradictorii, care încep să frîneze evoluția social-economică. În primul rînd, un rol important joacă întărirea exploatării țărănimii de către clasa dominantă prin toate cele trei forme ale rentei feudale, precum și prin înmătușirea treptată a situației politice-juridice a cultivatorilor. Se subliniază existența în secolul al XVI-lea a unei producții de marfă țărănească, dar care se dezvoltă lent, condiție favorabilă pentru acțiunea de stingherire și de frînare exercitată de clasa dominantă. Totodată se dezvoltă și producția de marfă nobiliară, mai întîi în ce privește comerțul de vite, mai apoi apărînd și cel de cereale; or, aceasta duce nemijlocit la extinderea suprafețelor de pămînt stăpînite de nobili, la intensificarea robotei, cu toate că continuă să coexiste munca plătită în bani. Ceea ce numește autorul „transformările nefavorabile în structura proprietății funciare feudale și a rentei funciare feudale” are drept rezultat îngrădirea și chiar regresul tendinței de transformare a țaranilor în proprietari mic-burghezi din punctul de vedere al proprietății funciare. În aceste împrejurări apar ceea ce numește de asemenea autorul „cele două posibilități de evoluție ale producției de marfă nobiliară”, subliniind existența pe de-o parte a trăsăturilor de caracter burghez ale așa-numitei „nobilimi noi”, precum și trăsăturile de caracter feudal ale marii proprietăți funciare, situație ce-și pune pecetea pe întreaga structură a clasei dominante din secolul al XVI-lea. În acest fel se ajunge la explicația faptului că, pînă la urmă, marea proprietate funciară de caracter feudal a pre-

luciat direcția dezvoltării social-economice, de unde decăderea economică a țărănimii, care nu mai putea beneficia de avantajele producției de marfă, încetinirea dezvoltării orașelor, care, nedevenind burgheze, continuau să-și mențină caracterul feudal, toate acestea în împrejurările dezvoltării incipiente a pieței mondiale, care din această cauză are drept rezultat împărșirea Europei în două regiuni distincte, situație care nu poate fi înțeleasă fără a se ține seama de procesul istoric care se desfășoară tocmai în această perioadă de la sfârșitul secolului al XV-lea pînă la sfârșitul secolului al XVII-lea.

În partea a doua se tratează în primul rînd trăsăturile fundamentale ale diferențierii care marchează întreaga evoluție agrară a Ungariei, în comparație cu cea a Europei occidentale, între sfârșitul secolului al XVI-lea și mijlocul secolului al XVII-lea. Se consideră ca premisă esențială pentru aceasta, după expresia autorului, „polarizarea nefavorabilă a forțelor de clasă” începînd cu cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, considerîndu-se că un rol de seamă a jucat în această privință organizarea statală bazată pe stări feudale ca suprastructură politică a ceea ce se numește „variante ungară” a „celei de-a doua iobăgii”. Ca urmare, se analizează formele dezvoltării producției de marfă nobiliară, în primul rînd faptul că comerțul practicat de nobili (cu vite și cereale) continuă să păstreze un caracter feudal. De aici decurge capacitatea de dezvoltare continuă a gospodăriei nobiliare în toate direcțiile, ceea ce are drept cel mai important rezultat, regresul catastrofal al participării din punct de vedere economic a țărănimii la activitatea pieței. Sărăcirea și subrezirea rezistenței economice fac din această cauză ca nobilimea să izbutescă o întărire neîntreruptă a exploatării prin obligațiile aproape nelimitate de robotă, prin mărirea rentei în produse și prin păstrarea numai în unele împrejurări și cu o vădită scădere procentuală generală — a obligațiilor care decurgeau din renta în bani. Iată de ce, arată autorul, germenii capitalismului nu ajung să se dezvolte în gospodăria funciară a

nobilimii, ceea ce duce la „stagnarea și la regresul îmburghezirii nobilimii”. Toate acestea au o influență considerabilă și asupra activității economice a orașelor, care trebuie să se mulțumească cu „piața locală obligatorie” și cu dimensiunile înguste ale pieței orașenești propriu-zise, fiind lipsite în acest fel de posibilitățile reale ale unei puternice dezvoltări economice, fenomene ca scăderea caracterului de producție de marfă a gospodăriei nobiliare și întărirea din nou a unor forme de economie naturală apărând ca firești.

Evoluția structurilor social-economice din Ungaria începând cu sfârșitul secolului al XV-lea este oprită, în ce privește analiza, la mijlocul secolului al XVII-lea, când autorul consideră că situația istorică a „celeia de-a doua iobăgii” se caracterizează prin cristalizarea diferențierii de Europa apuseană și amânarea trecerii de la feudalism la capitalism.

Problematika lucrării și caracterul ei de sinteză fac în chip firesc să nu fie lipsită de importanță punerea în lumină a metodei cu care autorul a operat și a ajuns la rezultatul unui tablou de ansamblu, care, discutabil sau nu, este clar din toate unghiurile de vedere.

Avem de-a face în această lucrare cu o încercare de istorie comparată marxistă, tocmai din această cauză interesantă, pentru că în acest fel se pot observa nemijlocit, prin compararea diferitelor regiuni europene, ipostaze concrete care alcătuiesc conținutul istoricește real al formulărilor abstracte. În această privință autorul folosește două concepte de bază : „similitudinea esențială” și „diferențierea esențială” față de Europa apuseană. Într-adevăr, el subliniază acest aspect al problemei în chip stăruitor, atât în părțile introductive, cât și în concluziile ambelor părți care alcătuiesc lucrarea sa. El a folosit lucrările lui K. Marx și F. Engels, căutând să lămurească realitățile concrete din regiunea pe care o studiază în lumina tezelor clasiceilor. „Istoriografia marxistă, ținând seama de aceste indicații fundamentale, a clarificat numeroase momente esențiale

ale evoluției agrare din Europa centrală și de răsărit, pentru a căror soluționare însă este necesară o cercetare și o analiză în continuare mai adâncă”, spune autorul într-un loc. De aici preocupările sale în această direcție. Apare clar, mai ales din concluziile la partea întâi a lucrării, că Zs. P. Pach nu consideră evoluția agrară a Europei apusene ca un tot uniform, ci vorbește de diferitele „variante” apusene cu care compară „varianta” ungară. În introducerea la partea a doua se adâncesc caracteristicile, tocmai pentru comparare, ale acestor diferite variante, de fapt însă totul reducându-se la diferențierea fundamentală bazată pe existența celei de-a doua iobăgii. În concluziile la partea a doua a lucrării, se arată, pe baza aceiași metode, diferențierile ce se constată din punctul de vedere al direcției dezvoltării istorice : progres, regres sau stagnare în legătură, în primul rând, cu problema trecerii de la feudalism la capitalism, între mijlocul secolului al XVII și mijlocul secolului al XVIII-lea autorul considerând că persistă încă feudalismul târziu. Cu toate acestea, se vede că în încercarea sa de istorie comparată, autorul tinde să ajungă la concluzii în probleme fundamentale : apartenența la un anumit stadiu de evoluție a formațiunilor social-economice, caracterizarea din punctul de vedere al structurii social-economice a perioadelor istorice și, pe această bază, clarificarea direcției istorice și a sensului istoric al evoluției.

Considerând această încercare ca una dintre cele mai pozitive în dezvoltarea actuala a istoriografiei marxiste, credem că rezultatele ar fi putut fi și mai bune, iar argumentația mai demonstrativă dacă autorul, în folosirea metodei comparative, ar fi luat în discuție două aspecte fundamentale ale acesteia. În primul rând, din modul în care folosește metoda comparativă reiese că Zs. P. Pach pornește de la premisa existenței unui „model clasic” și a diferitelor „variante”, între care și varianta ungară ; problema e importantă și ar fi trebuit să fie discutată într-o oarecare măsură, mai ales în ce privește distincția între „modelul clasic”, ideal, convențional, și modelul

clasic real, istoric, căci feudalismul apusean, considerat ca feudalism „clasic”, poate fi privit ca atare abstract, sub forma generalizării trăsăturilor sale caracteristice, dar și real, în diferitele ipostaze concrete ale regiunilor în care s-a dezvoltat; deși în unele locuri autorul se referă la caracteristici specifice ale Franței sau Angliei, aceasta se face în trecere și foarte pe scurt, ceea ce împiedică precizarea temeinică a ceea ce trebuia să fie primul termen al comparației; dar oare, fiind scama de nenumăratele caracteristici regionale, poate să existe acest termen ca atare? În al doilea rând, în ce privește cel de-al doilea termen al comparației, în această privință lucrarea își atinge pe de-a întregul scopul, caracterele generale și specifice fiind precizate, referindu-se strict la teritoriul Ungariei propriu-zise, rezultată din prăbușirea de după 1526, și nu la teritoriul așa-numitei Coroane a Sfântului Ștefan; dar pentru ilustrarea clară a ceea ce numește, din punctul de vedere al evoluției structurilor social-economice din vremea feudalismului târziu, „varianta ungară”, mai degrabă autorul ar fi trebuit, folosind metoda comparativă, să o aplice diferitelor regiuni ce compun Europa centrală și de sud est; în felul acesta, comparându-se realitățile ungare pe de o parte cu cele din apusul Europei și, pe de altă parte, cu cele din țările vecine, localizarea specifică ar fi fost mai izbutită și mai clară. Cu toate acestea, se poate spune că mecerarea de istorie comparată a lui Zs. P. Pach se bucură de un bilanț pozitiv.

În tratarea diferitelor probleme din această lucrare, autorul supune unele dintre acestea la analize teoretice și metodologice care merita să fie menționate, forma sub care o face fiind aceea a adnotărilor, de multe ori ample, de la sfârșitul volumului.

Astfel (p. 110) se poate considera discuția cu privire la structura domeniului funciar din punctul de vedere al folosirii muncii de robota și a muncii plătite, pornindu-se de la situația concretă a domeniului episcopiei

Eger; se arată cu exemple că nu totdeauna munca plătită poate fi considerată „lăaturalnică, întregitoare și necesarială” și mai ales că în secolele XV—XVI ea a ocupat un loc de altă importanță decât anterior, dar de mai mică importanță decât mai târziu; de asemenea, importanță este precizarea autorului că în unele cazuri marii proprietari funciari au folosit constrângerea extraeconomică pentru a obliga pe țărani la mai multă muncă plătită, ceea ce înseamnă că din cînd în cînd aceasta putea fi în interesul lor; în sfârșit, aici și în altă parte autorul subliniază că problema raporturilor de forță între cele trei forme de rentă feudală nu poate fi considerată în afara situațiilor concrete, stabilite pe bază de fapte indiscutabile. De asemenea, importanță este discuția privitoare la locul și la importanța comerțului exterior în dezvoltarea structurilor social-economice (p. 114—115). Autorul se referă la cifre, rezultat al unor calcule minuțioase, avînd la bază, desigur, în primul rând datele registrelor de vămi: cu toată relativitatea statisticilor obținute în acest fel, autorul își menține teza, pe care o opune celei a lui L. Makkai, anume că participarea nobilimii la comerțul exterior a avut rezultate nefavorabile nu numai asupra structurii acesteia, ci asupra întregii dezvoltări. Menționez aceste probleme între cele numeroase pe care autorul le discută teoretic și metodologic în prima parte a lucrării sale.

Între problemele dezbătute în partea a doua a lucrării sale, una din cele mai importante este cea privitoare la dezvoltarea puternică, între mijlocul secolului al XVI-lea și mijlocul secolului al XVII-lea, a gospodăriei proprii a proprietarului funciar, arătîndu-se cum aceasta se face direct și indirect pe spinarea țărănimii; cu ajutorul unor cifre statistice, rezultate din analiza urbariilor, se arată cum în diferite regiuni ale Ungariei această evoluție se înregistrează ca fenomen precumpănitor. De remarcă, totodată, este și discuția amplă cu privire la transformările ce au loc în structura rentei feudale, mai ales în ce privește rolul și situația rentei în bani, în legătură cu care autorul precizează, pornind de la unele izvoare,

că menținerea ca importantă în unele locuri a formei bănești a rentei nu trebuie legată întotdeauna de dezvoltarea producției de marfă țărănești, ci există și în afara acesteia, că trebuie privită cu băgare de seamă afirmația — care se găsește în literatură — a generalizării transformării rentei în bani în rentă în muncă, că forma bănească a rentei feudale nu este complet înlăturată nici măcar în împrejurările în care robota e nelimitată, că uneori se asistă chiar la urcarea ambelor forme de rentă în același timp. Interesantă este de asemenea discuția cu privire la exproprierea de pământ a țăranilor în lumina tezelor clasice (p. 152), în care autorul se ridică împotriva unei aplicări formale a acestei teze, socotind că în numeroase împrejurări înlăturarea țăranimii de pe pământul propriu trebuie considerată ca un fenomen feudal, în scopul întăririi

rînduieților feudale, și nu ca o premisă a acumulării primitive a capitalului. Am dat numai aceste câteva exemple, subliniind astfel tendința autorului de a înfățișa modul în care marile direcții ale dezvoltării istorice se ipostaziază sub forma concretă a situațiilor social-economice din lăuntrul domeniilor feudale sau a orașelor.

Interesul acestei lucrări a lui Zs. P. Pach, pe baza celor arătate pînă acuma, nu se reduce numai la clarificarea unor importante probleme ale istoriei social-economice a Ungariei, ci și în contribuția la o mai bună cunoaștere a acestor probleme în cadrul istoriei generale a secolelor XVI-XVII ale Europei centrale și de sud-est.

Eugen Stănescu

ERICII ROTH, *Die Reformation in Siebenbürgen. Ihr Verhältnis zu Wittenberg und der Schweiz*, I. Teil, Köln, Graz, Böhlau Verlag, 1962, XVI+224 p. (Siebenbürgisches Archiv, Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Dritte Folge, Bd. 2).

Volumul I din lucrarea lui Erich Roth consacrată istoriei Reformei în Transilvania se ocupă cu începuturile mișcării de Reformă în lumea săsească. Scopul principal al autorului a fost acela de a stabili sub semnul căruia dintre curentele de reformă s-a desfășurat activitatea lui Ioannes Honterus și de a fixa astfel caracterul primei etape din istoria Reformei în Transilvania. Cele opt capitole ale lucrării analizează condițiile generale în care s-au desfășurat progresele protestantismului în Transilvania, situația la Brașov și mai ales ciocnirile de curente din conducerea orașului, introducerea Reformei și competiția dintre diversele curente în Transilvania; în sfârșit, pe temeiul acestor cercetări se încearcă o definire a caracterului formulei reformatoare adoptate de Honterus și a celei care a triumfat în cele din urmă în Transilvania.

Primele două capitole, intitulat „Începuturile lui Honterus” și „Johannes Honterus,

atitudinea sa politică și relațiile cu Brașov”, analizează condițiile istorice generale în care s-au desfășurat progresele Reformei în Transilvania și începuturile activității lui Honterus. O scurtă expunere asupra structurii constituționale a țării cu cele trei stări privilegiate și asupra organizării ecleziastice a sașilor

în primul rând a Sibiului și a Brașovului — oferă cititorului un cadru general pentru înțelegerea proceselor istorice expuse. Autorul pune în lumină conflictul care opunea, pe de o parte, capitulurile din Sibiu și Brașov aflate sub dependența arhiepiscopului de Gran și înzestrate cu prerogative foarte largi, iar pe de altă parte sfaturile comunale ale celor două orașe, care doreau să suprimă jurisdicția civilă a clerului. Conflictul a precedat patrunderea Reformei în Transilvania și a creat condiții deosebit de prielnice pentru progresul noii doctrine.

Este analizată în linii generale și politica regalității ungare față de problema nouă, creată de expansiunea luteranismului în rîndurile sașilor, ca de altminteri în întreaga Transilvanie. În perspectiva unei iminente confruntări militare hotărîtoare cu Imperiul otoman, monarhia ungară era silită să se conformeze dorințelor și chiar indicațiilor papalității și ale imperiului, fără de al căror concurs militar cauza rezistenței antiturcești părea pierdută. Necesitatea de a se conforma intereselor papalității și imperiului explică în parte succesiunea de edicte antilutcrane emise de Curtea din Buda, în ciuda unor evidente simpatii pentru mișcarea de Reformă ale unora dintre membrii ei cei mai influenți.

Catastrofa de la Mohács nu a adus o modificare esențială în atitudinea față de Reforma a puterii politice, atât a celei efective exercitate de Ioan Zapolya, eit și a celei nominale. În ceea ce privește Transilvania în această perioadă a lui Ferdinand de Habsburg; reafirmarea de către ambii pretendenți la coroana Ungariei a ostilității față de luteranism și măsurile edictate împotriva aderenților săi nu au putut însă stăvilii progresele noului crez în Transilvania. În cursul anului 1529, priorul dominicanilor din Sebeș constata ca majoritatea locuitorilor adoptaseră luteranismul.

Pe baza informațiilor, foarte parcimonioase de altminteri, ale izvoarelor, autorul analizează activitatea lui Honterus înainte de 1542, cînd a fost adoptata oficial Reforma la Brașov și în Țara Birsei.

În conflictul dintre ferdinandiștii și partizanii lui Zapolya, Honterus s-a situat de partea celor dintii, intrînd în conflict deschis cu judele Lukas Hirscher, care l-a exilat din oraș în 1529. Reîntoarcerea lui Honterus la Brașov a fost rezultatul unei renegări politice, a abandonării cauzei habsburgice, de altminteri complet lipsită de perspective în această vreme, și a acceptării regîmului lui Zapolya. Faptul s-a petrecut, evident, înainte anulului 1539, cînd Honterus îi dedică lui Ioan Zapolya, calificat drept *serenissimus princeps*, una din lucrările sale.

Autorul consacră o foarte minuțioasă analiză dublei inscripții în limbile latină și germană, care însoțește harta Transilvaniei editată de Honterus la Basel în 1532 și ajunge la concluzia că aceste versuri sînt indiciul exterior sau chiar mărturisirea publică a abandonării cauzei habsburgice. Acest act de adaptare la situația politică existentă i-a deschis lui Honterus calea reîntoarcerii în orașul natal.

Al 3-lea capitol, intitulat „Modelele cărții lui Honterus din 1543” — este vorba despre cărțuia *Reformatio Ecclesiae Coronensis ac totius Hircensis provinciae* — studiază antecedentele activității reformatoare a lui Honterus la Brașov și problema izvoarelor de inspirație ale cărții în care au fost formulate principiile esențiale ale variantei brașovene a Reformei. Această încercare nu este nouă, dar în trecut istoricii au soluționat problema raportînd concepția reformatoare expusă în textul lui Honterus la tezele de bază ale reformatorilor din Wittenberg; în acest sens părea să pledeze și faptul că în *Reformatio Ecclesiae Coronensis*, orașul Wittenberg este menționat de două ori. Dar, arată autorul, încercarea de a reduce la un izvor unic textul lui Honterus este destinată eșecului, întrucît lucrarea s-a inspirat din mai multe formule de reformă. Reformatorul Brașovului însuși a făcut aluzie în cuprinsul lucrării sale la modelele folosite; el arată că s-a străduit să nu introducă nici un element care nu se sprijină pe tradiția Scripturii sau pe exemplul *celor mai vestite orașe* („ne quid novi sine testimonio scripturarum aut exemplo clarissimarum urbium, . . . susciperetur”). E meritul autorului lucrării discutate de a fi identificat orașul a cărui formulă reformatoare i-a furnizat lui Honterus cele mai numeroase elemente pentru textul care avea să stea la baza *Reformei* la Brașov. Este vorba despre un text rămas în manuscris pînă la sfîrșitul veacului al XIX-lea, anume textul formulei care a stat la baza Reformei orașului Nürnberg (din 1524-1525). Pe baza unei analize minuțioase, autorul reușește să stabilească în chip convingător existența unei strînse relații de dependență

de la *Reformatio Ecclesiae Coronensis* la formula orașului Nürnberg. Într-adevăr, cele mai multe dintre capitolele celor două texte reformate are corespund, iar corespondența nu se limitează la structura lucrării și la conținutul capitolelor, dar se extinde chiar și asupra formulării. În mult mai mică măsură a folosit Honterus textele care au stat la baza Reformei în orașele Hall (Elveția) și Basel. Un tabel sinoptic — în care e înfățișată paralel structura celor patru texte — îngăduie cititorilor să constate atât elementele lor comune, cât și cele deosebitoare.

Honterus a fost elev al lui Oecolampadius și, prin intermediul lui, adept al unei formule mai radicale de Reformă; dar, îngrădit la Brașov în activitatea sa reformatoare de curentul moderat, el a adoptat ca bază un text în care se îmbinau elementele crezului luteran cu un șir de elemente helvetic. Această explicație este încadrată de autor într-o analiză mai amplă a relațiilor dintre reformatorul brașovean și orașul Nürnberg. În acest cadru se situează ca element important scrisoarea lui Honterus către Sebastian Münster, cu ample informații despre sași (faptul trebuie avut în vedere atunci când se analizează știrile despre țările românești din opera învâțatului din Nürnberg). Edificatoare sînt și corespondențele dintre textele privind organizarea școlilor la Brașov (*Schulordnung*, 1543) și la Nürnberg (*Leges scholasticae*), datorite lui Honterus și, respectiv, lui Sebald Heyden. Dar paralelismul dintre activitățile celor doi pedagogi nu se limitează doar la textele amintite; amîndoi au pus cei dinții în orașele lor bazele studiului limbii grecești; ambii au editat în acest scop manualele și, pentru studiul limbii latine, liste de termeni (nomenclatoare). În sfîrșit, și unul și celălalt au acordat un loc însemnat în sistemul lor pedagogic gramaticii și fapt care merită a fi semnalat — dezvoltării fizice a elevilor, marcînd o etapă însemnată în depășirea concepțiilor pedagogice medievale. Toate considerentele amintite mai sus l-au determinat pe autor să enunțe ipoteza unei etape nîmbergheze în drumul lui Honterus de la Cracovia

la Basel. Primul contact al lui Honterus cu Reforma ar fi avut loc, după ipoteza autorului, nu în Elveția, ci la Nürnberg.

Al 4-lea capitol, intitulat „Clarificarea pozițiilor la Brașov”, reia în cercetare, într-o lumină nouă, conflictul dintre aripa radicală și cea moderată în orașul transilvanean, conflict declanșat în mod public imediat după adoptarea oficială a Reformei, în 1542. S-a admis pînă acum în chip obișnuit că Honterus, care nu mult după aceea a devenit *Stadtpfarrer* la Brașov, ar fi fost reprezentantul curentului de reformă moderat, în vreme ce Jeremias Jekel, care a fost silit să i cedeze locul, ar fi fost reprezentantul curentului radical. Substituirea lui Jekel prin Honterus în 1542 ar fi fost așadar indiceul triumfului la Brașov al unei formule reformatoare moderate. O analiză atentă a izvoarelor îi îngăduie autorului să revizuiască acest punct de vedere și să stabilească poziția autentică a lui Honterus. Existența unui puternic conflict de opinii între cele două figuri proeminente ale vieții brașovene este revelată de scrisoarea adresată în 1540 lui Jekel de Anton Verancies (*Verantius*), secretar regal și canonic cu reședința, la acea dată, la Alba-Iulia. Verantius îl admonestează pe parohul brașovean pentru că s-a îndepărtat de la „adevăr” („a veritate recidisti”). Fără îndoie că, pentru a avansa cunoștințele noastre în privința situației interne la Brașov, trebuie mai întîi lămurită întrebarea: ce înțelegea Verantius prin adevăr și deci prin îndepărtarea de la adevăr?

Analiza întregii corespondențe a lui Verancies dovedește că raporturile dintre acesta și Honterus s-au menținut excelente și după 1540, la o dată cînd reformatorul brașovean își desfurase întreaga activitate reformatoare; dacă concepția lui Verancies s-ar fi încadrat în limitele ortodoxiei catolice, el ar fi putut, eventual, arăta o înaltă prețuire pentru Honterus în 1540, cînd punctul de vedere reformator al acestuia încă nu este categoric dovedit, nu însă și șapte ani mai tîrziu, cînd reformatorul brașovean își desăvîrșise opera. Și după moartea lui Honterus, Verancies îi proslăvește memoria cînd afirmă (15 iulie -

1519): „... merito fuisse Honthero omnia summa attributa, quo et Transylvania nominatio, et Civitas Coronensis facta sit celebratio”.

Prețuirea pe care i-a acordat-o constant Verancius lui Honterus atît în 1540, cît și în 1547 și în 1549, dovedește că el însuși era cîștigat de principiile Reformei și că prin „adevăr” el înțelegea în scrisoarea din 1540 principiile reformatoare pe care le reprezenta Honterus. Cît despre adversarul lui Honterus, Jekel, acesta era învinuit de Verancius tocmai de faptul de a fi abandonat pozițiile Reformei și de a fi revenit la catolicism.

Capitolul al 5-lea, intitulat „Aprecieria situației în controversa spirituală din Transilvania”, încearcă să definească, pe baza unei analize aprofundate a cîtorva din tezele fundamentale ale textului lui Honterus *Reformatio Ecclesiae Coronensis*, poziția reformatorului brașovean în cadrul diverselor curente de Reformă. Esențiala pentru problema discutată este adoptarea de către Honterus a punctului de vedere al reformatorilor helvețici în problema *confesiunii private (Privatbeichte)*, a cărei valoare nu fusese contestată de Luther și Melancton. Condamnînd în capitolul „De absolutio” din textul său de Reformă această instituție tradițională a bisericii catolice, respectate de reformatorii de la Wittenberg, Honterus se apropia de cei care, contestîndu-i caracterul de instituție originară și deci legitimitatea, diminuau mult funcția clerului și se situau pe poziții reformatoare mai radicale.

Capitolele al 6-lea și al 7-lea, intitulate „Avansul helvetic în Țara Birsei” și „Contra acțiunea luterana în Țara Oltului”, cuprînd ample expuneri ale confruntărilor de poziții în cei cîțiva ani care separă intrăducerea Reformei la Brașov de către Honterus de moartea lui.

Scrisoarea adresată lui Honterus la 28 august 1543 de către Heinrich Bullinger, succesorul și continuatorul operei lui Zwingli la Zürich scrisoare pentru prima oară integral editată de autor în anexa volumului — pune în lumină corespondența aproape desă-

virșită între concepția reformatorului clevețian și a celui brașovean în ceea ce privește confesiunea privată, punct esențial în definirea poziției în cadrul mișcării de Reformă.

Poziția radicală adoptată de Honterus a provocat reacții nu numai la Brașov, dar și la Sibiu, unde în rîndurile clerului domina o concepție reformatoare foarte moderată. Abia răspunsurile lui Luther și al lui Bugenhagen cu privire la textul Reformei lui Honterus au înfrînt ultimele rezistențe ale sfatului brașovean, care a adoptat „a minimis ad maxima contenta Libelli Reformationis”. Sfatul aprobă acum și abolirea imaginilor din biserică, victorie însemnată a lui Honterus în lupta cu clementele moderate.

Lupta dintre cele două curente s-a axat pe trei probleme majore: aceea a prezenței reale, a imaginilor și a confesiunii private (auriculare).

Cel din urmă capitol, intitulat „Compromisul” analizează împrejurările care au dus la concilierea pozițiilor antagoniste și la elaborarea unei formule acceptate de reprezentanții întregii comunități (*universitas*) săsești. Noua formulă, a cărei editare i-a fost încredințată lui Honterus, a fost încorporată în textul tipărit la Brașov în 1547 sub titlul *Reformatio Ecclesiarum Saronicarum in Transylvania*.

Cercetarea comparată a celor două texte reformatoare — cea din 1543 și cea din 1547 — dă la iveală însemnate deosebiri, a căror analiză vedește o revenire de la tezele radicale susținute în prima variantă la un punct de vedere mai moderat. Rezultat al reuniunii la Sibiu în martie 1547 a reprezentanților Universității săsești, textul din 1547 marchează încercarea de a găsi o formulă satisfăcătoare pentru ambele tabere în problemele esențiale ale confesiunii private și ale funcției clerului. În realitate, arată autorul, obiectul acestor controverse depășea mult limitele unor simple dispute de doctrină. Sub învelișul formulelor confesionale diferite — în speță cea wittenbergeră și cea zwingliană — trebuie văzută continuarea vechii lupte, atestate încă înainte de pătrunderea Reformei în Transilvania, a conducerii orașelor săsești pentru suprimarea

jurisdicției bisericesti în materiile civile. Azeziunea patriciatului orășenesc din Brașov și Sibiu la formula reformatoare helvetică, în cadrul căreia funcția sacerdotiului era nu numai mult limitată, dar își schimba chiar natura era o altă variantă a unei lupte care se manifestase încă înainte de Reformă. Așadar, atât înainte de Reformă, cât și după pătrunderea ei în Transilvania, lupta s-a desfășurat pe terenul raportului dintre autoritatea laică și cea ecleziastică, dintre stat și biserică. Luther nu recunoștea originea divină a puterii laice a clerului, dar nu-i contesta acestuia dreptul de a o exercita acolo unde o deținea. Zwingli, dimpotrivă, susținea punctul de vedere potrivit căruia întreaga putere lumească aparține autorității laice și trebuie sa-i fie necondiționat restituită. Împletită strâns cu problema jurisdicției clerului și, în mare măsură, justificare a acesteia era aceea a confesiunii private, a dreptului de a orda absoluțiune, de a impune penitențe și de a excomunica. A contesta clerului dreptul de a lega și de a deslega însemna a lovi în plin în jurisdicția pe care o deținea. Formula luterană, conservatoare, nu oferea așadar intereselor păturii laice cu funcții de conducere în orașele sasești un instrument adecvat luptei împotriva prerogativelor laice ale clerului. De aceea a adoptat fracțiunea radicală din rîndurile populației săsești formula helvetică și, din aceeași pricină, a apelat fracțiunea conservatoare și clericală, al cărei protagonist era pastorul sibian Mathias Ramser, la sprijinul teologilor din Wittenberg.

Compromisul realizat în 1547 și oficializat în *Reformatio Ecclesiarum Saxoniarum in Transilvania* făcea concesii punctului de vedere conservator, în măsura în care recunoștea

bisericii dreptul de excomunicare, dar numai de la participarea la sacramente, deci circumscris la viața bisericească; dreptul de a impune pedepse lumești era rezervat exclusiv autorității laice.

Lucrarea lui E. Roth aduce un șir de elemente noi, care fără îndoială vor îngădui reconsiderarea unor aspecte ale istoriei Reformei în Transilvania. Este incontestabil, în lumina acestei lucrări că, în etapa timpurie de desfășurare a Reformei, în Transilvania s-a manifestat puternic influența curentului radical reprezentat de formula helvetică și, adăugăm noi, faptul va trebui luat în considerare atunci cînd se vor analiza antecedentele istorice ale puternicei eflorescențe a mișcărilor radicale în Transilvania celei de a doua jumătăți a veacului al XVI-lea. Elemente noi însemnate pentru aprecierea poziției lui Honterus și pentru înțelegerea celor două texte de Reformă editate de reformatorul brașovean au fost aduse de autorul lucrării discutate. Dar cartea lui E. Roth înfățișează în general prea izolat fenomenul confesional de restul vieții sociale. Cititorul trebuie să aștepte ultimul capitol al lucrării pentru a înțelege profunzimea implicațiilor politice și sociale ale controverselor doctrinare. O analiză prealabilă nu numai a marilor probleme politice care frământau Transilvania în perioada pătrunderii Reformei, dar și a structurilor sociale în orașele Transilvaniei, ar fi înlesnit mult cititorului înțelegerea conexiunii dintre fenomenul social-politic și cel confesional, pe care o stabilește autorul însuși în încheierea lucrării sale. În sfârșit nu trebuie uitat că Reforma nu a fost un fenomen limitat la lumea sasească.

Serban Papacostea

GEORGES DUBY, *L'économie rurale et la vie des campagnes dans L'Occident Médiéval (France, Angleterre, Empire, IXe - XVe siècles)*,

t. I—II, Paris, Aubier, 1962, 822 p.

Cartea prof. Georges Duby, de la Universitatea Aix-Marseille, asupra economiei rurale în Occidentul medieval este o remarcabilă contribuție de istorie social-economică,

domeniu de cercetare care constituie principala preocupare a istoricilor grupați în

școala numită de la „Annales”, curent istoric inițiat în 1929 de Lucien Febvre și Marc Bloch.

Apărută la 30 de ani după publicarea de către Marc Bloch a sintezei sale, astăzi devenită clasică, *Caractères originaux de l'histoire rurale française*, noua sinteză a profesorului Duby poate fi considerată ca o continuare și o lărgire a cercetărilor de istorie agrară întreprinse cu atita erudiție și pasiune de regretatul M. Bloch. Dar în vreme ce M. Bloch se ocupă așa cum o arată și titlul cărții sale de istoria agrară a Franței, de la origini și pînă în secolul al XIX-lea, G. Duby restringe perioada studiului său pînă în secolul al XV-lea, lărgind în schimb aria geografică asupra careia își îndreaptă cercetările.

Noua sinteză a lui Georges Duby este rodul unor îndelungate investigații asupra economiei agrare medievale, investigații care nu au rămas necunoscute, unele dintre rezultatele lor fiind publicate în decursul anilor¹.

Principalele probleme tratate de Duby în cartea de față sînt : ocuparea și valorificarea solului în evul mediu, tehnica agricolă, exploatarea seniorială și viața diferitelor categorii sociale ale țărănimii. Din punct de vedere cronologic, perioada studiată de autor se împarte în trei subperioade : secolele IX-X de consolidare a economiei rurale medievale apusene ; secolele XI-XIV ce constituie faza de maximă expansiune a acestei economii ; secolul al XIV-lea cu criza care a precedat nașterea erei moderne.

În primele capitole ale cărții sale, G. Duby cercetează domeniul regal și ecleziastic din perioada carolingiană (secolele IX-X), în

¹ Dintre acestea cităm : *La société en Méditerranée aux XIe et XIIe siècles*, Paris, 1953, care este o lucrare mai întinsă, precum și diferite studii și articole ca : *Le budget de l'abbaye de Cluny entre 1080 et 1155*, în „Annales. Economies, Sociétés, Civilisations”, 1952, p. 155-171 ; *Techniques et rendements agricoles dans les Alpes du Sud en 1338*, în „Annales du Midi”, 1958.

regiunile pentru care s-au păstrat izvoare : la nord de Loara, în Renania și în Lombardia. Autorul constată că pe vasta arie a Europei occidentale viața rurală avea un caracter predominant, culturile cerealiere bucurîndu-se de înfloritarea asupra celorlalte tipuri de culturi. În schimb, unelele agricole erau extrem de primitive, iar procedeele de valorificare a solului comportau folosirea unei numeroase mîini de lucru și a mari întinderi de teren cu randament foarte slab. În cadrul marelui domeniu, pămîntul era repartizat în felul următor : în loturi țărănești corespunzînd în general necesităților unei familii, constituite în cea mai mare parte pe baza vechilor manse din perioada precarolingiană ; în rezerve senioriale lucrate cu sclavi domestici, cu mînă de lucru salariată și mai ales cu țărani posesori de manse, obligați de senior să presteze diferite nunci. G. Duby atrage apoi atenția că acest tip de mare exploatare domeniială participa într-o oarecare măsură și la activitatea de schimb, vinzînd produsele care prisoseau și cumpărînd ceea ce li lipsea. De asemenea, autorul mai precizează că tipul de exploatare domeniială bazat pe munca țărănilor posesori de manse nu era generalizat încă în toată Europa apuseană ; în multe părți domeniul era pus în valoare de sclavi sau chiar de muncitori salariați. Cu toată această diversitate de tipuri de exploatare domeniială, în perioada carolingiană exista totuși un factor comun, determinant atît pentru economia rurală, cît și pentru existența țărănimii. Acest factor, conchide Duby, era marea avere funciară.

Cu secolul al XI-lea, elemente noi se înscriu în istoria agrară a Europei apusene. În primul rînd avem de-a face cu transformările din Anglia perioadei lui „Domesday Book”. Apoi pe continent se constată : importante schimbări demografice, în sensul unor însemnate creșteri de populație ; lărgirea suprafețelor cultivate ; dezvoltarea meșteșugurilor și a comerțului. Acumularea de bogății de către un număr restrîns de oameni se accentuează, contrastele dintre bogați și săraci, dintre cei puternici și cei slabi devin

mai pronunțate. În acest context economic și social Duby cercetează cu anăunțime fazele în care s-au desfășurat marile defrișări; rolul jucat de om în aceste defrișări, atât ca individ izolat, cât și în cadrul comunității; lupta grea și stăruitoare împotriva marilor zone împădurite și a terenurilor mlăștinoase. Duby prezintă de asemenea și cele mai reprezentative tipuri de așezări rurale: satele mai vechi care își largesc acum limitele; noile aglomerări rurale cu cumpurile lor; micile cătune, fermele izolate.

Ocupându-se pe larg de vasta acțiune de defrișare care a cuprins toată Europa occidentală, Duby atrage atenția că aceasta nu a fost numai o urmare a creșterii demografice, ci și o urmare a îmbunătățirii uneltelor agricole — prin folosirea unor noi procedee de prelucrare a fierului și a mijloacelor de tracțiune. Defrișările au fost însoțite apoi și de o mai judicioasă repartitie a ciclurilor de culturi și de procedee mai raționale la creșterea vitelor și la exploatarea pădurilor. De aici a rezultat o agricultură cu un randament sporit, determinat în mare parte și de dezvoltarea schimburilor și a circulației monetare. Referitor la categoriile sociale rurale, Duby constată că în secolele al XI-lea și al XII-lea se produc unele schimbări în statutul juridic al unora dintre păturile țărănești, în sensul ușurării condiției lor economice și sociale. Este vorba de începuturile procesului de dispariție a serbiei prin răscumpărarea obligațiilor feudale.

Cu toate aceste transformări, senioria continuă să rămână și în secolele al XI-lea și al XII-lea cadrul principal al vieții rurale și totodată sursa documentară cea mai bogată pentru reconstituirea istoriei rurale medievale. G. Duby se ocupă pe larg de evoluția senioriei rurale, atât în secolele al XI-lea și al XII-lea, cât și în secolul al XIII-lea. El cercetează situația social-economică a stăpînitorilor de pământ, activitatea slujbașilor domeniilor și metodele de exploatare, condiția țăranilor și a tenurilor. Sunt analizate obligațiile țăranilor aserviți, constând în principal din predarea unei cantități de produse și din

prestarea a diferite munci. Duby constată însă că în secolele XI-XIII elăciile sînt mai puțin numeroase decît în secolul al IX-lea. El explică această diminuare a cantității de muncă datorate de țărani, pe de o parte, prin reducerea rezervei senioriale, care, în secolele XI-XIII, este mai puțin întinsă decît în perioada carolingiană, iar pe de altă parte prin perfecționarea uneltelor agricole care a permis o reducere a mîinii de lucru. În sfîrșit, prestațiile în muncă s-au mai redus și din cauză că țăranii, în virtutea „dreptului de comandament” exercitat de seniori asupra lor, erau dator să plătească anumite taxe bănești sau redevențe în natură, obligații care își au izvorul în justiția seniorială cu amenzile ei, în dreptul de găzduire, în banalități și în darea numită *la taille*. Or, exercitarea acestui „drept de comandament” concretizat prin perceperea taxelor și redevențelor enumerate mai sus constituia pentru senior un izvor considerabil de venituri.

În cadrul acestei evoluții social-economice, perioada de istorie rurală cuprinsă între 1180 și 1310-1330 prezintă o serie de trăsături specifice, atât în Anglia, cât și pe continent. Un fapt important relevat de autor este înțetinirea sau uneori oprirea acțiunilor de defrișare în secolul al XIII-lea. Dacă defrișările ar fi fost continuate în ritmul din secolele XI-XII, ar fi stricat este de părere Duby echilibrul dintre cultura cerealelor și creșterea animalelor și ar fi avut grave repercusiuni asupra acelei părți a societății rurale legate de economia forestieră. O altă caracteristică a perioadei este și ameliorarea organizației senioriale care se adaptează noilor condiții economice, și îndeosebi dezvoltării economiei monetare. Senioria aduce transformări importante în metodele de exploatare a țăranilor posesori de terenuri. Acestora începe să li se pretindă mai mult redevențe în bani decît în natură: cens, taxe asupra mutarilor pe alte domenii și taxe decurgînd din „dreptul de comandament” exercitat de senior asupra oamenilor șezători pe teritoriul senioriei.

Schimbările de mai sus arată în continuare Duby — au fost însoțite de o serie de transformări cu caracter juridic și social. Astfel, unii țărani obțin suprimarea capitației, a taxei numite *la taille*, a interdicției de a se căsători în exteriorul domeniului (*formariage*) și a obligației de a lăsa seniorului lotul lor în caz de desherență (mână moartă). Alții însă, cei mai săraci, nu reușesc să răscumpere aceste obligații și ajung într-o condiție de deplină servitute. Analizând acest fenomen, G. Duby ajunge la concluzia că la sate a apărut o nouă categorie de țărani aserviți cu o serie de trăsături caracteristice, din care cea mai puternică este legarea de glic. Dezvoltând mai departe această concluzie, Duby arată ca datorită schimbărilor în condiția social-economică a unora din păturile țărănești, „șerbia personală” se dublează cu o „șerbic a solului”, ceea ce înseamnă un transfer de obligații de la persoane asupra unor pământuri, definite ca servile. Concluzie deosebit de interesantă, care surprinde un întreg proces de transformare petrecut în secolele XI—XIII în interiorul unei părți considerabile a populației țărănești din Occidentul medieval, proces privind nu numai situația social-economică, ci și situația juridică a țăranilor respectivi.

G. Duby tratează în alte pagini ale cărții sale și urmările pe care le avea fiscalitatea, senioria sau regala, asupra condiției economice a țăranilor. El arată că pentru a plăti multiplele impozite țăranii erau obligați adeseori să se împrumute. Alții, pentru a face rost de bani, își arendau pământurile, prilejuind astfel apariția unei noi categorii sociale rurale: aceea a arendașilor. Aceștia, după ce plateau arenzile, vindeau excedentul de produse, realizând uneori profituri destul de mari. În agricultură apar deci noi factori, care vor capătă o influență considerabilă la sfârșitul evului mediu și în epoca modernă. Aici autorul însă trebuia să analizeze în ce măsură acești noi factori reprezentau începuturi de relații capitaliste, relații care vor lua o mare dezvoltare o dată ce agricultura va depăși stadiul feudal.

Ocupându-se de situația rezervei senioriale în perioada secolelor XII—XIII, Duby ajunge la concluzia că între sfârșitul secolului al XII-lea și ultimul pătrar al secolului al XIII-lea se produce o reînviore a tipului de mare exploatare bazat pe clacă, îndeosebi în Anglia centrală și răsăriteană, unde stăpînii caută să profite de ridicarea prețurilor la produsele agricole. Dar alături de țăranii prestînd clacă, pe domeniile în chestiune apar și muncitori salariați. Duby relevă că aceștia din urmă sînt mult mai numeroși pe continent. Rezervele, menținute sau reconstituite pe senioriile laice, mici și mijlocii, și pe domeniile eclesiastice, sînt fie exploatare direct de stăpîn, fie arendate parțial sau total la diverse persoane cu o compoziție socială foarte eterogenă: clerici, mici nobili, burghezi, țărani bogați, aceștia din urmă fiind elemente desprînse de comunitatea sătească. Interesant pentru istoria agrară comparată este faptul că acest fenomen al desprinderii țăranilor bogați de comunitatea sătească este atestat cu prisosință și în satul feudal românesc². Comparînd diferitele forme de regim domeniial cu cele două componente ale sale: rezervă, loturi țărănești — din diferite părți ale Europei occidentale, Duby este de părere că pe un mare număr de seniorii franceze acest regim este în plin proces de decădere, continuînd în schimb să se mențină pe senioriile engleze și germane.

În concluzia interesantelor pagini privitoare la seniorie, Duby subliniază că deși fiecare seniorie are trăsăturile sale particulare și evoluția ei specifică, totuși, în pofida deosebirilor regionale și a unor evidente decalaje cronologice, evoluția senioriei se produce în același sens spre finele secolului al XIII-lea: reducerea marilor rezerve și a prestațiilor în muncă pe pământurile depinzînd direct de administrația seniorială; dispariția crescîndă a marilor averi funciare în regiunile cu populație deasă, deși în aceste regiuni are

² H. H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmășe românești*, vol. II, București, Edit. Acad. R.P.R., 1959, p. 19.

loc o considerabilă extindere a suprafețelor cultivate.

Ultima parte a cărții lui Duby — așa cum arătam la începutul reprezentării noastre — este consacrată economiei rurale occidentale în secolul al XIV-lea. La fel ca și Ed. Perroy³, Duby este de părere că secolul al XIV-lea a însemnat pentru Occident o perioadă de criză care s-a continuat și în secolul al XV-lea⁴. Semnele de criză — arată Duby — au început să apară în ultimele trei decenii ale secolului al XIII-lea: părăsirea domeniilor puțin fertile; creșterea numărului țăranilor sărăciți; stagnarea producției. Asupra lumii rurale se abat apoi o serie de calamități: războaie, foamete, epidemii, fiscalitate excesivă, care depopulează satele, încetinesc defrișarea, tulbură întrucăva situație economică. Totuși, atrage atenția Duby, scăderea demografică determină o nouă repartizare a forțelor productive: așezarea celor rămași pe soluri mai fertile, reorganizarea satelor și a terenurilor de cultură dependente de ele.

Instituția seniorială, la rîndul ei, a căutat de asemenea să se adapteze noilor situații create în secolul al XIV-lea. Rezervele și modul de exploatare directă continuă să fie folosite din ce în ce mai puțin, administrația domeniului se transmite treptat la intermediari, spiritul de întreprindere din mediul urban începe să pătrundă și în mediul rural. Din punct de vedere practic, toți acești factori se concretizează în sistemul arendării și în sistemul metajului⁵, care se extind tot mai mult: țăranii înstăriți, îndeosebi, primesc parcele din domeniu, pe care le valori-

³ Vezi *Le Moyen Age. L'expansion de l'Orient et la naissance de la civilisation occidentale*, Paris, P.U.F., 1955 (colecția „Histoire générale des civilisations”).

⁴ Cf. și Jacques Hœrs, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Aspects économiques et sociaux*, Paris, P.U.F., 1963 (colecția „Nouvelle Clio”).

⁵ În sistemul metajului, țăranul primește o parcelă din domeniu pentru a o cultiva, păstrînd pentru sine o parte din recoltă ca preț al muncii și dînd stăpînului cealaltă parte care reprezintă renta pămîntului.

fică, fie ca arendași, fie ca metaieri. În același timp, subliniază Duby, raporturile dintre sat și oraș se string tot mai mult, iar elementele viitoarei renașteri economice apar chiar în interiorul acestei lumi străbătute de criză din secolul al XIV-lea.

Un paragraf al cărții este consacrat și luptelor țăărănești din secolele XI—XIV, subliniindu-se îndeosebi răscoala „păstorașilor”, jacqueria, mișcările celor numiți *les tuchins* din sudul Franței și marea răscoală țăărăneasă din Anglia condusă de John Ball și Watt Tyler.

Lucrare cu constatări și concluzii pline de un deosebit interes, întemeiate pe o atență și pătrunzătoare analiză a unui vast material documentar, cartea prof. G. Duby ne sugerează însă și unele scurte comentarii. Astfel, referindu-ne la limitele cronologice, credem că, în ce privește începutul perioadei tratate de autor, acestea ar fi putut fi împinse mai înapoi, adică în secolele anterioare secolului al IX-lea. Cu toată documentarea încă lacunară a perioadei precarolingiene, predecesorii mai vechi ai lui G. Duby, ca regretatul M. Bloch⁶, sau mai noi, ca R. Latouche⁷ și R. Boutruche⁸, au căutat să cerceteze cît mai mult posibil și istoria agrară a evului mediu timpuriu. Și trebuie să mărturisim că investigațiile lor au înregistrat unele succese notabile, marcate prin reconstituirea unor importante aspecte ale vieții rurale vest-europene din veacurile premergătoare perioadei carolingiene.

Un cuvînt mai trebuie spus și despre teoria „crizii” din secolele XIV—XV, la care subscrie și G. Duby în cartea sa. Astfel, ne putem întreba dacă decăderea marii seniorii

⁶ M. Bloch, *Les invasions. Deux structures économiques: occupation du sol et peuplement*, în „Annales d'Histoire sociale”, 1945, Ire partie, p. 33—46; IIe partie, p. 13—28.

⁷ Robert Latouche, *Les origines de l'économie occidentale. IVe — IXe siècles*, Paris, 1956 (colecția „L'Evolution de l'Humanité”).

⁸ Robert Boutruche, *Seigneurie et féodalité*, vol. I, Paris, Aubier, 1959.

rurale și înlocuirea ei cu senioriile mici sau mijlocii constituie într-adevăr un semn de criză? Însuși Duby arată că declinul marii exploatare domaniale a fost însoțit de o serie de elemente noi, care vesteau apariția unor noi relații de producție în agricultură: extinderea muncii salariate, apariția sistemului arendării și metajul. În senioriile mici și mijlocii, liberate în mare măsură de instituția șerbicii, se putea face o agricultură mai intensivă, cu un randament mai mare decât în marea seniorie rurală bazată pe munca servilă, dominată de tradiții și metode agrotehnice învechite. Apoi, lunga perioadă de declin demografic, între începutul secolului al XIV-lea și mijlocul secolului al XV-lea, a avut într-adevăr loc ca atare? În evul mediu nu se întocmeau statistici în sensul modern al cuvintului, statistici care și ele adeseori denaturează realitatea, iar datele care ne-au rămas, pentru a ilustra acest declin demografic, sînt așa de confuze și ipotetice, încît a formula concluzii prea categorice, bazate pe ele, considerăm că este cam riscant. Fenomenul descreșterii populației, dacă într-adevăr a existat, poate fi privit mai degrabă ca un fenomen al descompunerii perinatului mod de producție feudal. Ceea ce trebuie însă subliniat că se produce în rîndurile populației rurale este procesul de diferențiere al țărănimii într-o pătură mai subțire de țărani bogați și în proletari agricoli. În sfîrșit, strîngerea raporturilor dintre sat și oraș, dezvoltarea circulației monetare, folosirea unor metode agrotehnice mai avansate pentru valorificarea solului, toate acestea analizate pe larg de Duby, nu fac altceva decît să illustreze

că perioada de așa-zisă „criză” din secolele XIV-XV nu a fost în realitate decît o perioadă de adînci prefaceri social-economice, care au creat condiții pentru dezvoltarea capitalismului, atît în agricultură, cît și în toată viața economică a timpului.

★

Atît prin concluziile în general juste pe care le trage, cît și prin modul original de tratare, cartea lui G. Duby reprezintă o sinteză de istorie economică medievală de incontestabilă valoare științifică, care se apropie, în multe locuri, de punctul de vedere marxist privind istoria social-economică a orînduirii feudale. De altfel, în bogata bibliografie, însumînd 660 de titluri, au fost incluse numeroase lucrări ale istoriografiei marxiste, atît din apusul, cît și din răsăritul Europei: H. Fagan, și R.H. Hilton (Anglia); M. Malowist (Polonia), F. Grațianski, E. A. Kosminski, S. D. Skazkin, A. V. Konotkin, J. Saprikin (Uniunea Sovietică). Îndeosebi capitolele privind diferențierea țărănimii, creșterea schimbului dintre sat și oraș, marile mișcări sociale din lumea rurală s-au întemeiat în bună parte și pe contribuțiile istoriografiei marxiste.

În sfîrșit, mai trebuie să semnalăm că la sfîrșitul fiecărui volum avem reproduse în număr destul de mare documente ale istoriei agrare medievale, din cele mai interesante și mai sugestive, documente care formează în mare măsură temelia pe care autorul a constituit tot edificiul său de analize și concluzii..

S. Columbeanu

„Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.“

București, Edit. „Scnteia”, an. IX (1963), nr. 1—6, 969 p., an. X (1964), nr. 1—6, 924 p.

Indreptându-și atenția asupra unor teme mai puțin cercetate, revista a obținut în ultimii ani succese deosebite prin publicarea studiilor de analiza bazate pe o bogată documentare de arhivă în mare parte inedită — în multe cazuri de adăucire a unor probleme din cadrul unei perioade mai restrinse — sau prin apariția de sinteze reușite ale unor evenimente mai cunoscute din cercetările de plină acum. Partea întâi a revistei, cu un profil propriu de studii, referate, articole și comunicări, în general materiale reduse ca număr de pagini, dar mai dense, evidențiază fapte necunoscute cu posibilități de generalizare și concluzii noi. Partea a doua, mai substanțială decât plină acum prin publicarea unui număr mai mare de recenzii, înțocosebi note bibliografice, prezentări de studii din revistele de specialitate, prin rubricile „Viața științifică”, „Informații”, contribuie la o informare a publicului cititor cu noutățile științifice din domeniul respectiv. Tipărirea documentelor în cadrul unei rubrici speciale, cu prilejul unor aniversări sau în mod curent, sînt de un real folos, mai cu seamă că în domeniul istoriei contemporane publicațiile de documente apar de stul de rar.

În ultimii doi ani, 1963—1964, revista „Analele Institutului de istorie a partidului” a înregistrat noi progrese pe linia publicării unor materiale cu ocazia aniversării centenarului Internaționalei I, aprofundării unor aspecte economice, sociale și politice din pe-

rioda ascensiunii fascismului, dictaturii regale și războiului hitlerist, acordînd atenție situației și luptei țărănimii din România ca aliat principal al clasei muncitoare și aducînd noi contribuții la istoria mai nouă a patriei și a partidului de după 1944.

La rubrica specială, „100 de ani de la întemeierea Internaționalei I” (1964, nr. 5), Ion Popescu-Puțuri expune în comunicarea sa condițiile economice, sociale și politice în care a apărut prima asociație internațională a muncitorilor, principiile fundamentale care au stat la temelia creării ei, arătînd că acestea erau cuprinzătoare și permiteau unirea tuturor curentelor și mișcărilor care aveau deplina libertate de a decide asupra soartei lor. Expunînd poziția Internaționalei I în problema națională, a necesității partidelor politice proprii, a războiului și păcii etc., autorul încheie arătînd rolul istoric pe care l-a avut această organizație mondială a clasei muncitoare.

Comunicarea privind legăturile mișcării muncitorești din țara noastră cu Internaționala I, de Gr. Comartin, înfățișează atât participarea unor români din Paris la activitatea acestei asociații, cit și contribuția lui C. Farcaș și Gh. Ungureanu la răsplindirea ideilor Internaționalei prin crearea unei secții la Timișoara. Citirea unor lucrări ale lui Marx în România sau traducerea altora, ca și reflectarea în mod diferit în presa timpului („Telegraful”, „Albina”, „Presa” etc.) a activității Internaționalei I și Comunei sînt alte aspecte cu care se ocupă articolul.

Acad. P. Constantinescu-Iași recenzează lucrările apărute în întâmpinarea aniversării centenarului asociației, subliniind atât valoarea publicării volumului de documente, materiale și articole. *Marx și Engels despre Internaționala I*, cit și lucrările de interpretare, care fac un istoric al activității acestei organizații sau tratează argumentat legăturile noastre cu prima asociație internațională a muncitorilor, cărți care contribuie la educarea nșcelor în spiritul tradițiilor revoluționare ale mișcării muncitorești mondiale.

Despre lupta proletariatului în ultimele două decenii ale secolului trecut relevăm două articole, unul ocupându-se de legăturile dintre mișcarea socialistă din România și mișcarea revoluționară rusă la sfârșitul secolului al XIX-lea, semnat de A. Deac și I. Felca (1963, nr. 5) și al doilea prilejuit de aniversarea a 50 de ani de la crearea P.S.D.M.R., alcătuit de A. Deac și H. Damian (1963, nr. 4), care constituie o sinteză reușită a luptei desfășurate de clasa muncitoare pentru înființarea propriului său partid politic și activitatea dusă pînă la 1899.

C. Corbu, pe lîna unor preocupări mai vechi, avînd la bază, pe lîngă alte izvoare, și documente din arhive regionale, publica articole despre revoltele și frămîntările țărănimii în 1889 și 1892 și poziția mișcării socialiste față de acestea (1963, nr. 6) și despre răscoalele țărănești în 1894 și atitudinea P.S.D.M.R. față de ele (1963, nr. 2), în care, după ce arată că lipsa de pămînt era mobilul principal al răzmerițelor în diferite județe ale țării, menționează cauzele momentane care au dat naștere acestor mișcări. Sînt relevate drept cauze imediate pentru primele mișcări, nedreptățile făcute cu ocazia aplicării legii vînzării bunurilor statului la țărani, iar pentru acțiunile din 1894 legile clerului, a jandarmeriei și mai ales a maximului, care au indignat și revoltat țărănimea dezavantajată de aceste măsuri.

În nr. 1/1964, G. Tudoran publică un articol comemorativ despre Ștefan Gheorghiu ca propagandist și organizator de seamă al mișcării muncitorești din țara noastră, în care

se face o prezentare a activității acestui remarcabil militant revoluționar, insistîndu-se asupra muncii depuse de el mai cu seamă din 1907 pînă în ultimele clipe ale vieții lui în martie 1914.

Tradițiile de luptă împotriva războiului, mitingurile și demonstrațiile antirăzboinice ale clasei muncitoare din perioada neutralității. României, precum și afirmarea aripii de stînga din P.S.D.R. în 1914-1916, constituie tema unui articol semnat de N. Copoiu în nr. 1/1964. Autorul prezintă dezbaterea celor două conferințe socialiste interbalcanice de la București, poziția înaintată adoptată de delegația română aici, participarea unor delagați din țara noastră la conferințele de la Zimmerwald și Kinthal, cit și lupta maselor muncitoare împotriva războiului, care a culminat cu uarea demonstrație din iunie 1916. Este menționat aportul unor militanți de stînga, ca Al Constantinescu, D. Marinescu, V. Vasilescu Vasia, D. Fabian, dr. Aronvanu și alții, care au desfășurat o amplă campanie împotriva războiului.

C. Mocanu, ocupîndu-se de problema caracterului și sarcinilor revoluției din România oglindite în documentele mișcării muncitorești dintre 1916 și 1918 (1964, nr. 5), face o trecere succintă în revistă a problemelor teoretice ridicate de documentele elaborate în perioada amintită, în ceea ce privește diverse aspecte ale revoluției, a reformei agrare, electorale, subliniind ce era pozitiv și înaintat, menționînd în același timp laturile negative, tezele eronate ale materialelor respective. Pe aceeași linie se înscrie și articolul aceluiași autor din nr. 6/1963 privind răspîndirea unor lucrări ale lui V. I. Lenin în mișcarea muncitorească din România în perioada avîntului revoluționar.

Pe baza unui bogat material de arhivă, Fl. Dragne se ocupă de poziția mișcării muncitorești față de țărănime între 1918 și 1921, (1964, nr. 3), relevînd lupta maselor pentru reforma agrară și electorala și sprijinul acordat de clasa muncitoare. Sînt menționate unele cluburi socialiste și sindicate la sate, revolte sporadice ale țărănimii și atitudinea P.C.R.

față de problema agrară, care îngrijorau guvernurile burghlezo-moșierești.

De Congresul al II-lea al P.C.R. din 1922 se ocupă M. C. Stănescu (1963, nr. 6), care analizează începuturile refacerii treptate a partidului, prin crearea Comitetului executiv provizoriu al P.C.S.R., prin înființarea de secții ale partidului în numeroase regiuni ale țării și prin principalele rapoarte prezentate la Congresul din octombrie 1922, care a adoptat statutul și a ales organele de conducere ale P.C.R.

Etașa stabilizării relative a capitalismului este tratată în articolul despre sindicatele unitare și rolul lor în lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor celor ce muncesc și refacerea unității mișcării sindicale (1963, nr. 3) de N. Petreanu, care pune în evidență perseverența cu care au militat comuniștii — după scindarea mișcării sindicale în urma Congresului de la Cluj — pentru acțiuni comune de jos ale maselor de muncitori și organizarea lor în sindicate unitare, crearea de opoziții roșii etc. M. C. Stănescu, în alt articol, se ocupă cu lupta partidului comunist între 1924 și 1929 împotriva terorii, pentru cucerirea amnistiei generale (1963, nr. 2) și de rolul jucat de către diferitele organizații îndrumate de partid, ca „Liga drepturilor omului”, „Comitetul central de ajutorare”, „Liga contra terorii”, „Comitetul pentru amnistie”, care au acționat în capitală și provincie în apărarea drepturilor cetățenești, apărarea comuniștilor din închisori, pentru amnistie generală, politică, militară și agrară.

Din perioada crizei economice mondiale 1929-1933, pe lângă articolele *Acțiuni de solidarizare ale maselor muncitoare din România cu eroicele lupte ale muncitorilor cefești și petroliști din ianuarie-februarie 1933* și *Mișcarea de solidaritate internațională cu luptele eroice ale cefeștilor și petroliștilor din 1933 prezente în revista noastră*¹, menționăm încă două materiale. N. N. Constantinescu și N. Petrovici (1963, nr. 2) tratează despre situația clasei muncitoare în 1929-1933, în

care sînt prezentate gradul de concentrare al clasei muncitoare, situația ei numerică, repartizarea pe principalele ramuri ale economiei naționale, șomajul, ziua de muncă, condițiile de salarizare ș.a. În același număr al revistei, S. Davicu se ocupă de munca politică-educativă desfășurată de U.T.C. în rândurile studențimii ieșene între 1931 și 1933. Autorul arată cum, sub îndrumarea Biroului regional-Iași al P.C.R. și a Biroului comunist studențesc al Universității, uteciștii se pregăteau în cercurile de învățămînt politic, puneau accentul în propagandă pe revendicările zilnice ale studențimii, reducerea taxelor, acordarea de burse, acces în cămine și cantine pentru studenții săraci.

Un spațiu mai larg a fost acordat temelor din perioada 1934-1938 prin adîncirea unor aspecte. N. N. Constantinescu și C.V. Băloiu întreprind o analiză a situației clasei muncitoare din această perioadă (1964, nr. 1), avînd aceleași obiective ca și în articolul privind criza din 1929-1933.

Făcînd un expozeu al tradițiilor glorioase de solidaritate ale mișcării muncitorești și progresiste din România cu mișcările muncitorești de stînga sau înaintate din lunde, N. Petrovici și I. Babei se opresc mai mult asupra contribuției mișcării muncitorești din țara noastră la lupta pe plan internațional împotriva fascismului (1964, nr. 3). Sînt relevante mișcarea antifascistă de solidaritate cu Gh. Dimitrov și Ernst Thälmann, cu proletariatul austriac în februarie 1934, de sprijinire a acțiunii oamenilor muncii din Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Spania, China, de participarea la diferite congrese care au avut loc la Amsterdam, Paris, Bruxelles etc. pînă la înfăptuirea insurjecției antifasciste din 1944 și victoria deplină asupra fascismului.

Gh. Ionțișă, continuînd să aprofundeze aspecte noi ale perioadei de care ne ocupăm, tratează în nr. 6/1964 acțiunile minerilor din Valca Jiului împotriva exploatării capitaliste și a pericolului fascist. Descriînd situația grea a minerilor, mai ales între 1935 și 1936, el arată rolul activ jucat de P.C.R., care a orientat activitatea minerilor pentru acțiuni co-

¹ „Studii”, 1963, nr. 1, p. 242-245.

mune cu social-democrații și muncitorii fără partid pentru contract colectiv, împotriva concedierilor, sporirea salariului etc. Același autor se ocupă în nr. 2/1964 de activitatea comitetelor cetățenești pentru revendicări general-democratice în 1936—1937, când partidul comunist a sprijinit și îndrumat această organizație condusă de Dem. Dobrescu, fost primar al capitalei —, care avea drept scop mobilizarea majorității cetățenilor capitalei în jurul unor revendicări privind acțiuni împotriva speculei, a scumpetei, pentru controlul cetățenească în brutării, măcelării, pentru ieftinirea traiului.

Două articole tratând probleme ale aceleiași perioade se referă, unul la activitatea P.C.R. pentru atragerea maselor țărănești la luptă împotriva exploatarea burghezo-inoșterei și a pericolului fascist (1961, nr. 5), de Titu Georgescu și Gh. Ioniță, și altul la rolul jucat de Frontul plugarilor pentru apărarea intereselor țărănimii muncitoare (1963, nr. 4), de Gh. Ioniță și M. Valea. Primul, pe baza unor documente de arhivă, arată starea grea în care se afla țărănimea, dotarea tehnică slabă a agriculturii, modul în care P.C.R. își desfășura munca la sate, unde au luat ființă organizații de partid, activitatea susținută dusă de Frontul plugarilor. Al doilea arată cum a luat ființă organizația țărănimii muncitoare, organizarea de adunări și întruniri de către Frontul plugarilor, înființarea de organizații ale Frontului plugarilor în Banat și Moldova, acordurile semnate cu Madosz, apoi în decembrie 1935, la Tebea, cu Blocul democratic și Partidul Socialist al lui Popovici și lupta desfășurată de Frontul plugarilor, condus de dr. Petru Groza, în algerile din 1936 din Hunedoara și Mehedinți pentru democrație și pace, împotriva fascismului.

Pentru perioada dictaturii regale, mai puțin cercetată în trecut, revista „Anale” publică în ultimii doi ani articole care clarifică probleme importante. Gh. Savu se ocupă de mișcarea grevistă (1963, nr. 5), de unele aspecte ale folosirii de către P.C.R. a breslelor împotriva dictaturii regale (1963, nr. 2), iar în nr. 6/1964 același autor aduce date

privind mișcările țărănești dintre 1938 și 1940. Autorul demonstrează, pe baza cercetării presei, arhivelor și a altor izvoare, că, deși mișcarea grevistă nu a atins intensitatea și nivelul anilor 1929—1933, au existat acțiuni și greve organizate de P.C.R. mai numeroase în 1939—1940 și mai cu seamă în industria ușoară. După ce se explică apariția și scopul pentru care au fost înființate breslele de către guvernul, acele de a armoniza interesele de clasă, de a subordona interesele profesionale ale clasei muncitoare dictaturii regale, este înfățișată poziția P.C.R. față de ele, aceea de a activa în cadrul lor pentru satisfacerea revendicărilor imediate. Comuniștii, apărătorii cei mai fermi ai intereselor muncitorimii, se bucurau de prestigiu, erau aleși în organele de conducere ale breslelor, propuși să ducă tratative cu patronii, ceea ce a produs îngrijorare guvernului. Gh. Savu, ocupându-se de cauzele nemulțumirilor maselor țărănești menținerea rămășițelor feudale, rechizițiile de alimente și animale, impozitele mari etc., relevă activitatea desfășurată de P.C.R., Uniunea democratică, parțial de Frontul plugarilor. Pregătirea și înfăptuirea dictaturii de la Viena a trezit vii proteste în rândul maselor țărănești și soldaților gata să facă sacrificii pentru apărarea țării.

O. Maticheșu se ocupă cu întrunirile și demonstrațiile oamenilor muncii împotriva exploatarea capitaliste și a pericolului fascist și de război, desfășurate cu prilejul zilei de 1 Mai, între 1938 și 1941 (1961, nr. 2). Autorul expune cronologic cum s-au organizat și desfășurat manifestațiile de 1 Mai în capitală și provincie, evidențiind influența și prestigiul crescând în rândul maselor populare a P.C.R. care a găsit formele cele mai potrivite de susținere a revendicărilor clasei muncitoare.

Tot în această perioadă se încadrează și articolul privind atitudinea ostilă a militarilor români împotriva fascismului și a pregătirii războiului antisovietic (septembrie 1939 iunie 1941) de Minea Stan și A. Neamțu (1964, nr. 1), în care sînt expuse acțiunile din armată împotriva bătăii, a hranei proaste și umilirilor. Neprezentarea tinerilor și rezer-

viștilor la concentrare, dezertările din armată se împleteau cu cereri colective de a fi des-concentrați, cu demonstrații ale familiilor concentraților care cereau demobilizarea.

În ultimul număr al revistei pe 1963 s-au publicat patru comunicări despre caracteristicile dictaturii militare-fasciste. Comunicarea semnată de Ion Popescu-Puțuri se ocupă cu principalele trăsături ale regimului politic din România, relevă cumu treptat Germania hitleristă a subordonat România atât politic, cît și militar, arată că poporul nostru era împotriva hitlerismului. Deși România nu era ocupată „de jure”, totuși infiltrarea hitleriștilor în toate sectoarele vieții: economic, politic, militar, a accentuat și mai mult trăsăturile fasciste ale dictaturii militare, manifestate prin lichidarea totală a oricăror drepturi și libertăți cetățenești, teroare și o legislație hitleristă. P.C.R. — împreună cu Frontul plugarilor, P.S.T., Madosz a luptat pentru crearea Frontului patriotic antihitlerist și eliberarea țării de jugul fascist. N. N. Constantinescu tratează într-o altă comunicare metodele și procedeele de jaf și înrobire pe care Germania hitleristă le folosea pentru subjugarea economică a României prin așa-zisele „tratare”, „pacte”, „acorduri”. Poziția de monopol a Germaniei (a puterilor Axei în general) față de exportul țării noastre, jefuirea petrolului, a cerealelor, sistemul de plăți *clearing* folosit și politica prețurilor în ansamblu, toate acestea, ilustrate prin cifre, evidențiază exploatarea și dependența țării noastre față de Germania hitleristă. Gh. Zaharia, aducînd date cu privire la teroarea fascistă, arată metodele cu care legionarii și dictatura militară-fascistă s-au dedat la acțiuni teroriste. Serviciile de spionaj germane, organizațiile fasciste din țară ale grupului etnic german, crearea de lagăre, fărădelegile săvîrșite de hitleriști în retragere în 1944, deportarea în Germania, jefuirea populației de bunuri, împușcarea prizonierilor sînt alte probleme abordate de autor. În comunicarea privind atitudinea potrivnică a oamenilor de știință și cultură față de expansiunea ideologiei naziste în România, N. Copoiu arată că la baza cul-

turii multiseculare românești a stat umanismul și raționalismul. Autorul relevă că, deși presa, școala, cartea, radioul erau puse sub controlul dictaturii militare-fasciste, deși hitleriștii subvenționau presa fascistă sau triniteau materialele de la Berlin, totuși în unele ziare au apărut articole subtile ale unor democrați care nu se încadrau în „normative”, fotografii și altele care redau realitatea de pe front.

Alte trei studii dezbate probleme referitoare, unul la lupta oamenilor muncii din Dobrogea între 1941 și 1944, de I. Iacoș (1964, nr. 6), altul despre acțiunea maselor populare din Iași împotriva dictaturii militare-fasciste, de S. Davicu (1964, nr. 2), iar ultimul, semnat de N. Grosu, Gh. Cenușe și B. Iani (1964, nr. 5), despre sabotarea de către muncitorii din industria metalurgică și de armament a războiului hitlerist. I. Iacoș arată care era situația din Dobrogea, înfățișează dezvoltarea industriei și concentrarea muncitorilor mai ales în porturi, acțiunile care au avut loc sub conducerea regională P.C.R., concretizate în numeroase conflicte de muncă, într-o puternică mișcare revendicativă, acțiuni de sabotaj la refacerea navelor etc. S. Davicu prezintă formele de luptă ale muncitorilor ieșeni din întreprinderi și instituții unde activau organizații de partid încheiate, de la nesupunerea la lucru, sabotaje, conflicte de muncă în fabrici, tipărirea de manifeste, broșuri în universitate, pînă la lupta cu arma în mînă în cadrul formațiunilor de luptă patriotice. Ultimul articol, alcătuit pe baza unor valoroase materiale de arhivă, descrie acțiunile de sabotaj ale muncitorilor din industria de armament prin forme ca: neprezentare la lucru, învoirile pe caz de boală, prestarea lucrului de slabă calitate în marile întreprinderi industriale.

Numărul special (1964, nr. 4), consacrat aniversării a 20 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist, a fost prezentat în revista noastră². În legătură cu participarea armatei române la eliberarea teritoriului

² „Studii”, 1964, nr. 4, p. 954—957.

patriei și la acțiunile militare de pe teritoriul Ungariei și Cehoslovaciei relevăm două studii în nr. 6/1964, unul referitor la operațiunile militare desfășurate de unitățile române pe Tisa mijlocie, de gen. lt. în rezervă Popescu Dumitru, și altul despre participarea trupelor române la operația de la Dobreșin, de gen. lt. în rezervă Mociulski Leonard. Menționăm de asemenea studiul P.C.R. conducătorul și organizatorul luptei întregului popor pentru sprijinirea frontului antihitlerist, de V. Anescu (1963, nr. 4), în care, pe o bază documentară bogată, autorul arată eforturile susținute ale clasei muncitoare din diferite sectoare de activitate — în condițiile unei economii dezorganizate, jefuite de nemți și secătuite de purtarea unui război nedrept ale țărănimii muncitoare, tineretului, inginerilor și tehnicienilor din fabrici și de pe ogoare mobilizați de P.C.R. sub lozincă „Totul pentru front, totul pentru victorie!”.

Cercetările tot mai aprofundate asupra primei etape a revoluției democrat-populare în țara noastră au adus o contribuție substanțială la elucidarea și lămurirea unor aspecte semnificative. E. Mănguț, în articolul despre făurirea unității mișcării sindicale din România, Congresul de creare a C.G.M. din ianuarie 1945 (1964, nr. 6), schițează principalele momente — înființarea la 1 septembrie 1944 a Comisiei de organizare a mișcării sindicale unite, congresele Uniunilor pe ramuri care au discutat despre refacerea economiei, sprijinirea frontului, reforma agrară — ce au pregătit unificarea mișcării sindicale din România. P. Nichita, tratând în nr. 5 1963 despre activitatea desfășurată de P.C.R. în primele luni ale anului 1945 în vederea lărgirii bazei de masă a Frontului național-democratic și întăririi influenței sale politice, analizează prevederile platformei-program a F.N.D. din ianuarie 1945 comparativ cu cea din septembrie 1944, în condițiile schimbării continue a raportului de forțe care a înpus formarea și lărgirea coaliției conduse de P.C.R. Șt. Cenușe se ocupă, în nr. 5/1966, de tactica P.C.R. în campania electorală din 1946, articol în care, după ce face analiza lucrărilor

Plenarei C.C. al P.C.R. din ianuarie 1946, arată că la baza programului pentru alegeri stătea F.U.M., care trebuia consolidat, ceea ce s-a realizat prin colaborarea tot mai strânsă cu P.S.D. Este prezentată de asemenea poziția justă a partidului comunist de a atrage în B.P.D. pături foarte largi de oameni ai muncii, încadrați în alte organizații politice.

Cîteva studii documentate publică revista referitor la măsuri adoptate către sfârșitul primei etape sau probleme ale plenarelor C.C. al P.C.R. din 1947. C. Olteanu semnează două articole unul privitor la importanța măsurilor anticapitaliste de la sfârșitul anului 1946 și din 1947 pentru instaurarea dictaturii proletarietului (1963, nr. 3), altul referitor la măsurile politice și organizatorice stabilite la Plenara C.C. al P.C.R. din ianuarie 1947 pentru îmbunătățirea muncii de partid (1963, nr. 5). Etatizarea B.N.R. în decembrie 1946, crearea oficiilor industriale, adoptarea în iunie 1947 a legii ce dădea posibilitatea țărănimii sărace să reintre în posesiunea pământurilor acaparate de chiaburi, propunerile facute de P.C.R. în vara anului 1947 pentru redresarea situației economice și financiare a țării au dat lovituri serioase burgheziei și chiaburimii, consolidând puterea populară. Efectele hotărârii plenarei din ianuarie în privința reorganizării aparatului de partid, crearea unor noi organe de partid de jos pînă sus, selecționarea cadrelor pe baza principiilor de clasă, îmbunătățirea muncii sindicale, a tineretului, consolidarea alianței muncitorești-țărănești prin sprijinirea activității Frontului plugarilor, toate acestea au dus la întărirea legăturii partidului cu masele.

Gh. Țuțui analizează, în nr. 6 1963, măsurile organizatorice adoptate de partid în urma plenarei din ianuarie 1947 împotriva chiaburimii, care, în urma exproprierii moșierilor, a devenit principalul exploatator la sate. Autorul înfățișează instrucțiunile clare și precise în ce privește munca la sate, primirea țărănilor înaintați în P.C.R., lupta pentru creșterea producției agricole și sprijinul tot mai puternic acordat de stat în ciuda politicii grupului antipartinic Luca-Panker, care au dus la mobilizarea țărănimii la lupta împo-

triva chiaburimii și la ridicarea nivelului de trai al țărănimii muncitoare. Același autor (1963, nr. 3) se ocupă de alegerile sindicale din 1947, moment important în lupta pentru unitatea deplină a clasei muncitoare, în care se arată cum s-au ținut ședințele C.C. al uniunilor pe ramuri din iulie, care pregăteau desfășurarea alegerilor, sprijinul acordat de P.C.R. acestei mari acțiuni prin crearea secțiilor sindicale în cadrul organelor de partid, modul în care s-au desfășurat și consecințele alegerilor. Alegerile sindicale au contribuit la pregătirea creării partidului unic muncitoresc, întrucât după congresele uniunilor pe ramuri s-a ținut în noiembrie 1947 Congresul al II-lea C.G.M., care a dovedit maturitatea politică a clasei muncitoare din România.

În articolul privind activitatea P.C.R. în rândurile armatei în prima etapă a revoluției populare (1964, nr. 5), semnat de Gh. Zaharia și A. Petri, se arată că de la început partidul comunist a înconjurat cu grijă și căldură armata, cei de pe frontul antiliberist au fost sprijiniți de spatele frontului, s-a introdus aparatul politic, P.C.R. căpătând o mare influență în rândurile militarilor. Plenara din ianuarie 1946 a C.C. a P.C.R. a acordat atenție armatei, numărul comuniștilor a crescut, s-a acordat drept de vot militarilor, iar măsurile din iunie 1947 au favorizat cadrele armatei, până s-a trecut la o formă directă a conducerii de către P.C.R. a armatei.

Doi studii se ocupa de momente importante de la începuturile celei de a doua etape a revoluției democrat-populare. Gh. Țuțui și V. G. Ionescu, tratând despre faurirea P.M.R.

victorie deplină și definitivă a leninismului în mișcarea muncitorească din România (1963, nr. 1), trec în revistă principalele momente, februarie 1933, 1 Mai 1944, 1 septembrie 1944, care au dus la faurirea partidului unic muncitoresc. Crearea C.C. al F.U.M. la 2 octombrie 1944, proiectul comun de platformă al F.N.D. au întărit rolul de hegemon al proletariatului; crearea organizațiilor locale F.U.M., victoria în alegeri în 1946 a B.P.D. au dus la clarificări în rândurile clasei muncitoare, iar ședințele comune ale C.C. al P.C.R.

și C.C. al P.S.D. din noiembrie 1947 au pregătit Congresul I al P.M.R., care a consfințit unitatea ideologică, organizatorică și politică a clasei muncitoare. G. Sonca (1963, nr. 3), ocupându-se de actul revoluționar al naționalizării principalelor mijloace de producție, arată cum au fost pregătite și create comisiile județene de naționalizare, măsurile luate de organele de partid locale; se subliniază semnificația acestui act care a lichidat forța economică a marii burghezii, cit și impulsul și perspectivele pe care l-au dat dezvoltării industriei noastre după 1 iunie 1948.

Gh. Drăgan, într-un studiu despre munca organizațiilor de partid din întreprinderile industriale din capitală pentru îndeplinirea sarcinilor celui de-al doilea Congres al partidului privind dezvoltarea tehnicii noi (1964, nr.3), demonstrează cum organizațiile de partid îndrumate de organele raionale de partid au condus cu competență promovarea progresului tehnic, îmbunătățirea proceselor tehnologice și generalizarea metodelor înaintate de producție, ridicarea continuă a nivelului de calificare a personalului din întreprinderile industriale.

Ocupându-se de dezvoltarea agriculturii socialiste, Fl. Balaure și M. Popescu, în nr. 2/1964 trec în revistă sarcinile care au stat în fața cooperativizării agriculturii, demonstrând cum hotărârile adoptate de plenara din 3—5 martie 1949 au prins viață, modul în care s-a creat baza tehnică-materială, sprijinul acordat de statul democrat-popular, precum și intensă muncă politică de convingere dusă de partid și pregătirea de specialiști pentru agricultură. Practica a dovedit justetea liniei elaborate de plenară în privința întăririi alianței clasei muncitoare cu țărănimia muncitoare, politica dusă față de țărănimia săracă și mijloacă și față de chiaburime până la desființarea ei în martie 1959, rolul formelor simple de cooperare și importanța înlăturării deviatorilor Luca-Pauker. Autorii se opresc asupra sarcinilor măririi producției vegetale și animale, avându-se în vedere respectarea principiului cointeresării materiale, încheierii procesului de cooperativizare în

1962 și sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. agriculturii, care au contribuit la ridicarea nivelului material și cultural al țărăniinii.

Într-un studiu referitor la victoria definitivă a socialismului în țara noastră, rezultat al luptei maselor populare conduse de P.M.R. (1963, nr. 3), M. Cernea face o analiză a procesului perioadei de trecere la socialism, a măsurilor anticapitaliste adoptate, a hotărârilor Conferinței naționale a P.C.R., a raporturilor de clasă după 1947, cit și a procesului de industrializare, cooperativizare și culturalizare. Sînt tratate teoretic problemele consolidării puterii politice a clasei muncitoare, analiza contradicțiilor de clasă în România după 1950, modul în care s-a întărit treptat unitatea moral-politică a poporului în jurul P.M.R. și al guvernului.

În paginile revistei „Anale”, la rubrica de „Comunicări”, pe anii 1963—1964 au fost inserate numeroase materiale privitoare la istoricul unor organizații democratice conduse de partid, la greve, acțiuni ale muncitorilor pe plan național sau local, la istoricul mișcării de solidaritate al P.C.R. cu alte partide, la prezentarea unor ziare și reviste ș.a., în mare măsură alcătuite pe o documentație bogată, de un real folos în cercetarea istorică și în clarificarea unor aspecte netratate încă.

Deși — așa după cum a reieșit din succinta prezentare a tematicii „Analelor Institutului de istorie a partidului” pe ultimii doi ani — revista a obținut succese importante, mai are încă posibilități de publicare a unor materiale care să aprofundeze probleme sau aspecte necercetate ale mișcării muncitorești,

ale procesului de construire și desăvîrșire a socialismului, de lărgire a părții informative.

Pentru o delimitare precisă și definitivă a profilului propriu al primei părți considerăm necesară fixarea unor rubrici permanente, și nu schimbarea lor temporară, uneori „Studii și referate”, altelei „Articole” sau altelei în cluse la denumirea generală de „Sunar”, aceasta și pentru ca cititorul să poată aprecia calitatea sau importanța unei teme și după rubrica la care a fost încadrat.

Ar fi bine dacă partea a doua a revistei ar prezenta în permanență mai multe recenzii, nu așa cum se întîmplă cîteodată, cînd revista publică o singură recenzie sau altelei nici una. Cititorul ar trebui să gasească recenzierea constantă a unor reviste de profil asemănător din țările socialiste sau organe teoretice ale partidelor comuniste și muncitorești din Occident, și nu numai sporadic, a unor articole sau numere ale unor publicații.

Ar fi de un real folos pentru specialiști dacă în cadrul „Analelor” s-ar găsi aprecieri sau propuneri privitoare la modul cum sînt atacate problemele mișcării muncitorești și ale istoriei partidului în alte reviste de specialitate în mod periodic, și nu întîmplător, așa cum s-a făcut pînă acum.

În încheiere, subliniem rolul important pe care îl are revista „Anale” în frontul istoric, pe linia abordării unor teme interesante, elaborate la un nivel științific și ideologic corespunzător, precum și însemnătatea acestei publicații în procesul educării activului de partid, a maselor largi de oameni ai muncii în spiritul tradiției revoluționare ale clasei muncitoare din România.

I. Apostol

„История СССР”,

Москва, Изд. Академии Наук СССР, 1964, nr. 1 6, 1476 p.

Revista își îndreaptă atenția — ca și în anii trecuți asupra problemelor de istorie a popoarelor U.R.S.S., acordînd un loc important și disciplinelor istorice auxiliare.

Interesul major este acordat istoriei societății socialiste. Spațiul nu ne îngăduie decît o prezentare succintă a studiilor ce ni s-au părut mai ilustrative.

A.G. Cerniș se ocupă de *V. I. Lenin și literatura despre Octombrie și Puterea Sovietică* (nr. 2). Autorul a urmărit notele și însemnările pe marginea cărților și revistelor aflate în biblioteca Kremlinului privitoare la aceste probleme. Observațiile sînt interesante și analiza lor lărgeste sfera de cercetare a gândirii leniniste.

A. H. Burganov expune punctul său de vedere *Cu privire la periodicarea Marii Revoluții Socialiste din Octombrie* (nr. 3). Combătînd argumentația lui M. I. Naidenov (vezi „Istoria U.R.S.S.” 1963, nr. 6), autorul socotește că istoria M.R.S.O. cuprinde patru perioade: 1) 27 februarie - 5 iulie 1917; 2) 5 iulie - 25 octombrie 1917; 3) 25 octombrie 1917 - iunie 1918; 4) iunie - noiembrie 1918.

Problema creării Sovietului din Petrograd în 1917 nu este încă îndeajuns lămurită și există încă puncte de vedere diferite. Din aceste considerente, redacția revistei publica în nr. 5 două articole, ce reflectă principalele poziții: a) G. I. Zlokazov, *Crearea Sovietului din Petrograd* și b) S.A. Artemiev, *Compoziția Sovietului din Petrograd în martie 1917*. Lectura ambelor articole conduce la ideea necesității continuării cercetărilor pentru clarificarea anumitor amănunte de prim ordin.

A. L. Kronik își consacră articolul *Prăbușirii acțiunii antisovietice în Vilna la începutul lui ianuarie 1919* (nr. 5). Autorul, general maior în rezervă, a participat la luptele pentru Puterea Sovietică în Lituania în anii 1918-1919. Episodul pe care îl relatează nu era cunoscut. B. A. Bloh dezvoltă *Rolul imperialiștilor din S.U.A. în organizarea campaniei lui Vranghel* (nr. 5). Datele din literatura documentară americană și sovietică atestă strînsele relații între cercurile imperialiste din S.U.A. și Vranghel.

În articolul *V. I. Lenin și refacere industriei petroliere a Kazahstanului (1919-1920)* (nr. 2), K.E. Termirgaliev folosind materiale de arhivă, arată interesul și preocuparea permanentă manifestată de primul conducător al statului sovietic pentru refacerea și dezvoltarea acestui sector principal din economia Kazahstanului. B. A. Iurghins își consacră

articolul său unei probleme puțin cercetate: *Karelia în planul G.O.E.R.L.O.* (nr. 2). Autorul pe baza analizei materialelor arhivistice, arată preocuparea lui V. I. Lenin pentru electricizarea și industrializarea Kareliei.

O serie de studii sînt consacrate istoriei agriculturii sovietice. I.A. Poliakov cercetează *Începutul refacerii agriculturii țării sovietice (anii 1921-1922)* (nr. 4). Anul 1921, anul foametei, urmare a secetei cumplite care a lovit agricultura sovietică, a fost totodată anul în care s-au făcut cele mai întinse semănături de după terminarea războiului. Autorul analizează cifrele statistice privitoare la agricultură, relevă unele contradicții precum și eforturile făcute în toamna anului 1921 și în 1922 pentru învingerea greutăților și refacerea agriculturii. I.E. Zelenin se ocupă de *Colhozurile și agricultura U.R.S.S. în anii 1933-1935* (nr. 5). Autorul urmărește să lămurească pe baza analizei datelor statistice dezvoltarea bazei tehnice-materiale și a producției agricole, precum și procesul de colectivizare din acei ani. Concluzia că în 1935 s-a produs cotitura, saltul în agricultura din perioada celui de-al doilea plan cincinal apare judicios și bogat argumentată. I.V. Korolkov se ocupă de *Cadrelor industriale sătești în anii 1953-1963* (nr. 2). Autorul urmărește creșterea armatei de mecanizatori sătești în perioada dată pe următoarele planuri: a) transformările în componența numerică, pregătirea generală și profesională; b) transformările în organizarea și metodele de muncă; c) creșterea rolului lor productiv în toate domeniile agricole. Analiza, tabelele statistice sînt instructive deși unele concluzii suscită întrebări ce se cer lămurite.

Evident, activitatea conștientă a maselor muncitoare, călăuzite de partidul comunist, se răsfrînge în transformarea revoluționară a societății. Unele studii se străduiesc să surprindă anumite aspecte. Astfel, O. I. Scaratan, în studiul *Bunăstarea materială a clasei muncitoare din U.R.S.S. în perioada de trecere de la capitalism la socialism* (nr. 3), analizează creșterea nivelului de viață al muncitorilor din Leningrad în anii 1917-1937.

Datele anilor 1917-1920, cu care autorul operează, socotindu-le ca punct de reper pentru stabilirea creșterii condițiilor materiale în perioadele următoare 1921-1928 și 1929-1937 nu sînt însă, după părerea noastră, concludente. Studiul este instructiv, prin metoda de analiză a datelor statistice.

Apropierea dintre popoarele Daghestanului în decursul construirii socialismului și comunismului (nr. 6), studiul lui A.M. Mahomedov, constituie o primă încercare de a cerceta, într-un raion geografico-istoric dat, procesul dezvoltării relațiilor de colaborare și prietenie dintre națiunile sovietice. Daghestanul reprezintă regiunea locuită de cele mai multe populații și grupuri etnice (după ultimele date 83 de populații, din care aborigene 32; celelalte vorbesc 70 de limbi și dialecte diferite). Ele sînt legate de unitatea teritorială și economică, de înrudirea etnică și antropologică și de soarta istorică comună. Autorul urmărește un larg ansamblu de fenomene social-economice, care toate duc la relații naționale reciproce. La apropierea acestor populații și grupuri etnice. Studiul este instructiv și bazat pe materiale ilustrative irefutabile.

Alte cercetări sînt avute pe istoria celui de-al doilea război mondial. I.I. Parfenov, în articolul *Apărarea Gomelului în iulie-august 1941* (nr. 3), caută să precizeze rolul pe care l-a jucat apărarea eroică a Gomelului în prăbușirea planului „războiului fulger” al Germaniei hitleriste. A.M. Kursonova se ocupă de *Acțiunile femeilor din Siberia apuseană în anii Marelui război de apărare a patriei*. Articolul aduce date de arhivă sugestive ce merită a fi cunoscute.

Cercetările cu privire la istoria modernă a U.R.S.S. îmbrățișează o tematică largă, din care redăm doar unele probleme. E.S. Paina se ocupă de *Jalbele țăranilor moșierești din prima jumătate a secolului al XIX-lea ca izvor istoric* (nr. 6). Unii istorici sovietici consideră jalbele țăranilor ca o formă activă de luptă, asemănătoare cu refuzul de a presta obligațiile feudale; alții însă le socot ca o formă pasivă de luptă. Autoarea demonstrează importanța jalbelor ca izvor istoric pentru studierea

luptei duse de țăranime împotriva exploatarei moșierești, precum și a variatelor aspecte ale vieții satului rus.

Mișcarea națională de eliberare în Rusia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea (nr. 2 și 3) constituie unul din capitolele celui de-al V-lea volum din *Istoria U.R.S.S. din cele mai vechi timpuri* întocmit de un larg colectiv de istorici. Capitolul publicat în coloanale revistei arată că autorii au reușit să-și lărgească vădit informația științifică și să revadă critic anumite teze. Judecățile de valoare asupra diferitelor curente naționale sînt mult nuanțate și de pe poziții de largă comprehensiune. Unele afirmații declarative se cer însă a fi fundamentate.

K.L. Seleznev se referă în articolul său la problemele legate de *Internaționala I și mișcarea revoluționară din Rusia în secolul al XIX-lea* (nr. 4). Autorul analizează cu acurateță și în profunzime corespondența revoluționarilor ruși, relevînd relațiile lor strînse cu militanții de seamă ai Internaționalei I.

K. A. Seleznev își consacră studiul unei probleme puțin cercetate: *F. Engels și începutul activității revoluționare a lui V. I. Lenin* (nr. 2). Analiza literaturii memorialistice și a corespondenței dintre emigranții revoluționari ruși și F. Engels îl determină pe autor să presupună că Plehanov și Gurvici i ar fi comunicat lui Engels lucrările scrise de V. I. Lenin la începutul activității sale revoluționare. P. A. Fenster se ocupă de *V. I. Lenin și culegerea marxistă „Rabotnik”* (nr. 2). Autorul, vechi militant bolșevic, fost colaborator al culegerii „Rabotnik”, strînge la un loc datele despre condițiile de apariție ale acesteia în anii 1896-1899, relevînd rolul lui V. I. Lenin.

I. P. Leiberov consacră studiul său *Despre apariția situației revoluționare în Rusia în anii primului război mondial (iulie-septembrie 1915)* (nr. 6) unei probleme cunoscute în liniile ei mari. Autorul analizează creșterea stării de spirit revoluționare și antirăzboinice a proletariatului rus în principalele centre industriale ale Rusiei: Petrograd, Moscova, Harkov, Ivanovo-Voznesensk și Ekaterinoslav. Cauzînd să desprindă influența pe care mișcarea

muncitorească a exercitat-o asupra organizațiilor bolșevice din orașele menționate mai sus, determinându-le să organizeze greva generală politică pe întreaga țară din iulie septembrie 1915, autorul demonstrează că, sub conducerea partidului bolșevic, lupta proletariatului a cuprins mase din ce în ce mai largi, iar intensitatea ei a sporit. Această luptă a constituit una din trăsăturile situației revoluționare.

Cercetările istoriei feudalismului rus sînt orientate îndeosebi pe secolele XVI-XVII. H. Lighi și E. Torvel se ocupă de *Agricultura Estoniei în secolele XVI-XVII* (nr. 5). Studiul sintetizează principalele rezultate obținute în acest domeniu. V. I. Korečki se ocupă în studiul *Din istoria aservirii țăranilor în Rusia la sfîrșitul secolului al XVI-lea începutul secolului al XVII-lea* (nr. 3) de modul cum s-au pus în aplicare ucazele din anii 1601—1602 date de Boris Godunov. Autorul după ani de cercetări în arhive, a găsit părți din dosarele privitoare la măsurile luate de autoritatea de stat pentru aplicarea legilor din 1601 1602. Analiza materialelor îngăduie revederea critica a unor concluzii ce erau unanim acceptate în istoriografia sovietică.

I. V. Stepanov își consacră studiul unui episod *Din istoria războiului țărănesc din anii 1670 1671. Nîmicirea trupelor guvernamentale linga satul Boikino și orașul Tambov la 4 decembrie 1670 de către răsculați* (nr. 2). Restabilirea evenimentelor dramatice din zilele războiului țărănesc condus de Stepan Razin constituie o preocupare de seamă a istoriografiei sovietice. Cercetarea arhivelor regionale aduce mereu în circuitul științific noi și noi date. Treptat se lărgesc și se completează istoria războiului țărănesc. Lupta din 4 decembrie 1670 între detașamentele de țărani răsculați și trupele guvernamentale descrisa de autor relevă încă o dată înalta organizare a țărănimii, suplețea și capacitatea ei de a se folosi de greșelile tactice ale armatei guvernamentale.

A. I. Kopanov și N. E. Nosov fac o analiză temeinică *Literaturii sovietice cu privire la istoria feudalismului rus (pînă la secolul*

al XIX-lea) apărută în 1963 (nr. 3). Datele statistice arată că pe această temă au apărut în 1963 un număr de 49 de cărți și broșuri și 144 de articole și comunicări. Autorii trec în revistă problematica lucrărilor consacrate istoriei feudalismului rus, făcînd și unele aprecieri critice.

Util și bine argumentat este articolul lui M. V. Vitov, *Datele antropologice ca izvor pentru istoria colonizării nordului rusesc* (nr. 6), în care arată necesitatea de a se folosi mai larg datele antropologice în rezolvarea problemelor istorice.

Deosebit de instructive sînt articolele lui A.L. Sidorov și E. I. Zaozerskaia (nr. 3) în care ne împărtășesc experiența lor cu privire la munca de cercetare istorică. Ambii, remarcabili oameni de știință, A. L. Sidorov specialist cunoscut al istoriei Rusiei imperialiste iar E. I. Zaozerskaia a istoriei Rusiei industriale din secolul al XVIII-lea, privesc cele patru decenii de muncă laborioasă, de cercetare tenace, străduindu-se să desprindă sensurile ce ar putea servi tinerei generații de istorici.

I. F. Ghindin și L. E. Șepelev atacă problema *Împotriva folosirii necritice și arbitrare a materialelor de arhivă* (nr. 5). După cum este cunoscut, felișizarea documentelor de arhivă, folosirea lor necritică și arbitrară duce la falsificarea adevărului istoric. Autorii arată acest lucru cu exemple concrete și fac un apel către toți cercetătorii pentru a lupta împotriva acestor fenomene negative care prejudiciază dezvoltarea științei istorice.

Întrine multe note publicate în coloanele revistei semnalăm pe aceea a lui I. M. Krasnov *Unele cifre și date despre studierea istoriei U.R.S.S. în S.I.A.* (nr. 6).

Revista mai publică numeroase studii (de semnalat cele de istoriografie), comunicări, note etc., cu o tematică bogată, privind toate perioadele din istoria U.R.S.S., însemnări bibliografice despre lucrările apărute în străinătate ce tratează probleme de istorie a U.R.S.S., precum și recenzii și relații despre viața științifică din institutele de cercetări și de învățămînt din U.R.S.S.

A. V.

„Исторически Преглед“,

(revistă a Institutului de istorie de pe lângă Academia Bulgară de Științe), Sofia, 1963, nr. 1 6, 851 p.; 1964, nr. 1 6, 865 p.

Revista bulgară „Исторически Преглед“ a împlinit 20 de ani de existență, primul ei număr apărând la cteva luni după insurecția armată de la 9 septembrie 1944. Cu prilejul acestei aniversări, nr. 2—3 1964 a apărut sub forma unui număr jubiliar, cu rubrici speciale. În prima parte, V. Haginikov, redactorul șef adjunct, publică un articol în care arată evoluția revistei în acest răstimp, scopul pe care l-a urmărit, realizările și lipsurile ei.

Celelalte două articole din prima rubrică a revistei sînt semnate de V. Bojinov (*Doză decenii care fac cit un secol* — în care se dă o sinteză a realizărilor obținute de regimul democrat-popular din R.P. Bulgaria în cei 20 de ani de la eliberarea ei) și de M. Isusov, *Despre premisele și legitatea revoluției socialiste din Bulgaria*.

A doua rubrică a numărului este intitulată „În ajun” și cuprinde articole referitoare la lupta clasei muncitoare din perioada 1941—1944 semnate de G. Gheorghiev, G. T. Madolev și St. Encey. A treia rubrică este intitulată „După victorie” și cuprinde articole ce privesc diferite probleme din perioada 1944—1948 (*Alegerile din octombrie 1946, Despre tribunalele populare ș.a.*). Acest număr festiv se încheie cu o recenzie asupra tratatului de istorie a Bulgariei (ed. a 2-a), semnată de un colectiv de istorici, și cu o utilă bibliografie asupra studiilor privitoare la lupta și insurecția armată, semnată de Emilia Kostova.

Tot în 1964 (la 13 și 14 ianuarie) a avut loc Conferința națională a istoricilor bulgari. Raportul intitulat *Despre situația și sarcinile științei istorice în Bulgaria* (1964, nr. 1), a fost ținut de acad. D. Kosev. După nnele aprecieri generale, autorul arată realizările obținute de istoricii bulgari în cei 20 de ani de la eliberarea țării. Darea de seamă asupra conferinței, cu multe detalii, se publică la

cronică în nr. 4 din 1964. Aici se arată că toți istoricii bulgari, cu excepția lui N. Kondarev, au aprobat acest referat, considerînd că el reflectă în mod real părțile pozitive și negative ale științei istorice bulgare. Foarte interesante sînt și aprecierile istoricilor bulgari care au luat cuvîntul la această importantă consfătuire.

În ceea ce privește materialele publicate în revista „Исторически Преглед“ din ultimii doi ani, ele aduc contribuții noi și consistente la cunoașterea tuturor perioadelor. În cele ce urmează vom sublinia aspectele mai importante și care interesează cercuri mai largi de cititori.

În ceea ce privește problemele de istoriografie Al. Voll și V. Ghiuzelev semnează un foarte bun studiu, intitulat *Conceptiile despre antichitate și evul mediu timpuriu (pînă în sec. XII) în istoriografia bulgară burgheză* (1964, nr. 4). Aprecierile și caracterizările fac articolul deosebit de interesant. În nr. 3, 1963, M. Ionov critică *Conceptiile lui Herman Oben asupra trecerii de la antichitate la evul mediu*. Mediivistul vest-german a încercat să susțină că între antichitate și evul mediu nu s-au produs transformări profunde în viața societății, că diferențele dintre triburile germanice și romani erau foarte mici etc. Autorul arată netemeinicia unor asemenea afirmații, opunînd acestor teze concepția marxistă a succesiunii formațiunilor social-economice. Într-un studiu documentat, J. Nathan precizează *Locul lui G. Bakalov în dezvoltarea istoriografiei marxist-leniniste* (1964, nr. 6), iar prof. D. Anghelov și G. D. Todorov subliniază importanța lui N. S. Derjavin, *ca istoric al poporului bulgar* (1963, nr. 6).

În nr. 6 1963, revista publică o largă dare de seamă asupra participării istoricilor din diferite țări la al V-lea Congres internațional al slaviștilor, care a avut loc la Sofia în septembrie 1963. Se rezumă problemele de bază susținute de participanții care au ținut comu-

nicări. Între aceștia găsim și pe cei cinci istorici români care au luat parte la congres: acad. P. Constantinescu-Iași, P.P. Panaitescu, Șt. Ștefănescu, V. Costăchel și C. Velichi.

După cum am arătat mai sus, materialele privitoare la orînduirea feudală sînt destul de numeroase. Cu excepția unuia singur, și anume *Proiectul regelui Irji de Podebrad (Boemia) în legătură cu crearea unei organizații mondiale pentru pace și importanța ei* (1964, nr. 5), expus cu comentarii interesante de Al. Iankov, toate se referă la istoria medievală a Bulgariei, și în special la perioada Renașterii. Unele privesc și legăturile poporului bulgar cu alte popoare, în aceeași perioadă. Între problemele referitoare la feudalismul timpuriu menționăm precizarea lui R. Stoikov, care demonstrează că *Sigrîța și I-lemag sînt numiri protobulgare* (1961, nr. 6). N. Ștefanov, în *Încercare de analiză sociologică a unor fapte și evenimente ale istoriei medievale bulgare* (1963, nr. 3), se oprește asupra unor probleme fundamentale din viața statului feudal slavo-protobulgar: formarea sa, luptele interne și creștinarea bulgarilor. Autorul subliniază aspecte interesante și combinate teza antagonismului etnic dintre slavi și protobulgari, arătînd că acesta trebuie căutat în conflictul dintre vechii șefi de triburi și noua aristocrație feudală.

Ivan Duicev se ocupă de *Scipiri raționaliste în evul mediu slav* (1963, nr. 5), facînd considerații judicioase în legătură cu influențele exercitate de cultura clasică asupra slavilor balcanici. Autorul se oprește atît la cultura materială a antichității însușite de slavi (construcții de drumuri, fortificații, lucrări de urbanistică), cit și la cea spirituală (influența bisericii creștine, asimilarea unor cunoștințe pozitive din domeniul medicinei, geografiei, științelor naturii etc.). Comunicarea învîțatului bulgar este bazată pe o bogată informație. B. Anghelov, referindu-se la *Unele probleme ale operei lui Chiril și Metodiu* (1963, nr. 4), face aprecieri interesante și utile în aceste chestiuni atît de mult discutate. Afîrmînd că dezvoltarea limbii literare bulgare precede opera celor doi frați, Anghelov se oprește

la stabilirea datei creării scrierii slave glagolitice, politica bizantină și misiunea lui Chiril și Metodiu în Moravia, crearea, introducerea și utilizarea alfabetului chirilic ș. a., încercînd să găsească soluțiile cele mai adecvate. Articolul său ajută la înțelegerea unor probleme referitoare la opera lui Chiril și Metodiu, nerezolvate încă pînă astăzi. Interesante sînt aprecierile lui V. St. Kiselkov despre *Stîndicul țarului Boril, ca izvor istoric* (1963, nr. 6). P. Tîncev scrie despre *Contingentele bulgare în armata bizantină în perioada acestei stăpîniri 1018-1185* (1963, nr. 1), arătînd părțile pozitive și negative ale acestei participări. În momentul răscoalii lui Petru Delian, și mai ales al celei conduse de Petru și Asan, acești soldați au dezertat în masă, trecînd de partea răsculaților.

Al. Kuzev arată în nota sa *Nikopol sau Nikiup* (1961, nr. 6) că, deși „orașul Nikopol” amintit în lucrarea lui Vladislav Gramaticul a fost identificat de către I. Trifonov ca fiind Nikopolul de azi, și nu satul Nikiup (vechiul Nicopolis ad Istrum), totuși în istoriografia bulgară se fac încă unele confuzii între cele două localități, iar alteori se confundă Nicopolis minor, care este în realitate Turnu-Măgurele de azi, tot cu satul Nikiup.

Cei mai mulți cercetători continuă să aducă numeroase contribuții la diferitele aspecte ale Renașterii bulgare. În ceea ce privește studiile de istorie economică și socială, prof. Hr. Hristov analizează, pe baza unor date concrete (dezvoltarea unor gospodării capitaliste din regiunea Burgas) *Pătrunderea modului de producție capitalist în agricultura bulgară în deceniile VII și VIII ale secolului al XIX-lea* (1964, nr. 1). Autorul trage apoi și concluzii mai generale în legătură cu căile de pătrundere ale capitalismului în agricultură în perioada descompunerii sistemului militar-feudal otoman.

N. Todоров își continuă vechile sale cercetări istorico-demografice de o mare importanță pentru concluziile ce pot fi trase din ele. De astă dată se analizează *Aspectul social-economic al Provadiei în deceniile al 7-lea*

și al 8-lea ale secolului al XIX-lea. Pe baza registrelor fiscale otomane păstrate la secția orientală a Bibliotecii naționale din Sofia, autorul alcătuiește o serie de tablouri statistice, din care rezultă că orașul era locuit de cîțiva mari proprietari funciari otomani, de meseriași și negustori ce nu utilizau încă salariată și de agricultori. Nu insistăm asupra altor concluzii relative la împărțirea pe meserii, venit pe cap de locuitor, situația agricultorilor și meseriașilor, foarte importante pentru istoria locală și economică a Bulgariei, dar reținem afirmația autorului că, spre deosebire de Varna sau de alte orașe mai mari, la Provadia marea burghezie nu a jucat un rol economic hotărîtor. *Cauzele frînării dezvoltării relațiilor capitaliste în economia bulgară urbană în deceniile al 7-lea și al 8-lea ale secolului al XIX-lea*, cercetate de K. Kosev în articolul său (1964, nr. 5) au fost: impunerea fiscală exagerată a întreprinderilor comerciale și industriale de către statul feudal otoman, descompunerea aparatului de stat, corupția, abuzurile și lipsa unei legalități, nesiguranța în care trăia populația creștină, fluctuațiile valutare etc.

Tot atât de valoroase sînt contribuțiile ce privesc aspectele politice și culturale ale Renașterii bulgare, mai ales că acestea din urmă ne interesează și pe noi în suficientă măsură. Unul dintre articolele care ridică probleme de acest fel este cel semnat de B. Anghelov, *Cîteva momente din viața și opera lui Sofronie de Vrața* (1964, nr. 1). Articolul este scris cu prilejul împlinirii a 150 de ani de la moartea marelui cărturar. Deși în 1963 a apărut o monografie destul de întinsă asupra vieții și operei lui Sofronie, o serie de probleme au rămas încă nerezolvate. În acest scurt articol, B. Anghelov, cunoscut și prin numeroase studii și articole asupra perioadei de început a Renașterii bulgare, se ocupă numai de două dintre ele, dîndu-le o rezolvare care se impune prin temeinicia argumentării. În primul rînd se stabilește că 1739 trebuie să rămînă data incontestabilă a nașterii lui Sofronie. În al doilea rînd Anghelov combate teza că Sofronie și-ar fi luat acest

nume doar la București, în Bulgaria fiind cunoscut ca episcop sub numele de Serafin. Acesta este un lucru foarte important, deoarece cunoscutul său apel, tipărit la București și adresat bulgarilor în 1810, este dat în numele episcopului „Serafin”. Anghelov dovedește că în Bulgaria Sofronie s-a numit tot așa (Sofronie) și arată, cu argumente mai vechi, dar și cu elemente aduse în discuție pentru prima oară, cauza pentru care respectiva proclamație a fost semnată cu numele de Serafin. Autorul face apoi unele considerații asupra *Aulobiografiei* lui Sofronie de Vrața, prima lucrare bulgară modernă, scrisă de Sofronie la București, dar rămasă destul de vreme în manuscris. Autorul arată necesitatea de a se relua și adînci problema influențelor străine în opera lui Sofronie, referindu-se în primul rînd la literatura țărilor vecine, inclusiv la cea romînă. Este de regretat că acest excelent cunoscător al vieții lui Sofronie nu a pus în discuție și alte probleme legate de această lucrare, și anume data la care a fost scrisă și scopul urmărit de Sofronie prin alcătuirea ei. Aceasta cu atât mai mult cu cît în ultimul studiu asupra lui Sofronie, publicat în 1963 de Vl. Kisellkov, a apărut o teză nouă în legătură cu această problemă. Anghelov arată necesitatea recitării *Aulobiografiei* și, adăugăm noi, ar fi de dorit că în introducere să se trateze toate problemele pe care această importantă lucrare le ridică.

Kirila Văzvăzova-Karateodorova aduce unele precizări binevenite asupra revoluționarului bulgar Nikola Ghencev care, ca emigrant, a avut legături și cu organizațiile revoluționare ale emigrației bulgare din România. (1963, nr. 1).

Il. Konev scrie despre *Ziarul „Iugostavia” și mișcarea bulgară de eliberare națională* (1964, nr. 2). Acest organ de presă a apărut la București în 1871 și s-a bucurat de o bună primire din partea emigrației bulgare de aici. Se arată opiniile lui Botev și Karavelov asupra acestei gazete.

Deși problema înființării Comitetului central revoluționar bulgar de la București a preocupat în ultimul timp foarte mult isto

riografia bulgară, putem spune că ea nu este total rezolvată. O contribuție importantă în această privință o aduce studiul lui Iv. Ungiev, *Începutul activității organizatorice revoluționare a lui V. Levski* (1963, nr. 1). Autorul, care a scris acum cîțiva ani o monografie asupra lui Levski, aduce acum o serie de argumente prin care dovedește că cele două călătorii ale acestuia din România în Bulgaria, în perioada decembrie 1868 — august 1869, au avut un scop organizatoric. În a doua călătorie a sa, din vara anului 1869, Levski a pus bazele primelor comitate revoluționare din Bulgaria. Crearea lor ar preceda, după opinia autorului, înființarea Comitetului central revoluționar de la București, care a avut loc la finele aceluiași an. Ungiev nu arată modul în care au fuzionat apoi aceste noi organizații din Bulgaria cu cea din România, precizînd ca problema necesită un studiu aparte. Articolul este bine documentat, trecîndu-se în revistă părerile tuturor celor ce s-au ocupat de această problemă și făcîndu-se considerații noi și interesante. Pe baza unor noi documente L. Evrev dovedește *Cine a fost președintele Comitetului central revoluționar intern* (din Bulgaria) (1963, nr. 6). Autorul îl identifică în persoana lui Marin pop Lukanov. Comunicarea se referă și la legăturile acestei organizații cu Comitetul de la București.

Discuțiile asupra ideologiei lui L. Karavelov, care durează de atîția ani, continuă în istoriografia bulgară. În nr. 3/1963, acad. M. Dimitrov, autorul ultimei biografii a marelui fruntaș al Renașterii bulgare, răspunde *Acad. Todor Pavlov despre ideologia lui Karavelov*. Argumentarea este interesantă și va contribui la precizările atât de așteptate de toți cei ce se ocupă de Renașterea bulgară și de concepțiile acestei importante și atât de complexe personalități. A. Ulunian publică pasaje din două scrisori rusești despre L. Karavelov. Ele se referă și la transportarea tipografiei bulgare pe care o avusese Karavelov la București și care a fost adusă apoi la Tîrnovo (*Din scrisorile inedite despre L. Karavelov în nr. 2/1963*).

Așa cum s-a arătat mai sus, cele mai numeroase materiale publicate în 1963 și 1964 se referă la orînduirea capitalistă. În marea lor majoritate, ele privesc probleme interne. Sînt însă și articole în legătură cu evenimente din alte țări, dar avînd tangențe cu istoria Bulgariei. În această privință, un studiu important este semnat de cercetătorul Istvan Döszegy, intitulat *Problema bulgară în cadrul politicii externe austro-ungare după pacea de la San-Stefano—1878-1879* (1964, nr. 1). Bazat pe materiale din arhivele de la Viena și Budapesta, autorul arată eforturile depuse de Austro-Ungaria pentru îndeplinirea cu strictețe a două dintre clauzele Tratatului de la Berlin: retragerea trupelor rusești din Bulgaria și organizarea pe care trebuia s-a capete Rumelia orientală printr-un statut elaborat de o comisie europeană. Toate planurile lui Andrassy au fost însă răsturnate de acțiunea mișcării revoluționare bulgare, care a dus, șapte ani mai tîrziu, la unificarea Bulgariei (1885). Deosebit de interesantă este comunicarea lui St. Velicov, *Opinia publică bulgară și lupta de eliberare națională a poporului turc 1919—1923* (1964, nr. 4). Autorul face o expunere asupra relațiilor turco-bulgare din această perioadă, relații asupra cărora nu s-a scris aproape nimic pînă acum. Se arată ajutorul moral dat de guvernul Uniunii Agrare, condus de Al. Stamboliiski, Turciei kemaliste. Încercarea guvernului agrarian de a stabili legături cu Turcia (misiunea Grozkov) a adus protestele Antantei, ale Greciei. Se dau date și asupra altor tratative turco-bulgare. La finele lunii mai 1923, ministrul de externe al Bulgariei declara că relațiile dintre cele două țări urmau să fie reluate. Peste cîteva zile însă, lovitura de stat militar-fascistă de la 9 iunie 1923 a înlăturat guvernul Stamboliiski, fruntașul agrarian fiind curînd ucis. Revista publică apoi referatul lui N. Todorov, directorul Institutului Balcanic din Sofia,

intitulat *Un remarcabil conducător al poporului turc* (1964, nr. 1), ținut la Academia Bulgară cu prilejul împlinirii a 25 de ani de la moartea lui Atatürk. Autorul expune unele considerații generale asupra operei lui Mustafa Kemal, relevând meritele și realizările lui deosebite, după care se oprește și asupra legăturilor turco-bulgare din acea perioadă.

Studii de istorie universală semnează Hr. Iv. Hristov (*Internaționala I, opera clasei muncitoare* — 1964, nr. 6) și D. Davidovici (*Relațiile germano-sovietice în perioada crizei Rukhului — 1923*, 1963, nr. 4). Alte două se referă la procesul de la Leipzig al lui G. Dimitrov: A. Blank, *Procesul de la Leipzig și mișcarea antifascistă din Germania* (1964, nr. 5) și M. Ranghelova, *Ecoul procesului de la Leipzig în presa progresistă italiană* (1963, nr. 6).

P. Sterev se ocupă de *Lupta comuna a popoarelor bulgar și grec împotriva ocupației hitleristo-fasciste* (1963, nr. 3). Autorul arată condițiile specifice în care a luat naștere în cele două țări mișcarea de rezistență și lupta antifascistă comună în perioada 1943—1944.

Numeroase sînt contribuțiile consacrate mișcării muncitorești și socialiste din Bulgaria, unele dintre ele avînd legături și cu mișcarea revoluționară din țara noastră. G. Gheorghiev analizează *Apariția și dezvoltarea mișcării muncitorești în Sofia (1885—1900)* (1963, nr. 5), iar *L'espre participarea femeilor bulgare la mișcarea social-democrată* scrie, mai ales pe baza materialelor de presă, R. Bradinska (1964, nr. 4).

Kr. Șarova prezintă *Relațiile dintre socialiștii sîrbi și bulgari în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea* (1964, nr. 1). Bazîndu-se pe material de arhivă, și mai ales pe cel de presă, autoarea arată că aceste legături au fost deosebit de vii, manifestîndu-se prin solidaritate față de unele greve, proteste împotriva persecutării mișcării socialiste, colaborare reciprocă în presă, schimb de ziare ș.a. În ceea ce ne privește, reținem faptul că socialiștii sîrbi cereau celor bulgari lucrarea lui C. Dobrogeanu-Gherea *Conceptia materialistă a istoriei* tradusă în limba bul-

gară și tipărită la Sofia în 1894, că literatura ilegală social-democrată rusă se răspîndea în țările balcanice și în România prin intermediul lui G. Bakalov. Articolul conține multe date utile în această problemă aproape total nestudiată pînă acum. M. Veleva semnalează *Articole ale lui D. Blagoev în organele de presă ale partidului social-democrat sîrb* (1963, nr. 5), iar A. Șnitman dă date asupra *Arestării lui Hristo Blagoev în Rusia în anii 1889-1890* (1963, nr. 4). A. Vekov publică *Două scrisori inedite ale lui D. Blagoev* (1963, nr. 6), adresate din Sofia în mai 1915 și în mai 1917 Ecaterinei Arbore-Rali. Ambele scrisori conțin date importante despre legăturile lui Blagoev cu mișcarea muncitorească și socialistă din România. Autorul le publică după microfilme, însoțindu-le cu un comentariu. Iv. Kazakov publică *Noi date asupra curierului ziarului „Iskra” Ivan Zagubanski* (1963, nr. 3) care transporta presa clandestină rusă în Bulgaria încă din ultimii ani ai secolului al XIX-lea.

Știri interesante despre *Emigrația revoluționară rusă din Elveția și studenții bulgari social-democrați (1885-1912)* (1963, nr. 1), sînt cuprinse în articolul lui A. Vekov, în care se arată influența revoluționarilor ruși asupra studenților bulgari din Elveția, al căror număr era destul de mare (numai la Geneva existau la finele deceniului al 9-lea circa 150 de studenți bulgari, avînd societățile lor). În afară de Kolarov studiau aici G. Bakalov, Hr. Kabakiev, Kr. Rakovski, Iv. Pașov ș. a. Descori veneau la Geneva, la conferințele lui Plehanov, și studenți bulgari care își făceau studiile la Lausanne, Zürich ș. a. Interesante sînt legăturile studenților bulgari cu Lenin, asupra cărora autorul aduce date noi. În articolul *Evenimente cruciale în istoria partidului* (1963, nr. 6) K. Vasilev arată importanța acțiunii P. M. S. D. B. din 1903 (prin care s-au înlăturat revizionistii, creîndu-se un partid cu adevărat marxist al clasei muncitoare) și a insurecției antifasciste din 1923, la a căror aniversări de 60 și respectiv 40 de ani au avut loc la Sofia sesiuni științifice. P. Ivanov publică date

asupra lui G. Kirkov, V. Kolarov și alți fruntași *Sociațiști, ofițeri în războiul balcanic* (1964, nr. 5), iar Hr. A. Hristov serie despre *Internaționalismul P. C. B. și lupta sa pentru unitatea mișcării revoluționare internaționale* (1964, nr. 5). D. Daskalov studiază *Luptele revoluționare în regiunea Sliven la finele anului 1924 și începutul anului 1925* (1964, nr. 5), ca epilog al insurecției antifasciste din 1923, cu interesante date de istorie locală. B. Grigorov evidențiază *Lupta partidului pentru apărarea operei lui H. Botev în perioada 1925-1929* (1963, nr. 4) împotriva falsificărilor la care era supusă în scopuri politice de ideologia burgheziei. V. Haginikolov aduce date interesante *Din istoria Asociației prietenilor U.R.S.S.* (1964, nr. 6), care a luat ființă în Bulgaria în 1932 iar T. Stoimenov analizează *Aktivitatea P. C. B. în ajutorul și apărarea Republicii Spaniole* (1963, nr. 2).

Materialele referitoare la istoria politică a Bulgariei în perioada 1878-1944 aduc și ele contribuții importante. Il. Dimitrov se ocupă de problema scizunii partidului liberal bulgar în perioada 1883-1884, ca o consecință a contradicțiilor din sinul burgheziei. Articolul său *Crahul regimului plenipotențelor și scindarea partidului liberal* (1963, nr. 2) este interesant pentru studiul atitudinii lui Battenberg, a Rusiei, a orientării spre dreapta a unor oameni politici bulgari și a frământărilor interne din Bulgaria acestor ani. O analiză plină de precizări și aprecieri judicioase face istoricul D. Kosev cu prilejul *Împlinirii a 60 de ani de la ruscoala de la Sf. Ilie și Schimbarea la față din 1903* (1963, nr. 5). Ele au reprezentat punctul culminant al mișcării național-democratice împotriva asupririi feudale otomane. Se arată cauzele înfringerii, eroismul maselor, care au dat în trei luni de zile 150 de lupte în care 19 852 de răsculați au rezistat armatelor sultanului, al căror număr s-a ridicat la 292 753 de soldați. Se arată importanța acestor mișcări. P. Koleđarov descrie *Steaguri ale răscoalei de la Schimbarea la față* (1963, nr. 2). P. St. Sohan dă date asupra *Primului ziar bulgar din Rusia* (1961,

nr. 5); este vorba de „Bălgarska Misal”, care a apărut la Odesa în 1907. Il. Kolciakov arată *Ecoul demersurilor lui Cearikov în Bulgaria* (1963, nr. 5). Tratativatele dintre Bulgaria și Turcia, ca urmare a demersurilor ultimei, au fost cele din urmă încercări de a se rezolva conflictul bulgaro-turc pe cale pașnică (toamna anului 1911). St. M. Băcivarov expune *Politica economică a „comunelor” din Bulgaria (1919-1923)* (1963, nr. 4). Îndată după primul război mondial și pînă la lovitura de stat din 1923, P.C.B. a reușit să aibă majoritatea în consiliile comunale dintr-o serie de orașe și sate din Bulgaria (Varna, Burgas, Ruse, Sumen ș.a.). Aceste consilii au fost numite de popor „comune” și autorul expune politica lor economică, combătînd unele afirmații greșite referitoare la aceeași problemă. V. Vasiliev se ocupă de *Conjunctura economică din Bulgaria în anii 1925-1929 și o greșeală în periodizarea mișcării muncitorești revoluționare* (1963, nr. 4).

În studiul *Uniunea agrară și Frontul popular (1935-1939)* (1963, nr. 1), D. Petrova analizează relațiile dintre Uniunea agrară și P.C.B. în această perioadă. Un studiu deosebit de interesant este cel semnat de N. Nedev, intitulat *Despre activitatea Ligii militare de la înființarea ei pînă la 9 septembrie 1944* (1963, nr. 2). Lipsa unei baze sociale de masă a silit fascismul bulgar să recurgă în foarte mare măsură la sprijinul armatei, și în special la Liga militară, organizație secretă a ofițerimii bulgare. Istoria Ligii militare arată că drumul parcurs de la înființarea ei în 1919 (ca instrument al monarhiei și a marii burghezii) și pînă la 9 septembrie 1944 este plin de contradicții. De fapt, autorul se ocupă aproape exclusiv de perioada 1926-1944, deoarece pînă la lovitura de stat din iunie 1923, în care Liga a jucat un rol important, activitatea ei este în general cunoscută. După această dată contradicțiile din lagărul burgheziei s-au reflectat și în sinul Ligii, unde s-a format o fracțiune antimonarhică, apoi o alta independentă ș.a. Burghezia a folosit Liga militară și pentru a da lovitura de stat din 19 mai 1931. Pînă la urmă, țarul Boris a

reușit să atragă o parte din ofițerime, a zdrobit elementele antimonarhice și antihitleriste, iar în 1936 Liga a fost desființată. Sub influența P.C.B., cadrele progresiste ale Ligii au format o nouă organizație secretă, care a luat parte la lupta antifascistă, la crearea Frontului patriei, la organizarea și desfășurarea insurecției de la 9 septembrie 1944 și la lupta pentru consolidarea regimului democratic popular. Un studiu temeinic asupra *Creării și activității ilegale a Frontului patriei (1942-1944)* a dat N. Gornenski (1964, nr. 4). Il. Dimitrov analizează politica dusă de *Ultimul guvern al Bulgariei burgheze* (1964, nr. 5). Este vorba de guvernul K. Muraviev, considerat până acum ca monarho-fascist, ca o ultimă încercare a fascismului de a-și menține dictatura. Autorul rectifică această caracterizare, arătând că guvernul Muraviev nu a fost fascist, ci o încercare de a restaura regimul democratic de tip burghez. Insurecția de la 9 septembrie a înlăturat această încercare a burgheziei, instaurând regimul democrat-popular. Autorul a rămas încă la unele concepții vechi și greșite, la care istoriografia bulgară a renunțat. Dimitrov vorbește de capitularea României la 23 August 1944 (p. 6 și 7), și nu despre insurecția armată din România la această dată. Reamintim faptul că în noua ediție a tratatului de istorie a Bulgariei, această greșeală (existentă în ediția I) a fost corectată.

Dintre materialele referitoare la ornduirea socialistă, menționăm articolul lui I. Radkov, *Comitelele Frontului Patriei ca organe efective ale puterii locale îndată după 9 septembrie 1944* (1963, nr. 2). Autorul arată că pentru o anumită perioadă de după 9 septembrie aceste comitete au îndeplinit funcțiile organe-

lor locale ale puterii de stat, cu toate că respectiva atribuție nu le revenea de drept. În mod treptat ele au cedat apoi aceste funcții organelor de stat, transformându-se într-o organizație politică de masă. Asupra transformării învățământului din Bulgaria după 9 septembrie 1944 scrie G. N. Popov, *Acțiunea P.C.B. pentru transformarea procesului instructiv-educativ în școala în primii ani ai puterii populare (septembrie 1944 decembrie 1948)* (1964, nr. 1). Se arată principalele măsuri luate de partid și de stat. Articolul reprezintă o contribuție importantă la istoria învățământului din Bulgaria. J. Nathan arată necesitatea păstrării purității marxism-leninismului și a luptei împotriva ideologiei burgheze (*Evenimente istorice decisive ale vremii noastre* (1963, nr. 5).

În ultimii doi ani, rubricile „Recenzii” și „Note bibliografice” s-au consolidat, devenind mult mai bogate. Sunt recenzate și două studii românești (*Liturghierul lui Macarie din 1508*, București, 1961, de către P. Atanasov (1963, nr.5) și cartea lui E. Vîrtosu *Titulul domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova*, de către Iv. Penakov (1964, nr.5). La „Cronică” același autor prezintă activitatea acua. P. Constantinescu lași (cu prilejul împlinirii a 70 de ani). Sunt înfățișate și sărbătorirea acad. D. Kosev, ca și alte evenimente ale vieții culturale din Bulgaria.

În general, revista Institutului bulgar de istorie are un conținut variat și interesant nu numai pentru istoricii din Bulgaria, ci și pentru cei din alte țări. Salutăm împlinirea celor 20 de ani de existență a revistei și îi dorim noi succese.

C. N. Velichki

ISTORIA ROMÂNIEI

C. C. GIURESCU, *Istoria pescuitului și a pisciculturii în România*, vol. I, București, Edit. Acad. R.P.R., 1964, 390 p.

Pe baza unei analize minuțioase, pornind de la un bogat material documentar arheologic, arhivistic și lingvistic —, prof. C.C. Giurescu urmărește evoluția în timp și pe zone geografice a uneia dintre cele mai vechi și însemnate ramuri economice din țările române: pescuitul și piscicultura.

Din cauza vastității materialului documentar, lucrarea a fost împărțită în două volume: în volumul I — care constituie obiectul prezentei noastre — este cuprinsă istoria pescuitului și a pisciculturii până la instituirea primei legi a pescuitului (1896), ramânând ca în volumul al II-lea să fie tratate urmările aplicării acestei legi, precum și situația de la sfârșitul epocii moderne și din întreaga perioadă contemporană.

Înfațișând cadrul geografic, autorul arată că bogăția în ape a teritoriului țării noastre — 115 000 km de ape curgătoare plus 795 000 ha din suprafața Mării Negre — a favorizat practicarea pescuitului din cele mai străvechi timpuri și pe scara întinsă, devenind ocupația de căpetenie a locuitorilor așezați în apropierea apelor mari.

Pescuitul în țările române a fost practicat încă din neolitic, cu ajutorul celor trei unelte esențiale: undița, harponul și plasa. Din acestea trei a derivat toată gama de unelte constatată de-a lungul veacurilor, fără a se

mai introduce vreo unealtă esențial nouă, ca de exemplu arma de foc în vânătoare. Autorul scoate în evidență importanța introducerii plasei în tehnica pescuitului, ea marcând transformarea pescuitului dintr-o îndeletnicire sporadică într-o ramură economică.

Importanța pescuitului în antichitate la Gurile Dunării este ilustrată de autor prin exportul însemnat de pește pe care îl făcea orașul Histria, a cărui economie se întemeia în primul rând pe acest produs.

În capitolele următoare este tratată istoria pescuitului în diferite etape ale dezvoltării societății feudale, insistându-se în mod deosebit asupra pescuitului în Dunăre și în hălțile ei. Arătând marea varietate a peștilor din aceste ape, autorul remarcă importanța sturionilor. În acest capitol, prof. C.C. Giurescu prezintă pentru prima dată cititorului informațiile asupra gardurilor cu leasă din fluviu în secolele XVI-XIX — lucrări surprinzătoare pentru tehnica vremii, care au permis trecerea la o formă intensivă a pescuitului. Este studiat, de asemenea, pescuitul în apele de munte și cel marin.

Un cuprinzător capitol este consacrat pisciculturii, în care este analizată pe larg tehnica construirii iazurilor sau heleșteielor și exploatarea acestora etc.

În studiul său, autorul acordă o atenție deosebită pescarilor, specializați după unelte (subliniind totodată importanța năvodarilor), și analizează situația lor social-economică. Într-un capitol special sînt tratate obliga-

țiile feudale la care erau impuși pescarii și unele manifestări ale luptei de clasă a acestora. Importanța pescuitului în viața economică a țărilor române este demonstrată de prof. C.C. Giurescu și prin existența unui aparat de stat special creat pentru administrarea bălților și perceperea taxelor impuse la pescuit.

Un însemnat spațiu din lucrare este destinat comerțului intern și extern cu pește în evul mediu. Autorul amintește de existența unor „drumuri ale peștelui”, întocmai cum existau „drumuri ale sării”. În legătură cu comerțul intern, autorul se ocupă de pescăriile din târguri, comerțul cu pește la sate (mălăierii) și prețul peștelui (nartul), remarcând că acesta secole de-a rândul a fost foarte redus din cauza bogăției în pește a Dunării și a bălților ei. Cantitatea mare de pește recoltat din apele naturale, ca și a celui cultivat în iazuri sau heleșteie, depășind nevoile consumului intern, a alimentat comerțul cu țările limitrofe. Exportul de pește, numai pentru Moldova, a fost evaluat la mijlocul secolului al XVII-lea la „multe mii de care anual”. Autorul constată însă că la sfârșitul epocii feudale valoarea exportului de pește scade, explicând aceasta prin înmulțirea populației țărilor române și, implicit, creșterea consumului de pește.

Istoria pescuitului și a pisciculturii în epoca modernă ocupă un spațiu restrâns în lucrarea prof. C. C. Giurescu. Autorul analizează urmările

pe care le-a avut aplicarea tratatului de la Adrianopol și a Regulamentului organic asupra pescuitului. Creșterea rapidă a populației, dar mai ales pescuitul nerațional, au creat o stare de criză în domeniul piscicol, manifestată prin scumpirea peștelui, scăderea exportului și mărirea importului de pește. Aceasta a dus în mod necesar la instituirea legii pescuitului din 1896, care, prin dispozițiile ei, a oprit procesul de decădere și a îngăduit un început de redresare, marcând o nouă etapă în istoria pescuitului la noi în țară. Un rol important în introducerea acestei legi l-a jucat Grigore Antipa.

O altă problemă care reține atenția autorului este influența pe care a exercitat-o pescuitul asupra onomasticii, toponimiei, numismaticei, sigilografiei și heraldicii.

Textul lucrării este însoțit de un număr apreciabil de fotografii, de o hartă reprezentând pescuitul la 1600, de o bogată listă bibliografică, precum și de un indice de nume și materii. Abundența materialului documentar, însă, ea și complexitatea problemei abordate, au făcut ca structura lucrării să nu fie deajuns de coerentă.

Cartea prof. C. C. Giurescu abordează istoria pescuitului și a pisciculturii în România sub toate aspectele implicate de subiect, pentru a cărei realizare autorul a întreprins studii speciale nu numai în domeniul istoriei, dar și în al economiei, geografiei, ihtiologiei etc.

I. C.

ISTORIA UNIVERSALĂ

A. O. GIUBARIAN, *Брестский мир*, Москва, изд. „Наука”, 1964, 247 p.

Studierea problemelor legate de tratativele și de încheierea păcii de la Brest-Litovsk între tinăra republică a Sovietelor și blocul Puterilor centrale contribuie la elucidarea procesului de formare a politicii externe a primului stat socialist din lume și, de asemenea, la

demascarea falsificării principiilor politicii externe leniniste de către anumiți istorici și cercuiri ale burgheziei.

În literatura istorică sovietică referitoare la pacea de la Brest s-a insistat până acum în special asupra problemelor situației interne a Rusiei Sovietice în perioada încheierii păcii, asupra luptei lui V.I. Lenin împotriva opoziției din sinul partidului. Mai puțin au fost

însă studiate situația internațională a Rusiei Sovietice în primele luni ale dictaturii proletarietului; relațiile primului stat socialist cu statele capitaliste; poziția S.U.A., Angliei și Franței în perioada tratatelor și încheierii păcii. Toate aceste probleme sînt analizate pe larg în monografia cercetătorului sovietic A. O. Ciubarian.

Folosind, pe lângă materiale publicate, documente inedite din diferite arhive din U.R.S.S. ca și unele fonduri de manuscrise ale Institutului de istorie al Academiei de Științe din U.R.S.S., autorul a reușit să elucideze o serie de probleme pînă acum nestudiate sau studiate într-o măsură insuficientă și să formuleze concluzii generale cu caracter teoretic.

Autorul arată că principiile politicii externe și ale diplomației socialiste au fost stabilite încă prin Decretul leninist asupra păcii, emis a doua zi după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Decretul asupra păcii anunța un program concret pentru încheierea imediată a păcii generale democratice, fără anexiuni și contribuții. Dacă acest program n-a putut fi realizat răspunderea revine guvernelor puterilor imperialiste occidentale, care nu numai că au ignorat propunerile guvernului sovietic, ci, dimpotrivă, au încercat prin toate mijloacele să împiedice ieșirea Rusiei din război. În condiții extrem de grele (ruina economică în urma războiului, dezorganizarea armatei, sabotajul, organizarea contrarevoluției interne etc.), pentru a salva revoluția și dictatura proletariatului, guvernul sovietic a fost nevoit să intre în tratative separate cu puterile Triplei Alianțe.

Încercările guvernului sovietic de a ajunge la încheierea păcii generale nu au încetat nici după începerea tratatelor cu Germania. Cu toate că guvernele puterilor occidentale nici nu răspundeau la propunerile sovietice, guvernul sovietic a întrerupt de cîteva ori tratativele, adresîndu-se în repetate rînduri guvernelor țărilor aliate, apelînd în același timp și la opinia publică din aceste țări. Lealitatea guvernului sovietic față de foștii aliați ai Rusiei se constată și din faptul că în

timpul tratatelor pentru încheierea armistițiului cu Germania, unul din principalele puncte susținute de către partea sovietică a fost interzicerea transferării trupelor germane de pe frontul de est pe frontul de vest (p.89).

Autorul înfățișează condițiile extrem de grele în care s-a desfășurat lupta bolșevicilor în frunte cu V.I. Lenin pentru încheierea păcii. Împotriva ieșirii Rusiei din război s-au unit eforturile puterilor occidentale și ale contrarevoluției interne, inclusiv ale menșevicilor și socialiștilor revoluționari. Totodată V. I. Lenin și adepții lui au fost nevoiți să lupte împotriva opoziției din sinul partidului formată din comuniști „de stînga” — care se pronunțau pentru ruperea tratatelor cu Germania și pentru declararea războiului revoluționar împotriva imperialismului internațional — și din Troțki și partizanii săi a căror lozincă „nici pace, nici război” însemna de fapt dezarmarea revoluției proletare în fața imperialismului.

A. O. Ciubarian expune dificultățile cărora V. I. Lenin a trebuit să le facă față în situația cînd iluziile războiului revoluționar au cuprins mase largi ale membrilor de partid și ale activiștilor de stat, ceea ce reflecta influența stării de spirit mic-burgheze, iluzii care au putut fi depășite abia la sfîrșitul lunii februarie 1918, în urma succeselor ofensivei germane.

Autorul arată că contradicțiile dintre adepții lui V.I. Lenin și opoziția din sinul partidului se refereau la „problemele radicale ale teoriei și tacticii revoluției socialiste, la căile și metodele construirii socialismului” și atingeau „principiile de bază ale politicii externe socialiste, ale relațiilor statului socialist cu lumea capitalistă” (p. 133). La baza poziției sectariste și pseudorevoluționare a opoziției se afla nelinerederea în posibilitatea victoriei revoluției socialiste într-o singură țară, fără sprijinul revoluțiilor proletare din țările Europei Occidentale. Linia de împingere a revoluției în alte țări, cu ajutorul războiului, exprima de asemenea nelinerederea comuniștilor „de stînga” în forțele interne ale proletariatului din țările occidentale. Ridicîndu-se împotriva oricărui contact cu țările capita-

liste, comuniștii „de stînga”, după cum arată autorul, „negau de fapt posibilitatea coexistenței pașnice a statului socialist cu lumea capitalistă, posibilitatea folosirii de către statul sovietic a contradicțiilor imperialiste” (p.134).

Analizînd poziția S.U.A. și a țărilor Antantei față de Rusia Sovietică, autorul arată evoluția politicii cercurilor conducătoare din aceste țări de la așteptarea pasivă a prăbușirii de la sine a primului stat socialist și de la boicotul puterii sovietice la sprijinul și organizarea contrarevoluției interne și, în sfîrșit, la intervenția deschisă antisovietică. Dacă pînă în prezent în literatura istorică sovietică se considera că primul pas pe calea amestecului activ al puterilor occidentale în treburile interne ale Rusiei Sovietice l-a constituit conferința anglo-franceză de la Paris din 22-23 decembrie 1917, A. Ciubarian dovedește că inițiativa în această privință aparține imperialismului american. Analizînd memorandumul din 10 decembrie 1917 al secretarului de stat al S.U.A., Lansing, către președintele Wilson, autorul arată că acesta stabilea linia politică de răsturnare a puterii sovietice și de instaurare a dictaturii militare în Rusia. Din punct de vedere practic memorandumul prevedea sprijin politic și economic pentru atamanul Kaledin și finanțarea contrarevoluției ruse de către Anglia și Franța (p. 109—112). Conferința anglo-franceză a dezvoltat planurile imperialismului american și a adoptat linia de dezmembrare a Rusiei (p. 113—114).

Interesante sînt încercările autorului de a studia felul în care au apărut cele două tendințe deosebite din politica statelor capitaliste, față de Republica Sovietică. Arătînd că poziția diferiților oameni politici burghezi față de Rusia Sovietică n-a fost identică, autorul analizează în acest sens activitatea americanilor Robins și Thompson, a francezului J. Sadoul și a misiunii speciale engleze în frunte cu Lockhart. Astfel, puterea sovietică a putut să folosească atît contradicțiile dintre puterile imperialiste, cît și cele dintre diferitele cercuri ale burgheziei.

În urma analizei minuțioase a materialelor studiate, A. Ciubarian ajunge la concluzia că în lunile de la sfîrșitul anului 1917 începutul anului 1918 ținara republică a Sovietelor a arătat că este gata „să promoveze cu hotărîre și consecvență linia îndreptată spre coexistența pașnică, spre stabilirea relațiilor economice și politice normale cu țările capitaliste” (p.243). Aprobarea liniei leniniste la cel de-al VII-lea Congres al partidului și ratificarea păcii de la Brest la cel de-al IV-lea Congres extraordinar al Sovietelor din întreaga Rusie a însemnat victoria principiului de coexistență pașnică în politica externă sovietică.

A. L.

* * * *Pápai János Irokorszagi napló* (Jurnalele lui Ioan Pápai din Turcia), Budapest, Szépirodalmi Könyvtudó, 1963, 172 p. + 16 ilustrații + 1 hartă

În colecția *Magyar Századok* (Secole maghiare) au apărut jurnalele de drum ale lui Ioan Pápai, sol al lui Francisc Rákóczi al II-lea la Constantinopol. Alături de jurnale sînt publicate și cîteva scrisori ale aceluiași Pápai. Ediția critică a textului, prefața și ample note explicative au fost întocmite de cunoscutul cercetător Kálmán Benda.

Ioan Pápai, mic nobil originar din părțile apusene ale Ungariei, se stabilește în Transilvania la începutul secolului al XVIII-lea, mai întîi ca administrator al moșiilor lui Ladislau Bethlen, iar apoi al moșiei Ecsed (care cuprîndea cinci țirguri și 61 de sate) aparținînd familiei Rákóczi. La începutul mișcării de eliberare națională izbucnite în nordul Ungariei, Ioan Pápai nu privește cu simpatie războiul antihabsburgic. În curînd însă (spre sfîrșitul lui 1703) el trece de partea lui Rákóczi și devine unul dintre colaboratorii sai apropiați. Mai întîi este în fruntea cancelariei Ungariei și Transilvaniei înființate de Rákóczi, iar apoi este membru al Consiliului economic (*Consilium Oeconomicum*). În 1705 el este trimis în prima misiune diplomatică: să ducă

la Poartă propunerile lui Francisc Rákóczi al II-lea pentru tratativele de alianță anti-habsburgică. El pornește în solie la sfârșitul lui octombrie, trecând în noiembrie prin Țara Românească. Ajuns la Poartă, el este aici sprijinit de solul lui Ludovic al XIV-lea, cu care Francisc Rákóczi al II-lea se afla în bune relații. Mai mult de doi ani și jumătate petrece Ioan Pápai la Constantinopol. Scopul pentru care a fost trimis, de a obține un sprijin efectiv din partea Porții împotriva habsburgilor, n-a fost atins. El obține doar unele concesiuni parțiale, care au ușurat situația internațională grea a mișcării de eliberare din Ungaria.

Între 1708 și 1710, Ioan Pápai îndeplinește o serie de alte misiuni diplomatice (de două ori este trimis la pașa din Belgrad pentru a obține sprijinul acestuia în fața Porții). În 1710 este trimis din nou la Constantinopol, dar și de data aceasta încercările lui Rákóczi de a atrage Poarta în acțiuni directe anti-habsburgice au eșuat.

Francisc Rákóczi al II-lea cerea tuturor solilor săi să redacteze note, jurnale de drum, pe care să i le prezinte. Jurnalele editate în volumul de față conțin deci însemnările lui Ioan Pápai despre cele două solii la Constantinopol. Pe lângă însemnările de drum și descrierea unor evenimente și obiceiuri, aceste note conțin ample informații despre tratativele duse de el cu reprezentanții Porții și cu solii lui Ludovic al XIV-lea, în special. Ele ne introduc aici în lupta diplomatică desfășurată pe plan european în jurul războiului anti-habsburgic din Ungaria și al conflictului austro-francez. Notele lui Ioan Pápai conțin multe informații interesante și despre felul cum erau privite Țara Românească și Moldova la Constantinopol.

Figura lui Ioan Pápai este interesantă pentru istoricii români și pentru faptul că, fiind trimis la începutul lui 1711 a treia oară la Constantinopol, cind trecea prin Moldova a fost arestat. Aceasta deoarece alianța cu Turcia, pentru care Pápai trebuia să ducă tratative la Constantinopol, era îndreptată și împotriva Rusiei, aliatul Moldovei. De aceea

domnul Moldovei nu putea să treacă cu vederea o acțiune îndreptată împotriva Rusiei. În aceste împrejurări, Ioan Pápai este deținut în Moldova pînă în toamna anului 1711, adică pînă după înfrîngerea de la Prut. Insistăm asupra acestui fapt pentru că o bună parte a corespondenței lui Pápai încă este necită și nevalorificată. Nu este exclus ca această corespondență să cuprindă și piese din această perioadă, scrisori care ar putea să aducă informații noi despre cele petrecute în Moldova în primăvara și vara anului 1711.

Ioan Pápai petrece o bună parte a vieții sale de după înăbușirea mișcării de eliberare conduse de Rákóczi, pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești. Între 1720 și 1731 este la Brăila comandantul unui mic detașament de opt soldați. După eșecul ultimei încercări din 1738 de a ridica Ungaria, sub conducerea lui Iosif Rákóczi (fiul lui Francisc Rákóczi al II-lea), la un nou război anti-habsburgic, Pápai se află la București, unde a și murit în 1740. Din toată această perioadă, Pápai are o serie de scrisori necitate, după cum apare din informațiile aflate în notele lui Kálnán Benda.

Mai semnălam și faptul că, cu ocazia trecerii sale la Constantinopol prin Țara Românească și a întoarcerii sale prin Țara Românească și Moldova, Pápai a redactat scurte note, în care se găsesc informații utile despre viața din București și alte centre, despre diferite personalități cu care s-a întâlnit etc. Din aceste note de jurnal se degajează și atmosfera existentă în Țara Românească și în Moldova în jurul războiului anti-habsburgic din Ungaria și Transilvania.

L. D.

* * * *Чехословакия и България през вековете* (Cehoslovacia și Bulgaria de-a lungul secolelor), Sofia, Изд. Българска Академия на Науките, 1963, 507 p.

O binevenită inițiativă a Institutului de istorie al Academiei Bulgare de Științe a fost hotărîrea, luată acum cîțiva ani, de a

trece la cercetarea sistematică a legăturilor dintre poporul bulgar și unele popoare slave sau vecine, prin publicarea unor culegeri de studii editate în colaborare cu institutele de istorie din respectivele țări. Rezultatele au început să se vadă. În 1963 a apărut, la Sofia în limba bulgară și la Praga în limba cehă, volumul consacrat relațiilor dintre cehi, slovaci și bulgari. Va apărea o culegere similară și asupra relațiilor româno-bulgare de-a lungul veacurilor ș. a.

Într-adevăr, între cehi, slovaci și bulgari au existat relații strânse și momente de colaborare și ajutor reciproc nu numai în timpul evului mediu, ci și în perioada modernă și contemporană. De altfel, volumul le ilustrează suficient, chiar dacă este menit să pună doar baza acestor studii comparate, de istorie, limbă și literatură.

Partea cea mai mare a lucrării este rezervată studiilor istorice (260 p.), cele de literatură ocupând aproape 200 de pagini, iar cele de limbă circa 50. În cele ce urmează nu ne vom ocupa decât de articolele de istorie.

Volumul începe cu un studiu al lui Ivan Duicev asupra *Legăturilor dintre cehi, slovaci și bulgari în evul mediu* (p. 7—42). Autorul se ocupă întâi de perioada secolului al VII-lea, când apare statul lui Samo și ia ființă statul slavo-bulgar. Se tratează apoi a doua perioadă, aceea a secolului al IX-lea, când se ridică statul Moraviei Mari și când Bulgaria cunoaște o epocă de înflorire sub Krum, Boris și Simeon. După aceasta — ca și mai târziu, în timpul dominației bizantine, și apoi în primele secole ale dominației otomane — legăturile au fost mai slabe, și nici autorul nu insistă asupra lor. Perioadele anterioare însă sînt bine studiate pe baza tuturor izvoarelor, ca și prin folosirea unei bogate bibliografii. Este o lucrare serioasă, utilă și pentru noi, mai ales în ultima ei parte (legăturile lui Krum cu statul Morav și extinderea teritoriului statului bulgar în urma distrugerii puterii avarilor).

D. Anghelov semnează un scurt, dar interesant studiu despre *Konstantin Irecek și istoriografia bulgară* (43-55 p.). Cunoscutul

savant face parte din grupul acelor învățați și artiști cehi care, îndată după eliberarea Bulgariei de sub stăpînirea otomană, au contribuit în mod deosebit la dezvoltarea tinerei culturi bulgare. El apare în istoriografia bulgară atunci când se puseseră deja bazele criticii în studiile istorice prin lucrările lui N. Palauzov și Marin Drinov. Irecek a publicat lucrări care și-au păstrat valoarea și astăzi. Vestită a rămas cunoscuta sa *Istorie a bulgarilor*, scrisă în 1876, când autorul avea abia 22 de ani. Anghelov face unele considerente critice asupra principalelor capitole ale acestui tratat rămas clasic. Irecek nu a părăsit studiile sale de istorie bulgară nici mai târziu, când a fost profesor la Praga și apoi la Viena. Anghelov analizează apoi celelalte lucrări ale marelui învățat, oprindu-se la unele observații critice și arătînd limitele concepției lui Irecek.

Interesant pentru noi este articolul cercetătorului ceh V. Jecek, *V. D. Stoianov în Cehia (1858—1868)* (p. 57—103). Autorul dă o scurtă biografie a cunoscutului fruntaș din vremea Renașterii bulgare și care, mai târziu, la Brăila în 1869, a pus bazele Societății literare bulgare, transformată mai târziu, după eliberarea Bulgariei, în Academia Bulgară de Științe. Stoianov și-a făcut studiile la Praga, în parte cu ajutorul emigrației bulgare din România (Ev. Gheorghiev, Baka loglu ș.a.). Se arată legăturile sale cu G. S. Rakovski și activitatea sa de publicist în periodicele cehe. Se analizează lupta dusă pe acest tărîm pentru eliberarea Bulgariei, atitudinea sa critică față de țarism, față de proiectul unui stat sîrbo bulgar sau unul federativ mai larg ș.a., precum și acțiunile sale pentru strîngerea legăturilor culturale dintre cehi și bulgari. Se arată apoi legăturile lui Stoianov cu organizațiile emigrației bulgare din România, aducîndu-se contribuții importante în acest domeniu.

O problemă interesantă este cea studiată de Virginia Paskaleva, *Opinia publică bulgară și mișcarea națională cehă în deceniile al 7-lea și al 8-lea ale secolului al XIX-lea* (p. 105—129). Autoarea arată că, pînă spre mijlocul deceniului al 7-lea, în presa bulgară au apărut mai

ales știri relative la mișcarea culturală. În orice caz, situația din Cehia se cunoștea foarte bine, cele mai multe ziare bulgare avînd corespondenți la Praga, fie dintre bulgarii care își făceau studiile acolo, fie dintre cehi. După 1867, mișcarea națională cehă interesează tot mai mult opinia publică bulgară. În ziarele emigrației bulgare de la Constantinopol — „Турция“, „Право“ ș.a. care reflectau pozițiile marii burghezii bulgare turcofile, este firesc ca rezolvarea acestei probleme să nu fie găsită decît în cadrul statului austro-ungar. O atitudine cu mult mai justă a avut ziarul „Македония“, redactat de scriitorul și publicistul P. R. Slaveikov, care pune accentul pe caracterul popular al mișcării naționale cehe, pe aportul deosebit al maselor. Paskaleva trece apoi la presa emigrației bulgare din România, analizînd atitudinea ziarului „Народност“, organ al Comitetului central secret bulgar, a ziarului „Отечество“, tipărit de partidul „bătrînilor“, care combătea rezolvarea problemei cehe pe bază revoluționară, a ziarului „Дунавска зора“ și altele, trecînd apoi la gazetele lui Karavelov și Botev. Aceștia din urmă au acordat o deosebită atenție situației popoarelor asuprite din Turcia și Austro-Ungaria, scoțînd în evidență strînsa colaborare dintre forurile conducătoare ale celor două imperii. Ideea fundamentală susținută în ziarele lui Karavelov „Свобода“ și „Независимост“ era unitatea de luptă dintre slavii de apus și cei de sud împotriva celor două mari state reacționare care trebuiau doborîte. Prin numeroase materiale de presă, partidul revoluționar al emigrației bulgare din România se situa, în numele maselor populare din Bulgaria, pe o poziție justă. După ce ziarele lui Karavelov au încetat să apară, Botev, prin ziarul său „Енаме“, a continuat aceeași luptă în perioada 1874—1875. Autoarea aduce numeroase exemple, nuanțează diferitele atitudini și reușește să dea o sinteză scurta, dar esențială, în această problemă.

Dacă V. Paskaleva s-a ocupat de felul în care se reflectă problema cehă în întreaga presă bulgară din deceniile al 6-lea și al 7-lea ale secolului al XIX-lea, cercetătorii cehi

V. Bekinova și V. Ceihan examinează aceeași problemă pe o perioadă restrînsă, de cinci ani (1868—1874): *Problema cehă în ziarele lui Karavelov „Свобода“ și „Независимост“* (p. 131—172). Este un studiu de detaliu, cu multe date, dintre care destule ne interesează și pe noi.

Cunoscută prin studiul său asupra ecoului răscoalei din aprilie 1876 în Cehia, R. Havran-kova publică acum un studiu interesant referitor la *Legăturile dintre partidele muncitorești social-democrate din Cehia și Bulgaria în perioada 1878—1917* (p. 173—201). Autoarea studiază mai întîi legăturile dintre muncitorii cehi și cei bulgari, iar în a doua parte a articolului relațiile dintre partide.

I. Hroziencik se ocupă de *Participarea coloniștilor slovaci la mișcarea revoluționară a poporului bulgar* (p. 203—218). Este vorba de coloniștii slovaci stabiliți în Bulgaria, în regiunea Plevna, și veniți din Bacika. Între 1884 și 1909 s-au stabilit aici circa 320 de familii. Autorul face istoricul acestor colonizări. Cehii și slovaci din Bulgaria au participat la mișcarea din iunie și la insurecția din septembrie 1923 și apoi la lupta antifascistă din perioada celui de-al doilea război mondial. Cea mai mare parte a acestor coloniști s-a refugiat în Cehoslovacia în 1948.

Cunoscutul istoric bulgar, prof. Iono Mitev, publică două articole importante. Primul se referă la *Asasinarea dr. Raiko Daskalov la Praga și atitudinea opiniei publice din Cehoslovacia la procesul asasinului* (p. 219—244). Autorul, care a publicat și alte valoroase studii în legătură cu evenimentele din 1923 din Bulgaria, se ocupă aici de un episod care a urmat loviturii de stat militarofasciste de la 9 iunie a aceluiași an. Raiko Daskalov, despre care au scris în 1923 și ziarele românești în special „Aurora“, a fost cel mai de seamă adept al lui Stamboliiski. Deși în timpul asasinării acestuia era ministru la Praga, Ţankov și organizațiile fasciste macedonene au trimis oameni în Cehoslovacia special ca să-l ucidă. Mitev arată în continuare atitudinea guvernului și a opiniei publice din Cehoslovacia față de această crimă.

Aprecierile autorului sînt judicioase și articolul său aduce date noi și în problema generală a evenimentelor din 1923 din Bulgaria.

Tot I. Mitev semnează un alt articol, mai restrîns, despre *Greva studenților Universității din Sofia pentru apărarea Cehoslovaciei (16 – 18 martie 1939)* (p. 245 – 259). Uniunea populară a studenților bulgari (B.O.N.S.S.) a protestat printr-o grevă de trei zile împotriva ocupării Cehoslovaciei de către hitleriști. I. Mitev descrie pregătirea, desfășurarea și înăbușirea mișcării, dînd detalii interesante. Ele se datoresc atît participării personale a autorului la această grevă (fiind în acea vreme student al Facultății de istorie-filologie), cit și utilizării unui bogat material de arhivă.

Toate articolele de mai sus prezintă aspecte din relațiile ceho bulgare de-a lungul veacurilor. Desigur, în culegerile viitoare se vor publica și alte studii, care vor lămurii numeroase probleme ce interesează pe cercetătorii din cele două țări.

C. N. V.

* * * *Pramene k dejinám Velkej Moravy* (Izvoare în legătura cu istoria Marii Moravii). Bratislava, Vydavateľstvo slovenskej akademie vied. 1964, 460 p. 16 reproduceri

Colecția cuprinde 148 de fragmente și extrase din diferite izvoare istorice, cronici, inscripții, izvoare narative (anale, mențiuni literare, legende, cronografe, texte geografice), acte de cancelarie, documente, epistole, bule papale, pravile, texte religioase, tradiții privitoare la istoria Marii Moravii. Materialul a fost împărțit în trei capitole: I. „Știri despre vechii slavi de la nordul Dunării”; II. „Marea Moravie în izvoarele contemporane, începînd de la finele secolului al VIII-lea pînă la jumătatea secolului al X-lea”; (a) izvoare latinești; b) izvoare vechi slave; c) izvoare grecești și orientale persane și arabe); III. „Marea Moravie în izvoarele de mai tîrziu”. Seria materialelor începe cu un fragment din Iordanes (secolul al VI-lea) și se încheie

cu extrase din analele lui Aventinus de Bavaria (mijlocul secolului al XVI-lea).

Privită din punct de vedere metodologic, colecția are mai mult caracterul unei creștomății, adică al unei selecții de texte din izvoarele scrise, care au fost apoi traduse în limba slovacă. Concepția și conținutul textelor selecționate se resimt de influența nemijlocită a modului în care au luat naștere. Tot ce se serie în această vreme pornește din inițiativa clerului și rareori a laicilor, de aceea nici în izvoarele interne, nici în cele externe nu există aproape de loc știri despre paturile de jos.

În schimb, ele conțin informații prețioase despre relațiile politice ale principatelor Marii Moravii cu Imperiul franc de răsărit, cu Imperiul bulgar, curia papală și Imperiul bizantin. În configurația politică a timpului, statul Marii Moravii și Imperiul bulgar formau două state tampon între cele două mari imperii: franc și bizantin. Ele au multe contingente în ceea ce privește orientarea și interesele lor politice¹. De altfel și textele au fost alese în așa fel, încît aria știrilor și informațiilor să fie cit nuai largă, să cuprindă în sfera lor și evenimente petrecute în țările vecine. S-a dat o deosebită atenție problemelor din istoria politică a bulgarilor, multe din ele prezentînd o deosebită importanța pentru înțelegerea statului morav.

De asemenea, n-a fost uitată nici problema-tica vechilor triburi maghiare, mai ales ca, la nimicirea Imperiului Marii Moravii, drujinele maghiare din prima decadă a secolului al X-lea au avut o contribuție substanțială. În sfîrșit, materialele oferă date și argumente în vederea stabilirii perioadei de început a statului Marii Moravii finele secolului al VIII-lea, adică tocmai epoca războaielor franco avare. Pe baza acestor surse, istoriografia slovacă poate respinge afirmația mai veche că Marea

¹ Aceste relații au fost bine precizate de Ivan Duičev, în studiul său *Vztahy mezi čechy, slovaký a bulhary ve středověku* (Relațiile dintre cehi, slovaci și bulgari în evul mediu), în *Československo bulharské vztahy v zrcadle stuletí*, Praga, 1963, p. 11 – 10.

Moravie ar fi fost moștenitoarea culturii nomade a avarilor. Dinpotrivă, statul morav a purtat continuu lupte de apărare cu avarii, lupte despre care vorbesc cronicile bizantine.

Întrucât colectivul de redacție a consacrat istoriei vechilor slavi de la nordul Dunării în secolele V—VII o grupă de texte, care aparent nu prezintă legături directe cu evenimentele din Marea Moravie, se caută în „Introducere” o justificare. Aceste izvoare istorice trebuiau să figureze într-o astfel de crestomație, deoarece vechea istoriografie internă, și mai ales cea străină, a conceput schematic istoria triburilor slave de la sudul Carpaților. Nu s-au lămurit suficient cauzele economice care au provocat migrațiunea vechilor slavi spre sudul Dunării. Teoria că vechii slavi au înaintat spre Dunare în grupe mici, împreună cu hunii în secolul al V-lea, sau cu avarii în a doua jumătate a secolului următor, e îndoielnică. Nu se poate spune că îndată după sosirea slavilor în Dacia ținuturile ocupate de ei au devenit slave. Fiecare dintre popoarele migratoare hunii, longobarzii, herulii, gepizii, avarii ș. a. a complicat într-un fel sau altul eterogenitatea etnică, lăsând în aceste părți, mai mult sau mai puțin, urme de cultura materială. Potrivit izvoarelor grecești (Iordanes, Procopius ș.a.), în secolul al VI-lea slavii din ținuturile de la nordul Dunării dispun de o mare superioritate numerică și, nemaiavând suficiente mijloace de trai, trec la sudul Dunării.

În același timp, editorii crestomației au fost preocupați de problema simbiozei slavo-avare. În legătură cu aceasta, istoriografia burgheză a susținut, pe de o parte, că în secolele al VII-lea și al VIII-lea bazinul Dunării de mijloc era ocupat de avari, iar pe de alta ca așa zisa cultura Keszthely (după localitatea cu același nume) prezintă particularitățile culturii avare. Și într-un caz, și în altul, afirmația nu stă în picioare. Izvoarele istorice pledează pentru existența simbiozei slavo-avare. Însă nu trebuie să ne închipuim că toată populația slava a participat la procesul de simbioză, deoarece avarii dispuneau numai de 20 000 de luptători războinici, în vreme ce slavii de la

nordul Dunării erau mult mai numeroși. Pe de altă parte, nu o dată avarii au luptat alături de bizantini împotriva triburilor slave. În sfârșit, editorii crestomației au ținut să arate prin selecționarea unor texte că slavii de pe Dunăre n-au intrat în relații numai cu avarii, așa cum susține istoriografia burgheză maghiară, sau numai cu goții, cum afirmă istoricii germani, ci în aceeași măsură ei, slavii, aveau legături politice și economice și cu Imperiul roman de răsărit.

Materialele din partea a II-a, de altfel cele mai numeroase, dau răspuns la întrebările legate de geneza statului morav, din perioada feudalismului timpuriu, explică evoluția lui politică și teritorială și oferă câteva date despre prăbușirea acestui imperiu la începutul secolului al X-lea. Numeroasele izvoare latinești, provenind de la franci sau din cancelaria curiei papale, ne informează despre obârșia vechilor cnezate ale slavilor, așezați pe versantele văilor Morava și Nitra, despre activitatea misionarilor franci, despre alianța lui Mojmir I cu uniunea tribală din Cehia, despre răsturnările diecezei moravo-panonică, despre conflictele interne care măcinau dinastia lui Mojmir, despre șovăiala acestei dinastii între politica răsăriteană greco-bizantină și interesele catolicilor din apus, despre unele momente legate de poposirea vechilor maghiari în bazinul Dunării ș.a.

Izvoarele vechi slave cuprind știri valoroase despre evoluția internă a Marii Moravii, dar mai ales ele abundă în informații despre cultura slavonă a timpului. În schimb, textele grecești sînt în general sărace. Ele aduc lumină mai ales asupra situației politico-militare din Europa Centrală la finele secolului al IX-lea și începutul celui următor, cînd apare pe arena istoriei un nou factor, maghiarii.

Se înțelege că publicația aceasta nu epuizează toate textele privitoare la istoria Marii Moravii. Accentul a căzut, în primul rînd, pe acele texte care vorbesc despre anumite situații istorice concrete. Totuși, colectivul de redacție a izbutit să strîngă laolaltă cele mai importante izvoare istorice, care aduc lumină nu numai în ceea ce privește

istoria Imperiului Marii Moravii, ci și a popoarelor înconjurătoare. Volumul conține în subsidiar numeroase reproduceri după descoperirile arheologice, fresce de biserici, texte glagolitice și latinești, podoabe, unelte de lucru ș.a., precum și un indice de nume și lucruri.

Tr. I.-N.

Dr. RADOVAN SAMARDŽIĆ, *Велики век Дубровника* (Marele veac al Raguzei), Belgrad, Biblioteca istorică, 1962, seria I, Cartea 4, 541 p.

Sub titlul sugestiv de *Marele veac al Raguzei*, istoricul dr. R. Samardžić dă o expunere narativă atrăgătoare a istoriei republicii raguzane în cursul secolului al XVII-lea.

Nu vom găsi în această carte decât în linii generale, în primele pagini ale ei, probleme privind comerțul raguzan în părțile răsăritene ale Balcanilor și ale Dunării de Jos, care ne-ar fi interesat mai îndeaproape. Nu este vorba deci de coloniile raguzane din interiorul peninsulei și nici de drumurile caravelor care ajungeau departe în interiorul părții europene a Imperiului otoman.

Avem în schimb o bogată istorie internă a Republicii raguzane, precum și o amănunțită prezentare a istoriei diplomatice a ei, purtând pecetea necontenitelor ciocniri de interese, în Adriatică și pe litoralul apusean al acesteia, între Imperiul otoman și Veneția.

Punind pe cititor în fața evenimentelor și a oamenilor epocii, autorul evidențiază trăsăturile caracteristice, conținutul și sensul acestei epoci, care este decisivă în istoria Raguzei. Legat de aceasta sînt înfățișate în culori vii pagini din istoria regiunilor învecinate cu republica raguzană. În special istoria haiduciei își găsește cea mai largă oglindire în expunere, nu numai în subcapitolele consacrate ei, ci și în alte părți ale cărții. Aceasta deoarece în veacul al XVII-lea mișcarea haiducilor capătă mari proporții în vestul Balcanilor, iar prin acțiunile ei antiotomane necontenite pricinuieste multe dificultăți politicii raguzane față de Poartă. Din cauza înțelegerilor cu

Poarta, Raguză devine ea însăși obiectul acțiunilor haiducești stimulate de Veneția, rivala Raguzei în comerțul adriatic. „Invazia haiducilor din Macarsea” (p. 124—131), „Între turci și haiduci” (p. 187—220), „Haiducii blochează Raguză” (p. 221—225), „Invazia nouă a turcilor vecini și a haiducilor” (p. 405—440) — numai aceste titluri și sînt sugestive pentru a ne face o idee despre rolul haiducilor în viața Raguzei și a regiunilor învecinate. În trecut sînt menționați (p. 169 și 209) derbengii, martolozii și pandurii „vlahi” cuprinși în organizația militară otomană de combatere a haiduciei. Unul dintre „bașpandurii” acestor formații militare este cunoscut în baladele populare sub numele de Vuk Mrkonjić. Nu trebuie înțeles de aici că a fost la mijloc un sprijin devotat dat turcilor împotriva haiduciei. În fond, atît haiducii, cît și pandurii se recrutau din același mediu social și din aceleași popoare, încît urmărirea haiducilor din partea celor înolați în formațiile de panduri era aparentă. În realitate existau legături între ei. „De la pandur pînă la haiduc era un singur pas” (p. 210); această constatare oglindește cunoscutul adevăr că haiducia a fost pretutindeni sprijinită de masele populare.

O bună parte a lucrării este consacrată evocării înprejurărilor din vremea cutremurului catastrofal din aprilie 1667, urmarilor lui în viața orașului Raguză.

Cartea se încheie cu un întreg capitol, intitulat „Raguză și Cara Mustafa”, în care se arată atît eforturile depuse de Veneția de a desființa comerțul Raguzei, cît și criza din relațiile turco-raguzane, care atinge punctul culminant între 1677 și 1678. Poziția Raguzei în acele momente de criză acută este exprimată prin cuvintele solului ei la Vatican, Iacheta Palmotici: „Ne putem gîndi că turcii s-ar putea folosi de orașul nostru numai pînă ce își încheie campania, apoi să ne redea li berlatea . . . Ne-am lăsa însă mai degrabă tăiați în bucăți . . . decît să ne supunem barbariei și să le devenim unelte pentru cucerirea țărilor creștine” (p. 501). Din situația

dificilă în care s-a găsit față de Turcia în vremea războiului Ligii Sfinte, Raguză a știut să iasă cu sacrificii cât mai puține: menținându-și rolul de intermediar în comerțul balcanic, ea a satisfăcut pretențiile materiale ale Porții numai în mică parte față de cele formulate inițial. Autorul acordă luptei pentru menținerea autonomiei duse de Raguză în deceniul următor cutremurului o mare însemnătate; ea încheie epoca „marelui veac al Raguzei”.

S. I.

E. G. PROTOSALTIS, 'Η Φιλική 'Εταιρεία (Societatea prietenilor), Atena, Edit. Academiei, 1961, 295 p.

Volumul omagial de față este editat de Academia Greacă cu prilejul sărbătoririi a 150 de ani de la întemeierea Eteriei. Lucrarea este alcătuită din trei părți, precedate de o introducere.

În „Introducere”, Protosaltis ne informează ca, în ziua apariției a numeroase lucrări, „adevărul istoric despre organizarea Eteriei și activitatea protagoniștilor ei” nu este încă cunoscut în amănunt. Aceste lipsuri se datorează, după părerea autorului, faptului că arhivele din unele importante centre eteriste (Constantinopol, țările române) au fost distruse. Ocupându-se de momentul izbucnirii revoluției grecești, autorul consideră că națiunea greacă nu era pregătită pentru această revoluție. El aduce în sprijinul părerii sale afirmațiile unor personalități care au jucat un rol important în Eterie. Totuși, Protosaltis consideră că Eteria a fost „mama revoluției din 1821”.

În continuare, autorul prezintă în prima parte a volumului Eteria de la întemeierea ei până la izbucnirea mișcării revoluționare din 1821 în țările române. În primul capitol, intitulat „Precursorii Eteriei”, autorul arată că, încă de la începutul veacului al XVIII-lea, iau naștere societăți secrete, însuflețite de spirit național și ortodoxism, care aveau drept scop final eliberarea națională a poporu-

lui. La Moscova exista o asemenea societate întemeiată în vremea Ecaterinei a II-a.

În țările române „existau condiții speciale pentru dezvoltarea mișcării grecești de eliberare și întemeierea unor proiecte politice asemănătoare” (p. 18). Astfel, în 1777, domnitorul Țării Românești, Alexandru Moruzi, organizează clubul grecesc „Alexandros”, în 1780 ia ființă la București „Societatea prietenilor”, în care intrau greci și români, iar în 1787 domnitorul Alexandru Mavrocordat Firaris întemeiază în Rusia societatea Φιλική care se întinde și în țările române. La începutul veacului al XIX-lea iau ființă numeroase societăți secrete, autorul stăruind mai mult asupra celor din Paris, Veneția și Atena.

În capitolul următor, Protosaltis arată că societățile secrete din Europa, și în special cele din Italia și Spania, i-au influențat pe greci. Ca și celelalte societăți secrete, Eteria era influențată în structura sa organizatorică de societatea Masonilor liberi. Autorul neagă că Eteria ar fi fost o ramură a Masonilor liberi, deoarece însuși jurământul Eteriei nu îngăduia să faci parte „din nici un fel de societate, nici secretă, nici legală”.

Ocupându-se într-un alt capitol de „izvoare”, Protosaltis consideră că *Amințirile* lui Em. Xanthos, editate de el însuși în 1845 la Atena, sînt principalul izvor care ne informează în special asupra întemeierii Eteriei și a activității sale din prima perioadă.

În capitolele intitulate „Întemeietorii” și „Întemeierea Eteriei”, autorul prezintă date biografice asupra celor trei întemeietorii ai Eteriei din Odesa, negustorii greci Nicolae Scufas, Atanasios Tsakalof, Enunaniul Xanthos, oprindu-se în special asupra activității lor pentru întemeierea societății.

Într-un alt capitol, autorul se referă la doctrina eteriștilor. Totodată, el prezintă cele patru grade din ierarhia Eteriei la care se adaugă încă două în 1818.

În mai multe capitole, autorul înfățișează date asupra vieții și activității unor personalități ale mișcării eteriste ca: A. Gazis, N. Galatis, Th. Negri, Gh. Leventis, Gh. Olimpiotul, Iannis Farmachis, Artistide Papai,

Ioanis Paparigopoulos, Dimitrios Ipatios, Ali-paşa din Ianina. Numele morsa dintre ei este legat de mişcarea eteristă din ţările române. Autorul dă amănunte asupra activităţii lui N. Galatis şi Gh. Leventis în cadrul mişcării eteriste din ţara noastră.

În capitole speciale, Protopsaltis trece în revistă activitatea eteriştilor din principalele centre eteriste: Constantinopol, Peloponez, insulele Mării Egee şi ale Mării Ionice şi Rusia, urmărind activitatea principalilor conducători pentru atragerea în Eterie a cît mai mulţi greci, pentru organizarea lor, pentru procurarea mijloacelor materiale necesare cumpărării armamentului.

După moartea lui Scufas se punea problema alegerii unui conducător al Eteriei. Autorul urmăreşte, pe de o parte, activitatea lui Xanthos, trimis de conducerea Eteriei din Constantinopol în Rusia, în vederea alegerii noului conducător al Eteriei, iar pe de altă parte activitatea lui Anagnostopoulos în Principate, înfăptuirile avute de acesta cu eteriştilor din diferite centre (Galaţi, Bucureşti, Iaşi) şi înfiinţarea eteriilor locale. În urma refuzului lui Capodistria, Alexandru Ipsilanti este ales conducător al Eteriei.

Într-un capitol consacrat lui Alexandru Ipsilanti, autorul prezintă activitatea acestuia în cadrul Eteriei, după plecarea sa din Odesa, stăruind asupra consiliului de război de la Ismail, unde se hotărăşte data izbucnirii revoluţiei. Sînt redade diferitele „proclamaţii” ale lui Alexandru Ipsilanti către centrele eteriste din lumea întreagă. Arătînd motivele pentru care Alexandru Ipsilanti a hotărît ca răscoala să izbucnească în ţările române şi nu în Peloponez, autorul redă fragmente din scrisorile adresate de Al. Ipsilanti lui Sava Fokian şi Gh. Olimpiotul, care cuprind instrucţiuni pentru menţinerea ordinii etc.

Protopsaltis consideră izbucnirea mişcării revoluţionare de sub conducerea lui T. Vladimirescu ca „o scînteie revoluţionară în cadrul mişcării generale”. El apreciază că „nu se părea ca această mişcare să se îndrepte împotriva sultanului, dar Ipsilanti era hotărît să folosească această mişcare în interesul său, cu atît mai

mult cu cît o provocase el însuşi” (p. 82), idee care nu corespunde realităţii, concluziilor ultimelor cercetări ale istoriografiei noastre. Dar aşteptările lui Alexandru Ipsilanti, arată autorul, au fost înşelate, deoarece nu au găsit ecou nici la români, nici la bulgari sau sîrbi, mişcarea avînd un larg răsădit numai în toate straturile populare din Grecia.

În partea a doua a volumului sînt expuse o serie de portrete care provin din diferite cărţi, muzee (Muzeul de istorie al Societăţii naţionale) etc. Autorul ne mărturiseşte că nu a avut în vedere o ordine cronologică, nici importanţa istorică a persoanelor prezentate. Dintre acestea amintim pe: Rigas Ferreos, Alex. Ipsilanti, D. Ipsilanti, Paparigopoulos, A. Korais, Gh. Leventis, Ignatie mitropolit al Ungrovlahiei, M. Suţu, Capodistria, Gh. Olimpiotul, I. Caragea etc.

În ultima parte a lucrării sînt prezentate 70 de documente (facsimile şi transcriere), majoritatea provenite din Arhiva generală a statului, Biblioteca naţională şi Arhiva Societăţii istorice şi etnografice a Greciei. Cele mai multe sînt cunoscute (printre care şi o proclamaţie a lui Alexandru Ipsilanti din 24 februarie 1821), dar sînt şi cîteva inedite care nu ni se par înă deosebit de importante. Cele 70 de documente cuprind adeviziuni de afiliere la Eterie, scrisori ale conducerii generale din Constantinopol, ale lui Alex. Ipsilanti, ale eforilor din Rusia, proclamaţii, fragmente din *Amintirile* lui Em. Xanthos.

Lucrarea nu aduce elemente documentare noi, ea fiind o sinteză a Eteriei. Este interesantă însă pentru istoricii români deoarece cuprinde ultimele teze ale istoriografiei greceşti asupra Eteriei.

O. C.

KENNETH M. SETHON, *Lutheranism and the Turkish Pert*, în „Balkan Studies”, III, 1962, nr. 1, p. 133-168

Dacă este un fapt istoriceşte stabilit că progresele realizate de Imperiul otoman în Europa centrală în veacul al XVI-lea şi în

genere primejdia otomană au contribuit în mare măsură la triumful Reformei în Germania, e tot atât de cert că conflictele declanșate de Reformă în imperiu și în întreaga Europă au contribuit, în măsură însemnată, la succesele dobândite de turci, înlesnindu-le mult expansiunea teritorială în Europa.

Transformarea programatică a primejdiei reprezentate de expansiunea otomană și a lipsei de mijloace financiare și militare cu care era confruntată conducerea imperiului într-un instrument de realizare a țelurilor proprii, rezultă cu evidență din scrisoarea adresată lui Luther la 9 decembrie 1529 de principalul conducător politic al facțiunii protestante, landgraful Filip de Hessa: „Întrucât necesitatea îi va constrânge [pe Carol al V-lea și pe fratele său Ferdinand I] să ceară ajutor împotriva turcilor de la toți, și mai ales de la noi [principii protestanți] . . .”, ajutorul nu le va fi acordat decât dacă în prealabil „vor făgădui a nu-i turbura” în chestiunile legate de adoptarea Reformei.

Politica germană a lui Carol Quintul și, în primul rând, oscilațiile de atitudine față de adepții Reformei au făcut imposibilă rezolvarea problemei protestante și deci adoptarea unei politici antiotomane eficiente. Autorul pune în lumină, de altminteri, și ostilitatea sau în orice caz lipsa de entuziasm a principilor catolici față de o intervenție masivă a Germaniei în Ungaria, împotriva turcilor, fără a trage însă concluzia de rigoare, anume că politica antiotomană a fost paralizată nu de principii protestanți ca atare, ci de toți principii teritoriali ai Germaniei și că deci lipsa de mijloace în lupta împotriva expansiunii turcești în Europa centrală trebuie pusă nu pe seama disidenței protestanților, ci a însăși structurii politice și constituționale a imperiului în veacul al XVI-lea. Trebuie subliniat faptul că puterea centrală era paralizată nu numai atunci când se străduia să impună adoptarea unei politici antiotomane viguroase, ci ori de câte ori se străduia să impună măsuri la care factorii hotărâtori în imperiu — principii teritoriali — erau refractari. Socoțim, așadar, că pentru o înțe-

legere autentică a problemei discuția trebuie în mare măsură deplasată de la raportul putere imperială — Reformă, la raportul putere imperială — principii teritoriali în genere; atunci când realitățile istorice discutate vor fi astfel încadrate, se va înțelege clar că rezistența protestanților la programul militar antiotoman al lui Carol al V-lea și Ferdinand I nu e decât un aspect și un episod al luptei dintre puterea centrală și forțele teritoriale locale, luptă care — cu mult timp înainte se decisese, în Germania, în favoarea celor din urmă.

Autorul analizează apoi evoluția atitudinii lui Luther în problema otomană, de la condamnarea totală a cruciadei în primii ani după apariția celor 95 de teze la Wittenberg („ . . . peiorum Turcis esse Romani hodie puto me demonstrare posse. . .”, scria el în decembrie 1518), la încurajarea, sub impresia înaintării turcești în Europa centrală între anii 1526 și 1529, luptei antiotomane („Ego usque ad mortem luctor adversus Turcas et Turcarum Deum”, însemna el în octombrie 1529). În timpul asediului Vienei de către turci, Luther a redactat *Eine Iteerpredigt wider den Türcken*. În etapa aceasta, mai trzie, a evoluției sale, Luther corela acțiunea militară antiotomană cu rennoirea spirituală a lumii creștine.

Raporturile lumii protestante cu cea ortodoxă, și în primul rând experiența protestantă în Moldova lui Despot, sint, după opinia autorului, un aspect particular al atitudinii protestantismului față de problema otomană..

Ș. P.

MARC BLOCH, *Mélanges historiques*, Paris, S.E.V.P.E.N., 1963, vol. I, XIII+559 p., vol. II, 357 p. (Bibliothèque generale de l'école pratique des hautes études, VIe section)

Problema editării unui volum omagial, pe baza regupării articolelor mai caracteristice din opera lui Marc Bloch, s-a conturat încă din 1915, ca o recunoștință adusă de colabo-

ratorii savantului francez, mort eroic în anii grei ai celui de-al doilea război mondial.

Lucien Febvre, redactorul în continuare al cunoscutei publicații „Annales d'histoire économique et sociale”, a tipărit sub redacția sa, în 1915, două fascicule ale revistei închinată în întregime activității și memoriei marului istoric. Fasciculele amintite nu oglindeau însă decât parțial, în măsura în care numerele revistei puteau să o cuprindă în spațiul tipografic relativ restrâns, activitatea atât de bogată și de variată a lui Marc Bloch. Acesta a fost unul dintre motivele republicării sub o formă mai completă, conform unor criterii editoriale noi, în volume cu caracter omagial, a principalelor studii scrise de M. Bloch și răspindite în diferite periodice de specialitate din Franța și din străinătate.

În volumele de față, materialul este organizat în câteva capitole tematice ca: probleme generale de istorie, viața socială în evul mediu, instituțiile feudale, șerbia în societatea europeană, Germania și Imperiul roman de națiune germanică, viața rurală, geografie istorică, date referitoare la istoria economiei și a tehnicii etc. În afara studiilor publicate integral în cele două volume, editorii lucrării au inclus de asemenea o bibliografie completă a tuturor studiilor — articole, note, recenzii — publicate în cursul anilor în diferite reviste de specialitate și nefigurate în volumele de față. Capitolul final bibliografic completează în felul acesta în mod exhaustiv informațiile privind activitatea publicistică atât de bogată a istoricului francez.

M. Bloch, unul dintre cei mai de seamă istorici ai Franței dintre cele două războaie mondiale, profesor mai întâi la Universitatea din Strassbourg și apoi la Paris, a depus o muncă rodnică și susținută în studiile sale privind istoria feudalismului european și în special istoria agrară a Franței (*L'Île de France*, 1913; *Rois et serfs: un chapitre de l'histoire capétienne*, 1920; *Les rois thaumaturges*, 1924; *Les caractères originaux de l'histoire rurale française*, 1931; cd. a 2-a 1952; *La société féodale*, vol. I II, 1939—1940). Valorosul material documentar, originalitatea

gândirii și claritatea expunerii, erudiția și talentul său l-au impus în primele rânduri ale istoriografiei franceze contemporane. M. Bloch a fost nu numai un remarcabil cercetător, dar și unul dintre organizatorii științei istorice din Franța. În 1929 el a întemeiat împreună cu Lucien Febvre cunoscuta revistă „Annales d'histoire économique et sociale”, revistă în jurul căreia s-au polarizat o serie de cercetători și de savanți de seamă din Franța și din străinătate.

Cele două volume omagiale, publicate sub redacția și îngrijirea unuia dintre colaboratorii săi apropiați, Charles Edmond Perrin, vin să completeze materialul bibliografic necesar înțelegerii operei și metodelor de investigație în istorie ale lui M. Bloch și, în genere, ale școlii de la „Annales”.

P. S.

* * * *Hitler parle à ses généraux. Comptes rendus sténographiques des rapports journaliers au Q. G. du Führer (1942—1945)*, Paris, 1964, XXXIV 350 p.

Către sfârșitul anului 1942, Hitler a luat hotărârea de a se stenografia toate dezbaterile cu caracter militar care se purtau la cartierul general. Opt stenografi au înregistrat cu scrupulozitate atât hotărârile care se luau în vederea conducerii operațiilor militare imediate sau de perspectivă, cât și ideile politice, considerațiile generale și chiar divagațiile pe anumite teme în care se lansa Hitler în fața subalternilor săi. Operația, originală și riscantă din punct de vedere al păstrării secretelor militare ale unui stat în plin război, s-a desfășurat în condiții normale pînă în aprilie 1945. La această dată numărul paginilor dactilografiate, care ar fi avut o valoare istorică de prim ordin pentru înțelegerea și cunoașterea celui de-al doilea război mondial, se ridica la 103 000. Cu câteva zile însă înainte de sfârșitul războiului, cînd căpeteniile hitleriste au început să se facă nevăzute, fie fugind, fie sinucigîndu-se, secretarul particular al lui Martin Borman, probabil din ordinul acestuia, a dat foc între-

gului manuscris. În scrinul rămas de pe urma incendiului au fost găsite însă, aproape intacte, circa 1 000 de pagini, deci nici 1% din volumul total al manuscrisului. Aceste pagini au fost tipărite integral în 1962 la Stuttgart, formând volumul al X-lea din „Sources et tableaux d'histoire contemporaine”, colecție editată de Institutul de istorie contemporană cu sediul la München.

Volumul la care ne referim reprezintă o culegere, în traducere franceză, a celor mai reprezentative și interesante pasaje din paginile tipărite în ediția germană. Prezentarea volumului aparține lui Helmut Heiber, iar prefața este semnată de Benoist-Méchin. Atât prefața, cât și introducerea subliniază elemente interesante și concluziile care se pot desprinde din texte.

Pașunile reproduse în acest volum se referă la momente importante din anii 1942—1945, atât din punct de vedere militar, cât și din punct de vedere politic. Vom cita câteva exemple, numai pentru a sugera importanța întregului text. Stenograma din 12 decembrie 1942, înainte deci de catastrofa de la Stalingrad, ne îngăduie să cunoaștem cât de mare importanță acorda Hitler cuceririi Stalingradului. „Nu trebuie — spunea el — cu nici un preț să parasim Stalingradul, căci nu-l vom mai relua. Ce înseamnă asta, noi o știm” (p. 53). Revenind asupra acestei idei, că mașina de război germană se afla la capătul puterii sale de expansiune, Hitler adăuga: „Dacă noi îl vom abandona (Stalingradul. -N.C.), noi abandonăm prin aceeași lovitură însuși spiritul acestei campanii. A-mi închipui ca voi mai reveni pînă acolo altă dată este o nebunie” (p. 54).

Cum era și de așteptat, Hitler dădea cu multă dezinvoltură sentințe asupra diferiților oameni politici și asupra popoarelor, care desigur ar prezenta un interes minim dacă nu ar fi însoțite de referiri concrete la unele momente din istoria relațiilor internaționale. Denaturând adevărul, Hitler acuză Italia că din cauza ei a izbucnit războiul. „Dacă ea [Italia] ar fi declarat în acest timp [1939] că

se solidarizează cu Germania, cum era de fapt angajată în virtutea tratatelor, războiul n-ar fi izbucnit; englezii nu l-ar fi început, și cu atât mai mult francezii” (p. 97). Ca argument pentru această învinuire, el citează faptul că Anglia a încheiat pactul de asistență cu Polonia la două ore după hotărârea Italiei și că toate memoriile pe care le adresa el lui Mussolini ajungeau imediat și în Anglia (p. 48). La 31 august 1944, Hitler evoca în fața colaboratorilor săi, presimțind apropierea sfârșitului, încercările lui de a se înțelege cu Anglia, căreia i-ar fi garantat imperiul colonial, dar că lucrul acesta nu a fost posibil din cauza grupului lui Churchill.

Din expunerile lui Hitler reiese de asemenea rolul important pe care îl avea pentru soarta războiului zona Balcanilor. „A ține Balcanii — spunea el la 20 mai 1943 — este pentru noi realmente esențial” (p. 103).

Bineînțeles că fondul principal al dezbatărilor îl ocupă problemele militare legate direct de desfășurarea războiului. În 1944—1945 capetenile hitleriste erau preocupate de noi încorporări — unități a căror vîrstă medie era de 18 ani —, de noile tipuri de arme și mașini de război, ca avionul cu reacție etc.

Toate aceste stenograme, indiferent de conținutul lor informativ intrinsec, au o valoare deosebită ca documente de prim ordin care proiectează — e drept, parțial — un fascicul de lumină asupra istoriei celui de-al III-lea Reich și a conducătorului său.

N. C.

EMILE COORNAERT, *Les Français et le commerce international à Anvers (fin du XVe — XVIe siècle)*, vol. I, Paris, Marcel Rivière et Cie, 1961, 440 p.; vol. II, 338 p.

Cartea lui E. Coornaert este rezultatul a 25 de ani de cercetări perseverente, din care mulți au fost petrecuți în arhivele de la Anvers. Pînă la forma definitivă, părți din lucrare au fost prezentate în numeroase studii preparatorii și în conferințe, la care autorul

a supus dezbaterii specialiștilor constatările și concluziile desprinse în decursul laborioaselor sale investigații.

În prima parte a cărții, E. Coornaert expune condițiile generale în care se făceau schimburile la sfârșitul secolului al XV-lea și la începutul secolului al XVI-lea. Totodată, înfățișează și un tablou al Anvers-ului cu structura sa economică și financiară. Partea a doua, care de altfel constituie contribuția cu totul originală a autorului la istoria comerțului în perioada de formare a relațiilor capitaliste, prezintă activitatea negustorilor francezi care au avut legături de afaceri în marele port de la gura Escaut-ului între 1400 și 1585. Autorul relevă că în perioada de 125 de ani tratată în cartea sa au trecut prin Anvers sau au fost stabiliți aici un număr de 4 750 de negustori francezi. Marea majoritate a acestora erau originari din nordul și din vestul Franței; toate marile centre economice din partea septentrională a regatului francez, precum și marile porturi de pe coasta Atlanticului, au fost în legătură cu Anvers-ul. Autorul arată că toate aceste centre economice și negustorii așezați în ele erau atrași spre Anvers, deoarece aveau posibilitatea fie să-și vândă produsele, fie să procure mărfuri de pe piața marelui oraș flamand. Trebuie de asemenea subliniat că E. Coornaert nu se ocupă numai de activitatea propriu-zisă a negustorilor francezi din nordul și vestul Franței la Anvers, ci supune la o atentă analiză, pe mai bine de 200 de pagini, gradul de dezvoltare economică al orașelor și porturilor franceze care-și trimiteau la Anvers negustorii, marinarii și oamenii lor de afaceri. Avem astfel și tabloul economic al unei importante părți a Franței din veacurile XV și XVI.

O parte considerabilă din cartea lui E. Coornaert este consacrată apoi condițiilor traficului comercial la Anvers. După 1500 în-deosebi, ca un răspuns la cerințele tot mai mari ale desfacerii mărfurilor, noi hale și galerii au fost construite pe teritoriul orașului. Centrul de schimb, arată autorul, era constituit din cele două burse, unde se întâlneau

zilnic negustorii: bursa propriu-zisă, unde se schimbau documentele și hîrțile privind comerțul, și bursa numită a englezilor, unde se schimbau mărfurile. Numeroase amănunte ni se dau apoi și asupra activității intermediarilor locali, care facilitau legăturile dintre negustorii aparținînd diferitelor țări și care nu cunoșteau uzanțele locale din marele port. Autorul relevă că schimburile se bazau adesea pe troc, deoarece exista tendința de a nu se utiliza moneda metalică, existentă întotdeauna în cantități prea mici. În ce privește diferitele litigii care se iveau între negustori, E. Coornaert arată că, deși nu exista un tribunal comercial special, aceste litigii se judecau, după o procedură foarte expeditivă, la tribunalul ducelui de Brabant sau la tribunalele urbane. În sfârșit, un ultim capitol, foarte abundent în date numerice și în informații, studiază deplasările negustorilor, corespondențele, ambalajele și cantitatea mărfurilor, transporturilor pe apă și pe uscat, modalitatea în care mărfurile erau asigurate.

Plină de interes, deoarece aduce în circulația istorică o mulțime de elemente și de fapte noi, cartea lui E. Coornaert constituie o prețioasă contribuție la cunoașterea istoriei economice a Franței și a Țărilor de Jos în secolele XV și XVI. De asemenea, cartea oferă o largă perspectivă asupra comerțului care se făcea în apusul Europei în perioada Renașterii.

S. C.

FEDERIGO MELIS. *Aspetti della vita economica medievale (Studi nell'Archivio Datini di Prato)*, vol. I, Siena, Monte dei Paschi, Siena, Florența, 1962, XXIV + 729 p. 100 pl.

Datorită laborioaselor cercetări întreprinse de istoricul italian F. Melis, cunoaștem mai bine viața și activitatea lui Francesco di Marco Datini, negustor din orașul toscan Prato, unul dintre cei mai mari oameni de afaceri ai Italiei medievale. Pentru cercetările sale, F. Melis a avut un izvor de prim ordin: toată

arhiva casei Datini, compusă din registre de socoteli, scrisori de afaceri, contracte comerciale etc.

Acest prim volum este consacrat studierii structurii companiilor Datini — căci omul de afaceri din Prato a avut mai multe întreprinderi —, urmînd ca un al doilea volum să se ocupe de activitatea acestora. Menționăm totuși că în primul volum F. Melis cercetează și activitatea lui Datini în industria postavului, care de altfel a constituit originea și baza marilor averi acumulate în Prato, în decursul secolelor al XIV-lea și al XV-lea, secole la limita cărora se plasează activitatea lui Francesco di Marco Datini. Autorul arată că Datini, deși avea numeroși asociați, colaboratori și împuterniciți în diferite părți, era totuși singurul care conducea efectiv numeroasele sale întreprinderi comerciale, care purtau toate numele său. Astfel, Datini era proprietarul a cinci mari companii negustorești la Florența, Pisa, Genova, Avignon și în Catalonia, la care se mai adăugau trei companii din Prato. F. Melis ne oferă apoi un vast tablou al complexității afacerilor lui Datini. Cele 125 000 de scrisori comerciale păstrate în arhiva de la Prato, reflectînd o activitate de 30 de ani, provin din 267 de orașe diferite, din Portugalia pînă la Marea de Azov, din Anglia pînă în Germania și din Franța pînă în Tripolitania.

Autorul cercetează apoi an cu an bilanțurile companiilor Datini, arătînd sensibilitatea acestora la conjunctura economică a vremii, precum și evoluția beneficiilor aduse de ele. Astfel, compania de la Avignon aduce, în 1385, beneficii reprezentînd 70 % din investiții, pentru a coborî în anii următori la 57 %, 43 % și 41 %; la sfîrșitul secolului al XIV-lea, declinul companiei este din ce în ce mai evident: beneficii de 17 % din investiții în 1397, 3 % apoi 1 %, iar în 1400 pierderi de 4 %, ceea ce marchează prăbușirea companiei. În total, în cei 25 de ani pentru care s-au păstrat bilanțuri întocmite cu regularitate, profitul mediu al tuturor companiilor luate la un loc a fost cu puțin mai mare de 20 %, compania de la Avignon fiind cea mai ren-

tabilă, 32 % în medie. Companiile din Prato au înregistrat în schimb beneficiile cele mai mici. Desigur, aceste cifre, rezultat al unor calcule făcute cu multă scrupulozitate, se pretează la unele discuții privind exactitatea mai mare sau mai mică cu care oglindesc afacerile lui Datini; nu este însă mai puțin adevărat că ele oferă pentru cei care se interesează de studiul economiei medievale serioase puncte de reper, încă foarte rare în stadiul actual al informației.

Referitor la activitatea lui Datini în industria postavului, tratată — așa cum anunțăm la început — în primul volum, F. Melis ne prezintă date extrem de interesante. Astfel, întreprinderea lui Datini este considerată de autor destul de modestă: în cinci ani a confecționat doar 222 de piese de postav (suluri mari de citeva sute de metri fiecare); pentru aceasta însă au fost folosite aproape 1 000 de persoane, din care majoritatea erau împrăștiate în circa 100 de sate din cîmpia toscană, în jurul orașelor Prato, Mugello și Montalbano. Se vede astfel, subliniază F. Melis, cum orașul medieval a încorporat satul la activitatea și sistemul său economic. Mai multe tabele înserate în carte arată repartitia mîinii de lucru pe regiuni și relevă totodată folosirea în număr mare a femeilor, care formau mai mult de 90 % din numărul persoanelor angajate de Datini. Numeroase date sînt prezentate apoi în legătură cu unelele din „fabrica” Datini, cu numărul de zile afectat fiecărei operații de prelucrare a lînii, cu procesul vînzării produselor (ritmul desfacerii, prețuri).

De un mare interes pentru cunoașterea primelor forme ale economiei capitaliste, cartea lui Melis ar fi avut de cîștigat dacă autorul nu s-ar fi oprit numai la aspectul pur economic al problemelor cercetate de el, ci ne-ar fi relevat și aspectele sociale: de pildă salarizarea și condițiile de viață ale muncitorilor folosiți în „fabrica” lui Datini, precum și natura raporturilor dintre acești muncitori și stăpînul „fabricii”.

S. C.

A. GONZALEZ, *История испанских секций Международного Товарищества Рабочих 1868—1873*, Москва, Изд. „Наука“, 1964, 181 p.

Lucrarea lui A. Gonzalez expune istoricul secțiilor spaniole ale Internaționalei I în perioada 1868—1873. În primul capitol autorul analizează premisele social-economice ale mișcării muncitorești din Spania și urmărește apariția primelor organizații ale clasei muncitoare. Modul de producție capitalist a învins în Spania abia după a treia revoluție burgheză (1835—1842). Introducerea regimului constituțional, lichidarea principalelor obligații feudale și a privilegiilor senioriale, a breslelor și vămilor interne, interzicerea închișiției au creat condiții favorabile dezvoltării capitalismului, iar transformarea proprietății feudale asupra pământului în proprietate burgheză a deschis calea revoluției industriale. A Gonzalez subliniază că, în ciuda succeselor obținute în dezvoltarea capitalismului în anii 1835—1870, revoluția industrială a cuprins numai anumite ramuri ale industriei, Spania rămânând o țară agrară înapoiată, cu puternice rămășițe feudale. Aceste trăsături ale economiei au făcut ca în deceniul al 7-lea al secolului al XIX-lea, dintr-un număr de 300 000 de muncitori existenți în Spania, numai 180 000 să fie ocupați în industrie, iar restul să lucreze în ateliere și manufacturi capitaliste. Nivelul scăzut al concentrării proletariatului spaniol, izolarea și dispersarea lui au îngreuiat, după părerea autorului, organizarea clasei muncitoare într-o forță politică independentă, eliberată de sub influența ideologiei burgheze.

A. Gonzalez consideră că primul pas spre organizarea proletariatului a fost crearea asociațiilor muncitorești în Catalonia, în deceniul al 5-lea al secolului al XIX-lea. Înființate inițial sub forma unor societăți de într-ajutorare, ele s-au transformat repede în organizații de luptă ale proletariatului împotriva capitalului. În continuare, autorul scoate în evidență activitatea acestor asociații muncitorești. Arătând că în deceniile al 6-lea

și al 7-lea ale secolului al XIX-lea clasa muncitoare spaniolă nu se formase ca o clasă pentru sine, Gonzalez încheie primul capitol al lucrării sale cu o amplă analiză a diferitelor teorii socialiste mic-burgheze și mai ales a celor propagate de Fernando Garrido u Pi y Margall, larg răspândite în rândul clasei muncitoare. O dată cu crearea, la sfârșitul anului 1868 și începutul anului 1869, la Madrid și Barcelona, a priinelor secții ale Asociației Internaționale a Muncitorilor începe o nouă etapă în mișcarea muncitorească spaniolă.

Al doilea capitol abordează diferite probleme legate de crearea și dezvoltarea acestor organizații. În 1870 existau deja 153 de secții și asociații muncitorești în 35 de orașe, cuprinzând un număr de 40 000 de membri, care s-au declarat de acord cu Statutul general al Internaționalei I, exprimând totodată dorința de a reuni organizațiile lor răzlețe într-o federație unică și puternică. Sarcina creării acesteia i-a revenit primului Congres al secțiilor spaniole ale Internaționalei I, ținut la Barcelona în iunie 1870. Autorul se ocupă pe larg de lucrările acestui congres, subliniind importanța lui pentru mișcarea muncitorească spaniolă, importanță care constă în faptul că, în urma lui, Federația spaniolă a căpătat o structură organizatorică ce i-a permis să devină o organizație de masă a clasei muncitoare. Apoi, autorul analizează activitatea Federației în răspîndirea marxismului în Spania și în transformarea clasei muncitoare într-o forță politică independentă, constatînd că acest proces a fost frînat și împiedicat de către bacuniști.

În al 2-lea și în al 3-lea capitol, Gonzalez, aducînd un material faptic interesant privind desfășurarea activității fracționiste a Alianței democrației socialiste (organizație secretă a lui Bakunin) în cadrul federației spaniole, arată că această activitate a dus la slăbirea și, în cele din urmă, la scizionarea ei.

Cartea lui A. Gonzalez prezintă astfel o pagină importantă din istoria mișcării muncitorești din Spania

E. U.

BIZANTINOLOGIE

* * * *Actes de Xèropotamou*, ediție diplomatică de J. Bompaire, Paris, 1961, 300 p. + LIV pl.

Publicarea volumelor cu actele mănăstirilor de la Atos a început în 1936 cu actele Lavrei, editate de G. Rouillard și P. Collomb. La interval de nouă ani, P. Lemerle a publicat actele grecești ale mănăstirii Kutlumuz. După aproape 20 de ani, seria se continuă prin prezentul volum, cu promisiunea, de astă dată a conducătorului întregii colecții, profesorul P. Lemerle, că sînt pregătite pentru tipar și alte volume. Se vor publica astfel succesiv toate actele Lavrei (ed. P. Lemerle, M. Guillou, N. Svoronos și D. Papanchrysanthou), actele de la Xenofon (ed. V. Laurent), Dionisiu (ed. N. Oikonomides), Pantocrator (ed. V. Laurent), Chilandar (ed. F. Barišić), Pantelimon (ed. P. Lemerle) și Dochiaru (ed. Z. și N. Oikonomides). Publicarea bogatului material din arhivele de la Atos prezintă o mare importanță pentru cunoașterea instituțiilor și unor aspecte multiple din viața social-economică a societății bizantine în special din veacurile XIII-XV.

Volumul cuprinde în partea introductivă un istoric al mănăstirii Xeropotam. Autorul își însușește pentru originile acesteia concluziile lui St. Binon (*Les origines légendaires et l'histoire de Xèropotamou et de Saint Paul de l'Athos, étude diplomatique et critique*, Louvain, 1942). După părerea lui Binon, Xeropotam ar fi cea mai veche mănăstire de la Atos, întemeiată probabil în vremea împăratului Roman Lekapenos (920-944). Primul ei egumen, poate chiar întemeietorul mănăstirii, a fost un oarecare călugăr Pavel. În secolul al XIII-lea, mănăstirea este prădată de corsari și este restaurată de fratele împăratului Mihail Paleolog, despotul Ioan, care o dotează cu numeroase proprietăți. În prima jumătate a secolului al XIV-lea, mănăstirea achiziționează vaste terenuri, în special în Peninsula Calcedică. După căderea Bizanțului, Xeropotam cunoaște o nouă perioadă de prosperitate,

începînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, datorită generozității domnilor din țările române, începînd cu Alexandru Lăpușeanu. Introducerea mai cuprinde o listă a egumenilor și economilor mănăstirii Xeropotam și Sf. Pavel, întemeiată de un călugăr de la Xeropotam, discuții în legătură cu originea numelui mănăstirii și o enumerare a proprietăților sale imobiliare, cu indicarea actelor care le menționează. Urmează o descriere a arhivei mănăstirii, a cataloagelor și a manuscriselor.

Volumul cuprinde un număr de 30 de acte, toate din perioada bizantină, editate după fotografiile luate în cursul a trei misiuni succesive la Atos. În transcrierea actelor, greșelile de limbă, accent sau spirit au fost menținute ca în original; s-au făcut numai unele îndreptări la punctuație, pentru a nu li se altera sensul.

Cel mai vechi act aflat în mănăstire în copie este al protospătarului Ioan din 956, probabil la scurt interval după întemeiere. Prin acest act, Xeropotam este dotată cu 1 000 de modii de pămînt (circa 80 ha). Cele mai numeroase acte sînt din vremea lui Andronic al II-lea Paleolog, epocă de mare prosperitate pentru toate mănăstirile de la Atos. Șase praktika din prima jumătate a secolului al XIV-lea dovedesc creșterea rapidă a numărului de proprietăți ale mănăstirii. Ultimul act este testamentul călugăriței Ninfodora, din septembrie 1445. Au fost publicate și patru acte considerate false încă de către Binon.

Publicarea fiecărui act este precedată de o serie de note; numărul sub care se găsește în catalogul Eudokimos, editările anterioare, indicații cu privire la copiile aflate în alte locuri, descrierea manuscrisului, un rezumat al actului cu lămuriri de ordin istoric, explicarea termenilor tehnici și informații cu privire la persoanele și localitățile pomenite în act.

Planșele reproduc actele publicate, atît cele autentice și copiile, cît și cele stabilite ca

false. Ultima planșă reproduce sigiliul *chryso-bul*-ului falsificat al lui Andronic al II-lea Paleolog.

Din această sumară prezentare se pot totuși vedea bunele condiții de publicare a acestor acte. Ar fi de dorit ca acest volum să fie urmat de un altul, cuprinzând actele slavone ale domnilor țărilor române.

E. Fr.

SP. VRYONIS JR., *Byzantine δημοκρατία and the guilds in the eleventh century*, „Dumbarton Oaks Papers“, XVII, 1963, p.289—314.

Sp. Vryonis reia în studiul de față o problemă care a preocupat și pe autorul rîndurilor de față, și anume aceea a rolului politic al corporațiilor în orașul bizantin (E. Frances, *L'état et les métiers à Byzance*, în „Byzantinoslavica“, XXIII, 1962, p. 231—249). Amîndoi considerăm că breslele din Constantinopol au preluat rolul politic deținut mai înainte de facțiunile de circ. În timp însă ce autorul acestor rînduri a socotit realizată colaborarea între elementele conducătoare ale corporațiilor și aristocrația bizantină din a doua jumătate a secolului al IX-lea și în secolul al X-lea, pentru ca în secolul următor sprijinul corporațiilor să slăbească, Sp. Vryonis consideră alianța ca extrem de activă, în special în vremea dinastiei Ducas (secolul al XI-lea). Sp. Vryonis își întemeiază părerea sa în special din faptul că vede în termenul de „oamenii din agora“, folosit de istoricii bizantini, pe comercianți și negustori. Acești „oameni din agora“ sînt într-adevăr foarte activi în mișcările din Constantinopol în secolul al XI-lea, dar nu credem că ei pot fi considerați drept comercianții și meseriașii din capitală, ci mai curînd drept elementele de clasate, atît de numeroase în centrele urbane bizantine.

În considerațiile cu caracter general din partea introductivă a articolului său, Sp. Vryonis admite existența unor aspecte apropiate în societatea medievală bizantină, la-

tină și arabă și le explică printr-o moștenire comună de tradiții greco-romane, care au imprimat sistemului de organizare a agriculturii, artizanatului și comerțului elemente asemănătoare.

Autorul consideră că în orașul bizantin corporațiile au avut tot timpul un rol în viața politică, datorită situației lor economice bune, unei organizări bine încheiate, așezării în imediata apropiere a palatului, deci în măsură să poată exercita presiuni asupra acestuia, datorită contribuției aduse de meseriași și comercianți în anumite ocazii ca militari și sub formă de muneră. Din examinarea a numeroase texte ni se pare că părerea autorului nu corespund realității, aceasta plînd la începutul secolului al IX-lea (*L'état et les métiers . . .*, p. 231—37). Cele citeva exemple date de Vryonis privesc pe argiroprați (bijutieri), care au avut o situație cu totul specială, datorită rolului lor economic.

Apoi autorul se ocupă de evenimentele politice din secolul al XI-lea, în care locuitorii Constantinopolului au avut o contribuție importantă. Astfel sînt amintite răscoala din 1042, cînd populația orașului a alungat pe împăratul Mihail al V-lea Calfates și apoi acelea care au dus la detronarea lui Mihail al VI-lea, Constantin al X-lea Ducas și Nicefor Botaniates. În toate aceste evenimente, autorul consideră ca un rol determinant l-au avut corporațiile, care s-au impus prin puterea lor economică și organizatorică și prin necesitatea aristocrației birocratice de a avea un aliat în lupta cu aristocrația funciar-militară.

Sp. Vryonis aduce unele exemple pentru a dovedi atenția cu care erau tratate masele din capitala și, în special, membrii corporațiilor. Un pasaj din Attileiates, dezbătut și de alții (H. Monnier, *Études de droit byzantin*, vol. II, Paris, 1900, p. 40), în care acesta vorbește de cei peste zece mii de senatori din timpul lui Nicefor Botaniates, este explicat de Sp. Vryonis în sensul că, printre alte măsuri ale lui Constantin Ducas ca să-și atragă corporațiile, a fost și numirea în senat a numeroși meseriași și comercianți. Credem

însă că Attaleiates vedea în cei peste 10 000 de senatori din capitală nu membri ai senatului, ci ai ordinului senatorial.

În încheiere, autorul consideră că manifestările violente ale breslelor bizantine, asemă-

nătoare cu cele din lumea islamică și vest-latină în evul mediu, sînt indicații că la baza celor trei societăți existau unele elemente asemănătoare.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

DR. GEORGIJE MIHAJLOVIĆ, *Српска библиографска XVIII века* (Bibliografia sîrba pentru secolul al XVIII-lea), Belgrad, Народна библиотека С. Р. Србије, 1964, 383 p.

Acest volum remarcabil, de format mare, cuprinde 413 titluri de opere originale, traduceri în limba sîrbă, cărți bisericești, manuale, calendare, proclamații, cărți de privilegii etc. Dintre acestea, numai 48 nu au fost vazute, dar, cu excepția a patru, toate sînt bine stabilite. La baza acestui prim volum din marea Bibliografie retrospectivă sîrbă pe care o elaborează Biblioteca națională din Belgrad stau cercetarile din trecut, în primul rînd semnalările mai vechi ale lui Mušicki, Šafarik și St. Novaković, precum și unele informații noi.

La elaborarea volumului, dr. G. Mihajlović a aplicat principiile contemporane în bibliografie. Printre altele, fiecare unitate bibliografică este însoțită de note și de facsimilele foilor de titluri, ale paginilor sau fragmentelor mai importante, printre care și a unor texte romanești. Problemele mai dificile au fost rezolvate pe baza unor investigații multilaterale. Pentru prima dată au fost studiate variantele cărților și diferitele lor ediții, fiind înfățișate o serie de erori introduse în bibliografia sîrbă. Ordinea cronologică, adoptată ca principiu de bază în expunerea materialului, scoate în evidență evoluția ascendentă a cărții sîrbe, de la 1756 nemaieexistînd nici o întrerupere în apariția anuală a tipăriturilor.

Întîlnim în paginile acestui volum numele multor tipografi, gravori, caligrafi, librari,

editori, autori și traducători, figuri de seamă nu numai în istoria culturii iugoslave, dar uneori cu rol destul de important și în istoria popoarelor vecine, cum sînt: Petru Movilă, Hristofor Žefarović, Zaharia Orfelin, Em. Janković, Dim. Teodosie, Markides Pulio ș.a.

Unele informații bibliografice pot folosi indirect specialiștilor noștri. Bunăoară, *Stemmatografia* din 1711 cuprinde între cele 56 de steme și pe acelea ale Daciei, Moldovei, Transilvaniei și J rit Românești (p. 23). *Privilegia por divos Imperatores Leopoldum et Josephum... Carolum VI inclylae nationi illyricae...*, acordate în 1732, au fost descoperite în 1951, pînă atunci fiind cunoscute numai *Privilegia* din 1743 (p. 33 35 și 37). Este utilă redarea textului proclamației lansate către creștinii din Albania, Bosnia, Serbia și din alte regiuni otomane în 1788 (p. 200-202).

Unele tipărituri sînt mixte, menite uzului mai multor popoare: abecedarul cu litere greco-slave din 1770 (nr. 91); lista cărților (nr. 110) tipărite de Dim. Teodosie între 1772 și 1774, cu titlurile în grecește și sîrbește, cu litere grecești și slavone; în *НОВАЯ И ОСНОВАТЕЛЯ СЛАВЯНО СЕРБСКАЯ... КАЛЛИГРАФИЯ* (1759) se dau îndrumări pentru executarea literelor chirilice, latine, gotice și grecești (p. 49-50); în altă parte se găsește un text paralel chirilic și glagolitic din 1738 (nr. 16).

O serie de tipărituri, unele semnalate în acest volum pentru prima dată, prezintă un interes direct pentru istoriografia noastră. Printre acestea se găsește și *Первое издание отроковъ* de Teofan Procopovici, cunoscută

istoriografiei noastre¹, tipărită în 1726 la Rîmnice de Ștefan, egumenul mănăstirii Govora. Patru sute de exemplare din acest „Bucvar” au fost trimise mitropolitului Moise Petrović, prin moldoveanul Vladu Mălăiescu. M. Petrović a dispus tipărirea lui cu adaosurile în românește². O tipăritură foarte importantă este „srbleac-ul”, tipărit în 1761 la Rîmnice, sub titlul *Правила млодешиа святих сербскихъ просвѣтителеей*. După cum lămurеște autorul, textul „srbleac-ului” a fost transcris de Sinesije Živanović de Arad, după un manuscris din 1714 (p. 55—57)³. Peste câțiva ani (1771), în „Собрание ивсранныхъ молитвъ” este tipărită: *Стѣхиря обща святителема сербскихъ. Твореніе Іоанна Прхископа карловачкаго и Славено-Сербскаго и калахійскаго народа митрополита*. Cunoscuta *Исправление гркшника* din 1765 își găsește descrierea cu citarea părților românești ale textului la nr. 67 (p. 71—73).

Fiește, mai numeroase sînt tipăriturile care oglindesc relațiile româno-sârbe în Banat, unde acestea sînt destinate ambelor popoare. De această natură este: *Преданіа. Изложене лохоака парохов ѿ необширатыхъ мнитаровъ и Пріиципанствора Митрополитскіа, Бачкіа, Бѣланскіа, Браїла, Бершанскіа и Темшиварскіа епархіахъ*.

Contactele culturale sârbo-române în Banat sînt ilustrate mai ales de diferite manuale, calendare și cataloage de cărți.

Manualele au fost întocmite în sensul legilor promulgate în vederea unificării

¹ Vezi I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche. 1508—1830*, tom. II, București, 1905, p. 29—32 (aici cartea este descrisă la nr. 11).

² Tot la Rîmnice au apărut încă două ediții în 1727 și 1734, de Ilija tipograful de la Cernavoda (nr. 12 și 14), neregistrate de Bianu și Hodoș, precum și *Грамматица* lui Smotrički (nr. 31), cunoscută de aceștia (Ibidem, vol. II, nr. 295, p. 132).

³ Problema „srbleac-ului” a fost studiată de Djordje Sp. Radojčić (*Istorski časopis*, IX—X, 1959, p. 97—100, necitat în bibliografia de față), care arată că aceasta este cea mai importantă eulegere consacrată sârbilor canonizați, textul ei fiind mai complet decît altul, existent la Sofia.

învățământului primar din statele Austriei, conform acelor *Regulae Directive für die Verbesserung des illyrischen (nicht unierten) Elementar...*, date pentru Banat. Astfel, *Катихисисъ маллий* al lui J. Rajić (Viena, 1776) și manualul de caligrafie al lui Z. Orfelin sînt tipărite în limba sîrbă și română. Planșele nr. 15 și 16 din manualul lui Orfelin cuprind scrisul românesc și sînt intitulate: *Новаа Валахінскаа канцелларіа; Волное Валахійское писаніе*.

Calendarele din ultimul deceniu al secolului al XVIII-lea sînt destinate uzului ambelor popoare. Cel din 1792, publicat de Markides Pulio, are la p. 19: *Утѣха Славеной-Сербскома и калахійскома Народа за ново лето*” (p. 237). Pentru 1794 se publică „*Календарь каленій и малліи сербскійи калахійскійи*” (p. 259). Calendarul pe 1799 este destinat uzului „*сербско-го и калахійскаго народа*” din statele chesarocrăiești (p. 342).

Cataloagele de reclaună cuprind de obicei și liste de cărți românești (*Bücher in walachische Sprache, Verzeichniss der Slavo-Serbisch und Walachische Bücher facsimil*, p. 303). Printre acestea se găsește: *Scrisoare frumoasă, Aritmetica rumânească și nemțască, Carte de cîșit rumânească și nemțască, Bucvariu rumânesc și nemțusc, Carte de mîndă pentru dascălii etc.* (p. 249—250, 295, 302, 313 și 339).

Printre unitațile bibliografice apar două legate de istoria culturală a Transilvaniei. Prima, *Расказаніе о постахъ восточныхъ церкве*, după cum stabilește definitiv autorul, este traducerea efectuată de St. Novahović după o serie originală a lui Samuil Klein⁴. O altă tipăritură transilvană este *Regulamentul*

⁴ Este vorba de *Disertatio de jejuniis graecae orientalis ecclesiae*. Conscripta ab Samuele Klein de Czad, diocesis Fagaresiensis in Transylvania, Vienne, Typis J. Kurzbek; 1782, 128 p. Întruet această serie a apărut anonim. Șafařík și Novahović au atribuit o greșit lui J. Muškatirović. Dar D. Ruvarac a identificat autorul, iar N. Radojčić a găsit titlul originalului (nr. 303 și 304, p. 271—275).

tipărit de Dimitrie Pandovici în 1748 la Blaj, descoperit în 1948 la Belgrad.

Atenția ne este atrasă și de harta geografică a Panoniei, Daciei, Misiei și Iliricului, anexă la o carte despre Petru cel Mare (1774), în care Principatele Române sînt notate ca : Дациа провинция Траиниа. Iar mai sus : Дацика Имперациа. Pentru harta *Sarmatia europeana et asiatica* (nr. 126) se citează ca sursă un catalog de cărți românești aflate la Pesta în 1798.

De asemenea prezintă interes titlurile de la nr. 244, 364, 387 și 391, referitoare la Sava Tekelija din Arad, Suvorov și luptele lui la Râmnic și la episcopul Timișoarei, Petar Petrović.

Informațiile de genul celor semnalate, cuprinse în Bibliografia alcătuită de dr. G. Mihajlović prezintă interes și pentru specialiștii de dincolo de hotarele Serbiei. Îndreptările și completările (p. 369-370), precum și indicele făcut pe textele imprimare și ale facsimilelor, înlesnesc utilizarea acestor informații prețioase.

S. I.

F. VERCAUTEREN, *Atlas historique et culturel de l'Europe*, Paris, 1963. 246 p. 13 h.

Lectorul *Atlasului istoric și cultural al Europei*, întocmit de eruditul profesor al Universității din Liège F. Vercauteren, încearcă o îndoită surpriză : în locul așteptatei succesiuni de harți, el înfățișează o sinteză de istorie europeană, însoțită de reprezentările cartografice în număr de 13 — ale continentului sau diverselor regiuni în momentele însemnate ale istoriei sale ; în al doilea rînd, textul scris de Vercauteren se detașează de obișnuitele prezentări sintetice ale istoriei Europei, care, de cele mai multe ori, se înfățișează ca simple repertorii comentate de evenimente și personalități. Alăturarea lucrării lui Vercauteren de alte două apariții similare recente îi pune în lumina trăsăturile carac-

teristice. Istoricul belgian nu a întocmit nici o operă de proporții vaste ca cea a lui Henri și Jacques Pirenne (*Histoire de l'Europe*, vol. I—IV, Bruxelles, 1958-1962) și nici o prezentare alertă, cu titlu de reportaj, ca cea din *Histoire de l'Europe et du génie européen*, Paris, 1959, apărută sub direcția cunoscutului editor Robert Laffont. F. Vercauteren a realizat o remarcabilă imagine sintetică a istoriei civilizației europene, în care problemele de știință, tehnică, economie, artă, filozofie, religie lasă în umbră evenimentialul militar și diplomatic. Activitatea, în înțelesul cel mai larg, a societății omenești de pe continentul nostru este înfățișată, cu un deosebit simț al echilibrului, de la cele dintîi manifestări ale ființei umane în perioada chelleană și pînă la sfîrșitul celui de al doilea război mondial. Ideea care străbate toate paginile și se găsește limpede formulată în concluzia lucrării este că civilizația europeană, pe deasupra diferențierilor și elementelor specifice fiecărei țări, reprezintă produsul unui efort de creație colectivă al *tuturor* popoarelor de pe continent, fapt care îi asigură unitatea. Vercauteren își conduce cititorul pe terenul arid al structurilor economice și sociale din diversele faze ale istoriei europene, pentru a-i defini și caracteriza apoi principalele curente ale gândirii și artei. Deși meritele fiecărui capitol fac dificilă o subliniere, printre cele mai izbutite ni s-a părut cel consacrat economiei și structurii societății medievale în secolele XII—XIV. Atenția autorului se îndreaptă în egală măsură spre procesul economic și evenimentul cultural, astfel că cititorului i se oferă o imagine amplă a activității umane de creație, de la zona anonimă a maselor și pînă la personalitățile ilustre. O abundentă ilustrație, de cea mai bună calitate și inteligent aleasă, pune sub ochii cititorului cele mai de seamă realizări sau aspecte caracteristice ale culturii și artei europene. Hărțile, fără a avea rigurozitatea cerută unui atlas istoric, dau imaginea cadrului geografic și a evoluției situației politice ; unele dintre ele, ca de pildă cea consacrată schimbărilor survenite în stăpînirile teritoriale

ale Ordinului teutonic în secolele XIII-XV, sînt de cel mai mare folos.

Firește că într-o asemenea lucrare erorile se strecoară cu ușurință. Mai grave sînt acelea care țin de însăși concepția autorului: ele apar fie în tratarea problemelor — de pildă determinările economice și sociale ale fenomenelor de cultură nu sînt întotdeauna satisfăcător urmărite, aportul popoarelor din sud-estul Europei este ignorat aproape cu desăvîrșire —, fie în diverse afirmații (este știut, de exemplu, că socialismul științific nu se întemeiază așa cum afirmă autorul pe concepția filozofică hegeliană, ci că Marx și Engels au preluat și prelucrat simburile rațional — dialectica — din filozofia lui Hegel, elaborînd dialectica materialistă). Nu mai

stăruim asupra unor inadvertențe sau greșeli: în harta *Regatele barbare și Imperiul roman de răsărit* (p. 75), spațiul carpato-dunărean este greșit arătat ca aflîndu-se sub stăpînirea gepizilor; în harta nr. 10 *Europa după tratatele de la Utrecht și Rastadt (1713-1714)*, în loc de București apare Budapesta (menționată astfel de două ori) etc.

Străduința lui Vercauteren de a prezenta cu obiectivitate faptele se cuvine subliniată și apreciată. Ea servește cel mai bine, credem, dorința autorului de a vedea realizată o colaborare pașnică între toate popoarele europene, a cărei necesitate și utilitate este pe deplin demonstrată de istoria milenară a Europei, cuprinsă în cartea lui Vercauteren.

F. C.

Rubrica — „Insemnări“ a fost alcătuită de: I. Constantinescu, A. Lazca, L. Demény, C. N. Velichi, Tr. Ionescu-Nișcov, S. Iancovici, O. Cicanci, Ș. Papacostea; P. Simionescu, N. Copoiu, S. Columbeanu, E. Uribes, Gh. Cronț, E. Frances, F. Constantiniu.

„Studii”, revistă de istorie, publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniile istoriei medii, moderne și contemporane, universale și a României. În partea a doua a revistei — de informare științifică — sumarul este completat cu rubricile : *Probleme ale Istoriografiei contemporane* (studii documentare), *Discuții*, *Viața științifică*, *Recenzii*, *Revista revistelor*, *Insemnări*, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trîmberile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 50 de extrase gratuit.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, Bucur și.

